T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

ORTA DOĞU'DA DEVLET VE SINIR: IRAK-KUVEYT İLİŞKİLERİNDE SINIR SORUNLARI

Doktora Tezi

SONER DOĞAN

İSTANBUL, 2023

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

ORTA DOĞU'DA DEVLET VE SINIR: IRAK-KUVEYT İLİŞKİLERİNDE SINIR SORUNLARI

Doktora Tezi

SONER DOĞAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. HAKAN MEHMETCİK

İSTANBUL, 2023

ÖZET

ORTA DOĞU'DA DEVLET VE SINIR: IRAK-KUVEYT İLİŞKİLERİNDE SINIR SORUNLARI

Orta Doğu siyasi tarihinde, sınır sorunları ve bu sorunların neden olduğu bölgesel gerilimler önemli bir konudur. Ulusal egemenlik ve bölgesel değerler dikkate alınmadan belirlenen sınırlar tarihteki birçok çatışmanın nedeni olmuştur. Irak-Kuveyt arasındaki tartışmalı sınırlar, iki ülkeyi sürekli karşı karşıya getirmiştir. Irak'ın Kuveyt'e yönelik tarihsel, ekonomik, jeopolitik, siyasi ve stratejik argümanları öne sürerek Kuveyt üzerinde hak iddia etmesi, tartışmalı bir şekilde çizilen sınırlardan kaynaklanmaktadır. Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunları iki ülkeyi 1961 yılında savaşın eşiğine getirmiş, 1990 yılında ise Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, 1958-1994 yılları arasında Irak'ın Kuveyt ile yaşadığı sınır anlaşmazlıklarını, sınır çalışmaları kapsamında analiz etmektir. Bu çalışmanın önemli bir bulgusu, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin sınır problemlerinin yanı sıra, Basra Körfezi'ne erişimdeki ekonomik, siyasi ve jeopolitik faktörlerin de önemli bir rol oynadığının ortaya konmasıdır. Irak için Basra bölgesinin önemi; 1960'lı yıllara kadar petrol çıkartılmadan önce ağırlıklı olarak güvenlik ve stratejik temelliydi. Fakat, petrol bölgelerinin değerlenmesi ve önemli bir gelir kaybı olmasından sonra Irak'ın Basra bölgesine yönelik amaçları değişmiştir. Ayrıca, 1980-88 İran-Irak Savaşı ile ortaya çıkan ekonomik çöküntünün Kuveyt'in işgal edilmesinde önemli bir sebep olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmanın amaçlarına ulaşmak, neden ve nasıl soru setinin oluşturduğu araştırma sorularına cevap bulabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden vaka çalışmalarının alt araştırma birimi olan açıklayıcı vaka çalışması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Sorunları, Irak, Kuveyt, Saddam Hüseyin, General Kasım

ABSTRACT

STATE AND BORDER IN THE MIDDLE EAST: BORDER ISSUES IN IRAQ AND KUWAIT RELATIONS

When conducting an analysis of the contemporary political history of the Middle East, it becomes evident that border conflicts and the subsequent regional tensions that arise from such disputes hold a significant position. The borders established in the Middle East have resulted in conflict and war among the respective states because they were drawn without considering sovereignty and regional values. The disputed borders between Iraq and Kuwait have constantly brought the two countries against each other. Iraq's claim on Kuwait by putting forward historical, economic, geopolitical, political, and strategic arguments for Kuwait stems from the controversially drawn borders. Border issues between Iraq and Kuwait almost brought about the war in 1961 but resulted in the occupation of Kuwait by Iraq in 1990. The main purpose of this study is to examine the border disputes between Iraq and Kuwait between 1958-94, within the scope of border studies, with the theory of state, sovereignty, and territoriality, and to evaluate the effects of the results brought to Iraq. Another aim of the study is to illustrate that more than the border issues that Iraq presented as the reason for the invasion of Kuwait is needed and that the economic, political, and geopolitical factors are important in this invasion in accessing the Persian Gulf. The importance of the Basra region for Iraq was mainly security and strategic before oil was extracted until the 1960s. However, Iraq's aims for the Basra region have changed after the oil fields were appreciated, and there has been a significant loss of income. In addition, the economic collapse that emerged with the 1980-88 Iran-Iraq War is considered an important reason for the invasion of Kuwait. To achieve the study's objectives and answer the research questions of why and how, the explanatory case study method, a qualitative research method and a sub-research unit of case studies, were used.

Key Words: Border Issues, Iraq, Kuwait, Saddam Hussein, General Qasim

ÖNSÖZ

Bu çalışma, tarihi arka planı ve sonuçları bağlamında 1958-1994 yılları arasında Irak-Kuveyt sınır anlaşmazlıklarını analiz etmektedir. Süreç içerisinde Irak'ın öne sürdüğü sınır sorunları ve egemenlik iddialarının yanı sıra Basra bölgesinin ekonomik, siyasi ve jeopolitik faktörlerin etkisi Kuveyt'in işgaline neden olmuştur.

Çalışmanın fikir aşamasından nihai haline kadar desteğini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Hakan MEHMETCİK'e, yaptıkları eleştiri ve katkılarla çalışmaya katkı sağlayan Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA ile Dr. Öğr. Üyesi İbrahim MAZLUM hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Çalışmada kullanılan arşiv kaynaklarına ulaşmamda British Library ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinin çalışanlarına minnettarım. İlgili arşiv ve ikincil kaynakların elektronik kopyasını almamda bana her türlü kolaylığı sağladılar. Yine Millet Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinden oldukça istifade ettim. Oradaki çalışanlara da teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sürecinde bana her türlü desteği veren, çalışma boyunca sevgi, saygı ve anlayışıyla her zaman yanımda olan kıymetli eşim Esma Gül ve varlığıyla hayatımıza anlam katan kızım Lale Bilge'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

SONER DOĞAN

İSTANBUL, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR vii
ŞEKİLLER LİSTESİ viii
TABLOLAR LİSTESİ viii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ix
BELGELER LİSTESİ ix
HARİTALAR LİSTESİ x
GİRİŞ 1
1. Tezin Konusu ve Amacı 1
2. Literatür Özeti 3
3. Tezde Uygulanan Yöntem 15
3.1. Araştırma Sorusu 15
3.2. Araştırmanın Yöntemi 15
3.3. Tezin Başlıkları ve İçeriği 16
I. BÖLÜM 18
KURAMSAL ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE 18
1. Sınır, Hudut (Uç) ve Teritorya Kavramları 20
1.1. Sınır, Hudut (Uç) 20
1.2. Teritorya 31
2. Orta Doğu'da Sınır Kavramı ve Sınır Oluşumuna Genel Bir Bakış 39
3. Orta Doğu'da Devlet İnşası ve Egemenlik 56
3.1. Devlet ve Orta Doğu'da Devlet Kavramı ve İnşası 56
3.1.2. Kabileler 61
3.1.2. Din 62
3.1.3. Monarşi Yönetimleri 63
3.1.4. Dil 65
3.1.5. Kültürel Değerler 66
3.1.6. İdeoloji 69
3.1.7. Dış Politika 70

3.2. Orta Doğu'da Devlet İnşası Dönemleri ve Devlet Sınıflandırmaları 71
II. BÖLÜM 78
IRAK'IN SINIRLARININ OLUŞTURULMASI VE İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ: KUVEYT ÖRNEĞİ 78
(HAŞİMİ KRALLIĞI DÖNEMİ: 1921-1958) 78
2.1. Modern Irak Devletinin Kuruluşu 80
2.1.1. San Remo Konferansı ve İngiltere'nin Irak'ı Manda Yönetimi Altına Alması 83
2.1.2. Kahire Konferansı ve Faysal'ın Kral İlan Edilmesi 85
2.2. Faysal Dönemi Irak-İngiltere İlişkileri 90
2.3. Irak Sınırlarının Oluşturulması ve Sınır Sorunlarının Dış Politikaya Yansıması: Kuveyt Örneği 94
2.3.1. Osmanlı – İngiliz Çekişmesinde Basra Vilayeti: Kuveyt 94
2.3.2. Kral Faysal I Dönemi (1921-1933) 109
2.3.3. Kral Gazi Dönemi (1933-39) 114
2.3.3.1 Irak-Kuveyt Arasında Kaçakçılık Sorunu 114
2.3.3.2. Irak'ın Kuveyt'e Yönelik Basın Faaliyetleri 117
2.3.3.3. Irak- Kuveyt Arasındaki Sınır Sorunları 124
2.3.4. Kral Faysal II Dönemi (1939-1958) 132
2.3.4.1. Umm Kasr Limanı Projesi ve Sınır Çizme Girişimleri 133
2.3.4.2. Irak-Kuveyt Sınır Komisyonu Çalışmaları ve Su Sorunu 139
III. BÖLÜM 149
IRAK-KUVEYT SINIR SORUNLARI VE İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ (1958-1994) 149
3.1. General Abdülkerim Kasım ve Arif Kardeşler Dönemi (1958-68) 152
3.1.1. 1958 Darbesi ve Haşimi Krallığının Yıkılması 153
3.1.2. General Kasım Dönemi Irak-Kuveyt İlişkileri ve Sınır Sorunu (1958-1963) 155
3.1.2.1. Irak Başbakanı General Kasım Dönemi Irak Dış Politikası 167
3.1.2.2. Vantege Operasyonu 170
3.1.2.3. Arap Birliği'nin Irak- Kuveyt Sınır Sorununa Dahil olması 174
3.2. 1963 Darbesi ve Albay Arif Dönemi Irak – Kuveyt Sınır Sorunu (1963-1966) 176
3.3. Abdürrahman Arif Dönemi (1966-1968) 180
3.4. Baas Partisi – Saddam Hüseyin Dönemi (1968-1994) 183
3.4.1. Baas Partisi'nin İktidara Gelmesi ve Dış Politika Anlayışı 185
3.4.2. Baas Partisi Dönemi Irak-Kuveyt Sınır Sorunları ve İkili İlişkilere Yansıması 188

3.4.2.1. Irak Ordusunun al-Samita Karakolu Baskını 191
3.4.3. Irak-İran Savaşı Öncesi Irak-Kuveyt Sınır Çizme Girişimi 197
3.4.4. İran-Irak Savaşı (1980-1988) ve Irak-Kuveyt Sınır Çizme Girişimi 206
3.4.4.1. İran-Irak Savaşı 206
3.4.4.1.1. Irak-Kuveyt İlişkileri ve Sınır Sorunları 209
3.4.5. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Sınırların Çizilmesi 213
3.4.5.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgaline Giden Süreç 213
3.4.5.3. Irak-Kuveyt Sınırlarının Çizilmesi 231
3.4.5.3.1. Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu (UNIKOM) 231
3.4.5.3.2. Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonu (UNIKBDC) 232
3.4.5.3.2.1. Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonunun Hazırladığı Rapor (UNIKBDC) 235
a. Irak-Kuveyt Sınırının Batı bölümünün Çizimi 239
b. Irak-Kuveyt Sınırının Kuzey Bölümünün Çizimi 241
c. Irak-Kuveyt Sınırının Khor Abdullah Bölümünün Çizimi 243
SONUÇ 248
KAYNAKÇA 255

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFB	Arap Federal Birliğini
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FCO	Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office
FO	Foreign Office
IOR	India Office Records and Private Papers
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN	United Nations
UNSC	United Nations Security Council
UNIKOM	Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu
UNIKBDC	Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonu

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sınır Oluşturma Evresinin Formüle Edilmesi 25

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sınır Çalışmalarının Gelişimi 35

Tablo 2: Sömürge Orta Doğu'sunun Oluşumu ve Sınırların Belirlenmesindeki Önemli Olaylar 52

Tablo 3: Orta Doğu Coğrafyasında Sınır Sorunlarına Bağlı Bazı Gerginlikler/Çatışmalar 54

Tablo 4: Haşimi Krallığı Dönemi Irak-Kuveyt Sınır sorunları ve Irak Dış Politikası 80

Tablo 5: Irak-Kuveyt Sınır Sorunlarında General Abdülkerim Kasım ve Arif Kardeşler Dönemi Irak Dış Politikası (1958-1969) 150

Tablo 6: Irak-Kuveyt Sınır Sorunlarında Baas Partisi Dönemi Irak Dış Politikası (1968-1994) 151

Tablo 7: Irak Petrol Alanları, 1960 166

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Faysal'ın Taç Giyme Töreni.....90

Fotoğraf 2: 1958 Darbesini Gerçekleştiren General Kasım ve Albay Arif.....155

Fotoğraf 3: Umm Kasr Limanı İnşaat Alanının Planını Gösteren Pano.....162

Fotoğraf 4: Irak Okullarında Kullanılan Resmi Haritalardan Birisi Olan "Al-Atlas Al-Arabi (Arap Atlası)"'De Kuveyt'in Mevcut Siyasi Varlığının Gösterilmesi.....163

Fotoğraf 5: 1963 darbesinden sonra General Kasım ve Arkadaşlarının İnfaz Edilmesi.....177

BELGELER LİSTESİ

Belge 1: İngiltere ile Kuveyt Şeyhi Arasında İmzalanan 1899 Anlaşması.....98

Belge 2: 27 Ağustos 1935 Tarihli Al-Tarıq Gazetesinde Yayımlanan Kuveyt Aleyhine Bir Yazı....120

Belge 3: Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan Ziyareti Esnasında Yaptığı Basın Açıklamasından Bir Bölüm.....203

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Orta Doğu Haritası 41

Harita 2: 1915'te İngiltere-Fransa ve Rusya'nın Talep Ettiği Bölgeler 47

Harita 3: Sykes-Picot Anlaşmasına Göre Orta Doğu'nun Taksimi 50

Harita 4: 1913 İngiltere-Osmanlı Devleti Anlaşmasına Göre Kuveyt Sınırları 105

Harita 5: Vadi el- Batin ve Safvan Bölgesine Yönelik Sınır Belirleme Çalışması 127

Harita 6: 1941-1942 Yılları Arasında Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti Arasındaki, Kara Sınırının Khor Zubair'de Nerede Bitmesi Gerektiğine Dair Görüş Ayrılıklarını Gösteren Harita 136

Harita 7: Irak'ın Varbah Adasını ve 4km'lik Kuveyt Bölgesini Kiralama Talebi 142

Harita 8: Irak-Kuveyt Arasında İnşa Edilmesi Planlanan Su Boru Hattı 145

Harita 9: Al-Samita Karakoluna Yapılan Saldırının Haritası 195

Harita 10: Irak'ın Petrol Sahalarını ve Boru Hatlarını Gösteren Bir Harita 205

Harita 11: Kuveyt'e Ait Olan Varbah, Bubiyan ve Failaka Adaları 211

Harita 12: Irak'ın Basra Körfezine Sınır Erişimi 217

Harita 13: Kuveyt-Irak Uluslararası Sınırının Kuzeyindeki ve Güneyindeki Petrol Sahalarının Konfigürasyonunu Gösteren Harita 222

Harita 14: BM Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonunun Hazırladığı ve BMGK'de Kabul Edilen Harita 234

Harita 15: Irak-Kuveyt sınırının Batı Bölümünün Çizilmesi 240

Harita 16: Irak-Kuveyt Sınırının Kuzey Bölümünün Çizimi 242

Harita 17: BMGK Sınır Çizme Komisyonu Tarafından Khor Zubair Sınırının Çizilmesi 244

Harita 18: Irak-Kuveyt Deniz Sınırının Belirlenmesi 247

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışma, tarihi arka planı ve sonuçları bağlamında 1958-1994 yılları arasında Irak-Kuveyt sınır anlaşmazlıklarını analiz etmektedir. 1958 darbesi ile Irak'ta monarşinin yıkılması sonucu iktidarı ele geçiren General Kasım ve 1968'de iktidarı yine bir darbe ile ele alan Baas rejiminin sınır sorunları üzerinden egemenlik iddialarını arttırmaları, Irak'ın zaman içinde revizyonist[1] bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Süreç içerisinde Irak'ın öne sürdüğü sınır sorunları ve egemenlik iddiaları Kuveyt'in işgaliyle sonuçlanmıştır. Bu yüzden bu zaman aralığı seçilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Irak'ın 1958-1994 yılları arasındaki tutum ve politikalarının Kuveyt sınırına ilişkin etkilerini, sınır çalışmaları kuramı çerçevesinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, açıklayıcı vaka çalışması yöntemi kullanılarak "neden ve nasıl" sorularından oluşan bir araştırma soru seti oluşturulmuştur. Ardından, araştırma sorularına yanıt bulmak için uygun arşiv kaynakları tematik olarak analiz edilmiştir. Bu araştırmada kullanılan arşiv kaynakları arasında British Library, Qatar Digital Library, Arabian Gulf Digital Archives, Wikileaks, Birleşmiş Milletler'in 'United Nations Treaty Collection' ve 'UN Resolutions' gibi kaynaklar yer almaktadır. Bu kaynaklar, belgeler, haritalar, antlaşmalar ve benzeri materyaller içermektedir. Birincil kaynaklar içerisinde antlaşmaların Arapça-İngilizce ve Fransızca transkripsiyonları bulunmaktadır. Çalışma, elde edilen belgelerin İngilizce metinleri üzerinden yapılmıştır.

Genel olarak Modern Orta Doğu tarihi incelendiğinde sınır tartışmaları ve buna bağlı olarak bölge ülkeleri arasında yaşanan gerilimler önemli bir yer tutmaktadır. Orta Doğu'da oluşturulan sınırlar, egemenlik ve bölgesel değerleri dikkate alınmadan çizilmiştir. Avrupalı kolonyal güçlerden İngiltere ve Fransa'nın aralarında imzaladığı Sykes-Picot Anlaşması ile Orta Doğu coğrafyasına ilişkin taksimin genel hatları ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920'de San Remo konferansında Orta Doğu'da manda devletlerinin kurulması kararlaştırılmıştı. Çizilen sınırlar kolonyal güçlerin çıkarlarını ve nüfuzlarını koruma doğrultusunda olduğu için bölge hassasiyetleri göz ardı edilmiştir. Orta Doğu ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sınır tartışmaları ortaya çıkmıştır. 1932 yılında bağımsızlığını kazanan Irak, Orta Doğu bölgesinde birçok sınır anlaşmazlığı yaşamış ve çeşitli savaşlara girmiştir. Bu savaşlardan en önemlileri 1980-1988 İran-Irak Savaşı ve 1990-1991 yılları arasında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında gerçekleşen Körfez Savaşıdır. Bunlara ek olarak, Irak-Suudi Arabistan, Kuveyt-Suudi Arabistan, Katar-Bahreyn, Suudi Arabistan-Katar ve Irak-Suriye sınırları tartışmalı olarak çizildiğinden dolayı ülkeler birbirlerinin sınırları üzerinde hak iddia etmişlerdir. Özellikle Irak-Kuveyt sınırları tartışmalı olduğu için konu üzerine birçok eser ortaya çıkmıştır. Oluşturan literatürde iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, Irak'ın iddialarını temel alan

[1] Revizyonist dış politika, mevcut düzeni veya statükoyu değiştirmek için güç kullanımını, diplomatik baskıyı veya diğer araçları kullanan bir ülkenin politikasıdır.

eserler, ikincisi ise Kuveyt'in öne sürdüğü iddiaları temel alan eserlerdir. Bu eserlere literatür incelemesi bölümünde değinilmiştir.

Devlet otoritesi, meşruiyet ve bölgesellik arasındaki derin ayrımlar, Orta Doğu'daki devlet oluşum sürecinin merkezinde yer almaktadır. Avrupalı kolonyal güçler, Osmanlı yönetiminin sona ermesinden sonra Orta Doğu'daki modern devlet sınırlarını çizdi ve tartışmalı bir bölgesel düzen yarattılar. Irak, sınırları tartışmalı bir şekilde çizilmiş ve modern-ulus devlet yaratma sorumluluğu adı altında İngiltere yönetimi tarafından idare edilmişti. İngiltere'nin 1960'lı yıllarda Körfez bölgesinden çekilmesi ile başlayan sınır tartışmaları, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine neden olmuştur. Çalışmanın bir başka amacı ise Irak'ın Kuveyt'i işgal etme sebebi olarak ortaya koyduğu sınır problemlerinin yeterli olmaması ve Basra bölgesinin ekonomik, siyasi ve jeopolitik faktörlerin bu işgalde önemli olduğunun ortaya konmasıdır. Irak için Basra bölgesinin önemi; 1960'lı yıllara kadar petrol çıkartılmadan önce ağırlıklı olarak güvenlik ve stratejik temelliydi. Fakat, petrol bölgelerinin değerlenmesi ve önemli bir gelir kaybı olmasından sonra Irak'ın Basra bölgesine yönelik amaçları değişmiştir. Ayrıca, 1980-88 İran-Irak Savaşı ile ortaya çıkan ekonomik çöküntünün Kuveyt'in işgal edilmesinde önemli bir sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan Irak'ın Kuveyt'e yönelik hem tarihsel argümanlarının olması hem de stratejik açıdan Kuveyt'e ait Varbah ve Bubiyan adalarının Irak'a ait olduğunu iddia etmesi, Irak dış politikasında ve komşu ülkelerle olan ilişkilerde öne çıkan bir başka boyuttur. Bu nedenle sınır anlaşmazlıkları, mevcut siyasi gerçekleri anlamak ve çatışmaların nedenlerini ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Irak açısından Kuveyt sınırının önemi stratejik, ekonomik ve bölgesel mücadele açısından çok önemlidir. Irak'ın derin limanlar inşa edememesi ve var olan limanların ticari ve askeri kapasite olarak yetersiz olması, Irak'ın derin sulara erişimini engellemektedir. Bu etkenler göz önüne alınarak, Irak'ın sınır sorunları neticesinde ortaya çıkan siyasi gelişmelerin analizin yapılması tezin amaçları arasındadır.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusuna çalışmada hedeflenen çıktılar şu şekilde sıralanmaktadır:

• Sınır sorunlarının Irak dış politikasına nasıl yansıdığı ve ikili ilişkilerde temel sorun olup-olmadığının incelenmesi,

• Irak'ın Kuveyt ile olan sınır sorunlarının sebeplerinin açığa çıkartılması,

• Sınır çalışmaları kapsamında devlet, egemenlik ve bölgesellik kuramı ile Irak'ın devletleşme sürecinin ortaya konması ve sınır sorunlarının ele alınması,

• Sınır sorunlarının iyi yönetilemediği süreçte çatışma riskini arttırması ve savaşlara neden olmasının araştırılması,

• Irak'ın sınır sorunlarının temelinde İngiltere ve Fransa'nın uyguladığı politikaların doğrudan ilgisinin olduğunun ortaya çıkarılması,

• Irak'ın ileri sürdüğü görüşler neticesinde Kuveyt'in Irak'a ait olup olmadığı iddiasının ortaya çıkarılması,

Bu çalışmada öne çıkan hipotezler;

1. Irak sınırlarının oluşturulmasında hem yerel unsurların hem de coğrafi şartların dikkate alınmadığının yanı sıra İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için çizilmiştir.

2. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesindeki sebep her ne kadar Iraklı liderlerin tarihsel argümanları öne çıkartsa da Basra Körfezi'nin jeopolitik konumundan dolayı ekonomik ve güvenlikle ilgilidir.

3. Sınırlar adil ve bölge şartlarını dikkate alınmadan çizildiğinde sonrasında çatışmalara neden olmaktadır.

Arap dünyasında ortaya çıkan kurumsal devlet sistemleri, siyasi sınırlar ve popüler kimlikler, arzulanan düşüncelerden ilgisiz görünmektedir. Arap devletleri 20. yüzyıl boyunca savaşlar, devrimler, darbeler ve ayaklanmalar gibi çeşitli karmaşalara maruz kaldılar. Diğer taraftan Orta Doğu'da devlet yaratma süreci hem yeni egemen aktörler hem de yeni güç ve kontrol merkezleri yaratmak anlamında kullanıldığı için devlet olgusu zaman içerisinde gelişmiştir. Rejim ve devlet kavramı bazı Körfez ülkelerinde aynı kavramsal çerçevede kullanılmıştır. Irak açısından ele aldığımızda ise devlet olgusu diğer bölge ülkelerinden daha eskiye dayanmaktadır. İngilizlerin, Musul, Bağdat ve Basra'yı bir araya getirerek oluşturduğu merkezi Irak devleti, diğer bölge ülkelerinden farklıdır. Egemenlik iddialarını bu bölgeler üzerinde kuran Irak, ulusal kimliğini belirtilen sınırlar içerisinde korumak istemektedir. Bu yüzden Kuveyt ile yaşadığı sınır sorunları ve yaptığı savaş bu açıdan ele alınmalıdır.

Bu gelişmeler doğrultusunda konunun seçilme nedeni, Irak'ın komşu ülkeleriyle yaşadığı sınır problemleri ve Kuveyt ile yaşanılan savaşın ülkeyi bir yıkıma götürmesidir. Kuveyt ile olan sınır sorunlarında Irak'ın izlediği dış politika yapıcı olmaktan çok yıkıcı olmuştur. Bu kapsam dahilinde Irak'ın sınırları ve yaşanılan olayları incelemek ve literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

2. Literatür Özeti

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla İngiltere ve Fransa'nın kolonyal güç olarak Orta Doğu coğrafyasında yer alması, yeni devletlerin kurulmasına neden olmuştur. David Fromkin (2001) "A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East" adlı kitabında Orta Doğu'da sınırların 1914-22 yılları arasında Avrupa devletlerinin bir araya gelmesi sonucunda çizildiğini ifade etmektedir. Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan sınırlarını İngiltere, Suriye-Lübnan sınırlarını ise Fransa'nın çizdiğini belirtir. Günümüzdeki uluslararası sınırların birçoğu son üç yüzyılda çizilmiştir. Avrupalılar önce Avrupa'nın sınırlarını, daha sonra ise Amerika ve Afrika'nın sınırlarını çizdiler. Son olarak ise Orta Doğu coğrafyasının

sınırlarını belirlemişlerdir. Bu coğrafyalarda ortaya çıkan sorunların birçoğunun temelinde keyfi ve Batılı güçlerin çıkarları doğrultusunda çizilmiş sınırlar yer almaktadır.

Teritoryal[2] (ulusal egemenlik alanı/'bölge) sınırların belirlenmesinde ekonomik faktörler de önemli yer tutmaktadır. Orta Doğu sınırlarının çizildiği dönemde ve ortaya çıkan sınır sorunlarının temellerinde sınır bölgelerinde ortaya çıkan ekonomik değerler ve buna bağlı egemenlik iddiaları yer almaktadır. Irak-Kuveyt sınırında bulunan petrol rezervleri Irak'ın sınır sorunlarını öne sürmesine neden olmuştur. Bu bölgede egemenlik haklarının çiğnendiğini de iddia eden Irak, Kuveyt'e yönelik yayılmacı politikalar izlemiştir (Yerasimos, 2010).

M.E.Yapp (1987) "The Making of the Modern Middle East" kitabında Irak'ın sınırlarının çizilmesinde İngiltere'nin doğrudan bir çıkarı olduğunu öne sürmektedir. Basra-Bağdat ve Musul'un Osmanlı Devleti zamanında üç farklı eyalet olarak yönetilmesi, İngiltere'nin yönettiği dönemde ve sınır çiziminde göz ardı edilmiştir. İngiltere; Basra vilayetini, Hindistan'daki çıkarlarını ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak, Bağdat'ı Basra'yı korumak ve zenginleştirmek, Musul'u ise Bağdat'ın güvenliğini sağlamak için Irak sınırları içerisine dahil etmiştir. Bu yüzden, Irak'ın sınır sorunlarındaki durumu diğer komşu ülkelerin aksine İran ve Kuveyt'e karşı savaş açmasıyla sonuçlanmıştır. Suudi Arabistan- Irak arasındaki sınır sorunu 1966 yılına kadar 'serbest bölge' sınır sorunu olarak devam etmiş ve iki ülke arasındaki bu sorunlar 1981 yılında tarafların anlaşmasıyla çözülmüştür. Esasında Irak, en fazla sınır sorununu ve mücadeleyi Kuveyt ile yaşamıştır. Irak, 1922 Uqair anlaşması ile Suudi Arabistan, Kuveyt, Suriye ve Ürdün arasındaki sınırlar belirlendikten sonra 1932 yılına kadar komşu ülkelerle bu konuda ciddi bir tartışma içerisine girmemiştir. İngiliz mandacılık sistemi 1932'de son bulup, Irak'ın bağımsızlığı Milletler Cemiyetinde tanındıktan sonra Kral Faysal ve daha sonra gelen liderler özellikle Kuveyt ile sınır sorunlarını gündeme getirmiştir. Kuveyt'in Irak'ın Basra vilayetine bağlı bir kazası olduğu iddiasını 1990 Körfez savaşına kadar ileri sürmüştür. Her ne kadar 1932 yılında Irak bağımsızlığını kazansa ve sınırlarını o gün itibariyle Milletler Cemiyetine bildirse de aynı yıl içinde yapılan Irak Bakanlar Kurulu toplantısında Kuveyt'in Basra vilayetinin bir parçasına ait olduğuna yönelik iddialar güvenlik ve ekonomik açıdan ele alınarak devlet politikası olarak kabul edilmiştir. Özellikle Iraklı yetkililer, Irak'ın Basra Körfezine hapsedildiğini, Varbah ve Bubiyan adalarının Irak'ın egemenliğini korumak için gerekli olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialar 1990 yılına gelindiğinde Kuveyt'in işgaliyle sonuçlanmıştır.

Çalışmanın teorik literatür taramasında sınır çalışmalarının alt disiplini olan 'devlet, egemenlik ve bölgesellik (ulusal egemenlik alanı/territoriality)' kuramı çerçevesinde ortaya konan eserlerden yararlanılarak Orta Doğu ülkeleri genelinde Irak için kullanılmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşımlar incelenirken klasik sınır çalışmalarında realist düşüncenin etkin olduğu görülmektedir. Devletlerin

[2] Teritoryal (ulusal egemenlik alanı/'bölge) kelimesi Türkçe literatüre bu şekilde geçtiği için bu çalışmada da aynı şekilde kullanılmıştır.

belirlenen sınırları üzerindeki egemenlik iddiaları ve çıkarlarının korunması için eyleme geçmeleri realist düşüncenin ilklerini barındırmaktadır. Bu çalışmada da realist düşüncenin yansımaları görülecektir.

Günümüzde sınır çalışmaları birçok alanda temel konu olarak çalışılmaktadır. "Border Studies" olarak çalışılan alan üzerine havalimanları, sınır kapıları, sınır geçişleri, siyasi sınırlar, küreselleşmenin getirdiği sınırsız dünya gibi Avrupa Birliğini öne çıkartan sistemi incelemeye yönelik çeşitli ve geniş tabanlı kuramlar geliştirilmektedir. Siyasi sınır çalışmaları başlığı altında devlet, bölgesellik, egemenlik-kimlik ve hegemonya vb. kavramları incelenmektedir. Paasi (1998, 2003, 2011)'ye göre sınır çalışmalarında öne çıkan konular egemenlik, jeopolitik yaklaşımlar, güvenlik kaygısı, etnik kimlikler, küreselleşme sonucu sınır kavramının sorgulanması gibi konulardır. Paasi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra küreselleşmenin yaygınlaşması ile sınırların kaldırılması, mülteci akımı, ekonomik bütünleşme gibi olgular sınır çalışmalarına ilgiyi arttırmıştır. Bunun yanı sıra sınır çalışmalarını temel alan genel bir teorik yaklaşım yoktur. İnterdisipliner bir çalışma alanı olarak konuya göre yaklaşım gerektirmektedir. Wilson, T., ve Donnan, H. (1999, 2012) "Borders: Frontiers of identity, nation and state" ve "A Companion to Border Studies" adlı çalışmalarında sınır çalışmalarını anlamak için kimlik, kültür ve diğer sosyal alanlardaki etkileşimlerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. Sınır çalışmalarını interdisipliner bir model üzerinden yapılması gerektiğini öne sürerler. Sınır çalışmalarının sosyolojik, antropolojik, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplini başta olmak üzere farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınabilir. Bunun yanı sıra liberal, realist, eleştirel gibi kuramlardan da teorik destek alınabileceğini belirtirler. Bu bakış açısı sınır çalışmalarında esneklik ve uyarlanabilirlik sağlamaktadır. Wilson ve Donnan sınır çalışmalarını antropolojiyi temel alarak çalışırlar çünkü sınır çalışmalarında antropoloji ihmal edilmiştir. Onlara göre antropolojik olarak sınırların incelenmesi; kültür, sembol, kimlik, etnisite, gelenek ve siyasi düşüncelerin sınır üzerine nasıl anlam yüklendiğinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, sınır kültürlerinin günlük yaşamlarının antropolojik incelemesinin, aynı zamanda, özellikle sınır bölgelerinde ekonomi ve güvenlik politikalarının uygulanması yoluyla devletin günlük yaşamının incelenmesini amaçlamaktadır.

Wilson ve Donnan (1999) sınır çalışmalarında 1990 öncesi ve sonrasında farklı yaklaşımların benimsendiğini ileri sürerler. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar ve yeni devletler sınır çalışmalarının sadece sınırların belirlenmesi, egemenlik, doğal kaynaklar üzerine yapılan tartışmaları değil, küreselleşmenin getirdiği yeni anlamlar ile antropolojik yaklaşımın benimsenmesiyle kültürel, kimlik ve aidiyet konularının öne çıkmasına neden olmuştur. Wilson ve Donnan (1999) sınır bölgelerini, iktidarın alanları ve sembolleri olarak yorumlamaktadır. Güvenlik duvarları-kuleleri, dikenli teller egemen devletlerin bu toprakların kendilerine ait olduğunu ilan ettikleri sembollerdir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında imparatorlukların dağılması ile birlikte ülke sayılarında artış meydana gelmiştir. Günümüzde 190 ülke yaklaşık 500 sınır sayısına

sahiptir. Devlet ve sınır sayısının artmasıyla birlikte sınır sorunlarının artışında da paralellik yaşanmıştır. Bu sorunların temelinde egemenlik iddiası yer almaktadır. Irak-Kuveyt, İran-Irak, Ermenistan-Azerbaycan ve İsrail-Lübnan gibi ülkelerin sınırları egemenlik tartışmalarına örnek olarak verilebilir.

Devletlerin uluslararası sınırları fiziksel sınırlarına işaret eden teritoryal bölgelerdir. Siyasi coğrafya devlet sınırlarının nereden nereye, niçin çizildiğini, geçici, doğal ve yapay sınırlar gibi terimlerle açıklamaya çalışmaktadır. Sınır çalışmaları farklı dönemlerde farklı yaklaşımları ve anlamları benimsemiştir. Örneğin I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında sınır çalışmaları sınırların çizimi konusuna odaklanmışken, II. Dünya Savaşı sonrasında bir sınır çizilmesi kriterinden sınırın sergilediği fonksiyonları irdelemiştir (Minghi, 1969). Spykman (1942) sınırı iki egemen güç arasındaki çizgi olarak yorumlamaktadır. Sınırın iki tarafındaki güçlerin dengeyi koruması ve egemenlik üzerinden mücadele etmesini irdeler. Bu inceleme esnasında realist düşüncelerin etkisi söz konusudur.

Prescott (1987) "Political Frontiers and Boundaries" adlı çalışmasında sınır çalışmalarında "border, boundary ve frontier" (Sınır, Hudut ve Uç) terimlerini farklı olarak anlamlandırır. Bu tanımlamalar iki ülke arasındaki siyasal bölünmeyi ifade etmektedir. Anderson (1996)'da "Frontier" adlı çalışmasında sınır, uç ve hudut ayrımını ele alır. Bu terimler girift yapıda olduğu ve ortak bir yaklaşım benimsenmediği için siyasi coğrafyacılar bu terimleri birbirinin yerine kullanmaktadırlar. Sabri Ateş (2020) Westphalia sistemi ile ilişkilendirdiği siyasi sınır ya da hakimiyet bölgesi fikrinin yükselişe geçmesiyle birlikte sınır kavramları ve sınırda yaşanan gerçekliklerin değişmeye başladığını iddia etmektedir. Bu yüzden çalışmada anlam karmaşasına girmemek için genel olarak sınır kavramı üzerinden konu ele alınacaktır.

Ferhat Tekin (2020) "Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları" adlı eserinde teritoryal sınır çalışmalarının uluslararası ilişkilerin konusu olmasına rağmen ulusun ve ulusal kültürün inşa edilmesinde sosyolojik bir fonksiyon içerdiğini ifade etmektedir. Sınır çalışmaları interdisipliner bir alandır ve dönemlere göre değişmektedir. Tekin (2020) sınır çalışmalarını sosyolojik bir pencereden ele almıştır. Tekin'e göre sınırlar çok yönlü, çok anlamlı ve çok aktörlü bir gerçekliktir. Bu yüzden sınırların söz konusu yönlerini ve anlamlarını irdelemek için farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sınırların korunması aslında egemenlik alanlarının tescillenmesini ifade etmektedir. Anderson (1996) sınırları, ulus devletin yetki alanları ve egemenliklerinin sembolü olarak tanımlar. Modern dönem öncesi devletlerin siyasi sınırları geçişken iken ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte sınırlar anlam kazanmaya başlamıştır. Siyasi iktidarın merkezileşmesi, sınırların güvenlikleştirilmesine de yol açmıştır. Ayrıca Modern devletlerin gelişmesi devletlerin yetki alanı içindeki ve dışındaki teritoryaları, nüfusları ve ekonomileri belirleyen kesin sınırların çizilmesini teşvik etti. Böylece egemenliğin pekişmesine olanak sağlandı.

Sınır çalışmalarında yöntem ve yaklaşım olarak farklılıklar ortaya konmaktadır. Kolossov (2005) sınır çalışmalarını yöntem ve yaklaşım olarak ikiye ayırırken, Tekin (2020) sınırları dört aşamalı olarak inceler. Kolossov (2005)'a göre sınır çalışmalarında birinci yaklaşım tarihsel coğrafik yaklaşımıdır. Temel ilgi alanı ampirik veriler ışığında sınır bölgelerindeki ekonomik ve sosyal yapının ortaya çıkarılıp haritalandırma sürecidir. Uygulama alanları, Avrupa'nın sınırları belirlendikten sonra Asya, Afrika ve Orta Doğu'daki sınırların belirlenmesidir. İkinci yaklaşım ise sınır tipolojisidir. Sınırın sınıflandırılması üzerine bir yaklaşımdır. Sınırların jeopolitik stratejiler, ekonomik çıkarlar dahilinde oluşturulma sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tekin (2020) ise sınırların dört aşamalı bir süreçten geçtiğini belirtir. Bunlar; tahsis etme, sınırlandırma, ayırma ve yönetmedir. Tahsis etme, bir bölgenin bölüşülmesi konusunda devletler arasında yapılan anlaşmalara ve siyasi kararlara atıfta bulunur. Sınırlandırma ise paylaşılan söz konusu bölgenin sınır yerlerinin belirlenmesiyle ilgilidir. İşaretleme, sınırların fiziksel çevre üzerinde nasıl işaretleneceğini ifade eder. Son olarak yönetme de sınırların korunması ve denetimi için gerekli tedbirlerle ilgilenir. Ayrıca Tekin (2020) sınır çalışmalarını dönemlere ayırmaktadır. Birincisi; 19. yüzyıl sonu ile II. Dünya Savaşı arası dönem. Bu dönemde sınır çalışmalarının sınırların çizilmesi ve işaretlenmesi üzerine odaklandığını belirtir. Sınırın neden, niçin ve nasıl çizildiğini, doğal-yapay- geçici sınırların etkisi bu dönemde anlaşılmaya çalışılmıştır. İkincisi; 1950-70 yılları arası sınır çalışmalarıdır. Bu dönemde ise sınır çalışmalarındaki temel yaklaşım işlevselciliktir. Sınırların işlevselliği, ekonomik ve demografik etkisinin ortaya çıkarılması üzerine odaklanılmıştır. Son olarak ise 1990'lı yıllar da ortaya çıkan disiplinler arası yaklaşımdır. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte sınır çalışmalarında artış söz konusu olmuştur. Bu dönemde sınırların mutlak ve katı olmasından ziyade küreselleşmenin getirdiği sınırsız dünya üzerine çalışmalar yapılmıştır. Siyasal, iktisadi, sosyal, psikolojik, antropoloji ve kültürel çalışma disiplinlerinden yararlanılarak sınır çalışmaları yapılmıştır.

Anderson ve O'Downd (1999) "Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance" adlı çalışmalarında sınırların ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra uluslararası ilişkiler alanında çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtirler. Sınırların bölgesel ve merkezi egemenlik alanlarının belirlenmesi için kullanıldığı ifade edilir. Ayrıca sınırlar politik kimliğin yanı sıra devletin oluşmasında ana faktördür. Sınır; devleti, devlet ise sınırı oluşturur yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra teritorya, modern ulus devlet ile birlikte şekillenir ve egemenlik temelinde devleti şekillendirir. Böylece devlet, sınırları üzerinde egemen güç haline gelir. Diğer taraftan sınır çalışmasında Harley (1988)'in vurguladığı üzere haritalar değer yüklü imajlara sahiptir. Haritalar üzerindeki sınırlar siyasi çıkarlar ile doğru orantılıdır. Hem ulusal hem de uluslararası çıkar temelli politikaların bir ürünü olarak haritalar oluşturulur. Haritalar üzerinden sınırlar çizilirken bazı araştırmacılar Jeremy W. Crampton, Stuart Elden (2007) "Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography" gibi, sınırların Foucault'un biyopolitik ve iktidar kuramından yola çıkarak ırka dayalı bir yöntem izlendiğini iddia eder. Avrupa sınır çalışmalarında bu görüşten

yararlanılmıştır. Fakat Orta Doğu coğrafyasında bu görüşü kullanmak objektif bir sonuç elde etmeyi engelleyebilir. Çünkü Orta Doğu ırksal olarak incelendiğinde aynı ırk ve kimlik üzerinden geldiğini görebiliriz.

Sınır çalışması birçok disiplin dahilinde geliştiği için bu çalışmada sınırın uluslararası ilişkiler boyutu dahilinde ele alınacaktır. Anderson (1996), Paassi (1998), Prescott (1987), Newman (1999, 2003), Albert ve Lapid (2001), Wilson ve Donnan (1999, 2012), Salter (2011) gibi yazarlar, eserlerinde sınır çalışmalarını, uluslararası ilişkiler ve diğer disiplinler dahilinde ele almışlardır. Bu çalışmada sınırın ulus oluşturma gibi sosyolojik ve antropoloji ağırlıklı yaklaşımlar yerine 'egemenlik-devlet-bölgesellik' kuramı çerçevesinde realist bir yaklaşım benimsenecektir.

Sınır çalışmalarında uluslararası ilişkiler kuramının devletlerarası askeri ve stratejik ilişkilerini inceleyen jeopolitik söylem, jeopolitik yapılarla toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimini irdeleyen sosyo-politik bir söylem oluşturur. Bu kuramsal değişimlerin temelinde ise devlet kavramı yer almaktadır. Devlet, tabiatı itibariyle analitik bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ashley (1983)'in ifade ettiği gibi devlet, siyasal hayatın merkezinde yer alır ve onsuz siyasal hayat düşünülemez. Fred Halliday (1987) devleti "territorial state" anlamında tanımlamaktadır. Toplumsal ve teritoryal bütünlük anlamındaki devlet anlayışına göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde siyasal egemenlik iddiası olan ve egemenliği bu toprak parçası içinde yaşayan halk ya da ulusa dayandıran bir kurumdur. Toprak, halk ve hükûmet devletin ana unsurunu oluşturmaktadır. Bu devlet yapısı esasında 16. yüzyılda oluşan Westphalia devlet sistemini tanımlamak için kullanılmaktadır. Yalvaç (2015) devletleri kendi iç ve dış değişimlerinin ana etmeni olarak görmekte ve devleti bir aktör olarak tanımlamaktadır. Devlet, bütüncül, otonom ve rasyonel bir aktördür. Devlet, egemenlik yetkisini kullanmaya muktedir ve anarşik devletler sistemi içerisinde gücü kullanan en yüksek otorite olarak tanımlanmaktadır. Egemenlik yapısı itibariyle içsel ve dışsal yönü vardır. Devlet aygıtı, dışsal yönde sınırlarına ve egemenlik haklarına yönelik her türlü saldırıyı ve tehdidi yok etmekle mükelleftir. Ayrıca, devletin kontrol ve egemenlik gücü gerek toplumsal gerekse uluslararası farklı güç kaynaklarının tarihsel gelişimiyle yakından ilişkilidir.

Devlet, egemenlik ve bölgesellik kavramları, uluslararası ilişkilerin incelenmesinde ve uygulanmasında merkezi bir öneme sahiptir. Uzmanlara göre devlet kavramı uluslararası siyasetin ana konusunu oluşturmaktadır (Morgenthau, 2006, Waltz, 2010). Egemenlik ilkesi, uluslararası ilişkilerdeki düzen için, özellikle otuz yıl savaşlarından sonra ortaya çıkmış, devletin tamamlayıcı unsuru olmuştur (Hinsley, 1986). Toprak (bölge) ise devletin üzerinde kontrolü ve egemenliğini ilan ettiği en önemli varlıktır. Devletlerin uluslararası sistemdeki güç mücadelesinde toprak kontrolü merkezde yer almaktadır. Bununla birlikte devlet biçimleri, egemenlik anlamları ve bölgesellik kavramları zaman içerisinde değişik anlamlara sahip olmuşlardır. 17.yüzyılda mutlakiyetçi, 19 ve 20. yüzyıllarda ise liberal anlamda değerler kazanmıştır (Agnew, 1998, Bartelson, 1995).

Devlet ve egemenlik karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayıcı kavramlardır. Hinsley'e (1986) göre egemenlik kavramının kökeni ve tarihi, devletin doğası, kökeni ve tarihiyle yakından bağlantılıdır. Devletler, egemenliğin anlamını, birbirlerinin bağımsızlığını karşılıklı tanıma olarak algılar. Devlet ve egemenlik birbirleriyle ilişkili olduğu gibi teritoryal (toprak) kavramıyla da doğrudan ilgilidir. Westphalia devlet sisteminde egemenlik ideali, belirtilen devlet sınırlarının dokunulmazlığı ilkesi esasına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra devletler, ekonomik, güvenlik ve çıkarlarını korumayı ana hedef olarak belirlemişlerdir (Gilpin, 1983). Diğer taraftan devlet ilkesi yanında egemenlik kuramını Krasner (1999), diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesi olarak tanımlamaktadır. Fakat, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması, uluslararası ilişkilerin doğasında olan bir vakadır. Genel olarak egemenlik ilkesinin ihlali devletler arasında gerginliğe, çatışmacı politikaların izlenmesine sebebiyet vermektedir.

Roger Owen (2004) devlet yaratma sürecini hem yeni egemen varlıklar hem de yeni güç ve kontrol merkezleri yaratmak anlamında 20. yüzyılda kullanıldığını ifade etmektedir. Owen, devlet kelimesinin iki farklı anlama sahip olduğunu belirtmektedir. Birincisi, egemen siyasi kurumların, sahip olduğu varlıklara, sınırlara ve Birleşmiş Milletler 'deki kendi bayraklarının olmasını ifade eder. İkincisi ise; idari, adli, kural koyucu ve zorlayıcı güçleri birleştiren kurum ve uygulamaları ifade eder. Orta Doğu bağlamında devlet varlığının ele alınması, Hükûmet ile eş anlamlı olarak kullanıldığı, kural koyucu, zorlayıcı güçleri kullanan aygıt olarak tanımlanmaktadır. Orta Doğu'da var olan devletlerin bir kısmı meşruiyet, hegemonya ve otorite gibi anahtar kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Orta Doğu'daki devletlerin büyük çoğunluğu kolonyal güçler tarafından kurulsa da sistem olarak Avrupalı devletler ile aynı yapıya sahip değillerdir. Burada ortaya çıkan önemli husus, Orta Doğu devletlerinin kültürel, sosyal ve dini değerler anlamında Avrupalı devletlerden farklı olmasıdır. Owen'e göre, Avrupalı devlet kurumlarında net belirginlik varken, Orta Doğu devletlerinde, Hükûmet, devlet ve rejim kavramsal karmaşası yaşamaktadır. Rejim, devlet ile kendisini eş tutmaktadır. Ayrıca, Orta Doğu'da toplumların devleti şekillendirmede rolü sınırlıdır. Devletler, kabile, dini ve bölgesel değerler etrafında şekillendirilmiştir.

Halliday (2005), Fawsett (2009), Edwards (2011), Dodge (2003) gibi Orta Doğu üzerine çalışma yapan yazarlar, Orta Doğu devletlerinin 1920 San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulduklarını öne sürerler. Orta Doğu'da oluşturulan devletlerde İngiliz ve Fransız devlet yapılanmalarından izler görülse de ortaya pasif, karışık ve işlevsel olmayan bir devlet aygıtının ortaya çıktığını belirtirler. 1916 Sykes-Picot anlaşmasının tartışmalı sınırları doğrultusunda egemenlik hakları verilen bu devletler istikrarsızlık kaynağı olarak sınır sorunlarını göstermektedir. Fawsett (2009) ve Halliday (2005), Orta Doğu'da meydana gelen çatışmaların, sınır problemlerinin ve egemenlik sorununun bölge yapısı dikkate alınmadığı için sınır uçlarında bulunan kabilelerin parçalanması, yeni kimlikler adı altında devlet aidiyeti kazandırılmasıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Fawsett, 1960'lı yıllardan itibaren petrolün Orta Doğu'da kural değiştirici güç olarak ortaya

çıkması ve getirdiği zenginlik, Irak-Kuveyt, Irak- Suudi Arabistan, Kuveyt-Suudi Arabistan, Bahreyn-Katar gibi ülkelerin sınırlarında var olan tartışmalı bölgelerin tekrardan ortaya çıktığını ifade eder. Özellikle, Irak ve Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının petrol bölgesi olması ve Irak'ın iddia ettiği tarihsel süreçler ve Irak'ın jeopolitik yapısı da göz önüne alındığında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde önemli bir faktör olduğunu vurgular.

Halliday (2005) Orta Doğu'da var olan devletlerin özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir. Modern devlet kuramlarının ortaya çıkartılmasıyla Orta Doğu devlet şekli ilişkilidir. 1918'den sonraki yıllarda Orta Doğu haritasının tanımlanması, ortaya çıkartılan devletlerin iç ve dış isteklerine yönelik bir durum ortaya çıkardı. Milliyetçilik düşüncelerinin Orta Doğu'ya sirayet etmesiyle yönetimde olan iktidarlar baskı aracına dönüştü ve kontrol etmek istedikleri alanlar genişledi. Yöneticilerin isteklerine göre toplum yapısı, ekonomik kalkınma ve eğitim modelleri geliştirildi. Ayrıca devlet yönetiminde rejimi korumak için silahlı kuvvetlerin her şeyden daha fazla geliştiği görülmüştür. Bu bağlamda ulusal kimliği şekillendirmede sömürge döneminin anıları kullanıldı. Bölünen toplumları ve toprakları bir araya getirmeye yönelik ideolojiler ve değerler ortaya çıkartıldı. Bunun yası sıra bazı devletler, sekülerleşmeyi öne çıkartarak, dini değerleri geri plana itmiştir.

Diğer taraftan Zartman (2017) bölgesel devlet kavramının Orta Doğu için yeni olmayabileceğini öne sürmektedir. Bölgenin sömürgeci güçler tarafından 19. yüzyılda bölgelere ayrıldığını, var olan çatışmaların bu süreçten kaynaklandığını belirtmektedir. Devletin sınırlarının bölgesel sınırlandırma kavramı etrafından yeniden şekillendiğini açıklar. 20. yüzyıldaki siyasi gelişmelerde Orta Doğu coğrafyasında sınırlar üzerindeki egemenlik iddiaları önemli yer tutmuştur. Zartman, kavramsal olarak Orta Doğu'daki kabilecilik anlayışının sömürgeci güçler tarafından devletleştirildiğini, belirli toprak parçası üzerinde kimlik, aidiyet ve egemenlik verildiğini fakat bu egemenliğin tartışmaları da yanında getirdiğini ifade eder. Vignal (2017) ise Zartman'dan farklı olarak Orta Doğu coğrafyasının Osmanlı Devleti sisteminde eyalet şeklinde sınırlarının çizildiğini ve yönetildiğini belirtir. Sömürgeci güçler tarafından çizilen sınırlar ve farklı eyaletlerin bir araya getirilmesi ve manda sisteminin kurulmasıyla egemenlik hakları Orta Doğu toplumlarının ellerinden alında. Fakat, sınırlar tartışmalı şekilde de olsa belirlendi. II. Dünya Savaşından sonra ise bağımsızlıklarını kazanan bölge devletleri, kısmi olarak egemenliklerine kavuştu ve devlet aygıtının güçlerini doğrudan kullanmaya başladı. Vignal, Orta Doğu devlet sistem modelinin Weberyan anlayış ve Westphalia devlet sisteminden aldığını ancak gerekli olan egemenlik ve toplum yapısının tartışmalı sınırlar içerisinde kaldığını ifade eder.

Sınır çalışmaları içerisinde yer alan bölge ve bölgesellikle (Territory ve territoriality) ilgili çalışmalar siyasi coğrafya ve diğer disiplinlerle de ilişkilidir. Uluslararası politikanın değişen doğasına uygun olarak bölgesel devlet önemi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Toprak kontrolünün bölgesel devletin zenginlik ve askeri gücünde kilit rol oynamaktadır. 1990'lı yıllardan sonra bölge ve çatışma (Territory- conflict) üzerine ampirik ve teorik çalışmaların sayısında artış yaşanmaktadır. Bölgeler üzerine yapılan nitel ve nicel araştırmaların sonuçlarında, toprak ve egemenlik sorunu savaşın ortaya

çıkmasında ana etken olarak değerlendirilmiştir (Goertz & Diehl, 1992, Vasquez, 1993, Kahler & Walter, 2006). Bölgeler üzerinde var olan sınır sorunları, somut olayları incelemek açısından önem taşımaktadır. Bölge üzerine yapılan nicel araştırmalar, toprakların dünya politikasındaki yerini anlamamız açısından önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca devlet aygıtı içerisinde 'vatan' kavramının milliyetçilik ve kültürel değerlerin devlet sınırlarını korumada önemli bir kavram olarak düşünülmektedir (Kadercan & Atzili, 2017). Bölge üzerine çalışanların, bu terimin sadece bir parça topraktan veya fiziksel alandan daha fazlasını ima ettiğini iyi bilmektedirler. Siyasi coğrafyacılar, çalışmalarında belirttiği gibi bölge, bölgesellik tarafından biçimlendirilmiş olarak düşünülmelidir. Bölgesellik, toplumu ve mekânı birbirine bağlayan bir coğrafi strateji anlamına gelmektedir (Kadercan 2015). Kadercan & Atzili, (2017), bölgeyi üç boyutta kavramsallaştırmaktadır; mekânın (veya arazinin) fiziksel özellikleri, sınırlama süreçleri ve sınırlandırılmış alanın oluşturulmasıdır. Birincisi, bölgenin fiziksel bileşenleri, bölgenin doğal (veya coğrafi) özelliklerini ve ona bağlı ekonomik ve demografik kaynakları içermektedir. Bu fiziksel bileşenler bölgenin temel bir özelliğidir. İkincisi, bölgesel sınırlama, alanı tanımlama ve bölümlendirme sürecini içerir. Sınır belirleme bağlamında, her sınır belirleme biçiminin ideal temsili ile gerçek uygulaması arasındaki ayrımı da not etmek gerekir. Üçüncü boyut ise arazinin kurucu özellikleri, belirli siyasi ve sosyal işlevlerin yanı sıra, sınırlandırılmış alana tahsis edilen anlamları ifade etmektedir. Bunlar toplum, devlet ve mekân arasındaki ilişkiyi yöneten ve düzenleyen yasal, idari, politik ve kültürel uygulamaların kurumsallaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda egemenlik ve otorite sorunlarına da içermektedir.

Orta Doğu coğrafyasında mevcut sınır ve bölge yönetimi üzerine yapılan çalışmalarda devletlerin toprakları üzerinde egemenlik kurma hakları uzun bir süre zayıf kalmıştır. Bölgede sınırlar II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden çizilmiş ve belirlenmiştir. Ayrıca, bölgedeki sınırların değişimi ve doğası, devlet ile belirli yerel veya toplumsal gruplar arasındaki düzenlemeleri de etkilemektedir. Örneğin bölgede silahlı grupların, kaçakçıların ortaya çıkması, sınır güvenliğini ve buna bağlı devletin egemenliğini etkilemektedir. Esasında bölgedeki bu sorunlar kolonyal güçlerin izlediği siyasi tutumun bir sonucu olarak görülmektedir. Bölge halkının hafızasında hala 1916 Sykes-Picot anlaşmasının getirdiği parçalanmışlık duygusu bulunmaktadır. Avrupa sömürgeci güçlerin, devletin Westphalian kavramını bölgeye ihraç ettiyse de kavram bölgede tam olarak oluşturulamamıştır. Bu kavrama göre, sınırlar devletin otoritesini, topraklarını ve içinde yaşayan nüfusun sınırlandırılmış bir siyasi topluluk olarak tasarlamıştır (Sarto, 2017). Irak'ın sınır sorunları üzerine yapılan çalışmalarda Richard Schofield (1991) "Kuwait and Iraq: Historical Claims and Territorial Disputes" adlı çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Schofield (1991) Kuveyt'in stratejik konumu, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ana nedenlerinden birisi olduğunu savunmaktadır. 1990'da Irak, Kuveyt'i Irak petrolünü çalmak ve Irak sınırını ihlal etmeden suçlamıştı. Varbah ve Bubiyan adasının stratejik konumu, Irak'ın güvenliğine ve ekonomik bağımsızlığı için stratejik bir konumda idi. Bu adalara sahip olmak, Irak'ın en büyük

arzusuydu. Schofield (1991) eserinde Kuveyt-Irak sınır sorununun ayrıntılı bir tartışmasını sunmaktadır. Sistematik bir şekilde olayı inceleyen Schofield, iki taraf arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde yer alan olay ve gelişmelere odaklanmaktadır. Varbah ve Bubiyan adalarını askeri üslere dönüştürmek amacıyla sınır krizlerinin ortaya çıktığını, 1980-88 İran-Irak savaşının bunda önemli olduğunu belirtmektedir. Tarihsel sınır anlaşmazlıklarının, jeostratejik bir durumdan ve Basra Körfezi'ne erişim sorunundan kaynaklandığını savunmaktadır. Al-Ggunaim (1992) başkanlığında Kuveyt devletinin destekleriyle düzenlenen "Kuwait State and Boundary" adlı konferansta Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesindeki nedenlerin tarihi olmadığı, petrol ve stratejik Varbah ve Bubiyan adalarına sahip olmak istediği belirtilmektedir. Kuveyt Araştırma Merkezi (1994), yayınladığı "Kuwait-Iraq Boundary Demarcation: Historical Rights and International Will'' adlı çalışmasında Irak'ın haksız bir şekilde Kuveyt'i işgal ettiğini öne sürmektedir. Yapılan çalışmada birincil kaynaklara yer verilerek Kuveyt'in görüşü vurgulanmıştır. Gregory Gause (2002), Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesindeki nedenin, İran'a karşı Basra Körfezinde etkin olmak ve Körfez de askeri deniz üsleri inşa etmek olduğunu belirtmektedir. İki ülke arasında var olan sınır sorunlarının, 1930'lu yıllardan beri devam ettiği, özellikle Saddam Hüseyin'in iktidara geldiği 1970'li yıllardan sonra daha fazla gündeme geldiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda Irak'ın dış politika temelinde Kuveyt'e yönelik bu iddialar uzun bir süre gündemde kalmıştır. Ayrıca, Parasiliti (2000), Schofield (1991) ve Gause (2002) Saddam Hüseyin'in İran ve Kuveyt'i işgal etme kararlarında, İran ile yapılan savaştan sonra bölgedeki hegemonyasını güçlendirme ve petrol sektöründe söz sahibi olma isteğinin olduğunu ifade ederler. Khadduri & Ghareeb (1997) ve Omar Ali'ye (1993) göre Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde ekonomik faktörün önemli olduğu belirtilmektedir. Iraklı devlet yetkilileri, İran-Irak savaşında Kuveyt'in uyguladığı petrol politikalarıyla Irak'ı zarara uğrattığı, ayrıca Basra'daki sınır noktalarından Kuveyt'in Irak'ın petrolünü ürettiği çalışmalarında vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla Irak'ın Kuveyt'i işgal edilmesinde ekonomik savaşın önemli bir yer aldığı ifade edilmektedir. Ali Bin Ghanim Al-Hajri (1997) ve Abbas Alnasrawi (1992) ise, Kuveyt'in Irak'a karşı ekonomik savaş yapmadığını ve Irak iddiasının Iraklıların daha sonra yaşadığı ekonomik durumu nedeniyle Kuveyt'i işgal etmenin bir gerekçesi olduğunu savunmaktadır. El-Hajri, Kuveyt'in Irak'a karşı ekonomik saldırganlık gösterdiği iddiasının uluslararası hukukta 'yanlış' ve 'temelsiz' olabileceğini ve işgalden önceki davranış kaydının Kuveyt politikasının ekonomik saldırganlık olmadığını belirtmektedir. Benzer şekilde Ehteshami ve Nonneman (1991), Irak'ın Kuveyt işgalinde Irak'ın, Kuveyt petrol kaynaklarını kontrol etmek ve Irak'ın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiğini belirtir.

Yukarıdaki kaynakların yanı sıra Irak ve Kuveyt Dışişleri Bakanlıkları kendi politikalarını uluslararası kamuoyuna duyurmak için kitapçıklar yayımlamışlardır. Bu kapsamda ilk yayın Irak Dışişleri Bakanlığının Temmuz 1961'de "The Truth About Kuwait" başlıklı 27 sayfalık yayımladığı bir kitapçıktır. Kitapçıkta Irak'ın mevcut politikaları ile Kuveyt'in aidiyetlik durumu ele alınmıştır. Bu kitapçığın yayımlanmasındaki temel amaç; Irak Başbakanı General Kasım'ın Kuveyt'i ilhak edip, Irak

sınırları içerisine katmasında meşruiyet zeminini sağlamasıdır. Kitapçıkta Irak Hükûmeti, İngiltere ve Kuveyt'i 19 Haziran 1961'de imzaladıkları anlaşma ile Irak'ın Kuveyt üzerindeki hakkını inkâr etmeye, Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu gerçeğini gizlemeye çalışmakla suçlamıştır. Kuveyt Dışişleri Bakanlığı ise Temmuz 1961'de Irak Dışişleri Bakanlığının yayımladığı "The Truth About Kuwait" adlı kitapçığa ve Irak Başbakanı General Kasım'ın Kuveyt'e yönelik ileri sürdüğü iddialara yanıt olarak "The Truth about the Crisis between Kuwait and Iraq" adlı 50 sayfalık bir kitapçık yayımlamıştır. Irak Başbakanı General Kasım'ı diktatörlükle suçlayan Kuveyt, Hitler ve Mussolini'den örneklerle Irak'ın işgalci politikasını ele almaktadır. Kuveyt, Kasım'a yönelik eleştirilerinde Irak halkına felaketler ve katliamdan başka bir şey getirmediği, halkını uçuruma sürüklemekle suçlamaktadır. Kitapçıkta General Kasım'ın vaat ettiği projeleri tamamlayamadığından dolayı dikkatleri başka yöne çekmek için 14 Temmuz'un yaklaşan yıldönümünde Kuveyt'e yönelik temelsiz iddialarda bulunduğu belirtilmektedir. Kuveyt'in bağımsızlık ve egemenliğini kazandığı yeni bir çağ başlattığı açıklanan kitapçıkta, Irak'ın Kuveyt'i tebrik etmek yerine savaşla tehdit etmesi kabul edilemez bulunmaktadır. Kuveytli yetkililer Kasım'ın ileri sürdüğü gibi Kuveyt'in Osmanlı Devleti döneminde Basra'nın bir parçası olduğu iddiasını reddetmektedir. Bir başka yayın ise Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in 4 Eylül 1990'da yayımladığı "The Kuwait Question" adlı 38 sayfalık kitapçıktır. Kitapçıkta Irak'ın 1961 yılında yayınladığı argümanları ileri sürmenin yanı sıra Kuveyt'e yönelik güncel politikalarını anlattı. 4 Eylül 1990'da Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Arap Dünyası ve diğer devletlerin dışişleri bakanlığına, Kuveyt'in Irak'la olan tarihi, coğrafi ve insani bağları, İngiliz emperyalizminin Kuveyt'i Irak'tan koparmada ve İngiliz hegemonyası altında yapay bir varlığa dönüştürmede oynadığı role dair tarihsel gerçeklerin ve kanıtların belgeli bir sunumunu içeren kitapçık gönderdi. Irak'ın Basra Körfezine erişiminin engellendiği iddia edilen kitapçıkta, ABD ve müttefiklerinin Kuveyt'in eski yöneticilerinin Irak'a karşı oynadığı "komplocu rol" anlatılmıştır. Kitapçıkta 4 Eylül 1990'a kadar devam eden gelişmeler de ele alınmıştır.

Yukarıdaki genel literatür taramasından sonra incelenen eserlerde iki temel düşünce dikkat çekmektedir; Irak'ın sınır sorunlarına (Kuveyt özelinde) yönelik çalışmalarda Irak'ın savını destekleyen çalışmalar ve Kuveyt'in savını destekleyen çalışmalar. Çalışmaların yapıldığı dönem göz önüne alındığında ilgili devletlerin bu çalışmaları etkilemesi olası görünmektedir. Yapılacak bu çalışmada, Irak'ın sınır sorunlarının devletlerarası krize dönüştürmesinde İngiltere'nin çizdiği sınırın önemli olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikasında Basra Körfezi'nin stratejik önemi, güvenlik ve Irak'ın petrol kaynakları ve piyasası üzerinde söz sahibi olmak istemesi önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. 1960'lı yıllara kadar Basra bölgesinde petrol yoğun olarak çıkartılmadan önce Irak için Basra'nın önemi ağırlıklı olarak güvenlik ve stratejik temelliydi. Irak'ın Basra Körfezinde derin sulara erişememesi, askeri ve ticari büyük gemiler için limanlarının sığ sularda kalmasına neden oluyordu. Bu sebepler ışığında Irak, ilk dönem diyeceğimiz 1960 öncesinde güvenlik ve stratejik değerleri öne çıkartmıştır. Fakat, petrol bölgelerinin

değerlenmesi ve önemli bir gelir kaybı olmasından sonra Irak'ın Basra bölgesine yönelik esas amaçları değişmiştir. Irak, petrol piyasasında bölgeyi domine edece şekilde söz sahibi olmak istemesi, Orta Doğu coğrafyasında liderlik rolüne soyunması, gibi nedenlerden dolayı Basra Körfezinde kendisini sınırlayan etkenlere karşı harekete geçmiştir. Ayrıca, 1980-88 İran- Irak savaşı ile ortaya çıkan ekonomik çöküntünün Kuveyt'in işgalinde etken bir sebep olduğu değerlendirilmektedir. Bu iddiaların desteklenmesi için British Library, Qatar Digital Library ve Arabian Gulf Digital Archives'den elde edilen birincil kaynakları; (belgeler, haritalar, antlaşmalar gibi kaynaklar) ile konuya dair belirlenen kuram çerçevesinde yeni bir güncelleme çalışması yapılacaktır. Yapılan çalışmaların yayınlanma tarihi dikkate alındığında birçok arşiv belgesinin gizlilik kararı gerekçesiyle erişilemediği değerlendirilmektedir. İngiltere Bağdat büyükelçiliği belgelerinin ilgili bölümlerinin erişime açılması, bazı gizli ibareli anlaşmalarında açığa çıkması, konu üzerindeki tartışmayı yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmanın da literatüre katkısı, elde edilen yeni belgeler vasıtasıyla olayları yeniden değerlendirmek ve literatüre konuyla ilgili yeni bir yaklaşım getirmektir.

Bu çalışma, izlediği kuram ve bakış açısıyla Türkçe Orta Doğu literatürüne yeni bir bakış açısı kazandırmayı, Irak'ın sınır sorunlarını gerekçe göstererek Kuveyt'i işgal etmesinin arka planında var olan konuların nedenlerini ve sonuçlarını, bölgedeki yansımalarını değerlendirerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Mevcut Türkçe Orta Doğu literatürü konuyu derinlemesine incelemek ve araştırmak için zayıf kalmaktadır. Benimsenen araştırma yöntemi ve kuramı ile hem literatüre katkı sağlayacak hem de gelecekteki çalışmalar için referans kaynağı olacaktır.

Bu çalışmanın mevcut akademik literatürdeki çalışmalardan en temel farklılıkları, sunduğu yenilikler ve alana getirdiği özgün katkılar şunlardır:

• Bu çalışma ile Türkçe Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler literatürüne Irak'ın sınır sorunları ve dış politikasına yansıması konusu sınır çalışmaları "devlet, egemenlik ve teritorya'' kapsamında bir yaklaşım literatüre kazandırılacak.

• Erişilen birincil kaynaklar doğrultusunda Irak'ın sınır sorunları ve bölgeye getirdiği izdüşümün açıklanmasına katkı sağlayacak.

• Bu çalışmada benimsenen yöntem ile konuya farklı kuramlar açısından değerlendirme imkânı bulunacaktır.

• Türkiye'de Irak'ın sınır sorunları ve bunun getirdiği yansımalar doğrudan çalışılmadığı için literatürde bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma var olan boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Genel olarak Orta Doğu özelinde ise Irak'ın sınır sorunları, Orta Doğu'daki istikrarın oluşmasında en büyük engel olarak devletlerarası sorun oluşturmuştur. Bu çalışma, Orta Doğu'ya dair farklı bir yaklaşım sergilemiş olup, literatüre zenginlik kazandıracaktır.

3. Tezde Uygulanan Yöntem

3.1. Araştırma Sorusu

• Sınır çalışmaları kapsamında ‘devlet, egemenlik ve teritorya’ kuramı çerçevesinde devlet aygıtı sınır sorunlarına nasıl cevap vermektedir?

• Kolonyal güçlerin çizdiği Irak sınırları, Irak’ın komşu Arap ülkeleriyle olan ikili ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Ayrıca, SSCB ve ABD’nin bu sınır sorunlarına yaklaşımı nasıl olmuştur?

• Irak’ta iktidara gelen yönetimlerin Kuveyt ile ikili ilişkilerde sınır sorunları ön planda mıydı?

• Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesindeki sebep jeopolitik-ekonomik (petrol) midir yoksa tarihsel iddia mı?

• Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinde, 1980-88 İran-Irak savaşının herhangi bir etkisi var mıdır?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın hedeflerine ve amaçlarına ulaşmak, belirlenen araştırma sorularına cevap bulmak için nitel bir araştırma yöntemi olan vaka analizi (case study) kullanılacaktır. Karmaşık ve nadir olayların incelenmesi için özellikle faydalı olan açıklayıcı vaka analizi türü kullanılacaktır. Açıklayıcı vaka analizi çalışmalarında olayın ne olduğu, nasıl ve neden gerçekleştiği anlamaya çalışılır. Bu yöntemde neden-sonuç ilişkisini anlamak için ‘nasıl ve niçin’ türünde oluşturulmuş bir soru seti gereklidir (Yin, 2017: 89). Hazırlanan soru seti yalnızca frekanslar veya olaylardan ziyade operasyonel süreçlerin zaman içinde izlenmesiyle de ilgilidir. Bu yüzden olayların ‘neden veya nasıl’ gerçekleştiğini anlamamız için geniş bir bilgi dizinsen ve vakalardan yararlanmamız gerekmektedir. Araştırma sorularımız aynı zamanda tezin işleyişi ve metodu hakkındaki bilgileri de yansıtmaktadır.

Vaka çalışmasında ayrıca aynı rejim türüne sahip olan devletlerin birbirine karşı nasıl savaş ilan ettikleri de ele alınıp incelenebilmektedir. Rejim türleri ile savaş arasındaki ilişkide bu sayede test edilebilir. Bu çalışma kapsamında vaka çalışmasında izlenen strateji tümevarımsal bir analiz stratejisinin kullanılmasıdır. Olayların kronolojik olarak nedensellik bağlamı içerisinde incelenmesi, Irak’ın sınır sorunları özelinde izlediği politikaların anlaşılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Hem dönemsel ilişkiler hem de ikili ilişkilerin ortaya çıkartılması, tezin hipotezinin güvenirliliğini de test edecektir.

Vaka çalışmaları, sistematik bir şekilde verileri toplama, analiz etme ve sonuçları ortaya koyma yollarından birisidir. Olayın ortaya çıkmasında araştırma soru setine aranan cevaplar önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada vaka çalışması desenlerinden iç içe geçmiş tek vaka çalışması desenleri yönteminden yararlanılacaktır. Çalışmada Irak’ın sınır sorunlarına yönelik izlediği politikalar tek vaka olarak ele alınarak, Irak’ın Kuveyt’e yönelik politikaları incelenecektir. Irak’ın Kuveyt’e yönelik iddialarında güvenlik/strateji, ekonomi (petrol) ve tarihsel argümanlar (Kuveyt’in Basra’nın parçası

olması) öne çıkmaktadır. Irak'ın öne sürdüğü iddiaların sonucunda Kuveyt ile savaş yapılmış ve sınır sorunları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından oluşturulan komisyon tarafından çözülmüştür. Açıklayıcı vaka çalışmasında konunun incelenmesi 'neden ve nasıl' soru seti kapsamında ele alınacaktır.

3.3. Tezin Başlıkları ve İçeriği

Birinci bölümde, hem literatürde var olan 'devlet, egemenlik ve bölgesellik' kuramı değerlendirilecek hem de Orta Doğu'daki sınır sorunlarının geneline bu kuram çerçevesinden bakılarak Irak'ın sınır sorunlarına yönelik çalışmanın genel bir konsepti ortaya konulacaktır. Sınır çalışmaları çerçevesinde alt disiplin olan 'devlet, egemenlik ve bölgesellik' kapsamında günümüzde tartışması devam eden Pakistan-Hindistan arasındaki sınır sorunları örnek olarak incelenmiştir. Sınır sorunları, devlet egemenliği üzerinden incelenen bu örnekte realist kuramın düşüncelerinin ağır bastığı görülmektedir. Her iki tarafın, aynı toprak parçası üzerinde siyasal egemenlik iddia etmesi ve bu haklarından vazgeçmeyeceklerini açıklamaları, devletler arası ilişkilerde uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. İki tarafın, sınırlarında kontrol ve gözetim sistemleri kurarak egemenlik mücadeleleri vermeleri, bu kanıyı doğrulamaktadır. Hindistan-Pakistan sınırının 1947 yılında İngiltere tarafından çizilmesi ve İngiltere'nin bölgeden ayrıldıktan sonra ortaya çıkan sorunlar, Irak-Kuveyt sınır sorunlarını anlamak açısından da benzerlik göstermektedir. Genel olarak bu fiziki sınırlar, bölgenin hassasiyetini dikkate alınmadan çizilmiştir. Bu iki örnekte olduğu gibi sınır sorunları savaş ile sonuçlanmıştır. Irak-Kuveyt sınır sorunlarında diğer faktörlerin de etkisiyle savaşa dönüşmüş ve BMGK'nın gözetiminde bir neticeye bağlanmış iken, Hindistan-Pakistan arasında 4 defa sınırlı etkide savaş yapılmıştır. Fakat, iki ülke arasındaki çatışma durumu devam etmektedir. Sınıra yönelik genel terminolojinin ele alınmasıyla birlikte bu bölümde devlet aygıtının sınır sorunları üzerinden egemenlik haklarını kullanma konusunda bir değerlendirme yapılacaktır. Bunun yanı sıra sınır kavramının ve devlet aygıtının Orta Doğu'da ne anlama geldiği de ele alınacaktır.

İkinci bölümde; taraflar arasındaki ilişkileri tanımlamak için karşılaştırmalı bir bakış açısıyla var olan sınır sorunları analiz edilecektir. Bu nedenle kullanılacak arşiv kaynakları British Library, Qatar Digital Library, Arabian Gulf Digital Archives, Wikileaks ve Birleşmiş Milletler'in 'United Nations Treaty Collection' ve 'UN Resolutions'den elde edilen belgeler, haritalar, antlaşmalar gibi kaynaklardır. British Library'den temin edilen ve Cambridge Archive Edition olarak basılan İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgeleri ile İngiltere'nin Hindistan Ofisinin belgeleri olan, Record of Iraq 1914-66, The Arab Bulletin 1916-20, Diplomacy in the Near and Middle East A Documentary Record 1535-1956, Records of the Hıjaz 1798-1925, Records of Syria 1918-73, The Middle East Intelligences Handbooks 1943-46, Arabian Treaties 1600-1960, The Iraq-Kuwait Dispute 1949-94, Britain Foreign Office Document on Iraq-1958, US Foreign Office Document on Iraq-1958, Irak-Kuveyt sınır anlaşmaları sırasıyla 1922-1932-1963- 1992-1993, Qatar National Digital Library ve Arabian Gulf Digital Archives'den elde edilen Soğuk Savaş dönemi İngiltere'nin Bağdat ve Kuveyt elçiliğinin

yazışmaları, 1899, 1913, 1922, 1932, 1948, 1992 ve 1993 tarihlerinde oluşturulan Irak-Kuveyt sınır haritaları başlıca birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu haritalar karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır. Dönemin siyasi olayları ve Irak'ın izlemiş olduğu politikalar ve değişken faktörler haritaların güncellenmesine neden olmaktadır. Birincil kaynaklar içerisinde yer alan antlaşmaların Arapça-İngilizce ve Fransızca metinleri bulunmaktadır. Çalışma, elde edilen belgelerin İngilizce metinleri üzerinden yapılacaktır. Ayrıca bu birinci kaynaklar içerik analiz yöntemi kullanılarak incelenecektir. Bunun yanı sıra literatür kısmında açıklanan ikincil kaynaklarda British Library, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi gibi ilgili kütüphanelerden temin edilmiştir. Bu çalışmanın temel soruları dahilinde tematik analiz yapılarak, elde edilen verilerin yorumlanması amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise ikinci aşamada elde edilen bilgiler doğrultusunda ve belirlenen kuramsal yaklaşım çerçevesinde Irak'ın yaşadığı sınır problemleri ve egemenlik konuları ele alınacaktır. Kuveyt özelinde ortaya çıkan sınır sorunları ve bunun getirdiği sonuçlar ortaya çıkartılacaktır. Yine konunun daha iyi anlaşılabilir olması için nedensellik bağı çerçevesinde güvenlik-ekonomik unsurları ikili ilişkiler kapsamında ele alınacaktır. Ayrıca bu konu incelenirken birincil kaynaklardan elde edilen bilgiler referans alınacaktır. Irak'ın Kuveyt ile yaşadığı sınır problemlerinde Irak'ın Basra Körfezine açılıp, derin sulara ulaşmak için limanların, askeri deniz üslerinin derin sulara yapılması ve petrol piyasasını ele geçirmede doğrudan hedef Kuveyt olmuştur.

Konunun derinlemesine analizinin yapılması ve anlaşılması için kriz yönetimiyle de Irak'ın Kuveyt'e yönelik izlediği gerginlik ve sonrasında meydana gelen 1990 Körfez savaşını anlamamız için alınan kararları risk yönetim modeliyle de anlamaya çalışacağız. Kriz yönetimi ilk vaka çalışması olarak 1962 Küba Kriziyle birlikte uluslararası ilişkiler literatürüne girmiştir. Amerika ile SSCB'nin nükleer bir çatışmaya çok yaklaştıkları bir dönemde ülkeler arasındaki gerginliği ve olası bir çatışmayı engellemek için strateji yerine geliştirilmiştir. Genel olarak kriz yönetiminin amaçları şöyle özetlenebilir: İlgili taraflara tatmin edici bir çözüm bulmak, savaşın nedenlerini anlamak ve böylece çatışmaların yükselişine doğru itici güçleri kontrol etmeye çalışmak, problemlerin temeline inerek çatışmayı çözmeye çalışmak ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel krizleri önlemek için mekanizmalar kurmaktır. Kriz yönetim kavramı, bazı krizlere çözüm üretilip önlenebilir olduğunu bazılarının ise savaşa sebebiyet verdiğini ifade eder. Örneğin, Irak sınır sorunlarında çalışmaya konu olan Kuveyt ile sınır sorunları çözümünde bir anlaşmaya varamamıştır. Irak'ın Kuveyt'e karşı izlediği dış politika, sınır sorunlarının egemenlik haklarının ihlali anlamında değerlendirilmiştir. Buna ilaveten, kriz yönetiminde karar alıcı olarak Saddam Hüseyin'in kararları, krizdeki süreci belirleyici etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem aracılığıyla iki ülke arasındaki farklılıklar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelenerek konunun anlaşılması sağlanacaktır.

I. BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarihi dönemler içerisinde toprak (sınır) sorunları ve savaşların birbirleriyle bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Sınır sorunları, savaşların temel nedenleri arasında yer akmakta ve özellikle 19. ve 20.yüzyılda meydana gelen savaşlar incelendiğinde toprak/sınır üzerindeki çekişmelerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Günümüz dünyası incelendiğinde ise sınır/sınır bölgeleri, devletler için önemli bir konu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, bölgesel çatışmanın ve toprak işgal etme yönteminin zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) kurucu anlaşmasının 2.maddesine göre; üye devletler egemenlik bakımından eşittirler ve uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü esastır. Ayrıca, bir devletin başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı askeri güç kullanımından yahut güç kullanma tehdidinden kaçınmaları gerektiği uyarısı yapılmaktadır (Doğan, 2016;171-175). Yani işgal yoluyla bir ülkenin başka bir ülkenin topraklarında egemenlik elde etmesi yasaklanmıştır. 1945'ten bu yana doğrudan toprak genişletme savaşları nadir görülürken, yasal olarak tartışmalı bölgeleri içeren savaşlar yaygın olarak görülmüştür.

Devletler arasındaki sınır anlaşmazlıkları ve buna bağlı çatışmalar, farklı teoriler arasında çatışma konusu olmaktadır. Örneğin, realizm ve liberalizm gibi iki klasik kuram, sınır sorunlarına ve çözümüne yönelik farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Locke, Kant ve Bentham gibi düşünürlerin temel felsefesini oluşturduğu liberalizm, toprağa bağlı anlaşmazlıklarda barışı ve çözümü önceleyerek savaştan kaçınma konularını ele almıştır. Bunlara göre; eğer siyasi liderler hukukun üstünlüğü, özgürlük, mülkiyet hakları ve uluslararası adalete inanmışlarsa, sınır problemlerine yönelik çatışmaların ortaya çıkması engellenebilir. Bunun yanı sıra Âdem Smith ve Schumpeter'in öne sürdüğü görüşte ise ticaret ve kapitalizmin yaygınlaşması ile sınır sorunlarının çatışmaya dönüşmesi önlenebilir. Dolayısıyla askeri düşünceden ziyade ticari akıl devreye girdiği vakit, ülkelerin fayda-maliyet analizi yaparak sınır sorunlarına çözüm üretmesi kolaylaşmaktadır. Ekonomik kalkınmanın önceliği, sınır ticaretlerinin kolaylaştırılması, ortak pazarların kurulması gibi atılımlar, sınır anlaşmazlıklarında kuvvet yerine hukuk ve tahkimi ön plana çıkartarak mevcut sorunu kolaylıkla çözülebilir (Kolossov, 2005: 612-613). Diğer taraftan realist düşünceye göre, sınır sorunlarında devlet egemenliği önemli olduğu için çatışma kaçınılmazdır. Hobbes ve Machiavelli gibi realist düşünürler, devlet otoritesinin sağlanmasının önemli olduğunu, buna bağlı olarak toprak üzerindeki ihtilaflı durumların egemenliğe zarar verdiklerini düşünür. Bu yüzden sınırlar, devlet egemenliğini ve ulusal güvenliği koruyan katı ayrım çizgileri olarak yorumlanır. Buna ilaveten jeopolitik kelimesinin isim babası olan Friederich Ratzel ve onun düşüncesinden gelen ekol: Doğa sabit sınırlardan nefret eder ve devlet sınırlarının konumu, komşu devletin gücüne bağlı olarak değişebilir görüşünü benimsemiştir. Sınırlar sabit olmadığından dolayı devletler, stratejik, politik ve ekonomik çıkarlarını savunmak,

nüfusları korumak için yaşam alanı sağlamak, sınırlarını optimize etmek zorundadır (Anderson, 2010: 233-235).

Toprak/sınır anlaşmazlıkları, savaşlara giden yolda önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı uluslararası sınır ve toprak sorunları, tarafların siyasi amaçları doğrultusunda birbirlerine karşı taviz vererek çözüme kavuşmuştur.[3] Sınır sorunlarının çözümünde devletlerin davranışları ve izledikleri politikalar, uluslararası kamuoyunun oluşmasında önemli bir araçtır. Örneğin; Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi yaklaşık 65 yıllık bir süreyi kapsamış ve her iki ülke ulusal ve uluslararası kamuoyunu kendi tezlerine göre yönlendirmiştir. İki ülke sınır anlaşmazlığına yönelik açıklamalar yaparak resmi bir anlaşmazlığın olduğunu kamuoyuna kabul ettirmişlerdir. Böylece ilgili devletler, olası savaşın sebeplerini önceden açığa çıkarmak isterler. İki devlet arasında meydana gelen çatışmalarda sınır sorunları esas itibariyle bağımsız bir değişkenden ziyade bağımlı bir değişken olarak savaşın nedenleri arasında yer alır. Ayrıca bu durum, saldırgan devletin bir savaşı haklı çıkarmak için kasıtlı olarak başlatılan toprak/sınır anlaşmazlığı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Realist düşünce ekolü toprak/sınır anlaşmazlığını, savaşın bağımsız bir değişkeni olarak değil, onun bir tezahürü olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Realistler, uluslararası siyaseti, devletler arasında güç ve güvenlik için bitmeyen bir mücadele alanı, savaşı ise bu mücadelenin kaçınılmaz bir yönü olarak tasvir eder. Realistlere göre, resmi anlaşmazlıklar sadece devletler arasındaki çatışmanın belirtileridir, fakat güç ve güvenlik çatışmanın/savaşın gerçek nedenleridir. Bu nedenle realist yaklaşım, topraklar üzerindeki hukuki ihtilafların bağımsız savaş nedenleri olarak sayılamayacağını belirtir. Örneğin, komşularına karşı saldırganlık niyetinde olan ülkeler, saldırgan eylemlerinin gerekçesi olarak eski toprak iddialarını yeniden canlandırmak veya yenilerini ileri sürerler. Siyasi ve ideolojik olarak birbirlerine düşman hale gelen komşu devletler arasında zaman içerisinde bölgesel anlaşmazlıklarda ortaya çıkar. Bu gibi durumlarda, sınır/toprak ile ilgili anlaşmazlıklar bizzat çatışmanın temel nedeni olmadığı, büyük ölçüde diğer ana çatışma kaynaklarının tezahürü olduğu bellidir (Kocs, 1995: 159-161).

Sınır çizimi sömürgecilikle ilgili bir alt dal disiplini olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, sınır çizme, dünyadaki sömürgeci güçlerin çıkarları için dikkatli bir şekilde kullanılmıştır. İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci güçler, nüfuz ve kaynaklar için Orta Doğu'da yapay sınırlar çizdi. Genellikle geleneksel kabile bölgelerini keyfi olarak yeni devletlere böldüler ve birçok kabile kendilerini farklı ülkelerde yaşarken buldu. Orta Doğu'daki sınır çizimleri ve jeopolitik açmaz, 1916'da Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot anlaşmasıyla yakından ilişkilidir. Bu anlaşma, devlet sınırlarını ve bölge coğrafyasını değiştirmiş, devletlerin egemenlik ve meşruiyet meselelerini artırmıştır. Genel olarak Orta Doğu'daki uluslararası sınırlar bölge devletleri arasında uzun bir dönem tartışma konusu olmuştur.

[3] Örnek olarak; Tawan bölgesi, BAE ile Umman arasında paylaştırılmıştır. UAE tarafında kalan bölgeye Al Ain, Umman tarafına kalan yere ise Al Buraimi denilmiştir. Diğer ülkeler için **TABLO-3'e** bakınız.

Yukarıda ifade edilen genel girişten sonra çalışmanın bu bölümünde; sınır, Orta Doğu'da sınır çizimi ve devlet kavramlarının tanımlaması yapılarak tezin bütünlüğüne yönelik kuramsal ve kavramsal bir alt yapının hazırlanması amaçlanmıştır.

1. Sınır, Hudut (Uç) ve Teritorya[4] Kavramları

1.1. Sınır, Hudut (Uç)

Sınır bölgesi *(borderland*) [5], sınır (*border, boundary*[6]) ve uç/hudut (*frontier*) kavramları birbirlerinin yerine kullanıldığı için süreç içerisinde bu kavramlara verilen anlamlar, araştırma alanları ve yaklaşımlarına göre farklılık göstermektedir (Anderson, O'Dowd, 1999: 594). Sınır çalışmalarına yönelik kavramsal anlamlandırmada siyaset bilimciler, sosyologlar, antropologlar, psikologlar, hukukçular, ekonomistler ve fiziki coğrafyacılar gibi farklı alanlarda çalışan uzmanlar, sınırlara kendi disiplinleri çerçevesinde anlam atfetmektedir. Bu yüzden sınır çalışmalarında ortak bir terminoloji ile söylem birliği yoktur ve bu durum anlam bütünlüğü oluşturmada zorluklara neden olmaktadır (Kolossov, 2005: 606). Bunun yanı sıra sınır çalışmaları kapsamında akademik literatürde sınır kelimesinin iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi, siyasi coğrafya ve jeopolitik disiplinin bir alt dalı olarak çalışılan ve iki ülkenin egemenlik bölgesini belirleyen çizgidir. Sınırların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik alanları bu kapsamda incelenmektedir (Paasi, 2005: 806). İkinci anlam ise post modern yaklaşımlar çerçevesinde kültürel, tarihsel ve sosyal değerleri ifade etmek için kullanılan çevresel anlamlardır (Brandel, 2006: 10). Bu çalışmada siyasi coğrafya ve jeopolitik disiplinlerinde kullanılan yaklaşımlar doğrultusunda sınırın anlamı ele alınacaktır.

Sınır, bir devletin egemenlik ve toprak bütünlüğünün kontrol alanını göstermektedir. Genel olarak sınırlar, paydaş devletler ile uluslararası toplum tarafından yasal olarak tanınan çizgidir (Anderson, 2003: 168). Etimolojik açıdan sınır terimi incelendiğinde farklı kültürlerde farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Sınır kavramının dinamiklerini anlamada dil önemli bir faktör olarak karşımıza

[4] Bu çalışmada teritorya "Ulusal Hakimiyet Alanı'nı" ifade etmektedir (Ateş, 2020: 31).

[5] Bu çalışmada anlam karmaşasının önüne geçilmesi ve kapsayıcı olması için "Sınır Bölgesi" (borderland) terimi border/boundary terimi ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bazı yazarlar çalışmalarında sınır (border) ve sınır bölgesini (borderland) aynı anlamda kullanmakta, bazıları ise farklı anlamlar yükleyerek konuya yaklaşmaktadırlar. Örneğin; Sabri Ateş (2020), *Osmanlı-İran Sınır Bölgeleri: Bir Sınır Yapmak (1843-1914)* kitabında sınır ve sınır bölgesini farklı ele alırken, Prescott ve Triggs (2008) *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geopolitics*, adlı kitabında sınır ve sınır bölgesi kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmıştır.

[6] Border ve Boundary/borderland farklı ve eş anlamlı olarak bazı İngilizce metinlerde kullanılmaktadır. Türkçe karşılığına baktığımızda aynı anlamı verdiği için bu çalışmada tek anlamı üzerinden gidilecektir. İngilizce literatürde yazarlar bu terimleri ele aldıkları konulara göre farklı anlamlar yükleseler de üzerinde anlaşılan ortak bir tanım bulunmamaktadır. Detaylı tanımlamalar için bkz. J.R.V Prescott (1987), *The Geography of Frontiers and Boundaries,* London: Allen & Unwin., Prescott, V., Triggs, G.D. (2008), *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geopolitics*, Boston-Leiden: Martunis Nijhoff Publisher. Anderson, J. & O'Dowd, L. (1999) "Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance", *Regional Studies*, 33/7, 593-604.

çıkmaktadır. Roma etimolojisinde sınır, mitolojik tarih ile ilişkilidir. Remus'un[7] ikiz kardeş, Romulus tarafından öldürülmesi, Roma şehrinin toprağını bilinmeyen dış cepheden ayırt etmek için araya kutsal bir yarık (çizgi) çekilmesiyle şehir ayrılmıştır. Böylece, Remus ve Romulus arasındaki rekabetle ortaya çıkan egemenlik alanlarında sınır kavramı doğmuştur. Sakson etimolojisinde ise sınır kavramı, sorunların uzlaşarak çözümü doğrultusunda bağlayıcı olan bir yer olduğu ifade edilmektedir. Antropolojik açıdan sınır olgusuna yaklaşan Sakson etimolojisinde mekânsal ve sosyal bağların bölünme neticesinde kimlik inşasının öne çıktığı belirtilmektedir (Szary, 2015: 35-36). Fransızcada "*frontière*" veya İspanyolcada "*frontera*" gibi Latinca'den türetilen dillerde sınırın doğrudan çevirisinin kökleri "*front*' kelimesine dayanmaktadır. Sanskritçede[8] "*bhrava*", Yunancada "*oqpus*", Almancadaki "*bort*" kökünden gelen *border,* Latince ve Fransızcada "*bodena*" kelimesinden türetilen "*boundary*" kelimeleri, sınırı tanımlamada kullanılan terimlerdir. Ayrıca, Fransızcadaki anlamı askeri olarak ele alınmakta ve düşmana karşı oluşturulan mevzilerin birinci hattını ifade etmektedir (Abdulla 2009: 157-158).

Genel olarak sınırlara (*border, boundary, frontier ve borderland*) dair akademik alanda yapılan çalışmalarda sınırın anlamına yönelik ortak bir anlayış söz konusu değildir. Fransız hukukçu Lapradelle, 1928 yılında yazdığı "La frontière: Étude de droit international (The Frontier: Study of International Law)" adlı eserinde *border/borderland* kelimelerinin eş anlamlı oldukları belirtmiştir. Sınır kelimesine karşılık gelen *border/borderland* kelimelerine Fransızca karşılığı olarak *le voisinage* ve *territoire limitrophe* terimlerini kullanmıştır. Bu terimler; bir ülkenin komşu bir ülkeyle siyasi sınırlarının belirlendiği alanı ve sınır bölgesini ifade etmek için kullanılmıştır (Lapradelle, 1928, 73; akt. Prescott, Triggs, 2008: 11). Diğer taraftan, Amerikan ve Fransız akademik çalışmalarında ve geleneksel bakış açılarında uç/hudut (*frontier*) farklı anlamları ifade etmektedir. Fransızcada "*frontiere*" sınır bölgesi veya hakimiyet alanıdır. Fransa'daki Alsace bölgesi "*frontiere*" anlamıyla tanımlanmakta iken, Amerikan İngilizcesinde "*frontier*" hareketli yerleşim bölgelerine verilen genel bir adlandırmadır (Jailly, 2005: 635). Ayrıca, İngiliz ve Amerikan İngilizcelerinde de buna benzer ayrım bulunmaktadır. Amerikalı siyasi coğrafyacılar ya da jeopolitik çalışan akademisyenler "*frontier*" için sınır boylarında yaşayan alanı belirlemek için kullanırken, İngiliz tarihçiler ya da akademisyenler "*boundary*" ve "*border*" hudut, sınır kavramlarını kullanmayı tercih etmektedir (Baud ve Schendel, 1997: 213).

Sınırların tarihsel olarak haritalandırılması ve tipolojilerinden elde edilen bilgi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalı güçlerin sömürge ülkelerinde uluslararası sınırların paylaştırılması ve sınırlandırılasında detaylı bir şekilde uygulanmıştır. Afrika ve Asya'da daha önce hiç bilinmeyen Avrupai bir terim olan sınır kavramı, buradaki coğrafyaya dayatılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra

[7] Remus ve ikiz kardeşi Romulus, Roma mitolojisinde Roma'nın kurucularıdır.

[8] Sanskritçe, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna bağlı bir dildir.

ise bu bölgelerde sınır kavramı yaygınlıkla kullanılmaya başlanmış ve bu alanda birtakım çalışmalar ortaya konmuştur (Kolossov, 2005: 611).

Batılı anlamlarının yanı sıra *sınır* kelimesi için Doğu ve İslam dünyasındaki karşılığına baktığımızda Sabri Ateş'in (2020, 34-43) "Osmanlı-İran Sınır Bölgeleri: Bir Sınır Yapmak (1843-1914)" adlı kitabında sınırın farklı anlamlarını görmekteyiz. Ateş'e göre; İslam devletleri ile gayri Müslüm devletlerin yönetimindeki topraklar arasındaki sınırları tanımlamak için kullanılan en yaygın Arabi-İslami kelime *sagr* (*thaghr*)'dır. Kelimenin çoğul hali ise *suğür* (*thughur*) dur ve darül-islam ile darül-harp toprakları arasındaki sınırlar ile denizden gelebilecek olası saldırılara karşı İslam topraklarını korumak için kıyı şeridine yapılmış tahkimat alanlarını ifade etmektedir. *Suğür*, Orta çağ döneminde Müslümanlar tarafından yazılan kaynaklarda, gayrimüslim toplumların Müslüman devletlerin sınır bitişiğinde yaşadıkları alanı ifade eden askeri bir terimdir. Örnek olarak, Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu veya benzer şekilde Osmanlı Devleti-Bizans İmparatorluğu arasındaki sınırlar *suğür* özelliklerine haiz olmuş ve Türkçeye de *uç* olarak geçmiştir. Diğer taraftan Fars kaynaklarına bakıldığı zaman bu kavramın aynı amaç için kullanıldığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Osmanlı ve İranlı tarihçiler, ortak sınırları açıklarken genellikle *had* kelimesi ve bunun çoğulu olan *hudut* kelimesini kullanmışlardır. Bunun yanı sıra hudut kelimesinin sınır ve limit anlamlarından başka ilahiyat disiplini çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'de "yasaklanmış veya cezalandırılmış davranışların cezası" anlamına gelen bir manası da bulunmaktadır (DİA, 2021). Kelimenin köken manası incelendiğinde *had*, önleme, yasaklama ve kısıtlama kavramıyla ele alındığından sonluluğu ifade etmektedir. Had kelimesi, gerekli izinler olmadan sınırın geçilmesi durumunda cezai müeyyidelerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı için coğrafi terim anlamını kazanmaktadır. Böylece terim ilahi köklerinden coğrafi manaya kaymaktadır. Müslüman ilim adamları şehir, dağ, çöl ya da ülke gibi bir coğrafyanın sınırlarını belirlemede *had* kelimesinin tekil hali olan *hat* kavramını kullanmışlardır. Had kelimesi, bir devletin egemenlik alanından başka bir devletin egemenlik alanına geçmeyi ifade ederken, *hudut* kelimesi ise Müslüman bir devletlerin sınırlarını tanımlamada kullanılmaktadır. *Hudut* kelimesi bu yönüyle Avrupai *frontier* ve *boundary* kavramlarını da karşılamaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki sınır görevlilerine ait birçok belgede tahdid-i hudut (sınırın çekilmesi) veya kat-i hudut kavramları kullanılmıştır. Dahası İran ve Osmanlı kaynaklarında sınırla ilgili yapılan çalışmalarda sınır terminolojiyle alakalı ortak ya da temel bir kavramın olmadığı da görülmüştür. Örneğin 1913 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Basra Körfezine yönelik sınır anlaşmasında Osmanlı tarafı *hudut* kelimesini kullanırken, İngiliz tarafı *boundary* kelimesini kullanmıştır (Kurşun, Akyıldız, 2015: 238).

Yukarıda belirttiğimiz bütün kavramlar, birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Yani bir vakanüvis belirli bir coğrafyadaki sınırları belirlerken *hudut*, başka bir kaynakta *merz* ya da *serhad* terimlerini kolaylıkla kullanmıştır. Osmanlı yetkilileri, sınır sorunlarına ilişkin raporlarını "Seyahatname-i Hudut" ismiyle yayınlarken, İranlı yetkililer aynı yer için raporlarını "Risale-i Tahkikat-i Serhaddiye" veya

"Sınır Bölgesi Keşifleri" adıyla yayınlamaktadır. Bu temel açıklamalardan sonra batılı kaynaklarda geçen sınır (*border/boundary*) kavramına en yakın kelime Osmanlı ve İran kaynaklarında *sınır* ya da *sinur/sinor* terimleridir (Yunanca sinoron kelimesinden gelmektedir).[9]

Sınırların anlamlarına yönelik yukarıda yapılan açıklamalardan sonra Lapradelle (1928) sınır oluşturma evresinin üç aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunlar, hazırlık, karar verme ve uygulamadır. Stephen Jones (1945) ise sınır oluşturmayı Lapradelle'nin tanımlamasına atıf yaparak bölüştürme/paylaştırma (*allocation*), sınırlandırma (*delimitation*) ve sınırlama (*demarcation*) olarak ele almaktadır. Sınırın konumu önce siyasi düzeyde ele alınır, daha sonra teknik düzeyde tartışmalar gerçekleştirilerek karara bağlanır (Prescott, Triggs, 2008: 12). Sınırlandırma, bir sınır çizgisinin antlaşma veya başka bir şekilde belirlenmesinde sözlü ve yazılı olarak tanımlanmasıdır. Sınırlama ise bir sınır çizgisinin zeminine fiilen çit, direk veya sütün gibi sembollerin yerleştirilmesiyle sınırın fiziksel araçlar ile tanımlanmasını ifade etmektedir (Donaldson, Williams, 2008: 686-689). Yani bir sınırın sınırlandırılması, belirlenen tahsis bölgesi içindeki hattın son şeklini almasıdır. Doğru sınırlandırma, anlaşmazlıkların özel nedeni haline gelebilecek belirsizlikleri azalttığı için sonrasında ortaya çıkabilecek çatışmaların/savaşların önüne geçmektedir (Slowe, 1990: 126).

Sınır sorunlarının çözümü için bir araya gelen devlet adamları veya diplomatlar, sorunların çözümü için yürütülen karmaşık diplomatik müzakerelerde genellik sınır ve sınır bölgesindeki değişiklikleri öne sürmektedir. Ön aşama olarak, sınır bölgelerindeki yerleşim yerlerinin, doğal kaynakların paylaşılması gibi geniş bir tanımlama ve sınırlamanın nerede olması gerektiğine dair müzakereler yapılır. Kalıcı sınır oluşturmada görevli komisyon, sınır bölgesindeki işaret, dağlar, nehirler, yollar ve su havzaları gibi jeopolitik konumları dikkate alır. Sınırdaş devletler, ulusun kendi topraklarında güvenliğini ve refahını sağlamakla görevli olduğu için sınır anlaşmalarında savunma planlarını da bu doğrultuda planlamaktadır. Ulusal savunmanın güçlü coğrafi unsurları var olduğu için zaman, jeopolitik stratejinin ve taktikler sınır belirlenmesinde temel esaslardır. Ayrıca, belirli siyasi hedeflere ulaşmak için büyük bir stratejinin formülasyonunda ulusal ekonomik kaynaklar ve insan gücünün sınırların belirlenmesinde önemli bir yeri vardır (Mellor, 1989: 90-91).

Sınırların çizilmesi, sınırla ilgili geleneksel araştırma alanlarından birisidir. Sınırlar, çeşitli zaman dilimleri içerisinde farklı kategorilere ve tipolojiler halinde sınıflandırılmıştır. Sınırların geçici olarak kategorize edilmesi etnik ve dilsel farklılıkların yansıtılmasına neden olmuştur. Geçici sınırlandırmanın yanı sıra yasal olarak sınırlandırma çalışmaları, savaşlar veya ikili anlaşmalar neticesinde uluslararası sınırlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırlandırma çalışmaları ve sınır belirleme sadece haritadaki çizgilerle ilgili değil, aynı zamanda fiziksel çitler ve duvarla eyleme geçilmesidir. Sınırlandırma çalışmalarında dini, etnik, kültürel, nüfus, ekonomik, sosyal ve siyasi değerler gibi

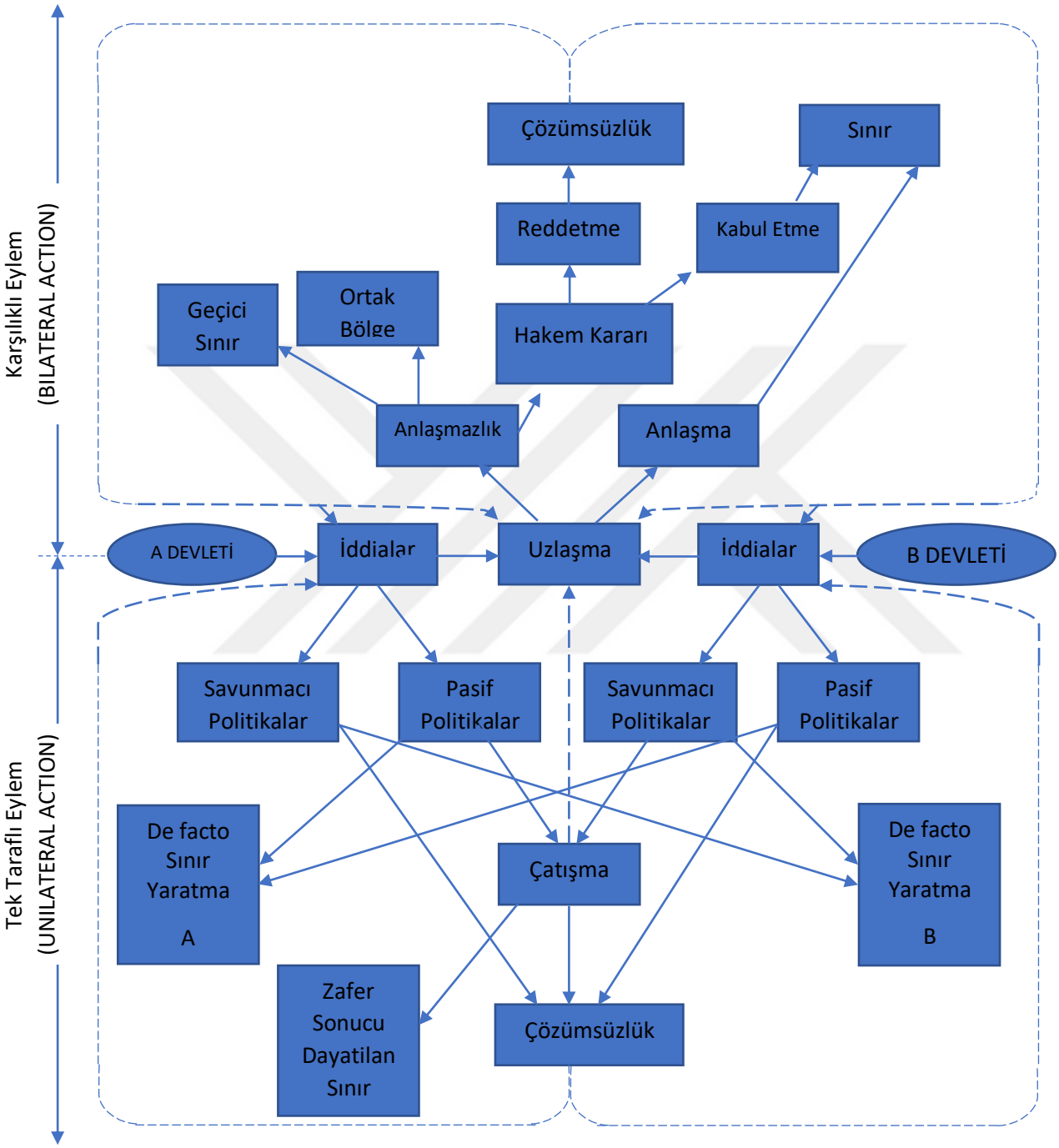
[9] Hudut ve Serhat kelimeleriyle, sınırın iki tarafındaki toplumsal ve ekonomik bölgeyi kastederek sınır veya sınır bölgesini tarif etmişlerdir.

etmenler göz önünde bulundurulabilir. Sınırlar sosyal ve siyasi yapılar olduğu için kolonyal dönemde ve sonrasında ilgili devletlerin çıkarına hizmet edecek şekilde çizilir. Bu dönem içerisinde sınırlar bir savunma aracı, yabancı güçlerin saldırılanı önleyecek bir hat, göçmenleri engelleyecek bir barikat olarak işlevsel bir yapıdır. Bunun yanı sıra sınır ile güç arasında doğru bir orantıda söz konusu olabilmektedir. Sınırlar genellikle iki gücün karşılıklı anlaşmasıyla çizilir fakat güçlüler arasında zayıf bir devletin olması, sınır çiziminde aleyhte bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Ancak, sınırların çizilmesinde belirli parametrelerin karşı tarafça sorgulanması durumunda değişim ve memnuniyetsizlik kaçınılmaz olmaktadır. Genellikle sınırlara bağlı çatışmalarda memnuniyetsizlik ön planda olmuştur. Buna ilaveten sosyal, ekonomik ve jeopolitik değerler de olası çatışmaların saç ayaklarıdır (Paasi, 2011: 34-40).

Genel olarak devletler arasındaki sınır müzakereleri, belirli bir çıkar çatışması ortaya çıktığında veya barış ortamını tesis etmeye yönelik politikaları geliştirmek için başlatılmaktadır. Sınırları belirlemedeki temel düşünce, sınır problemlerine bağlı her türlü çatışma riskini ortadan kaldırma ve sınırların net çizilmesi esasına dayanır. Aşağıdaki şekilde sınırların belirlenmesine ilişkin olası yöntemler anlatılmaya çalışılmıştır. Sınır problemi yaşayan iki devlet sınır müzakerelerine başladıklarında bir dizi farklı yol izleyebilirler. Devletler sınır problemlerinin çözümündeki zorlukları ortaya çıkarmak için resmi ve gayri resmi olarak ön fizibilite çalışması yaparlar. Resmi görüşmelere başlanmadan önce ilgili departmanlardaki kamu görevlileri devletin resmi müzakerecileri için olası senaryolara yönelik bilgi toplar. Müzakereler başarılı olursa iki devlet arasındaki sınır sorunlarına bağlı problemler ortadan kaldırılmış olur. Eğer sınır sorunları çözülmezse üç olası seçenek ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; nihai sınır çizimi ve gerginliği azaltmak için geçici bir sınır çizilebilir. Örneğin; 1947'deki Hindistan-Pakistan arasında Keşmir'deki sınır sorunlarına bağlı savaşın patlak vermesi ve 1948 yılında geçici sınır çizilmesi. İkinci durum ise tarafların anlaşma yoluyla sınırlarını belirlemesi. Örneğin; Kuveyt-Suudi Arabistan arasında 1922 yılında yapılan Uqair anlaşmasında sınırların net olarak belirlenememesi üzerine serbest bölge kurulmuştu ve bu durum 1965 yılında iki ülkenin anlaşmasıyla çözümlendi. Üçüncü durum ise tarafların anlaşmadan uzak ve eylemleri tek taraflı sürdürmesidir. Buna göre ülkeler pasif veya aktif bir politika izleyerek sınır iddialarını öne sürebilirler. İlk olarak sınır ihtilaflarında bir devlet pasif politika izleyebilir ve ihtilaflı bölgede faaliyet göstermeye devam edebilir yani statükoyu korur. İkinci olarak, bir ülke sınır iddiasına karşı savunmacı politikalar izleyebilir. Bu durum ihtilaflı bölgedeki vatandaşlarının haklarını korumayı ve o bölgedeki yabancıların haklarını reddetmeyi içerir. Her iki ülke de pasif tavırlar benimserse sınır sorunu çözülmeden kalır ve ilerleyen dönemler için çatışma riskini ortaya çıkartır. Bir diğer durum ise bir devlet pasif politika izlerken diğer devlet savunmacı bir politika izlerse savunma durumundaki devlet fiili bir sınır çizecektir. Son olarak her iki ülke de savunmacı politikaları benimserse kaçınılmak olarak çatışma ortaya çıkacaktır. Bu tür bir çatışma, meseleyi çözümsüz

bırakarak sonuçsuz bir şekilde bitirebilir veya bir taraf galip gelebilir ve mağlup devlete bir sınır dayatma gücüne sahip olabilir (Precott, 1987: 58-63).

Şekil 1: Sınır Oluşturma Evresinin Formüle Edilmesi

Bu şekil Prescott (1987: 58-63) *Political Frontiers and Boudaries* kitabından alınmış ve Türkçeleştirilmiştir.

Sınır/sınır bölgeleri, iktidarların egemenliklerini gösterdiği alanlar ve sembollerdir. Genellikle dikenli teller, dikili taşlar ve güvenlik kuleleri gibi belirli semboller, devletlerin hakimiyet alanlarının ulaştığı

son sınırları belli eden uç (*frontier*) bir egemenlik göstergesidir (Donnan, Wilson, 2002: 11). Bu konuda Anderson (1996: 1-5) ve Taylor (1985: 104-105) *sınır (boundary)* ile *uç (frontier)* terimini eş anlamlı olarak kullanıyorken, Prescott (1987: 10-12), *hudut* ve *uç* kavramını ayrı ayrı kullanmaktadır.

Taylor (1985: 104-105) sınırları, toprak egemenliğinin gerekli bir bileşeni olarak yorumlamaktadır. Egemenlik sınırlandırılmalıdır; egemen devletlerin dünyası, sınırlarla bölünmüş bir dünyadır. Bu nedenle sınırlar, modern dünya ekonomisinin temel bir unsurudur. Buna karşılık ulusal sınırlar fikri, Fransız yayılmacı fikirlerine karşı Germen tepkisidir. Bu iki fikir, dünya ekonomisinin merkezindeki ve yarı-çevresindeki belirli iktidar-politik konumlarının rasyonelleştirilmesidir. Anderson'a (1996: 5-10) göre ise sınırlar, devletler arasındaki kurumlar ve süreçlerdir. Kurum olarak sınırlar, politik kararların sonucunda devletin egemenlik alanlarını gösteren yasal metinler aracılığıyla kurulmuştur. Sınır, temel siyasi kurumlardır. Sosyal ve politik yaşam, uç bölgelerinde temel bir ekonomik kural olmadan şekillenmektedir. Uçlar genel olarak modern devletler ortaya çıkmadan önce de vardı ve fonksiyonları dönemlere göre değişkenlik göstermektedir. Uçlar belirlendikten sonra devlet aygıtının egemenlik ile doğrudan ilişki içerisine girmesine neden oldu ve egemenlik sınırlar ile eş değer anlam taşımaya başladı. Bu süreç çerçevesinde sınırların dört boyutu vardır. Birincisi sınırlar, devlet politikasının bir aracıdır. Çünkü Hükûmetler jeopolitik açıdan sınırların fonksiyonları ve avantajları için değişime teşebbüs ederler. İhtilaflı sınırların varlığı, jeopolitik ve ekonomik açıdan bir handikap oluşturması durumunda siyasi irade zaman içerisinde sınır anlaşmazlığını ileri sürerek, sınırların yeniden çizilmesini isteyebilir. İkincisi, Hükûmetlerin politika ve eylemleri belirlenen devlet sınırlarıyla sınırlıdır. Ayrıca, dış müdahalelerin önüne geçmek veya istenmeyen şeyleri engellemek için sınırlar önemli görevler icra etmektedir. Üçüncüsü, sınırlar ulusal kimliklerin oluşturulmasında temel faktördür. Bunun yanı sıra siyasi kimliklerin oluşturulması, ekonomik ve sosyal-kültürel değerlerin ortak olması, ihtilaflı sınır bölgelerinde birleşmeye ya da ayrışmaya neden olabilir. Dördüncüsü ise uçlar bir söylemdir. Uç/sınır terimi hukuk, diplomasi ve politika bağlamında ele alındığında farklı anlamlara gelebilir ve tek bir anlam üzerine inşa edilemezler. Bu yüzden sınır çalışmaları alanlarında çalışan bilim insanları, tarih, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, antropoloji gibi disiplinlerde sınırlar farklı konsept dahilinde değerlendirilir.

Prescott (1987: 12, 2008: 23-24) ise sınırları uç ve hudut olarak ayrı kavramsallaştırmakta ve egemenlik alanlarına göre ayrım yapmaktadır. Prescott, sınır bölgelerine atıf yaparken içinde hudut bulunan geçiş alanlarını belirtmektedir. Prescott'a göre hudutlar, devlete ait toprakların eriştiği en uç noktayı işaret etmektedir. Hudutlar iki ülke arasındaki siyasi ve fiziki bölünmeye ya da ülke içerisindeki şehirlerin idari olarak bölünmesinde uçların yerine kullanılmıştır. Siyasi coğrafyacıların sınır[10] terimini hem siyasi bölünmeye hem de bir ülkenin yerleşik ve ıssız bölgeleri arasındaki bölünmeye atıfta bulunmak için kullanmasında herhangi bir sakınca yoktur. Prescott, genel olarak

[10] Burada frontier ve boundary kelimelerini kasdetmektedir.

sınırın tek bir fonksiyonu olmadığını, devlet egemenliğinin ulaştığı son noktayı gösterdiğini ifade etmektedir. Sınırlar, gümrük, göç ve güvenlik alanlarına yönelik düzenlemelerle değişimler gösterebilir. Sınır bölgesine yönelik çalışmalarda ekonomi, kültür, siyaset, jeopolitik, sosyoloji, antropoloji gibi disiplinlerinde çalışması gerektiğini belirterek, sınır çalışmalarının tek alan üzerinden gidilmeyeceğini belirtmiştir.

Sınırların kültürel, siyasi, ekonomik, hukuki, antropolojik ve sosyolojik alanlar açısından pek çok farklı anlamlara geldiğini daha önce belirtmiştik. Westphalia sistemi içerisinde sınırlar ele alındığında devletlerin temel yapı taşını tanımlamaları bakımından temel bir rol oynamaktadır. Sınırlar çatışmayı/savaşı önleme, paylaşılmış coğrafyada devletler arasında eşit haklara sahip olma hakkı sağlamaktadır. İçişlerine karışmama ilkesi, sınırların jeopolitik ve siyasi bir ilkesidir (Eva, 1998: 34). Sınırları güç-iktidar penceresinden ele aldığımızda egemenlik faktörünün öne çıktığını, ulusal kimlik gibi değerlerin geri planda kaldığını görmekteyiz. Birçok sınır anlaşmasında iç politik değerlerin sınır anlaşmalarında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Genel olarak sınırların yedi fonksiyonları öne çıkmaktadır. Bunlar; askeri-stratejik, ekonomik, devletin kurulması, ulusal kimlik, etno-ulusal birlik, devlet inşası ve korunması, iç politik fonksiyonlardır. Sınırların askeri-stratejik işlevlerini ele aldığımızda; bir devletin savunma hatlarını, üretim kapasitesini ve derinlemesine savunma kapasitesi ile düşmanı yıpratmayı amaçlayan ve saldırgan devleti ilk pozisyonuna dönmeye zorlamak gibi önemli askeri stratejik işlevleri yerine getirir. Ayrıca, sınırlar bir devletin denize erişimi ve kilit askeri geçiş yolları üzerindeki kontrollerde önemli bir görevi ifa eder. Devlet inşa etme ve koruma işlevleri açısından sınırlar, devletlerin kendi sakinlerinin yaşamları ve mülkleri üzerinde hak iddia etme yetkisi verdiği için devlet inşasına ve korunmasına yardımcı olur. Devletlere hangi tarihlerin meşru olduğuna karar verme, hangi sembollerin kabul edilebilir olduğunu seçme ve uygun dilleri/dinleri belirleme konusunda egemenlik yetkisi verir. Ayrıca, devletlerin sınır bölgelerindeki grupların sınır ötesi nüfuslarla temaslarını kısıtlamalarına, etnik veya kültürel homojenliğin yokluğunda ortak bir kimlik oluşturmaya yardımcı olur. Sınırların ekonomik işlevleri, devletlerin sermaye akışlarını ve yabancı yatırımlarını kontrol etmelerine izin verirken, ticari geçişleri engelleme gibi birtakım yaptırımlara da olanak sağlar. Sınırların bir ülke için kurucu işlevine baktığımızda uluslararası hukuk kavramına göre egemen bir devletin makul ölçüde belirlenmiş bir sınırı olmalıdır. Aynı zamanda bir devletin sınırları içerisindeki egemenlik hakları, devletin siyasi gücünü yansıtır. Diğer taraftan sınırların kimlik işlevi, devletin oluşmasındaki temel yapı taşlarından bir tanesidir. Bu yüzden sınırlar, ülkenin toprak alanlarını belirleyerek vatandaşların güven içerisinde yaşamalarını, ulusal bütünlüğü, kültürü ifade eder. Son olarak sınırların iç politik işlevlerinde, bir devletin ve onun idari kurumlarının ekonomik, eğitim, enerji ve ulaşım alt yapısını yapılandırma işlevi görmektedir (Blanchard, 2005: 690-692).

Bununla birlikte, geleneksel olarak coğrafi sınırlandırıcıların en belirgin olanı olarak görülen, egemen devleti komşusundan ayıran ve dolayısıyla sınırın her iki tarafındaki siyasi ve ekonomik gelişmenin doğasını belirleyen uluslararası sınırdır. Uluslararası sınırlar, sınır çalışmaları alanları içerisindeki

geleneksel yaklaşımı ifade etmektedir. Sınırların nasıl oluşturulduğu, sınır bölgelerindeki siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik durumlarını interdisipliner bir şekilde inceler. Dolayısıyla siyasi coğrafya çalışmalarıyla yakından ilişkili ve jeopolitik teorilerden beslenir. Uluslararası devlet sınırlarındaki temel etken toprağa bağlılıktır. Bu yüzden uluslararası sınırlar, devletlerin fiziksel sınırının uç noktasını gösteren semboller, teritoryal bölünmelerin uzamsal ifadesidir. Buna ilaveten siyasi coğrafya disiplininde sınırlar incelenirken neden, nasıl ve hangi amaçla çizildiği anlaşılmaya çalışılır. Sınırlar, I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra sınırların ulusal egemenlik ve teritoryal bölünmelerle doğrudan ilişkili olduğu yönündeki anlamlandırmalar ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle sınır çalışmalarındaki temel inceleme alanlarının içerisinde egemenlik ve devlet önem kazanmaktadır (Wilson, Donnan, 2002: 83-84). Fakat, bölge-devlet söyleminin doğası değiştikçe, sınırların rolü ve işlevi de değişmiştir. Ulus-devlet tezinin sonu sınırların ortadan kalkmasıyla ilgili paralel bir argümanı da beraberinde getirmiştir. Ekonomik küreselleşmenin etkisi, bilginin siber alan yoluyla yayılması ve balistik füzeler gibi teknolojik silahların düşman ülkelerinin merkez bölgelerine ateşlenmesi sınırların engelleme yönünü ortadan kaldırmıştır. Devletlerin sınırların çizilmesinde emperyalist karakterler önem taşımaktadır. Günümüzdeki birçok sınır sorununun temelinde ve devletlerin dış politika izlemelerinde bu sorun görülmektedir. Buna ilaveten, uluslararası sistemde sınır sorunları önemli bir gerginlik oluşturmaktadır. Komşu ülkelerin birbirleriyle olan çatışmaları ve sorunları incelendiğinde sınır sorunlarının önemli bir yer kapladığı görülmektedir. İlişkilerin dinamik yapısında ve problemlerde sınır anlaşmazlığı göze çarpmaktadır (Newman, 2001: 137-139).

Sınırlar, yapay çizgiler olarak değil hem fiziksel hem de kültürel çevrelerden gelen baskılara açık dinamik bir süreçten geçen bölgelerdir. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında sınırlara bariyer görevi anlamı yüklenmiştir. Esasında en iyi sınırların olası savaş nedeni sayılmayacak veya savaşı tetiklemeyecek dağlar, denizler, nehir veya göllerin oluşturduğu doğal sınırlar olduğu yönünde fikirler beyan edilmiştir. Minghi, (1963: 414), sınır çalışmalarında sınırı siyasi coğrafya açısından ele almaktadır. Sınırı anlamlandırmak için sekiz alanda sınıra yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunlar; tartışmalı alanların çalışılması, sınır değişikliklerinin incelenmesi, sınırların evrimi üzerine çalışmalar, sınır belirleme ve sınırlama çalışmaları, eksklavlar[11] ve küçük devletler üzerine çalışmalar, açık deniz sınır çalışmaları, doğal kaynaklar üzerindeki anlaşmazlıklarda sınır çalışmaları ve son olarak ise iç sınır çalışmalarıdır. Bunun yanı sıra siyaset ve coğrafya arasındaki temel bağlantı siyasal sınırlardır. Sınırlar, devlet otoritesinin uzamsal olarak egemenlik alanı kurduğu en uç yerin, kontrol alanları ve devletler arasındaki tanınmaların gerçekleştiği göstergelerdir. 1919-1995 yılları arasındaki 348 bölgesel sınır anlaşmazlıklarından sadece 30'u karara bağlanmıştır. Sınır çözümlerinde diplomatik müzakereler ve uluslararası tahkim önemli görevleri icra etse de çözüm

[11] Eksklav; bir toprak parçasının veya bölgenin siyasi açıdan bağlı olduğu ülkeye karasal anlamda bağlı olmaması durumudur. Örnek olarak Nahçivan verilebilir.

konusunda istenilen etkiyi gösterememektedir. Bunun yerine, tarih, kültür, "haklılık" algısı, önceki idari hatlar, aşiret ve dil gruplarının bulunduğu bölgede mevcudiyet, doğal kaynaklara erişim ve ilgili siyasi güç gibi faktörler, nihai hat üzerinde anlaşmayı kolaylaştırmada daha etkili olabilir (Prescott, Triggs 2008: 138).

Spykman (2020: 123: 186), sınırları yasal sistemler arasındaki sınır çizgileri olarak nitelendiren daha gelenekselci yaklaşımın aksine, sınırların bölgesel güç yapıların temas noktası olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece bir sınırın konumu zaman içerinde çatışan güçler için gövde gösterisine dönüşebilir. Spykman, büyük devlet ile küçük devletin sınırdaş olması durumunda, küçük devletin hayatta kalmasındaki temel etkenin büyük devlet için stratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Büyük devlet için küçük devlet her zaman bir tampon görevi ifa etmektedir. Buna ilaveten, bir devletin dış politikası, jeopolitik konumu ve uluslararası ilişkilerdeki yeri, coğrafi büyüklük, doğal kaynaklar ve topografyaya bağlı olarak değişebilmektedir. Genel olarak devletler, güç merkezlerini jeopolitik konumlarına göre tanımlamaktadır. Avrupa, Asya ve Orta Doğu'daki birçok ülke güçlerini coğrafya ile ilişkilendirmektedir. Bir ülkenin jeopolitik konumu, ilgili devletin dış politikasının sebebinden ziyade asli unsudur. Bu yönüyle uluslararası sınırlar, uluslararası ilişkilerde güç dengesini de ifade etmektedir. Barış zamanlarında bu sınırlar devletin "cisimleştiği" bir yer iken, saldırıya uğradığı veya savaş dönemlerinde bir sonraki taarruz için bir çıkış noktasıdır. Tersi şeklinde düşündüğümüzde ise ülkenin savunmasındaki ilk hat konumundadır. Bu yüzden sınırlar statik bir yapıya yerine dinamik bir yapıya sahiptir. Ayrıca sınırlar üzerinden ortaya konan jeopolitik söylemler, devletlerin ulusal toplum/kimlik oluşturma ve koruma açısından bir güvenlikleştirme politikası da uygulaması söz konusudur. Böylece sınırları içerisindeki egemenliğine yönelik olası tehlikeleri bertaraf edebilecek ve devlet kimliğini koruyabilecektir (Hydman, 2000: 2).

Uluslararası sınır oluşturmanın temeli zaman içinde gelişen ve bağlama göre değişen bir dizi siyasi, yasal ve coğrafi konuyu kapsayan kararlara dayanmaktadır. Uluslararası sınırlar devletin teritoryal egemenlik alanlarına sınırlama getirdiği gibi bütünlük olarak bir ülkenin sınırlarını belirtmiş olur. Böylece tartışmalı sınırlar hariç devletlerin egemenlik alanları ilan edilir. Genel olarak ulus devletlerde sınırların temel işlevleri askeri güç uygulamak, ekonomiyi yönetmek, ulusal kimliği inşa etmek ve korumak, refah devleti olmayı sağlamaktır. Uluslararası sınır çağdaş devletin temel kurumu, birden fazla devletten oluşan jeopolitik bir dünyanın inşası ve devlet içinde siyaset olasılığı ile devlet dışındaki anarşinin gerekliliği arasındaki birincil etik-politik bölünmedir. Egemen devlet sisteminde sınırların temel amaçları belirli bölgesel sınırların tanımlanması ve savunulmasını içerir. Uluslararası sınır olası tehditlerin önlenmesi, göç gibi beklenmeyen durumlarda sınırdan kabul veya sınır dışı edilmesinde filtreleme görevi görmektedir (Salter, 2011: 68).

Günümüzdeki uluslararası sınırlarının çoğu özellikle Avrupa bölgesindeki ulusal sınırlar son iki-üç yüzyılda çizilmiştir. Genel olarak Avrupalılar önce Avrupa'nın sınırlarını sonra Amerika'nın sınırlarını çizmişlerdir. Sömürgecilik anlayışının başlamasıyla birlikte Avrupalı devletler Orta Doğu,

Asya ve Afrika bölgeleri olmak üzere birçok koloni devletlerinin sınırlarını belirlemişlerdir. Sınır çatışmalarının temelinde de sınır çizerken bölge ülkelerinin kimlik-etnik-sosyal-ekonomik-güvenlik ve diğer etkenler göz önünde bulundurulmadan sömürge güçlerinin kendi çıkarları doğrultusunda sınırların çizilmesi yatmaktadır (Tekin, 2020: 19). Bunun yanı sıra iki Dünya Savaşı sonrasında büyük imparatorlukların dağılması ve Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin de (SSCB) dağılmasıyla birlikte devlet sayısında artış yaşanmıştır. Günümüzde Birleşmiş Milletlere üye devlet sayısı 193 iken, bu ülkeler arasında 664 uluslararası sınır bulunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş ve sonrasında uluslararası ilişkilerde yaşanan değişim ve dönüşüm, uluslararası sınır anlaşmazlıklarını da etkilemiştir. Devletlerin egemenlik hakkı iddia ettikleri topraklar üzerinde çatışma ve savaşların yaşanması, sınırların dış politikada önemli bir yerinin olduğunu ifade etmektedir. Nitekim sınır sorunlarına bağlı olarak Irak ile Kuveyt, İran-Irak, Ermenistan-Azerbaycan, İsrail-Lübnan gibi ülkeler savaşmıştır (Donnan, Wilson, 2002: 14-15).

Uluslararası sınırların yaklaşık dörtte biri jeopolitik açıdan bakıldığında ihtilaflı sınırlardan oluşmaktadır. Ortak çıkarlar etrafında şekillenmiş sınır anlaşmaları ile devletlerin güvenliği arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Tartışmalı sınır anlaşmaları veya sınır çizimlerinin çatışma ya da savaşları tetiklediğini daha önce ifade etmiştik. Uzlaşıya dayalı sınır anlaşmaları politik, ekonomi ve sosyal açıdan büyük önem taşıdığından dolayı uluslararası ilişkilerde önemli bir unsurdur. Lord Curzon uluslararası sınırların aslında bir ön hat olduğunu, ulus-devletler için hayati mesele olduğunu, savaş ve barışla ilgili modern sorunların askıda kaldığı bıçak sırtı olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla savaşların ve uluslararası çekişmelerin temelinde sınır ihtilaflarının yer aldığını ifade etmektedir. Sınır çatışmasında önemli olan husus sınırın belirlenmesi, bölgenin saptanmasıdır. Anlaşmazlıklar, stratejik, ekonomik, politik, tarihi ve sosyal sebeplerden dolayı hak iddia edilmesinden doğmaktadır. Uluslararası hukuka göre toprakların işgal ve uzun süre kullanmaktan doğan haklar egemen devletin uhdesine geçebilir. İşgal ile hak iddiasında bulunulduğu sırada başka bir gücün yönetimi altında olmayan veya terranus/ius diye tanımlanabilecek bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurma anlamına gelmektedir. Uzun süre kullanmaktan doğan hak ise hak iddia edilen toprak üzerinde yeterince uzun bir süre fiili kontrolün sürdürülmesi sonucu kazanılmaktadır. Fakat, buradaki *uzun süre* ve *fiili kontrol* tartışmalı bir konudur. Ayrıca, devralma ile egemenliğin tesis edilmesi, katılma veya doğa olayları sonucunda genişleme ve toprak kazanılabilir (Anderson, 2003: 169-180).

Komşu ülkeleri ayırmak için kullanılan uluslararası sınırlar, fiziksel özellikler, coğrafi konumları, komşu devletlerin tutum ve politikaları üzerindeki etkisi bulunmaktadır. Uluslararası sınırlarda komşu bir ülkeye kolayca geçilebilmesinin engellenmesi, gümrük vergilerinin alınması, göç ve kaçakçılık gibi olayların önlenmesinde iş birliği, devletlerin dış politika yaklaşımlarında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu konulardaki anlaşmazlık veya uyum komşu ülkelerin davranışlarını da etkilemektedir (Prescott, 1987: 43).

Bir başka açıdan sınırların fonksiyonları incelendiğinde sınır, kimlik ve ulus oluşturmada önemli bir etkiye sahiptir. Sınırlar üzerinden etnik kimliğin incelenmesi antropolojik olarak önemlidir. Bölgeler ve mekânlar tarihsel olarak çoğu durumda ulusun tarihsel anlatısının yaratılmasında mitsel önem kazanmaktadır. Böylece sınır ulusal kimliğin bir parçası haline gelmektedir. Halihazırda tek bir bölgesel kimliğin oluştuğu alanlarda bölgesel sınırların farklılık göstermesi, bölgede yaşayan grupların her biri bir etnik /ulusal azınlığa dönüşebilir ve bu durum coğrafyanın bölünmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bunun yanı sıra Afrika'da olduğu gibi sömürgeci güçler tarafından sınırların karışık çizilmesi yani farklı etnik grupların yaşam alanlarını birleştirerek tek ülke içerisinde toplanması, farklı ulusal kimliklerin oluşmasının yanı sıra iktidar için güç mücadelesine, çatışmaya, soykırıma veya iç savaşa neden olabilmektedir (Newman, 2001: 141-145). Sınır kültürleri, milliyetçiliğe ve devleti yönetmeye açılan bir kapı olarak değerlendirilebilir. Kimlikler sınır oluşturmada önemli bir güç çarpanı olarak uluslararası ilişkilerde yer almaktadır. Modern devlet anlayışında ulusal sınır ve kültür birbirlerini tamamlamaktadır (Donan, Wilson, 2002: 28-33). Bunun yanı sıra Alman jeopolitik düşünürü Haushofer (1927) yüksek derecede etnik homojenliğe sahip bir nüfus etrafında kültürel bir sınır oluşturulması gerektiğini ve bu kültürel sınırın ötesinde, kültürel anavatana beklenmedik bir saldırıyı önleyecek bir askeri sınır olması gerektiğini öne sürmektedir (Prescoot, 1987: 9-10).

Kültür, sınırdaş ülkeler arasında sürekliliği sağlama ve buna bağlı olarak ekonomik refahın artmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ulus-devletler ve küresel süreçler arasındaki ilişkiler, sınır bölgelerinde yoğun bir şekilde kendini gösterir. Bu bağlamda sınır bölgeleri küreselleşmenin öncü manzaralarıdır, ancak bu sınır bölgeleri de devletler arasında kurulan bağlantıları ve yerellikler tarafından sürdürülen ilişkileri korur ve belirgin bir şekilde sergiler. Bu durum sınır kültürünün temel bir yönünü oluşturmaktadır (Konrad, Nicol, 2011: 70-71).

1.2. Teritorya

Sınır çalışmaları alanında kullanılan bir diğer yaygın kelime ise teritoryadır. Yaygın kullanım şekliyle *teritorya* (ulusal egemenlik alanı/'bölge), bir devlet tarafından talep edilen bir arazi alanını veya kendi kaderini tayin etme arayışında olan ulusal bir grubun egemenlik alanlarını *'vatan*'ı belirtmek için kullanılan bir kelimedir. Teritorya, coğrafi olarak belirlenmiş bir alanı kontrol etmek veya üzerinde güç uygulamak için kullanılan eylemler veya davranışlar olarak görülmektedir. Teritorya belirli stratejileri uygulayarak hedeflenen amaçlara ulaşmak için bir araçtır. Teritorya üzerindeki kontrol, gücün gösterilmesi ve sürdürülmesinde önemli bir faktördür. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla sınırların inşası, siyasi olarak ülkelerin egemenlik alanlarının belirlenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle teritoryaya bağlı toprak, devletin faaliyet gösterdiği ve gücü kullandığı işlevsel alanlardır. Dolayısıyla buradaki sınırlar, geleneksel olarak devlet kontrolünün hem başladığı hem de bittiği ayrım çizgileri olarak görülmüştür (Storey, 2018: 34-36). John Agnew (1994: 71) devletlerin sınırlarını doğallaştırdığını için teritoryal tuzağa (*the territorial trap*) dikkat etmesi gerektiğini belirtmektedir.

Coğrafi varsayımlar doğrusal ve eklemeli olmadığı için bölgesel tuzak dairesel ve birikimlidir. Bölgesel tuzak, ulusların fikrini ve onların gelişimini yanlış yorumlayan coğrafi bir yanılgıdır. Egemenlik, siyasi ve ekonomik uygulamalardaki farklılıklar nedeniyle devlet-toplum kimliği ancak devletin toprak üzerindeki egemenliğiyle mümkündür. Bu egemenlik anlayışı; vatandaşlık, göç, güvenlik, ticaret, ulusal savunma ve diplomasiye dayanan uygulamalardır. Agnew, devletlerin kendi toprakları üzerinde egemen güce sahip sabit varlıklar olarak hayal edildiğini ve bunun karşılığında devletlerin ekonomi ve toplumun bölgesel olarak "yerli" ve "yabancı" şeklinde ayrıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda teritorya, egemenlik ve devlet sisteminde bir bölgesel siyasi varlığı diğerinden ayıran coğrafi sınırlara büyük önem vermektedir. Sınırlar genellikle, politik-kültürel ayrım çizgileri olarak hizmet eden, olduğu gibi kabul edilen özellikler olarak görülür. Ancak, devleti meşrulaştırmaya hizmet eden söylemsel yapılar olarak daha doğru bir şekilde görülebilirler. Bölgelerin sınırlarının çizilmesi ve mekânın sınırlandırılması, açık bir şekilde, dışlama ve kontrol konularını beraberinde getirir. Bölgeler ve sınırları, sıklıkla şiddetli anlaşmazlıkların merkezidir ve belirli bölgelerin alansal kapsamı, hatta var olma hakları düzenli olarak sorgulanabilir. Teritorya, sabit değişmez varlıklar olmaktan ziyade sınırları, iktidarın değişen mekânsallıkları yoluyla periyodik veya sürekli mücadeleye, değişikliğe, dönüşüme ve yıkıma uğrayabilir.

Teritorya, çokgen sınırların olmadığı bir kavram veya uygulama alanıdır. Teritorya, sınırlı bir kavram değil, üretilmiş, değişken ve akışkan bir özelliğe sahiptir. Tarihsel ve edebi anlamının yanı sıra siyasi coğrafya ve egemenliği tanımlamak içinde kullanılmaktadır. Egemenlik ve toprak bütünlüğü, siyaset bilimi veya uluslararası ilişkiler açısından birbirini tamamlayan kelimelerdir. Egemenlik, teritorya üzerindeki hakların kullanılmasıdır. Teritorya üzerindeki bütünlüğü bozmaya yönelik teşebbüsler, egemenliğin ihlali olarak değerlendirilmektedir (Elden, 2013: 1-2).

Toplumlar, hayati yaşam alanı olarak kabul edilen ülke bölgeleri üzerinde mutlak kontrol uygulamak isteyen, toprağa güçlü bir bağlılığa sahiptir. Teritorya üzerine ilişkin sınırlandırmalar Sümerler zamanında kayıtlara geçmiştir. Romalılar imparatorluk topraklarını, özel mülkiyetlerini ve sınır bölgelerini dikkatlice çizmişlerdir. Orta Çağ döneminde Avrupa'da toprağa bağlı sınırlandırmalar, özel mülkiyet ve tapu olarak yasal tanımlar ile garanti altına alınarak vergilendirme süreci başlamıştır. Bu yüzden devletler egemenlik iddia ettiği bölgeler üzerinde ülke sınırlarını dikkatlice çizmeye başlamışlardır (Mellor, 1989: 52).

Teritoryal süreci tarihsel bir şekilde ele aldığımızda Bati siyasi düşüncesi içerisinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Erken dönem siyasi tarihte ortaya çıkan Westphalia sisteminin bir ürünü olduğu konusunda ortak bir düşünce bulunmaktadır. Hobbes, Locke gibi düşünürler, Westphalia ile teritoryal devletlerin ve uluslararası sistemin ortaya çıktığını öne sürerler. Bu yüzden bölgeselliğe bağlı toprak ve egemenlik arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Elden, 2010: 758). Teritorya kavramı Latince 'toprak' (terra) ve 'e-ait' (torium)'dan türetilmiş ve başlangıçta bir şehrin yargı yetkisine sahip olduğu bölgeyi çevreleme için uygulanmıştır. İlk olarak eski Yunan ve Orta çağ İtalyan şehir

devletlerinde, daha sonraları Roma İmparatorluğu veya Orta Çağ Hristiyan devletlerinde siyasi iktidarın sınırlarını belirlemek için kullanılmıştır. Genel olarak teritorya, bir hükümdara ya da devlete ait olan arazileri ifade eder. Teritoryaya verilen bu anlam 1494'e kadar yani dünya ekonomisinin doğuşuna kadar geriye gitmektedir. Teritoryanın modern anlamı egemenlik kavramıyla yakından bağlantılıdır. Aslında bu durum, şehir ölçeğindeki tanımlamadan ayırt edilebilecek bir yaklaşımdır. Egemenlik, siyasi bir toplulukta mutlak ve tek bir otoriteyi ifade eder. Modern devletlerarası sistemin temelini oluşturan teritorya ve egemenlik 1494'te ortaya çıkmış ve 1648 Westphalia Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Modern uluslararası ilişkilerinde temeli olarak kabul edilen Westphalia anlaşması ve onun getirdiği sistemde her devletin kendi topraklarında egemen olduğunu kabul etmesi, iç işlerine müdahalenin engellenmesi, uluslararası hukukun ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Böylece Avrupa Devletleri denilen sistem oluşturulmuştur. Modern devlet sisteminin temeli olan Westphalia anlaşması siyasi coğrafyanın da disiplin olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Esasında toprağa dayalı devlet sisteminin ortaya çıkmasında din temelli 30 yıl savaşlarının etkisi büyüktür. Teritoryal devlet, merkezi bürokrasileri, vergilendirmeleri ve büyük ordularıyla Avrupa'da mutlak monarşilerin yükselişiyle ilişkilidir. Bölgesel devletin iki temel işlevini tanımlarken güvenlik ve ekonomi alanlarını kullanmaktayız. Güvenlik devletlerin kökenleriyle ilgilenirken, ekonomi ise dünya pazarından pay alma ve gelişmeyle ilgilenir (Taylor, 1985: 96).

Teritorya üzerinden sınır oluşturma, insanlık tarihi boyunca sürekli tekrarlanan bir faaliyet olmuştur. Fakat, sınırların özellikleri zaman içinde değişmiştir. Reform sonrası Avrupa'da devletler arasındaki sınırlar ortak bir düşünce etrafında şekillenmiştir. Egemenlik fikri, uluslararası hukukta devletlerin eşitliği, bitişik topraklar üzerinde münhasır ekonomik kontrolleri gibi değerlerin yayılmasıyla devletlerin sınırlarına ilişkin ortak bir anlayış ortaya çıkmıştır. 15.yüzyıldan itibaren Avrupa'da ortaya çıkan evrenselci doktrinler etrafında ulus-devlet anlayışı yayılmaya başlamıştır. Fransa'nın sınırlarını genişletmesi, diğer kıtalardaki toprakların sömürgeleştirilmesinden sonra Avrupai sınır kavramı küresel olarak yayılmıştır. Teritoryal düşünce genel olarak Avrupai modern seküler düşünce üzerine inşa edilmiştir. Fakat, modern uluslararası sınırlar ve egemenlik anlayışı Roma İmparatorluğundaki dominium (mülkiyet) ve imperium(otorite) fikirleriyle doğrudan ilişkilidir (Anderson, 1996: 12-13).

Teritorya üzerine devletlerin öne sürdüğü iddialar iki şekilde ele alınabilir. Birincisi, bir devletin hak iddiasında bulunduğu toprakları gerçekten istediğini ve onu elde etme şansının olduğunu düşünmesidir. Bu gibi durumlarda amaç, tartışmalı olduğu iddia edilen bölgenin ele geçirilmesi ve devletin egemenlik alanını genişletilerek güçlenmesinin sağlanmasıdır. Elde edilecek toprak parçası ile nüfus, doğal kaynaklar, olası geçiş yollarının kontrolü ile stratejik bir durum yaratılması hedeflenir. İkinci iddia ise herhangi bir başarılı sonuç ümidi olmaksızın ileri sürülen iddialar için geçerlidir. Bu gibi durumlarda temel hedef iç veya dış politikada dikkat dağıtmak veya elin güçlü olduğunun gösterilmesidir (Prescott, 1987: 102).

Teritorya anlaşmazlıkları üç grupta sınıflandırılabilir. Birincisi, anlaşmazlığın başlatılmasının sonuçları, ikincisi anlaşmazlığın müzakere yoluyla çözülememesinin sonuçları ve üçüncüsü, üzerinde anlaşmaya varılmış çözümün sonuçları. Bir ülke, problemli bir bölge için resmi bir talepte bulunmadan önce komşu devlet bir gün bunun gerçekleşeceği varsayımını göz ardı etmemelidir. Kitaplar, gazeteler ve meclis tartışmalarında mevcut sınırların doğası sorgulanabilir. Anlaşmazlık ortaya çıktığında devletler kendi argümanlarını ileri sürecektir. Eğer anlaşmazlıklar çözülemezse üç olası sonuç ortaya çıkabilir. İlk olarak, komşu iki devlet sınır anlaşmazlığının tespitini yapar ve ikili ilişkilerin bozulmaması, ticaret, enerji, turizm gibi faktörlerin devam etmesi için sınırların çözümünde kolaylık sağlanmasını isterler. İkinci durum ise ilk durumun tersidir. Teritorya anlaşmazlığının çözümünde kolaylık sağlanmaması ve düşmanca politikaların benimsenmesidir. Son olasılık ise sınır tartışmalarının savaş veya iddia edilen bölgenin işgal edilmesiyle sonuçlanmasıdır. Örneğin, 1961 ve 1990 yılları arasında Hindistan, Endonezya, Fas, Arjantin ve Irak komşularının topraklarını işgal yoluyla ele geçirmiştir (Prescott, Triggs 2008: 112).

Genel olarak sınırlara ve sınır çalışmalarına yönelik yaklaşımların dönemsel olarak incelemesini Vlademir Kolossov'un (2005: 609-611) çalışmasında görmekteyiz. Aşağıdaki tablo incelendiğinde sınırlara yönelik temel yaklaşım ve içerikleri, kavramsal anlamları ve önde gelen düşünürler görülmektedir. Bunun yanı sıra Wilson ve Donnan (2012: 10-11)'da sınır çalışmalarında 1990 öncesi ve sonrasında farklı yaklaşımların benimsendiğini ileri sürmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar ve yeni devletler, sınır çalışmalarının sadece sınırların belirlenmesi, egemenlik, doğal kaynaklar üzerine yapılan tartışmalar, iç ve dış sınırların belirlenmesi gibi sınırlı alandan küreselleşmenin getirdiği yeni yaklaşımlarla birlikte antropoloji alanına girerek kültürel, aidiyetlik, kimlik gibi konuların öne çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, Avrupa Birliği projesiyle birlikte üye ülkelerin sınırları arasındaki serbest geçişin olması sınır kavramının anlamının değişmesine ve farklı disiplinler altında farklı anlamlarda çalışılmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden sınır çalışmalarına yönelik birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Sınır Çalışmalarının Gelişimi

Aşama/Dönem	Temel Yaklaşımlar Ve Metot	İçerik Aşamaları	Temel Kavram ve Başarılar	Önde Gelen Yazarlar	Pratik Uygulamalar
1. 19.yüzyılın sonundan itibaren	Tarihsel/Coğrafi Yaklaşım	Deneysel verilerin toplanması, sınır bölgelerindeki ekonomik ve sosyal yapıların detaylı haritalanması, çok sayıda vaka çalışması	Mekân ve zaman içinde sınırların ve sınır bölgelerinin evrimi üzerine temsiller; komşu devletler arasındaki güç dengesi ile sınır özelliklerinin ve morfolojisinin açıklanması; doğal sınırlar teorisinin yükselişi ve düşüşü	J. Ancel (Fransa) I. Bowman (ABD) R. Hartshorn (ABD) E. Banse (Almanya)	Paylaşım: Savaştan sonra Avrupa'da sınırları belirlenmesi, Asya ve Afrika'daki kolonilerin sınırlarının belirlenmesi
2. 1950'lerin başından itibaren	Sınır tipolojisi	Devlet sınırlarının çok sayıda tipolojisi ve sınıflandırması; bariyer ve bir sınırın temas işlevi arasındaki ilişkilerin incelenmesi	Sınır/frontier'in kavramsallaştırılması ve teorik alt yapısının oluşturulması	Lord Curson, & T. Holdich, (İngiltere) S. Boggs (ABD)	Jeopolitik stratejiler, dünyanın büyük güçlerin etki alanlarına bölünmesi; Avrupa sınır kavramının kesin olarak sabit bir hat olarak genel uygulaması
	İşlevsel Yaklaşım	İnsanların, malların, bilgilerin vb. sınır aşan akışları ve sınırların doğal ve sosyal peyzajın farklı unsurlarının karşılıklı etkisi üzerine çalışmalar	Farklı mekânsal düzeylerde sınır aşan etkileşim modelleri ve sınır aşan akış tipolojileri; sınırların çok boyutlu ve oldukça dinamik bir sosyal olgu olarak anlaşılması; sınır peyzajı	J.R.V. Prescott (Avustralya), J.W. House (İngiltere), J. Minghi (ABD),	Sınır müzakereleri, sınır iş birliği uygulaması ve sınır bölgelerinde sosyal süreçlerin yönetimi; yeni siyasi sınırların

			kavramları ve sınır bölgelerinin evrim aşamaları	M. Foucher (Fransa), G.Blake (İngiltere), O. Martinez (ABD)	(deniz sınırları dahil) sınırlandırılması ve hududun belirlenmesi
3. 1970'lerden itibaren	Siyaset Bilimi Yaklaşımı	Devlet sınırlarının uluslararası çatışmalardaki rolü üzerine araştırmalar	Sınırların özellikleri ve başlangıçtaki rolleri arasındaki ilişki, sınır çatışmalarının gelişimi ve çözümü; sınırlar çoğunlukla belirli bir gerçeklik olarak kabul edilir	G. Goertz, P. Diehl, T. Gurr, H.Starr, A.Kirby (ABD)	Uluslararası ve sınır çatışmaları çözümü, barış sağlama ve barışı koruma
4. 1980'lerden itibaren	A. Dünya Sistemi ve Bölgesel Kimlik	Bölgesel kimliklerin gelişimine ve bir bütün olarak siyasi sınırlar hiyerarşisinde bir sınırın rolüne bağlı olarak birbiriyle ilişkili farklı seviyelerde sınır çalışmaları	Bölgesel kimlik ve sınır arasındaki hiyerarşi modellemesi	A. Paasi (Finlandiya) D. Newman (Israil) J. O'Loughlin (ABD) P. Taylor (İngiltere) T. Lunden (İsveç) G. Waterburry, J. Ackleson (İngiltere)	Ulus ve Devlet inşasında çatışma ve problemlerde sınırların kullanımı, Sınır politikası prensipleri ve iş birliği,
	B. Jeopolitik Yaklaşımlar	B1. Küreselleşme ve entegrasyonun siyasi sınırlar üzerindeki etkisi	"Sınırsızlaştırma" ve "yeniden yurt edinme" (farklı düzey ve türlerdeki sınırlar arasında işlevlerin yeniden dağılımı) süreçleri ve siyasi/idari sınırlar sisteminin evrimi hakkında		

			temsiller		
		B2. Askeri, siyasi ve güvenlik açısından sınırlar	Ülkelerin ve bölgelerin güvenlikleştirilmesinde sınırların rolü; bu role ilişkin geleneksel ve post modern temsillerin ayrılması; jeopolitik kültürün güvenlik alanındaki sınırların işlevleri üzerindeki etkisinin incelenmesi		
	C. Sosyal Temsiller olarak Sınırlar	Geçmişteki ve günümüzdeki toplumsal yapılar ve toplumsal ilişkilerin bir aynası olarak sınırlar; sosyal bir sembol olarak sınırların rolü ve siyasi söylemdeki önemi	Etnik, ulusal ve diğer bölgesel kimliklerin önemli bir unsuru olarak sınırların incelenmesine yönelik yaklaşımlar		
	D.	Uygulama-politika-algı yaklaşımı	Bir sınırın geçirgenliğini belirleyen politika, insanlar tarafından algılanması ve bu sınırla ilgili faaliyetlerin pratiği arasındaki ilişkiler	Sınır bölgelerinin yönetimi ve sınır iş birliğine sınır politikası, uygulaması ve algılarının etkisi	

	E.	Siyasi ve doğal sınırlar arasındaki ilişkiler	Entegre bir sistem olarak doğal ve siyasi sınırların işlevleri ve sınır ötesi çevresel sistemlerin yönetimi	O. Young, G. White USA) N. Kliot (İsrail) S. Dalby (Kanada), S. Gorshkov and L. Korytny (Rusya)	Küresel ve bölgesel çevre sorunlarının durumu; uluslararası nehir havzalarının yönetimi vb.

Kaynak: Vlademir Kolossov'un (2005) Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches", adlı makalesinden çevrilmiştir.

Bu çalışmada sınır terimi, devletin güvenlik ve egemenlik konularındaki tartışmalarına odaklanan devlet merkezli çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu tartışmalardaki sınır, hem devletler arasındaki yasal sınır çizgisini hem de siyasi ve kültürel rekabetin ve/veya birlikte yaşamanın sınırını içermektedir. Bu nedenle sınırın ne olduğuna ve ne anlama geldiğine dair anlayış ve yorumlarımız, kendi (stratejik) çıkarlarımıza, sözleşmelerimize, sosyal ilişkilerimize ve durumlarımıza göre değişmektedir (Houtum, Berg, 2018: 2). Sınırların, devletler tarihi incelendiğinde savaşların ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden birisi olduğu daha önce ifade edilmişti. Sınırların yeniden çizilmesi, her zaman yeni bir çatışmanın tetikleyicisi veya önemli rasyonel sebeplerinden birisi olmuştur. Siyasi coğrafyanın, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinleri çerçevesinde sınır sorunlarını incelemede yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Sınır problemleri genel olarak, uluslararası ilişkileri etkilediği kadar bölgesel anlaşmazlıkların ve çatışma çözümlerinde, barışı sağlamada ve korumada ana etkenlerin başında gelmektedir (Kolossov, 2005: 607). Esasında tüm sınırların kendine özgü bir yaklaşımı olduğundan ortak bir teorik yaklaşım geliştirilememektedir. Bu yüzden çalışmanın kavramsal yaklaşımında egemenlik, devlet ve sınır bölgesi (borderland) bağlamında realist düşüncenin izlerini taşımaktadır. Sınır/uç/hudut/teritorya gibi kavramların anlam karmaşasına sebebiyet vermemek için Sabri Ateş'in (2020: 28-29) çalışmasında kullandığı "*sınır bölgesi*" kavramı tercih edilmiştir. Bu terim, sadece devletler arasında bir çizginin iki tarafında yaşanan karşılaşmaları değil, daha geniş bir anlamda bir devletin sınırları dışında yer alan merkezleri, bölgeleri fiziksel ve toplumsal olarak sınırdan uzak olan sınır idare bölgelerini de içermektedir. Lucien Febre (1973, Akt.Ateş, 2020: 30) sınır kavramı üzerine yazdığı makalesinde sınırı soyutlanmış bir kavram olarak ele almak yerine, devlet, egemenlik kavramları, tebaa, vassal ve kısıtlanmış toplumlardan vatandaşlığa geçiş ve ulusun militarizasyonu ya da zorunlu askerlikle ilişkili olarak incelememiz gerektiğini ifade etmektedir. Bu tanımlama doğrultusunda bu çalışmada kullanılan sınır bölgesi kavramı, sınırları sadece çizgiler ve bölgeler olarak değil bir devlet inşa etme sürecinin önemli bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sınırlar, devletlerin kendi güçleri ve komşuların güçleriyle orantılı olarak geçirgenliği artan ya da azalan filtreler görevi üstenmektedir.

2. Orta Doğu'da Sınır Kavramı ve Sınır Oluşumuna Genel Bir Bakış

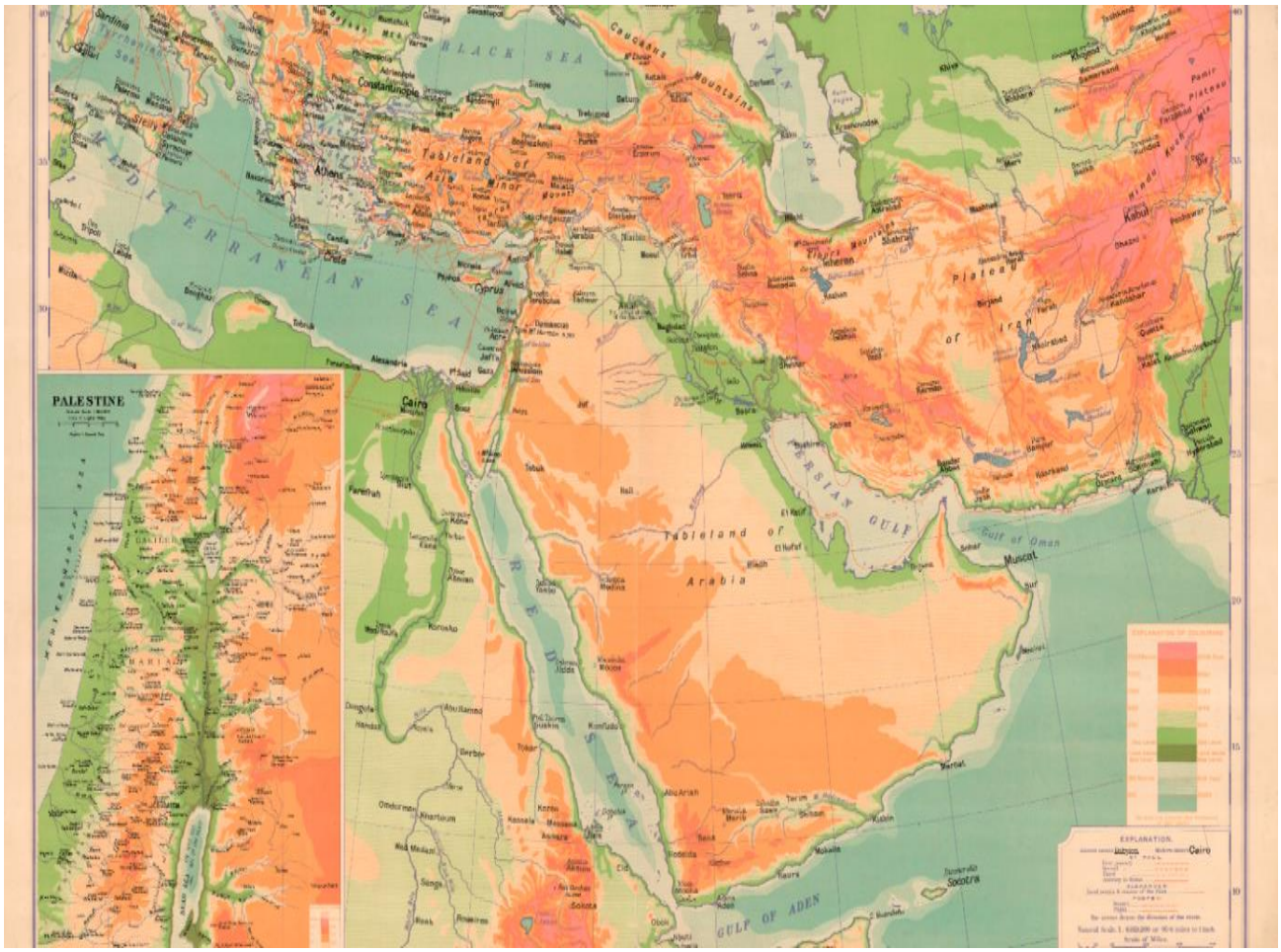
Orta Doğu'da sınır sorunlarının ortaya çıkardığı problem ve etkilerinin çeşitlilik göstermesi, konuyla ilgili yapılacak çalışmaların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. Konuyu bir bütün olarak ele almak bazı nüansların gözden kaçmasına neden olabileceği gibi alternatif yorumlarında ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ele aldığımız bu bölümde Orta Doğu teriminin anlamını, sınırların genel olarak nasıl oluştuğu ve hangi anlamlar yüklenildiği genel hatlarıyla incelenmektedir. Temel olarak Orta Doğu'daki sınır sorunları, devletin bölgeselliği ve egemenliği, ulusal bir kimlik inşası ile devletin kurmak istediği meşruiyet türü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Sınır sorunlarını ulus-devlet modeli çerçevesinde ele almak olaya bütünlükçü bir bakış açısını getirmektedir. 1920 San Remo konferansı ile dayatılan manda yönetimi ve sonrasında gelişen olaylar,

ulus-devlet olma fikrini ortaya çıkarmıştır. Sınırların anlamı ve etkinliği ise burada ortaya çıkmaktadır (Meier, 2018: 496-499).

"Orta Doğu" terimi ilk kez 1902 yılında Amerikalı deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından Basra Körfezi'ni merkez alarak Hindistan ve Arabistan arasındaki bölgeyi deniz stratejisi açısından tanımlanmak için kullanılmıştır. Bu yeni coğrafi ifade *The Times* gazetesi ve sonrasında İngiliz Hükûmeti tarafından "*Near East* (Yakın Doğu)" terimiyle birlikte bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır (Lewis, 1994: 4). Modern İngilizcede Orta Doğu terimi ise insan uygarlığının ortaya çıktığı bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Orta Doğu terimi kullanılmadan önce "Yakın Doğu" terimi kullanılmış ve Türkiye, Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Mısır'ı kapsayan bir anlam atfedilmiştir. Orta Doğu teriminin kullanılmaya başlanmasından sonra ise Arabistan, Körfez, İran, Irak ve Afganistan arasında kalan coğrafyayı ifade etmiştir. Fakat I. Dünya savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Batı tarafından bu coğrafyaların taksimi esnasında içerik daraltılmıştır (Mansfield, 2012: 15-16).

Orta Doğu, jeopolitik bir kavram olarak meşruiyetini iki savaş arası yıllarda göstermektedir. George Bacon'un 1913 yılında hazırladığı haritada Orta Doğu coğrafyası gösterilmektedir. Bacon'un haritası istisnai ve erken kullanım olmakla birlikte okullarda ve bakanlık için çalışacak adaylara yönelik bir harita idi. Bunun öncesinde ise A.K. Johnston 1908 yılında "Orta Doğu" adı altında bir harita yayınladı. Bu durum, Orta Doğu kavramının sınırlı uzman ve bilim adamları dışında okul haritaları kategorilerinde gösterilerek eğitim hayatına girdiğinin göstergesidir. Böylece İngiliz kültürel dünyasında Orta Doğu coğrafyası yer edilmeye çalışılmıştır (Foliard, 2017: 207-208).

Harita 1: Orta Doğu Haritası

Kaynak: George Bacon, New Contour Map of the Near and Middle East (the Land of the Five Seas), 1: 6,019,200 (London, 1913). Erişim: http: //dislocatingtheorient.parisnanterre.fr/philips-strategical-map-of-mesopotamia-asia-minor-1916/

Orta Doğu kavramı, modern Avrupa'nın inşa edilme biçimiyle ve erken modern dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nin algılanma biçimiyle de yakından ilgilidir. Daha spesifik olarak, Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne yönelik modern haritacılık ve coğrafyadaki tasviri, Orta Doğu'nun modern görüntülerinin inşa edildiği aynı sürecin parçasıdır. Ancak Avrupa'yı tanımlamak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamlı bir coğrafi kategoriye yerleştirmek kolay iş değildi. Anlamlı bir fiziksel veya kültürel ortaklığa sahip olmayan Osmanlı idaresi altındaki topraklar, idari teşkilatlanma ve seçkinler kültürü tarafından şekillendirilen siyasi bir coğrafya olmaktan başka birleştirici unsuru yoktu (Yılmaz, 2012: 29). Bunun yanı sıra Orta Doğu coğrafyası bir asırdan fazla bir süredir uluslararası politikanın merkezinde olmasına rağmen, hala standart bir ders kitabı tanımına sahip değildir. Akademik çalışmaların yanı sıra popüler tasavvurda, Orta Doğu genellikle coğrafi veya kültürel olarak tanımlanabilir bir bölgeden ziyade uluslararası bir sorunun yeri olarak tasvir edilmektedir. Ortaya koyduğu sorunlar dışında, medyada, akademik çalışmalarda ve siyasi kurumlarda inşa edilen çeşitli

‘Orta Doğuyu’ tanımlayan ortak bir unsur yok denecek kadar azdır. Orta Doğu sorununun doğası ve kapsamı değiştikçe bölgenin sınırları da değişmektedir (Öztan, Tejel, 2022: 12). Genel olarak, Orta Doğu terimi yeni fakat modern olmayan bir isimdir. Avrupalılar tarafından bölgeyi tanımlamak için kullanılmış, bölgenin dokusuna, kültürüne, uygarlıklarına ve coğrafyasına uymamasına rağmen evrensel kabul görmüştür. Yakın dönem içerisinde ortaya çıkmasına ve Orta Doğu teriminin ifade ettiği belirsiz coğrafyaya rağmen, uluslararası kamuoyu tarafından ayırt edici bir karakter ve kimliğe kavuşmuştur (Lewis, 1994: 5).

Yukarıdaki tanımlamaların yanı sıra Orta Doğu’nun neresi olduğu dair ortaya çıkan anlam karmaşasına bir örnek vermek gerekirse Soğuk Savaş döneminde Amerika’nın yaklaşımını verebiliriz. Soğuk Savaş konsepti içerisinde Orta Doğu bölgesi Amerika dış politikasının öncelikleri arasına yerleşmiştir. Fakat Orta Doğu’nun Amerika dış politikası için önemli olmasına rağmen hem akademisyenler hem de Hükûmet yetkilileri Orta Doğu’nun neresi olduğu konusunda ortak bir görüşe sahip değildi ve Orta Doğu coğrafyası muğlak ve tanımsız olarak kullanılmakta idi. 1957 yılında ilan edilen Eisenhower Doktrini ile ABD Orta Doğu bölgesindeki ülkelere yardım kararı almıştı fakat senato ve temsilciler meclisi bu coğrafyanın tam olarak nereyi kastettiklerini bilmedikleri için dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Dulles’a Orta Doğu’nun neresi olduğu konusunda bir tanımlama yapmasını istedi. Dulles ise Orta Doğu ile Yakın Doğu terimlerinin eş anlamlı olduğunu ifade ederek batıda Libya, doğuda Pakistan, kuzeyde Türkiye ve güneyde Arap yarımadasına kadar uzanan coğrafyayı işaret etmiştir. Yine, ABD Başkanı Eisenhower’ın 1958 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Lübnan ve Irak’taki darbeye yönelik konuşmasında ise Orta Doğu terimi yerine Yakın Doğu terimini kullanması da dikkat çekmiştir (Davision, 1960: 665-666).[12] Diğer taraftan Orta Doğu teriminin özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında geçerlilik kazanmaya başladığını ifade edebiliriz. Fakat, daha yakın zaman içerisinde bu terime yüklenen anlamlara bakıldığında petrol, terör ve İslam’a yönelik düşmanlıkla eş değer bir coğrafyanın kastedildiğini söyleyebiliriz. Orta Doğu coğrafyası 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri ve terör eylemleri ile uluslararası politikanın dikkatini çektiği bir bölge olmuştur. Özellikle Orta Doğu merkezli terör örgütlerin yaptığı eylemler, küresel sistemi etkilemeye başlamasıyla Orta Doğu terimine yönelik tanımlamalar coğrafi olmaktan çıkıp siyasi anlama geçmiştir (Adelson, 2012: 53).

Genel olarak Orta Doğu terimi ile batıda Mısır, Doğu’da İran, Kuzey’de Türkiye ve Güneyde Arap Yarımadası’na kadar olan bölgeyi tanımlamak için kullanılmaktadır (Cleveland, 2004: 1). Günümüz Orta Doğu jeopolitiğinde bereketli hilal olarak adlandırılan bölgede yer alan ülkeler; Irak, İsrail, Suriye, Ürdün ve Lübnan’dır. Arap Yarımadasında ise Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kuveyt, Umman ve Yemen yer almaktadır (Yarasimos, 2010: 115). Orta Doğu

[12] Detaylı bilgi için bkz: Davison, R.H. (1960), “Where is the Middle East?”, *Foreign Affairs*, Vol. 38, No. 4 (Jul., 1960), pp. 665-675. Bonine, M.E, Amanat, A., Gasper, M.E., (ed). (2012), *Is there a Middle East? The Evolution of a Geopolitical Concept*, California: Stanford University Press.

terimi, genellikle coğrafi ve kültürel olarak tanımlanabilir bir çalışma alanından ziyade uluslararası bir sorunun merkezi olarak tanımlandığı için ortaya çıkan sorunlara göre bölgenin sınırları değişkenlik göstermektedir. Özetle, Orta Doğu terimi tarihsel hafıza üzerine anlamlandırılmıştır (Yılmaz, 2012: 27).

Uluslararası sınırlar devletlerin siyasi egemenlik ve denetim alanlarını belirler iken, Orta Doğu coğrafyasında ve Arap geleneğinde sınırlar ve egemenlik alanları, topraktan ziyade kabileler üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kabilenin sadakati, belirli bir toprak parçasına yönelik egemenlik iddiasından önce gelmektedir. Çünkü kabilenin bağlılığı, hükümdara toprak ve o bölge üzerinde egemenlik hak iddia etmesinin önünü açıyordu (Anderson, Karam, 1994: 47-55). Bunun yanı sıra geleneksel Arap jeopolitiğinde hareketlilik, hayatta kalmanın temel kuralı olarak dikte edilmiştir. Kaynakların kıt olması ve insanların bunlara ulaşması için göçebe bir yaşam tarzını benimsemesi gerekmiştir. Bu yüzden sınır boylarında yaşayan özellikle Aneze[13] gibi bazı kolları göçebe hayatı süren bedevi kabilelerinin mevsimsel gelişmelere bağlı olarak Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Irak gibi ülkelere göç etmesi, komşu ülkeler arasında sınır ve egemenlik alanı sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Schofield, 2018: 614-616). Ayrıca Orta Doğu'da sınır, sadece çevresel faaliyet alanları değil, devlet ve ulus oluşturmanın merkezinde yer alan etkileşim, çekişme ve etki bölgeleri olarak da tanımlanmaktadır (Öztan, Tejel, 2022: 13-14).

Orta Doğu coğrafyasında sınırlar politik anlama sahip olduğu için zihinsel algılar olarak hareket etmektedir. Sınırların millileştirme politikası ve yeni bir ulus-devlet oluşturmadaki etkinliği göz önüne alındığında sosyal etkileşimler ve değişim devlet aygıtının özgünlüğünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sınırları somutlaştırmanın yanı sıra sembolik atıflarında yapılması, sınır bölgelerinde veya ülke içerisinde yaşayanlara ulusal/yerel özgünlüklerini hatırlatmaktadır. Özellikle kimlik üzerinden bir inşa sürecinin ortaya çıkması, Orta Doğu devletlerinde sınırların önemli fonksiyonlarından bir tanesidir. Genel olarak Orta Doğu'da sınırlar, toplumun kimlik oluşturmasında ve buna bağlı politikaların izlenmesinde diyalektik bir ilişkinin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Meier, 2018: 496-499). Orta Doğu coğrafyasında ortak dil ve kültür olmasına rağmen ulus devlet yaratma sürecinde bu durumlar sınırlara bağlı olarak göz ardı edilmiş ve ortaya sınırların belirlediği egemenlik alanları içerisinde yeni bir toplum inşa etme süreci başlatılmıştır. Bu yüzden Orta Doğu'daki sınır sorunlarını kültür, ortak tarih ve dil üzerinden açıklamak eksik olacaktır. Örneğin; Osmanlı Devleti döneminde sınırların olmadığı tek bir sisteme bağlı olan Orta Doğu coğrafyası, I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın müdahalesi sonucunda 14 devlete bölünmüştür. Manda yönetimi adı altında İngiltere ve Fransa'nın yönetiminde olan bu devletler 1932 ile 1971 yılları arasında bağımsızlıklarını elde etmişlerdir (Prescoot, Trigss, 2008: 265-266).

[13] Detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın (1991), "Aneze", cilt: 3, ss.195-196. https: //islamansiklopedisi.org.tr/aneze--kabile (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

Orta Doğu coğrafyasında sınırlara yönelik kavramsallaştırmada bir diğer husus ise İslami çerçevededir. Sınırlar ve buna bağlı egemenlik kavramlarında İslami düşünce, dini bir perspektif çizer. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki temel ayrım noktası sınır metafiziğine başka bir anlam yükler. İslami kavramsallaştırma, Müslüman devletlere bağlı sınırların ortadan kaldırılarak merkezi bir birlik (el-tevhid) ilkesi çerçevesinde hareket edilmesini önerir. Dolayısıyla Westphalia sisteminin getirdiği ulus-devlet anlayışı ve sınırlara bağlı egemenlik iddiaları, İslami düşünce içerisinde kendisine yer bulmaz. Çünkü, Westphalia sistemi Müslüman olmayan toprakları betimlemekte ve modern milliyetçilik düşüncesi içerisindedir. Bu düşünce ise Müslümanlar arasındaki birlik ve merkezi birlikteliğe aykırı olduğu için tartışma konusu olmuştur (Adraoui, 2017: 920-921). Bu tartışma çerçevesinde Orta Doğu'daki birçok Arap liderin ve Arap Milliyetçisi liderlerin Orta Doğu devletlerine yönelik sınırları ortadan kaldırarak genel bir Arap İslam Devleti kurma fikri hep canlı tutulmuştur. Oysa İngiltere ve Fransa'nın Westphalia devlet sistemini Orta Doğu coğrafyasına dayatmaları, ortaya çıkan çatışmaların temel nedenleri arasındadır. Westphalia sistemine göre sınırlar, devletin otoritesini, topraklarını ve içinde yaşayan nüfusu siyasi bir topluluk olarak tasvip etme amacını taşımaktadır. Manda yönetimi sürecinde ve sonrasında bölge devletleri, Westphalia sisteminin getirdiği parametreler içerisinde ulus devlet anlayışı içerisine girdiler. Orta Doğu'daki devletleri bir araya getirip tek çatı altında birleştirmeyi hedefleyen Pan Arabism ve Pan-İslamism gibi ulus ötesi kimlik arayışları ya yarım kaldı ya da başarısız oldu. Fakat, bölge ülkeleri içerisinde olan İsrail, bunu kısmi olarak başarmıştır. Yahudi bir devlet anlayışı ile hareket eden İsrail, sınırlarını bu düşünce temelinde genişletmiştir (Sarto, 2017: 769).

Orta Doğu devletleri arasındaki sınır taksimatlarının birçoğu I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Fransa ile İngiltere tarafından yapılan toprak düzenlemelerine dayanmaktadır. 19. yüzyılın başlarına kadar Orta Doğu coğrafyasında Osmanlı ve İran İmparatorlukları arasında yüzyıllarca süren mücadelenin şekillendirdiği tek bir siyasi sınır vardı. Bu sınır, dönemsel farklılıklar göstermekle birlikte İran-Irak ve İran-Türkiye arasındaki sınır olmak üzere günümüzde de geçerliliği devam eden uluslararası sınırlardır (Brandell, 2006: 7). Diğer sınırlar İngiltere ve Fransa'nın 1916 yılında imzalanan Sykes- Picot anlaşması başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerini manda yönetimi altında kontrol etmek istemesiyle ortaya çıkan yeni devletler için çizilmiştir. İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu coğrafyasının sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda çizmeleri ve sınırların net olarak belirtilmiş olmaması, bölge ülkeleri arasındaki en önemli sorunların, jeopolitik açmazların ve yaşanan savaşların temel nedenleri arasında gösterilmektedir (Day, 1982: 178-179).

Büyük güçlerin sınır çizimi sömürgecilikle ilgilidir ve bir alt disiplin olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, sınır çizme, dünyadaki sömürgeci güçlerin çıkarları için dikkatli bir şekilde kullanılmıştır. Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci güçler nüfuz ve yer altı kaynaklarını kullanmak için yapay sınırlar çizmişlerdir. Geleneksel kabile bölgelerindeki kültürel, aidiyet ve kimlik gibi değerleri dikkate almadan keyfi olarak yeni devletler ortaya çıkarılmıştır (Hilterman, 2018). Diğer taraftan, Orta

Doğu bölgesindeki sınırlar geleneksel olarak aynı anda hem sert hem de yumuşak olmuştur. Düşük düzeyde resmi ticaret ve entegrasyon, bölgesel çatışmalar ve merkezi devlet sistemleri ile birleştiğinden, dış sınırların katı ve askeri kontrolünü teşvik ettiği için zordur. Bununla birlikte yumuşaktırlar, çünkü sömürge sınırlarının çizilmesi, sosyal grupların keyfi bölünmesini gerektirdiğinden kabile bağlarının ve sınır ötesi değiş tokuşların devlet dışı yönetişim modellerini esnek ve dayanıklı hale getirdiği akışkan sınır bölgeleri de yaratmıştır (Tholens, 2017: 865).

1914-1922 yılları arasında Orta Doğu ülkelerinin sınırları Batı perspektifi kullanılarak kolonyal bir dönemin ürünü olarak yorumlanmaktadır. Irak ve Ürdün devletlerinin oluşumunda İngiliz memurları temel etkendir. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak sınırları 1922 Uqair anlaşmasıyla bir İngiliz memuru tarafından çizilmiştir. Suriye, Lübnan ülke sınırları ise Fransa tarafından çizilmiştir. Bu ülkede yer alan Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki paylaşımlar ise yine Fransızlar tarafından yapılmıştır (Fromkin, 2001: 8). İngiltere'nin Hindistan ve Basra Körfezindeki ticaretini korumak ve izlediği politikaları anlamak için biraz geriye gittiğimizde büyük resmi daha net görebiliriz. İngiltere, 1870'li yıllarda Osmanlı Devlet'inin toprak bütünlüğünün korunması ve büyük güçler arasında dağılmasını engellemek için politikalar üretmiştir. Diğer taraftan ise bu çıkarlarını korumak için 1878 yılında Kıbrıs'ı ele geçirmiş ve 1882'de ise Hindistan'a giden ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve kontrol altında tutmak için Mısır ve Süveyş Kanalı'nı işgal etmiştir. Süveyş Kanalı, İngiltere'nin Doğu'ya yönelik ticareti için hayati önem arz etmekte idi ve Mısır'da bu yolun güvenliğinin sağlanmasında ana karargâh olarak planlanmıştır (Barr, 2020: 19). I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında ise Osmanlı Devleti'nin bölünmesin aktif rol alan İngiltere, Ürdün-Irak, Irak-Suriye, Ürdün-Suudi Arabistan ve Irak-Kuveyt-Suudi Arabistan sınırlarını Doğu Akdeniz üzerinde Basra Körfezi'ne uzanan Doğu'ya giden imparatorluk ticaret yolunu kontrol etmesi üzerine şekillendirmiştir. Bunun yanı sıra, Suudi Arabistan'ın kurucu lideri olan Abdul Azin İbn Suud'un diğer emirliklere yönelik genişlemesini önleme ve Bedevi aşiretlerinin ticaret yollarına saldırmasını engellemeye yönelik bir politika benimsemiştir (Amadouny, 2002: 128).

Orta Doğu coğrafyasında Batılı ülkelerin direktifleri doğrultusunda çizilen sınırlar, uluslararası hukukun hükümlerini tam olarak karşılayamamıştır. Bölge insanlarının kültürel, ekonomik, sosyal ve tarihsel iddialarının dikkate alınmaması, hassas bölgelerin jeopolitik değerleri göz ardı edilerek sınırlar çizilmiştir. Eski düzenin kolonyal sistemi 20. yüzyılda manda yönetimi şeklinde geri gelmiştir. Böylece Batılı ülkelerin sömürge sistemi korunmuş ve ilgili halkların talepleri yok sayılmıştır. Bu yüzden, Orta Doğu'nun iki güçlü devleti olan Irak ve Suudi Arabistan batılı ülkelerin çizdikleri sınırlar konusunda en fazla tartışma/savaş yaşayan ülkelerdir. Bu ülkelerin sınırlarının çizilmesinde İngiltere başat güç pozisyonundadır ve çıkarları doğrultusunda olayların gelişmesini sağlamıştır. Suudi Arabistan'ın, Yemen, Körfez ülkeleri, Irak, Ürdün, Umman ve Yemen gibi ülkelerle sorun yaşamasında İngilizlerin doğrudan ilgisi bulunmaktadır (Wilkinson, 1991: 9-10).

1913 Osmanlı-İngiliz anlaşması Orta Doğu sınırlarının çizilmesinde birçok Orta Doğu ülkesinin referans aldığı bir anlaşmadır. Bu anlaşma, I. Dünya Savaşı çıktığından dolayı Osmanlı Meclisi'nde onaylanmadığı için yasal bir dayanaktan yoksun kalmıştır.[14] Anlaşmaya göre; Körfez bölgesindeki şeyhliklerin sınırları belirlenmiştir (Kurşun, 2004: 147). 8 Mayıs 1913 tarihinde İngilizler ile İbrahim Paşa arasında 4 maddelik paraf edilen anlaşmaya göre; Türkiye-İran sınırı İngiliz şirketi Anglo-Persian Oil Company (APOC)'nin imtiyaz aldığı yerlerin yararına olacak şekilde çizilmesi kararlaştırılmıştır. İkinci madde; Bağdat-Basra demiryolu hattıyla ilgili nüfuz bölgelerini düzenlemekle ilgiliydi. Anlaşmaya göre bu hat İngiliz sermayesinin kontrolü altında inşa edilecekti. Üçüncü madde; Kuveyt-Muhammere (İran'ın Huzistan Bölgesi) emirlikleri üzerinde İngilizlerin egemenlinin tanınması üzerinedir. Son olarak dördüncü madde ise Dicle üzerinde, Bağdat ve Basra arasındaki nehir taşımacılığının İngilizlere verilmesidir (Yarasimos, 2010: 127-133).

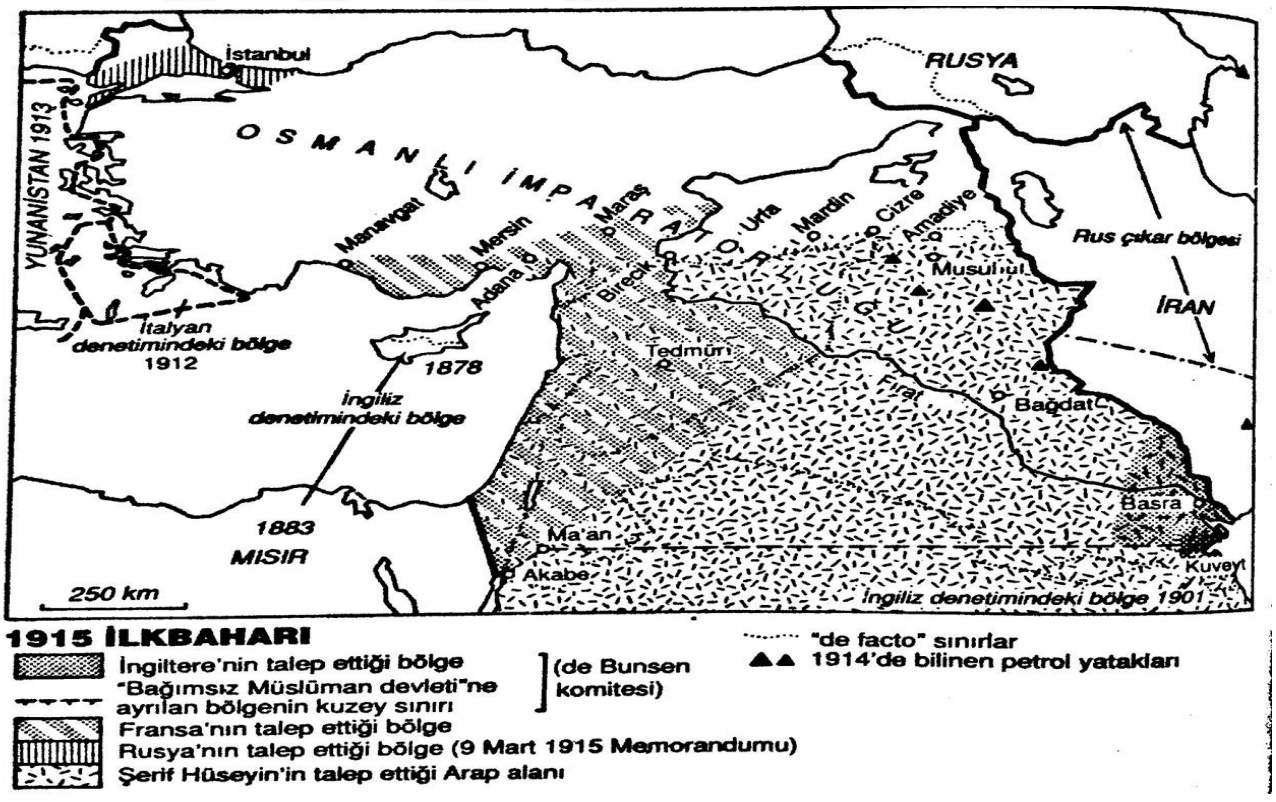
Orta Doğu sınırların çizilmesinde ve İngilizlerin bölgeye yönelik politika oluşturmasında Bunsen Komitesi önemli bir yere sahiptir. Bunsen Komitesi'nin hazırladığı rapor, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği geleneksel politikasının değiştiğini ve gelecekte izlemesi gereken politikaları belirlemiştir. Buna ilaveten İngiltere'nin Fransa, Araplar ve Yahudilerle olan ilişkilerine de yeni bir çerçeve çizmiştir. Genel olarak Bunsen raporuna kadar İngiltere, Fransa'nın Orta Doğu'da izlediği politikaları tasvip etmeyen, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve devamından yana politikalar izlemiştir. Fakat, I. Dünya Savaşı'yla birlikte politikalarını gözden geçirmiştir. İngiliz Savaş Bakanı Kitchener, Fransa'nın izlediği politikalar ile Hindistan'daki çıkarlarının tehlikeye gireceğini anlayınca Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve Bağdat-Basra demiryolu, Hayfa limanı gibi yerleri öncelikli kontrol altına alınması gereken yerler olarak belirlemiştir. Komite genel olarak İngiltere'nin önceliklerini 9 başlık altında topladı. Bunlar; İngiltere'nin Basra Körfezindeki pozisyonun kesin olarak kabul edilmesi, Osmanlı Devleti topraklarında İngilizlere ticari ayrıcalıkların verilmesi, İngiltere tarafından Arap Şeyhlerine verilen sözlerin ve ayrıcalıkların yerine getirilmesi, petrol bölgeleri, nehir taşımacılığı gibi alanlarının güvenliğinin sağlanması, Hindistan kolonisinin güvenliğinin sağlanması, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezindeki stratejik yerlerin korunması ve donanmanın aktif olması, Müslümanlar için kutsal yerlerin Müslüman yöneticilerde kalması, Ermeni sorunu için tatmin edici bir çözüm bulunması ve son olarak Filistin bölgesi sorunun çözümüdür (Klieman, 1968: 241-144).

Komite ilk toplantısını 17 Nisan 1915 tarihinde yapmıştır. Toplantı esnasında Mark Sykes komiteye üç öneri sunmuştur. Bunlar; Arapların yaşadığı toprakların itilaf devletleri tarafından işgal edilmesi, paylaşım olmayacaksa bu bölgelerin ticari ve siyasi çıkarlara göre paylaştırılması ve İngiltere'ye Hayfa'dan Mısır'a kadar olan yerlerin bırakılması ve son olarak ise bu bölgelerin İngiltere'nin

[14] Detaylı bilgi için bkz: Kurşun, Z. (2004), Basra Körfezinde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar (1871-1916), Ankara: TTK.

kontrolünde bir manda yönetimine bırakılmasıdır. Bunsen Komitesi sınırların paylaştırılması üzerine 13 toplantı yapmış ve sonuç raporunu "*The report of the committee on Asiatic Turkey (Bunsen Report)"* başlığı altında yayınlamıştır. Raporda dört maddelik yol haritası belirlenmiştir: 1-Toprakların itilaf devletleri tarafından paylaştırılması, 2-Avrupa Devletlerinin kontrolünde nüfuz alanlarının oluşturulması, 3-Osmanlı Devleti'nin Asya'daki varlığının ismen yaşatılması ve stratejik konumdaki yerlerdeki egemenliğinin azaltılması, 4-Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak fakat devleti federal bölgelere ayırarak yapısını tamamen değiştirmektir (Karaca, 2018: 195). Komite genel olarak birinci madde dışındaki seçeneklerin zor olacağını düşünerek Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarını etnolojik ve tarihi kıstaslara göre (Arabistan dışında) Anadolu-Ermenistan-Suriye-Filistin-Irak-Mezopotamya olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştır. Raporda, Filistin ile Irak-Mezopotamya bölgesi muhakkak İngilizlerin kontrolünde olmalı ve kuzeydoğuda Kürdistan dağlarının güney eteklerinden, güneybatıda Akaba'ya uzanan, Hayfa, Akka, Tedmur ve Deyrizor gibi yerleşimlerin üzerinde bulunduğu şerit bu bölgeye dahil edilmeliydi. Diğer taraftan "İslam hakimiyeti altında bağımsız" olması gereken Arabistan'ın sınırları ise Akaba'dan Maan'a kadar doğru bir çizgi ve Maan'ı Kuveyt sınırına birleştiren bir eğri çizgiyle çizilen topraklara bırakılmıştır **(**Yarasimos, 2010: 141-142). Esasında Bunsen Raporu, İngiliz Hükûmetinden hiçbir zaman resmi olarak onay alamamış ve önerileri tam olarak uygulanamamıştır. Fakat, raporun önerdiği politikalar İngilizlerin Orta Doğu politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur (Klieman, 1968: 250).

Harita 2: 1915'te İngiltere-Fransa ve Rusya'nın Talep Ettiği Bölgeler

Kaynak: (Yarasimos, 2010: 141-142).

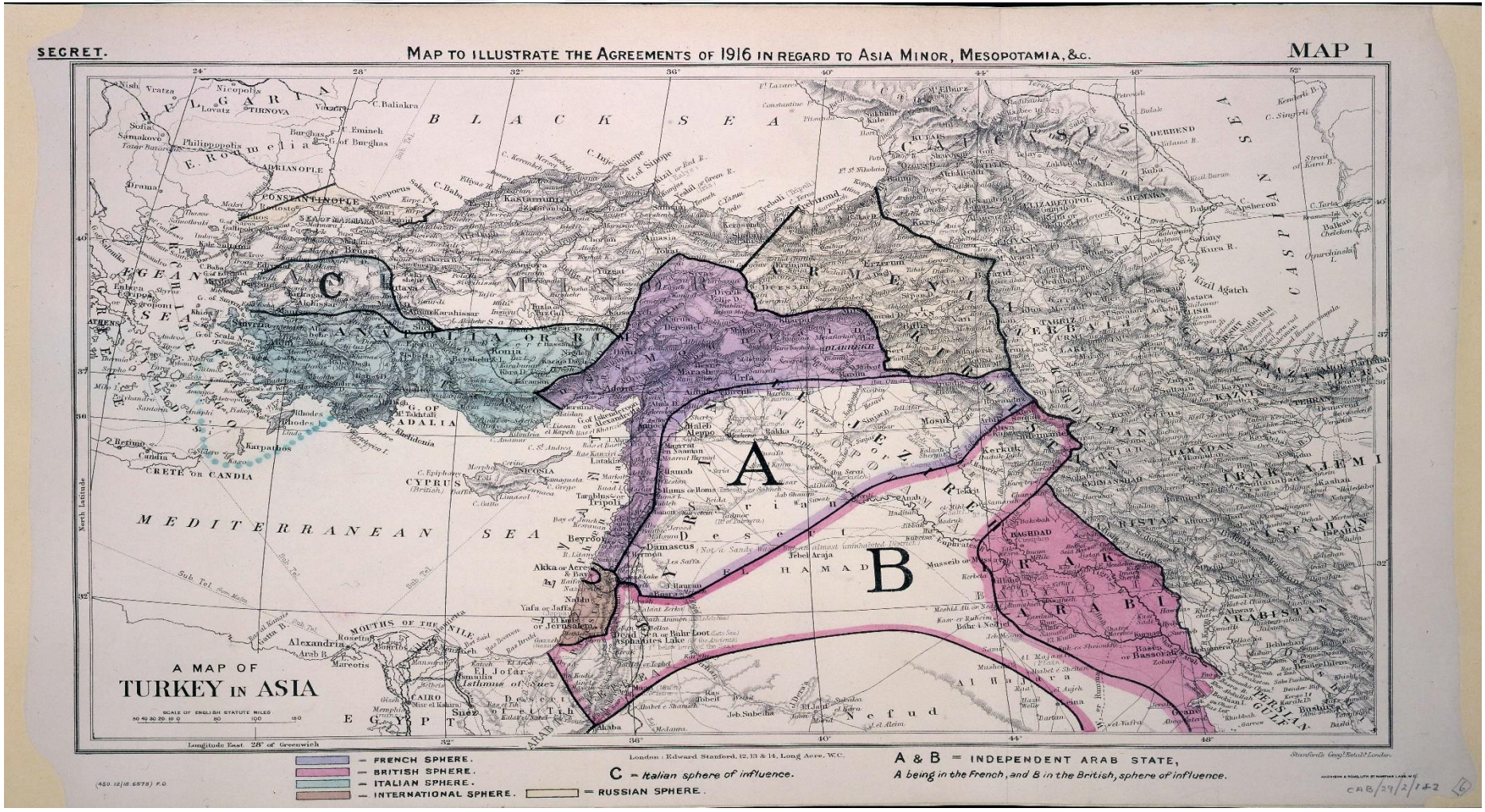
Orta Doğu sınırlarının belirlenmesindeki bir diğer olay ise MacMacon-Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalar ve Şerif Hüseyin'e verilen vaatlerdir. Şerif Hüseyin eğer kendilerine kuzeyde Mersin-Adana-Birecik-Urfa-Mardin-Cizre-Amadiya-İran sınırı, doğuda; İran sınırı, güneyde Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve İngiliz hakimiyetinde olan Aden dışındaki Kızıldeniz, batıda; Mersin'e kadar olan bölgede bir Arap Krallığı kurulması karşılığında İngilizlere yardım edeceğini ve Osmanlıya karşı ayaklanacağını belirtmiştir (Yarasimos, 2010: 144-148). Ayrıca Şerif Hüseyin, İngilizlerin desteği ile halifeliğin Osmanlılardan alınarak Araplara verilmesini de istemiştir. Şerif Hüseyin'e karşı MacMahon isteklere ihtiyatlı yaklaşarak Şerif Hüseyin'i oyalama yoluna gitmiştir. Elie Kedourie (2000: 3) İngilizlerin bu konudaki politikasını hem kasten belirsiz hem de farkında olmadan anlaşılmaz olduğunu ileri sürmektedir. MacMahon, görevinin Arap halklarını ikna ederek onları Osmanlıya karşı ayaklandırmak, İngilizlerin yanına çekmek olarak düşündüğünden dolayı Şerif Hüseyin ile yazışmalarında talep edilen konularda olabildiğince muğlak olmuştur (Mango, McNamara, 2015: 68).

Orta Doğu sınırlarının belirlenmesindeki bir diğer etken ise Sykes-Picot Anlaşmasıdır. I. Dünya Savaşı devam ederken Avrupa Devletleri kendi aralarında bir takım gizli anlaşmalar imzalamışlardır. Bunlar; İstanbul Anlaşması (Mart-Nisan 1915), Londra Antlaşması (26 Nisan 1915), Sykes-Picot Antlaşması (Nisan-Ekim 1916) ve Saint Jeane de Maurienne Antlaşmasıdır (1917). İstanbul anlaşması ile Rusya'nın istekleri Fransa ve İngiltere tarafından dikkate alınmıştır. Rusya, İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Marmara bölgesinin kendisine verilmesini istemiştir. Fakat, Fransa ve İngiltere kendi işgal edecekleri bölgelerinde kabul edilmesini talep etmişlerdir (Karaca, 2018: 237). Bunun yanı sıra Orta Doğu bölgesi için önemli olan anlaşma Sykes-Picot Anlaşması'dır. Bu anlaşma; Fransız temsilci Georges Picot ile İngiliz temsilci Sör Mark Sykes'ın bir araya gelerek Osmanlı topraklarının kendi aralarında paylaşıldığını ifade etmektedir. Fransa; Suriye, Lübnan, Filistin, Kilikya ve Musul petrol bölgesini talep ederken, İngilizler; Hayfa ve Akka limanları başta olmak üzere Bağdat, Basra ve Güney Mezopotamya'yı talep etmiştir (Yarasimos, 2010: 148-149). Fakat bu gizli anlaşma 1917 Bolşevik İhtilali ile Rusların ortaya çıkarması sonucu resmi olarak hayata geçmemiş olsa da Orta Doğu'da ortaya çıkacak devletlerin sınırlarının belirlenmesinde referans olarak kullanılmıştır.

Orta Doğu coğrafyasının bölünmesindeki bir diğer gelişme ise 1919 yılında yapılan Paris Barış Konferansında ele alınan Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki topraklarına yönelik paylaşımlardır. Paris Barış Konferansı'nda genel olarak Sykes-Picot anlaşmasındaki görüşler kabul edilmiştir. 12 Mart 1919 tarihinde İngiliz ve Fransız yetkilileri Mezopotamya, Suriye ve Filistin'deki toprak düzenlemelerini görüşmek üzere Astoria Hotel'de toplandı. İngilizler, Musul'un Mezopotamya'ya dahil edilmesi karşılığında Fransa'nın büyük Suriye üzerinde manda kurması planı kabul edilmiştir (Foliard, 2017: 234). İngiltere Başbakanı Lyod George, Orta Doğu'daki temel düşüncelerinin ticaret yollarını korumak, Filistin bölgesini kontrol etmek, Yahudi devletinin kurulması ve petrol bölgelerini elde tutmak olarak açıklamıştır. Araplara verilen bağımsız devlet sözü ise yerini 19. yüzyıl emperyalist

politikaların bir başka versiyonu olan manda yönetimi altında yönetmeye bırakmıştır. I. Faysal'ın büyük umutlar ile gittiği Paris Barış Konferansından eli boş dönmesi, Batılı ülkelerin yaptığı bir diğer ihanet olarak yorumlanmıştır (Margaret,2002: 381).

Harita 3: Sykes-Picot Anlaşmasına Göre Orta Doğu'nun Taksimi

Kaynak: The National Archives, https://go.gale.com/ps/i.do?p=GDSC&u=cumhurb&id=GALE|%20SC5107524220&v=2.1&it=r&sid=bookmark-GDSC&sPage=1.%20Accessed%2010%20Jan.%202022.&asid=6d5aae55

Orta Doğu bölgesinin paylaştırılmasında öne çıkan bir diğer gelişmede 1920 yılında yapılan San Remo Konferansıdır. Bu konferans, Arap eyaletlerini Osmanlı yönetiminden alıp, İngiltere ve Fransa arasında paylaştırmıştır. Eyaletler "manda" adı verilen yeni yönetim şekliyle İngiltere ve Fransa'nın kontrolüne verilmiştir. Esasında manda sistemi 19. yüzyıl emperyalizminin kendi kaderini tayin etme görüntüsü altında yeniden formüle edilmesidir. İngiltere, Irak ve Filistin manda yönetiminin kontrolü ele alırken, Fransa ise Suriye mandasının yönetimini aldı. Irak, Bağdat, Musul ve Basra vilayetlerinin birleşiminden oluşmuştur. İngiltere'nin Irak'ı almasının temel nedeni Basra Körfezi'ni kontrol etmek ve Hindistan'ın güvenliğini sağlamaktır. İngiltere'nin doğrudan müdahil olduğu ve yeni kurduğu bir diğer devlet ise Ürdün'dür. Ürdün'ün sınırları ise 1921 Kahire Konferansıyla çizilmiştir (Cleveland, 2004: 175-177).

Orta Doğu sınırlarının çizildiği gelişmelerden birisi de 12 Mart 1921 tarihinde yapılan Kahire Konferansıdır. 12 gün sürecek olan konferans; 40'tan fazla gizli oturum ile tüm İngiliz Yüksek Komiserlerin, kıdemli bölgesel askeri komutanların, siyasi liderlerin ve İngiliz Orta Doğu uzmanlarının katıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Irak için Faysal'ın en iyi bir seçim olacağı İngiliz Komiser Sir Percy Cox ve Getrude Bell tarafından ifade edilmiştir (Mango, McNamara, 2015: 37). Trans Ürdün'ün Filistin Mandasından ayrılarak bağımsız bir devlet olarak kurulması ve başına Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu konferansta genel olarak Ürdün, Irak, Suudi Arabistan ve Filistin'in sınırları çizilmiştir (Karaca, 2018: 195).

1922 yılına gelindiğinde ise Uqair anlaşması olarak adlandırılan bir protokolle günümüzdeki Irak-Suudi Arabistan ve Suudi Arabistan-Kuveyt sınırlarının temel hatları çizilmiştir. Irak sınırlarının İbn Suud destekli İhvan kardeşlerin işgaline uğraması ve İngiltere'nin olaya müdahil olması sonucu Uqair anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında, Irak-Suudi Arabistan ve Kuveyt-Suudi Arabistan arasında tarafsız bölgeler oluşturulmuş fakat bu bölgelerde petrol ve yer altı kaynaklarının bulunması neticesinde aidiyetlik tartışmaları ortaya çıkmıştır. 1965 yılında Kuveyt ile Suudi Arabistan, 1975'te ise Irak-Suudi Arabistan arasında tarafsız bölgeler paylaşılmıştır (Prescott, 1987: 275-276).

Orta Doğu devletlerinin sınırlarının oluşturulmasında ve günümüze kadar meydana gelen sınır problemlerinin temelindeki sorunlar, aşağıdaki tabloda yer alan kronolojiyle takip edilebilir;

Tablo 2: Sömürge Orta Doğu'sunun Oluşumu ve Sınırların Belirlenmesindeki Önemli Olaylar

Mayıs 1916	İngiliz ve Fransız diplomatlar Mark Sykes ve François Georges Picot, Osmanlı topraklarının nasıl parçalanacağını müzakere etmek üzere Paris'te bir araya gelmesi
30 Ekim 1918	Mondros Mütarekesi
Aralık 1918	Clemenceau Londra'da Lloyd George'u ziyaret etmesi ve Osmanlı'nın parçalanması konusunda anlaşmaya varması
Ocak-Nisan 1919	Paris Barış Konferansı ile savaşın resmen bitmesi, Milletler Cemiyeti ve manda yönetimlerinin kurulmasının önerilmesi
Şubat 1919	İngilizlerin Fransız işgalinden önce Kilikya'yı boşaltması
Haziran-Ağustos 1919	King-Crane Komisyonu ve raporu
Şubat 1920	Londra Konferansı (İngiltere, Fransa ve İtalya'nın gizlice San Remo Konferansına hazırlanması)
Nisan 1920	San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa'ya paylaştırılacak "A tipi manda" önerilmesi ve bu mandaların sınırları resmi olarak belirlenmesi
Ağustos 1920	San Remo Konferans'ında resmiyet kazandırılan Sevr Antlaşması, Osmanlı topraklarının nasıl parçalanacağını nihai olarak haritalandırılması
Mart 1921	Sömürgeler Bakanı Churchill'in Kahire Konferansı, Faysal ve Abdullah'ı Irak ve Mevera-i Ürdün Kralı ve Prensi olarak atama kararı alması
Nisan 1921	Abdullah bin Hüseyin Mavera-i Ürdün Prensi

	olması
Ağustos 1921	Faysal bin Hüseyin'in Irak Kralı olması
Ekim 1921	Milletler Cemiyeti Mandalar Daimî ilk komisyon toplantısı yapılması

Kaynak: Provence, M. (2021), *Son Osmanlı Kuşağı ve Modern Orta Doğu'nun Oluşumu*, (Çev. Okan Doğan), İstanbul: Kronik Kitap, s.103

Orta Doğu'daki uluslararası sınırların genel olarak bölgede var olan çatışma kaynakları arasında yer alması ve uluslararası sorunlar arasında gösterilmesi bölgeye bakış açısını değiştirmektedir. Orta Doğu'daki sınır problemleri uluslararası siyasette kararsız, belirsiz ve tehlikeli sorunlar olarak görülmektedir. Bölgedeki kara sınırlarının yaklaşık %80'i resmi anlaşmalar ile mevcut statüko korunmakta iken, deniz sınırlarıyla ilgili bölge genelinde 60'tan fazla konu çözüme kavuşmayı beklemektedir. Özellikle Basra Körfezinde İran ve Körfez ülkeleri, Körfez ülkelerinin de kendi aralarında deniz yetki alanlarının paylaşımına yönelik anlaşmazlık yaşanmaktadır (Blake, 1992: 365-66). Orta Doğu genelinde, deniz bölgelerine ilişkin iddialar düşünüldüğünde tüm devletler dezavantajlı durumdadır. Ürdün'ün tek erişimi dar Akabe Körfezi'dir. Irak'ın denize çıkışı ise Kuveyt ve İran tarafından daraltılmaktadır. Orta Doğu'da sadece Umman ve Yemen 200 deniz mili genişliğinde münhasır ekonomik bölge talep edebilirken, diğer ülkeler karşılıklı ihtilafa düşmektedir. Basra Körfezi'nin Orta Doğu'ya bitişik olan ve büyük zenginlik sağlayan tek deniz bölgesi olduğu göz önüne alındığında, ilgili ülkelerin yetki ve sınır anlaşmazlığı yaşaması kaçınılmaz bir durumdur (Prescott, Trigss, 2008: 265-266).

Orta Doğu coğrafyasındaki sınırlar uzun zamandır şiddetli anlaşmazlıkların kaynağı olmuştur. Özellikle Irak-Kuveyt, Suudi Arabistan-Körfez ülkeleri ve Körfez ülkelerinin kendi aralarındaki sınır sorunları petrol ve diğer yeraltı kaynaklarının keşfedilmesi ve değerlenmesiyle artmıştır. 1973 petrol kriziyle ortaya çıkan ve petrolün bir silah olarak kullanılması düşüncesi Orta Doğu'da geçişken ve hassas sınırlara sahip bölge ülkelerini rekabet, siyasi güç elde etme ve kimlik arayışı içerisine itmiştir. Serbest bölge ve geçişken bölgelerdeki yeraltı kaynaklarının bulunması sınır sorunlarına bağlı savaşların, çatışmanın ve gerginliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali, İran-Irak Savaşı, Suudi Arabistan'ın Yemen ve Körfez ülkelerine yönelik askeri harekatları sınır sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1992 ve 1994'te Suudi Arabistan ile Katar arasındaki sınırda ve 1995, 1997 ve 1998'de Suudi Arabistan ile Yemen arasında sınır sorunları nedeniyle silahlı çatışmalar meydana gelmiştir (Okruhlik, Conge, 1999: 231-234).

Özetle, Orta Doğu'daki toprak anlaşmazlıkları sömürgecilik ve dış müdahalenin mirasına dayanmaktadır. İran ve Umman dışında, Körfez ülkeleri yirminci yüzyılın ürünleridir ve sınırları emperyal güçler tarafından çizilmiştir. Sınırların belirlenmesinde Batılı iş adamlarına ve şirketlerine

petrol imtiyazları verildikten sonra petrol bulunması muhtemel alanlara göre başta İngiltere olmak üzere Orta Doğu'daki Şeyhliklere dayatılarak çizilmiştir. Örneğin, İngiltere'nin Basra Körfezinden çekildiği 1961 ve 1971 yılları arasında geride kalan sınır belirleme anlaşmaları çoğunlukla iki taraflıdır. İngiltere ve Kuveyt arasında uluslararası bir sınır belirleyen bir anlaşma imzaladıysa, komşu ülkeler müzakereye taraf edilmemiştir. Bu nedenle, bitişik yarımada devletleri, İngiltere ile ikili müzakereler temelinde yasal yaptırıma sahip olan toprak sınırlarını uzun bir süre tanımadılar. Dolayısıyla günümüzde hala birçok ülke arasında özellikle deniz yetki alanlarının belirlenmesi hususunda ihtilaflar yaşanmaktadır (Okruhlik, Conge, 1999: 233).

Yukarıdaki bilgilerden sonra aşağıdaki tablo Orta Doğu coğrafyasında sınır sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan çatışma alanlarını/bölgelerini göstermektedir.

Tablo 3: Orta Doğu Coğrafyasında Sınır Sorunlarına Bağlı Bazı Gerginlikler/Çatışmalar

Başlangıç	Bitiş	Gerginlik/Çatışma Nedeni	Ülkeler	Tartışma Bölgesi
1920	1965	Suudi Arabistan'ın Ürdün'ün güney bölgesini istemesi	Ürdün & Suudi Arabistan	Sirhan Vadisi ve Kef bölgesi
1922	1922	Suudi Arabistan'ın topraklarını genişletmesi	Suudi Arabistan & Kuveyt	Uqair Anlaşması Sonucu Kuveyt'in 2/3'ü Suudi Arabistan'a verildi
1932	2001	Suudi Arabistan'ın Osmanlı-İngiltere arasında yapılan 1913 tarihli anlaşmayı reddetmesi ve Mavi Hat sınırını kabul etmemesi	Suudi Arabistan & Katar	Dohat Salwa
1934	1934	Suudi Arabistan'ın topraklarını genişletmesi	Suudi Arabistan & Yemen	Taif Anlaşmasıyla 3 Yemen İlinin Suudi Arabistan'a verilmesi
1936	2001	Katar ve Bahreyn'in Hawar Adaları, Fasht Al Azm, Fasht Dibal, Qit'at Jaradah ve Zubarah adaları üzerinde her iki ülkenin de egemenlik iddiasında bulunması ve Katar'ın bu adalara yönelik asker çıkartması	Katar & Bahreyn	Katar ve Bahreyn'in Hawar Adaları, Fasht Al Azm, Fasht Dibal, Qit'at Jaradah ve Zubarah
1948	1948	İsrail Devletinin Kurulması	İsrail & Mısır, Ürdün,	Filistin Bölgesi

			Irak, Suriye, Lübnan	
1949	1975	Tawam Bölgesinin (Bu bölge BAE ile Umman arasında paylaştırılmıştır. BAE tarafında kalan bölgeye Al Ain, Umman tarafına kalan yere ise Al Buraimi'dir) Suudi Arabistan tarafından işgal edilmesi	Suudi Arabistan & BAE-Umman	Tawam Bölgesi
1949	1990	Suudi Arabistan'ın Al Buraimi üzerinde hak iddia etmesi ve 1952 yılında işgali	Suudi Arabistan & Umman	Al Buraimi
1950	2017		Mısır & Suudi Arabistan	Tiran ve Sanafir Adalarının Suudi Arabistan'a verilmesi
1956	1956	İsrail'in Genişlemesi	İsrail-İngiltere-Fransa & Mısır	Sina Yarımadası-Süveyş Kanalı
1961	1961	General Kasım'ın Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu ilan etmesi Varbah ve Bubiyan Adaları	Irak & Kuveyt	Varbah ve Bubiyan Adaları
1967	1967	İsrail'in Genişlemesi	İsrail & Mısır-Ürdün-Suriye	Filistin Bölgesi
1967	-	Golan Tepesi	İsrail & Suriye	Golan Tepeleri
1969	1975	Şatt'ül Arap Su yolunun belirlendiği sınır alanlarının tartışılmaya açılması	İran & Irak	Şatt'ül Arap Su Yolu
1971	2002	BAE'nin bağımsızlığını ilan ettikten sonra iki ülke arasında petrol alanlarına yönelik sınır tartışmaları	BAE & Umman	Ras Al Khaimah
1971	-	İran'ın Şah Rıza döneminde BAE'ye ait Abu Musa, Küçük ve Büyük Tunb Adalarını işgal etmesi	İran & BAE	Abu Musa ve Küçük / Büyük Tunb Adaları
1973	1973	İsrail'in Genişlemesi	İsrail & Mısır, Irak,	Golan Tepeleri, Sina

			Suriye	Yarımadası
1974	1974	KKTC-GKRY sınır anlaşmazlığı	Türkiye-GKRY	Kıbrıs Adası
1980	1988	Şatt'ül Arap Su yolunun belirlendiği sınır alanlarının tartışılmaya açılması	İran & Irak	Şatt'ül Arap Su Yolu/ Huzistan Bölgesi
1982	-		İsrail& Lübnan	
1990	1991	Irak'ın Kuveyt'i 19. vilayeti olarak ilan etmesi	Irak & Kuveyt	Basra Bölgesi Varbah ve Bubiyan Adaları

Kaynak: Biger, G. (ed) (1995), *The Encyclopedia of International Boundaries,* The Jerusalem Publishing House Ltd: Jerusalem ve internet aracılığıyla çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerden derlenmiştir.

3. Orta Doğu'da Devlet İnşası ve Egemenlik

3.1. Devlet ve Orta Doğu'da Devlet Kavramı ve İnşası

Max Weber'e göre devlet, örgütlenme, kuramsal ve zorlayıcı düzenlemelere sahip bir aygıttır. Şiddet tekelini elinde bulunduran devlet aygıtı, hedeflerini gerçekleştirmek ve etkin güç olmak için belirli bir inşa faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Örneğin, ordu, mahkeme ve bürokrasi devletin önemli saç ayaklarını oluşturur. Devletler bu saç ayaklarını ne kadar çok geliştirebilirlerse ideal sistem oluşturma çabaları da o kadar çeşitlilik gösterir. Bunun yanı sıra devletin, toplumsal sistemi düzenleme ve dayatma kapasitesi ordu, mahkeme ve bürokrasinin gelişmişlik derecesine göre etkili olur. Böylece devletin görece soyutluk durumu ve özerkliği somut bir karşılık bulur (Migdal, 2021: 14).

Diğer taraftan günümüzde, egemen milletler arasında devletin klasik Weberyan tanımını karşılamayan örnekleri de bulunmaktadır. Orta Doğu'da ülkesellik ve meşruiyet unsurları da önemli görülmektedir. Sınır çatışmalarının sıklığı, devletin toprak bütünlüğüne bağlı egemenlik haklarının ihlal edilmesi olarak yorumlanırken, sınır bölgelerinde yer alan aşiret veya toplumların devlete olan sadakati muğlaklık gösterebilmektedir. Bu düşünce temelinde Weber'in tanımı Orta Doğu'daki devletlerin incelenmesinde bir eksiklik meydana getirebilir. Bunun yanı sıra, Weber'in belirttiği gibi devletler uyguladıkları otorite türüne göre değişir. Orta Doğu, tarihsel olarak büyük patrimonyal bürokratik devletlerden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'na ev sahipliği yapmış ve onun halefi devletler, patrimonyal normlara bağlı kalmaları veya Weber'in rasyonel-hukuki modern devletlik modeline yaklaşma dereceleri bakımından büyük farklılıklar göstermiştir. Dolayısıyla Weberci terimlerle, Orta

Doğu'da devlet oluşumu sorunu en az iki biçimde ele alınabilir. Bunlar; meşru ve yeterince finanse edilen idari/askeri yeteneklerle her türlü siyasi birliğin inşası ve modern rasyonel değerler etrafında kendine özgü şekillenmiş yasal bürokratik bir otorite şeklidir (Anderson, 1987: 1-3).

Orta Doğu'da Weberyan devlet sistemine bir başka eleştiri hususu ise devletin; Weberci terimlerin ifade ettiği veya anlaşıldığı gelişmiş devletler sistemi değil, devletlerin üzerinde şekillendiği yahut biçimini değiştirdiği sosyal alanlar olarak yorumlanmasıdır. Sosyal alanlar, devlet oluşumunun ilk aşaması olarak yönetici elit kesiminin, diğer gruplarla güç mücadelesi içerisinde olması ve iktidarı ele geçirmeye yönelik faaliyetleri icra etmesi olarak ifade edilir. Bu sosyal alanlar devletin oluşumuna bağlı olarak anılar, tarihler ve kimlikler üretir. Yönetici kesim, bu alan içerisinde devleti dönüştürmeye çalışır fakat bazı temel sorunlarında ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kurumsallaşma aşamasındaki devletlerin kuruluş aşamasındaki bu temel sorunlarından biri, elit sosyal sınıf ile muhalif sınıf arasında bir çatışmanın meydana gelmesidir. Kurulmak istenen rejim ile talep edilen rejimlerin farklılığı ve buna bağlı olarak dış güçlerin etkisi, devletin kırılgan bir yapıya dönüşmesine sebebiyet verebilmektedir. Monarşi rejimlerinin kurulması ile siyasi katılımların olmaması, muhalif kesimlerin iktidarı almak için dış güçler ile iş birliği yapılmasına kapı aralamaktadır. Bu durum ise Orta Doğu'da kurulmakta olan devletlerin kırılganlığına ve istikrarsız bir yönetim sergilemesine neden olmaktadır (Saouli, 2012: 5-38).

Diğer taraftan devlet, uluslararası ilişkiler literatüründe tartışmalı bir aktördür[15]. Devleti toplumsal/teritoryal anlamda tanımlarken soyutlamadan çok belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik iddiasında bulunan ve bu egemenlik sınırları içerisinde toplumu şekillendiren bir kurum olarak tanımlayabiliriz. Devlet; ilan ettiği egemenlik sınırları içerisinde toprak, hükûmet, halk ve toplum ana unsurlarının toplamından oluşmaktadır (Yalçınkaya, Abidzhanov, 2020: 2639). Bu devlet anlayışı, 1648 Westphalia sistemi ile ortaya çıkmış ve günümüzde geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarındaki devlet anlayışını oluşturmuştur. Ortaya konan farklı devlet anlayışlarında devlet ve

[15] Realist teori, devletin uluslararası sistemde kilit bir oyuncu olduğunu, güvenlik ve ulusal çıkarını düşündüğünü, güç için mücadele eden bir aygıt olarak tanımlamaktadır (Karpowich, Julian, 2018). Realistler, pragmatik bir düşünce yapısı olarak devleti uluslararası arenada hem üniter hem de rasyonel bir aktör olarak görülmesi gerektiğini ifade eder. Devletin üniter olarak tanımlanmasındaki amaç, devlet içindeki siyasi temsilciler arasındaki herhangi bir siyasi fikir farklılığı belirlenir ve devlet tek ses olarak konuşmaya başlar (Viotti and Kauppi, 2012: 39). Realist düşünce, devletlerin savaş kararı almasında tek yetkili merci olarak öne çıktığını belirtir. Thucydides, Athena ve Sparta arasındaki savaş ve gücü tartışarak devletin neden savaş kararı aldığını açıklamaya çalışır. Thucydides göre savaş, devletin egemenliğini paylaşmaması, varlığına yönelik tehdit algısı ve gücünün artmasına bağlı olarak meydana gelmektedir. Thucydides, Atina'nın gücünün artması ve bunun Lacedaemon'da yarattığı korku, savaşın kaçınılmaz hale getirdiğini belirtmektedir (Allison, 2017: 52). Machiavelli de Thucydides gibi devletin tanımını siyaset, güç, güç dengesi, ittifaklar ve karşı ittifaklar arasındaki farklı şehir devletleri arasındaki çatışmaların nedenleri üzerine yazmıştır. Machiavelli'nin noktası, ulusal güvenliktir. Machiavelli için devletin hayatta kalması her şeyden önemlidir (Viotti ve Kauppi, 2012: 45). Dolayısıyla Machiavelli için devletler arası güç ve güç politikalarına değinilen realpolitik, realist düşüncenin kalbidir. Machiavelli'nin en ünlü kitabı Prens, gücün nasıl kazanılacağına, korunacağına ve genişletileceğine dair pratik bir rehberdir (Karpowich, K. ve Julian, W, 2018). Hobbes'ta en önemli eseri olan Leviathan'da uluslararası sistem içerisinde devleti açıklamaktadır. Hobbes'a göre devlet en yüksek otoritedir ve anarşi ortamında devletler kendilerini güvensizlik içerisinde hissettikleri için güç, zenginlik ve prestij elde etmeye çalışır (Hobbes, 2014).

uluslararası ilişkilerin incelenmesinde bazı varsayımlar ileri sürülmüştür. Bunlar; devletin egemen güç olma özelliği[16], yurttaşlık esasına dayanan siyasal kimlik anlayışı, iç toplum/dış toplum anlayışı ve devletin ulusal çıkarı temsil ettiği varsayımıdır. Belirtilen bu varsayımlar, devlet aygıtına yönelik farklı yaklaşımların ve tanımlamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Eralp, 2012: 18).[17] Buna ilaveten modern siyasi anlamdaki devlet kavramı, Avrupa'da 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemde meydana gelen milliyetçilik ve buna bağlı örgütsel gelişmelerle de yakından ilişkilidir. Milliyetçilik akımının gelişmesine bağlı olarak Westphalia anlaşmasıyla Avrupa'nın sınırları egemen devletlere bölünmesi gerektiği hususu ortaya çıkmış, milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşması ile ulus-devlet inşasına dönemi başlamıştır.

Diğer taraftan devlet, bölgesel olarak tanımlanmış, kurumları aracılığıyla kendisini yönetme kapasitesine sahip siyasi bir varlıktır. Belirlenen siyasi sınırlar genellikle askeri personel veya polis merkezlerince korunmaktadır. Devletin sınırları, tanımlayıcı bir alan ve egemenlik sembolüdür (Longo, 2017: 758). Bu düşünce temeli ele alındığında 5.yüzyıl sonlarından 11. yüzyıla kadar olan dönem içerisinde siyasi bağlamda devlet (dawla) kavramı Müslüman literatüründe pek incelenmemiştir. Bunun yerine dar-ul harp ve dar-ul İslam gibi terimler, Müslümanların kontrol

[16] Egemen devlet terimi, uluslararası ilişkilerdeki temel anahtar kelimelerden biridir. Egemen devlet, coğrafi bir alan üzerinde yönetilen merkezi bir hükûmet tarafından temsil edilen, fiziksel olmayan tüzel kişiliğe sahip uluslararası ilişkilerde bir kimliktir. Uluslararası siyasete hâkim olan devlet merkezli teorilerin temeli, devletlerin egemen olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Egemenlik, devletler arasındaki iş birliklerinden kaynaklanan evrensel sonuçları anlamak, netleştirmek ve öngörmektir (Thomson, 1995: 214). Temel olarak egemen devlet ilkesi Westphalia sistemi ile ortaya çıkmıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Westphalia antlaşmasının temelinde devletler arasındaki ilişkilerle ilgili bazı temel ilkeler vardır. Birincisi, egemen olan dini belirli bir alanda tanımlar. İkincisi, her kral kendi krallığında imparatordur; bu nedenle, tüm devletler bağımsız ve eşittir. Bu, Westphalia barışıyla birlikte devletlerin egemen eşitliğinin getirildiği anlamına gelir. Son olarak uluslararası politikanın temel ilkesi olan güç dengesine göre hiç bir devlet diğerlerinden daha güçlü olamaz (Encyclopaedia Britannica, 2018). Bugün 1948'deki Birleşmiş Milletler bildirisi, her devletin ve ulusun eşit ve bağımsız olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, bölgesel devletin egemenliği, on altıncı yüzyılda olduğu gibi yirminci yüzyılda tüm Batı devlet sisteminin en karakteristik özelliğinde bulunmaktadır. Cooper, Keohane gibi liberal teorisyenler için devlet egemenliği, devletin sınırları içinde ve dışındaki aktörleri ile onların faaliyetlerini kontrol etme kapasitesi olarak tanımlanır. 1980'lerin başında liberal teorisyenler, devlet merkezli paradigma saldırılarının, egemen devletin karşılıklı ekonomik bağımlılık, küresel teknolojiler ve demokratik siyaset tarafından aşındığını iddia ettiler. Bu anlamda liberaller, devletlerin artık sınırlarını kontrol edemeyeceklerini iddia ederler. Modern teknoloji ve devlet dışı aktörlerin, devlet sınırlarının ötesinde mal, para, insan ve bilgi akışını kontrol etme çabalarından kaçınmalarına izin verir. Özellikle sermaye, mali ve para politikalarından kaçmak için başka bir ülkeye veya para birimine geçebilir (Thomson, 1995). Liberal düşüncenin egemen devlete yönelik eleştirisinde; liberaller egemenlik ve karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişkiler konusunda belirsizdir. Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasının, egemenlikten ödün vermek anlamına gelip gelmeyeceği açık değildir. Liberallerin bir çözüm olarak gördükleri karşılıklı bağımlılık, savaş veya çatışma durumunda olayları açıklamakta zorlanabilir. Diğer taraftan Ruggie ve Ashley, egemenliğin devletin ebedi bir mülkiyeti olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte, küresel siyaseti modern devlet sistemine rakipsiz bir şekilde düzenlemenin bir yolundan bahsederler. Bu anlamda, modern devlet sistemi, üyelerinin birbirlerini eşit otorite olarak tanımlaması bakımından benzersizdir. Her devlet, kendi topraklarında güç kullanma konusunda nihai ve münhasır otorite olarak kabul edilir (Thomson, 1995). Waltz, egemenliğin temelinin, devletin iç ve dış sorunlarıyla nasıl başa çıkacağına kendisinin karar vermesi olduğunu sürer. Devletler, egemenlik olgusunu sunduklarında egemen olarak kabul edilirler; yani devletler, otoritelerini iç ve dış zorluklara karşı savunma yeteneğine sahip olduklarında, devletlerin egemenliğini tanırlar (Waltz, 1979: 96).

[17] Detaylı bilgi için bkz. Eralp, A (Der.), (2012), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

altında tuttuğu veya tutmadığı bölgeler için kullanılmıştır. Fakat, 12.yüzyıldan itibaren bu terimlere siyasi anlamlar yüklenmeye başlanmış, önceki dönemlerde yöneticilere atfedilen halife veya İmam sıfatları, devlet kelimesi ile bütünleşmeye başlamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu dönemlerde devletin tanımlanması ile uğraşılmamış, nasıl olması gerektiği ve fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Devleti, kurumsal bir kimliğe dönüştürme çabaları ise sonraki dönemlerde görülmüştür (Safi, 1991: 221, Kelidar, 1993: 316-319).

Tarihsel olarak Arap Dünyasındaki devletler ya büyük imparatorluklar ya da bölgesel küçük devletler şeklinde ortaya çıkmıştır. İmparatorluklar genellikle çeşitli topluluklardan ve geniş toprak parçalarından oluşan merkezi devlet şeklinde örgütlenmiştir. Bu imparatorlukların siyasi yapısı, hanedan istikrarı ve sürekliliği büyük ordular ile karakterize edilir. Ordunun varlığı ve güçlü olması, devletin bekası ile doğrudan ilişkilidir. Diğer taraftan Arap dünyasında kurulan bölgesel devletler ise zayıf askeri güç ile kurulan, aşiret/kabilecilik anlayışının hâkim olduğu belirli bir toprak parçası üzerine inşa edilmiştir. Aşiret/kabile içerisindeki güç mücadeleleri, ordunun güçsüz olması, devletin istikrarsız ve kısa ömürlü olmasına neden olmuştur (Khoury, 1990: 155).

Yukarıdaki genel devlet tanımı üzerine yapılan değerlendirmelerden sonra Orta Doğu'da devletler neden ve nasıl ortaya çıktı? sorusunun cevabını bulmak, süreci anlamak ve Orta Doğu'daki devlet algısının ortaya çıkartılması açısından önemlidir.

Fred Halliday'e (2005;87-89) göre Orta Doğu'da devlet oluşumu dört süreçten geçer; Birincisi, emperyalist güçlerin içeriden ve dışarıdan etkilediği modern devlet kurumlarının oluşturulmasıdır. Bunlar, sömürgeci güçler ve daha sonra milliyetçi güçler tarafından yönetilen baskı kurumlarıdır. İkincisi, ulusal kimliktir. Devletlerin ülkeyi yönetmek ve kontrolü ellerinde tutmak için kimliğe ihtiyaçlar vardır. Bu kimlikler, toplumu diğer gruplardan ayıracak ve devlet-millet bütünleşmesini kimlik çerçevesinde sağlayacaktır. Üçüncüsü, ideolojik ve kültürel değişim sürecidir. Kimliğe bağlı devlet ve millet oluşturmanın yanında kültür ve ideolojide gerekli olmaktır. Son olarak ise adil ticaret anlaşmaları ve ekonomik bir döngü içerisinde devletin ayakta kalmasıdır.

Orta Doğu coğrafyasında kurulan Irak, Ürdün, Suriye gibi devletler kendi seçimi olmayan uluslararası bir yapı içerisinde inşa edildi. Batılı emperyalist güçler arasındaki rekabet, Avrupa sistemini Orta Doğu coğrafyasına ulus-devlet inşası şeklinde dayattı. Bu yüzden Orta Doğu'daki devletler ulus-devlet yapısı içerisinde kuruldu ve şekillendi (Saouli, 2012: 5-38). Diğer bir durum ise Orta Doğu'daki modern devlet sisteminin kökenleri, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden jeopolitik gelişmelerde bulunabilir. Bu savaş, Avrupa emperyalizmleri arasındaki bir güç, hegemonik bölge kurma çatışmasıydı. Avrupalıların jeopolitik planlamalarında Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının tasfiyesini gören düzenlemeler yeni emperyalist politikalar ışığında hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Bromler, 2005: 506). Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, İsrail, Filistin ve Körfez ülkeleri İngiltere ve Fransa'nın çıkarları ve politikaları sonucunda kuruldu. Farklı etnik ve dini

topluluklardan oluşan bu yeni devletler, taklit edilen ve yerel sakinlere empoze edilen Avrupa ulus-devlet modelidir. Çünkü bölge halkının talepleri ve fikirleri ikinci plana atılarak siyasi planlamada karar verici olarak değerlendirilmemiştir (Gelvin, 2011: 184).

Orta Doğu coğrafyasında yer alan devletlerde Westphalia devlet sisteminde var olan ulus-devlet anlayışı çerçevesinde devlet egemenliği ilkesine genellikle kimlik ve teritorya eşlik eder. Ortaya çıkan ulus-devlet, devletin meşruiyet temelini sağlar ve egemenlik normunun kabulünü oluşturur. Orta Doğu'da emperyalizmin devlet sınırlarını keyfi dayatması, toprak ve kimlik arasında önemli bir uyumsuzluk üretmesine neden oldu. Bunun sonucu ise devlete sadakat, devlet altı ve devlet üstü kimliklerin tartışılmasıdır. Bu durum ise sistemin dokusuna irredantizmi yerleştirdi ve Irak-Kuveyt, Irak-İran savaşı gibi komşu devletler arasında sınırlarla ilgili memnuniyetsizlik uzun süreli çatışmalara sebep oldu (Hinnebusch, 2003: 5). Ayrıca, ulus-devlet ve teritoryal arasındaki kuvvetli bağ, İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimi aracılığıyla Irak, Suriye, Ürdün gibi yönettiği ülkeler, uluslaşma süreci ile birlikte teritoryal bir egemenlik iddiasında bulunmuştur. Bu manda yönetimleri egemenlikleri ve kurmaya çalıştıkları devletin sınırlarını netleştirmek için ilgili emperyalist yönetimlerle yakından çalışmışlardır. I. Dünya Savaşıyla başlayan milliyetçilik düşüncesi temelinde Orta Doğu devletleri kendilerine ulus oluşturmak için Arapçılık fikri temelinde Iraklı, Suriyeli, Ürdünlü gibi kimlikleri de inşa etmeye uğraşmışlardır. Dolayısıyla oluşturulmak istenen devletin ulus temelli meşruiyet kaynağı arasında teritorya önemli bir saç ayağıdır.

Avrupa sisteminin benimsediği Westphalia modelinde kimlik ile egemenlik, ulus ile devlet arasında uyum sağlayarak devletlere meşruiyet sağlar. Modernleşen toplumlar, bir devletle potansiyel olarak sınırdaş olan daha büyük topluluklarla-uluslarla etkileşime girer. Devlet liderleri, toplumla ortak bir kimlik oluşturmaya çalışarak ulus-devlet bütünleşmesini sağlamaya çalışır. Diğer taraftan devlet ve ulusu bütünleştirme çalışmalarının başarısız olduğu durumlarda ise çatışma ortamı kaçınılmazdır. Orta Doğu'daki devlet yapıları incelendiğinde oluşturulmak istenen kimlik ile devlet yapısı arasında farklılıklar gözlenmektedir. Bütünleşmesini sağlayamayan devletlerde devlet altı ve devlet üstü kimlikler ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise ulus-devlet yapılanmasını zedelemekte ve toplumun devlete yönelik sadakatini zayıflatmaktadır. Devlet üstü kimlikler Arabizm (Arapçılık) ve İslam birçok insan için devletle özleşmekten daha duygusal bir bütünleştirici bir anlama sahiptir. 1978 yılında yapılan bir ankete göre Arapların %78'i Arapların bir ulus oluşturduğuna ve %53'ü devlet sınırlarının yapay olduğuna inanıyordu (Hinnebusch, 2003: 54-55). Genel olarak insanların Arap Dünyasına ait olma duygusu yaygın bir şekilde belirtilmiş ve Orta Doğu bölgesindeki devletlerde Arabizm devlet anayasalarında kutsal kabul edilmiştir. Irak, Suriye, Ürdün gibi Arap devletlerinin anayasaları incelendiğinde devletin ulusunu Arap ulusu olarak tanımlayan birçok devlet bulunmaktadır. Bunlardan Lübnan ve Tunus anayasaları kendi uluslarına yönelik Lübnanlı ve Tunuslu millet kavramına atıf yapmıştır (Ayubi 2009: 146).

Devlet, genel olarak zorunlu dar bir çerçevedeki çoğulcu grubu, çıkar temelli bir sistem oluşturarak topluma dayatma arayışı içerisinde olan görece güçlü ve özerk bir yönetim yapısı ile karakterize edilir. 1945'ten itibaren yani II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte dünya siyasi haritasında büyük bir değişim ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında Fransa ve İngiltere gibi emperyalist güçlerin yönetimi altında bulunan Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan gibi ülkeler bağımsızlıklarını elde ederek yerli liderler ve sınırlı bir elit zümre etrafında devlet yönetimi şekillenmeye başlamıştır. Bu çoğulcu grup, toplumun şekillenmesinde ve onların düşüncesinin oluşturulmasında etkili bir güç olarak devlet bünyesinde varlık göstermişlerdir. Bunun yanı sıra Batılı emperyalistlerden bağımsızlığını kazanan bu devletler ve elitist gruplar, yönetim modelleri olarak batılı ülkeleri referans almaya çalışmışlardır. Yeni devletlerin liderleri ve elitist çevrelerin ilk amacı milliyetçilik düşüncesi çevresinde bir ulus-devlet yaratmak olmuştur (Migdal, 2021: 27-31).

Orta Doğu'da ortaya çıkan devletler daha önce var olmayan sınırlara uyum sağlamak zorunda kaldılar. Avrupa emperyal güçler tarafından çizilen sınırlar, manda yönetimi altında bulunan devletlere dayatıldı ve tartışmalıda olsa ilgili ülkeler arasında çeşitli sınır anlaşmaları imzalandı. Bununla birlikte, sınır bölgelerinin yönetimi özellikle zorlaştı. Çünkü bu bölgelerde yerleşmiş olan kabile ve belirli coğrafi alana hapsolmadan dolaşan bedevi kabile sakinleri, özerkliklerini üzerlerinde egemenlik kurmak isteyen yeni bir merkezi otoriteye teslim etmeye istekli değillerdi. Ayrıca, komşu devletler de bu sınır bölgelerinin sakinlerine kendi seçim bölgelerinin bir parçası ya da etkilerini diğer devlete yaymak için kullandı. Böylece sınır bölgeleri, yerel kabilelerin çevredeki Hükûmetler arasında manevra yaparken bulunduğu yerel ve eyaletler arası rekabetlerin merkezi haline geldi. Örneğin; sınır anlaşmazlıklarının azalmaya başladığı yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar Suudi Arabistan ve Yemen'de toprak egemenliği pek gelişmemiştir (Khory, Kostiner, 1990: 16). Buna ilaveten, Orta Doğu devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki süreçte devlet yapılanması ve dönüşümünde kabile/aşiret faktörü önemli bir unsurdur. Soğuk Savaş sonrası dönemde liberal politikalar izleyerek devleti modern siyasi ve sosyal kurumlar ile dönüştürmek isteyen yöneticiler, aşiret/kabileleri devletle bütünleştirmek için politikalar üretmişlerdir. Kabileleri, göçebe yaşam tercihlerinden yerleşik hayata ve şehirleşmeye zorlayan yönetici sınıfları, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel politikaları hayata geçirerek devletle bütünleşme süreçlerini başlatmışlardır (Jabar, Dawod, 2013: 2).

3.1.2. Kabileler

Orta Doğu'da devlet yöneticileri/devlet başkanı, subaylar ve seçkin zümreler meşruiyet biçimlerini geliştirmede kabileler üzerinde birtakım zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Orta Doğu'da kabileler kan bağlarına ve aile soyuna göre düzenlenen büyük akraba topluluklarını temsil ederken, devlet ise aksine belirli bir bölgede nihai gücü elinde bulunduran ve tekel olan bir varlıktır. Bu normatif tipoloji ayrımında devlete bağlılık veya sadakat kabileye olan sadakatten daha karmaşıktır. Devletler bir tür mekanik dayanışmaya yani çok sayıda etnik, ekonomik, bürokratik, askeri ve siyasi grupların iş birliğine dayanır. Bu nedenle kabilelerin devlet içerisinde dönüşmesi ve ulus-devlet bünyesinde

hareket etmesi için toplumsallaşması ve değer yargılarını devlet lehine terk etmeleri gerekmektedir. Kabileler, devletin uygulamak istediği zorlayıcı otorite ve kontrol alanlarında serbest dolaşım ve düzenlerinden vazgeçmek istemediler. Bu durum ise bu kesim üzerinde devlet bilincinin oluşmasını uzun süre engellemiştir. Bununla birlikte 20. yüzyılda ortaya çıkan gelişmeler ve değişim Orta Doğu coğrafyasındaki geleneksel kabile yapılarının gönüllü veya zorlayıcı bir şekilde değişimine de kapı aralamıştır. Kabile yöneticilerinin devlet yönetim kademelerinde yer alması, seçkin zümre sınıflarının oluşması ve buna bağlı sınıf**,** etnisite ve milliyetçilik faktörlerinde etkisi ile kabile yapılarının da bir değişimine neden olmuştur. Orta Doğu'da ortaya konmak istenen ulus devlette her ne kadar kabilecilik anlayışına ters düşse de kabilelerin zaman içerisinde devlet bünyesindeki dönüşümü sosyal bütünleşmeyi ve toplumsal dayanışmayı mümkün kılmıştır. Ayrıca iktidarlar, kabilelerin farklı akrabalık temelli bölgesel, dilsel, kültürel kimliklere sahip etnik gruplar olarak öne çıksa da ulus-devlet inşası temelinde genel kamusal davranış normları ve ilgili yasalar ile doktrinler oluşturarak bu grupları birleştirmeye çalışmıştır. Fakat, Suudi Arabistan gibi bir kabilenin egemen olduğu devlet yapılarında devlet aygıtı genel Suudi toplumuna üniter bir kimlik dayatmada tamamen başarılı olamamıştır. Yine Yemen, Libya gibi ülkelerde de aşiretlerin etkin güç olması ile devlet kimliği eğitim, ekonomi, sanayileşmeye bağlı kentleşme gibi belirli alanlardaki uyum üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca askeri darbeler ve devrimlerle gelen modernleşme ve hızlı bir toplumsal değişim kabile toplumlarını devletle bütünleşmeye itmiştir (Khory, Kostiner, 1990: 4-17).

Genel olarak Orta Doğu'da devletlerin şekillenmesinde emperyal güçler tarafından desteklenen liderlerin, onu destekleyen kabilelerin ve toplumun elit kesiminin önemli bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Fransız yönetimi altında bulunan Suriye ve Lübnan gibi ülkelere bakıldığında ise farklı mezhepsel, etnik ve dini faktörlerin bir araya getirilerek yapay bir devlet ile ona bağlı toplum oluşturma mühendisliği yapılmaya çalışılmıştır. Temel amaç farklı kesimlerdeki unsurları bir araya getirerek dengenin gözetilmesidir. Örneğin; Lübnan'daki siyasi yapı incelendiğinde Cumhurbaşkanı Maruni, Meclis Başkanı Şii, Başbakanın Sünni ve milletvekillerinin ise Hıristiyan ile Müslümanlar arasında 6/5 oranında paylaştırılması ile birbirlerini dengelemeleri amaçlanmıştır. Fakat, Lübnan'ın siyasi tarihine göz atıldığında oluşturulmak istenen bu devlet yapısı birçok krizlere neden olmuştur. Körfez ülkeleri için ise kabileler devlet yönetiminde etkin güç olarak varlıklarını sürdürmekte ve siyasi kabilecilik olarak devletin yönetiminde yer almaktadırlar (Sika, 2014: 74-75). Kuveyt'te el-Sabah ailesi, Katar'da al-Sani ailesi, Umman'da Sultan Kâbus ve ait olduğu Said ailesi, Ürdün'de Haşimi ailesi gibi aşiretlere mensup aileler, devlet yönetiminde söz sahibidir.

3.1.2. Din

Orta Doğu coğrafyasında devlet yapılanmasını etkileyen bir diğer önemli husus ise dindir. Din, devletlerin kimlik inşa süreçlerinde etkin bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Devletin resmi olarak benimsediği dini değerler, diğer devletleri etkileme ve nüfuz sağlamada çarpan güç olarak değerlendirilmiştir (Owen, 2004: 154). Suudi Arabistan ve İran gibi devlet yapısı dini değerler üzerine

kurulan devletler, çevre ülkeler üzerinde önemli bir nüfuza ulaşmıştır. Şiilik ve Vehhabilik değerlerini kullanarak sınırlarını aşan bu iki devlet, toplumları etkileme gücünü sahip olmuştur. Diğer bir örnek ise Suriye ve Irak'tır. Suriye'de Hafız Esad, iktidara geldiği dönemden itibaren Nusayriliği devletin temel dini öğretisi olarak belirlemiştir. Suriye'nin geneline baktığımızda Sünnilik ön plana çıkmakta fakat yönetim yapısı Nusayrilikten oluşmuştur. Irak'ta ise Saddam Hüseyin'in iktidarı ele almasından itibaren mezhepçilik politikası şiddetini arttırmıştır. Saddam Hüseyin, çevresindeki yönetici elitini Sünni kesimlerden oluşturmuş ve ülkenin Şii nüfusunu görmezden gelerek onları baskılamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde dini değerler, yönetici elitler tarafından devletin şekillenmesinde ve resmî ideolojinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Dolayısıyla din-mezhep olgusunu, Orta Doğu coğrafyasında devletlerin kimlik ve ideoloji oluşturmasında öne çıkan hususlar olarak değerlendirebiliriz.

3.1.3. Monarşi Yönetimleri

Orta Doğu'daki devletin şekillenmesindeki bir diğer önemli etken ise monarşi yönetimleridir. Monarşi yönetimleri genellikle kraliyet unvanı ile devleti yönetmeye çalışır. Bunlar genelde kabile toplumların kurduğu devlet yöneticileri tarafından tercih edilir. Özellikle Arap Yarımadası devletlerinde bu durum görülmektedir (Ayalon, 2000: 24). Monarşi ile yönetilen devletler, dini bir meşruiyet aracı olarak kullanma eğilimindedir. Genel olarak monarşi ile din arasında güçlü bir evrensel ilişki olduğu ifade edilmektedir. Arap dünyasında bu durum esasında özgünlüğün bir parçasıdır ve birçok monarşi dini miraslar üzerine iktidarı elde tutmaktadır. Örneğin; Şerif Hüseyin ve oğullarının iktidarı Haşimi ailesinin soyunun peygamber soyundan geldiği ve mukaddes yerlerin koruyucusu olmaları, dinin savunucuları ve onu iç-dış tehditlerden korumak için iktidarı kendilerinin temel hakları olarak görürler. Ürdün ve 1958 askeri darbesine kadar Irak'taki Faysal ailesi, Libya'daki Sanusiler, Yemen'deki İmam Yahya monarşi yönetimleri bu çerçevede güç devşirmişlerdir (Weitzman, 2000: 45). Bunun yanı sıra monarşi yönetimleri, iktidarlarını güçlendirmek ve kalıcı olmak için yeni bir üst sınıf oluşturmaya çalışırlar. Bu siyasi elit grubu, emperyalist güçler ile iş birliği içerisinde olmak ve düzen kurmak için askeri/bürokratik sınıf kurmayı amaçlar. Fakat siyasi elit sınıfı emperyalist güçlere karşı mücadele eden milliyetçi kesim tarafından emperyalizmin yandaşları olarak tanımlandı ve seçkinler üzerinden bir itibarsızlaştırma hareketleri başladı. Milliyetçilerin temel hedefi bu siyasi elit sınıfını pasifize ederek devleti emperyalist güçlerden kurtarmaktı (Ayubi 1995: 99–100).

Monarşi yönetimlerinin iktidarlarını korumak için izlediği diğer bir politika ise geniş ve güçlü kabileler ile önemli aile gruplarının yöneticileriyle iş birliği ve sadakat için evliliğe bağlı akrabalık ilişkilerine önem vermeleridir. Ürdün ve Suudi Arabistan monarşi yönetimindeki kraliyet aileleri birden fazla evlilik yoluyla büyük kabileleri kendilerine bağlar ve devlet bünyesinde konumlanmalarını sağlar. Bu yüzden monarşi yönetimleri ile toplum arasında dikey bir sınıfsal farklılık bulunur. Kraliyet aileleri arasında ise yatay bir ilişki söz konusudur. Bunun yanı sıra, kraliyet aileleri, toplumun ana akımından etnik olarak farklı olma eğilimi yerine onu temsil etme eğilimindedir. Özetle; Orta Doğu'da monarşi yönetimi dini meşruiyet aracı olarak kullanmanın yanı

sıra, aşiret arasında siyasi, sosyal ve aile bağlarını güçlendirmek içinde evlilik yoluyla gücünü pekiştirmeye çalışır (Weitzman, 2000: 45). Örnek vermek gerekirse Suudi Arabistan krallığındaki monarşi yönetimini verebiliriz. Suudi monarşisi geleneksel olarak krallığın temel sosyo-kültürel özellikleriyle uyumlu olarak inşa edilmiştir. Monarşi yönetimine halkın desteği bulunmaktadır. Monarşi yönetiminde olan Suudi kraliyet ailesi, devletle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve Suudi toplumunun temelini oluşturan aşiret oluşumlarına uyacak şekilde yapılandırılmıştır. Kraliyet ailesi, el-Suud kabilesinin önde gelen kabile gruplarının, şehir merkezlerinin, iş dünyasının ve dini bilgelerin önde gelen aileleriyle siyasi evlilikleri yoluyla kuruldu ve kendi elitini oluşturdu. Sadık fakat daha az öne çıkan aileler ve aşiret grupları ise mali olarak güçlendirildi. Bu gruplar kraliyetin güvenliğini sağlamak için Suudi Arabistan Ulusal Muhafızları'nda (SANG) subay ve milis güç olarak barındırılmıştır (Kostiner, Teitelbaum, 2000: 131-132).

Diğer taraftan konu bütünlüğünün sağlanması için rejim ile devlet arasındaki ayrımında incelenmesi gerekmektedir. Rejim, siyasi iktidarın resmi ve gayri resmi örgütlenmesi ile toplumla ilişkilerini temsil eder. Bunun yanı sıra rejim kimin siyasi iktidara erişebileceğini, kimin dışlanacağını belirler. Rejimler normalde devletlerden daha az kalıcı yapılardır. Devlet, bir bölge üzerinde egemenliği olan ve meşru güç kullanımına sahip bir dizi yetkili kurumdur. Devlet otoritesi fikri, meşruiyet ile eş anlamlıdır. Belirli bir rejime karşı çıkan grupların bile nihayetinde devleti kontrol etmeyi ve meşru güç kullanımından yararlanmayı istemeleri nedeniyle devletin siyasi meşruiyeti vardır. Mısır ve Tunus örneğinde Arap bölgesindeki son otuz yıllık süreç incelendiğinde otoriter rejimlerin devlet gücünü toplum kontrol etmede başarısız bir süreç izlediğine görebiliriz. Bu durumun nedenlerine baktığımızda ise sömürgeci güçlerin bıraktığı miras ve bu mirasın üzerine inşa edilen monarşi rejimlerinin halktan gelen temsiliyet ile tam bağımsızlık taleplerini dikkate almamalarıdır. Bunun sonucu olarak oluşan muhalif hareketler, monarşi rejimlerine karşı çıktı ve meşruiyet sorunları olduğunu ileri sürerek yönetimi tanımama eylemleri düzenlediler. Diğer taraftan ise Körfez ülkeleri, Suriye, Libya ve Irak'ın 2003 yılındaki işgali öncesine kadar bu ülkelerde rejim ile devlet eş tutulmuş ve yukarıda ifade ettiğim muhaliflerin talepleri bu ülkelerde fazla dillendirilememiştir. Bu ülkelerin yöneticileri, devletin hem zorlayıcı hem de zorlayıcı olmayan güçlerini, devlet ve rejim arasındaki ayrımı geçersiz kılacak şekilde kontrol etmeyi başardılar. Suriye, devletin zorlayıcı aygıtı üzerindeki geniş kontrolü ve mezhepçiliği bir yönetim aracı olarak kullanması sayesinde bunu başardı. Basra Körfezi ülkeleri ise doğal kaynaklar üzerinden elde ettiği gelirleri halka yansıtarak refah devleti modelini benimsediler ve olası meşruiyet sorununun önüne geçtiler (Sika, 2014: 74-77).

Diğer taraftan, krallığa göre modern bir terim olan cumhuriyet, Arap Orta Doğusunun bölgesel devletlerinin yeni bir tanımını vermekten ziyade bir Hükûmet sistemini tanımlamaktadır. Böylece, 1958'de monarşinin devrilmesinin ardından Irak Krallığı basitçe Irak Cumhuriyeti'ne dönüştürüldü. Ancak, Hükûmet sistemindeki değişikliğe rağmen, yeni ve daha radikal cumhuriyetçi yöneticilerin siyasi kimlik sorunlarına yönelik tutumları halklarının ve devletlerinin ulusal bütünlüğü selefleri ile

aynı kalmıştır. İktidar son derece merkezileşmiş ve yönetimi büyük ölçüde otoriter kalmıştır. Nüfus da yeni ortaya çıkan cumhuriyetlere karşı aynı tutumu korumuş, böylece asıl sorunu devam ettirmiştir. Orta Doğu'daki devlet sisteminin genel yapısı bu düşünce etrafında şekillenmeye başlamıştır. Arap devletlerinin egemenliği, halkların rızasına dayanmadığı için meşruiyet sorunu da yaşanmaktadır. Yani, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün devletlerindeki çeşitli topluluklar, kendilerini hiçbir aidiyet hissetmedikleri ve borçlu olmadıkları bağımsız siyasi oluşumların vatandaşları olarak buldular. Bu durumda bu ülkelerin kırılgan ve istikrarsız bir görüntü vermesine neden olmuştur (Kelidar, 1993: 318).

3.1.4. Dil

Orta Doğu'daki devletin şekillenmesinde dil de devlet oluşumunun temelleri arasında yer almaktadır. Dil ve din, çağlar boyunca devlet oluşumunda kolektif bir kimlik duygusu miras bırakan bir kültür oluşturmuştur. Araplar kendi dillerinden milliyetçilik ile birlikte ulusal kimlik inşasında kolektif bir duyguyu çıkarmışlardır. Din ve dil, devlet sınırlarını aşan ve ideolojik düzeyde yerel düşüncelerin yerine geçerek ulusal bir kimlik oluşumuna katkı sağlamıştır (Harik, 1990: 1-2).

Ulus-devlet oluşturmada dil ve din unsurlarının yanı sıra ulusal tarih, edebiyat, medya, zaferler, felaketler, popüler kültürden oluşturulan hikayeler, imge, ulusal sembol ve ritüeller ortak acıyı, sevinci temsil etmek için kurgulanır ve toplumu bir arada tutmayı amaçlar. Bunları yaparken gelenekten kopmadan güncelliği yakalamak hedeflenir. Geçmişin değerlerinden kopmadan, ortaya konmak istenen yeni davranışları oluşturulmak istenen ulus-devletin temel yaşam şekli olarak topluma benimsetilmesi temel amaçlardan birisidir. Tören veya ritüellere bağlılık ve sembolizm milliyetçilik ve vatan sevgisinin oluşmasında temel parametrelerdir. Bunları bayraklar, marşlar, geçit törenleri, yöresel kıyafetler, savaş anıtları, madeni paralar, yıl dönümleri ile destekleyerek ortaya çıkarılmak istenen ulus-devletin yapısı oluşturulmaya çalışılır. Orta Doğu'da kurulan devletler ilk kurulduğu yıllarda Batılı değerleri alarak taç giyme, kılıç kuşanma merasimlerini içselleştirmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın yönetim ile birlikte oluşturmaya çalıştığı elitiz çevreler, Batılı değerleri benimseyerek batılı bir devlet kurmayı amaçlamışlardır. Batılı önemli günlerin kutlanması veya elçiliklerde düzenlenen balolara katılarak benzerlerini icra etmeleri bunlardan birkaçıdır. Bunun yanı sıra bayrak[18] çekme törenlerinin de icra edilmesi oluşturulmak istenen ulus-devlet içinde önemli bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir (Podeh, 2011: 11-12).

[18] Orta Doğu devletlerinin bayraklarının oluşturulması ve renklerin anlamı: Mark Sykes tarafından Arap İsyanı döneminde Şerif Hüseyin için oluşturulan ve daha sonra Arap Devletleri bayraklarının temelini oluşturacak bayrakta siyah, yeşil ve beyaz üç yatay çizgili bir zemin ile üçgen bir kırmızı desen üzerine çizilmiştir. Siyah renk, peygamber ve arkadaşları ile Abbasi Devletini, yeşil Peygamber'in ailesini (ehl-i Beyti) ve beyaz ise çeşitli Arap hükümdarlarını, üç rengi kapsayan kırmızı üçgen ise Hicaz'daki Haşimi hanedanını temsil etmekteydi (Podeh, E. (2011), "The symbolism of the Arab flag in modern Arab states: between commonality and uniqueness, Nations and Nationalism", 17 (2), 2011, 419–442.

3.1.5. Kültürel Değerler

Arap dünyasındaki modern devlet kavramı hem İslami hem de İslam öncesi dönemin kültürüyle ve dini değerleriyle yakınlığını korumaktadır. Yani, Orta Doğu devletleri ulus devlet inşasında kültürel değerlerden de faydalanmışlardır (Kelidar, 1993: 315). Folklor, yerel lehçelerdeki müzik, hikâye, şiir, halk dansları, arkeolojik kazılar ve müzelerin açılması ulus devlet inşasında önemli bir bileşendir. Örneğin; Irak'ın ulusal kimlik inşa etme sürecinde Saddam Hüseyin ve ondan önceki devlet başkanları bir Iraklı kimliği oluşturmaya çalıştılar. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde Iraklı kimliğinin oluşturulmasına yönelik ciddi faaliyetler içerisinde olunmuştur. Misal; 1987-88 yıllarında antik Babil kentinin Irak ulusal kimliğinin ana odak noktalarından birisi olması için yaklaşık 100 milyon ABD doları harcanarak Babil şehri adeta yeniden inşa edilmiştir. Bu faaliyetin amacı Mezopotamya'nın eski uygarlıkları ile modern Irak halkı arasındaki bağı ortaya koyarak, Iraklı kimliğinin çok uzun bir geçmişinin olduğunu belirtmektir. Bu durum aynı zamanda Kürtler, Araplar, Türkmenler, Yezidiler, Şiiler, Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi parçalı bir kimliğe sahip olan Irak coğrafyasındaki toplumlar arası bağlantıyı güçlendirmeyi hedeflemiştir (Baram, 1990: 425-27).

Fransız devriminden sonra kurulan devletler ve bir şekilde değişen rejimler, bir önceki rejimin etkisini azaltmak için resmî tatil veya anma günleri icat etmişlerdir. Yahut yeni bir rejim eski rejim düzenini koruyarak ulusal bütünlüğün sağlanması, ulus bilincinin aşılanması, milliyetçi düşüncelerin geliştirilmesine bağlı olarak ulus-devlet yapısının güçlendirilmesi için yeni önemli günler icat ederek ülkelerin ulusal günleri çeşitlendirmiştir.[19] Günümüzde hemen hemen her ülkede bir dizi anma ve kutlama günlerini içeren ulusal bir takvim vardır. Devletler, bu takvim aracılığı ile hem ülke içinde birliği sağlamayı hem de nesilden nesile aktarılan değerlerin unutulmamasını amaçlar. Ayrıca ilan edilen anma ve kutlama günleri üzerinden devletlerin yapısı, oluşumu hakkında da temel çıkarımlar yapmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin dağılması ile Orta Doğu coğrafyasında kurulan devletler, ulus inşa süreçlerinde yukarıda ifade ettiğimiz anma ve kutlama günlerine ağırlık vermişlerdir[20]. Mısır, Suriye, Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi birçok Arap ülkesi modern oluşumlar olduğu için ilgili ülkelerin yöneticileri sürekli olarak ulus inşası ve devlet oluşumun tamamlanması, toplum ve siyasi

[19] Konuyla ilgili detaylı bilgiye erişmek için bkz. Podeh, E., (2011), *The Politics of Nation Clebrations in the Arab Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press.

[20] James L. Gelvin, (1998), *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire* (Berkeley: University of California Press), adlı çalışmasında Suriye'deki milliyetçiliğin ortaya çıkmasını ve Suriyeli elitlerin ulus devlet inşasında anma ve kutlama günlerini düzenlemesini incelemiştir. Yine Lisa Wedeen, *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria* (Chicago: University of Chicago Press, 1999). Kitabında Hafız Esad'ın kişilik kültünü inceleyerek toplum üzerindeki etkisini araştırmıştır. Israel Gershoni and James Jankowski, *Commemorating the Nation: Collective Memory, Public Commemoration, and National Identity in Twentieth-Century Egypt* (Chicago: Middle East Documentation Center, 2004) adlı çalışmalarında Mısır'daki resmî tatil günlerinin toplum üzerindeki etkisi ve değişimini ele almışlardır. Eric Davis, *Memories of State: Politics, History, and Collective Identity in Modern Iraq* (Berkeley: University of California Press, 2005), ve Laleh Khalili, *Heroes and Martyrs of Palestine: The Politics of National Commemoration* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007) adlı çalışmalarda ise Irak tatil günlerinin topluma yansıması, ürettiği değerler ile Lübnan'daki mülteci kamplarında Filistinlilerin değerlerini ve önemli tarihleri hatırlamak için düzenledikleri anma günlerini konu edinmiştir.

toplulukta belirli bir düzeni sağlamayı, iktidarların meşruiyetlerini sağlamayı ve milliyetçilikle bağdaştırdığı değerleri aşılamak için ulusal takvim ilan edilmesi gerektiği konusunda hem fikir olmuştur[21]. Burada Suudi Arabistan diğer ülkelerin aksine manda yönetimi altında yönetilmediği için

[21] İlgili ülkelerin ilan edilen resmî tatil veya kutlama günlerini Podeh, E. (2011), *The Politics of Nation Clebrations in the Arab Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press, adlı kitaptan alınmıştır.

Kral Faysal I'ın Suriye Krallığı boyunca, Hükûmet en az dört ulusal bayram belirlemiştir. Bunlar; Arap İsyanının (İd al-Thawra) başlatılmasının yıldönümünü kutlamak için 27 Nisan (1916); 6 Mayıs (1916) Beyrut ve Şam'da Osmanlılar tarafından infaz edilen kişileri anma ("İd al-Shuhada"); 30 Eylül (1918) Şam'ın kurtuluşunun ('İd al-Feth) kutlanması, 8 Mart (1920) Suriye'nin bağımsızlığını ve Faysal'ın kral olarak taç giyme töreninin kutlanmasıdır ('İd al-İstiklal).

***Mısır- Monarşi Dönemi (1922-52) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:**

1- 11 Şubat (1920): Kral Faruk'un doğum günü ('Id al-Milad) (özellikle 1936'da tahta çıkmasından sonra kutlanır)

2- 15 Mart (1922): Fu'ad'ın ikinci tahta çıkışı ('İd al-Julus) (1936'ya kadar Bağımsızlık Günü ve Meşrutiyet Günü – İd al-Dustur olarak bilinir)

3- 26 Mart: Fu'ad'ın doğum günü ('İd al-Milad)

4- 6 Mayıs (1936): Faruk'un tahta çıkışı ('Id al-Julus)

5- 26 Ağustos (1936): Bağımsızlık Günü ('Id al-Istiqlal) (15 Mart'ın yerine)

6- 13 Kasım (1918): Millî Mücadele Bayramı ('İd al-Cihad) el-Vatani)

7- Dini Bayramlar: İslami Yeni Yıl, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Mevlid el-Nebi; Hıristiyan Yeni Yılı, Paskalya

*** Mısır Arap Cumhuriyeti (1952-) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:**

1- 22 Şubat (1958): Birlik Günü ('Id al-Wahda)

2- 19 Mart (2009): Taba Günü ('Id Taba)

3- 25 Nisan (1982): Sina Kurtuluş Günü ('Id/Dhikra Tahrir Sinai)

4- 1 Mayıs (1962): İşçi/Emek Bayramı ('İd al-'Ummal)

5- 5 Haziran (1975): Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması (esas olarak Sedat yıllarında kutlanır)

6- 18 Haziran (1956): Tahliye/Kurtuluş Günü ("İd al-Gala") (esas olarak Nasır yıllarında kutlanır)

7- 23 Temmuz (1952): Devrim Günü ('Id al-Thawra)

8- 26 Temmuz: Kralın Sınırdışı Edilmesi

9- 6 Ekim (1973): Silahlı Kuvvetler Günü (Ekim Kutlamaları (A'yard Oktober)

10- 23 Aralık (1956): Zafer Bayramı ('Id al-Nasr) (esas olarak Nasır yıllarında kutlanır)

11- Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı; Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; Hıristiyan Yeni Yılı; Paskalya; Kıpti Noeli (2003'den beri)

*** Irak- Monarşi Dönemi (1921-58) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:**

1- 6 Ocak (1922) Ordu Günü ((*Yawm al- Jaish*)

2- 9 Şaban (1340): Bağımsızlık Günü ('İd al-İstiklal) veya Arap Devrimi (İsyanı) Günü (Yevm el-Sevra el-Arabiyye)

3- 2 Mayıs (1953): II. Faysal'ın doğum günü ve taç giyme töreni ('Id al-Milad +' Id al-Julus)

4- 23 Ağustos (1921): I. Faysal'ın taç giyme töreni (Id al-Julus)

5- 8 Eylül (1933): Gazi'nin taç giyme töreni

6- Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; 'Aşure'

***Irak- General Abdülkerim Kasım Dönemi (1958-63) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:**

1- 6 Ocak (1922) Ordu Günü ((*Yawm al- Jaish*)

2-14 Temmuz (1958): Devrim Günü ('Id al-Thawra)

3- Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; 'Aşure'

*__Irak- Arif Kardeşler Dönemi (1963-68) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 6 Ocak (1922) Ordu Günü ((*Yawm al- Jaish*)

2- 8 Şubat (1963): Ramazan Devrimi Günü

3- 14 Temmuz (1958): Devrim Günü ('Id al-Thawra)

4- Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; 'Aşure'

*__Irak- Baas Partisi Dönemi (1968-2003) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 6 Ocak (1922) Ordu Günü ((*Yawm al- Jaish*)

2- 17 Ocak (1991): Bütün Savaşların Anası Günü (*Yawm Umm al-Ma'arik*)

3- 8 Şubat (1963): Ramazan Devrimi Günü

4- 7 Nisan (1968): Baas Günü (*Yawm al-Ba'th*)

5- 10 Nisan (1969): Musul Bahar Şenliği (*Mihrajan Mosul*)

6- 17 Nisan (1989): Kurtuluş Günü ('Id al-Tahrir)

7- 28 Nisan (1983): Saddam Hüseyin'in doğum günü ('Id el-Milad)

8-1 Haziran (1972): Millileştirme Günü (Yawm et-Ta'mim)

9- 30 Haziran (1963): Yirmilerin Devrimi (Thawrat) el-'İşrin)

10- 14 Temmuz (1958): Devrim Günü ('Id al-Thawra)

11- 17-30 Temmuz (1968): İkinci Tammuz Devrimi

12- 8 Ağustos (1988): Zafer Bayramı

13- 15 Ekim (1995): Büyük Yürüyüş Günü (Yevm el-Zahf el-Kabir)

14- 1 Aralık (1982): Şehitler Günü (Yevm el-Şahid)

15- Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; 'Aşure'

*__Irak- 2003 Irak İşgali Sonrası (2003-) İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 6 Ocak (2005): Ordu Günü ((*Yawm al- Jaish*)

2- 21 Mart (2003): Nevruz Bayramı (Kürt Bölgelerinde kutlanır)

3- 9 Nisan (2003): Kurtuluş Günü

4- 1 Mayıs (2003): İşçi Bayramı

5- 16 Mayıs (2007): Şehitler Toplu Kabir Günü (Yevm Şuhede'ül Makabir el-Cemaiyye)

6- 30 Haziran (2009): Ulusal Egemenlik Günü (Yawm al-Siyada el-Vataniyya)

7- 14 Temmuz (2005): Devrim Günü

8- 3 Ekim (2007): Bağımsızlık Günü

9- 10 Muharrem (Hicri Takvimde) (2007): Aşure Günü

10- 24 Ekim (2007): Şiilerin Saddam Hüseyin'e karşı isyanı (1991)

11. Dini bayramlar: İslami Yeni Yıl; Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı; Mevlid el-Nebi; 'Aşure'

*__Ürdün Kral Abdullah I (1923-1951) Dönemi İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 25 Mayıs (1923) (1946): Bağımsızlık Günü ('İd el-İstiklal) ve Ordu Günü

2- 9 Şaban (1340): Büyük Arap Rönesans Günü ((*'Id al-Nahda al-'Arabiyya al-Kubra*)

devlet organlarının oluşumunda Batılı ülkelerden daha az etkilenmiştir. Suudi devlet yönetimi İslami kimlik ve Vehhabi öğretisinin getirdiği kurallara göre belirlenmiştir. Başlangıçta manda yönetimi altında yönetilen ülkeler ulusal takvim oluştururken sömürgeci devletlerin modelini taklit ettiler. Bunun yanı sıra Arap milliyetçiliğinin etkisini arttırması ve devlet elitleri tarafından desteklenmesiyle bazı yerleşik normlar, kültürel değerler, devlet öncesi dönemde kullanılan ritüeller; örneğin İslam öncesi ve sonrası Mezopotamya coğrafyasında hüküm sürmüş eski uygarlıkların ritüelleri gibi bileşenler, yetkililer tarafından anma ve kutlama günlerine dahil edilmiştir (Podeh, 2011: 2-5).

3.1.6. İdeoloji

Orta Doğu'da devlet oluşum sürecinde sistem ile ideoloji arasında da ilişki bulunmaktadır. Genel olarak devletin bir ideolojiyi benimsemesindeki temel amaç; etkili bir liderin benimsemiş olduğu politikaları, sosyo-politik gerçeklik, siyasi hareket ile belirlenen ilkeler ışığında, sosyal bir sınıf inşa ederek onun üzerine nüfuz etmesidir. İdeoloji, insanların daha tutarlı, bütünleşik ve taşınabilir bir normlar ve inançlar sistemi oluşturmasına yardımcı olur. Bunun yanı sıra bir kriz ortamında kültürel değerleri ve ahlaki kafa karışıklıklarını çözer. İdeoloji, nihayetinde tutumlarda ve daha sonra da davranışlarda gözlemlenebilir hale gelir. Bununla birlikte, ideolojinin doğrudan etkisi, siyasi karar

---

3- Dini bayramlar: Müslüman ve Hıristiyan Yeni Yılı; Noel; Mevlid-i Nebi, Ramazan Bayramı; 'Kurban Bayramı; el-İsra' ve'l-Mir'aj

*__Ürdün Kral Hüseyin (1953-1999) Dönemi İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 21 Mart (1968): Karameh Günü

2- 25 Mayıs (1923) (1946): Bağımsızlık Gün ('İd el-İstiklal) ve Ordu Günü

3- 9 Şaban (1340): Büyük Arap Rönesans Günü ((*'Id al-Nahda al-'Arabiyya al-Kubra*)

4- 14 Kasım: Kral Hüseyin'in doğum günü

5- Dini bayramlar: Müslüman ve Hıristiyan Yeni Yılı; Noel; Mevlid-i Nebi, Ramazan Bayramı; 'Kurban Bayramı; el-İsra' ve'l-Mir'aj

*__Ürdün Kral Abdullah II (1999-) Dönemi İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- 30 Ocak: Kral Abdallah'ın doğum günü ('Idel-Milad)

2- 7 Şubat (1999): Sadakat Günü

3- 25 Mayıs (1923) (1946): Bağımsızlık Gün ('İd el-İstiklal)

4- 10 Haziran (1984): Büyük Arap Rönesans Günü + Ordu Günü + Katılım Günü ('Id al-Julus 1999'dan beri)

5- 14 Kasım: Kral Hüseyin'in doğum günü

6- 5- Dini bayramlar: Müslüman ve Hıristiyan Yeni Yılı; Noel, Mevlid-i Nebi, Ramazan Bayramı; 'Kurban Bayramı; el-İsra' ve'l-Mir'aj

*__Suudi Arabistan İlan Edilen Resmî Tatiller/Kutlamalar:__

1- Kurban Bayramı (1992): Hicri Takvime göre değişiklik gösterir

2- Ramazan Bayramı (1992): Hicri Takvime göre değişiklik gösterir.

3- 23 Eylül (1932): Ulusal Gün (Resmi olarak Eylül 2007'de ilk kez kutlandı)

alma üzerindedir (Salem 1994: 3). Örneğin; Eski Sovyetler Birliği'nde komünist Hükûmetler, Marksist ideoloji ile sosyo-ekonomik sınıfın çıkarlarını ifade etti ve rasyonelleştirdi. "Siyasal İslamcı" olarak adlandırılan ideolojide İran İslam Cumhuriyeti'ndeki karar alma süreçlerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, iki ideoloji taraftarı grubunun Arap devletlerinin siyasi-idari süreçleri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Onlarca yıldır Arap rejimlerini etkileyen laik-liberal milliyetçi gruplar, sosyalist gruplar ile devletin kontrolünü, mevcut yapıyı ve sürecin değiştirilmesini isteyen İslamcı grupların benimsedikleri ideolojilerle tabanlarını bir arada tutmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, çağdaş Arap siyasetinde bu ideolojik hareketlerin katı bir şekilde ayrılması her zaman mümkün olmamıştır. Arap milliyetçileri genellikle sosyalist olmuştur. Örneğin Arap Milliyetçi Baas Partisi, açık bir sosyalist partiyken, Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği esas olarak milliyetçi bir hareketi oluşturmuştur (Jreisat, 1997: 22-24).

Orta Doğu söz konusu olduğunda bir devletin temel özelliklerini, sermaye, hukuk sistemi ve bir bayrak vererek uluslararası alanda tanınmış bir devlet olarak ortaya çıkmasını sağlayan, genellikle sömürgeci güçtür. Avrupalı güçlerin bölgeye ihraç etmeye çalıştıkları devlet modeli, devlet ile kilise arasındaki eski gerilimleri yansıtan, kendi toplumlarında gelişen devlet tipi ile aynı yapıdan gelmektedir. Bölgede uygulanan devlet modeli, aynı zamanda, aydınlanma sonrası Avrupa'da egemenlik, demokrasi, liberalizm ve laiklik kavramlarının hâkim felsefi belirginliğini ve ekonomik üretim tarzlarındaki tarımsal toplumlardan sanayileşmiş toplumlara geçişi yansıtır. Bu faktörlerin tümü Orta Doğu'ya ihraç edilen ve yeni devletlerin, yeni ulusların ve yeni sermaye güdümlü ekonomilerin inşasında kullanılan belirli model türlerinin şekillenmesinde rol oynadı. Orta Doğu'da devlet-yaratma, kolonizasyondan kurtulma, devrim ve tabii ki dış güçlerin müdahalesi süreçleriyle ilgili olmuştur. Bu tür devletlerin müteakip siyasi bağımsızlığı, aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgedeki Avrupa etkisinin azalmasının ardından ve ABD'nin giderek artan güçlü yükselişi ve eski SSCB'nin bölgedeki nüfuz rekabetinden önce elde edilen nispeten yeni bir olaydır. Bu nedenle, bağımsızlık ve ulus-devlet inşasının daha da geliştirilmesi, bölgedeki siyasi yaşamın nispeten yeni bir tezahürüdür (Milton-Edwards, 2011: 13-17).

3.1.7. Dış Politika

Bir devletin oluşum süreçlerinde devletin yapısı statükocu veya revizyonist olsun fark etmez belirli bir dış politika çerçevesinde hareket etme eğilimi gösterir. Devlet oluşum sürecinde yetkililerin benimsediği ulus-devlet anlayışı ile yerleşik bir kimlik inşa süreci, devletin egemenlik alanı ilan ettiği sınırları ile doğru orantılıdır ve bu durum dış politika sürecini şekillendirebilir. Batılı devletlerin çizdiği emperyalist sınır çizme politikaları, Orta Doğu coğrafyasında kurulan devletlerin irredantizm[22] bir dış politika izlemesine de zemin hazırlamıştır. Devletlerin inşa ettiği siyasi kimlik ile devletin

[22] Bir devletin başka ülke sınırları içerisinde yaşayan, ama dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi. İlgili devlet bu politikayı benimserken, söz konusu ülke topraklarını, kurtarılmayı bekleyen ana vatan olarak görme eğilimindedir (Dağ, 2016: 227).

sınırları arasın örtüşmeyen egemenlik alanları dış politikada çatışmacı bir söylemin gelişmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan ve Irak gibi ülkelerin uzun yıllar izlediği irredantizm politikalar, komşu ülkelere yönelik çatışmacı ortamların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Genel olarak Orta Doğu devletleri, dış politika bağlamında uluslararası politikaya parçalı, istikrarsız ve geçirgen bir şekilde ilgi göstermişlerdir. Buna ilaveten, realistlerin devlete yüklediği rasyonel aktör imgelemesinden Orta Doğu'daki devletler ilk dönemleri itibari ile uzak kalmıştır. Orta Doğu devletlerinde genel olarak dış politikada baskın lider modeli öne çıkmaktadır. Liderlerin kişisel özellikleri ve düşünce yapısına göre devlet politika üretmektedir. Dolayısıyla, ülke içerisinde kırılgan yapıya sahip olan devletler, yurt içindeki tehditleri yurt dışına göre daha fazla hissederler ve iç kamuoyunu yatıştırmak için dış politikada radikal politikalar izleyebilirler. Bu yüzden dış politika rasyonalitesi iç politikaya göre şekillenir. Özetle, Orta Doğu devletlerinin dış politikalarının yönü ve etkinliği, iç oluşumlarıyla yakından ilişkilidir (Hinnebusch, 2003: 7-9).

3.2.Orta Doğu'da Devlet İnşası Dönemleri ve Devlet Sınıflandırmaları

Orta Doğu'da devlet inşası zaman içinde önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Devletlerin oluşumu, iç siyasi güçler ile devletlerin gömülü olduğu eş zamanlı gelişen sistemik (uluslararası ve bölgesel) yapılar arasındaki etkileşimin bir ürünüdür. Hinnebusch (2003: 76-86), Orta Doğu'daki devlet inşa sürecini 4 aşamada incelemektedir. Bunlar; önceden konsolide edilmiş (oluşturulmuş) geleneksel devletler (1920-1948), devrim, darbeler ve cumhuriyet ilan edilmesi ile devletlerin hayatta kalma çabası (1949-70), devleti güçlendirme ve birleşme dönemi (1970-80'ler) ve son olarak küresel nüfuz ve devletlerin kendilerini tehlikede hissetmesi durumudur. Orta Doğu'daki devletlerin ilk oluşum süreçleri incelendiğinde yarı bağımsız, dar tabanlı, monarşi yönetimlerinin olduğu ve bu sistemin ayakta kalması için orta sınıfların oluşturulduğu bilinmektedir. Sömürgeci güçler, birçok ülkede sınırlar, bürokrasiler ve resmi olarak liberal kurumlar (parlamentolar, seçimler) dayatmış, birinci nesil milliyetçi seçkinlerin içinden çıktığı toprak sahibi kişileri ticarete sevk ederek kurumsallaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Genel olarak oluşturulan seçkin zümre, geniş toprak alanlarının kontrol edilmesi, ayrıcalıklı ticaret haklarının elde edilmesi gibi farklılıklarla toplumun üst katmanında yer almakta idi. Fakat bu seçkin sınıf, emperyalist güçlere karşı sürekli olarak bir boyun eğme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Elde ettikleri zenginliği emperyalist güçlere borçlu oldukları için ve devlet yönetiminin devamı için meşruiyetlerini tam olarak elde edememişler ve emperyalist güçlere özel ticaret izni, askeri üs gibi tavizlerle sistemin devamını sağlamışlardır. Arap devletleri için bölgede emperyal güçlerin devam eden varlığı, aşırı ekonomik bağımlılık ve sınırlı askeri yetenekler, uluslararası sistemde etkili dış politikaların izlenmesini zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra iktidarı elinde bulunduran elit zümreler iç politikada da muhalif grupların bastırılması ve emperyalist güçler ile birlikte hareket edilmesi yönünde politikalar izlemiştir. İkinci dönem olan devrim, darbeler ve cumhuriyet ilan edilmesi ile devletlerin hayatta kalma çabası (1949-70), Arap-İsrail çatışması ve

Filistin davası ile başlayan Arap milliyetçiliği çerçevesinde milliyetçilik politikaları üretilmiştir. Filistin Savaşı, emperyalizmi kovma mücadelesi çerçevesinde Arap-İsrail çatışmasına evrildi ve Arap bölgesindeki siyasi seferberliği hızla hızlandırdı. Milliyetçi kesimin siyasallaşması, orta sınıfın güç ve emekten pay alma talepleri, bölgenin son derece eşitsiz ekonomik gelişmeleriyle iç içe geçti. Bu sırada devlet başkanları veya krallar güçlerini korumaya ve arttırmaya çalıştı. Fakat, statükocu partilerin ve parlamentoların zayıflığı seçimlerin manipülasyon durumu göz önüne alındığında, zayıf kurumsallaşmış rejimleri devleti istikrara kavuşturmak için yükselen orta sınıfı yeterince içeremedi. Bunun yerine, harekete geçen yarı liberal oligarşik yapının siyasi düzene karşı olan radikal ideolojik partiler aracılığıyla siyasi seferberliğe katıldı. Radikalleşmiş orta sınıfın orduya alınması, siyasete geniş çaplı askeri müdahaleye yol açtı ve darbelerin damgasını vurduğu bir iktidar mücadelesi çağı başladı. Üçüncü dönem olan devleti güçlendirme ve birleşme dönemi (1970-80'ler) bir önceki döneme göre hem monarşiler hem de cumhuriyet yönetimine sahip devletler, iç ve dış tehditlerin ortaya çıkmasıyla devlet yapısını güçlendirmeye yönelik politikalar benimsemiştir. Bu dönemde askeri tehditlerin öne çıkması, örneğin İsrail ve İran'a karşı olan ön cephedeki Arap devletleri, savunma politikalarına ağırlık vermişlerdir. Dışardan gelebilecek askeri tehditlere karşı ittifak ilişkilerinin geliştirilmesi için dış politikaya ağırlık verildi ve bölgesel sistem inşa etme çalışmaları hızlandırıldı. Son olarak küresel nüfuz ve devletlerin kendilerini tehlikede hissetmesi durumudur. Kökenleri 1970'lere kadar giden ancak tam olarak 1990'larda ortaya çıkan bu aşama, büyüyen ekonomik kriz, SSCB'nin dağılması, askeri tehditler (İran'ın tehdidi, Irak'ın Kuveyt'i işgali) ile belirlendi. Monarşilerin uluslararası sistemdeki zayıflığı, iki kutupluluğun sonu, küreselleşme gibi durumlar devletin yeniden yapılanması ihtiyacını ortaya çıkardı. Ayrıca, ülke içerisindeki ekonomik zayıflık, kamu hizmetlerinin yetersizliği, sermayenin yurtdışına çıkması gibi içsel durumlarda yeni reformların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Petrol gelirlerinin silahlanma harcamalarına gitmesi, ithal ürünlerin talep görmesi ekonomik anlamda cari açık gibi durumların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu gelişmeler doğrultusunda Orta Doğu devletleri reformlar uygulayarak kamu sistemini güçlendirmeye çalışmıştır.

Yukarıdaki genel devlet anlayışıyla birlikte Orta Doğu coğrafyasında devlet üzerine çalışan, Luciani (1990), Roger Owen (2004), Simon Bromley'de (1994) Giacomo Luciani ve Ilia Harik (1990), Nazih Ayubi ve Philip Khoury gibi yazarlarında görüşlerine başvurmamız konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

Harik, (1990: 1-22), Arap dünyasındaki devlet inşa sürecini Hükûmet tipiyle ilişkilendirmektedir. Arap devletlerinin temellerini Orta Doğu'da bulunan eski uygarlıklar dönemine kadar götürmektedir. Arap ülkeleri sadece eski toplumlar değil aynı zamanda eski devletlerdir. Harik'e göre Arap devlet sisteminin ortaya çıkışını açıklayan ilkeler, ideoloji, gelenekler ve egemenliktir. İdeolojinin, geleneklerin ve egemenliğin güçleri örtüşse de farklı Arap devletlerinde bu ilkelerden birinin veya diğerinin baskın olduğu hala açık bir şekilde tartışılabilir. Bu yaklaşım, siyasi oluşumları açıklamada

ekonomik faktörleri göz ardı ediyor gibi görünebilir. Fakat durum tam olarak böyle değildir. Arap devletlerinin orta çağa kadar uzanan ekonomisi, geçimlik ve sınırlı mal alışverişi üzerine kuruluydu. Daha önceki yüzyıllarda ekonomide değişiklik olmaması, çok yönlü devlet sisteminin oluşumunda ekonomik faktörleri açıklayıcı bir ilke olarak dışlar. Bunun yanı sıra Harik, Bereketli Hilal (Irak, Suriye, Ürdün, Filistin) olarak adlandırılan devletler dışında Orta Doğu'da kurulan ülkelerin emperyalist güçlerin eseri olduğu fikrine katılmamaktadır. Harik, genel olarak sömürgeci güçlerin Arap devletlerinin sınırlarını etkilediğini fakat Bereketi Hilal sınırları dışında etki yaratmadığını ifade eder.

Harik, Arap devlet sistemini 5 başlık altında sınıflandırmaktadır. Bunlar, İmam-şef sistemi, Kabile reisleri ve imamların ittifak sistemi, geleneksel laik sistem, bürokratik-askeri oligarşi tipi ve emperyal güçler tarafından tasarlanan devlet sistemidir. İmam-şef sisteminde; otorite kutsallık atfedilerek bir lidere devredilir ve dini lider profili burada öne çıkmaktadır. Yemen, Umman, Libya ve Fas gibi ülkelerde merkezden uzak yerlerde görülmektedir. Kabile reisleri ve imamlar, ittifak kurduğu sistemde otoritesi tanınmış ve güçlü olan bir dini liderin, ittifak kurduğu kabile reisine verdiği destek ile özdeşleşir. Suudi Arabistan bu tespite örnek olarak verilebilir. Suudi Arabistan devlet oluşumunda baskın rol oynayan ve meşruiyet kaynağı olan temel değerler; dini öğreti olarak Vehhabi ideolojisi ile Suudi hanedanlığının benimsediği Sünni öğretilerdir. Orta Doğu'daki geleneksel laik sistemde, otorite dini niteliklerden arınmış bir hanedanlığa verilmiştir. Katar, BAE ve Bahreyn gibi Körfez ülkelerinde bu durum söz konusudur. Genel olarak geleneklerin rolü üstün ve devlet hegemonyası hanedanlığın elinde zorlayıcı bir güç olarak durur. Bürokratik-askeri oligarşi tipinde bürokrasi ve şehir merkezlerinde yer alan garnizon komutanları devlet yönetiminde gücü elinde bulunduran kesimlerdir. Osmanlı Devleti dönemindeki, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır gibi ülkelerde garnizon komutanları ve bürokrasideki tepe isimler kast sistemi kurarak gücü tekelleştirmeye çalışmıştır. Son olarak emperyalist güçler tarafından tasarlanan devletler, I. Dünya savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu devlet sınıflandırmasında temel amaç, emperyalist güçlerin çıkarlarını koruyacak yöneticilerin başa getirilmesi ve ona destek sağlayacak elit kesimin oluşturulmasıdır. Irak ve Ürdün bu doğrultuda kurulmuş devletlerdir (1990: 1-22).

Orta Doğu'da bulunan devlet yöneticileri 1930'lar ve 1940'ların aksine, tasavvur ettikleri toplumları ilerletmek için finansmanı kullanabilen bürokrasi ve kontrol açısından güçlü yönetici kurumlar kurdular. Hiçbir idari/yasal kurumun, ülkedeki modernleşme çalışmalarına müdahale etmesine izin verilmedi. Orta Doğu'da devlet kavramını (tipolojilerini) çalışan uzmanlar[23], monarşilerin özellikle

[23] Orta Doğu'da devlet kavramsallaştırmaları (tipolojileri), Luciani (1990), Roger Owen (2004), Simon Bromley'de (1994), Giacomo Luciani ve Ilia Harik dahil olmak üzere bir dizi bilim insanı tarafından geliştirilmiştir. Konuyla ilgili diğer yazarlar arasında Nazih Ayubi, Michael Hudson, Philip Khoury ve Joseph Kostiner, Sami Zubaida ve Jan Lustick yer almaktadır. Bu yazarların tümü, çalıştıkları perspektifte veya belirli metodolojik tekniklerde bu konuda oluşturdukları argümanlarda farklılık gösterse de hepsi bölgedeki devleti, Arap veya başka türlü tanırlar. Bununla birlikte modern ulus-devlet, genellikle bölgesel bir siyasi birim olarak yorumlanır. Devlet sanal bir icat değil, otorite, egemenlik, yönetim ve Hükûmet kurumları, vergiler

Körfez bölgesi ülkelerinin petrol gelirlerine bağlı olarak modern bir refah devleti inşa etme sürecine 'rantiye devlet'[24] kavramıyla ele almaya çalıştılar. Bu ülkeler, vatandaşlarına eğitim, ulaşım, sağlık ve konut (özellikle Kuveyt ve Suudi Arabistan) gibi hizmetleri ücretsiz olarak sağladı. Refah devleti uygulaması zenginliğin bir göstergesi olsa da siyasi haklar açısından aynı durum söz konusu olmamıştır. Temsilsiz vergi olmaz (no taxation without representation) ilkesi bağlamında Körfez ülkelerindeki toplumlar, siyasi olarak temsiliyetten uzak kalmıştır. Dolayısıyla monarşi yönetimleri, modernleşme teşviklerini veya çalışmalarını demokratikleşme için değil, refahın artması bağlamında ele aldı (Kostiner, 2000: 9-10). Bunun yanı sıra ekonomik gerçekler, belirli bir devlet tipinin siyasi özelliklerini anlamamıza yardımcı olur. 1970 ve 80'lerin petrol gelirleriyle zenginliğe ve güce ulaşan istikrarlı Arap devletlerinin en önemli özelliği olarak merkezi sisteme dayalı güçlü liderlere sahip olmasıdır. Örnek olarak Suudi Arabistan ve Irak verilebilir. Saddam Hüseyin'in petrolü millileştirmesi ve Arap-İsrail savaşına bağlı olarak 1973 petrol krizinin yaşanması, Arap ülkelerinin petrolü bir silah olarak kullanmasına neden oldu. Petrole dayalı ekonomi gelirlerinin artması, bunun halka yansıması bölgede refahı arttırmıştır. Buna bağlı olarak kültürel, sosyal ve eğitim alanında modernleşme çalışmaları da yapılmıştır. Devlet kurumları ilkellikten modernliğe doğru bir adım atmış, kabile kültürünün ortadan kaldırılması, kurumsallaşmanın artması, devlet yapısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar bu dönemin özellikleri olarak belirtilmektedir (Luciani, 1990: XVII-XXX).

Ayyubi'ye göre (1990: 129-133), bürokratikleşme Orta Doğu'daki devlet algısının ve normunun ele alınmasında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap devletleri incelendiğinde bürokratikleşme kavramı ile eski-yeni, büyük-küçük, zengin-fakir ve radikal-muhafazakâr ölçekleriyle değerlendirilir. Arap devletlerinin yapısını bu ölçeklendirme etkiyebilir ve devletin şekillenmesini sağlar. Örneğin Mısır, büyük, fakir ve medeniyet zengini bir devlet ile bürokrasi mekanizmasına sahipken, Körfez ülkeleri zengin, genç ve küçük bir bürokrasi mekanizmasına sahiptir. Bürokratik büyümeyi ölçmek için dört kriter kullanılmaktadır. Bunlar; idari birim, kamu çalışanı, kamu harcamaları ve çalışanların ücretlerindeki artıştır. Bürokratik büyümenin kapsamını değerlendirirken, herhangi bir aşamada bir kategoride nispeten sınırlı veya yavaş bir artışın analisti fenomeni gözlemlemekten alıkoymaması gerektiği anlamında bu dört kriter birlikte ele alınmalıdır. Örneğin;

---

veya diğer kaynaklar yoluyla devlet gelirini artırma araçları, uluslararası tanınma, bir bayrak ve bir sermayeden oluşur. Owen'ın (2004) belirttiği gibi, hiçbir zaman devletin kesin bir tanımı olamaz ve Orta Doğu'daki ulus-devlet tamamen batılı bir ürün olmasa da ana hatlarıyla belirtilen tipolojilerde ortak olduğu kabul edilebilir.

[24] Rantiye devlet kavramı, ilk olarak Hossein Mahdavy (1970: 428-67) tarafından İran'a atıfta bulunularak formüle edilmiştir. Daha sonrasında Hazem Beblawi ve Giacomo Luciani (1987) "The Rentier State" adlı çalışmalarında kavramı genişletmiştir. Petrol çağının başlaması ve yeni Arap petrol üreticisi devletlerin ortaya çıkması, petrol olgusunun devletin rolü ve ekonomik davranışı üzerindeki etkisini değiştirmiştir. Rantiye devletler demokratik kurumlara doğru gelişmek için çok az eğilim gösterir ve vergilendirme olayını göz ardı ederler. Halkın tüketim ürünlerini petrolden sağladıkları gelirler ile sübvanse ederek refah devletinin güçlenmesini, devlete sadakati sağlamaya çalışırlar. Böylece monarşi rejimlerinin kalıcılığı sağlanmış olur ve muhalif hareketlerin ortaya çıkması engellenir. Genel olarak Körfez ülkelerini tanımlamak ve karakterize etmek için kullanılmıştır.

Suudi bürokrasisi 1950'lerde kuruldu ve büyümesi dikkat çekici oldu. 1950'den bu yana bakanlık sayısı dörtten 20'ye çıkmış ve 40'ın üzerinde kamu kurumu ve kuruluşu kurulmuştur.

Bürokrasi kavramının yanı sıra Ayyubi (2009: 21-30), devlet kavramını Avrupalı bir değer olarak görür ve Orta Doğu coğrafyasında var olan devletlerin kısmen sömürü, kısmen de taklit edilerek "ithal bir mal" olarak geldiğini ifade eder. Bununla birlikte, 19. ve 20. yüzyıllarda Arap düşüncesinin devlet kavramı dışında çeşitli birlik ve bütünleşme kavramlarıyla ilgilenmiş olması dikkate değerdir. Bu entegrasyon konusunu hem Arap milliyetçisi hem de İslamcı hareketler devlet meselesini küçümsediler ve sınırlar, nüfus, haklar, pazarlar vb. meseleleri daha çok yapay veya yüzeysel ayrıntılar olarak görme eğiliminde oldular. Araplar on dokuzuncu yüzyıldan beri devlet içindeki sosyal, ekonomik ve entelektüel temellerine çok az dikkat ettiler. Devletin ve bürokrasinin yapısal özelliklerini Avrupa tarzında benimsemekle birlikte, devlet kavramını veya kamu hizmeti etiğini ve kolektif eylem tutumlarını içselleştirmede oldukça yavaşlardı. Ayyubi, Arap devletlerinin neden bir bakıma sert ve katı olduklarını, ancak vergi toplama ve refah sağlama gibi normal devlet faaliyetlerinde zayıf olduklarını açıklamaya hem politik ekonomi hem de karşılaştırmalı bir yaklaşımla çalışmaktadır. Ayyubi, politik ekonomi perspektifini kullanarak Antonio Gramsci ve Guillermo O'Donnell gibi yazarların çalışmalarını Orta Doğu'daki Arap devleti analizine dahil eder. Bütün Arap devletlerinin bir dereceye kadar otoriter olduğunu, vatandaşlara karşı zorlayıcı tedbirler alırken aynı zamanda onlardan uzak durduğunu savunur. Buna ek olarak, iki devlet tipi tanımlar. Bunlar; popülist, radikal, sosyalist ve milliyetçi retoriğe dayanan devrimci devlet ile hayatta kalmak için akrabalık temelli ilişkilere dayanan devlet tipidir.

Owen (2000: 4-13), Orta Doğu devletlerini meşruiyet, hegemonya ve otorite üzerinden açıklamaya çalışır. Owen'a göre, Orta Doğu devletlerinin inşa edilmiş bir başka varlık olan ulus ile özel ve sorunlu bir ilişkisi vardır. Başka yerlerde olduğu gibi Orta Doğu'da da devlet oluşum süreci, yerel halkların kendilerini farklı grupların üyeleri olarak bulduğu bir dönemde gerçekleşti. Farklı rejimler daha sonra bu süreci sınırlara, hukuk sistemlerine ve vergilendirmeye yönelik geliştirdikleri uygulamalar ile tek bir kimlik üzerinden toplum inşası üzerine yürüttüler. Bu kapsamda Owen, Orta Doğu devlet tipolojisini merkezi yönetim, sömürgecilik ve emperyalist devletin politikaları olmak üzere üç farklı şekilde ele alır. İlk olarak Orta Doğu'da kurulan yeni devletlere yeni bürokrasiler, homojenlik ve eşitliğe dair yeni bir yaklaşım getirildi. Artık, kendi sınırları içinde yurttaş olarak yaşayan herkese eşit olarak uygulanması gereken standart kurallar ve düzenlemeler koyan tek bir otorite merkezi olacaktı. Bununla birlikte, devlet inşasının diğer birçok alanında olduğu gibi sömürge rejimleri ve onların haleflerinin düşünmeleri gereken kendi güvenlikleri olduğu için bu idealin kurulması uzun yıllar almıştır. Owen'ın ikinci devlet tipolojisi olan sömürgecilik; I. Dünya Savaşı sonrası Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi ülkelerde var olmuştur. Owen'a göre sömürge devleti, merkezi yönetim, sömürgeci gücün politikaları ve dış etkiler için bir kanal olarak sömürgecilik şeklinde ayırt edildi. İkinci olarak, ulusal kurtuluş hareketlerinin, sosyalist veya diğer ideolojileri destekleyerek Batılı

Hükûmet biçimlerine dayalı bir devlet sistemini pekiştirmek için mücadele ettiği, hemen bağımsızlık sonrası devlettir. Üçüncü devlet tipolojisinde ise emperyalist devletlerin politikalarında İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını önceleyecek yöneticilerin başa getirilmesidir. Emperyalist güçlerin özellikle ekonomi ve dış politikada söz sahibi olma isteği Orta Doğu devletlerinin egemenlik alanını kısıtlayan en önemli etkenlerdir.

Luciani (1990: XXVİİ-XXX), Orta Doğu'daki devletleri tanımlama analizinde temel ayırt edici özellik olarak güçlü lider portresi olduğunu ifade etmektedir. Orta Doğu'daki devletlerin istikrarı sağlama açısından güçlü lider figürünün önemli olduğunu fakat siyasi faaliyetlerin kısıtlı olduğunu belirttir. Siyasi faaliyetlerin kısıtlı olması ise yönetici elitlerin güçlü liderin etrafını sarmasına neden olduğunu düşünür. Elit kesimin siyasi faaliyetleri sınırlandırma istediği muhalif hareketlerin oluşmasına ve toplumun lidere yönelik tepki göstermesine sebebiyet verir. Bunun yanı sıra Luciani, devlette büyük bürokrasi grubunun devleti hantallaştırdığını iddia eder.

Son olarak Bromley (1994) ise Orta Doğu'daki devlet oluşumunu, konuyla ilgili daha önceki kültürel ve modernleşme teorilerinden belirgin bir şekilde ayrılan ekonomi temelli teorik bir çerçeve aracılığıyla yeniden formüle etmeye çalışır. Ayrıca kendi tipolojisini tanımlarken toplumsal yapılara, dış ilişkilere ve petrol üretimi konusuna büyük önem vermektedir. Bu ekonomik bakış açısından yeni devletlerin dünya ekonomisindeki konumuna bakarak okuyucuyu klasik devlet kavramından farklı olarak yeniden düşünmeye teşvik eder. Ayrıca, Bromley devlet oluşumunu tarihsel materyalizm aracılığıyla daha iyi anlayabileceğimizi öne sürer (1994: 4).

Özetle; bu bölümde devlet kavramı genel hatları ile incelenmiş olup Orta Doğu coğrafyasındaki gelişimi ele alınmıştır. Devlet sisteminin yapısı ve doğası büyük ölçüde kişisel siyasete bağlıdır. Arap devletlerinde lider, iç siyasi düzenin ve dış politika alanında devletin temel aktörüdür. Monarşi liderleri sadece siyaset yapmaz aynı zamanda politikada üretir. Örneğin; Saddam Hüseyin, Hafız Esad, Hüsnü Mübarek gibi otoriter liderler, devlet yönetiminde sistemi kendi üzerlerine kurmuşlardır. Gerek iç politikada gerekse dış politikada liderler, benimsedikleri ideolojiler doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Orta Doğu coğrafyasında devlet algısını ve özelliklerini sömürge döneminde yapılanları incelemeden ele almak eksik bir değerlendirme olacaktır. Fakat, Orta Doğu'daki devlet yapısını da her şeyi kolonyal güçler çerçevesinden okumak ve anlamak hatalı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Orta Doğu devletleri kuruluş aşamasında batılı devletlerin şekillendirmesi ile oluşmuş olsa da bağımsızlıklarını elde ettikleri süreç sonrasında var olan problemlerde tek sorumluluk batılı güçlere atılamayacak kadar büyüktür. Bu yüzden Arap devlet oluşumunun kökenlerine ilişkin bilimsel tartışmalar çok çeşitlidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bazı bilim adamları, bölgedeki devlet oluşumunu, özellikle Arap devletlerinin toprak sınırlarını dış müdahaleciliğe bağlarken, diğerleri devlet oluşumunu hükümdarlar, kabileler ve toplumlar arasındaki iç dinamiklere bağlamaktadır.

Genel olarak Orta Doğu'daki devlet algısı batı merkezli ulus-devlet mantığı çerçevesinde oluşturulmak istendiği için günümüzde dahi devletin algısında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal, ekonomik ve sosyolojik olarak dikkate alınmayan bölgeler, İngiltere ve Fransa'nın daha sonra ise ABD ve Sovyetler Birliği'nin müdahaleleri sonucu devletlerin siyasi sınırları dahilinde bir kimlik ve buna bağlı devlet yapısı oluşturulmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir. Bu yüzden Orta Doğu monarşilerine ilişkin görüşler son yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Arap milliyetçiliğinin en parlak döneminde, monarşiler genellikle dar sosyal grupları temsil ediyor olarak tasvir edildi. Bu rejimler zaman içerisinde okuryazar, gelişen ve siyasallaşan nüfusları temsil etmeyen bir yapıya dönüştü. Yakın bir zaman içerisinde ise bu duruma tepki olarak Arap Baharı olarak adlandırılan eylemler başladı ve birçok monarşi rejimi ya reform yaptı ya da değişmek zorunda kaldı.

Diğer taraftan Orta Doğu'daki toplumsal eylemlere bağlı olarak ortaya çıkan devlet yapısı incelendiğinde "weak state" dediğimiz zayıf/kırılgan devletler formasyonu öne çıkmaktadır. Devlet yapısındaki ideolojik yapılanmalar ve bunun üzerinden istikrar ile egemenlik kurma mücadelesi, toplumda bazen karşılığı olmamaktadır. Devlet sisteminde düzenleyici bir unsur olarak öne çıkan ideoloji, modernleşme ile devletin değişimine karşı durabilmektedir. Orta Doğu'daki devlet sistemi otoriter rejimler üzerine inşa edildiği için modernleşme çalışmaları karşısında bazen katı olunabilmektedir. Sosyal refahın, temel hak ve özgürlüklerin geri kaldığı ülkelerde iç huzursuzluk ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2010 yılının son aylarında ortaya çıkan Arap Baharı olayları Orta Doğu'daki devlet sistemi ile doğrudan ilişkilidir. Otoriter rejimlerin, rejim-devlet ilişkisi içerisinde dengeyi gözetmemesi, halkın taleplerine cevap vermemesi sonucunda iç karışıklık kaçınılmaz olmuştur. Devlet düzeninin tehlikeye girdiği ülkelerde rejimlerin değişmesi veya iç savaşın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Arap Baharı olayları ile devlet sisteminin sarsılması Yemen, Irak, Suriye, Libya gibi ülkelerin kırılgan devletler olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde devlet otoritesi sarsılmış, devlet duygusunun halktaki karşılığı zayıflamıştır. Bu durum ise Orta Doğu'da federalleşmeye yönelik bir algının hissedilmesine ve algılanmasına sebebiyet vermiştir. Irak hariç Lübnan ve Suriye gibi ülkelerde resmi olarak federal yapı olmasa da fiiliyatta bulunmaktadır.

II. BÖLÜM

IRAK'IN SINIRLARININ OLUŞTURULMASI VE İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ: KUVEYT ÖRNEĞİ

(HAŞİMİ KRALLIĞI DÖNEMİ: 1921-1958)

Orta Doğu siyasi tarihinde İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin etkisi büyüktür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin yeniden tasarımında hegemonik güç olan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti sınırları içinde birçok devletin ortaya çıkmasına neden oldu. Paris Barış Konferansı ve Nisan 1920'deki San Remo Konferansı, Orta Doğu coğrafyasında manda devletlerini ortaya çıkardı. İngiltere ve Fransa öncülüğünde çizilen Orta Doğu sınırları, komşu ülkeler arasında birçok anlaşmazlığın, tartışmanın ve çatışmanın yaşanmasına yol açtı. Bu sınırların en önemlisi ve uzun anlaşmazlıklar sonucu savaşa neden olan sınır Irak-Kuveyt sınırıdır. Bu sınırın tartışmalı olarak çizilmesinde İngiltere'nin doğrudan müdahalesi olmuştur. İngiltere, Hindistan ticaret yolunu kontrol altında tutmak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için Kuveyt'i öne çıkartarak, Irak'ı geri plana itti. Prestij ve Hindistan'ın savunması için Basra körfezine ihtiyaç duyan İngiltere; Irak'ı Bağdat, Musul ve Basra vilayetlerinden oluşturdu, ancak Irak'ın ilerleyen dönemlerde güçlü bir devlet olmasını da engellemek ve çıkarlarını maksimize etmek için sınırlandırması gerekiyordu. Bunu da Irak'ın Basra Körfezine erişimini kısıtlayarak sağladı. Esasında Irak'ın bir arada tutulmasında mantıksal olarak Bağdat'ı korumak için Musul, ekonomik olarak kalkınmayı sağlamak için de Basra vilayetini bir araya getirdi. Irak'ın bu şekilde oluşturulmasında İngiltere'nin stratejik çıkarları ve ekonomik kaygıları etkili olmuştur.

1920'de İngiltere mandası altında kurulan Irak, ilk dönemlerde Kuveyt ile herhangi bir sınır sorunu yaşamamıştı. Çünkü her iki ülkeyi de İngiltere kontrol ediyor, olası sorunların çıkmasını engelliyordu. Bu dönemde Milletler Cemiyetine bildirilen Irak-Kuveyt sınırı 1923 anlaşması temelinde belirlendi. Bu anlaşma 1913 Osmanlı-İngiliz anlaşmasında belirtilen Kuveyt'in sınırlarını esas aldı.

Irak 1932 yılında bağımsızlığını elde ettikten sonra bir Körfez devleti olarak ortaya çıktığından Basra Körfezine erişimde en büyük sorunu Kuveyt ile yaşadı. Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarında temel parametre Irak'ın Basra Körfezine erişimde karşılaştığı zorluklardı. Irak-Kuveyt sınır anlaşmazlığı ortaya çıktığında İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere'nin Hindistan'daki Hükûmeti arasında rekabet ve anlaşmazlık yaşanmaya başlamıştı. Tartışmalı bölgeler üzerinde olayı çözecek tek bir otoritenin olmaması İngiltere'nin de taraflara yönelik politika izlemesini zorlaştırdı. Hindistan Hükûmeti Kuveyt lehine kararlar alıp uygulanmasını isterken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Irak'ın ihmal edilmemesi gerektiğini belirtip, İngiliz çıkarları için Irak'ın önemli bir oyuncu olduğunu belirtmekteydi. Sınır tartışmaları çerçevesinde Irak'ın toprak iddiaları başlangıçta Körfez'e bir çıkış ihtiyacına dayanıyordu. Ülkenin yalnızca yaklaşık 36 millik sığ sulara erişimi varken, Kuveyt yaklaşık 310 mil genişliğinde çok daha büyük ve daha derin sulara sahipti. Jeopolitik olarak dar bir boğaza

hapsedilen Irak, körfeze erişmek ve Basra bölgesinin güvenliğini sağlamak için Kuveyt'ten Varbah ve Bubiyan adalarının teslimi ile Khor Abdullah gibi kanalların çevresinde 4km'lik bir şeridin kendisine devredilmesini yahut kiralanmasını istedi. Jeopolitik dezavantajın getirdiği nedenler Irak'ın güvenlik, ekonomik gibi faktörlerde büyük zorluklarla karşılaşmasına sebep oldu. Körfezde güçlü bir donanma kuvvetinin olmaması, deniz ticaretinde derin limanların yapılamaması Irak'ın karşılaştığı zorluklardı.

Sınır sorunları temelinde incelenen Irak dış politikası 1920'de Irak Krallığının ortaya çıkmasıyla başlasa da 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra dış politikada kendisine yer bulmaya başlamıştır. Irak'ta dış politika kararları, Hükûmeti kontrol eden ve politikayı yürüten kilit yöneticiler tarafından alınıyordu. Bu yöneticiler elit seçkinlerden oluşur, devletin şekillenmesinde Arap kimliği gibi ideolojik görüş ve düşünceleri öne çıkardı. Fakat Irak dış politikasının şekillenmesinde 1958 Darbesine kadar İngiltere müdahil olmuş, bu tarihten sonra ise devlet başkanlarının ideolojik görüşleri etkili olmuştur. Irak devlet kurumlarının zayıflığı, sınır sorunlarına bağlı olarak komşu ülkelerle yaşanılan gerilimler, etnik ve dini bileşenler arasındaki çatışma gibi nedenler uluslararası ilişkilerde Irak'ı olumsuz olarak etkilemiş ve zayıf devlet durumuna düşürmüştür. Irak'ın 1945'te Arap Birliğine üye olması ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi arasında yer alması Irak'a katkı sağlasa da Kuveyt ile olan sınır sorunlarının çözümünde bu kurumları etkili olarak kullanamamıştır (Gulmohamad, 2021: 18-21).

Irak uzun bir süre Basra bölgesi sınırını kabul etmeyerek Kuveyt'in Irak topraklarının bir parçası olduğunu belirtti. Irak'ın ilk argümanı Kuveyt'in Osmanlı İmparatorluğu döneminde Irak'ın bir parçası olduğu yönündeki tarihsel iddialara dayanıyordu. Osmanlı Devleti, Irak topraklarında egemenlik gücüne sahip olduğu dönemde Irak'ı Basra, Bağdat ve Musul olmak üzere üç parça halinde yönetmişti. Osmanlı belgelerine göre Kuveyt, Basra vilayetinin bir parçasıydı. İkinci argüman ise Irak'ın Basra Körfezi'ne daha fazla erişimine izin vermek için Kuveyt-Irak sınırlarının değiştirilmesi gerektiğiydi. Fakat Kuveyt bu argümanları reddederek karşı argümanlar öne sürdü. Kuveyt, İngiltere ile Kuveyt arasındaki 1899 tarihli anlaşmada Kuveyt'in Britanya Hükümeti'nin koruması altında olduğunu ve bağımsız bir Kuveyt'in geleceğini garanti ettiğini belirtti. Irak ise bu anlaşmayı Osmanlı Devleti'nin tanımadığını ileri sürerek anlaşmanın uluslararası hukuk açısından geçersiz olduğunu ifade etti.

Irak'ın dönemsel olarak Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu iddia etmesinde yukarıda belirttiğimiz gerekçeler doğrudan ilgilidir. Kuveyt'in egemenliğini tartışmaya açan Iraklı yetkililerin temel amacı, Basra Körfezine erişimde çıkar yol bulmaktı. Anlaşmazlık ilk ortaya çıktığında İngiltere, her ne kadar iki ülkeyi de kontrol altında tutup, gerginliği önleyici hamleler yapsa da bu durum geçici olmuştur. Irak ve Kuveyt arasındaki bu sorunun çözümünde İngiltere hep masada olmuş, tarafların doğrudan uzlaşmasını bazen engellemiştir.

Özetle Irak'ın Basra Körfezine erişimindeki jeopolitik dezavantajı, Irak dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca Kuveyt'in görece Irak karşısında zayıf olması, Irak'ın Basra Körfezine erişimde

izlediği politikalara da etki etmiştir. Güçlü komşu, zayıf devlet ikilemi, Kuveyt için sürekli bir endişe kaynağı olmuştur. Bu bölümde Irak-Kuveyt sınır anlaşmazlıkları üç dönem altında incelenmiştir. Haşimi Krallığı Döneminde Irak-Kuveyt Sınır Sorunları ve ikili ilişkilere etkisi Kral Faysal I, Kral Gazi ve Kral Faysal II dönemleri içerisinde ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda Irak liderlerinin benimsemiş olduğu politikalar maddeler halinde özet bir şekilde belirtilmiştir. İlgili bölümler bu maddeler temelinde incelenmiş ve yazılmıştır.

Tablo 4: Haşimi Krallığı Dönemi Irak-Kuveyt Sınır sorunları ve Irak Dış Politikası

Kral Faysal (1921-1933)	Kral Gazi	Kral II. Faysal (1939-58)
•Doğrudan Kuveyt'e yönelik bir toprak iddiası yok •Arap Birliği hayali •1932'de Kuveyt ile 1913 anlaşması çerçevesinde sınır anlaşması •Kuveyt-Irak ilişkilerin geliştirilmesi	•Kuveyt'e yönelik toprak iddası ve Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu •Tarihsel argümanların kullanılmaya başlanması •Medya savaşlarının başlaması ve Kuveytlileri Irakla birleşmek için etkileme çabası •Arap Milliyetçiliğinin artması •Kuveyt milliyetçilerine nüfuz kurma çabası	•Jeopolitik önem •Su sorunu •Varbah ve Bubiyan adaları •Umm Kasr Limanı inşası ve güvenliği •Basra Körfezine erişim

2.1. Modern Irak Devletinin Kuruluşu

Osmanlı Devleti döneminde Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri olarak yönetilen günümüz Irak coğrafyası, İngiliz yönetimi altında 1921'de Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) Mandası olarak Irak[25] adı altında yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni bir devlet ile yeni bir Irak tarihi yazmak isteyen

[25] Irak, 434.128 kilometrekare yüzölçümü ve 43 milyonluk (2021 itibariyle) nüfusu ile Arap yarımadasının kuzey kenarını çevreleyen Bereketli Hilal ülkelerinin en büyüğüdür. Kuzey Arabistan platosu ile güneybatı İran ve Türkiye'nin doğusundaki dağ sırtları arasında uzanan Irak, Suriye ile İran arasında bir ova koridoru oluşturur. Irak teriminin kullanımı, çeşitli dönemlere rastlamaktadır. Antik Yunanda Mezopotamya olarak bilinen yer, iki nehir (Fırat ve Dicle) diyarını tasvir için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde "Irak" coğrafyası, Türkiye'nin doğusunda kalan yerleri belirtmek için kullanılmıştır. Bağdat'ın güneyindeki bölge için kullanılan terim ise "Babil" idi. Genel olarak "Uruk" kelimesinden türediği varsayılan Irak'ın, Araplar tarafından al-Iraq kelimesi ile nehir kıyısı anlamına geldiği, iki nehir üzerine kurulan bir yer olarak tasvir edilmiştir. Arapçada uçurum ve kıyı anlamına gelmekle birlikte, M.S. 7. Yüzyılda Arapların bölgeyi fethiyle birlikte kullandığı düşünülmektedir. Daha önceleri bu coğrafya, Babil veya Keldani olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Araplar Irak'ın Kuzey'ini Asurlulara ev sahipliği yapan yeri el-Cezire olarak adlandırmıştır. Bunun yanı sıra Sümerlilere ev sahipliği yapan yer olarak da bilinen Güney Irak bölgesi Fırat ve Dicle nehirlerinin biriktirdiği zengin alüvyon topraklara atıfta bulunarak "al-Sawad" olarak adlandırılmıştır. 13. yüzyılda Moğol istilalarının ardından İslam dünyasının Arap ve Türk-Fars bölgelerine bölünmesini yansıtan bir başka bölgesel sınıflandırma ise 'Irak-ı Arap' ve 'Irak-ı Acem'dir. Bu sınıflandırma,

İngiltere, yeni kimlikler ve kültürler inşa ederek Irak devletinin siyasi yapısını oluşturmayı amaçladı. Ortaya çıkan yeni devletin Osmanlı Devleti dönemindeki koşul ve fikirlerden farklı olması gerekiyordu. Bu yüzden Irak devleti kendine özgü bir siyaset ve toplum yapısı benimsedi (Tripp, 2007: 30). Fakat, İngilizler Irak devletini oluştururken bölge halkının yapısı ve kimliğine dair hiçbir koşul gözetmeden, kendi çıkarları doğrultusunda Irak'ın siyasi ve fiziki coğrafyasını oluşturmuştur. Oysa, Osmanlı Devleti döneminde Musul vilayeti ekonomik olarak Anadolu ve Büyük Suriye ile etkileşim içinde olmuş, Bağdat vilayeti İran ve güneybatı ile ticarete öncelik vermiş, Basra vilayeti ise Hindistan ile denizaşırı ticarete yönelik bir merkez olmuştur. Bu vilayetler gerek ekonomik gerekse toplumsal ve etnik-dini köken bakımından farklılıklar göstermekte, Osmanlı idarecileri buralara farklı yaklaşmakta idi. İngilizlerin toplumsal yapıya dikkat etmeden farklı etnik kimlikleri bir araya getirerek oluşturduğu Irak devleti, Sünniler ve Şiileri aynı anda bölen ve onları temasa geçiren bir fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Bu çizgi Sünniler ve Şiileri sadece dini grup olarak değil kimlik ve ideoloji çerçevesinde de bir araya getirmektedir. Irak devleti kurulduğunda yerleşikler ve göçebelerle birlikte yaklaşık 3 ila 5 milyon arasında bir nüfusa sahipti. Nüfusun büyük bir çoğunluğunu Araplar oluşturmakta, Kürtler, Türkler, Yahudiler, Hristiyanlar, Ermeni, Süryani, Yezidi ve aslen İran kökenli aşiretlerde bulunmakta idi. Araplar nüfusun tahmini yüzde seksenini oluşturmakla birlikte Şii-Sünni ayrımı vardı. Genel olarak Sünni kesim, İngilizlerle yeni devletin kurulmasını desteklemiştir (Lpuer, 2022: 129; Kurşun, 2006: 61-75; Sluglett, 2007: 1-2; Cleavend, 2008: 229-230).

1914'te I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, Basra bölgesinde hazır bulunan İngiliz kuvvetleri hızlı bir şekilde Osmanlı Devleti topraklarını işgale başladı. Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti tarafından Basra Körfezindeki İngiliz çıkarlarını korumak için önleyici bir hamle olarak planlanan Basra'nın ele geçirilmesi, daha sonrasında Bağdat ve Musul'u da içine alarak tüm Irak'ın işgalini kapsadı. Aslında 1914 yazında ne Londra Hükûmeti ne de Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti, Mezopotamya coğrafyasının siyasi geleceği hakkında net bir plana sahip değildi. Sadece Basra Körfezi ve Hindistan'daki çıkarlarını korumak için Basra'nın kontrol altına alınması gerektiği konusunda görüş birliği vardı (Tripp, 2007: 32-34). 1915 tarihli Bunsen Komitesi Raporunda ise Irak'a dair İngiliz planlamaları yer aldı. Bu raporda, Arapların yaşadığı toprakların İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve paylaşılması gerektiği üzerinde duruldu. İngilizler için siyasi ve ticari amaçlara göre Irak coğrafyası, manda yönetimi adı altında kontrol edilmesi gerekiyordu. Rapor, İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki konumunun nihai olarak tanınması ve sağlamlaştırılması üzerinde durmuş, İngiliz ticareti için mevcut önemli pazarların sürdürülmesi, ayrıcalıkların devamı konusunda görüş bildirmiştir. Rapor İngiliz Savunma Komitesine sunulmuş fakat İngiliz Hükûmeti'nden hiçbir zaman resmi onay almamış ve öneriler tam olarak uygulanmamıştır. Bununla birlikte Bunsen Raporu,

büyük ölçüde modern Irak devleti ile eşanlamlı olan Irak-ı Arap ile bugün İran-Irak sınırında iki yana uzanan topraklara tekabül etmektedir (Al-Tikriti, 2009: 133-144; Preston, 2000: 21; Saleh, 1995: IX; Simon, Tejirian, 2004: 2).

İngiltere'nin Orta Doğu'daki politikasının müteakip gelişimini etkilemiştir (Karaca, 2018: 194-196; Klieman, 1968: 237-251).

İngilizlerin Irak coğrafyasını ele geçirmesinde, Irak devletinin coğrafi sınırlarının ve siyasi sisteminin oluşmasında Hindistan'daki İngiliz Hükûmetinde[26] çalışan Sör Percy Cox, Arnold Wilson[27] ve Lord Curzon önemli rol oynamıştır. Cox, Basra Körfezinin işgal edilmesinden sonra Bağdat'a ilerlenmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra Musul'un da işgal edilmesi gerektiğini belirten Wilson, İngiliz birliklerini buraya yönlendirmiş ve işgal gerçekleşmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi savaş başlamadan önce Musul ve Bağdat'ın işgal edilmesi planlanmamıştı. Bu bölgelerin işgal edilmesinde ve Irak devletinin ortaya çıkmasında Cox ve Wilson etkili olmuştur. Fakat daha sonrasında İngiliz yetkililerde, İngiltere'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak, ele geçirilen yerlerin kontrolünü sağlamak için buraların işgal edilmesi gerektiği yönünde görüş birliği oluşmuştur. Basra, her ne şartlarda olursa olsun elde tutulması ve donanmaya yakıt sağlayan Abadan petrol rafinelerinin elde tutulması için hayati önemdeydi. Bu yüzden İngiliz politikasında Irak, imparatorluğun Akdeniz'den Hint okyanusuna kadar uzanan egemenlik alanının korunmasında önemli bir konumdaydı. Dolayısıyla İngiliz ordusu için bu bölgelerde güvenilir üslerin olması ve diğer devletlerin burada etkin güç olmaması planlandı. Ayrıca bu bölgelerde petrol bulunma ihtimalinin ortaya çıkması, İngiltere'nin ABD'ye olan bağımlılığını azaltacak ve tedarik kaynaklarını çeşitlendirecekti. Öne sürülen bu iddialar İngiliz Kabinesinde kabul edilince, Mezopotamya'nın geneli üzerinde kontrol kurulmasına karar verildi. Genel olarak İngiltere'nin Irak'ı oluşturmasındaki amaçları Hindistan'ın savunmak ve bölgedeki çıkarların korunmasıdır. Bu kapsamda Hindistan'ın savunulması için Basra, Basra bölgesinin savunulması için Bağdat, Bağdat'ın savunulması ve bütünlüğü sağlamak için de Musul[28]'un tek bir devlet yapısı sınırları içerisinde olması gerekiyordu. Bu düşünce temelinde günümüzdeki Irak'ın siyasi haritası oluşturulmuştur. Ancak bu düşünce ve plan, İngiliz yetkililer arasında birtakım tartışmalara da neden olmuştur. Basra'nın İngiliz kontrolü altında ayrı yönetilmesi gerektiği fikri, Bağdat'ın İngiliz koruması altında bir Arap devleti haline getirilmesi ve Musul'unda bir

[26] İngiltere'nin Orta Doğu coğrafyasındaki siyasi ve askeri çalışmaları iki farklı merkezden yürütülmekte idi. Birinci merkez Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti, ikinci merkez ise 1882 yılında işgal edilen Mısır'dı. Mısır yüksek komiserler aracılığıyla yönetilirken, Hindistan İngiliz Hükûmeti Valiler aracılığıyla yönetilmiştir. Hindistan İngiliz Hükûmetinin görev alanı Basra Körfezi, Yemen, Hicaz iken, Mısır yüksek komiserliğinin sorumluluk alanı ise Suriye ve Mezopotamya bölgeleriydi. Bu iki merkez İngiltere'nin temel çıkarı olan Hindistan ticaret yolunu ve petrol bölgelerini korumaktı (Archive Research, 1987: 285, Karaca, 2018: 189).

[27] Arnold Wilson, Irak için "birleş ve yönet" ilkesini savunmuş ve Londra Hükûmetine bunu kabul ettirmiştir. Wilson, Mezopotamya'nın (Irak) ne Şerif Hüseyin ve oğulları için birkaç krallığına bölünmesini ne de daha geniş bir Haşimi Krallığı için Irak'ın dahil edilmesine karşı çıkıyordu. Bunun yerine farklı unsurların birleşerek bir bütün haline getirilmesi ve kurulacak yeni devlete aidiyetlik hissetmeleri sağlanacaktı (Karsh, Karsh, 2001: 373-376).

[28] Musul, Mondros Ateşkes anlaşması imzalandığı sırada Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaydı. Osmanlı Mebusan Meclisinin ilan ettiği Misak-I Milli sınırları içerisinde yer aldığı için Türkiye-Irak arasında tartışma konusu olmuştur. Türkiye, Musul'un Misak-i Milli sınırları içerisinde olduğu için burada egemenlik iddiasında bulunmuş ve İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir. Lozan'da çözülemeyen Musul sorunu, İngiltere'nin olayı Milletler Cemiyeti'ne taşıması sonucu ırak lehine sonuçlanmıştır. Türkiye-Irak arasındaki sınır sorunu 1926 yılında imzalanan Ankara anlaşmasıyla neticelenmiştir. Musul Sorunuyla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak için bkz: Öke, M.K, (1995), *Musul- Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İstanbul: İz Yayıncılık. Öke, M.K, (2012), *Musul Komplosu 1918-1926*, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Kürt devletinin parçası olabileceği Kahire'deki İngiliz yetkililer[29] tarafından dile getirilmiştir. Fakat gerek Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti gerekse dönemin İngiliz Irak yüksek komiseri Arnold Wilson bu durumun farklı sonuçlar doğurabileceğini ileri sürerek önerilere yeşil ışık yakılmamıştır. Basra'nın ticaret yollarına sahip olması, Avrupalı birçok devletin Basra limanlarını kullanması, ilerleyen yıllarda petrolün buradan uluslararası piyasalara dağıtılması gibi ekonomik gerekçeler, Irak ekonomisi için önem arz etmektedir. Bu nedenlerle Bağdat, Basra ve Musul'un tek bir çatı altında bulunması gerektiği belirtilmiştir (Yapp, 1987: 331-35; Fieldhouse, 2018: 105-108; Rush, Priestland, 2001b: 171; İskit, 2017: 245-246).

2.1.1. San Remo Konferansı ve İngiltere'nin Irak'ı Manda Yönetimi Altına Alması

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla birlikte Arap vilayetleri İngiltere ve Fransa devletleri tarafından paylaşıldı. Paris Barış Konferansında temeli atılan ve San Remo Konferansında ilan edilen "manda" yönetim sistemi adı altında yönetilmeye başlandı. Manda yönetimlerinin oluşturulmasındaki temel amaç İngiltere ve Fransa'nın ilgili manda yönetimlerini belirli bir program dahilinde yönetmekti. Bu kapsamda Osmanlı Devleti döneminde Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinden oluşan Bereketli Hilal'in doğu kolu İngilizler tarafından Irak adı altında bir manda devleti oluşturuldu. Buradaki manda sisteminin amacı 19. yüzyıl emperyalizminin kendi kaderini tayin etme görüntüsü verecek şekilde belirli bir kılıfa uyarlanmasından başka bir değildi (Cleveland, 2008: 185; Lewis, 1994: 137).

18-26 Nisan 1920 tarihlerinde İtalya'nın San Remo şehrinde bir araya gelen itilaf devletleri Milletler Cemiyetinin 22. maddesine[30] atıfla mandaterlik yönetiminin nasıl olacağı ve buna bağlı olarak bölgedeki petrol paylaşımı konuları üzerinde durulmuştur. Skykes- Picot anlaşmasına göre; Fransa'ya bırakılacak olan Musul, İngiltere'nin itirazları sonucu İngiltere'nin yönetiminde Irak mandasının sınırlarına dahil edildi. Bu kapsamda Irak ve Filistin için İngiltere, Suriye ve Lübnan için ise Fransa mandater devlet olarak kabul edildi (Karaca, 2018: 306-307). Manda idaresi, söz konusu ülkelerin bağımsız sayılmasını, kendilerini idare edebilecek siyasi olgunluğa erişinceye kadar İngiltere ve Fransa'nın yönetimi altında kalmasını öngörüyordu. Bu kararlar doğrultusunda San Remo Konferansı 26 Nisan 1920 tarihinde sona erdi (Archives Research, 1987: 286-292). Manda sistemi Amerika

[29] Haşimi ailesinin önemli destekçilerinden birisi olan Lawrence, Mezopotamya'nın tek bir krallık yerine Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın başında olacağı bir Irak krallığı, diğer oğlu Zeydin de kral olabileceği bir Cezire krallığının olması yönünde görüş bildirmiştir. Sör Percy Cox ise Bağdat ve Basra'dan oluşacak bir Irak Krallığının olmasını istemiş, fakat öneriler Arnold Wilson'un Londra'daki İngiliz Hükûmetini ikna etmesi sonucunda dikkate alınmamıştır (İskit, 2017: 245-46).

[30] I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılmasıyla birlikte kendilerini yöneten devletlerin egemenliği altından çıkan ve modern dünyanın güç koşulları içerisinde kendi kendini yönetme kapasitesine ulaşamayan milletlerin, kendilerini yönetecek düzeye gelinceye kadar Milletler Cemiyetinin gözetiminde gelişmiş modern bir devletin gözetimi ve koruması altında bulunması gerekmektedir. Toplumların gelişmişlik düzeyi, ülkelerin coğrafi ve ekonomik koşullarına bağlı olarak A, B, C kategorileri olmak üzere üç farklı manda yönetimi belirlenmiştir. A kategorisi, Osmanlı İmparatorluğun egemenlik altında bulunan Irak, Filistin, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı, B kategorisi, Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerine, C kategorisi ise Güneybatı Afrika ile bazı Güney Pasifik adalara uygulanacaktı (https: //ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mandacilik/).

Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Fransa'yı Orta Doğu coğrafyasının paylaşımı konusunda ortak konsensusun sağlandığı bir çözüm olmuştur. O dönem itibariyle dünyanın en büyük imalatçısı olarak ABD, ticarette İngiltere ve Fransa ile aynı haklara sahip olmak istiyordu. ABD Başkanı Wilson'un ortaya attığı her toplumun kendi kaderini belirleme hakkı, İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmemiş fakat ABD'yi küstürmemek için de manda sistemi önerilmiş ve kabul edilmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa gibi ticarette eşit şartların sağlanmasını talep ediyordu çünkü manda devletlerine karşı ticarette kendisine karşı eşitsiz politikalar benimseneceğini düşünüyordu (Gelvin, 2011: 191).

İngiltere, 5 Mayıs 1920 tarihinde San Remo Konferansı kararları çerçevesinde Irak mandasının yönetimini üstlendiğini duyurdu. Manda yönetiminin amacını, bağımsız devlet kurumlarının oluşturulması ve geliştirilmesi olarak açıkladı. İngiliz yönetimi, haziran ayının sonlarına doğru ise bir bildiri yayımlayarak, Irak'ın Milletler Cemiyeti güvencesi altında bağımsız bir devlet haline getirileceğini ve tüm toplulukların hak, istek ve çıkarlarının gözetileceğini ilan etti. Bu kapsamda Ekim 1920'de Sör Percy Cox, Irak manda yönetimi için yeni Hükûmeti kurmak[31] ve Majesteleri Hükûmetinin sorumlulukları çerçevesinde hareket etmesi için Irak'a gönderildi (IOR/R/15/1/730: 40). Cox, bir Arap Hükûmeti kurulması için çalışmalara başladı. Hükûmetin kurulmasının yanında iç düzeni ve güvenliği sağlamak için yerel ordu ve polis teşkilatı kuruldu. Böylece İngiltere asker sayısını azaltarak savunma harcamasını düşürebilirdi (Preston, 2000: 48). Cox, başbakan ve 21 bakandan oluşan bir Hükûmet[32] kurdu. Bakanlıklara da İngiliz danışman atayarak bakanları kontrol altında tutmayı hedefledi. Şeyh Abdurrahman el-Geylani, Irak manda yönetiminin ilk Başbakanı olmuştur. Irak manda yönetimi Hükûmetinin kabinesinin çoğunluğu Sünnilerden oluşmakla birlikte çok az sayıda Şii, Hristiyan ve Yahudi vardı (Kurşun, 2005: 11).

Diğer taraftan, San Remo Konferansında alınan manda yönetimi kararı Arap milliyetçileri tarafından benimsenmemiş ve İngilizlerin Irak manda yönetimine karşı ağırlıklı olarak Şiilerin başlattığı kısmen de Sünni kesimin katıldığı bir isyan çıkmıştır. 1920'de başlayan bu Arap isyanı, dini ve fanatizm değerleri ışığında Irak'ın her tarafına yayılma ihtimalinden dolayı İngilizleri endişelendirmiştir. Fakat isyan, İngilizler tarafından alınan sert önlemlerle bastırılmış, yaklaşık 40 milyon sterlinlik bir maliyete neden olmuştur. İsyanın bastırılması ve İngiltere'nin aldığı sert önlemler Irak'ta yeni bir sürece girilmesi gerektiği yönünde algı oluşturmuştu. Bu kapsamda manda yönetimine kılıf olarak Irak'ta

[31] İngiltere'nin Irak'ta manda yönetimi kurmasındaki bir diğer amaç savaş maliyetlerini azaltmaktır. İngiltere, Irak'ta 1919-20 arası yaklaşık 35 milyon sterlin, 1920-21'de ise 32 milyon sterlinlik savunma harcaması yaptı. İngiliz askeri faaliyetlerinden kaynaklanan maliyetler Londra Hükûmeti tarafından karşılansa da yerel güçlerin kendi maliyetlerini karşılamasının sağlanması İngiliz emperyal politikasının temel bir ilkesidir. Bu yüzden Irak'ta oluşturulacak yönetimin geniş kesimler tarafından kabul edilerek, askeri personel ihtiyacının azaltılması hedeflenmiş ve bu kapsamda Faysal'ın da ismi öne çıkmıştır (Fieldhouse, 2018: 105-108).

[32] Hükûmet 9 Bakanlıktan oluşmaktadır. İçişleri, Ekonomi, Adalet, Savunma, Eğitim ve Sağlık, İletişim ve Çalışma, Ticaret, Evkaf, Devlet Bakanlığı, (*Minister without portfolio*) 10 Bakan) Detaylı bilgi için bkz: Rush, A., D. & Priestland, J. (2001), *Records Of Iraq 1914-1966, Volume 2: 1918-1921,* Cambridge: Cambridge Archive Editions.

krallık kurulması gerektiği fikri oluşmaya başladı ve Sör Percy Cox'un önerisi üzerine Kahire'de hem Irak'ın yönetim şeklinin belirlenmesi hem de İngilizlerin diğer manda yönetimlerinin yapısının belirlenmesi için bir konferansın yapılması kararlaştırıldı (Yapp, 1987:331-335; IOR/L/MIL/17/15/64, 290-300).

2.1.2. Kahire Konferansı ve Faysal'ın Kral İlan Edilmesi

1920 San Remo Konferansında İngilizlerin Irak'ı manda yönetimi altında yöneteceği kararlaştırıldıktan sonra İngiliz yetkililerinin Irak'ı kendilerine tanıdık gelen ulus-devlet kavramı çerçevesinde inşa etmeye başlaması, parçalı olan toplumun bir araya getirilme zorunluluğunun ortaya çıkması, Irak'ta işlerin kolay olmayacağını göstermiştir (Dodge, 2003: 2). Arap milliyetçiliğinin etkisiyle manda rejimine karşı başlatılan isyan hareketi, İngiltere'yi zor durumda bırakmış, Irak'ı doğrudan manda yönetimi olarak değil de kendilerine sadık bir kral tarafından yönetilmesinin bölge halkını sakinleştireceğini düşünmüşlerdir. Bu kapsamda I. Dünya Savaş'ında kendilerine oldukça yardımcı olan Haşimi ailesinden Emir Faysal'ın kral olarak Irak'ın başına getirilmesi planlanmıştır.

Esasında Faysal, Paris Barış Konferansına gittiğinde tüm Arapların temsilcisi olarak kabul görmek istiyordu fakat Fransa buna karşı çıkarak, Emir Faysal'ın sadece Hicaz'ı temsil ettiğini açıkladı. Paris'teki görüşmelerde Faysal, bu doğrultuda dikkate alındı. Faysal, her ne kadar kendilerine vaat edilen sözlerin yerine getirilmesi ve Wilson ilkeleri çerçevesinde halkların kendi kaderini tayin hakkının yerine getirilmesini istediyse de bu görüşü İngiltere ve Fransa tarafından karşılık bulmadı. Paris'ten dönen Faysal, 8 Mart 1920 tarihinde Şam'da toplanan Büyük Suriye Kongresi (Eşraf Kongresi) tarafından bağımsız Suriye devletinin Kralı ilan edildi. Benzer bir kongreyi Iraklı aşiret liderleri de düzenledi ve Irak'ın bağımsızlığını ilan ederek, Emir Abdullah'ı kral yaptılar. Fakat San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa, alınan bu kararlara sert tepki göstererek Milletler Meclisi Yüksek Şurasını acil olarak toplantıya çağırdı ve 5 Mayıs 1920 tarihli yayınlanan karara göre Suriye; Lübnan ve Suriye olarak ikiye bölünerek Fransız mandası yönetimine verildi. Irak ise bölünmeden İngiltere mandası olarak kaldı. Karara karşı gelen Suriyeli Araplar, Faysal'ın liderliğinde Fransa'ya savaş açtı ve Fransız ordu birliklerine saldırdı. Bunun üzerine Fransız ordusu başkomutanı General Gouraud, 14 Temmuz 1920'de ordu birliklerine karşı saldırıda bulunması emrini verdi. Suriye'yi işgal eden Fransızlar, Haşimi Krallığına son vererek Faysal'ı Suriye'den kovdu (Mansfield, 2012: 264-266; Kurşun, 2013: 32-33).

Suriye'den kovulan Faysal, İngiliz yöneticilerle iletişime geçti. Bu arada İngiltere'nin Irak'taki çıkarları stratejik ve ekonomik olarak ikiye ayrılabilir. Stratejik unsurlar iletişim, İngiliz üsleri ve petroldür. İngiltere'nin Hindistan'da önemli bir ticari çıkarı olduğu ve bölgeyi buradan kontrol ettiği için Irak, Hindistan'a ulaşımda önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Ayrıca, Uzak Doğu ve Güney Asya'daki koloniler içinde Basra Körfezi hattı ve Mısır'daki Süveyş Kanalı güzergahı İngiltere için hayati derecede önemlidir. Bunun yanı sıra Irak'ta inşa edilen askeri üsler ve havalimanları, bölgeye

ulaşımda Irak'ın jeopolitik önemini arttırmıştır. Ayrıca, bölgede petrolün bulunması İngilizlerin dikkatini Irak'a daha fazla çekmiştir (Tarbush, 2016: 31-37). Fakat, 1921 yılına gelindiğinde İngiliz Hükûmetinin Irak'ta nasıl bir politika izleyeceği siyasi ve mali nedenlerden ötürü tam olarak netleşmemişti. Sömürge Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığındaki uzmanlar Irak'a dair Hükûmete farklı görüşler ileri sürmekte idi. Bazıları kamuoyunun baskısından dolayı geri çekilmenin gerekliliğini savunurken, diğerleri ise İngiltere'nin bölgeye dair hayati çıkarları olduğu gerekçesiyle kontrolün devam etmesi gerektiği hususunda görüş bildirmiştir. İlgili yetkililerin yaptığı tartışmalar neticesinde İngiltere, Irak manda yönetiminin ve İngiliz çıkarlarının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için Irak'ın yönetim şeklinde değişikliğe gitme ihtiyacı duydu. Bu kapsamda 12 Mart 1921'de Sömürge Bakanı olan Winston Churchill'in liderliğinde Kahire Konferansı yapılması kararlaştırıldı (Khadduri, Ghareeb, 197: 22-23).

Açılışı 12 Mart'ta yapılan Kahire Konferansına Londra, Kahire, Kudüs, Somali, Aden ve Bağdat'tan uzman ekiplerin olduğu yaklaşık 40 kişilik bir heyet katıldı. Irak heyetine İngiliz Bağdat Yüksek Komiseri Percy Cox başkanlık etti. Konferansta Mezopotamya, Filistin, Aden, Somali ve genel konuların görüşülmesi için 2 haftalık bir süre öngörülmüştür (Karaca, 2018: 332-335). İlk oturumda Sömürge Bakanı Winston Churchill, konferansın toplanma amacını açıkladı ve izlenecek yol haritasını özetledi. Katılımcılar daha sonra konferansın işlerini yürütmek üzere iki gruba ayrıldı: Kolonilerden sorumlu devlet bakanının başkanlık ettiği bir Siyasi Komite ve başkanlığını Sör Walter Congreve'nin yaptığı bir askeri ve mali komitenin kurulması kararlaştırıldı. İki komite, siyasi ve askeri önerilerin koordine edildiğinde veya ortak kararların alınması gerektiğinde birlikte çalışacaktı. Konferansın yapıldığı Semiramis Otel'de son derece gizli olarak ifade edilen yaklaşık 50 görüşme yapılmıştır. Mezopotamya üzerine yapılacak olan tartışmalarda Irak'ın yönetim yapısı ile İngiliz asker sayısının azaltılması üzerinde durulmuştur. Irak'ta İngiliz Manda yönetiminin devam edip etmeyeceği de tartışılmış, Irak'ın yönetim şeklinde değişikliğe gidilmesi ve yeni bir kralın getirilmesi konusunda bir konsensüs oluşmuştur. Buna göre Irak'ta; Bir Arap hükümdarın ve bu kişinin de Haşimi ailesinden olup olmayacağı, Arap hükümdarın İngiliz Hükûmeti tarafından mı yoksa Bağdat'taki Arap Devlet Konseyi tarafından mı seçilmesi gerektiği hususları ile göreve ne zaman başlaması gerektiği gibi sorulara cevap aranmıştır. Sör Percy Cox, Young, Gertrude Bell, Lawrence ve diğer İngiliz yöneticiler, Irak kralı olması için 6 aday öne sürmüştür. Bunlar; Irak Hükûmetini yöneten Bağdat Nakibi Abdurrahman el-Geylani, güçlü siyasi liderlerden Basra bölgesinden Seyyid Talip, Güney İran'daki Muhammara bölgesi Araplarının önderi Şeyh Hazal, İbn-i Suud, Agah Han ve Sultan 2. Abdülhamid'in oğlu Burhanettin Efendi'dir (Klieman, 1970: 105-107). Cox'un yerel adaylar üzerindeki şerhinden dolayı yerel adaylar düşünülmemiştir. Muhammarah Şeyhi İranlı olduğu için doğru aday olmadığı, İbn-i Suud'un da dini gerekçelerle doğru kişi olmadığı öne çıkmıştır. Agah Han'ın da doğru aday olmadığı üzerine değerlendirmeler yapılmış, geçici Hükûmetin ve Irak'ın ilk başbakanı olan Abdurrahman el-Geylani'nin 80 yaşında olması ve görevi üstlenme konusundaki

isteksizliği nedeniyle olmamıştır. Seyyid Talip ise "Irak Iraklılarındır" sloganıyla hareket ettiği ve İngilizlere karşı gelebilme ihtimalinden dolayı seçilmemiştir. Agah Han'ın Hindistan Müslümanlarının lideri olması ve Mezopotamya ile hiçbir bağının olmaması nedeniyle üstü çizilmiştir. Son olarak ise Burhanettin Efendinin bir Türk prensi olması ile Irak'ın ilerleyen dönemlerde Türkiye'ye bağlanma ihtimalinin ortaya çıkabileceği, Arap milliyetçilerinin karşı geleceği gibi ihtimaller üzerine değerlendirme dışında tutulmuştur (Karaca, 2018: 332-335; Allawi, 2014: 398; Rush, Priestland, 2001b: 487-497).

Emir Faysal'ın Irak kralı olması ise konferans öncesinde her ne kadar üzerinde düşünülmüş bir isim olmadığı iddia edilse de Irak kralı olabileceğine dair iddialar, Faysal'ın Paris Barış Konferansından sonra İngiliz yetkililerin kendisi ile temasa geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Winston Churchill'in Sömürge Bakanlığına atanmasından sonra Lawrence aracılığıyla, Faysal'ı Irak'a Kral olması konusunda fikirlerini almakla görevlendirdi. O Sırada Londra'da bulunan Faysal, Lawrence ile 9 Aralık 1920 tarihinde buluştuğunda konunun açılmasıyla aile ilişkilerinin zarar görebilecek olmasına rağmen Irak Krallığı için yeşil ışık yakmıştır. Faysal, Irak krallığı için adı geçen kardeşi Abdullah'ı sorun etmemiş, İngiltere'nin kardeşi Abdullah'ın adaylığını geri çekmesi ve Irak halkının kendisini istemesi halinde gidebileceğini, ailesinin ise bu durumu kabulleneceğini belirtmiştir (Allawi, 2014: 385-390). Ernest Scott, Lord Curzon'a 30 Eylül 1920 (E 12929/44) tarihli yazdığı gizli belgede; Irak kralı için Faysal'ın tahta oturmasının iyi olacağını fakat kolay olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü yerel halkın, Faysal'ı istememekte olduğunu belirtmiş, bu yüzden Faysal'ın İngilizlerin maddi desteğine ihtiyacı olduğunu yazmıştır (IOR/L/PS/10/937/1: 460).

Konferans esnasında Wilson Churchill, Sör Percy Cox'tan Şerif Hüseyin'in oğulları arasından Irak'a kral olması için neden Abdullah'ı[33] değil de Faysal'ı tercih ettiğini açıklamasını istemiştir. Cox ise Faysal'ın I. Dünya Savaşındaki askeri deneyiminden faydalandıklarını, yönetici niteliğinin diğer kardeşlerine göre daha öne çıktığını belirterek, Faysal ile çalışmanın daha faydalı olacağını ileri sürmüştür. Esasında Faysal'ın seçimi, kısmen bazı İngiliz yetkililerinin onun Suriye'de Fransızlarla yaşadığı talihsiz deneyime karşı hissetmiş olabilecekleri suçluluk psikolojisiyle de açıklanabilir. Ayrıca, Faysal'ın sadık ve itaat edecek bir davranış içerisinde olabileceği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Faysal'ın Irak Kralı olarak seçilme nedenleri arasında, yapılacak İngiliz- Irak antlaşmasının kabul edeceği, İngilizlerin gücünün farkında olması ve Hicaz krallığının zayıf düşmesi ile İngilizlerin istediklerini yaptırabilecek potansiyele sahip olması yer almaktadır (Tarbush, 2016: 31-37). Bunun yanı sıra Faysal'ın adaylığı konusunda Cox'un görüşü Lawrence ve Gertrude Bell tarafından desteklenmişti. Cox, Irak halkı Faysal'a diğer adaylara göre daha az muhalif olacağı düşüncesi

[33] Churchill, Faysal'ın Abdullah yerine neden seçildiğini açıklarken, Abdullah'ın sadece zayıflığı değil aynı zamanda önemli bir siyasi mülahazaya da işaret etmiştir. Abdullah'ın Irak için kral seçilmesi, Faysal'ın Ürdün'e kral yapılması demekti. Abdullah zayıf ve pasif iken, Faysal güçlü ve aktif bir lider figürü sergilemektedir. Bu durumda ise Faysal'ın halihazırda Fransa'yı Suriye'de tehdit etme ve bölge düzenini bozarak İngiliz politikasına karşı gelme ihtimali bulunmakta idi. Abdullah, Filistin ve Ürdün'de İngiltere hakimiyetinde kendisine biçilen rolü oynayabilirdi (Kleiman, 1970: 114).

içerisinde olmuştur. Lawrence'a göre Faysal'ın adaylığı yalnızca kişisel bilgisi ve dostluğuyla alaka değil, rakip adaylara karşı Faysal'ın daha medeni olması, dağınık bir ülke için ilk hükümdarın aktif ve ilham verici bir kişilik olması gerektiği üzerinde durmuştur. Emir Abdullah'ın Irak kralı olmaması gerektiği hususunda ise Abdullah'ın tembel olduğunu ve hükmedici bir profilde olmadığını belirtmiştir. Gertrude Bell'de aynı ifade ve düşüncelerle Faysal'ın kral olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu fikir birlikteliği doğrultusunda Siyasi Komite'nin ikinci toplantısında Faysal'ın Kral olmasına yönelik prosedür işlemlerinin nasıl olması gerektiği üzerine çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır. Cox tarafından Faysal'ın Irak kralı olması için hazırlanan yol haritasında Faysal'ın Mezopotamya'ya gelmesi konusunda konsensus oluşmuştur (Klieman, 1970: 107-108, Rush, Priestland, 2001b: 494-496).

Kahire Konferansı devam ederken Churchill, İngiliz Hükûmetine gönderdiği gizli telgraf ile Faysal'ın Irak Kralı olması için adaylık durumunu açıkladı. Faysal'ın en iyi ve en ucuz çözüm olduğunu belirten Churchill, Faysal'ın Mısır'dan geçerek Mekke'ye hareket edeceğini, oradan Basra Körfezine gelerek Bağdat'a gideceği üzerine plan yaptıklarını belirtti. Londra Hükûmetinin Churchill'e gönderdiği metinde, Faysal'ın adaylığını reddetmeyeceklerini fakat doğrudan da desteklemeyecekleri ifade edildi (Barr, 2016: 130; Klieman, 1970: 109; Rush, Priestland, 2001b: 494). Bu gelişmelerin yanında Faysal, Irak krallığı için birtakım şartlar öne sürmüştür. Bunlar, Faysal'ın adaylığının Irak halkı tarafından kabul görmesi ve 1920'de İngilizlere karşı başlatılan isyanın tepkilerini durdurmak ve Arap milliyetçilerinin desteğini almak için İngiltere ile manda rejiminin sona erdirilerek, yeni bir anlaşma ile ittifak yapısının kurulmasıdır. Bu ittifak anlaşmasında İngiliz Hükûmetinin Irak'taki özel çıkarlarının ve ayrıcalıklı konumunun yeterli şekilde korunması ve sürdürülmesine olan desteğin verileceğini ifade eden Faysal, manda rejimi yerine ikili bir anlaşma yapılmasını istemiştir. Churchill, Faysal'ın[34] taleplerini prensipte kabul etti ve sürecin yürütülme görevini Sör Percy Cox'a verdi (Graves, 1941: 277-281; Rush, Priestland, 2001b: 503-504).

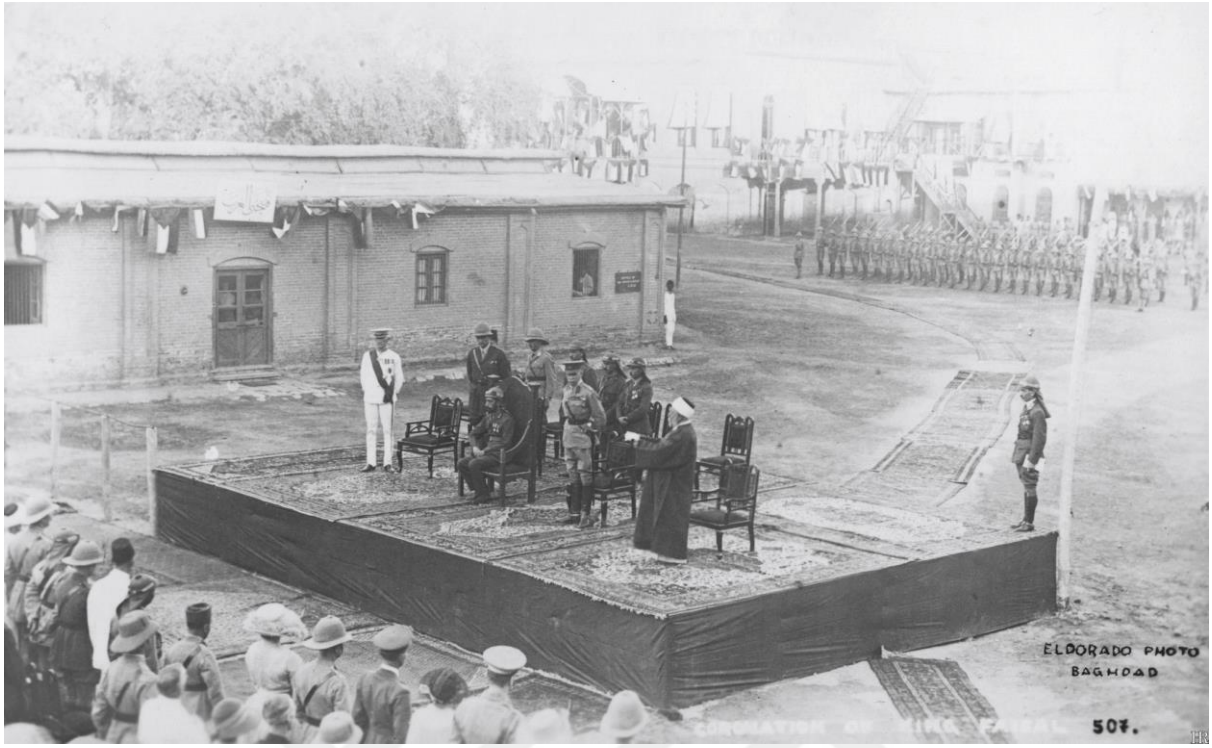
Faysal, 23 Ağustos 1921 yılında taç giyme töreniyle birlikte Irak'ın resmi olarak kralı ilan edilmiştir. Irak devletinin oluşturulması ve devamının sağlanması, esasında İngiliz seçkinlerinin projesiydi. Faysal'ın kendisi de aristokrat Arap soyundan geliyordu ve yerleşik bir üne sahipti. Faysal'ın I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesi ve savaşması, Suriye Kralı olması ve Fransızlar tarafından Suriye'den kovulması, Arap topraklarının bağımsızlığı için çaba göstermesi, Faysal'ın hem

[34] İngiltere'nin Ürdün ve Irak mandasını kurmasıyla birlikte bir takım sorunlarında çözümünü kolaylaşmıştır. Savaş zamanı müttefik olarak gördüğü Haşimi ailesinin Suriye ve Arabistan coğrafyasını kaybetmesinin karşılığında Irak ve Ürdün verilmiştir. Böylece İngiltere, bu bölgelerin kontrolü için harcayacağı askeri harcamaları hem azaltmış hem de stratejik hedefleri ve çıkarları korumada kolaylık sağlamıştır. İngiliz İmparatorluğunun güvenliği, Akdeniz, Basra Körfezi ve Hindistan arasındaki iletişim, petrol imtiyazları gibi imparatorluğun temel çıkarlarının yer aldığı bölgeler daha az maliyetle korunacaktı. Hem Ürdün ve Irak'ın yeni kralları İngiltere'ye sadakatlerini gösterecek hem de İngiltere, bölgedeki etkinliğini domine etmeye devam edecekti. Bu arada Faysal'ın Irak krallığını reddetme ihtimaline karşı Churchill şu ifadeyi kullanmıştır: "Faysal (bu planı reddederse) üçüncü bir tahtı çok bekler!" gibi bir tepki göstermiştir. Faysal'ın krallığı kabul ve İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmesiyle sorun çözülmüştür (Provence, 2021: 161-162).

kabilelerden hem de şehirli kesimlerden destek alabileceği öngörülmüştü. İngiliz Sömürge Bakanı olan Winston Churchill'in de ifade ettiği gibi Faysal, İngiliz çıkarlarının korunması ve sürdürülmesinde en iyi ve en ucuz çözümdü. Fakat Faysal, Irak'a geldiğinde beklediği gibi bir coşkulu karşılama olmadı. Halk tarafından sıcak bir karşılama yapılacağını düşünen Faysal, 23 Haziran 1921'de ilk geldiği Basra'da, bölge halkının Irak kralı olması için tercih ettiği Seyyid Talip el-Nakib'i ve özerkliği savunan kesimlere karşı etkisiz kaldı. Bağdat'a doğru trenle yolculuğuna devam eden Faysal, aşağı Fırat aşiretleri ile Hicaz'dan bir Sünni Şerif'in oğlunun onları yönetme ihtimalinden pek hoşlanmayan Necef ve Kerbela'nın Şii uleması ile karşılaştı. Faysal'ın yolculuğu boyunca karşılaştığı zorluklar Bağdat'a ulaşması ile son buldu. Bağdat'ta İngilizlerin sıcak karşılama töreni Faysal'ın hoşuna gitmişti (Dawisha, 2009: 14-15).

İngilizler Faysal'ın Irak Kralı seçilmesi için bir seçim düzenledi ve oyların %96'sını aldı. Irak'ın kuzeyinde bulunan çoğunluğu Türkmenler ve Kürtlerin oluşturduğu Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye halkı Faysal'ın krallığına karşı çıkarak aleyhte oy verdi (Saatçi, 2007: 192). 23 Ağustos 1921 Salı günü sabah saat 6'ta Faysal için taç giyme töreni düzenlendi. Sayıları 1500'ü bulan İngiliz, Arap Yetkililer, Bakanlar, yerel temsilciler ile ahali katılmıştır. Faysal'ın askeri üniforma giydiği taç giyme töreninde Sör Percy Cox, Faysal'ın %96 oyla Irak Kralı seçildiğini ilan etti. Irak'ın henüz milli marşı olmadığı için "*Tanrı Kralı Korusun*" adlı İngiliz marşı çalınmış ve 21 pare top atışı yapılmıştır (Bell, 1921). Faysal'ın kral olarak yönetimi devralmasıyla birlikte geçici Hükûmet feshedildi ve yerine yeni bir bakanlar kurulu ile kurucu meclis oluşturuldu. Faysal, Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerin yanında savaşmış ve Suriye Krallığı döneminde yanında duran arkadaşlarını da Irak'a getirmişti. Bu açıdan Faysal'ın Bağdat'ta kabul görmesi sıkıntı olmazken, taşrada biraz zaman almıştır. Bu yüzden Faysal'ın krallığının genel kabul görmesi için dini unsurlar kullanıldı ve Faysal'ın Peygamber soyundan geldiği iddiası, dinsel retorik için uygun malzeme sundu. Örneğin al-Iraq gazetesinde, Kral'ın Bağdat'a gelişini selamlayan açık bir mektup yayımlanmış, ona itaat etmekle Allah'a itaat etmek arasında bağlantı kurulmuştur (Tarbush, 2016: 38).

Fotoğraf 1: Faysal'ın Taç Giyme Töreni

Faysal'ın taç giyme töreni, Kaynak: https: //twitter.com/Mecra/status/1297614998550740994?s=20

2.2. **Faysal Dönemi Irak-İngiltere İlişkileri**

Kahire Konferansı neticesinde Irak'a kral olan Faysal, Arap milliyetçilerini sakinleştirecek bir Hükûmet kurmaya çalıştı. Öncelikli hedef olarak ise manda rejiminin son bulması ve Irak'ın eşit bir devlet statüsüne gelmesini sağlamaktı. Faysal, İngiltere ile manda rejimi yerine İngiltere'nin hassasiyetlerinin dikkate alındığı, görünürde iki egemen devlet arasında imzalanmış bir ittifak anlaşması yapmak istemişti. Bu durum İngiltere içinde Irak'taki kaosu bitirmek ve İngiliz kamuoyunda ortaya çıkan İngiltere'nin Irak'taki taahhütlerini azaltmalı çağrısı için de bir çıkış yolu olacaktı. 10 Ekim 1922 tarihinde imzalanan anlaşma esasında manda rejiminin devamından başka bir şey öngörmüyordu. Sadece manda kelimesi kaldırılmış, içerik ve işleyiş ittifak çatısı altında devam ettirilmiştir. Irak Kralı Faysal'ın anlaşma karşısında çaresizliğini "Bu, Bay Churchill'in bana Londra'da söz verdiği türden bir anlaşma değil" cümlesiyle ifade etmiştir (Khadduri & Ghareeb, 1997: 22-23; Tripp, 2007: 51).

Faysal'ın Suriye'deki başarısız krallık süreci, İngiltere'ye karşı gelmeme durumunu ortaya çıkartmıştır. Arap milliyetçilerinin ısrarlarına rağmen Faysal, İngilizlerle çatışmaya değil anlaşma yoluna gitmiştir. Faysal, İngiltere'nin sunduğu her şeyi kabul etmenin daha faydalı olacağını, ilerleyen dönemlerde barışçıl yollarla Irak'ın bağımsızlığı için taviz koparabileceğini düşünmüştür. Anlaşmanın arka planına baktığımızda ise Aralık 1921 ile Ağustos 1922 arasında İngiliz-Irak Antlaşması hakkında ayrıntılı tartışmalar yapılmıştır. İngiliz-Irak ilişkilerinin şeklini belirleyen bir ana antlaşma, askeri ve

mali konular ile Irak Hükûmeti tarafından istihdam edilecek İngiliz yetkililerin sayısı ve görevleri ile ilgili tali anlaşmalar olacaktı. Faysal'ın anlaşmaya yanaşmaması üzerine İngilizlerin Faysal'a duyduğu kızgınlık arttı. Cox'un anlaşma karşıtlarına yanıtı, Hükûmeti askıya almak, milliyetçi gazeteleri yasaklamak ve anlaşmaya karşı çıkan liderleri sürgüne göndermek oldu. Sonunda, Ağustos 1922'de, büyük bir kriz ancak Faysal'ın hastalığının nüksetmesi ve İngiliz Yüksek Komiseri Sör Percy Cox'un bu dönemde tüm gücü eline alması ve sonrasında Faysal'ın anlaşmaya onay vermesiyle önlendi. Anlaşma, İngiltere'nin dolaylı yönetiminin temelini oluşturmakta idi. Irak, İngiltere'ye borçlu olduğu sürece, kralın İngiliz çıkarlarını etkileyen tüm konularda ve maliye politikasında İngiltere'nin tavsiyelerine uymasını öngörüyordu. Anlaşmanın kendisi yirmi yıl sürecekti fakat ilerleyen yıllarda revizyona tabi tutularak 1923 yılında 4 yıla indirilmiş, 1926 ve 1927 yıllarında farklı anlaşmalar imzalanarak, İngiltere, Irak'a askeri yardım da dahil olmak üzere çeşitli yardımlar sağlama ve mümkün olan en kısa sürede Irak'a Milletler Cemiyeti'ne üyelik teklif etme sözü vermiştir (Sluglett, 2007: 55; Marr, Al Marashi, 2018: 21; Dodge, 2003: 20-21; Khadduri, 1960: 5-6).

Anlaşma, Bakanlar Kurulu tarafından hemen onaylansa da Irak Kurucu Meclisi tarafından onaylanması 1924 yılını buldu. Kurucu meclis üyeleri, pazarlık yoluyla anlaşmadaki maddeleri değiştirmeye çalışmış, yaklaşık 10 haftalık bir müzakere süreci yürütmüştür. Kurucu meclis, anlaşmanın Irak için çok ağır maddi/manevi yükler getirdiğini, meclisin bu anlaşmayı en kısa sürede değiştirmek için İngiliz Hükûmetiyle iş birliği içerisinde olması gerektiği hususunda görüş birliğine varmıştır. Anlaşma[35] uyarınca İngiltere, kralın talebi üzerine Irak'ın ulusal egemenliğine zarar vermeden, mevcut anlaşma süresince ihtiyaç duyabileceği tavsiye ve yardımı sağlayan gerekli personele sahip bir Yüksek Komiser ve başkonsolos bulundurma hakkı kazanmıştır. Siyasi olarak, Irak iç işlerinde özerk iken dış işlerinde İngiltere'ye bağlı kalmıştır. İngiltere, Irak'ın dış ilişkilerinde onay merci olmuş, diğer ülkelerde elçilik açılması için İngiltere'nin rıza göstermesi şartı getirilmiştir. Ekonomik olarak ise İngiltere dışında hiçbir ülkeye ekonomik ayrıcalık verilmemesi karara bağlanmıştır. Burada İngiltere, Amerika'nın Irak petrol sahasında işlem yapmasının önüne geçmek istemiştir (Archive Research, 1987: 285-288; IOR/R/15/1/730: 40). Esasında Faysal, yeni krallığının desteklenmesi için İngiltere ile yakın çalışmak istemekle birlikte, Londra ile yakın ilişki içerisinde olmanın halk tarafından da hoş karşılanmayacağını düşünmekte idi. İngiltere ise Irak'a yönelik politikasında petrolün ortaya çıkmasıyla petrol imtiyazlarına ağırlık vermiş, petrol imtiyazlarından elde ettiği gelir ile Faysal'ın krallığını destekleyerek, kendi mali yükünü azaltacağını hesaplamıştır (Yergin, 2019: 197).

Bu anlaşmaya bağlı olarak İngiltere – Irak arasında askeri anlaşma imzalanmıştır. Buna göre Iraklılar mümkün olan en kısa süre içerisinde iç düzen ve ülkenin savunmasından sorumlu tutulacaktı. Irak'taki

[35] Anlaşmanın maddelerine ulaşmak için bkz: Hurewitz, C. (1987), *Diplomacy In The Near And Middle East A Documentary Record 1535-1956, Volume VI, 1914-1956,* Cambridge: Archive Editions. ss.111-114.

İngiliz kuvvetleri 1928'e kadar kademeli olarak çekilecekti. Iraklılar, Yüksek Komiserin ordu hareketleri hakkındaki tavsiyelerini ihmal ederse veya onun tavsiyesini dikkate almayarak sorun çıkarırlarsa İngiliz yardımı kesilecekti. Ortak operasyon gerçekleştiğinde ise komutan İngiliz olacaktı. Irak gelirinin %25'ini silahlı kuvvetlerinin gelişimi için harcayacaktı (IOR/L/MIL/17/15/64, 290-300). 1921 yılında İngilizler tarafından kurulan Irak ordusu başlangıçta 3,500 ve daha sonraları 7,500 askere çıkartılmış, 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise bu sayı 30 binleri aşmıştır (Cleveland, 2008: 232).

Irak ordusunun düşük rütbeli askerleri çoğunlukla Şii aşiret unsurlarından, subay birlikleri ise Sünni kesimden olan eski Osmanlı subaylarından oluşturulmuştur. İlerleyen yıllarda Faysal ve İngilizler, Türkiye yanlısı tutum sergileyen subayları görevden uzaklaştırmış ve Kürt gruplarından subay temin etmeye çalışmışlardır. Faysal, orta ve alt gelirli Sünni ailelerden gelen kişileri orduya almaya çalışmıştır. Buradaki temel amaç, ülkenin bütünlüğünü korumak, Şii grupların isyanlarına karşı Faysal'a destek olmak ve onun egemenliğini ülke geneline yaymaktı (Marr, Al- Marashi, 2018: 20, Dawisha, 2009: 36-37). İngiltere, Irak ordusunu oluştururken, ülkenin savunma politikasından çok İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda oluşturulduğu iddia edilebilir. Çünkü İngiltere'nin Irak'ı savunmadaki amaçları arasında; kendi çıkarlarını ve emperyal iletişimini korumak, Irak'ı olası dış işgallere karşı korumak, iç barış ve güvenliği sağlamak ve bu hedeflere olabildiğince az maliyetle ulaşma yer almaktaydı. Bu kapsamda İngiltere, kara gücü olarak Irak ordusunu oluşturacak, hava gücünü ise İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerinin bir bölümü oluşturacaktı. 1924 yılında Irak ile İngiltere arasında imzalanan askeri anlaşmada yukarıda belirttiğimiz hususlar belirlenmiş olup, Irak ordusu gerekli donanımlara sahip olarak 1928 yılına kadar ülke güvenliğinin sağlanmasında tamamen sorumlu olacaktı. İngiltere ise bu planlamalar doğrultusunda Irak'ta askeri harcamaları 1920-21'de yaklaşık 32 milyon sterlin iken, 1926-27'de 4 milyon sterline ve 1930-21'de ise ,48 milyon sterline düşürmüştür (Sluglett, 2007: 182-183).

Faysal, Irak kralı olduktan sonra önünde yapılması gereken birçok iş vardı. Şii-Sünni Araplar, Yahudiler, Kürtler, Türkmenler, Yezidiler ve Hristiyanlardan oluşan parçalı bir ülkeyi Iraklı kimliği altında toplamayı amaçlıyordu. Musul, Bağdat ve Basra bölgesinden oluşan Irak'ta, ağırlıklı olarak köylü kesim bulunmakta, kentli kesim ise oldukça azdı. Bu durum ise ortak bir politika ve kültürel geçmişten yoksun olduğu için Faysal'ın işini zorlaştırmaktaydı. Buna karşın Arap milliyetçiliğinin etkisi ile bu bölgelerdeki insanlar bir araya gelmiştir (Yergin, 2019: 197). Fakat Faysal, Irak devletini inşa ederken büyük ölçüde Şiileri yönetimden dışladı. Bu durumun Şiilerin İngiltere'ye yönelik isyanıyla da ilgisi bulunmaktadır. Ayrıca, Şiilerin 1922'de Kurucu Meclis seçimi ve 1923'teki Parlamento seçimlerini boykot ederek İngiliz politikalarına karşı çıkması, Şiilerin devlet kademelerinde yer almasını engellemiştir. İngilizler ise bazı büyük Şii din adamlarını sürgüne göndererek Irak'ta istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Şiilerin devlet yönetiminden uzaklaştırılması ile İngilizler, Iraklı elit kesimi oluşturmak ve devlet kademelerinde görevlendirmek için çoğunlukla Sünni

Arap kesimden oluşan eski Osmanlı seçkinlerine yer vermiştir. Faysal'ın tahta çıkmasıyla birlikte savaşta onunla birlikte hizmet etmiş ve onun Suriye'deki kısa ömürlü Hükûmetinin belkemiğini oluşturan Iraklı milliyetçilerinde Irak'a dönmesi ve hızla devletin yüksek kademelerine yerleştirilmeleri, Faysal'a önemli bir destek sağlamıştır. Bunun yanı Sıra Faysal ve çevresi, yeni devletin oluşum sürecinde Arap milliyetçiliği ideolojisi çerçevesinde Irak'ı bir "Arap Devleti" olarak tasarlamak istediler. Fakat bu durum Irak'ta yaşayan Yahudi, Kürtler, Türkmenler, Ezidiler gibi etnik kökenleri dikkate aldığımızda gerçeklik ile pek bağdaşmayan bir düşünce idi. Bu temelde Irak'ın yeni yöneticileri otantik bir Iraklı tanımı yapmaya çalışmak için eşitsiz bir vatandaşlık kategorisi oluşturmuşlardır. Buna göre; A kategorisi, daha önce Osmanlı vatandaşı veya ebeveynleri Osmanlı vatandaşı olan Iraklıları kapsamaktadır. B kategorisi ise çoğunlukla İran uyruklu Şii Irak vatandaşlarını ve hiçbir ülke vatandaşı olmayan kişileri içermektedir. Sadece A kategorisinde olan Iraklılar, vatandaşlıkla ilgili tüm sosyal ve politik haklardan yararlanma hakkına sahip olmuştur (Lourer, 2022: 132-133; Marr, Al Marashi, 2018: 20). 9 Ekim 1924 yılında çıkartılan Irak vatandaşlık yasasında bir Iraklı kimliği inşa edilmeye çalışılmış, Irak vatandaşlığının doğumla ve Hükûmet kararıyla kazanabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra 6 Ağustos 1924 tarihinde Osmanlı tebaası olan ve daimî olarak Irak'ta ikamet eden herkesin, bu tarihte Osmanlı tebaası olmaktan çıkıp Irak tabiiyetini kazandığı beyan edilmiştir. Ayrıca, Irak vatandaşlığı yerine Türk vatandaşlığına geçmek isteyenler için de hak verilmiştir (IOR/R/15/2/1457).

İngiltere, Irak üzerindeki sorumluluklarını hızlı bir şekilde sona erdirme kararının sonucunda, Irak devletinin kendisini sürdürmek için gerekli kurumları aceleyle oluşturmak zorunda kaldı. Faysal, Irak'ı bir arada tutmada kararlı olan kendisine bağlı küçük bir elit grubunu oluşturmada başarılı oldu. 1924 Irak Anayasasının belirttiği şekilde yargı, iki meclisli bir yapı ve Hükûmet sisteminin kurulmasında Faysal'ın oluşturduğu bu elit kesimin rolü olmuştur. Yargı ve parlamento Hükûmetin kontrolü altında olmuştur (Yapp, 1996: 69).

İngiltere, 1920'li yılların sonlarına doğru Irak'ı Milletler Cemiyeti üyeliğine tavsiye etmenin mümkün olup olmadığını değerlendirmek üzere çalışmalara başladı. 1929 yılında İngiliz Ramsay Macdonald Hükûmeti, Irak'ı 1932 yılında Milletler Cemiyeti üyeliği için tavsiye etme kararı aldı. Hazırlık aşamasında 1930 yılında Irak ile gelecekteki ilişkileri düzenlemek için "Irak ve İngiltere İmtiyazlı İttifaklık Anlaşması (*Treaty Of Preferential Alliance: The United Kingdom And Iraq)"* adlı yeni bir anlaşma imzalandı. Anlaşma, Irak'ın Milletler Cemiyetine girmesiyle yürürlüğe girecekti. 25 yıllık bir süreyi kapsayan anlaşmada taraflar diplomatik ve savunma ittifakı içerisinde olacaktı. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 20 yıl sonra, taraflardan birisinin talebi üzerine anlaşmanın her koşulda sürekli olarak sürdürülmesi ve korunmasını sağlayacak yeni bir anlaşma yapılacaktır. Taraflar, ittifak ruhuna uymayan hiçbir politikayı benimsemeyecek, savaş veya yakın savaş tehdidi durumunda Irak Kralı ülkedeki tüm demiryolları, nehirler, limanlar, havalimanları ve iletişim araçlarının kullanımı dahil tüm ihtiyaçları İngiltere'ye sağlamakla yükümlü olmuştur. Barış zamanlarında ise İngiltere

sadece Basra yakınlarında ve Bağdat'a 50 mil uzaklıktaki (Habbaniyah) hava üslerinde egemenlik hakkı olacaktı. Anlaşma çerçevesinde Irak ordusunun eğitimi ve ikmalinde İngiltere ile iş birliği içerisinde olması gerekli kılınmıştır. İngiltere, demiryolları ve Basra limanını Irak'a devretmiş, Irak'ın iç idaresi üzerinde daha önceki anlaşmalarla elde ettiği tüm sorumluluklardan her türlü yasal ve sözleşmeye dayalı denetimden vazgeçmiştir. Irak'ın Ekim 1932 tarihinde Milletler Cemiyetine bağımsız bir devlet üye olmasıyla birlikte, İngiliz yüksek komiserliği lağvedilip, yerine büyükelçilik makamı getirilmiştir. Bundan sonra İngiltere ile Irak arasındaki ilişkiler 1930 tarihli anlaşmaya göre yönetilmiştir (IOR/R/15/1/730: 290-300; Hurewitz, 1987: 178-181).

Irak Ekim 1932 tarihinde Milletler Cemiyetine bağımsız bir devlet olarak üye olmasıyla birlikte İngiliz çalışanların sayısında hızlı bir azalma olmuştur. 1920'lerde Irak'ta çalışan İngiliz sayısı yaklaşık 3.000 iken, 1932'de 100'e düşürüldü ve danışmanlar Irak Hükûmetinin çalışanları sayıldı (Yapp, 1996: 80-81). Faysal, Irak'ın bağımsızlığını gerçekleştirmesine paralel olarak Suriye ile birlik kurmak istedi fakat Suriye'deki siyasi çevrelerin muhalefeti nedeniyle Faysal'ın isteği olmadı. 8 Eylül 1933 tarihinde o ölünce yerine oğlu Gazi, Irak'ın Kralı olacaktı.

2.3.Irak Sınırlarının Oluşturulması ve Sınır Sorunlarının Dış Politikaya Yansıması: Kuveyt Örneği

2.3.1. Osmanlı – İngiliz Çekişmesinde Basra Vilayeti: Kuveyt

Kuveyt'e yerleşim konusunda net bir bilgi olmamasına rağmen genel olarak bu bölgenin 18. yüzyılda yerleşime açıldığı değerlendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Lahsa/Ahsa eyaletinin yerel yöneticilerinden olan Beni Halid[36] kabilesinin kontrol altında tuttuğu alan içerisinde bulunan ve "*Küçük Kale*" anlamına gelen Kuveyt'e ilk yerleşim, 1716 yılında büyük Anize kabilesine bağlı olan el-Utub[37] (beni Utbah) kabilesinden üç ailenin (al-Sabah, al-Khalifah ve al-Jalahimah) sürüleriyle birlikte bölgeye göç etmesiyle başladığı bilinir. Bölgede Beni Halid kabilesi lideri Barak Bin Uray tarafından yaptırılan hisardan başka bir şey yoktu. Avrupalı seyyahlar tarafından Kuveyt, sığ sulara sahip olmasından dolayı "*küçük boynuza*" benzetilmiştir. Bölgeye yerleşimde Orta Arabistan'da etkili olan şiddetli kuraklığa bağlı kıtlığın neden olduğu ifade edilmektedir. 1756 yılında el-Sabah ailesinin lideri Sabah İbn-i Cabir'in aşiret reisi olarak seçilmesiyle birlikte, Kuveyt'te Sabah ailesi dönemi başlamıştır. Sabah ailesi balıkçılık, inci avcılığı ve deniz ticareti ile uğraşmıştır. Bölge, yeşillik alan

[36] Kuveyt ve el-Hasa bölgesi 16. yüzyılda Beni Halid kabilesinin kontrolü altında idi. Etki alanları güneyde Katar, kuzeyde Basra'ya kadar uzanıyordu.

[37] Utub kabilesiyle ilgili ilk Osmanlı belgesi 1701 tarihlidir. Bölgeyle ilgili batılı kaynak ve haritalarda Kuveyt ve sakinlerine yönelik bilgiler 1756'dan sonra takip edilebilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Kuveyt'in tarih içinde bağımsızlığı veya aidiyetiyle ilgili tartışmalarda önemli bir durum arz etmektedir. Beni Halid kabilesinin burayı kontrol altında tutması veya Utub kabilesinin Osmanlı Devleti'nin izniyle buraya yerleşmiş olması, Kuveyt'in Osmanlı Devleti ile olan bağını göstermektedir (Akyıldız, Kurşun, 2015: 28-31).

bakımından fakir olduğu için çorak bir yapıya sahipti. Kuveytli tüccarlar, Irak'ın Basra bölgesinden tahıl ve tatlı su, Hindistan'dan gemi yapımı için malzeme, pirinç, şeker ve baharat, Kızıldeniz bölgesinden kahve, İran'dan tütün ve kuru meyveler ithal ederek Kuveyt'i bir liman şehrine dönüştürmüştür. Bu liman şehrini korumak isteyen el- Sabah ailesi, şehrin duvarına sur örerek dış tehditlere karşı koruma sağlamaya çalışmıştır (Finnie, 1992: 1; Mendelson, Hulton, 2017: 147-185; Albaharna, 1963: 3; Rahman, 1993: 292; al-Nakıb, 2016: 21-23; Dickson, 1956: 25; Schofield, 1991: 1-2; Akyıldız, Kurşun, 2015: 28-31).

Musul, Bağdat ve Basra[38] vilayetlerinden oluşan Irak, 1523'ten başlayıp 1548'e kadar devam eden süreç içerisinde Osmanlı Devleti egemenliği altına girmiştir. Musul, önce Diyarbakır üzerinden yönetilmiş, daha sonra ayrı olarak vilayet yapılmıştır. Bağdat ve Basra vilayetleri ise beylerbeylikleri şeklinde yönetilmiştir. Musul ve Basra nüfuzlu aileler, Bağdat ise kölemen valiler tarafından yönetilmiştir (Akyıldız, Kurşun, 2015: 15). Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi[39] sahillerini kontrol altına alması Yavuz Sultan Selim zamanında olduğu kabul edilmekle birlikte fiili egemenliğin Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi sonrasında Bahreyn'den elçilerin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmekle sağlandığı bilinmektedir (Kurşun, 2004: 21).

Bağdat vilayetinin bir parçası olarak Osmanlı idari sistemine dahil olan Basra, uzun bir süre yerel emirlikler tarafından yönetilmiştir. 1831 yılında son Kölemen valisi olan Davud Paşa'ya karşı yapılan askerî harekât sonrasında Bağdat ve Basra coğrafyası, doğrudan merkezi sisteme dahil edilmiştir. Basra'nın Bağdat'tan ayrı olarak eyalet statüsüne yükseltilmesiyle birlikte mutasarrıf aracılığıyla yönetilmiştir. 1864 ve 1867 Nizamnameleriyle Osmanlı idari sisteminde yapılan değişiklik ile Bağdat ve Basra bölgeleri yeniden taksim edilmiştir. Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği esnasında Basra Sancağının idari sınırları genişletilmiş, 1871 tarihinde Necid, Ahsa ve Kuveyt Basra Sancağına bağlanmıştır. Mithat Paşa'nın uygulamış olduğu politikalar neticesinde yeni yerleşim yerlerinin Basra sancağı sınırlarına dahil edilmesi ve 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Basra sancağının jeopolitik konumu önem kazanmış, 1875'te yapılan düzenlemeyle Basra, vilayet statüsü

[38] Basra, Arapçada toprağı sert olan yer anlamına gelmektedir. Basra'nın toprağı taş gibi serttir. Acemler Basra'yı Huraybe olarak adlandırmıştır. Basra şehri, Basra Körfezini, İran ve Irak yollarını kontrol altında tutabilmek için stratejik mevkisi nedeniyle askeri üs olarak kurulmuştur. Hz. Osman'ın (644-646) şehit edilmesinde Basra'dan gelen isyancı grupların katılması, Hz. Ali'ye karşı oluşan muhaliflerin Cemel Vak'ası olayı da Basra'da meydana gelmiştir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanlarında Basra; idari ve iktisadi alanlarda önemli gelişmeler yaşamış, bu dönemlerde İslam Ordusunun doğuya yaptığı seferlerde kontrol altına alınan Ahvaz, Sicistan, Azerbaycan ve Horasan gibi bölgelerin yönetimi Basra Valiliğinin sorumluluğuna bırakılmıştır (Kılıç, 2011: 68-70).

[39] Basra Körfezi; Arabistan Yarımadasının kuzeydoğusu ile İran'ın güneybatısı arasında kalan Hint Okyanusuna bağlı bir körfezdir. Körfez, Şatt'ül Arap'ın ağzından başlayarak Hürmüz Boğazı çıkışına kadar devam etmekte ve uzunluğu 975 kilometredir. Basra Körfezi, Araplar tarafından el-Halicü'l- Arabi, İranlılar tarafından Halic-i Farisi ve uzun bir süredir körfezi kontrol eden Osmanlılar tarafından ise Basra Körfezi olarak adlandırılmıştır. Eski İslam coğrafyacıları eserlerinde Basra Körfezini Bahr-i Faris olarak adlandırmıştır. Basra, Fav, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Ebuzabi, Maskat, Bender Abbas, Lince ve Buşir gibi iskeleler, Basra Körfezinde yer alan tarihi liman ve şehirler olarak bilinmektedir. Bölgede inci, hurma ve balıkçılık gibi ticari faaliyetler yapılmakta idi (Korkmaz, 2021: 7). Günümüzde İran Milli Pers Körfez Günü ilan ederek Pers ismini korumaya çalışmakta, Araplar ise Arap Körfezi adlandırmasını yapmaktadır. Birleşmiş Milletler ise bölgeyi Pers Körfezi olarak adlandırmaktadır.

kazanmıştır[40]. Kuveyt'in 1869'da Basra'ya bağlanmasıyla birlikte Kuveyt fiili olarak Osmanlı Devleti egemenliği altına girmiş ve kaymakamlık unvanı verilmiştir. Mithat Paşa, Kuveyt'in önemine binaen Babıali'ye gönderdiği raporda, İngilizlerin bu bölgede engellenmesi gerektiğini, Bahreyn üzerindeki etkisine benzer bir durumu Kuveyt'e de uygulamak istediklerini ifade etmiştir. İngilizlerin Körfeze hâkim olma politikaları doğrultusunda Kuveyt'in işgal edilebileceğini belirten Mithat Paşa, Kuveyt'teki Al-Sabah ailesini celbederek onlara Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunmaları gerektiği konusunda ikna etmiş ve mevcut Kuveyt şeyhini Kaymakam olarak tayin etmiştir. 1871 yılında Mithat Paşa'nın yaptığı başarılı girişimler neticesinde Necd'in Kuveyt'e yönelik baskıları azaltılmış, bu nedenle Kuveyt Şeyhi gemilerinde Osmanlı Bayrağını taşımaya başlamıştır. 1875'te Basra, vilayete dönüştürülmesiyle birlikte Fav, Ebu'l-Hasib, Şatt'ül-Arap, Zübeyir ve Harise olmak üzere beş nahiyeden oluşturulmuştur. Kuveyt ise Basra'nın bir kazası olarak devam etmiş ve statüsü değiştirilmeyerek es-Sabah ailesinden Kuveyt Kaymakamlık sıfatı alınmamıştır. Basra'nın vilayet statüsü 1880 ve 1884 tarihleri arasında değiştirilerek Bağdat valiliğine bağlanmışsa da 1884 yılında çıkartılan yeni bir nizamname ile tekrardan vilayet statüsüne dönüştürülmüştür. 1908 yılında meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti, Basra vilayetinin idari yapısında tekrar bir düzenleme yapmış fakat Basra merkez sancağına bağlı Kuveyt ve Fav kazalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bundan sonra Irak'ın Osmanlı Devleti egemenliği altından çıktığı tarihe kadar Basra bölgesinin vilayet statüsü devam etmiştir (Kurt, 2015: 27-30, Çetinsaya, 2020: 148; Kurşun, 2004: 43).

20. yüzyıla gelinmesiyle birlikte Osmanlı Devleti Basra coğrafyasına yönelik politikalarında değişikliğe gitmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Irak coğrafyasına yönelik politikalar öncelikli hale gelmiştir. Bunun temel nedenleri arasında Mısır'ın İngiliz etkisi altında olması ve Osmanlı yönetiminden uzaklaşması yer almaktadır. Irak coğrafyasının da Mısır gibi elden çıkmasını istemeyen Osmanlı yönetimi, Irak'a bu yüzden özel önem vermektedir. Diğer bir neden ise Irak topraklarının bir oldu bitti yaratılarak Avrupalı devletler tarafından ele geçirilmesidir. Bu durumun önüne geçmek ve engellemek için Bağdat Valileri Takiyüddün Paşa, Namık Paşa ve Mithat Paşa dönemlerinde oldukça başarılı çalışmalar yapılmıştır. Fakat, 1899 yılında Kuveyt Şeyhi Abdullah b. Sabah'ın kardeşi Mübarek el-Sabah tarafından öldürülmesi ve Mübarek'in İngiliz yanlısı politikalar izlemesiyle Kuveyt, Osmanlı Devleti'nden uzaklaşmaya başlamıştır (Akyıldız, Kurşun, 2015: 15-31).

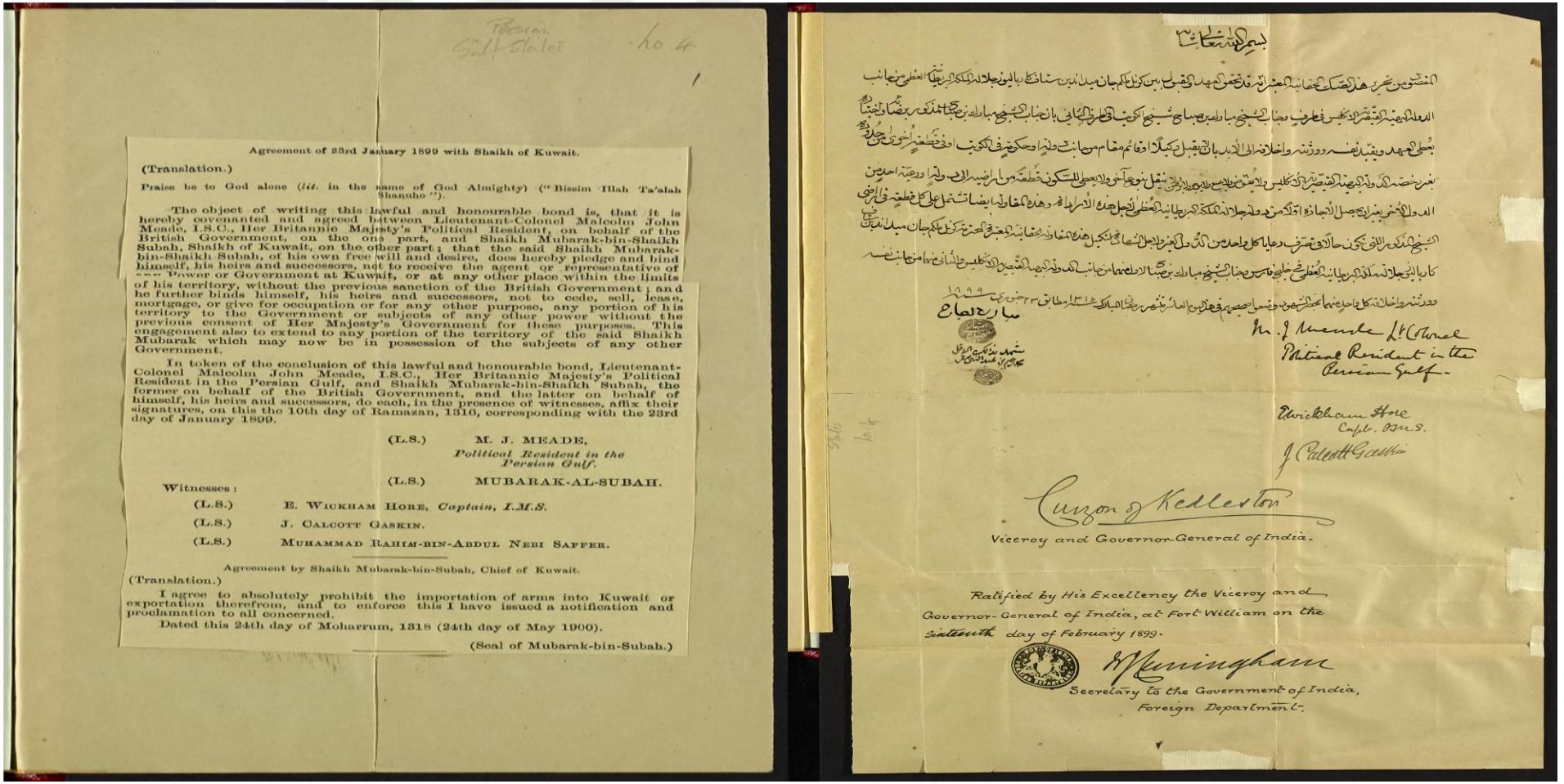
Diğer taraftan, İngiltere'nin bölgeye yönelik ilgisi 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında arttığını ifade edebiliriz. İlk olarak, İngiltere'nin Kuveytli şeyhlerle ticari ilişkilerinin kayıtları 1775'e kadar gitse de siyasi temasları 19. yüzyılın başından önce kurulmamıştı. Bunun yanı sıra İngilizlerin, Kuveyt'e yönelik çalışmalarındaki ilk kayıt Binbaşı William Colebrooke'in 10 Eylül 1820 tarihli

[40] Basra vilayetinin siyasi, idari ve askeri durumuna ilişkin detaylı bilgiler için bkz. Kurşun, Z. (2004). *Basra Körfezinde Osmanlı İngiliz Çekişmeleri: Katar'da Osmanlılar (1871-1916*). Ankara: TTK. Kurt, B. (2015). *Osmanlı Basra'sında Devlet ve Toplum 1908-1914*, İstanbul: Küre Yayınları. Çetinsaya, G. (2020). *II. Abdülhamid Döneminde Irak'ta Osmanlı İdaresi*, (Çev. Zehra Savan), İstanbul: Küre Yayınları. Ceylan, E. (2022). *Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri*, (Çev. Kenan Koçak), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları. Korkmaz, M. (2021). *Basra Körfezinde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri*, Ankara: TTK.

raporudur. Raporda Kuveyt'te Utub kabilesine yönelik bilgiler verilirken, karışık bir Arap ırkının yaşadığını, 20 topun monte edildiği bir kalenin şehri savunduğu, içme suyunun bölge halkı için yetersiz olduğu ve ani saldırıya karşı korumasız oldukları belirtilmektedir. En olası tahmine göre silahlı nüfusun 5.000 ila 7.000 erkekten oluştuğu, bunlarında sadece birkaç yüzünün Utubi kabilesinden, diğerlerinin ise ticari saiklerle orada bulunan ırklardan olduğu not edilmiştir. 1829 tarihinde Binbaşı George B. Brucks'ın Hindistan'daki İngiliz Hükûmetine Basra Körfezi'nin seyri hakkında yazdığı raporda, Kuveyt Şeyhinin Türklerin otoritesini kabul ettiğini, yıllık olarak pirinç ve hurmadan oluşan vergilerini ödediklerini, buna karşılık ise Babıali'den onursal kıyafetler ile taltif edildiklerini belirtmiştir. Körfezin diğer bölgelerinde istikrarsız bir süreç yaşanırken, Kuveyt'te barışçıl bir dönem yaşanmakta ve kendi işlerini ilerletmektedirler (IOR/R/15/1/726: 18-19). İngiltere ile Kuveyt Şeyhi Jaber bin Abdullah es-Sabah arasında 1841 yılında bir yıl boyunca sürmesi öngörülen bir ateşkes anlaşması yapılmıştır. Buna göre Basra Körfezinde İngiliz gemilerine yönelik saldırılan durdurulması ve İngilizlerinde körfezdeki şeyhliklere yönelik bombardıman yapmaması konusunda anlaşma yapılmıştır. Kuveyt şeyhi kendine bağlı aşiretlerin diğer aşiretlere yönelik saldırıları önlemekle sorumlu olduğu, barışın tesisinde rol oynaması gerektiği belirtilmiştir (IOR/L/PS/10/606: 337).

Kuveyt Şeyhi Mübarek'in 27 Temmuz 1897 tarihinde İngiliz temsilcisine yazdığı mektupta Osmanlı Devleti'ne karşı İngiliz korumasının sağlanıp sağlanmayacağını sormakta ve İngiltere'nin korumasını talep etmektedir. İlk başta İngiltere, bu isteği geri çevirse de yapılan görüşmeler sonucunda İngiltere ve Kuveyt arasında 1899 tarihli bir anlaşma imzalanarak Kuveyt, İngiltere'nin koruması altına girmiştir (IOR/R/15/1/726: 30-45). Anlaşmaya göre; İngiliz Hükûmetinin önceden onayı olmaksızın, Kuveyt Şeyhi herhangi bir toprağını, başka bir ülkeye kiralaması, satması, devretmesi veya herhangi bir amaç için kullandırması mümkün değildir. Bunun yanı sıra İngiltere'de Kuveyt şeyhini meydana gelecek dış tehditlerden koruyacağını belirtmiştir (FO 539/109: 81).

Belge 1: İngiltere ile Kuveyt Şeyhi Arasında İmzalanan 1899 Anlaşması

Agreement of 23rd January 1899 with Shaikh of Kuwait.

(Translation.)

Praise be to God alone (*lit.* in the name of God Almighty) ("Bissim Illah Ta'alah Shanuho").

The object of writing this lawful and honourable bond is, that it is hereby covenanted and agreed between Lieutenant-Colonel Malcolm John Meade, I.S.C., Her Britannic Majesty's Political Resident, on behalf of the British Government, on the one part, and Shaikh Mubarak-bin-Shaikh Subah, Shaikh of Kuwait, on the other part; that the said Shaikh Mubarak-bin-Shaikh Subah, of his own free will and desire, does hereby pledge and bind himself, his heirs and successors, not to receive the agent or representative of ---- Power or Government at Kuwait, or at any other place within the limits of his territory, without the previous sanction of the British Government; and he further binds himself, his heirs and successors, not to cede, sell, lease, mortgage, or give for occupation or for any other purpose, any portion of his territory to the Government or subjects of any other power without the previous consent of Her Majesty's Government for these purposes. This engagement also to extend to any portion of the territory of the said Shaikh Mubarak which may now be in possession of the subjects of any other Government.

In token of the conclusion of this lawful and honourable bond, Lieutenant-Colonel Malcolm John Meade, I.S.C., Her Britannic Majesty's Political Resident in the Persian Gulf, and Shaikh Mubarak-bin-Shaikh Subah, the former on behalf of the British Government, and the latter on behalf of himself, his heirs and successors, do each, in the presence of witnesses, affix their signatures, on this the 10th day of Ramazan, 1316, corresponding with the 23rd day of January 1899.

(L.S.) M. J. MEADE,
Political Resident in the Persian Gulf.

(L.S.) MUBARAK-AL-SUBAH.

Witnesses:

(L.S.) E. WICKHAM HORE, *Captain, I.M.S.*

(L.S.) J. CALCOTT GASKIN.

(L.S.) MUHAMMAD RAHIM-BIN-ABDUL NEBI SAFFER.

Agreement by Shaikh Mubarak-bin-Subah, Chief of Kuwait.

(Translation.)

I agree to absolutely prohibit the importation of arms into Kuwait or exportation therefrom, and to enforce this I have issued a notification and proclamation to all concerned.

Dated this 24th day of Moharrum, 1318 (24th day of May 1900).

(Seal of Mubarak-bin-Subah.)

M. J. Meade Lt Colonel
Political Resident in the Persian Gulf.

E. Wickham Hore
Capt. I.M.S.

J Calcott Gaskin

Curzon of Kedleston
Viceroy and Governor-General of India.

Ratified by His Excellency the Viceroy and Governor-General of India, at Fort William on the sixteenth day of February 1899.

W Cunningham
Secretary to the Government of India,
Foreign Department.

İngiltere ile Kuveyt Şeyhi arasında imzalanan 1899 Anlaşmasının İngilizce ve Arapça nüshası, Kaynak: FO93/137, https://www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/93/137

1899'da İngiltere, Kuveyt Şeyhi el-Sabah ile gizlice ilk siyasi anlaşmayı imzaladığında Kuveyt üzerindeki Osmanlı Devleti egemenliğini hala kabul ediyordu (Albaharna,1963: 3). 1899 anlaşmasının temelinde stratejik olarak İngiltere'nin, Avrupalı rakiplerinin (Almanya, Fransa, Rusya) demiryolu projeleri gibi yatırımlarla Basra Körfezi kıyılarında varlık göstermesini istememesi bulunmaktadır. Kuveyt'in statüsü İngiltere için öncelikli değilken, Avrupalı ülkelerin harekete geçmesiyle durum değişmiştir. İngiltere, stratejik çıkarlarını korumak ve Avrupalı devletleri bölgeden uzak tutmak için Kuveyt'e yönelik politikasında değişikliğe gitti. Önceleri Kuveyt Şeyhi Mübarek'in taleplerini göz ardı eden İngiltere, 1899 yılında koruyuculuk anlaşması yaparak Kuveyt'i koruma altına aldı. Basra Körfezini, Hindistan'ı savunmada ileri bir hat işlevi görevinde düşünen İngiltere, körfezi bir İngiliz gölü olarak korumaya ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğini zayıflatmaya çalışmıştır (Schofield, 2006: 35). Kuveyt, İngiliz koruması altında bulunmasına rağmen, İngiliz yönetiminde değildi. Kuveyt, İngiltere ile imzaladığı 1899 anlaşmasına binaen dış ilişkilerde İngiltere'nin nüfuzu altında olsa da içişlerinde Şeyhin idari tasarrufuna bırakılmıştır. İngiltere, Kuveyt'i Hindistan'daki İngiltere Hükûmeti aracılığıyla yönetmeye çalışmış, Kuveyt'e yönelik yapılan harcamalar Londra Hükûmeti ile Hindistan Hükûmeti arasında paylaştırılmıştır (IOR/R/15/1/730).

İngiltere ile Kuveyt arasında 24 Mayıs 1900 tarihinde Kuveyt limanlarından silah sevkiyatını yasaklayan bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 28 Şubat 1904 tarihinde Kuveyt'te posta ofisinin açılması yönünde bir anlaşma daha imzalanmıştır. İngiltere, Kuveyt ile 15 Ekim 1907 tarihinde gizli bir anlaşma yapmış ve Kuveyt'in 1899 tarihli anlaşmayı tekrardan onayladığını, Kuveyt'in herhangi bir bölgesinden İngiltere'nin onayı olmadan kiralama, satış veya arsa tahsisi gibi olaylar içerisinde olmayacağını yeniden teyit etmiştir (IOR/L/PS/10/606).

1901 yılında Osmanlı Devleti, Basra'da askeri yığınak yapıldığı bilgisi üzerine küçük bir Osmanlı garnizonunu Kuveyt'e yerleştirmeyi teklif etti fakat Kuveyt Şeyhi Mübarek bu öneriyi reddetti. Daha sonra Kuveyt Şeyhi Mübarek, bölgede bulunan İngiliz donanma subayına başvurarak İngiltere'nin himayesini istedi. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Kuveyt'e *Zuhaf* adlı savaş gemisiyle birlikte askeri birlik gönderdi, ancak bölgede bulunan İngiliz yetkililer ve Kuveyt şeyhi, Osmanlı askerlerinin karaya çıkması durumunda ateş açılacağını bildirmiş ve askerlerin karaya çıkmasını engellemiştir. İngiltere'nin bu eylemi gerçekleştirmesindeki neden Kuveyt'in İngiltere koruması altında olduğu, Kuveyt Şeyhinin İngiltere ile bu konuda bir anlaşma yapmasıdır. Konunun Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında krize dönüşmesi üzerine Tevfik Paşa ile O'Conor bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede İngiliz yetkili O'Conor, Kuveyt Kaymakamı Şeyh Mübarek'in kendi menfaatlerini korumak için İngiltere ile bir anlaşma imzaladığını belirtmiş, Tevfik Paşa ise buna karşı çıkarak Kuveyt Şeyhinin Osmanlı Devleti'nin bir kazası olduğu, Şeyh Mübarek'in de Osmanlı Devleti tarafından atanan bir kaymakam olduğu için herhangi bir anlaşma yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti ile Kuveyt üzerinden bir krizin yaşanmasını önlemek için bir teklif önermiştir. Buna göre; İngiltere Kuveyt'i işgal etmeyecek veya burada hamiliğini ilan

etmeyecek, bunun karşılığında ise Osmanlı Devleti de Kuveyt'e asker göndermekten kaçınacak ve statükonun devamı edilmesini sağlayacaktır. Öneri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir (Çetinsaya, 2020: 298-299).

1901 yılında Osmanlı Devleti'nin Kuveyt'e yönelik ilgisinin artmaya başlaması ile, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Kuveyt'teki statükoyu korumak ve Şeyh'i desteklemek için İngiliz bölge valisine bildirimde bulunarak, herhangi bir Türk birliğinin veya gemilerinin Kuveyt'e saldırmasına izin verilmemesini istedi. Kuveyt Şeyhi'nin İngiltere ile olan iş birliğine devam etmesini tavsiye etmiştir. Fakat 21 Mart 1902 tarihinde dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne, Kuveyt'teki durumla ilgili eleştirilerini dile getirmiştir. Lord Lansdowne, Kuveyt Şeyhine olan yükümlülüklerinin şeyhin iddia ettiği sınırlar kadar kötü tanımlanmış olduğunu ve Kuveyt'e karşı sorumluluk alanlarının iyi belirlenmesi gerektiğini açıklamıştır (IOR/L/PS/12/3784: 555-567).

Bununla birlikte, 1899'daki güvencelere rağmen, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Kuveyt topraklarındaki egemenlik kurma politikalarına fazla direnç göstermedi. 1902'de Osmanlı kuvvetlerinin planlanan Bağdat demiryolunun Kuveyt'e uzatılması için yaptığı hareketle Safvan, Umm Kasr ve Bubiyan adasında güvenliği ve düzeni sağlamak için askeri garnizonlar kurduğunda, Kuveyt Şeyhi Mübarek bu durumu doğrudan bir tehdit olarak algıladı. Kuveyt Şeyhi'nin 1899'da İngiltere ile yaptığı anlaşma çerçevesinde Osmanlı askerlerinin kendisine ait toprakları işgal ettiği gerekçesiyle İngiltere'den yardım istedi. İngiltere, Babıali nezdinde diplomatik girişimlerde bulunsa da askeri olarak bir tepki göstermemiştir. Fakat, 1902 yılında Kuveyt şeyhini Osmanlı askerlerine karşı harekete geçmeye teşvik ederek, Osmanlı Devleti'ni daha fazla ilerlemesini durdurmak istedi. Babıali yönetimi Bağdat demiryolu projesini hayata geçirmek için 1903 yılında Anadolu Demiryolu imtiyazını Alman sermayedarlardan oluşan Anadolu Demiryolu Şirketine vermişti. Bu durum İngiltere'yi endişelendirmişti çünkü Körfez'deki İngiliz ticari çıkarlarına tehdit oluşturuyordu. İngiltere, Almanya'nın bölgede nüfuz sahibi olması, ticaret ağını ve askeri gücünü geliştirmesi, kendisine rakip olabileceğini düşünmüştür. Bu kapsamda İngiltere, Bağdat Demiryolu Anlaşmasının uygulamasını engellemek veya anlaşmadan mümkün olduğunca kendi lehine taviz almaya yönelik politikalar izlemiştir. Ayrıca İngiltere, Kuveyt'teki varlığını göstermek ve çıkarlarını korumak için 1904'te Yüzbaşı Stuart George Knox'u siyasi temsilci olarak atadı. İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti tarafından Kuveyt temsilcisinin görev ve sorumlulukları belirlendi. Buna göre siyasi temsilcinin ilk hedefleri arasında Kuveyt Şeyhi Mübarek ve önde gelen kişilerle yakın ve dostane ilişkiler kurmak, İngiliz ticaret ve tüccarlarının Kuveyt'teki ve Arabistan'ın bitişik bölgelerindeki çıkarlarını korumak, Osmanlı Devleti'nin Kuveyt sınırındaki faaliyetlerini dikkatli bir şekilde izlemek yer alıyordu (Rahman, 1993: 293; Kurşun, 2004: 136).

Kuveyt Şeyhi Mübarek'in 1903 yılında İngiliz temsilci S.G. Knox'a yazdığı gizli yazışmalarda Varbah ve Bubiyan adalarının kendilerine ait olduğunu, buraların Kuveytli balıkçılar için önemli olduğunu ve iki yüzyıldır burada yaşadıklarını belirtmiştir. Atalarının buralara yerleştiklerini, burada yaşadıklarını

ifade etmiştir. 1905 yılında Kuveyt Şeyhi Mübarek'in Varbah ve Bubiyan adalarına yönelik hak sahipliği iddiası konusunda İngiltere'den destek bulmaya çalışmıştır. İngiltere ise Bubiyan adası için Şeyhi desteklemekle birlikte Varbah adasında Şeyhi desteklemedi ve bu iki adanın aidiyetliği konusunda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmeyi o dönemde düşünmedi. Kuveyt Şeyhi, İngiltere'nin Kuveyt'te kendisine destekte ve tavsiyede bulunması için bir siyasi temsilci atamasını talep etti. Ayrıca, İngiltere'nin savaş gemisini bölgeye göndererek burada varlığını arttırmasını, maliyetler konusunda yardımda bulunmasını istedi (IOR/R/15/5/68: 11-16).

1905 yılında Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın Basra Körfezindeki siyasi problemlere ilişkin rapor hazırlayıp Hükûmete sunmasıyla, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kuveyt, Bahreyn Adası ve Necid Sancağı (Katar ve çevresi dahil) üzerinde anlaşmazlıkların olduğunu tespit etmiştir. Tevfik Paşa'nın Kuveyt'e yönelik tespitlerinde İngilizlerle daha önce yapılan anlaşma gereği, Osmanlı Devleti'nin Kuveyt'te nüfuzunu genişletmesinin olumlu sonuç doğurmayacağını, İngiltere'nin Kuveyt'te resmi himaye kurmaması ve yerleşmemesi için dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kurşun, 2004: 124).

1908-14 yılları arasında Kuveyt, Bağdat demiryolu projesinde çok önemli bir konuma sahipti. Almanya'nın Körfeze yönelik ilgisinin engellenmesi için İngiltere, Kuveyt'teki konumunu ve nüfuzunu arttırmak için Osmanlı Devleti ile mücadele içerisinde olmuştur. Esasında İngiltere, Kuveyt'in ileri sürdüğü Varbah ve Bubiyan adalarının aitliği konusunda Osmanlı Devleti ile doğrudan çatışma içerisine girmek istemiyordu. Bu kapsamda 1907 yılında, Kuveyt'in sınırlarının tespitine ilişkin İngiliz yerel makamları ve İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti tarafından detaylı bir araştırma yapıldı. Çalışma sonucunda İngiliz Dışişleri Bakanlığının verdiği raporda Kuveyt'in sınırlarının hiçbir zaman tam olarak belirlenemediğini, hatta yaklaşık olarak dahi tanımlanmadığı ifade edildi. Kuveyt Şeyhi, Bubiyan adasına 1902'de kurulan Osmanlı askeri karakoluna karşı, İngilizlerin de bir karakol kurarak Osmanlı karakolunu etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır. Fakat İngiltere, adaların aitliği konusunda Kuveyt Şeyhinin adaların kendilerine atalarından kaldığı, orada tebaasının balıkçılık yaptığını belirterek aidiyetliğinin devredilmesini istemişse de İngilizler bunun yeterli kanıt olmadığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak; bu koşullar altında İngiltere, Şeyh'in her iki adadaki haklarına ilişkin herhangi bir sorunu gündeme getirmesinin tavsiye edilemeyeceğine karar verdi (Fakat, Varbah ve Bubiyan adası 29 Temmuz 1913 tarihli Türk-İngiliz Anlaşması ile her iki adanın da Kuveyt'in egemenliğine girdiği kabul edildi) (IOR/L/PS/12/3737: 560-577).

İngiltere, Kuveyt ile 1907 yılında gizli olarak "Kiralama sözleşmesi (*The 1907 Lease Agreement*)" yapmıştır. Esasında bu sözleşme bir kiralamadan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Kuveyt şeyhinin İngilizlere daha fazla bağlandığı belirtilen bu anlaşmada, yıllık 60.000 rupi (4.000 pound) karşılığında Kuveyt sahil şeridini kiralamıştır. İngiltere, stratejik Varbah adası da dahil olmak üzere birçok stratejik önemi olan yerler için ön alım hakkı elde etmiştir. Kuveyt Şeyhi Mübarek'in kendisi ve halefleri, Kuveyt sınırları içindeki veya çevresindeki toprakların hiçbirisini İngiltere'nin izni olmaksızın,

Osmanlı Devleti dahil, herhangi bir yabancı devlete veya tebaasına vermeyeceğine, satmayacağına veya kiralamayacağına dair madde eklemiştir. İngiltere, Kuveyt'in şeyh ve onun varislerine ait olduğunu kabul etmektedir (Finnie, 1992: 29-30). Daha sonraki yıllarda Kuveyt, İngiltere'ye 1911'de Majestelerinin Hükûmeti'nin önceden onayı olmadan yabancılara inci avcılığı, 1913'te ise İngiltere dışında başka bir ülkeye petrol konusunda imtiyaz vermemeyi taahhüt etti. Petrol konusunda Churchill'in 1913 yılında Avam Kamarasında yaptığı konuşma önemli bilgiler vermektedir. Churchill, 1909 yılında petrol ile çalışan, okyanus aşırı giden muhriplerin yapımına başlandığını ve ilk filonun oluşturulduğunu açıklamıştı. Sonraki yıllarda ise sayının arttırılmaya çalışıldığını, kömürle çalışan savaş gemilerinin de petrol ile çalışmasını sağlayarak bir dönüşüm içerisinde olduklarını belirtti. Bu yüzden petrole ihtiyaç duyulduğunu belirten Churchill, Hükûmetin Pers Petrol şirketinin çoğunluk hissesini satın almasını, Basra Körfezindeki Şeyhler ile anlaşma yapılarak imtiyaz hakkı elde edilmesinin gerektiğini savundu. Bu nedenle İngiltere ile Kuveyt Şeyhi arasında petrol imtiyaz anlaşması imzalandı (Hurewitz, 1987b: 272). Buna karşılık ise İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti'nden alınan 12.500 sterlinlik bir kredinin yardımıyla, 1914'te Kuveyt'te Anglo-Persian Oil Company tarafından bir su damıtma tesisi kurulması için anlaşma yapıldı (IOR/L/PS/12/3737: 560-577). Bunun yanı sıra İngiliz yetkililer Basra Körfezinde petrole bağlı çalışmaların devam etmesi için ilgili şirket yöneticileriyle temasta olmuştur. Örneğin; 7 Mayıs 1912 tarihli belgede, Irak'taki İngiliz temsilcisi Captain W.H.I Shakespear'ın Imperial Bank of Persia yönetici H.C. Dalton'a yazdığı gizli mektupta Kuveyt'in Osmanlıların iddia ettiği gibi Basra vilayetine bağlı olmadığı, buradaki Osmanlı aidiyetliğini İngiliz Hükûmeti olarak tanımadıklarını belirtmiştir. Osmanlılar Kuveyt'i Basra'nın bir parçası olarak görmekte ve Şeyhe Kaymakamlık unvanı vererek yönetici yapmışlardır fakat böyle bir uygulamayı tanımadıklarını ifade etmiştir. Kuveyt ile 1899 yılında imzalanan koruyuculuk anlaşması akabinde Osmanlı'dan ayrı olduğu vurgulanmıştır (IOR/R/15/1/611: 119). Oysa bu söylem Osmanlı – İngiliz görüşmelerine aykırı bir durum oluşturmakta idi.

İngiltere'nin Basra vilayeti özelindeki nüfuzunu Seyyid Talib el-Naki, Muhammara Şeyhi Hazal Han ve Kuveyt Şeyhi Mübarek es-Sabah üzerinden kurmuştur. 1908 meşrutiyetin ilanından sonra Seyyid Talib Basra vilayeti üzerinde gücünü pekiştirmiş ve etki alanını genişletmiştir. Kuveyt ve Muhammara şeyhleri ile yakın iş birliği içerisinde olan EL-Nakib, Mebus seçildikten sonra Basra'nın İngiliz konsolosu Crow üzerinden İngilizlerle yakın işbirliği içerisine girmeye başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhaliflerle aynı çizgide hareket eden el-Nakib, İngilizlere yakın olmuştur. İngilizler, Kuveyt Şeyhi Mübarek ile yakın ilişkiyi sürdürmekle birlikte Muhammara Şeyhine de Kuveyt ile 1899 yılında yaptıkları anlaşmanın benzerini önerse de Muhammara aşiretleri bu teklifi kabul etmemiştir (Kurt, 2015: 403).

Diğer taraftan İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında 1909-11 yılları arasında Kuveyt'in egemenliği konusunda meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için 1911 yılında müzakerelerin yapılması kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa'ya talimat vererek kendisini yetkili

kılmıştır. Ayrıca, Hariciye Nezareti'ne bağlı İstişare Odası Hukuk Müşavirlerinden Ahmed Raşid Bey de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki siyasi problemlerin hukuki önemini incelemekle yetkilendirilmiştir. Tevfik Paşa, devlet politikasından ziyade şahsi düşünceleri ile hareket etmiş ve bölgedeki Necid Sancağı dışında olan yerler için İngiltere ile uzlaşılması gerektiği hususunu Babıali'ye gönderdiği raporda belirtmiştir (Kurşun, 2004: 138).

Osmanlı Devleti, Kuveyt Şeyhi Mübarek es-Sabah'ın İngilizlerin etkisi altına daha fazla girmemesi için Kuveyt Şeyhini nişan ve taltiflerle ödüllendirmeye başlamıştır. Bu kapsamda 1911 yılında İstanbul'da meydana gelen yangın nedeniyle Kuveyt şeyhinin yangından zarar görenler için yaptığı 500 liralık yardıma karşılık Mübarek es-Sabah'a birinci rütbeden Mecidi Nişanı ile taltifine karar verilmiştir. Yine Kuveyt şeyhinin Tayyare ve İtalya Muharebesi ianelerine 1.500 liradan toplam 3.000 lira bağışta bulunduğunu belirten dönemin Basra Valisi Hasan Rıza Paşa, Kuveyt şeyhinin yaptığı bu yardımlara karşılık daha önce verilen Mecidi nişanının Osmani nişanına yükseltilmesini istemiştir. I. Dünya Savaşı öncesi Kuveyt şeyhini İngiliz etkisinden uzaklaştırmak isteyen Osmanlı yöneticileri şeyhe birinci rütbeden Osmani nişanı ile taltif edilmesine karar verilmiştir. İngilizlerde Osmanlı Devleti'nin verdiği nişan ve taltiflerden geri kalmamak ve Kuveyt şeyhini etkilemek için 1912 yılında Hindistan nişanı ile şeyhi taltif etmiştir (Kurt, 2015: 417-422).

1913 yılında Osmanlı Devleti'ni temsilen eski Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa Londra'ya giderek İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Basra Körfezindeki sorunların çözümüne yönelik anlaşma zemini aramıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey ile görüşmelere başlayan İbrahim Hakkı Paşa, ekonomik konuları ön plana çıkarmaya çalışmış fakat Sör Edward Grey siyasi konulara ağırlık vermiştir. İbrahim Hakkı Paşa, İngiliz yetkililerle 17-20 Şubat 1913 tarihleri arasında yaptığı toplantının sonuçlarını Babıali'ye bildirmiş ve 28 Şubat'ta Basra Körfezi hakkında "*Osmanlı-İngiliz görüşmelerinin değerlendirilmesi*" gündemiyle Meclis-i Vükela, görüşmelerin neticelerini tartışmıştır (Kurşun, 2004: 140-141). Meclis, Kuveyt hakkında şu kararı almıştır:

"*İngiltere'nin iddialarına göre, Kuveyt'in sınırı, askerî memurlarımızın bugün bulundukları mevkileri bile içine almaktadır. Bu yüzden Kuveyt sınırının bizce neden ibaret olduğu İngilizlere delilleriyle izah edilmelidir. Bilhassa Bubiyan ve Varbah Adaları ile Kuveyt Körfezi'ndeki diğer adalarda Osmanlı hakimiyeti muhafaza edilmelidir. Kuveyt'te İngiltere'nin himaye hakkının bulunmayacağına dair Osmanlı-İngiliz anlaşması gereğince, Şeyh Mübarek b. Sabah'ın İngiltere ile yapmış olduğu anlaşmaların hiçbir geçerliliği yoktur. Dolayısıyla Şeyh Mübarek ile İngiltere arasındaki anlaşmalar hiç yokmuş gibi kabul edilmelidir. İngiltere'nin menfaatlerini koruyacak ve Osmanlı hakimiyet hakkına zarar vermeyecek çözüm şekli doğrudan doğruya, Babıâlî ile İngiltere arasında kararlaştırılmalıdır*" (Kurşun, 2004: 142).

1913 İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşmanın orijinal dili Fransızca olarak yapılmış olmasına rağmen İngilizce ve Osmanlıca nüshaları da bulunmaktadır. Anlaşmanın ilk 10 maddesinde Kuveyt bölümünü düzenlenmiştir.

1.Madde, Kuveyt'in Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir kazası olduğu belirtilmiştir.

2.Madde; Kuveyt Şeyhi Osmanlı bayrağını kullanacak ve şeyh istediği takdirde bayrağın köşesinde Kuveyt kelimesini yazabilecek. Kuveyt Şeyhi kendisine tanınan sınırlar içinde idari yönden özerk hareket edebilecek, Osmanlı Devleti herhangi bir askeri faaliyette bulunmayacak ve Şeyh öldüğünde bir sonraki varis için Kaymakamlık fermanı takdim edecektir.

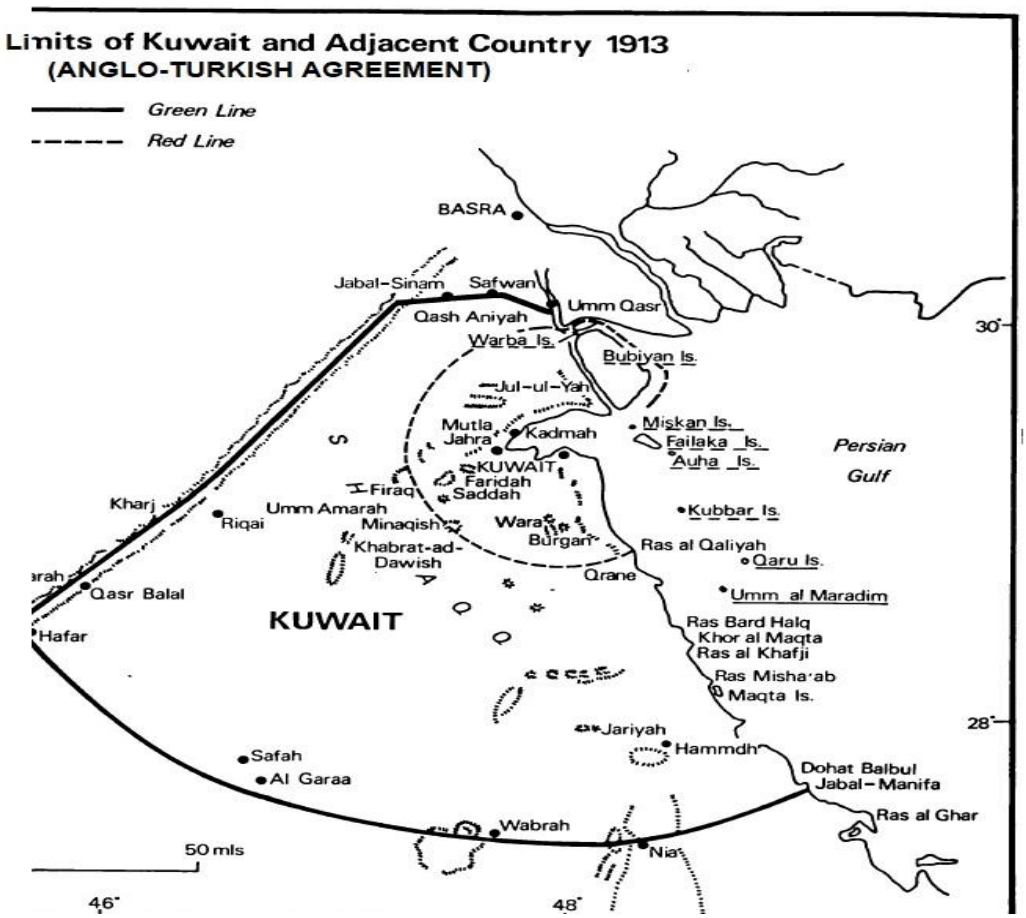
3.Madde; İngiltere ve Kuveyt arasında imzalanmış 23 Ocak 1899, 24 Mayıs 1900 ve 28 Şubat 1904 tarihli anlaşmalar ve 24 Ekim 1911 notunda yer alan taahhütlerin geçerliliğini kabul edecektir.

4.Madde; Osmanlı Devleti Kuveyt Şeyhi ile ilişkilerin doğasını değiştirmeyecek ve kendisine atfedilen alan üzerinde bir koruma oluşturmayacaktır.

5.Madde; Kuveyt'in sınırlarını ele almaktadır. Buna göre; Kuveyt Şeyhinin sahip olacağı özerklik, Kuveyt şehri ve bunun kuzeyinde Khor Al Zubair, Kurayn ile birlikte yarım daire oluşturacak şekilde çizilen hattın sınırları içerisinde geçerli olacaktı. Bu sınırlar içerisinde Bubiyan, Varbah, Maşiyan, Faylaka ve aşağıdaki haritada görüldüğü yerler dahil edilmiştir.

6-10 maddelerde ise Umm Kasr ve Safvan'ı Osmanlı Devleti'ne bırakmakta, bu sınırlar içerisinde yaşayan kabilelerin vergilerini Kuveyt Şeyhi toplayacak ve Kaymakam olarak kabileler üzerinde otorite sahibi olacaktı. Bu şekilde tarif edilen Kuveyt sınırları Umm Kasr, Cebel-i Sanem ve Safvan'ı Osmanlı tarafına, Haba kuyularını ise Kuveyt'e bırakmaktaydı. Bu sınırlar içerisinde bulunan kabilelerin vergilerini daha önce olduğu gibi Kuveyt Şeyhi toplayacak ve Osmanlı kaymakamı olarak sahip olduğu idari yetkiyi bu kabileler üzerinde de kullanabilecekti. Osmanlı Devleti bu mıntıkada Kuveyt Şeyhi'nden ayrı bir idari muamele icra etmeyeceği gibi bu bölgede herhangi bir askerî harekâttan veya asker yerleştirmekten imtina edecekti. Özetle; Kuveyt'in sınırları kırmızı ve yeşil hat olarak iki bölümden oluşmuş, her bir hat için ayrı hükümlerin geçerli olduğu belirtilmiştir. Kırmızı hat bölgesinde Kuveyt Şeyhi tam idari özerkliğe sahipken, yeşil hat bölgesi Osmanlı Devleti'nin Kuveyt Şeyhine verdiği Kaymakamlık unvanı çerçevesinde yönetilecek bölge olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan Bağdat demiryolu projesinin Kuveyt'e uzatılmasında herhangi bir anlaşmazlık olduğunda İngiltere ve Osmanlı Devleti ortak çalışacaklardır. Kuveyt Şeyhinin, Basra Vilayetinde sahip olduğu özel mülkiyetin haklarından tam olarak yararlanacak ve özel mülkiyet haklarını Osmanlı Devleti yasalarına uygun olarak kullanacaktır. Son olarak ise Kuveyt'in çevresinde meydana gelen suç olaylarında kişiler Kuveyt'e alınmayacak, alınırsa derhal sınır dışı edilecektir. Bu hüküm, Osmanlı yetkilileri tarafından Kuveyt'in içişlerine müdahale için bir bahane olarak kullanılmayacağı gibi Kuveyt Şeyhinin de çevredeki şehirlerin içişlerine müdahale etmesine imkân tanımayacaktır (Hurewitz, 1987a: 270; IOR/R/15/1/730; Akyıldız, Kurşun, 2015: 233-237).

Harita 4: 1913 İngiltere-Osmanlı Devleti Anlaşmasına Göre Kuveyt Sınırları

Kaynak: IOR/L/PS/12/2131, f 73

1913 İngiltere- Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma, hukuki yönden tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Meclis-i Vükela, 6 Mayıs'ta parafe edilen müsveddelere binaen İbrahim Paşa'ya anlaşmanın kabulü ve teatisi için yetki vermişti. 29 Temmuz'da İbrahim Paşa ve Edward Grey arasında imzalanan anlaşmaya göre üç ay içinde taraflarca onaylanıp teati edilmesine (en yüksek mercilerden onaylanan anlaşma metinlerinin değiş tokuş yapılması) karar verilmişti. Fakat belirlenen süre içinde anlaşma teati edilmemiş, ikinci ek sürenin olmasına karar verilmişti. Ancak bu sürede de teati işlemi gerçekleşmemiş son olarak üçüncü kez uzatılmıştır. I. Dünya Savaş'ının başlaması ile birlikte Osmanlı Padişahı tarafından teati edilen anlaşma nüshası hiçbir zaman İngiltere'ye gönderilememiştir. Esasında 1913 Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan anlaşma devletler hukuku açısından geçerli olabilmesi yönünden hukuki sürecin tamamlanıp tamamlanmadığı konusu gündeme gelmektedir. Burada anlaşma hem İngiltere Kralı hem de Osmanlı Padişahı tarafından imzalandığı için geçerlilik durumu ortaya çıkabilir. Zira anlaşmanın İngiliz Kralı tarafından Basra Körfezi'ndeki arazileri ilgilendiren kısmı onaylanıp İstanbul'a gönderilmiştir. Teknik bir eksiklik dışında anlaşmanın tamamlanmış olduğu kabul edilebilir fakat, Osmanlı Padişahının onayladığı anlaşma, parlamentonun o dönem kapalı olmasından dolayı meclisin açılmasında kanunlaşması teklif

edilmek üzere bakanlar kurulunun almış olduğu geçici kanuna dayandırılmıştı. Bu durumda anlaşmanın hukuki sürecinin eksik kaldığı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra 9 Mart 1914 tarihinde İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ve teatisi de tamamlanan başka bir anlaşmada 1913 anlaşmasına atıfta bulunulmuştur. Taraflar arasında 1913 anlaşmasının yürürlükte olduğu fikri öne çıksa da Osmanlı Devleti, 1913 anlaşmasının bazı yükümlülüklerini yerine getirmekte ihtiyatlı politikalar izlemiştir. Diğer taraftan bölgeye dair sınırların belirlenmesi için komisyon kurulması gerçekleştirilmemiştir, yapılan anlaşma kâğıt üzerinde kaldığı için yapılan sınır tanımlamaları İngiltere ve Osmanlı Devleti için yasal olarak bağlayıcı olmamıştır (Kurşun, 2004: 148-149; Mendelson, Hulton, 1990: 298).

1913 Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan anlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmediyse de bir bölümü, Kuveyt ve Irak devletinin sınırlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Kuveyt, Osmanlı Devleti'nin özerk bir kazasıdır ve Kuveyt Şeyhi Osmanlı Devleti bayrağını dalgalandırır maddesi, Irak'ın Kuveyt'e yönelik iddialarının merkezinde yer almıştır (Finnie, 1992: 35). Bu konuda bazı Kuveytli tarihçiler Kuveyt'in bağımsızlığını ileri sürmek için Osmanlı Dönemini genellikle farklı perspektifle incelemektedir. Kuveytli tarihçi Ahmed Mustafa Ebu Hakima, *History of Eastern Arabia, 1750-1800: The Rise and Development of Bahrein and Kuwait (Beirut: Khayat, 1965)* adlı eserinde 18. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Arabistan'da Osmanlı egemenliğinin olmadığını, aslında Osmanlı yönetiminin ismen bile kabul edilmediğini ileri sürmüştür (Finnie, 1992: 5). Yine Körfez tarihi çalışan[41] Bahreynli tarihçi Husain M. Al-Baharna, *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty Relations and Their International Problems, Manchester: Manchester Unıversıty Press,* adlı çalışmasında Hakima'nın görüşüne yakın bir duruş sergilemektedir. Albaharna'da Osmanlı Devleti'nin Kuveyt üzerinde egemenlik kurmadığını, Kuveyt'i 1756'dan beri al-Sabah ailesinin yönettiğini ileri sürmekte, Kuveyt'in Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğu iddiasının tarihsel ve hukuki olarak dayanağının olmadığını belirtmektedir (Albaharna, 1963: 254). Bu düşüncelerin tarihi gerçeklikten uzak ve ulus-devlet olma kaygısı içinde ileri sürülmekte olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Rumbeyoğlu Fahreddin ve Roma Büyükelçisi Mehmed Nabi'nin hazırladığı raporda[42] Kuveyt konusuyla birlikte bölgesel konularda önemli bilgiler içermektedir (Akyıldız, Kurşun, 2015: 30-31).

1914 yazında Avrupa savaşının patlak vermesinden kısa bir süre sonra, Osmanlı Devleti'nin Almanlarla birlikte hareket edeceğini anlayan İngiltere, Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti aracılığıyla

[41] Basra Körfezi ve Orta Doğu tarihi üzerine çalışan bu tarihçiler, Kuveyt-Osmanlı Devleti ilişkisini Kuveyt'in bağımsız bir devlet olduğu üzerinden değerlendirmektedirler. Al-Najjar, M.A. (1975), *The Political history of Iraq's International relations with the Arabian Gulf*, Basra University, Basra. Abu-Hakmah, A. (1965), *History of Eastern Arabia: 1750-1800*, Al-Hayat Press, Beirut. Al-Mansoor ,A.M. (1980*), Kuwait's relations with Arabistan and Basra: 1896-1915*, That el-Salassel, Kuwait. Al-Mayyal, A. (1986), *The Political Boundaries Of The State Of Kuwait;A Study In Political Geography*, Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, University of London.

[42] Rapora ulaşmak için bkz: Akyıldız, A, Kurşun, Z. (2015), *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 219-253.

Basra Körfezini ve Şatt'ül Arap'ı işgal etmek için ordu birliklerini bölgeye sevk etti. 23 Ekim'de Bahreyn'e ulaşan İngiliz birlikleri, 5 Kasım'da İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında savaş ilan edilene kadar bekledi ve ertesi gün ilk birlikler Fao'da karaya çıktı. Mezopotamya'yı işgal edecek ordu komutanının siyasi danışmanı olan Sör Percy Cox, Kuveyt Şeyhi Mübarek'in İngiltere'nin yanında yer alması için harekete geçti ve 21 Ağustos 1914'te Kuveyt Şeyhi Mübarek'in İngilizlere bağlılığını ilan etmesini sağladı. Kuveyt Şeyhi, 21 Ağustos'ta kendisi ve aşiretleri adına İngiltere'ye bir sadakat beyannamesi düzenlemiş, tüm gemileri ve askerleriyle İngiltere'nin emrinde olduğunu, yasal olarak kendisine ait olduğunu iddia ettiği Şatt'ül Arap ağzındaki adalardan ve diğer bölgelerden Türk ordusunun çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Cox, Kuveyt şeyhine yazdığı mektupta Umm Kasr, Safvan ve Bubiyan'a saldırıp Osmanlı birliklerine zayiat verdirmelerini istedi. Ayrıca, başta Emir Abdul Aziz bin Suud, Muhammara Şeyhi Hazal Han ve bölgedeki diğer güvenilir şeyhlerle işbirliği yaparak Basra'yı Türklerin elinden kurtarmak için çaba göstermesini, İngiliz kuvvetleri gelene kadar Osmanlı Ordusuna zayiat verdirmelerini istedi. Bunun karşılığında ise İngiltere, Kuveyt Şeyhine; mülklerine dokunmayacaklarını, Safvan, Umm Kasr ve Bubiyan'a saldırmaları ve kontrol altına almaları durumunda İngiltere'nin Kuveyt'i destekleyeceğini, Kuveyt Şeyhliğinin İngiliz koruması altında bağımsız bir prenslik[43](eyalet) olduğunu kabul edeceğini belirtmiştir (Hurewitz, 1987c: 4).

1914'te Kuveyt'in, İngiliz koruması altında bağımsız bir prenslik (eyalet) olarak tanınacağı taahhüdü, bir bütün olarak Kuveyt Şeyhliğinin korunması için sorumluluk yüklemektedir. İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti, Londra Hükûmeti ile yazışmalarında Kuveyt'e yönelik politikalarda farklı düşünmekte ve Kuveyt'in sınırlarına güvence verildiği fakat bu sınırların tam olarak netleşmediği için tartışıldığını belirtmiştir. Bu kapsamda Kuveyt şeyhine verilen Kuveyt'in İngiliz koruması altında bağımsız bir prenslik olduğu ve fiilen tanıdığımızın belirtilmesi ile tam olarak neyin kastedildiği bilinmemektedir (IOR/L/PS/12/3784: 555-567). Bu belirsizlikler, Kuveyt şeyhliği ile ilgili kararların sonraki dönemlerde alınmasını sağlayacak, ayrıca Irak ve Suudi Arabistan ile sınır sorunlarında önemli bir sorun teşkil ettiği görülecektir.

1896'da beri Kuveyt'i yöneten ve İngiltere ile aktif iş birliği yapan Şeyh Mübarek 28 Kasım 1915'te öldü ve yerine en büyük oğlu Şeyh Cabir geçti. Mart 1916'da İngiltere Genel Valisi tarafından Şeyh Cabir'e gönderilen belgede, İngiltere ile mevcut düzenlemelere uygun hareket ettiği sürece babasına verilen desteğin kendi döneminde de devam ettirileceği bildirildi. 5 Şubat 1917'de Şeyh Cabir'in ani ölümü üzerine İngiltere, güvence verdiği Şey Cabir'in kardeşi Şeyh Salim'i Kuveyt'in yeni Şeyhi olarak onayladı. Yeni Kuveyt Şeyhi Salim, İngilizlerden çok Osmanlı Halifeliğine daha fazla bağlılık ve sempati göstermekte idi. Şeyh Salim'in Osmanlı Halifeliğine olan sempatisi, kısmen katı bir mümin olarak kişisel eğilimlerinden, kısmen de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlara karşı İngilizlerle

[43] independent principality

iş birliğini kınayan muhafazakâr unsurlardan kaynaklanıyordu. Şeyh Salim'in Osmanlı yetkilileriyle artan iş birliği nedeniyle, İngiliz Hükûmeti savaşın son yılında Kuveyt'i abluka altına aldı. İngiltere ile Kuveyt arasındaki gergin ilişkiler 1921'de Şeyh Salim'in ölümüyle son bulmuştur (Khadduri, Ghareeb, 1997: 15-18).

Diğer taraftan I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, İngiltere'nin 1914'te İngiliz koruması altında bağımsız bir devlet olarak tanımayı vaat ettiği Kuveyt'in statüsüne ilişkin yeni bir karar alınmasını gerekli kıldı. Bağdat Sivil Komiseri tarafından Kuveyt'e yönelik İngiliz himayesinin ilanı durumu, İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti tarafından askeri ve ekonomik ağır mali yükümlülükler getireceği gerekçesiyle desteklenmedi. Ayrıca İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti, bölge insanının tepkisi de olumsuz olacağı yönünde görüş bildirdi. 26 Temmuz 1921 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanlığının bir toplantısında, Kuveyt'i Mezopotamya sınırlarına dahil etme niyetlerinin olmadığı, Sevr Anlaşmasının 132. maddesine göre Kuveyt'in statüsünün belirlenmesi gerektiği görüşü benimsendi. Statü sorunuyla ilgili nihai kararın Osmanlı Devleti ile barış anlaşmasını imzalanmasının beklenmesi gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı. Osmanlı Devleti ile barış anlaşmasının imzalanamaması, yeni Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından tanınmaması nedeniyle, Lozan anlaşmasının imzalanmasından sonra 1925 yılında Kuveyt'e yönelik İngiliz koruması altında bağımsız bir Arap devleti olarak kurulabilir fakat bir İngiliz himayesi olarak kabul edilemez kararı öngörülmüşse de bu durum sonraki yıllarda tartışılmıştır (IOR/L/PS/12/3737: 560-577).

İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında mücadele konusu olan Kuveyt'in uluslararası hukuk kapsamında statüsü net olarak tanımlanmamıştır. Osmanlı Hükûmeti, Kuveyt'in kendi egemenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu ve ayrı bir uluslararası statüsü olmadığı konusunda ısrar ederken, İngiltere 1899 ve sonrasında yaptığı anlaşmalarla Kuveyt'in statüsüne ilişkin farklı görüş ileri sürmekte idi. Esasında 1900'lü yılların başında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Kuveyt üzerindeki egemenliğini kendi çıkarının zarar görmediği müddetçe sorun etmedi. Kuveyt Şeyhi Mübarek ise Osmanlı Devletinden ziyade İngiliz himayesinde olmayı tercih etmekte fakat İngiltere, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin gerginleşmesini o dönem için istemedi. Fakat daha sonra İngiltere'nin Basra Körfezi geneli ve Kuveyt özelinde izlediği politikalarda değişikliğe gitmesi, Kuveyt üzerinde İngiliz korumacılığını arttırdı. İngiltere, Kuveyt'e yönelik koruyuculuk (British protection) politikasının çıkarlarına daha uygun olacağını ve bölgedeki diğer şeyhlerle olan ilişkilerde kolaylık sağlayacağını düşündü. İngiliz hukukçuları Kuveyt'in statüsünü hamilik (protectorate) ve sömürge himayesi (colonial protectorate) kavramlarıyla ele almaya çalıştılar. Koruyucu devlet, ilgili devletin içişlerine karışmazken, dışişlerinde kendisine bağlı ve yürütme yetkisini elinde tutar. Diğer durumda ise 1884 Berlin Konferansında kabul edildiği üzere hem iç politika hem de dış politika üzerinde söz sahibidir. İngiltere, Kuveyt politikasını koruyuculuk üzerinden şekillendirmiş, iç politikaya fazla müdahil olmamıştır. I. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Kuveyt, İngiliz mandası altına girdi ve 1961'de bağımsızlığa kadar bu şekilde yönetilmiştir (Khadduri, Ghareeb, 1997: 18-19).

2.3.2. Kral Faysal I Dönemi (1921-1933)

Emir Faysal, Irak kralı olduktan sonra iç politikada serbest hareket ederken, dış politikada anlaşma gereği İngiliz kontrolü altında olmuştur. Irak'ın İngiltere manda yönetimi altında olması, Irak'ı bağımsız bir devlet haline getirmediği için bu dönemde dış politikaya dair kararlar İngiltere tarafından alınmıştır. Irak'a atanan İngiliz Yüksek Komiserler de Irak'ın yönetiminde etkili olmuş, Kral Faysal ile eş güdüm içerisinde çalışmıştır. Fakat, Kral Faysal Arap milliyetçiliği düşüncesinden de uzaklaşmayıp, Arap Birliği hayalini kurmuştur. Özellikle Suriye ile bütünleşme yolunda umutlarını korumuştur. Kral Faysal, İngiltere ile iş birliği yaparak Irak'ta modern devlet kurumlarının gelişmesine yönelik çalışmalar içinde olmuştur. Faysal, 1921-1933 yılları arasındaki hükümdarlık döneminde merkezi bir altyapıya sahip, modern bir bütünleşmiş ülke için çalışmış, İngiltere'den siyasi bağımsızlık elde etmenin planlarını yapmıştır. Bunun yanı sıra Kral Faysal, ülke bütünlüğünün korunması ve egemenliğinin sürdürülmesinde İngiltere'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücüne ihtiyacı olduğunun farkında olmuştur. Henüz ülke içerisindeki bütünleşmeyi sağlayamamış olan Kral Faysal, dış tehditlere karşı ülke güvenliğinin sağlanmasında İngiltere'ye güveniyordu. Faysal döneminde İngiltere, Irak ve Kuveyt'te kurduğu manda yönetimi sayesinde iki ülke arasında sorunların çözümünde doğrudan etkili olmuş, özellikle sınırların belirlenmesinde yetkili merci olmuştur. Genel olarak Faysal, Irak'ın manda yönetimi altında olmasından dolayı, ülke sınırlarının belirlenmesinde komşu ülkelere özellikle Kuveyt'e yönelik herhangi bir toprak iddiası içerisinde olmamış, 1932 yılında Milletler Cemiyetine sunduğu ülke sınırlarında 1913 Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan anlaşmada belirtilen Kuveyt-Irak sınırının geçerli olduğunu kabul etmiştir.

Irak'ın devlet haline gelmesinin ardından Iraklı milliyetçiler, yeni Arap Devleti'nin izleyeceği dış politika konusunda Arap milliyetçiliği önemli bir düşünce olarak ağırlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra Kral Faysal döneminde Irak dış politikasının temelini oluşturan dört temel ilke bulunmaktadır. Birincisi, Kral Faysal gerçekten bir İngiliz-Arap dostluğuna inandı ve bunun için çalıştı. İngiltere ile yaptığı antlaşma müzakerelerinde Arap haklarını korumaya çalıştı. "1930 İmtiyazlı İttifak Anlaşması (Treaty Of Preferential Alliance: The United Kingdom And Iraq)" Irak'ın bağımsızlığının korunması için mihenk taşı ve İngiliz-Arap dostluğunun temeli olarak görüyordu. Ayrıca, hâlâ bağımsızlık için mücadele eden diğer Arap ülkelerinin özgürleşmesine yardımcı olmak için İngiltere ile iş birliğini teşvik etti. İkinci olarak Kral Faysal, tüm Orta Doğu ülkeleriyle iyi komşuluk politikasını savundu. Üçüncüsü, Irak'taki başarısından gurur duysa da Faysal, Suriye ve Filistin'deki Araplara karşı yükümlülüklerini asla göz ardı etmedi. Doğrusu, bu ülkelere özgürlük mücadelelerinde herhangi bir aktif destek veremedi; ancak sık sık Fransa ve İngiltere'ye Suriye ve Filistin'in ulusal özlemlerine sempati duyması için çağrı yaptı. Son olarak ise Faysal, Irak ve Suriye arasında nihai bir birlik kurularak iki ülkenin birleşmesi gerektiğini savunmuştur (Khadduri, 1960: 307-308). Diğer taraftan Irak dış politikasının belirlenmesinde temel faktör İngiltere olduğu için ayrı bir politika izlenmesi

düşünülmemektedir. Bu dönemde devletin ayakta kalması, ulus-devlet bilincinin ve bütünleşmesinin sağlanması Faysal için daha önemlidir (Marr, 2001: 181-182).

Kral Faysal döneminde Irak- Kuveyt sınırlarının belirlenmesi Uqair Konferansı'ndan sonrasına denk gelmektedir. Aralık 1922 tarihinde düzenlenen Uqair Konferansında Irak- Suudi Arabistan ve Kuveyt-Suudi Arabistan sınırları belirlenmiştir. Sör Percy Cox[44], Uqair Konferansında belirtilmeyen Irak ile Kuveyt arasındaki sınırın her halükârda çizilmesi gerektiğinin farkında idi. Kuveyt Şeyhi Ahmet'in[45] 1 Nisan 1923 yılında Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komiserliğine yazdığı belgede Kuveyt-Nejd sınırının son anlaşmalarla düzenlendiğini belirtse de Kuveyt- Irak ve Kuveyt- Nejd sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini bilmediğini ifade etmiştir. Bu konuda İngiliz temsilciden bilgi talep etmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Varbah, Bubiyan, Maskan, Failakah, Auhah, Kubbar, Qaru ve Um-al Maradim adalarının Kuveyt'e ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Şeyh Ahmet, eski Kuveyt şeyhi Şeyh Salim'in 17 Eylül 1920 tarihli İngiliz temsilcilerine yazdığı mektupta Kuveyt sınırlarının "Vadi al-Aujah'ın Batin ile birleştiği yerden doğuya doğru Safvan, Cebel Sanam ve Umm Kars kuyularının güneyine, Bubiyan ve Varbah adalarının kıyısına, sahil boyunca Kuveyt- Necd sınırına binaen Maskan, Failakah, Auhah, Kubbar, Karu ve Umm Al-Maradim adalarını kapsadığını belirtmiştir. Kuveyt Şeyhi bu sınırları belirterek Kuveyt'in güncel sınırlarının bu şekilde olduğunu ifade etmiştir. 19 Nisan 1923 tarihinde İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri Sör Perx Cox'un Kuveyt'teki İngiliz temsilcisine yazdığı belgede ise Kuveyt Şeyhi Ahmet'in mektubuna cevap vermiştir. Buna göre Irak-Kuveyt sınırı: Vadi-el Audja'nın Batin ile kesiştiği noktadan ve daha sonra Batin boyunca kuzeye, Safvan'ın hemen güneyi, oradan doğuya doğru Safvan surlarının hemen güneyinden geçerek Khor Abdullah ve Khor Zubeir'in birleştiği yer olan Jabal Sanam ve Umm Kasr Irak'a bırakılmıştır. Ayrıca Cox, Kuveyt'teki İngiliz temsilcisine Şeyh'in mektubunda belirttiği sınırların Majesteleri Hükûmetinin tanıdığını, bu konuda Kuveyt Şeyhi'ne bilgi verilmesini söylemiştir (IOR/L/PS/10/937: 21-23). 1923 yılında İngiltere tarafından Kuveyt-Irak sınır hattının belirlenmesine Kral Faysal'ın herhangi bir itirazı olmamıştır. Daha sonrasında Kuveyt Şeyhi, Iraklı yetkililerle görüşerek gerçek sınırın nereden geçtiğinin belirlenmesi için Irak-Kuveyt sınır hattı yazan panolar yerleştirmiştir (Rahman, 1993: 305). Sör Percy Cox, Kuveyt- Irak sınırının 1913 tarihli İngiliz- Osmanlı anlaşmasında belirtilen sınırlar ile aynı olmasını amaçladığı (Kuveyt için yeşil hatta belirtilen kuzey sınırları kastediliyor), 1932 yılında da Irak Başbakanı ve Kuveyt Şeyhi tarafından teyit edilmiştir (IOR/L/PS/12/3737: 341).

[44] Sör Percy Cox, görev süresi bitmeden Irak- Kuveyt sınırını çözmek istiyordu. İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti'nde uzun yıllar görev yapan Cox, Hindistan ekolünden gelmekte idi. Bu yüzden Irak-Kuveyt sınırını Pax Britannica'yı korumak için Kuveyt lehine çizdiği iddia edilmektedir. İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti'nin izlediği politikalarda Basra Körfezi Hindistan Yarımadasının bir uzantısı olarak görülüyordu. Dolayısıyla Irak- Kuveyt sınırı çizilirken, İngiliz İmparatorluğunun Körfez'deki çıkarlarına tehdit oluşturabilecek potansiyel olarak daha güçlü bir komşudansa (Irak) İngiliz desteğine bağımlı küçük bir Körfez Şeyhliğinin olması tercih edilmiştir (Khadduri, Ghareeb,1997: 30-31).

[45] Bağdat'taki İngiliz temsilcisinin 24 Şubat 1923 tarihinde İngiliz Dışişlerine yazdığı belgede Kuveyt Şeyhi'nin 2 Aralık 1922 tarihli Uqair anlaşmasını imzaladığını ve Kuveyt-Suudi Arabistan sınırını kabul ettiğini belirtmiştir (IOR/L/PS/10/937: 47).

İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti'nin 1928 tarihli Basra Körfezi'ndeki adalar için hazırladığı rapora göre Varbah, Bubiyan, Maskan, Failakab, Aubah, Kubbar, Qarn ve Umm-el Maadim'i Kuveyt'in sınırları içerisindedir. 1913 Osmanlı – İngiliz anlaşmasına göre bu adaların Kuveyt'e bırakıldığı, İngiltere'nin de bu adaların aitliğini 1923 Kuveyt Memorandumu ile Kuveyt'e ait olduğu yer almaktadır (IOR/L/PS/18/B399). 13 Ekim 1930 tarihli İngiliz Dışişlerinin, Hükûmet yetkililerine ulaştırmak için yazdığı bir belgede, Irak-Kuveyt hakkında bilgi notu geçilmiştir. Buna göre, Irak'ın Kuveyt'e yönelik birleşme yönünde plan ve eylemleri olduğu belirtilmiştir. Irak ve Kuveyt'in birleşmesi durumunda İngiltere'nin pozisyonunun zayıflayacağı ifade edilmiş, güvenlik zafiyetine neden olacağı vurgulanmıştır. Kuveyt'in Irak ile birleşmede yer alması, İngiliz çıkarlarına zarar getirecek, bu yüzden Kuveyt şeyhine 1899 anlaşmasının getirdiği yükümlülükleri hatırlatarak bağımsızlığının teminat altına alındığının belirtilmesi gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir (IOR/R/15/5/126: 64). Kuveyt, İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti sorumluluk alanına girdiği için Irak ile olan ilişkilerinde Londra Hükûmeti farklı düşünmüştür. Hindistan Hükûmeti'nde bulunan İngiliz yetkililer, Kuveyt ile ilgili olarak mevcut durumun devam etmesi gerektiği, Kuveyt'in Irak ile özdeşleştirilmemesi gerektiğini, Irak bağımsız olursa, İngiliz kontrolündeki Kuveyt'in sadece İngiltere için değil, kırılgan sınırlarındaki iki güçlü komşusu olan Suudi Arabistan ve Irak için de mücadele alanı olacağını Londra Hükûmetine bildirmişlerdir. Esasında İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti, Irak'ın bağımsızlığını istememekte idi. Fakat, İngiliz Parlamentosunun ilgili alt komitelerinde yapılan toplantılarda Kuveyt'e yönelik farklı politikaların izlenmesi gerektiği yönünde tartışmalar yapılmıştır. Irak ile Kuveyt'in birleşmesi gerektiği görüşünün yanı sıra iki ülkenin birleşmemesi gerektiği, bunun İngiliz çıkarlarına zarar vereceği, dahası İbn Suud'un da bu birleşmeyi referans alarak bölgedeki diğer Arap devletleri ile birleşmek isteyeceği öngörülmüştür. Bu durumun ise doğrudan İngiliz çıkarlarını tehdit edeceğini, yükselen Arap milliyetçiliği ile birlikte birleşmiş bir Arap devletinin kurulması, İngiltere'nin bölgeye dair uzun süredir izlediği ve uyguladığı politikaların etkisini azaltacağı görüşü öne çıkmıştır. Eğer Kuveyt ve Irak birleşirse İngiltere, iki ülkedeki konumunu pek güçlendiremez ve bu İngiltere'nin Kuveyt ile olan pozisyonunu zayıflatacaktır. Çünkü, Kuveyt Şeyhi, İngiliz Hükûmeti yerine Bağdat Hükûmetinden gelen direktifleri uygulayacaktır. Dahası Irak ve Kuveyt'in birleşmesi, Arapların bir bütün olarak birleşmesine yol açabilir ve İngiltere'nin Basra Körfezinde zayıfladığı algısı oluşturabilir. Bu yüzden Lord Passfield liderliğindeki komisyondan Kuveyt ve Irak'ın iki farklı devlet olarak düşünülmesi gerektiği ve Kuveyt'in İngiltere'nin koruması altında olması ve İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti tarafından yönetilmesi yönünde görüş birliği oluşmuştur. Çünkü ilerleyen dönemde Kuveyt'te keşfedilecek olan petrol yataklarının keşfi, İngilizlere büyük bir zenginliğin gelmesine neden olacaktı (Rush, Priestland, 2001c: 785-794).

İngiliz yöneticilerinin hazırladığı 1930 ve 1931 yılı için Basra Körfezi Yönetim Raporunda Irak ve Kuveyt arasında iki önemli sorunun olduğu belirtilmiştir. Bunlar; Kuveyt Şeyhinin Şatt'ül Arap'taki hurma bahçelerinin vergilendirme sorunu ile Kuveyt'teki Irak telgraf hattı sorunudur. Kuveyt

Şeyhi'nin Şatt'ül Arap'taki mülkü, 1914'te savaşa İngiltere'nin yanında yer almasından dolayı bir ödül olarak vergiden muaf tutulmuştur. Irak Hükûmeti ise Irak'ın gelecekteki gelirlerinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığını belirterek, İngiltere'nin bu politikasından vazgeçmesi gerektiğini belirtmektedir. 1930'un sonlarına doğru Irak, İngiltere'yi by-pass ederek Kuveyt Şeyhinden vergi almaya çalıştı fakat Kuveyt Şeyhi ödeme yapmayı reddetti ve konunun çözümü için İngiltere'nin devreye girmesini istedi ve sorun büyümeden çözüldü. Diğer bir sorun ise telgraf hattı idi. I. Dünya Savaşı sonrasında Mezopotamya'daki Posta ve Telgraf İdaresi, Irak Hükûmetine devredildiğinde, Basra'yı Kuveyt'e bağlayan İngiliz askeri telgraf hattını Irak devraldı. Kuveyt'in merkezinde yer alan Irak posta ve telgraf idaresi, Kuveyt Şeyhi tarafından egemenliğin ihlali olarak görülmekte, merkezin Kuveyt'e devredilmesini veya İngiliz Postanesi olarak devam etmesini istedi. İngiltere, Kuveyt Şeyhiyle yaptığı yeni anlaşmada yabancı bir gücün Kuveyt'te posta ve telgraf merkezi kurmasına izin vermeyecekti (IOR/L/PS/12/3719: 663,746). 1932 yılındaki rapora baktığımızda ise Kuveyt Şeyhi'nin Irak'a yönelik endişelerinin arttığını görmekteyiz. Kuveyt Şeyhi, Irak'ın da tıpkı Suudi Arabistan gibi Kuveyt'i egemenlik alanlarına katmak istediğini düşünmekte idi. Ayrıca Irak, Kuveyt Şeyhinin sahip olduğu hurma bahçelerinden ve bu bahçelerden Kuveyt'e ihraç edilen mallardan vergi almaya devam etti. Kuveyt bu durumu İngiltere'ye bildirse de sorun tam olarak çözülemedi. Bunun yanı sıra Irak Hükûmeti, Kuveyt'in Fao yakınlarından içme suyu taşıyan teknelerin Basra'daki Irak Hükûmeti Gümrük Dairesine rapor vermelerini istedi. Fakat bu durum birtakım gecikmelere sebep olduğundan, Kuveyt tarafı bu teknelerle kaçakçılık yapılmayacağı garantisi verdikten sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Diğer taraftan Kuveyt Şeyhi, 21 Ağustos 1932 tarihinde Irak Kralı Faysal'ı ziyaret ederek iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuştur. Irak Kralı Faysal, Kuveyt Şeyhi'ne 1. Sınıf Rafidain Nişanı takdim etti (IOR/L/PS/12/3719: 575-576).

İngiltere, Irak'ı Milletler Cemiyeti üyeliğine aday göstermeye karar verene kadar, Irak'ın Kuveyt ile olan sınırı Sömürge Bakanlığı tarafından 1923'ten sonra tekrar ele alınmadı. Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olması için gereken temel şartlardan birisi istikrarlı bir Hükûmete ve iyi tanımlanmış sınırlara sahip olmasıydı (Khadduri, Ghareeb,1997: 30). Bu yüzden Irak – Kuveyt arasındaki sınırların belirlenmesindeki temel amaç Irak'ın 1932 sonbahar aylarında Milletler Cemiyeti'ne başvurmadan önce sınırlarının netleştirilmesinin istenmesidir. Bu kapsamda Sömürge Bakanlığı Nisan 1932 tarihindeki İngiliz Bakanlar Kurulu toplantısında Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üyelik başvurusunda bulunurken komşu ülkelerle iyi tanımlanmış sınırlara sahip olduğunu gösterecek bir konumda olması gerektiği görüşünü ortaya atmıştır. Bu doğrultuda Irak Başbakanı Nuri Said'den Kuveyt-Irak sınırının onaylanması istenmiştir (Schofield, 2017: 197). Irak Başkanı Nuri Said'in 21 Temmuz 1932 tarihli mektubunda Irak – Kuveyt arasındaki mevcut sınırının yeniden teyit edilmesi gerektiğini belirterek, 1923 tarihli memorandumda olan sınırı tanıdığını belirtmiştir. Nuri Said'e göre mevcut Kuveyt-Irak sınırı; Vadi-el Audja'nın Batin ile kesiştiği noktadan ve daha sonra Batin boyunca kuzeye, Safvan'nın hemen güneyi, oradan doğuya doğru Safvan surlarının güneyinden geçerek Khor Abdullah ve Khor

Zubeir'in birleştiği yer olan Jabal Sanam ve Umm Kasr Irak'a bırakılmıştır. Varbah, Bubiyan, Maskan (veya Mashjan), Failakah, Auhah, Kubbar, Qaru ve Umm el- Maradin Kuveyt'e aittir. Kuveyt'teki İngiliz temsilcisi Dickson'un 9 Ağustos 1932 tarihinde Kuveyt Şeyhine gönderdiği gizli belgede, Irak Başbakanı Nuri Said'in 1923 tarihli Sör Percy Cox'un belirlediği sınırı kabul ettiğini, kendisinde kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu gelişmeler üzerine Kuveyt Şeyhi'de 10 Ağustos 1932 tarihli mektubunda mevcut sınırları iki ülke arasındaki sınır olarak kabul ettiğini açıklamıştır (IOR/L/PS/12/3737: 335-345). Bununla birlikte, 30 Temmuz 1932'de Irak Kabine toplantısında hazırlanan bir rapora göre Irak Savunma Bakanı Cafer al-Askeri, Irak-Kuveyt sınırını yeniden teyit etmek için İngiltere'nin dayatmacı ve aceleci olduğunu ifade etti. 1932 yılında Irak'ın bağımsız devlet olmasıyla bu sınırlar karşısında dezavantajlı ve stratejik olarak zafiyet içerisinde olunacağını söyledi. Cafer al-Askeri'ye göre en azından Basra Körfezi çıkışı için Irak'ın adaları kontrol etmesi gerektiğini, çünkü Irak'a bırakılan kıyı şeridi oldukça dar ve yetersizdi. Fakat, Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olmasıyla bu sorun geri plana atılmıştır (Schofield, 1991: 66-68). Hukuki olarak Kuveyt-Irak sınırı 1923 yılında İngiliz temsilcileri tarafından yapıldığı için Hükûmet yetkilileri onaylamamıştı. Kral Faysal ve Kuveyt Şeyhi, iki ülke sınırları yasal olarak onaylamamış, İngiliz temsilcilerin onayladığı konusunda bilgi sahibiydiler. Bu konu İngiliz Sömürge Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından eksik olarak değerlendirildi. Bu yüzden 1932 yılında Irak Başbakanı Nuri Said ve Kuveyt Şeyhi Ahmet arasında 1923 sınırlarının mevcut sınır olarak tanınmasına yönelik anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ise bağlayıcı olmadığı iddia edilmektir. Çünkü Irak Başbakanı ve Kuveyt Şeyhi arasında yapılan mektup anlaşmasına dayalı sınır anlaşması, Irak parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Dönemin Irak anayasasına göre yabancı bir ülkeyle yapılan bir antlaşma Kral tarafından onaylanmadan önce Irak Parlamentosu tarafından onaylanması gerekir hükmü bulunmakta idi (Khadduri, Ghareeb,1997: 31; Saleh, 1995: XX).

Irak- Kuveyt sınırı 1913 anlaşmasına göre 1923 yılında tekrar belirlenmiş, 1932 yılında teyit edilmiş fakat sınırlar sınır boylarında belirtilmemiştir. Bu sınır sorunlarının belirsizliği bir tarafa bırakılarak, sınırlar kâğıt üzerinde çizildiğinden 3 Ekim 1932'de Milletler Cemiyetinin 13. Genel Kurul toplantısında Irak Krallığının üyeliği oybirliği ile kabul edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti topraklarının Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen ve ardından Milletler Cemiyeti gözetiminde İngiliz yönetimine devredilen Irak, vesayet statüsünden kurtulan ilk manda bölgesi olmuştur (Pedersen, 2010: 976).

Kral Faysal 8 Eylül 1933 yılında İsviçre'ye tedavi için gittiği esnada hayatını kaybetmiştir. Genel olarak Faysal döneminde İngiltere-Irak ilişkileri uzlaşmacı bir politika çerçevesinde ilerlemiş, Irak'ın dış politikasına yansıyan 1932 tarihli Bakanlar Kurulunda Savunma Bakanı Cafer al-Askeri'nin yaptığı eleştiri ve karşı çıkış hariç bir sorun olmamıştır. İngiltere gerek manda yönetiminin getirdiği kolaylık gerekse ülkedeki hâkim pozisyonu nedeniyle Irak ile Kuveyt arasında sınır sorunlarına bağlı herhangi bir olumsuz durumun ortaya çıkmasına izin vermemiştir. İngiltere'nin Basra Körfezi

politikası da İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti tarafınca belirlendiği için bu dönemde Kuveyt ön plana çıkmış ve sınır Kuveyt lehine çizilmiştir. Bu sınır ilerleyen dönemlerde Irak-Kuveyt ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur.

2.3.3. Kral Gazi Dönemi (1933-39)

Kral Faysal I döneminde Irak dış politikasında Kuveyt'i ilhak veya birleşmeye yönelik doğrudan politika izlenmemişti. Bu dönemde İngiltere'nin her iki ülkeyi de manda yönetimi altında yönetmesi ve Irak dış politikasını kontrol etmesi önemli olmuştu. Fakat Kral Faysal'ın ölümüyle tahta oğlu Gazi'nin geçmesi, Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarında değişikliğe gitmesine neden oldu. Kral Gazi döneminde Irak dış politikası; Basra Körfezine güvenli çıkış için Kuveyt'e yönelik toprak iddiası ve Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu yönünde tarihsel argümanların kullanılmaya başlanması, gazete ve radyolar aracılığıyla Kuveytlileri etkilemeye yönelik propaganda faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapılması, Arap milliyetçiliği düşüncesinin ağırlık kazanmasına bağlı olarak Kuveyt milliyetçileri üzerinde nüfuz kurma çabası üzerinden şekillenmiştir.

2.3.3.1.Irak-Kuveyt Arasında Kaçakçılık Sorunu

Bu dönemdeki sınır sorunları Irak-Kuveyt arasında yapılan sınırdaki kaçakçılık ve Irak'ın Basra Körfezine erişiminde yaşadığı sorunlar üzerine ortaya çıkmıştır. Irak-Kuveyt arasındaki kaçakçılık faaliyetleri 1920'li yıllardan itibaren başlamıştı. Kuveyt'te sınır kaçakçılığının olmasının temel nedenleri arasında İran, Suudi Arabistan ve Irak'ın vergi tarifelerinin yüksek olmasıdır. Kuveytli tüccarlar yüksek vergi ödememek için sınırlardan gümrüksüz işlem yapmakta, bu durum ise özellikle Irak ekonomisi için önemli kayıplara neden olmaktaydı. Irak makamları, Kuveyt hükümdarının kaçakçılık sorunuyla ilgili olarak kendileriyle iş birliği yapmaması nedeniyle Kuveyt'e yönelik tepkilerini ifade etti ve kendi bölgelerini kaçakçıların faaliyetlerinden korumaya karar verdiler (Hashim, 1984: 36-42). Irak güvenlik güçlerinin zırhlı araçlarla sınır bölgelerinde devriye gezmesi ve mevcutlarını arttırmalarının amacı, sınırı Kuveyt'ten mal kaçakçılığına karşı daha güvenli hale getirmekti. Basra yetkililerinin suçluları takip etme konusundaki çalışmaları, Kuveyt topraklarının ihlal edildiğine dair suçlamalara yol açtı. Fakat, hiçbir yetkili Kuveyt'in bölgesel otoritesinin nerede bittiğini ve Irak'ınkinin nerede başladığını tam olarak bilmiyordu. 1923 ve 1932 yıllarında iki ülke arasındaki sınır kâğıt üstünde belirlense de sahada belirlenmemişti. 1930'larda kaçakçılığın hem sınır sorunu üzerinde hem de daha genel olarak Kuveyt-Irak ilişkileri üzerinde önemli bir etkisi oldu. 1930'larda Kuveyt-Irak ilişkilerini tanımlamada Irak tarafı iki devlet arasındaki en önemli sorunun kaçakçılık olduğunu belirtmiştir. 1930'lar boyunca sınır meselesinde önemli bir etkiye sahip olan Kuveyt'teki İngiliz siyasi temsilcisi H.R.P. Dickson, kaçakçılığa karşı rahat bir tavır sergilerken, Irak tarafı güvenlik güçleri üzerinden sert politikalar izlemiştir. Genel olarak Irak-Kuveyt sınırındaki olaylara ilişkin bölgedeki İngiliz yetkililer arasında iş birliği ve iletişim eksikliği söz konusu olmuştur (Schofield, 1991: 68).

Irak-Kuveyt sınırında yapılan kaçakçılık faaliyetleriyle Irak ekonomisinin kayıp yaşaması, bunun yanı sıra Kuveyt'in ise ekonomik kazanç sağlaması, iki ülke arasındaki sınır sorununun çözümü konusunda Irak tarafının baskın politikalar izlemesine neden oldu. Ayrıca, Irak'ın sınırdaki kaçakçılık olaylarını engellemek için güvenlik güçlerinin sınırlarda devriye görevi görmesi ile oradaki insanlara müdahale etmesi neticesinde o bölgenin aidiyetlik sorunu da ortaya çıkmıştır. Kuveyt tarafı, Irak güvenlik güçlerinin topraklarında operasyon düzenlediğini iddia ederken, Irak tarafı ise bunu kabul etmeyerek, kendi sorumluluk alanları içerisinde hareket ettiğini açıklamıştır. İki ülke arasında buna bağlı ortaya çıkan sınır sorunlarına bağlı gerginliğe İngiltere'nin devreye girmesi ile olay büyümüştür. İngiliz temsilcilerin Kuveyt'in yanında yer alarak Irak'a sınırları ihlal ettikleri için protesto notası verdi. Iraklı yetkililer, Kuveyt'in Osmanlı Devleti zamanında Basra Vilayetine bağlı bir kaza olduğunu, Osmanlı tarafından verilen Kaymakamlık unvanı ile Basra Vilayetinin bir parçası olarak yönetildiğini iddia etse de İngiliz yetkiler, bu duruma karşı çıkmıştır. Kuveyt ve Iraklı yetkiler Safvan bölgesinde İngiliz yetkilerin dahilinde bir araya gelerek sınırın çizilmesi gerektiği konusunda toplansalar da bir netice alınamamış, fakat kaçakçılık olayı ile mücadele de iş birliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Irak, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için demiryolu ve liman projeleri ile Kuveyt'e önerilerde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda Irak; Irak demiryolu sisteminin Kuveyt topraklarından Kuveyt kıyılarına kadar uzatılması ve burada Irak kontrolü altında bir liman inşa edilmesini önerdi. Bölgede ve Londra'daki İngiliz yetkililer[46] Irak'ın proje önerilerinden rahatsızlık duymuşlardı. İngiliz yetkililer, böyle bir planın uygulanmasının Irak'ın Kuveyt'teki etkisinin büyük ölçüde genişlemesine yol açabileceğini ve Kuveyt'in bütünlüğünü korumayı giderek zorlaştıracağını düşünüyorlardı. Bunun yanı sıra Kuveyt'e ait olan Varbah ve Bubiyan adasının Irak'ın kontrolüne geçebileceği, Khor Abdullah kanalının tamamına Irak'ın egemen olacağı ileri sürülmüştür. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı değerlendirmelerde Irak projelerinin uygulanması Şatt'ül Arap konusunda toprak anlaşmazlığına neden olacaktır. Aslında Irak Hükûmeti, İran'ın Şatt'ül Arap ve Rooka Kanalı'ndaki deniz taşımacılığına olası müdahalesinde alternatif yolların olması gerektiğini fark etti ve Kuveyt'in limanlarını taşımacılık için kullanabileceğini düşündü. Fakat Irak, Kuveyt'e yönelik önerilerinde İngiltere'nin de onayının olması gerektiğinin farkında idi. Bu konuda 1938 yılında İngiliz yetkililerinin yaptığı değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir: Irak'ın Kuveyt'te inşa edeceği liman, Irak demiryolunun buraya kadar uzatılmasıyla birlikte Irak kontrolünde olacaktı. Böyle bir proje hayata geçirilirse Kuveyt'in kademeli olarak Irak etkisi altına girme eğiliminde olacağı gerekçesiyle karşı çıkılması gerekir. Bu nedenle İngilizler, özel anlaşmalarla İngiltere'ye bağlı Körfez şeyhlikleri üzerinde herhangi bir yabancı gücün herhangi bir etki yaratmasına izin vermeyecektir. İngiliz

[46] 1938 yazında, İngiliz Hükûmeti'nin farklı departmanları, Irak'a Kuveyt Körfezi'nde liman tesisleri verme olasılığını tartıştı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti gibi kurumlar Irak'ın demiryolu sistemini Kuveyt topraklarındaki bir terminale/limana kadar genişletebilmesi gerektiği yönündeki herhangi bir öneriyi reddetti ve böyle bir projenin kaçınılmaz olarak Irak'ın Kuveyt üzerinde otoritesinin artabileceğini öne sürdüler. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Irak'ın Şatt'ül Arap'taki tüm liman tesislerini elinde tutmasının İngiltere'nin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edeceğini açıkladı (Schofield, 1991: 68-74).

himayesindeki bir şeyhlik (Kuveyt) ekonomik olarak Irak'a çok fazla bağımlı hale gelmemelidir. Ayrıca limanın yapılması Irak'a, Kuveyt gümrük kontrolünden kurtulmak gibi siyasi bir karakter kazanma eğiliminde olan ayrıcalıkların verilmesini içerecektir. Bu nedenle Irak Hükümeti'nin Kuveyt'e inşa edeceği limanda önemli bir nüfuz kazanacağı varsayımıyla Irak'ın projelerine karşı çıkılması gerekmektedir (Rush, Priestland, 2001d: 772-775).

İki ülke arasındaki sınırdaki kaçakçılık sorunun yanı sıra 1933 yılında Irak ile Kuveyt arasında vergi sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kuveyt Şeyhi Al-Sabah ailesinin Fao ve Basra'da Şatt'ül Arap bölgesinde birçok bahçesi[47] bulunmakta idi. Bu bahçelerden bazıları Osmanlı Devleti döneminde Kuveyt Şeyhine bağlılığından dolayı ödül olarak verilmiş, bazılarını ise Kuveyt şeyhi parayla satın almıştır. Örneğin; Kuveyt Şeyhinin Bashiyah'daki bir bahçeyi satın almış ve burayı yazlık olarak kullanmıştır. Kuveyt Şeyhi bu bahçelerden gelir elde etmektedir. Bunun yanı sıra Irak- Kuveyt arasındaki bir diğer sorun ise içme suyu problemidir. Irak, Kuveyt'teki bazı hedeflerine ulaşmak için su[48] konusunu Kuveyt'e yönelik bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Örneğin, Basra bölgesinde Irak-Kuveyt arasında yapılan kaçakçılık faaliyetleri Irak ekonomisi için büyük zarar oluşturuyordu. 23 Eylül 1933 tarihinde İngiltere'nin Bağdat Büyükelçiliğinin öncülüğünde Bağdat'ta düzenlenen bir konferansta Iraklı ve Kuveytli yetkililer bir araya gelerek kaçakçılık sorununun çözümüne yönelik öneriler tartışılmıştır. Buna göre; kaçakçılığın nedenlerinden biri olan Irak'ın gümrüklerde yüksek vergi oranı uygulamasının düşürülmesi, gümrük noktalarının sayısının arttırılması, silahlı güvenlik güçlerinin sınırda devriye görevi icra etmesi gibi kararların uygulanması görüşülmüş fakat uygulamaya geçmemiştir. 1934 yılında yapılan bir devriyede Irak güvenlik güçlerine ait 4 silahlı araç Kuveyt sınırlarının içerisine girdi ve kaçakçılıkla mücadele operasyonu başlattı. Khor Subiyah su yolunda tekne ile yapılan kaçakçılığı önlemek için ateş açan Irak güvenlik güçlerine Kuveytli yetkililer tepki gösterdi ve olayı protesto etti. Bu dönemden itibaren Irak gazetelerinden al-Bilad Kuveyt'e yönelik kaçakçılığın önlenememesi üzerine eleştirel yazılar yayınlamaya başladı (IOR/L/PS/12/3719: 399).

Irak-Kuveyt arasındaki kaçakçılık faaliyetlerinin yoğun olarak devam ettiği bir dönemde Dickson, 1933 yılında konuyla alakalı bir rapor hazırladı. Dickson, iki nedenden dolayı kaçakçılık sorununun ortadan kalkmayacağını belirtti. Birincisi, Kuveyt kuzeydoğu Arabistan'ın tüm bedevi kabileleri tarafından mevsimlik doğal evleri ve tüm ihtiyaçları için pazar olarak görülüyordu. İkinci olarak ise çöl ticareti için Kuveyt limanlarına erişimin engellenmesi ile Kuveyt'in ticareti zayıflayacaktı. Kaçakçılık faaliyetlerinde bulunan kabilelerin sadece Kuveytli olmadığını belirten Dickson, Irak,

[47] Irak Hükûmeti ilerleyen zamanlarda Irak-Kuveyt arasındaki krizi fırsata çevirerek Kuveyt Şeyhinin ve ailesinin Basra ve Fav'daki birçok bahçesini kamu yararı amacıyla istimlak etti. Ayrıca çoğu Irak mahkemeleri, bu topraklar üzerinde hak iddia eden kişilerin başvurularını karara bağlayarak Kuveytlilerin elinden aldı (Al-Ghunaim, 1992: 83-87).

[48] Kuveyt, içme suyu bakımından fakir bir ülke olduğundan dolayı Şatt'ül Arap'tan teknelerle içme suyu tedariki yapmıştır. Bu dönemde Irak'tan getirilen sular, eşekler ile evlere ulaştırılırdı. 1950'li yıllardan itibaren Kuveyt su sorununu İngiltere'nin yardımıyla çözmüştür.

Suudi Arabistan ve İranlıların da bulunduğunu yazdı. Irak'ın sınırdaki kaçakçılık faaliyetlerini abarttığını ifade eden Dickson, Kuveyt Şeyhinin konuyla ilgilendiğini fakat Irak tarafının kaçakçılık konusu üzerinden Kuveyt'te hakimiyet kurmak istediğini düşünmektedir (Schofield, 1991: 68-74).

Her ne kadar Irak- Kuveyt arasında 1930'lı yıllarda kaçakçılık ve güvenliğe bağlı olarak sınır sorunları üzerinden iki ülke ilişkileri gergin olsa da taraflar iletişimi sürdürmek için karşılıklı adımlar atmıştır. Örneğin; 18 Aralık 1933'te Kuveyt'te kurulan Kuveyt-Irak Elektrik Tedarik Şirketi, Irak-Kuveyt ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik bir adım olarak kurulmuştur. Fakat bu şirketin kurulması İngilizleri tedirgin etmiş, Irak'ın Kuveyt üzerinde nüfuzunu arttırdığını düşünmüştür. İngiltere, Irak'ın ortak projeler aracılığıyla Kuveyt'e yerleşmesine karşı çıkmıştır. Bir başka örnek ise Irak, Kuveyt'e Şatt'ül Arap üzerinden borularla su götürme projesini önermiş fakat İngiltere bu projenin yapılmasına izin vermemiştir. Açıkçası İngiltere, Kuveyt üzerindeki nüfuz gücünün azalmasını istememektedir. Bu doğrultuda Ekim 1933'te İngiliz yetkililerle Kuveyt Şeyhi arasında yapılan görüşmelerde ikili ilişkilerin yanı sıra Kuveyt-Irak ilişkileri ele alınmıştır. Irak'ın bağımsız olmasıyla birlikte Kuveyt, İngilizler için daha önemli hale gelmiştir. Irak'ın bağımsızlığını kazanana kadar olan süreçte Irak-Kuveyt arasındaki sorunlar ikinci plana atılmış, İngiltere Irak'ı daha önemli görmüştür. Irak'ın bağımsız olması, İngiltere'nin politikasında değişikliğe gidilmesi gerektiği hususunu ortaya çıkarmış ve Kuveyt'i alternatif bir yer olarak görmüştür. İngiltere, olası bir savaş durumu veya tehlikesi durumunda Kuveyt topraklarını Irak'a göre daha serbest kullanabileceğini öngörmüştür. Bu yüzden Irak-Kuveyt ilişkilerinde meydana gelebilecek sınır sorunlarında Kuveyt'in stratejik önemine binaen 1899, 1903, 1907 ve sonrasında yapılan garantörlük anlaşmaları gereği, İngiltere'nin Kuveyt'i koruması gerektiği belirtilmiştir (IOR/L/PS/12/3784: 521-522).

2.3.3.2.Irak'ın Kuveyt'e Yönelik Basın Faaliyetleri

Irak ve Kuveyt arasındaki sorunların yönetiminde Iraklı yetkililer basını etkili kullanmaya başlamıştır. Irak basını Kuveyt'e yönelik propaganda faaliyetlerine başlamış, bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin daha fazla gerginleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde İngiliz yetkililerinin Londra ve Hindistan ofisine yazdıkları belgeleri incelediğimizde önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. 1 Temmuz 1933 tarihli İngiltere'nin Basra temsilcisinin gönderdiği bir belgede Irak'taki gazetelerin Kuveyt'e yönelik basında çıkan haberleri raporlaştırmıştır. Buna göre; Irak'ın günlük gazetelerinden olan Al-Hakka-ul al-Vatani (Brothers of the Homeland) Irak'ın Kuveyt'e yönelik ilgisine dikkat çekmekte ve Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu iddia etmektedir. İngiltere'nin Kuveyt temsilcisi H.R.P Dickson'a göre bu gazete Yasin Paşa'nın[49] partisi tarafından kontrol ediliyor ve o doğrultuda haberler

[49] Irak'ta Yasin al-Haşimi Hükûmeti döneminde (1935-36) Kral Gazi Arap Milliyetçiliği politikasını destekleyerek, Kuveyt'e yönelik ilgilinin artmasına zemin hazırlamıştır. Yasin al-Haşimi, Arap Birliğinin kurulması gerektiğini belirterek, Kuveyt ile Irak'ın birleşmesini arzu etmişti. İngiltere, bu politikalara karşı durmaya çalışsa da pek etkili olamadı. Irak, Kuveyt'e yönelik hem diplomatik hem de sosyal ilişkileri geliştirmeye başladı. Iraklı yöneticiler, İngiltere'nin Körfez politikasının farkında oldukları için İngiltere'yi doğrudan karşılarına almamaya özen gösterdi. Bu yüzden Irak, Kuveyt halkı ile daha fazla ilgilenmeye başladı ve toplumsal ilişkilerin gelişmesine yönelik politikalar benimsedi. Irak'ın Kuveyt'teki posta, telgraf

yaptırılıyor. Bu makale 24, 26 ve 28 Aralık 1910 tarihinde Türk gazetesi olan Tanin gazetesindeki iddiaları güncelleyip, gündeme getirmektedir. 4 Ocak 1911 tarihli Sör Edward Gray'ın belirttiği doğrultuda Kuveyt'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğu fikri beyan edilmiştir. Edward Gray, Kuveyt'in Osmanlı Devleti'nin Basra Vilayetine bağlı olduğunu kabul etmiş, fakat Kuveyt şeyhinin İngiltere'nin desteği ve yarı bağımsız olduğunu da belirtmiştir. Gazete genel olarak Kuveyt ve Irak'ın iki kardeş halktan meydana geldiğini, Basra Vilayetindeki aşiretler ve Kuveytlilerin aynı aşiretten olduğunu belirtmiş, aile bağlarına vurgu yapmıştır. Yine Irak'ın günlük gazetelerinden Ikha al-Vatani gazetesinde Kuveyt'in geleceği başlıklı makale yayımlanmış, Kuveyt'in Irak'a katılması siyasi ve ekonomik olarak gerekli olduğu yazılmıştır. Kuveyt'te petrol keşfedilmesiyle birlikte batılı petrol şirketlerinin mücadelesi, Irak gençliğinin Kuveyt'e göç etmesine neden olmaktadır. Kuveyt'in Basra Körfezinde yer alması ve Irak'ın Basra'ya çıkışında kilit konumda olması, ilerleyen dönemlerde Irak için sorun teşkil edebilir. Irak-Kuveyt arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında iki ülkenin birleşmesi gerektiği belirtilmektedir (IOR/R/15/5/126: 110, 120).

Basında gerçekleşen propaganda faaliyetlerinin yoğun olduğu bir dönemde Irak Dışişleri Bakanlığı 26 Ekim 1933 tarihinde İngiltere'nin Bağdat büyükelçiliğine yazdığı belgede Kuveyt'in ne zaman kurulduğu ve halklarının aidiyetliği hakkında bilgi verilmesini talep etti. 6 Mart 1934 tarihli Hindistan ofisinin verdiği cevapta bu soruya şimdilik yanıt verilemeyeceğini fakat Kuveyt'in teknik olarak Lozan anlaşması onaylanana kadar Osmanlı toprağı olarak kaldığı, Lozan'dan sonra Kuveyt ulusunun oluşturulduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kuveyt, İngiltere koruması altında bağımsız bir şeyhlik olarak 1914 anlaşmasıyla belirlenmiştir (IOR/R/15/5/126: 140). Bunun yanı sıra İngiliz temsilci Dickson'un Bushire'deki İngiliz yetkililerine yazdığı 17 Kasım 1934 tarihli raporda Kuveyt Petrol Şirketi Yöneticisi F.Holmez ile Irak Ekonomi Bakanı H.E. Yusuf Ghanima'nın bir araya gelerek Basra vilayetindeki petrol konusuyla ilgili görüşme yaptıkları ifade edilmiştir. Iraklı Bakan Yusuf Ghanima Kuveyt'in statüsünün net olmadığı, Irak'ın Kuveyt'in anası olduğu ve Şeyhin gözleri kör bir şekilde Kuveyt'in çıkarlarını düşünmediği, Irak ile birlikte olması durumunda zenginliğin paylaşılacağını söylemiştir (IOR/R/15/5/126: 224). Iraklı yetkililerin bu adımları ile Kuveyt'in statüsünü tartışmaya açtığı değerlendirilmektedir. Bu dönemde Basra bölgesindeki petrol keşif çalışmaları, Irak'ın jeopolitik ve güvenlik kaygısıyla Basra Körfezine erişimde dar bir boğaza sahip olması, deniz ticaretinin engellenebileceğine yönelik uyarılar, Irak'ın Kuveyt' karşı izlediği politikaların temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, Kral Gazi ve Hükûmetinin Arap milliyetçiliği düşüncesi çerçevesinde basın yoluyla başlattığı propaganda faaliyetleri, Kuveyt şeyhini ve İngiltere'yi oldukça rahatsız etmiş, Irak'ın gerçek niyetinin Kuveyt'i ilhak etmek olduğunu düşünmüşlerdir.

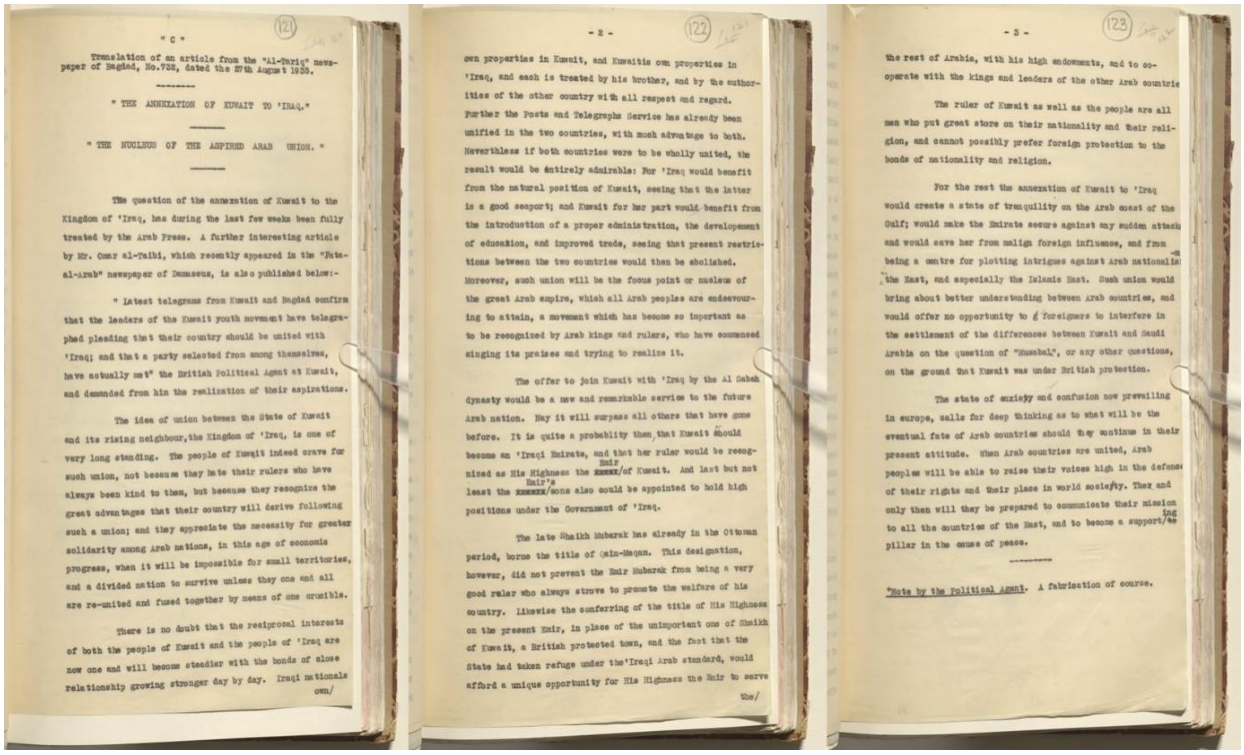
idaresinin yönetimini alması, Kuveyt'e yönelik politikalarının farklı bir boyuta taşımasını sağladı. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1938 yılından sonra Irak'ın Kuveyt'e yönelik taleplerinden ve Kuveyt Şeyhine karşı yapılan enformasyondan sonra bozulmaya başlamıştır (Hashim, 1984: 42-45; Al-Ghunaim, 1992: 83-87).

İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi 3 Mayıs 1934 tarihli İngiliz dışişlerine gönderdiği belgede 27 Mart 1934 tarihinde Irak Kralı Gazi ile yaptığı görüşmede, Kral Gaziyi Kuveyt'e yönelik davranışlarından ve Irak basınının gösterdiği yaklaşımdan dolayı protesto ettiğini belirtmiştir. Özellikle Basra bölgesinde faaliyet gösteren gazetelerin dost ve komşu ülke Kuveyt'e yönelik haberlerinin kabul edilemez olduğunu, bunu güçlü şekilde kınadığını belirtmiştir. Basra bölgesinde faaliyet gösteren al-Ahali gazetesi Kuveyt aleyhine önemli yayınlar yapmıştır (IOR/R/15/5/126: 208). 1934 yılında Al-Hakka-ul al-Vatani, al-İstiklal, al-Sicil, al-Thigr, Pan Arab (Şam) gazeteleri Kuveyt Şeyhi aleyhine yazılar yayımlamaya başlamıştır. Kuveyt Şeyhi hem Irak hem de Suriye'ye basında çıkan aleyhte haberler için protesto notası vermiştir. Gazete yazılarında "Kuveyt'in Irak Tarafından İlhak Edilmesi Kaçınılmazdır", "Kuveyt Hala Neden İlhak Edilmedi", "Irak ve Kuveyt Arasında Kriz", başlıklarıyla makaleler yayımlanmıştır. Bu makalelerin ortak özelliği Kuveyt ile Irak'ın birleşmesi gerektiği, Irak'ın bunu askeri güç kullanarak yapmak istemediği şeklindedir. Gazetelerde Kuveyt'in Osmanlı zamanında Basra vilayetine bağlı bir kaza olduğu, Kuveyt şeyhinin ise Osmanlıya bağlı kaymakam sıfatı ile yönetici olduğu vurgulanmıştır. Kuveytli yetkililerinde her fırsatta Osmanlıya bağlı olduğunu vurgulamaları, Basra'nın bir parçası olduğu belirtilmiştir. Kuveyt'in jeopolitik konumu dolayısıyla harika bir yere sahip olduğu, limanların önemli olduğu, Irak'ın ise bu durumdan mustarip olduğu ve Irak için Kuveyt limanları hayati öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Kuveyt'in ilhak edilmesi, İbn-i Suud'a karşıda bir mesaj olarak yansıyacaktır. Suudi Arabistan'ın Kuveyt'i işgal projesi önlenmiş olacak ve Kuveyt, Irak toprağı sayılacaktır. Kuveyt vatandaşları da çifte vatandaş olacak ve ticaretlerini geliştirecektir. Irak'ın zenginliği Kuveyt'e de fayda sağlayarak, elektrik, su gibi alt yapı yatırımlarda yapılarak Kuveyt zenginleşecektir (IOR/R/15/5/126: 142-148).

İngiltere'nin Kuveyt'teki siyasi temsilcisi H.R.P. Dickson, Irak'taki gazetelerin Kuveyt'e yönelik haberlerini ilgili temsilciliklere raporlamaya devam etmiştir. 5 ve 18 Eylül 1935 tarihli raporlarında Irak al-Bilad, al-Tarık, al-Iraq, Orta Doğu'nun "Times" gazetesi olarak değerlendirilen Mısır'ın Muqattam ve Filistin merkezli al-Palestine gazetelerinde çıkan haberlere yer vermiştir. Bu gazeteler gibi diğer birçok gazetede aynı yayın çizgisinde Kuveyt'e karşı propaganda faaliyetleri içerisinde olduklarını belirtmektedir. Gazetelerde Kuveyt'in Irak ile birleşmesi veya Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi konuları işlenmiştir. Yine Suriye, Mısır gibi diğer Orta Doğu gazetelerinde de aynı çizgide yazılar yayımlanmaktadır. Örneğin, Muqattam gazetesinin İngiltere ve Kuveyt aleyhine yazdığı yazılar diğer ülkelerde de aynen yayımlanmaktadır. Irak gazetesi olan Al Bilad gazetesi, Muqattam'da çıkan makaleyi yayımlamıştır. Bu makalede Kuveyt'in Irak'a ait olması gerektiği, Kuveyt ile Irak'ın bütünleşmesinin Arap Birliği için önemli olduğu tezi işlenmiştir. Bu tür propaganda faaliyetlerinin hızlanması, Irak Hükûmetinin yakın bir zamanda Kuveyt'e yönelik harekete geçeceği izlenimi uyandırmaktadır. Bu karşılık olarak ise Kuveyt Şeyhi İngiltere'ye ziyaret gerçekleştirerek konu ele alınmıştır. Irak'ın kaçakçılıkla mücadele adı altında Kuveyt'e müdahale etmesi kaçınılmaz görünmektedir. Kuveyt Şeyhi ve Kuveytliler büyük bir tehlike altında ve Kuveyt'in bağımsızlığı

tehlikeye girebilir. Bu yüzden harekete geçilmelidir diye raporunda belirtmektedir. Ayrıca Dickson, yayınlarda Irak Enformasyon Bakanlığının izlerini taşıdığını, Irak'ın bilinçli olarak basın araçlarından yararlandığını ifade etmektedir. Irak'ın basın faaliyetlerinin amacı Kuveyt Şeyhi ve İngiltere'nin pozisyonunu zorlaştırarak, Arap milliyetçiliğinin gündemde kalmasıdır. Gazeteler, genç Kuveyt yurtseverlerine gelecekteki tüm Arap Devletlerinin Irak'ın himayesi altında tek bir büyük ve bölünmez Arap Ulusu olarak birleştirilmesinin parlak bir resmini sunarak Arap milliyetçiliğini canlı tutmak istemektedirler (IOR/R/15/5/126: 243-247).

Belge 2: 27 Ağustos 1935 Tarihli Al-Tarıq Gazetesinde Yayımlanan Kuveyt Aleyhine Bir Yazı

"C"

Translation of an article from the "Al-Tariq" newspaper of Bagdad, No.738, dated the 27th August 1935.

"THE ANNEXATION OF KUWAIT TO 'IRAQ."

"THE NUCLEUS OF THE ASPIRED ARAB UNION."

The question of the annexation of Kuwait to the Kingdom of 'Iraq, has during the last few weeks been fully treated by the Arab Press. A further interesting article by Mr. Omar al-Talbi, which recently appeared in the "Fatat-al-Arab" newspaper of Damascus, is also published below:-

" Latest telegrams from Kuwait and Bagdad confirm that the leaders of the Kuwait youth movement have telegraphed pleading that their country should be united with 'Iraq; and that a party selected from among themselves, have actually met the British Political Agent at Kuwait, and demanded from him the realization of their aspirations.

The idea of union between the State of Kuwait and its rising neighbour, the Kingdom of 'Iraq, is one of very long standing. The people of Kuwait indeed crave for such union, not because they hate their rulers who have always been kind to them, but because they recognize the great advantages that their country will derive following such a union; and they appreciate the necessity for greater solidarity among Arab nations, in this age of economic progress, when it will be impossible for small territories, and a divided nation to survive unless they one and all are re-united and fused together by means of one crucible.

There is no doubt that the reciprocal interests of both the people of Kuwait and the people of 'Iraq are now one and will become stendier with the bonds of close relationship growing stronger day by day. Iraqi nationals own/

- 2 -

own properties in Kuwait, and Kuwaitis own properties in 'Iraq, and each is treated by his brother, and by the authorities of the other country with all respect and regard. Further the Posts and Telegraphs Service has already been unified in the two countries, with much advantage to both. Nevertheless if both countries were to be wholly united, the result would be entirely admirable: For 'Iraq would benefit from the natural position of Kuwait, seeing that the latter is a good seaport; and Kuwait for her part would benefit from the introduction of a proper administration, the development of education, and improved trade, seeing that present restrictions between the two countries would then be abolished. Moreover, such union will be the focus point or nucleus of the great Arab empire, which all Arab peoples are endeavouring to attain, a movement which has become so important as to be recognized by Arab kings and rulers, who have commenced singing its praises and trying to realize it.

The offer to join Kuwait with 'Iraq by the Al Sabah dynasty would be a new and remarkable service to the future Arab nation. May it surpass all others that have gone before. It is quite a probability then, that Kuwait should become an 'Iraqi Emirate, and that her ruler would be recognized as His Highness the Emir of Kuwait. And last but not least the Emir's sons also could be appointed to hold high positions under the Government of 'Iraq.

The late Shaikh Mubarak has already in the Ottoman period, borne the title of Amin-Amam. This designation, however, did not prevent the Emir Mubarak from being a very good ruler who always strove to promote the welfare of his country. Likewise the conferring of the title of His Highness on the present Emir, in place of the unimportant one of Shaikh of Kuwait, a British protected town, and the fact that the State had taken refuge under the 'Iraqi Arab standard, would afford a unique opportunity for His Highness the Emir to serve the/

- 3 -

the rest of Arabia, with his high endowments, and to co-operate with the kings and leaders of the other Arab countries.

The ruler of Kuwait as well as the people are all men who put great store on their nationality and their religion, and cannot possibly prefer foreign protection to the bonds of nationality and religion.

For the rest the annexation of Kuwait to 'Iraq would create a state of tranquility on the Arab coast of the Gulf; would make the Emirate secure against any sudden attack and would save her from malign foreign influence, and from being a centre for plotting intrigues against Arab nationalism the East, and especially the Islamic East. Such union would bring about better understanding between Arab countries, and would offer no opportunity to foreigners to interfere in the settlement of the differences between Kuwait and Saudi Arabia on the question of "Hussebah", or any other questions, on the ground that Kuwait was under British protection.

The state of anxiety and confusion now prevailing in europe, calls for deep thinking as to what will be the eventual fate of Arab countries should they continue in their present attitude. When Arab countries are united, Arab peoples will be able to raise their voices high in the defence of their rights and their place in world society. They and only then will they be prepared to communicate their mission to all the countries of the East, and to become a support/ing pillar in the cause of peace.

"Note by the Political Agent. A fabrication of course.

Kaynak: IOR/R/15/5/126: 243-247

Irak tarafının propaganda faaliyetlerinin hız kesmeden devam ettiği bir dönemde Irak-Kuveyt arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Irak medyasındaki propaganda faaliyetlerini engellemek için Şeyh Ahmed el-Cabir, 1935 ve 1936 yıllarında Irak'ı ziyaret etti. Kuveyt Şeyhi Irak Kralı Gazi ile görüşerek iki ülke arasındaki gerginliğin sona erdirilmesi ve basın yoluyla yapılan faaliyetlerin durdurulmasını talep etti. Kral Gazi'de Kuveyt Şeyhinin bu ziyaretine karşılık Kuveyt'e ziyaret etmek istese de bu ziyaret gerçekleşmedi. Çünkü Kuveyt Şeyhi, Kral Gazi'nin ziyaretiyle ülkedeki kontrolü kaybedebileceğini, Gazi'nin popülaritesinin Kuveytliler arasında yüksek olduğunu düşünerek ziyarete pek sıcak bakmadı. Kral Gazi'nin Kuveyt'teki pan-Arap propagandası toplumsal dengeyi bozabilirdi (Al-Sabah, 2015: 104; Khadduri, Ghareeb, 1997: 35).

1936 yılından itibaren ise Iraklı gazete ve radyoların Kuveyt'e yönelik propaganda faaliyetlerinin yoğunluğunu arttırmış, Irak Hükûmetinin görüşünü daha fazla işlemeye başlamıştır. 1937 yılında

Kuveyt'te 100'e yakın radyo yayını yapan kanal vardı. Bu kanallar Kuveytlilere yönelik politik, ekonomik ve sosyal konularda yayın yapardı (IOR/L/PS/12/3719: 130).

Bağdat Radyosundan yapılan yayınlarda Irak'ın çeşitli bölgelerinden Irak Hükûmetine yönelik çağrılarda Kuveyt'in ilhak edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kral Gazi'ye yapılan çağrılarda ise Kuveytli kardeşleri ile birlikte olma zamanı vurgulanmıştır. Bağdat radyolarından yayımlanan mesajlarda Kral Gazi'nin enformasyon çalışmaları başarılı olmuş ve Kuveytli gençler üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur. Kuveytli gençler Irak ile bütünleşmek ve Şeyhlik rejiminin yıkılması için Bağdat ile birlikte çalışmıştır. Irak Hükûmeti yaklaşık 5 yıllık bir süre (1934-39) boyunca Kuveyt'e karşı bir kampanya yürütmüştür. Fakat, İngiliz Hükûmeti Irak'ın bu tepkilerine mesafeli durmuş ve Kuveyt-İngiltere arasında gerekli anlaşmaların olduğunu belirtmiştir (IOR/R/15/1/549: 45-48). Irak'ın Kuveyt'teki gençleri Arap milliyetçiliği çerçevesinde etkilemesinin temelinde önceki yıllarda Kuveytli gençlerin Irak'ta eğitim görmesinden geçiyordu. 1920'li yıllardan itibaren Kuveytli öğrenciler, Necef, Kerbela, Bağdat ve Basra'da dini ve temel eğitimlerini almaları için Kuveyt yönetimi tarafından Irak'a gönderilmeye başlanmıştır. 1912 yılında modern eğitimin Mübarakiyya, 1921'de ise Ahmadiyya okullarında verilmeye başlanmasıyla birlikte ilk Kuveytli öğrenci birliği 1923 yılında Irak'a gönderilmiştir. Bu öğrencilerin eğitim masrafı Irak Hükûmeti tarafından karşılanmıştır. Bunun yanı sıra Irak, Kuveyt[50]'e düzenli olarak gazete ve dergi göndermeye başlamıştır. Kuveyt'in Irak'a yönelik kültürel bağımlılığı hem siyasi bağı güçlendirdi hem de halklar arsında iletişimi geliştirmiştir. Ayrıca ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle birlikte iki ülke arasında karşılıklı ziyaretlerin sayısı artmış, evliliklerin yapılmasıyla birlikte de halklar arasındaki akrabalık ilişkisi gelişmiştir. Kuveytliler, Irak'ın kültürel, eğitim ve giyim kuşamından etkilenmiştir. Basra ve Bağdat şehirleri Kuveytliler için iş, kültür ve turizm merkezleri haline gelmiştir (Hashim, 1984: 14-16). İngiltere'nin Kuveyt temsilcisi H.R.P Dickson, 16 Mart 1933 tarihinde Bushire'deki İngiliz yetkililerine yazdığı belge de Iraklı öğretmenlerin ve öğrencilerin Kuveyt'e gelerek, İngiltere karşıtı propaganda faaliyetleri içerisinde olduğu, Pan-arabizm yönünde faaliyetler yürüttüğünü ifade etmiştir (IOR/R/15/5/126: 68). Kral Gazi, Kuveyt'e yönelik düşüncelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Kuveytlilere yönelik kültürel ve sosyal alanlarda da çalışma yapılması gerektiği düşünülmüştür. Bu kapsamda Kuveytli alimlerin, öğrencilerin Irak'ta eğitim alması, Kuveyt'e düzenli olarak al-Sicil, Al-Zaman, Al-Bilad, Al-Thaghr, Al-Umran ve Al-Hatif gazeteleri gönderilmeye başlanmıştır. Irak'ta eğitim alan öğrenciler, Irak'ın Kuveyt'e yönelik taleplerinde önemli bir figür olmuşlardır. Bu öğrenciler, Kuveyt'te Milliyetçi Reform Hareketi platform kurarak Kuveyt Şeyhine karşı eylemler ve gösterilerde bulunarak Irak ile birleşilmesi gerektiğini talep etmişlerdir (Hashim, 1984: 56). Kuveytli yöneticiler Irak'a daha fazla öğrenci göndermeyi ve Iraklı gazetelerin ülkeye girmesini engellemeye başlamıştır. Bunun yerine Mısırlı ve

[50] Bu dönemde Irak Millî Eğitim Bakanlığı, Kuveyt'in talebi üzerine, 1939 ve 1940'ta Bay Adrian Vallance'ı okulları denetlemek ve Hükûmete bir rapor sunmak üzere Kuveyt'e gönderdi. Irak okul müfredatı, 1942'de Mısırlı öğretmenlerin gelişinden sonra yerini Mısır'ın aldığı 1943 yılına kadar Kuveyt okullarında kullanılmıştır.

Filistinli öğretmenler getirmişler, bir grup öğrenciyi El-Ezher'e eğitim almaya göndermişlerdir. Irak Kralı Gazi'nin vefat etmesiyle bu hareket ve Irak'ın izlediği politikalar terk edilmiştir.

Irak Kralı Gazi Kuveyt'te sadece Arap milliyetçiliği temelinde hareket etmemiş, Kuveytli tüccarlara yönelikte söylem geliştirmiştir. Tüccar hareketi olarak bilinen Kuveytli tüccarları etkilemek için Irak'ın sosyal ve ekonomik zenginliğini kullanmıştır. Dolayısıyla Kuveytli tüccarlar, Irak'ta gördüklerinden etkilendikleri için Kuveyt Şeyhine karşı eleştiri yapmaya başladılar. Irak'ta petrolden elde edilen gelire bağlı olarak sosyal ve ekonomik kalkınmaya tanık oldular ve Kuveyt Şeyhi Ahmed'e karşı yeniden inşa ve reform politikası izlemediği için olumsuz tutum takındılar. Kuveyt Şeyhi, petrolden elde edilen gelirin ülkedeki koşulları iyileştirmesi yerine, kendi ailesine harcama yapmaya başladı. Tüccarlar, petrolden elde edilen gelirin, yolların, hastanelerin, devlet okullarının inşası ve tatlı su sağlanması gibi yeniden yapılanma ve kalkınmaya ayrılmasını talep ettiler. Ancak Şeyh Ahmed bu talepleri görmezden geldi. Şeyh Ahmed'e karşı harekete geçmek isteyen tüccarlar, bir muhalefet partisi olarak hareket etmeye başladı. Kuveyt'te kamuoyunun siyasetteki rolü henüz mevcut olmadığı için tüccarlar Belediye ve Eğitim Konseyleri gibi siyasi muhalefet araçlarına başvurdular. Muhalefet kısmen tüccar camiasının üyelerinden ve kısmen de yönetici ailenin muhalif üyeleri, özellikle de Şeyh Ahmed'in gelecekteki halefi Şeyh Abdullah el-Selim de dahil olmak üzere ileri gelenlerden oluşuyordu. Tüccar hareketi, rejime karşı bir muhalefet cephesi olarak hem ülke içinde hem de ülke dışında faaliyete geçti. Baskıcı önlemler nedeniyle Kuveyt içindeki muhalefet, eleştirel propaganda yayınları dağıtan gizli bir örgüt kurdu. Irak'ta Kuveytli muhalefet liderler basının tamamını özellikle de İngilizlerin Arap topraklarındaki politikasını son derece eleştiren Al-İstiklal, al-Zaman gibi pan-Arap fikirleri savunan gazeteleri sempatik buldular. Irak basını sadece Kuveyt Şeyhini eleştirmekle kalmadı, aynı zamanda Irak'ın üst düzey makamlarıyla temas halinde olan Bağdat'taki Kuveyt vatandaşları da Kral Gazi'yi özel yayın istasyonunu kullanmaya ikna etti ve kendisi aracılığıyla Şeyh Ahmed'in rejimini eleştirmeye başladı (Khadduri, Ghareeb, 1997: 35-38).

Basra'da yayın yapan ve Kuveyt'e yönelik de radyo yayınlarının sayısında artış yaşanmıştır. Kral Gazi'nin konuşmaları bu radyolardan Kuveyt'teki gençlere dinletilerek ilhak edilmenin alt yapısı hazırlanmaktadır. Irak'ın bu yayınları ve politikalarına karışı Kuveytliler İngilizlere daha fazla yaklaşmaktadır. Bağdat Radyosu Kuveyt'e yönelik propagandasını sürdürmekte, Kuveytli gençleri oldukça etkilemekte ve Kral Gazi için olumlu konuşmalar yaparak Kuveyt şeyhi aleyhine tutumlar sergilemektedir. Kuveytliler, Irak ile iş birliğine gidilmesi ve Irak Kralının kendilerini desteklemesini istiyorlardı (IOR/R/15/5/126: 420-424). Irak Kralı Gazi'nin Arap milliyetçiliği etkisi altında kalması ve Kuveyt'e yönelik politikalarında Kral Faysal I döneminde bürokraside ve orduda olan kişilerin gerek yaş haddi gerekse ilgili kurumlardan ayrılmasından dolayı, yeni gelen yöneticiler İngiltere karşıtı bir tutum içerisinde olmuştur. Arap milliyetçiliği etkisinde olan bürokrasi, Kral Gazi'nin politikalarını desteklemiştir. Genç neslin Arap milliyetçiliği isyanı geleneğinde yetiştirildiği için dışardan yapılacak bir müdahaleye karşı bilinçli idi. İngiltere'nin Irak'ı dar sınırlar içine hapsettiğini

düşünen bu kişiler, Kuveyt'in ilhak edilmesi gerektiğini düşündüler. Bunun yanı sıra Filistin ve Suriye gibi ülkelerdeki Arap milliyetçilerinin Fransa ve İngiltere'ye karşı olan mücadelelerini destekliediler (IOR/L/MIL/17/15/64: 286-290).

Yine Basra merkezli An-Nas ve Bağdat merkezli Al-Iraq gazetesi, Kuveyt'in Irak'a dahil olması gerektiğini sürekli olarak işlemişlerdir. Örneğin 19 Ocak 1937 tarihli Al-Nas gazetesindeki bir makalede Irak güvenlik güçlerinin sınır devriyesi esnasında kaçakçılara yönelik operasyonunu ele almıştır. Kaçakçılık sorununun Irak ekonomisine büyük zararlar verdiği, Kuveyt şeyhinin bu konuyla ilgili adım atmakta isteksiz olduğunu yazmıştır. Kuveyt'in güvenlik güçlerinin müdahalesi nedeniyle Irak Hükûmetine yönelik gönderdiği protesto notasında İngiltere'nin desteği olduğu vurgulanmıştır. Kuveyt'in Osmanlı Devleti zamanında Irak'ın bir parçası olduğu belirtilen makalede, İngiltere tarafından Irak ve Kuveyt arasında bir sınır çizilmek istenmekte ve iki ülkeyi birbirinden ayırmaktadır. Safvan bölgesindeki sınırların belirsizliği nedeniyle Irak ve Kuveytli yetkililer karşı karşıya gelmekte, bu alanda sınırların yeniden çizilmesi gerekmektedir (IOR/R/15/5/126: 362, 384). Buna ilaveten, Bağdat merkezli haftalık yayın yapan Al-Khark gazetesi de Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarını ele almış, Kuveyt Şeyhi aleyhine yazılar yayımlamıştır. Bu gazete genel olarak; Kuveyt'in coğrafi konumundan dolayı Irak tarafından ilhak edilmesi gerektiğini, eğitimli Kuveytli gençlerin Irak ile birleşme taleplerine cevap verilmesi, sınırdaki kaçakçılık faaliyetlerinin son bulması, iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi ve gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması, Irak'ın Basra Körfezine rahat erişimi gibi sebeplerden dolayı iki ülkenin birleşmesi gerektiğini savunmuştur. Irak basınında çıkan haberler üzerine İngiltere'nin Bağdat büyükelçisi, Irak Dışişleri Bakanı Nuri Said ile görüşme gerçekleştirmiş, Irak'ın niyetini sormuştur. Iraklı bakan ise Kuveyt'i ilhak veya işgal gibi bir planlarının olmadığını, ülkedeki basına da karışmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Irak Dışişleri Bakanı, İngiliz büyükelçiyle görüşmesinde, Kuveyt Şeyhine Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmeyeceği yönünde kişisel garantiler vereceğini beyan etmiştir (IOR/R/15/5/126: 294, 342).

Irak Kralı Gazi'nin kişisel olarak 1936 yılında Zuhur Sarayı'nda kurdurttuğu ilk radyo istasyonuna ilaveten 1938 yılında çok daha güçlü ve etkili radyo istasyonunu Alman liderinden hediye olarak aldı[51]. Kral Gazi radyonun güçlü ve kapsama alanı geniş olduğu için Filistin, Suriye ve Kuveyt'i hedef alan milliyetçi söylemler doğrultusunda yayın yapılmasını emretti. Bu yayınlar ile özellikle Filistin'de 1938-39 yıllarında İngilizlere karşı yeniden bir Arap isyanının başlaması amaçlanmıştır. Kuveyt'e yönelik yapılan yayınlarda ise doğrudan Kuveyt hükümdarı hedef alınmış, Kuveyt Şeyhini despot, köhne ve feodal düzene hizmet etmekle suçlanmıştır. Kuveyt halkını Irak ile birleşmeye çağıran yayınlara karşı İngilizler harekete geçerek Irak Kralı Gazi'yi uyarmıştır (Elliot, 1996: 69-71). Irak Hükûmeti ise Kral Gazi'ye destek vermekte, Kuveyt'i güney Iraklı aşiretlerin Hükûmete karşı isyanlarında kullandıkları kaçak silahların kaynağı olmakla suçluyordu. Ayrıca kaçak malların

[51] Bu dönemlerde Almanya'nın Irak'ın siyasi yönelimleri üzerindeki etkisi belirgindi. Irak'ın Kuveyt'i ilhak iddiasında kullandığı söylemlerde bile Almanya'nın etkisi bulunmaktaydı. Kuveyt'i Irak'ın "Sudetenland"ı olarak tanımlamışlardır.

kaynağı, Irak ekonomisinden çok Kuveyt ekonomisine fayda sağladığı için Irak ekonomisini kötü etkiliyordu. Irak ekonomisi yılda yaklaşık 60.000 sterlinin üzerinde kayıp yaşamakta idi (Al-Mayyal, 1986).

2.3.3.3. Irak- Kuveyt Arasındaki Sınır Sorunları

Irak Kralı Gazi ve yöneticileri, prestij ve güç adına bölgesel genişleme arayışında oldukları için Kuveyt'in ilhak edilmesi gerektiğine inandı. Arap milliyetçiliği düşüncesinde hareket eden Iraklı yöneticiler, Kuveyt'in ilhak edilmesiyle birlikte Arap Birliğinin de kurulabileceğini düşündüler. Ayrıca henüz resmen keşfedilmemiş fakat yapılan çalışmalara göre Kuveyt'te zengin petrol yataklarının da olabileceği, Iraklı yetkilileri heyecanlandırmıştı. Diğer taraftan Kuveyt ile bütünleşme, Kuveyt-Irak sınırındaki mal ve silah kaçakçılığını da önleyecekti. Çünkü Irak, çay, kahve, şeker, tütün ve mısır gevreği gibi ürünlere yaklaşık yüzde 75 oranında yüksek gümrük vergileri koyarken, Kuveyt ise ticareti teşvik etmek için yüzde 4 gibi düşük tarife uygulamakta idi. Silah kaçakçılığında ise Fırat nehri boyunca taşradaki aşiretlerin merkezi Hükûmete karşı ayaklanmasının önüne geçilebilecekti. Irak için bu hususlar ne kadar önemli olsa da muhtemelen Kuveyt üzerinde kontrol sağlamaya çalışmasının ana nedeni açık denize daha serbest erişim elde etmekti. O zamanlar Basra, Irak'ın tek limanıydı. Basra, iyi gelişmiş bir limandı ama Irak'ın bakış açısına göre denizden Şatt'ül Arap Nehri'nin yetmiş mil yukarısında olması dezavantajına sahipti. Umm Kasr ve Khor Abdullah'taki coğrafi durum, Iraklı yetkililerin ve politikacıların zihnini giderek daha fazla meşgul etmeye başladı. İngiltere'nin Kuveyt şeyhliğinin koruyucusu olarak kaldığı sürece, Iraklı yetkililer jeopolitik konumun sınırlı olacağını düşünüyorlardı. Irak'taki İngiliz yetkililer, Irak'ın Körfez'e daha iyi erişim sağlama arzusunun farkındaydı. 1933'te İran, Şatt'ül Arap konusunda güçlükler çıkarıyordu ve Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne şikâyette bulunmasına yol açıyordu. Mesele İngilizlerin desteğiyle 1937'de çözüldü. Irak ile İran arasında 1937'de imzalanan bu anlaşma ile Irak'ın Şatt'ül Arap üzerindeki hakları garanti altına alınsa da Irak Hükûmeti bu konuda endişeliydi. İran'ın kendi topraklarından nehrin yukarısında Basra'ya giden gemilerin hareketini kolaylıkla engelleyebileceği veya bloke edebileceğini düşünüyordu. Sonuç olarak 1938 baharında Irak Hükûmeti, denize daha tatmin edici bir erişim sağlamak için ek bir liman inşa etme olasılığını ciddi bir şekilde düşünmeye başladı. Ancak Irak'ın Basra Körfezi boyunca uzanan kıyı şeridinin uzunluğu kırk milden azdı ve bu bölgenin topoğrafyası, bir limanın gelişmesine kolayca elverişli değildi. Öte yandan Kuveyt, Basra Körfezi boyunca çok daha uzun bir kıyı şeridine sahipti ve bu nedenle liman inşası için daha fazla alana sahipti. Irak, Kuveyt'e olan hukuki gidişatını 1913 İngiliz-Osmanlı sözleşmesine dayandırdı. Hiçbir zaman onaylanmayan bu anlaşma, Kuveyt'in Osmanlı imparatorluğunun özerk bir bölgesi olduğunu ve Kuveyt şeyhinin bir Osmanlı memuru olduğunu belirtiyordu. Irak, bu bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olduğu için Iraklı liderler Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuveyt üzerindeki hakimiyetini miras aldıklarına inanıyorlardı. İngiltere, Irak'ın iddiasını kabul etmedi. Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşması'nda Kuveyt üzerindeki tüm hak iddialarından vazgeçtiğine işaret edildi. İngiliz Hükûmeti, Irak'ın 1932'de Milletler

Cemiyeti'ne kabul edildiğinde, İngiltere'nin 1923'te oluşturduğu Kuveyt sınırını da resmen kabul ettiğini kaydetti ve belirtilen sınırlara uyulması gerektiğini açıkladı. İngiltere'nin Irak'a yönelik böyle bir politika izlemesinin birkaç nedeni vardı. Kuveyt, İngiltere'nin Hindistan'a giden hava yolu üzerinde önemli bir jeopolitik konuma sahipti ve İngiliz yetkililer, Bağdat'taki düşmanca bir Hükûmetin İngiltere'yi Irak'taki hava üslerinden çıkartması durumunda bu konumun gelecekte daha da önemli hale gelebileceğine inanıyorlardı. İngiliz yetkililer, Irak'ın Bağdat'tan Amman'a giden yol boyunca ulaşımı engellemesi halinde askeri birliklerin Suudi Arabistan topraklarını kullanarak Kuveyt'ten Amman'a gidebilme olasılığını öngördüler. İngiliz Hükûmetinin iyi ilişkiler sürdürmek istediği Suudi Arabistan kralı İbn-i Suud, Irak'ın Kuveyt üzerindeki etkisinin büyümesini önlemek için İngiltere'nin Kuveyt'te kalmasını tercih etti. 1938'e gelindiğinde, Kuveyt henüz petrol ihraç etmemiş olsa da petrol geliştirme beklentileri iyi görünüyordu ve imtiyazı elinde tutan Kuveyt Petrol Şirketi'nin yarısı İngiliz kontrolündeki Anglo-İran Petrol Şirketi'ne aitti. İngiliz yetkililer, acil bir durumda Anglo-Iranian Oil Company'nin imtiyazı elinde tuttuğu güneybatı İran'daki büyük petrol sahalarını savunmak için Kuveyt'i bir üs olarak kullanma olasılığını değerlendirdiler. İngiliz Hükûmeti ise Kuveyt'i Irak'a feda etmesi halinde Basra Körfezi bölgesindeki prestijinin sarsacağından endişe etmiştir (Silverfarb, 1986: 65-68; Finnie, 1992: 98-102).

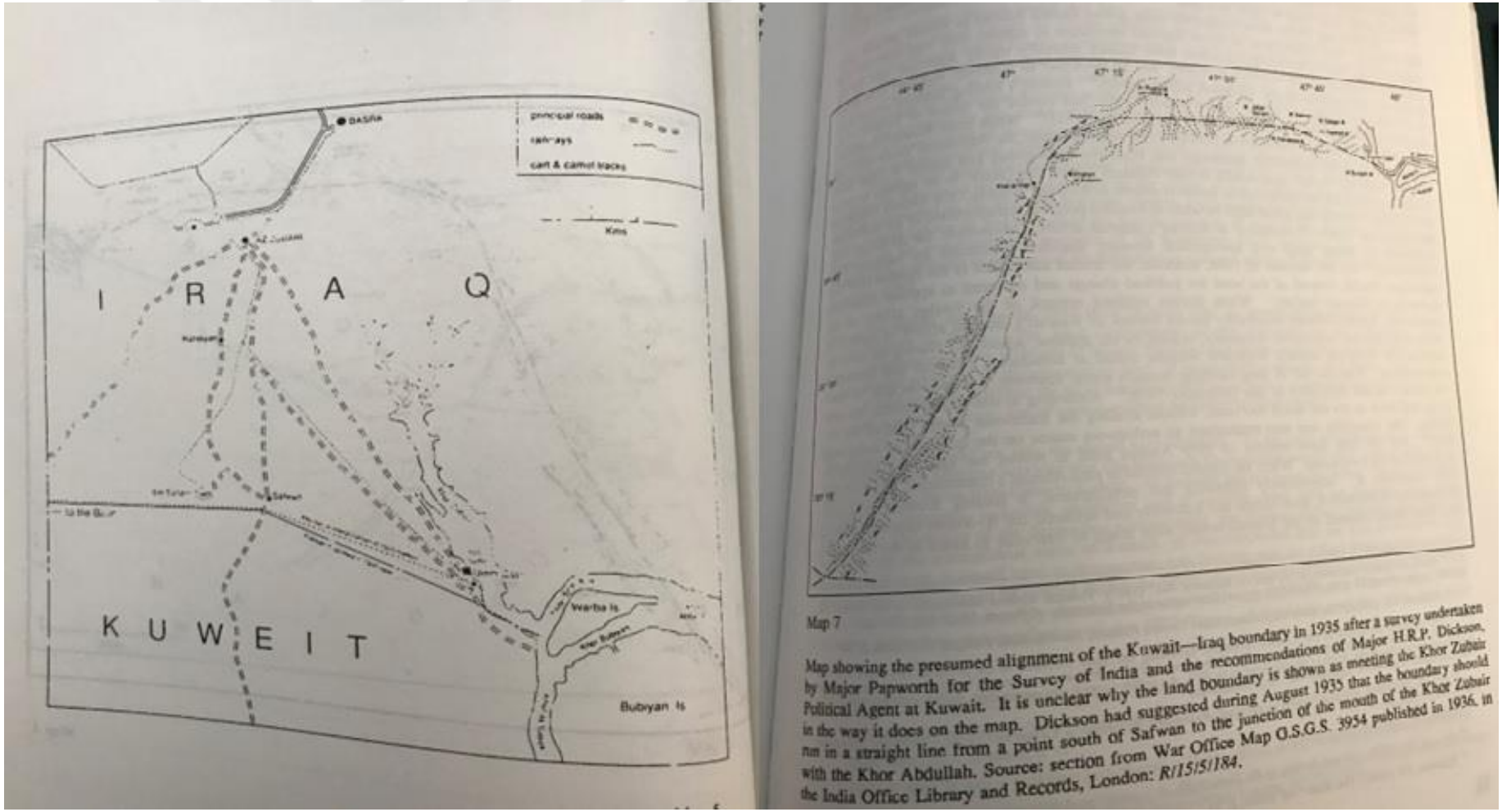
Kral Gazi döneminde Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunları Safvan bölgesinde yer alan sınırın belirsizliği üzerine olmuştur. Sınırın çizilmesiyle ilgili tartışmalar ve kaçakçılara karşı devriye görevi icra eden Irak güvenlik güçlerinin Safvan bölgesinde sınırı geçmeleriyle sınır sorunu tekrar gün yüzüne çıkmıştır. 1935 yılında İngiltere'nin Kuveyt siyasi temsilcisi Dickson'un hazırladığı raporda Irak-Kuveyt sınırının Safvan'ın bir mil güneyinden geçmesine karar verildi fakat bu bölgede bulunan su kuyularının aitliği konusu çözümsüz kaldı. Dickson, sınırı çizerken Irak Hükûmetine danışmadığı için taraflar arasında çözümsüzlük ve hak iddiası devam etmiştir. Dickson'un çizdiği sınıra ilan panoları konulsa da bunlar bir süre sonra kaldırılmıştır. Kuveyt Şeyhi ise bu sınırların 1932 yılında belirtilen sınırlar dahilinde olduğunu, farklı bir uygulamanın olmadığını belirtmiştir (FCO 8/627: 20). 1930'lu yılların sonlarına doğru Irak Hükûmeti, Kuveyt-Irak sınırlarının netleştirilmesi ve sınırda değişiklik yapılması için baskı yapmaya başladı. Irak 1938 yılında ilk kez Kuveyt'in ilhak edilmesi veya kuzey sınırının doğudan batıya doğru uzanması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Aynı yıl Irak, Varbah adasının Irak'a bırakılmasını ve sınırın Irak'taki tüm Khor Abdullah kanalını içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtti. 1939 yılında Irak Dışişleri Bakanı, Umm Kasr'da yapılması planlanan limanın güvenliğinin sağlanması ve erişiminin kolay olması için Varbah ve Bubiyan adaları üzerinde imtiyaz sahibi olmaları gerektiğini açıklamıştır. Iraklı bakan, Kuveyt'e ait olan bu adalar üzerinde Irak'ın hak iddia edebilecek pozisyonda ve güçte olduğunu vurgulamıştır (FO 371/126850).

Esasında Irak, 1932 yılından itibaren Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarında Kuveyt'in Basra Körfezi'nin kuzey-batı uç noktalarında stratejik konuma sahip Varbah ve Bubiyan adalarının teslim edilmesini

talep ediyordu. Irak bu adalar üzerinde egemenlik kurarsa, Basra Körfezi'ndeki kıyı şeridini yaklaşık üç katına çıkarmakta, Khor Zubair'in batı Irak su girişini birbirine bağlayan hayati seyir kanalı olan Khor Abdullah'ın her iki yakasını da kontrol ederek açık denizlere erişim sağlayacaktı. Irak, Umm Kasr limanının gelecekteki güvenliği için Khor Abdullah'ta seyrüseferin tek başına kontrolünün çok önemli olduğunu ileri sürdü. Bu liman, Khor Zubair'in batı kıyılarında, Irak'ın Basra Körfezi'ndeki ağzının yaklaşık 70 mil yukarısında, Şatt'ül Arap'ta kurulmuş kuru yük limanı Basra'ya bağımlılığı azaltmak için geliştirildi. Varbah ve Bubiyan adalarının Irak'a verilmesi veya kiralanması, Basra Körfezi'nde çok daha iddialı bir rol oynamasına izin verecektir. Irak'ın böyle bir sınır düzenlemesinin yapılmasını talep etmesinde Basra Körfezine çıkışta kolaylık sağlama, Basra Körfezini kontrol altında tutma ve uluslararası statüsünü genişletmekti (Schofield, 1991: 78-82).

Bununla birlikte 1935 yılında Kuveyt-Irak sınırlarına yönelik yapılan bir çalışmada Vadi al-Batin tarafında gerçek sınırın nereden olması gerektiği konusunda bir karışıklık vardı. Genel olarak taraflarda güvenilir bir haritalama yoktu. Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesinden çok stratejik olarak Basra Körfezine erişimi daha öncelikli idi. Basra Körfezinde Irak kıyı şeridi 58 kilometre uzunluğunda iken, Kuveyt'in 499 kilometre idi. Ayrıca, Şatt'ül Arap'taki İran faktörü göz önüne alındığında Irak'ın deniz ticaretinde Basra Körfezine erişiminde jeopolitik çıkmazları bulunmakta idi. Aşağıdaki haritalarda görüleceği üzere Irak-Kuveyt sınırındaki kuzey bölümü Dickson'un önerisiyle Safvan'ın bir mil güneyinden Khor Abdullah ve Khor Zubair'in kesişme noktasına kadar olan yer şeklinde tanımlandı. Dickson, kuzey Kuveyt sınırının, Safvan, Jabal Sanam ve Umm Kasr'ın ana noktalarının her birinin bir mil güneyinde uzanan doğu kesimi için bir sınırlandırma benimsemeye büyük önem vermişti. Bu önerilerin yanı sıra Irak -Kuveyt arasındaki sınır nihai olarak belirlenememiştir. (Anderson, 1994: 38-40; Schofield, 1991: 68-74).

Harita 5: Vadi el- Batin ve Safvan Bölgesine Yönelik Sınır Belirleme Çalışması

Kaynak: Gulf Centre for Strategic Studies, (1992). The GCC Border Disputes Seminar: With special reference to Iraq and Kuwait, London, s.48., Schofield, R. (1991), Kuwait and Iraq: Historical Claims and Territorial Disputes, London: Royal Institute of International Affairs.s, 72.

1936 yılında İngiliz Dışişlerine gönderilen bir belgede Basra bölgesinde ve Kuveyt'in kuzey sınırları içerisinde olan Ain al Abd'ta petrol bulunabileceği rapor edilmiştir (IOR/L/PS/12/3737: 180). İngiltere Bağdat Büyükelçiliğinin 1935 ve 8 Şubat 1936 tarihlerinde Londra'ya gönderdiği belgede Irak Hükûmeti, Kuveyt'in kuzey bölgesinde petrol keşfedildiğini, buna bağlı olarak bölgedeki sınırların tam olarak belirlenmediği, sınırların netleştirilmesine yönelik faaliyetler içerisinde olabileceği açıklanmıştır. 1932 yılında Irak-Kuveyt arasındaki sınırlar resmi olarak kabul edilse de uygulamada sınırların nereden başladığı ve bittiğinin belli olmaması, bölgedeki İngiliz yetkililerin Kuveyt-Irak sınırı konusunda ortak bir tutum içerisinde olmadıkları rapor edilmiştir. Fakat esas alınması gereken sınırın Sör Percy Cox tarafından 19 Nisan 1923 tarihli muhtırada belirtilen sınırların olması gerektiği belirtilmiştir (IOR/L/PS/12/3737: 226, 308-310). 1936'da Irak Başbakanı Nuri Said, Bağdat'taki İngiliz büyükelçisi ile görüşerek, Basra'nın Irak'ın ana limanı olarak uygun olmadığını ve Körfez'e başka bir çıkış noktası elde etmek için Kuveyt ile bir anlaşmaya varılmasının zorunlu olduğunu söyledi. Nuri Said, İngiliz büyükelçiye Kuveyt'in Irak güvenlik güçlerine karşı koyamayacağını, bu yüzden barışçıl bir birleşmenin olmasının daha yararlı olacağını ifade etmiştir (Al-Sabah, 2015: 104-107).

1937 yılında İngiltere'nin Kuveyt temsilcisi Dickson'un yerine De Gaury geçtiğinde Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarını araştırmak için komisyon toplanması gerektiğini belirtti ve bu yönde çalışmalara başladı. Fakat, bu komisyon çalışmaları uzun soluklu olmadı ve Irak tarafı 1932'deki sınırların dayatıldığı gerekçesiyle çalışmalara katılmadı (Schofield, 1991: 68-74).

Bahreyn'deki İngiliz elçisinin 16 Ağustos 1937 tarihli hazırladığı gizli ibareli raporda İngiltere'nin Kuveyt'i, Irak ve Suudi Arabistan'dan korumak için harekete geçmesi ve Kuveyt Şeyhi ile daha yakın bir iş birliği içinde olması gerektiği ifade edilmiştir. Irak ve Suudi Arabistan'ın Kuveyt'e yönelik emelleri bilinmekle birlikte Körfez'de Kuveyt için küçük bir liman inşa edilebilir ve İngiliz kraliyet hava kuvvetleri için Irak'taki hava üssüne alternatif bir havalimanı inşa edilebilir ve bölgenin kontrolü ele alınmalıdır (IOR/L/PS/12/3784: 29-39).

12 Nisan 1938'de İngiltere Büyükelçisi Sör Maurice Peterson'ın Irak Dışişleri Bakanı Tevfik Suveydi'yi ziyareti sırasında, Iraklı bakan Kuveyt'in uluslararası statüsü sorununu gündeme getirdi. Bakan, 1913 tarihli İngiliz-Osmanlı Anlaşmasına göre Kuveyt'in bağısız bir devlet olmadığını, 1913 yılından beri teknik olarak Kuveyt'in Basra Vilayetine bağlı bir kaza olduğunu belirtti. Kuveyt'in yeni Irak Krallığına bağlanması gerektiğini ifade eden Bakan, 1932'deki Nuri Said'in belirli bir hattı sınır olarak tanıyan mektubu kabul etmekle birlikte bu sınırın yeniden teyit edilmesini ve Kuveyt'in statüsünde herhangi bir değişiklik getirmediğini söyledi. Irak Dışişleri bakanı, konunun sadece Kuveyt- Irak arasında yapılan kaçakçılık sorununun çözümüne yönelik olmadığını, Irak demiryolu hattının Kuveyt sahillerinde yapılacak bir liman içinde önemli olduğunu açıkladı. İngiliz temsilci, konuyu İngiliz Dışişlerine aktaracağını belirterek, Kuveyt'in bağımsızlığının Lozan Anlaşmasının

onaylanmasıyla başladığını, Türkiye'nin Kuveyt üzerindeki haklarından feragat ederken, başka bir ülkeye bu hakları devretmediğini ifade etti (Finnie, 1992: 100).

Irak, ilk kez 1938 yılında Irak ile Kuveyt arasındaki 1932 sınır anlaşmasını tanımadığını açıkladı. Daha sonra Irak Dışişleri Bakanı Tevfik Suveydi, Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi Sör Maurice Peterson'a, Kuveyt'in Basra'daki Osmanlı vilayetinin bir parçası olarak eski konumunu dönmesi için Irak'a ait olması gerektiğini önerdi. Suveydi'ye göre; Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Kuveyt, Basra Vilayetinin özerk bir Şeyhliği gibiydi. Dolayısıyla Irak Hükûmeti, Bağdat, Musul ve Basra bölgelerindeki Osmanlı Devleti'nin halefi olarak Kuveyt'in Irak'a dahil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Irak Hükûmeti, birleşme gerçekleşirse Kuveyt'in Irak yönetimi altındaki yerel özerkliğini korumayı taahhüt etmiştir. Irak'ın talebinin arkasında yatan nedenler: Irak'ın güvenliği, ekonomik çıkarları, dış ticareti geliştirmek için Kuveyt'teki limanları kontrol etmek istemesi ve Basra Körfezine erişimdir. Suveydi, Kuveyt'in Irak'la birlik olursa diğer iki sorunun kendiliğinden çözüleceğine işaret etti. Eylül 1938 yılında Irak Dışişleri Bakanı Suveydi Milletler Cemiyeti toplantılarına katılmak için Cenevre'ye gittiğinde burada İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüştü. Iraklı Bakan, İngiltere'nin Kuveyt- Irak birleşmesinden yana değilse, o zaman kaçakçılık ve denize erişim sorunlarına bir çözüm bulunması gerektiğini açıkça belirtti. Irak'ın denize erişiminin sağlanması için ya Kuveyt'in sahil bölgesinde Irak için uygun bir yer seçilerek liman yapılması ya da Khor Abdullah'ın Irak sınırları içinde karaya doğru genişletilmesini önerdi. İngiliz yetkililer Irak'ın denize erişim önerisi için, Irak'ın Şatt'ül Arap üzerinden Basra'da başka bir limana ihtiyaç duymasına olumlu yaklaştılar. Basra limanı ve Irak demiryolları genel müdürü Sör John Ward, Dışişleri Bakanlığı'na Basra limanının artık Irak'ın ihtiyaçları için yeterli olmadığını bildirdi. Irak'a Kuveyt Körfezi'ndeki bir liman yerine Khor Zubair'e erişim sağlamayı önerdi. Irak'ın Basra dışında bir liman talebine Hindistan'daki Deniz Kuvvetleri Komutanlığı itiraz fakat İngiliz Dışişleri Bakanlığı Khor Zubair'de bir liman kurulmasına olumlu yaklaştı. Daha sonraki bir tarihte (4 Ekim 1938) Irak Dışişleri Bakanı Suveydi sınır sorunlarının çözümünü neticelendirmek için Londra'ya gitti. İngiliz Dışişleri Bakanı, Irak'ın Kuveyt'i ilhak önerisine karşı çıkarak Irak'ın Basra Körfezine erişiminin sağlanması için çalışmaların devam edeceğini belirtti (Khadduri, Ghareeb, 1997: 45-49).

İngiliz Hükûmeti Khor Abdullah'ın bir liman için daha iyi bir yer olduğunu çünkü Irak demiryolu sistemine Kuveyt körfezinden çok daha yakın olduğunu belirtti. Bağdat'taki bakanlık değişiklikleri nedeniyle Irak Hükûmeti, İngilizlerin Khor Abdullah'ta bir liman inşa edilmesine ilişkin önerisine bir yıldan fazla bir süre yanıt vermedi. Irak Hükûmeti, bölgede yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını beklemek istediği için yanıtını da erteledi. Nihayet, Kasım 1939'da Khor Zubair yoluyla Khor Abdullah'a akan Umm Kasr yakınında bir liman inşa etmeye karar verdiğini İngiltere'ye bildirdi. Umm Kasr'da inşa edilecek liman yeri Varbah adasının 6 mil kuzeyindeydi. Bu bölgede Irak ile Kuveyt arasındaki sınır karada sınırlandırılmamış olmasına rağmen, o sırada İngiliz Hükûmetine, bölgenin kuzey tarafı Irak'ta iken, güney tarafının Kuveyt'te olabileceği görüldü. Bununla birlikte, Bubiyan ve

Varbah adalarının Kuveyt'e ait olması, Kuveyt'in Umm Kasr bölgesindeki herhangi bir liman sahasına giden kanalın yarısını kontrol ettiği anlamına geliyordu. Irak Hükûmeti, öngörülen limana erişim yolunun tam kontrolünü ele geçirmek için Kasım 1939'da İngiltere'ye güvenlik ve seyir nedenleriyle Bubiyan ve Varbah adalarını almak istediğini bildirdi. Bu adalar, Kuveyt'in toplam topraklarının önemli bir bölümünü oluşturmasına rağmen Irak, Kuveyt'e herhangi bedel teklif etmedi. Irak Hükûmetinin görüşüne göre tazminat gereksizdi çünkü adalar çoraktı ve neredeyse ıssızdı. Bu nedenle Kuveyt için değersizdi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Kuveyt, Irak'ın Bubiyan ve Varbah adalarını alma talebine karşı çıktı. Fakat İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın seyir nedenleriyle Umm Kasr'a giden tüm kanalı kontrol etme arzusuna olumlu yaklaştı ve Khor Abdullah'ın yarısının mülkiyetinin Kuveyt için önemli olmadığını ileri sürdü. Sonuç olarak, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İngiliz Hükûmetine Irak'ın para ödemesi karşılığında Kuveyt'i Khor Abdullah'taki haklarından vazgeçmeye zorlaması gerektiğini önerdi. Fakat Kuveyt bu teklifi kabul etmedi (Silverfarb, 1986: 70-73).

15 Ocak 1939 yılında İngiltere'nin Bağdat büyükelçiliğinin, Kuveyt'teki İngiliz temsilcisine yazdığı belge de Irak'ın Kuveyt'e konsolosluk açmak istediğini belirtmiş ve bu konuda İngiltere'nin fikrini almak istemiştir. Çünkü, 1899 anlaşmasına göre İngiltere, Kuveyt'e atanacak kişiler için yetkili olarak görüyor, Kuveyt'in dış işlerini kendisi yürütüyordu. Fakat, Kuveyt'teki İngiliz temsilcileri Kuveyt'e atanacak Iraklı elçiye karşı çıkmıştır. Çünkü aynı isteği 1925 yılında İbn Suud'unda yapmak istediğini belirtmişlerdir. Ayrıca Iraklı veya İbn-i Suud'un temsilcisi, İngiliz çıkarlarına aykırı olarak hareket edebilir veya Kuveyt'i karıştırarak İngiliz çıkarlarına zarar verebilir gerekçesiyle karşı çıkmıştır IOR/R/15/5/126: 28-30).

Diğer taraftan 1938-39 yılları gerek siyasi gerekse basın yoluyla Irak'ın Kuveyt üzerindeki etkisini arttırdığı dönem olmuştur. 23 Şubat 1939 tarihli Irak An-Nas gazetesi Kuveyt'te ulusal uyanış ve ajitasyon başlıklı bir yazı yayımladı. Yazıda, Kuveyt Ulusal Hareketi'nin sömürgeci güçler tarafından yok edilmeye çalışıldığı, sömürge yandaşlarına silahlar dağıtılarak, Arap Milliyetçiliğini yok etmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Irak Hükûmetinin Kuveyt Ulusal Hareketi'ni desteklediğini, sömürgeci güçlere karşı yanında olduklarını belirten yazıda, Irak'ın Arap dünyasının lideri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Kuveyt'in Irak ile birleşmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Irak'ta bulunan radyolardan Kuveyt Ulusal Hareketi'ne yönelik destek yayınları yapılmıştır (IOR/R/15/1/549: 19-21). An-Nas gazetesinin 24 Şubat 1939 tarihli bülteninde çıkan bir haberde Irak Başbakanı Nuri Said'in Londra'ya bir ziyaret gerçekleştirerek[52], Irak- İngiltere ilişkilerinin görüşüldüğünü belirtmiştir.

[52] Irak Başbakanı Nuri Said, Londra dönüşünün ardından (27 Şubat 1939), Irak Kralı Gazi'nin eylemlerinin Irak'ın ulusal çıkarlarını tehlikeye attığı ve kabinesinin çalışmasını engellediği gerekçesiyle Gazi'nin tahttan indirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Nuri başlangıçta Gazi'yi kraliyet ailesinin başka bir üyesiyle değiştirme fikrini ileri sürdü, ancak muhalif kesim buna karşı çıktı. Ayrıca İngilizler de Gazi'nin görevden alınmasından yana değildi. Böyle bir eylemin ülkede daha fazla sıkıntıya ve istikrarsızlığa yol açabileceğini düşündüler. Bu arada Irak Başbakanı Nuri, Londra'yı ziyaret ettiğinde İngiliz yetkililerin Kral Gazi'nin değiştirilmesi gerektiğini tartışıyorlardı. Çünkü Kral Gazi'nin Kuveyt'e yönelik eylem ve söylemleri İngiltere'nin çıkarlarına zarar veriyordu. Kral Gazi'nin yerine İngiltere'ye sadık bir aile üyesinin getirilmesi düşünüldü ve öne çıkan adaylar; Ürdün hükümdarı Emir Abdullah ve Berlin'deki Irak bakanı Emir Zeyd. Emir Abdullah Ürdün'de meşgul

Bu kapsamda Nuri Said, Irak'a dair iç politik konuların yanı sıra Kuveyt-Irak ilişkilerini de ele almış ve Kuveytlilerin Irak ile birleşmek istediğini İngiliz yetkililerine aktarmıştır. Daha sonrasında Irak Başbakanı Nuri Said ile İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi 3 Mart 1939 tarihinde Kuveyt, Filistin ve Irak iç siyasetine dair bir görüşme gerçekleştirmiştir. İngiliz elçi, Irak Başkanını uyararak, Kuveyt'e yönelik basın faaliyetlerinin sonlandırılmasını, Irak ordusunun Kuveyt'in ilhakına yönelik herhangi bir operasyon icra etmemesini çünkü İngiltere-Kuveyt arasında var olan mevcut anlaşmalar uyarınca Kuveyt'in güvenliğinin İngiltere tarafından sağlandığını belirtmiştir. Nuri Said ise basında Kuveyt Şeyhi aleyhine çıkan haberlere ve propagandalara son vereceğini, İngiltere ile Irak arasındaki ikili ilişkilerin bozulmasını istemediğini ifade etmiştir. Diğer taraftan, Kuveyt'te Arapça radyo kanalları yayın yapmaya başladı. İngiliz büyükelçi, Kuveyt Şeyhi ile görüşmesinde İngiltere ile Kuveyt arasında koruma anlaşmasının olduğunu belirterek, iki ülke arasındaki bağların güçlendirilmesi gerektiği hususunu görüştürler. 5 Şubat 1939 tarihinde BBC'nin yaptığı bir yayında Londra Hükûmetinin Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarını kabul etmediğini, Kuveyt'e bu konuda güvence verdiğini haberleştirmişti. (IOR/R/15/1/549: 27-38). Fakat Irak, ülke içerisindeki radyo ve basılı gazetelerin yanı sıra Arap basınındaki gazeteleri de aktif olarak Kuveyt'e karşı kullanmaya başlamıştır. Mısır, Lübnan gibi ülkelerdeki gazetelere para karşılığı makaleler yayımlattırarak Kuveyt Şeyhine yönelik algı operasyonlarına devam etmiştir. Kuveyt Şeyhi ise bu tür haberlerin önüne geçmek istese de ilgili gazeteler Şeyhin haberlerini geçmede istekli davranmamıştır (IOR/R/15/1/549: 85).

11 Mart 1939 tarihli Kuveyt'teki İngiliz temsilcisinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına yazdığı bir belgeye göre Irak yanlısı Basra bölgesinde oturan Kuveytli muhalifler, (Bu muhalifler, Sabah ailesine karşı muhalif konsey oluşturmuşlardır) Sabah ailesinin artık hükümdar olmadığı ve Irak ordusu gelene kadar onlara direnişte bulunacaklarını açıkladı (Fakat, Kuveyt polisi bu kişileri tutukladı) (IOR/R/15/1/549: 129). 7 Nisan 1939 tarihli Bağdat merkezli yayın yapan al-İstiklal gazetesi, Kuveytli gençlerin Irak'la bütünleşme çağrısının artık görmezden gelinemeyeceğini, Orta Doğu'daki diğer Arap devletlerinin bu çağrıyı ilgiyle izlediklerini belirtmiştir. Irak Hükûmetinin Kuveyt Ulusal Hareketini desteklemesi gerektiği belirtilen yazılarda, Irak Hükûmetinin adım atması gerektiği vurgulanmıştır.

Irak Hükûmeti 1939'un ilk aylarında Kral Gazi'nin talimatı ile Kuveyt'i ilhak için çalışmalara başlamış, eğer barışçıl bir şekilde olmazsa Irak Ordusu[53] tarafından Kuveyt ilhak edilecek ve Irak ile

olduğu ve Irak'ta popüler olmadığından tercih edilmedi. İyi eğitimli ve deneyimli bir diplomat olan Emir Zeyd'te İngilizler tarafından tercih edilmedi. Nihayetinde Veliaht Prens Faysal'ın amcası Emir Abdullah'ın kral naibi olarak görev yapması kararlaştırıldı fakat 4 Nisan 1949'da Kral Gazi'nin trafik kazasında hayatını kaybetmesiyle konu gündemden düştü (Khadduri, Ghareeb, 1997: 43)

[53]Dönemin Irak savunma bakanı General Taha al-Haşimi, günlüklerinde (19 Şubat 1939), Kral Gazi'nin Kuveyt meselelerinde çok aktif hale geldiğini, Genelkurmay başkanına ordunun hazır olması için emirler verdiğinden şikâyet ediyordu. Taha Haşimi Irak Başbakanı Nuri Said'e bağlı idi ve İngilizlerle iyi politikalar izlenmesi gerektiğini belirtiyordu. Bu yüzden dolayı Kral Faysal, savunma bakanını by-pass ederek doğrudan Genelkurmay Başkanına emir vermiş olabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, genelkurmay başkanı da doğrudan sorumluğu olduğu savunma bakanından emir almadan orduyu alarma geçirmedi. O sıralarda Londra'da olan Irak Başbakanı Nuri Said'in yerine vekaleten Irak İçişleri Naci Şevket görevlendirilmişti. Iraklı bakan anılarında olayı şu şekilde ele almıştır. Kral Gazi'nin orduyu alarma geçirme emrini aldıktan

bütünleşme gerçekleşecektir. O sıralarda Başbakan Nuri Said, Londra'da Filistin konulu yuvarlak masa görüşmelerindeydi ve İçişleri Bakanı Naci Şevket, başbakan vekili idi. Akşam geç saatlerde Gazi, ordunun genelkurmay başkanı Hüseyin Fevzi'yi sarayına çağırdı ve ona Kuveyt'i derhal işgal etmesini emretti. Gazi daha sonra Basra Mutasarrıfını aradı ve ona tüm kaynaklarını Kuveyt'in işgali için ordunun emrine vermesi talimatını verdi. Daha sonra Irak Kralı, başbakan vekili Naci Şevket'i çağırdı ve konuyla ilgili bir görüşme yaptı. Naci, İngiltere, İran ve Suudi Arabistan'ın itiraz edebileceğine işaret etti ve Kralı işgali durdurması için ikna etmeye çalıştı ve bunu başardı (Elliot, 1996: 69-71). 21 Şubat 1939 tarihli Bağdat büyükelçiliğinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda; İngiliz büyükelçisinin Irak Başbakanı ile görüşmesinde basında çıkan bu haberlere karşı Irak'ı uyardığı, bu durumun İngiltere- Irak ilişkilerini de kötü etkilediği belirtilmiştir. Irak'ın bu politikasının utanç verici olduğunu vurgulayan İngiliz elçi, Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarını gözden geçirmeye davet etmiştir (IOR/R/15/5/126: 588). Esasında Irak, dönemin konjonktürel ortamından da istifade etmek istemiştir. Yaklaşan II. Dünya Savaşı'nın getirdiği fırsatları kullanmak isteyen Irak Kralı, Kuveyt'i ilhak ederek, iki ülke arasında var olan sınır sorunlarını çözmeyi ve topraklarını genişletmeyi amaçlamıştır. İngiltere'nin Irak'ın sınırlarını çizerken keyfi davrandığını ve jeopolitik denklemleri göz ardı ettiğini düşünen Kral Gazi, Arap Milliyetçiliğinin getirdiği olumlu havayı göz önünde tutarak ekonomik, güvenlik ve jeopolitik nedenlerden ötürü Kuveyt'i işgal etmek istemiştir.

Bu gelişmeler, Irak'ı askeri güç kullanarak Kuveyt'i ilhak etmeye sevk etti. Kral Gazi tarafından Basra Mutasarrıfına yerel birlikler toplaması ve Kuveyt'in önemli bir savunma karakolu olan El-Cehra'ya saldırması için talimat verildi. Bu planı gerçekleştirmek için hazırlıklar sürerken, Kral Gazi'nin Nisan 1939'da belirsiz bir araba kazasında ölmesi bu girişimin başlamadan sona ermesine neden oldu. Bu kriz sona erdikten sonra Temmuz 1939'da Irak ve İngiliz Hükûmetleri arasında Kuveyt ile Irak arasındaki sınırların yeniden sınırlandırılması amacıyla görüşmeler başlatıldı. Bu tartışmalardan çıkan tek yenilik, Safvan'ın bir mil güneyinde iki ülke arasındaki sınırların son noktasını oluşturmak üzere eklenmesi oldu. Böylece 1923 yılında Sör Percy Cox'un hazırladığı haritadaki sınırlar esas alınmıştır. Ayrıca Irak ve Kuveyt Hükûmetleri tarafından sınır hatları boyunca gözetleme noktaları kurulmasına karar verildi (Al-Ghunaim, 1992: 83-87).

2.3.4. Kral Faysal II Dönemi (1939-1958)

Kral Gazi'nin 4 Nisan 1939 tarihinde bir araba kazasında hayatını kaybetmesinin ardından tahta kralın dört yaşındaki oğlu II. Faysal geçti. Fakat II. Faysal'ın henüz çocuk yaşta olması nedeniyle dönemin Irak Başbakanı Nuri Said, Kral Gazi'nin 26 yaşındaki kuzeni ve kayınbiraderi olan Prens Abdullah bin

sonra Kral ile görüşmeye çağrıldığını, Kral'ın Kuveyt'i işgal konusunda neler yaptığını sorduğunu belirtir. Iraklı bakan ise Kral'a, kendisine doğrudan emir vermediğini, emirlerin genelkurmay başkanına ve Basra valisine verildiğini öne sürer. Ayrıca, yetkinin Irak Başbakanında olduğunu, onun gelmeden bir şey yapamayacağını açıklar. Bunun yanı sıra Iraklı bakan Kral'a Kuveyt'i 24 saat içerisinde işgal etmenin kolay olduğunu fakat İngiltere, İran ve Suudi Arabistan'ın tepkisinin olacağını, olası bir olumsuzluk durumunda bu üç devlete karşı savaşın nasıl olacağını sorar. Bu durum üzere Kral Gazi, Irak Başbakanı Nuri Said'in İngiltere'den dönmesinin beklenmesi talimatını verir (Khadduri, Ghareeb, 1997: 40-42).

Ali al-Haşimi'nin II. Faysal'ın Kral Naipliğini üstlenmesini sağladı. 14 Temmuz 1958 tarihinde yapılan askeri darbeye kadar Prens Abdullah, II. Faysal'ın kral naibi olarak görev yaptı. Nuri Said'in Prens Abdullah'ı naip olarak seçmesindeki temel etkenlerden birisi İngilizlere yönelik duruşudur. Her iki yönetici de Irak'ın geleceğinde İngiltere ile iş birliği yapmanın faydalı olacağını düşünmüştür (Hunnicutt, 2021: 16).

Kral Faysal II döneminde yukarıda da belirttiğimiz üzere yönetimde Irak Başbakanı Nuri Said ve Kral Naibi Prens Abdullah'ın etkisi bulunmakta idi. Irak-Kuveyt ilişkilerine baktığımızda ise bu dönemde iki ülkenin karşılıklı sınır anlaşmazlığının devam ettiğini görmekteyiz. Irak dış politikasında Kuveyt'e gerek petrol ihraç etmede gerekse Kuveyt'in su temini taleplerinde önemli bir konu olmuştur. Iraklı yetkililerin Basra Körfezine erişimde Kuveyt'ten talep ettiği bölgeler jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Bu dönemde Iraklı yetkililer Kuveyt'in tamamını ilhak etmek yerine Umm Kasr limanının güvenliğini sağlamak ve Basra Körfezine erişimdeki sorunu ortadan kaldırmak için Varbah, Bubiyan ve Khor Abdullah kanalının dahil olduğu 4km'lik genişliğindeki bir alanın kendilerine verilmesini talep etmiştir. Bu durumda Kuveyt'in kuzey sınır bölgelerinde keşfedilen petrol hakkından vazgeçeceği anlamına geldiği için Kuveyt Şeyhi bu öneriyi reddetmiştir. Kuveyt Şeyhi, uzun vadede kiralama da olsa Kuveyt'in Irak'a herhangi bir toprak vermesinin son derece tehlikeli olduğunu ifade etti ve Irak-Kuveyt sınırları için daha önce yapılmış anlaşmaların uygulanmasında ısrar etti (Anderson, 1992: 40-41).

2.3.4.1. Umm Kasr Limanı Projesi ve Sınır Çizme Girişimleri

Irak, II. Dünya Savaşı öncesinde Basra Körfezine erişim sorununu çözmek, Şatt'ül Arap su yolunun İran tarafından engellenmesi durumunda ticaretin devam ettirilmesi ve Basra limanına alternatif bir liman inşa etmek için İngiltere'nin de desteklediği Khor Abdullah bölgesinde yer alan Umm Kasr'ta bir liman inşa etme projesi geliştirdi. İngiliz yetkililer yaklaşan savaştan dolayı Umm Kasr'ta bir liman inşa edilmesi fikrine sıcak baktı. Bu arada Şubat 1940'ta dönemin Dışişleri Bakanı olan Nuri Said limanın güvenliğinin sağlanması için Kuveyt'ten toprak imtiyazları almaları konusunda İngiliz yetkililerinden Irak-Suudi Arabistan sınır çiziminde anlaşmazlık noktaları için belirtilen tarafsız bölge gibi bir alanın oluşturulmasında destek istedi. Ancak İngiltere'nin Hindistan Hükûmetindeki yetkililer, Kuveyt Şeyhini desteklediklerinden dolayı bu öneriye olumlu yaklaşmadı. Bu konuda İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti yetkilileri arasında Umm Kasr limanının aidiyeti konusunda tartışma çıksa da Umm Kasr'ın Irak'a ait olduğu kabul edildi. Iraklı yetkililer Umm Kasr limanının finansman sorununu çözmek için İngiltere'ye başvurdu fakat olumlu sonuç alınamadı ve Irak'ın projesi ekonomik koşullardan dolayı yarıda kaldı. Haziran 1941 yılında Umm Kasr limanını İngiliz Donanma Komutanlığı II. Dünya Savaşının getirdiği askeri durumlar neticesinde inşasının devam edilmesi gerektiği yönünde İngiliz Hükûmetine başvurdu ve inşa faaliyetleri başladı (IOR/L/PS/12/2893: 77-80).

Umm Kasr limanı, İngiliz askeri makamlarının kontrolünde inşa edilecek ve savaş süresince ordu kontrolünde kalacaktı. Bununla birlikte inşa edilecek limanın sınırları, Irak ve Kuveyt arasındaki sınırların belirsizliği durumunu yeniden ortaya çıkardı. Bölgede bulunan gerek İngiliz yetkililer (Dışişleri Bakanlığı Yetkilileri, Savunma Bakanlığı ve yerel temsilciler) gerekse Irak ve Kuveytli yetkililer sınırların tam olarak nereden başlayıp bittiği konusunda bir karmaşa içerisinde idi. Umm Kasr limanının sınırları Kuveyt bölgesinde kalabilir ve bu durum iki ülke arasında yeni bir anlaşmazlık noktası oluşturabilirdi. Irak Hükûmeti, Mart 1941 yılında Kuveyt ile kaçakçılık sorunu ve Umm Kasr limanının kontrolünü sağlamak ve güvence altına almak için Kuveyt'in bazı topraklarını Irak'a bırakmadığı müddetçe Kuveyt ile sınır çizmeyi kabul etmeyeceğini açıklamıştı. Çünkü Iraklı yetkililere göre Umm Kasr limanına erişim Khor Abdullah su yolundan geçiyordu ve Khor Abdullah iki ülke arasındaki sınırı oluşturuyordu. Şatt'ül Arap su yolunda İran ile yaşadıkları sorunların benzerini Kuveyt ile yaşamak istemeyen Iraklı yetkililer, Kuveyt'tin Varbah ve Bubiyan adasının da yer aldığı bu bölgeyi Irak'a bırakması gerektiğini düşünüyorlardı. Fakat Kuveyt Şeyhi, Irak'ın bu talebine karşı çıkmış ve herhangi bir toprak tavizi vermeyeceğini açıklamıştır. Şeyhin bu tepkisinde İngiltere'nin Hindistan Hükûmetinin de desteği söz konusudur. Hindistan Hükûmeti yetkilileri limanın Kuveyt kıyısına yapılmasını istemekte ve Kuveyt Şeyhinin de isteğinin bu yönde olduğunu bildirdi ve sınır sorunun çözümü için II. Dünya Savaşının sona ermesi gerektiğini ifade ettiler. Ancak, İngiliz Savunma Bakanlığı bu öneriye karşı çıktı ve savaşta oldukları için Irak'ın Kuveyt'e göre daha faydalı olduğu görüşünü ileri sürdü. Bu yüzden Umm Kasr limanı Irak tarafında olmalı ve buranın kontrolü ise İngiliz Deniz Kuvvetlerinde olmalı fikri ortaya atılmıştır. Dolayısıyla savaş süresince İngiltere'nin kontrolde olan Umm Kasr limanıyla ilgili sınır sorunlarının çözümü ertelenmiştir (Rush, Priestland, 2001e: 803-810, 822).

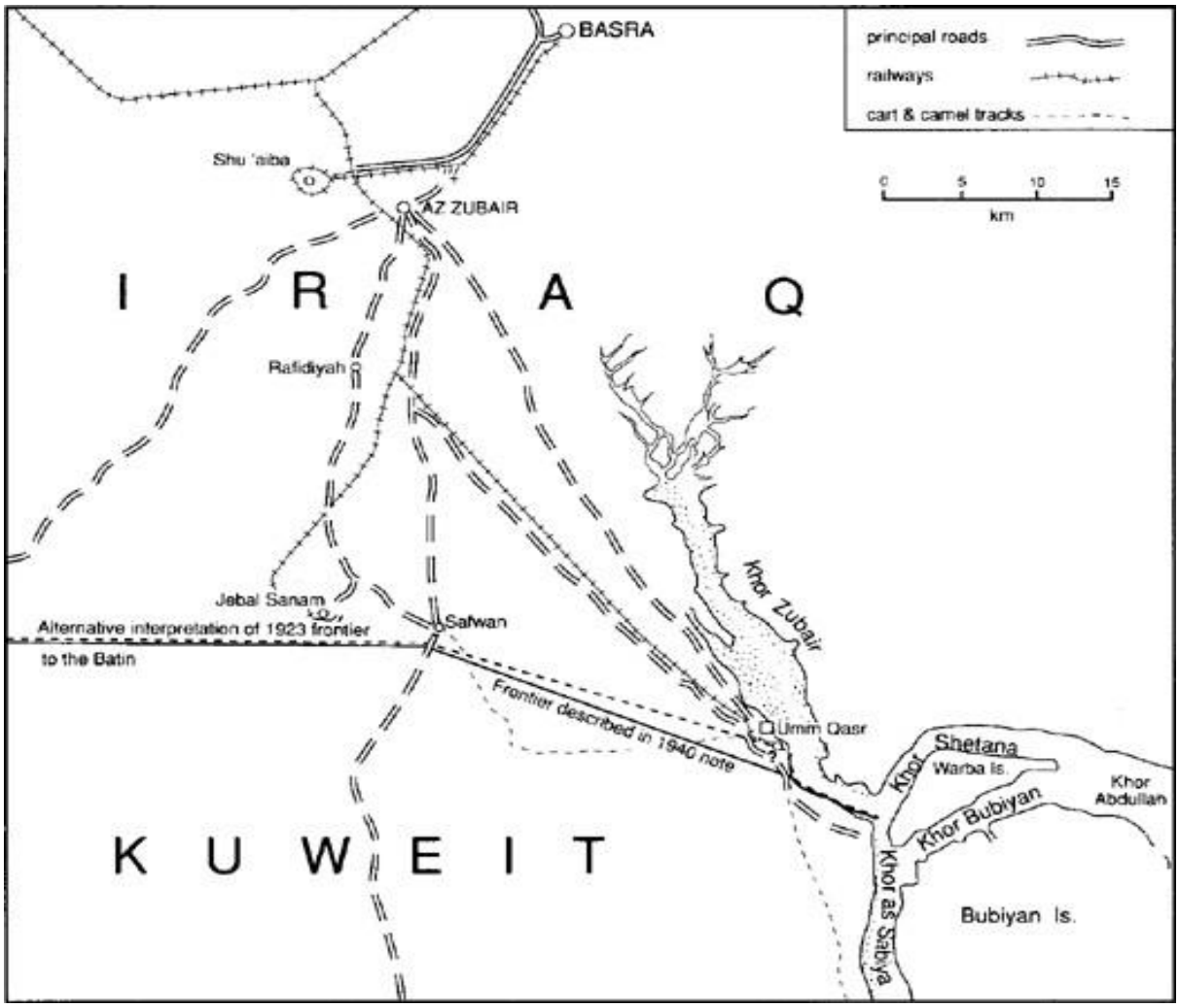
Mart 1939'da İngiliz Hükûmeti Bağdat büyükelçisine, Kuveyt ile Irak arasındaki sınırın bir an önce netleştirilip çizilmesi için Irak Hükûmeti ile anlaşma yapma talimatı verdi. Bu sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması bölgede petrol arama çalışması yapan şirketlerinde talep ettiği bir konu idi. Bu kapsam doğrultusunda Bağdat büyükelçiliği sınır tanımında açıklığa kavuşturulması gereken hususların belirlendiği bir rapor hazırladı. Ekim 1940 yılında İngiliz ve Irak Hükûmetine gönderilen raporda Irak-Kuveyt sınırının 1932 yılında kabul edilen sınırların netleştirilmesinin yanı sıra Khor Zubair'in Khor Abdullah ile açık denize birleştiği yerde, sınır Khor Abdullah'ın talvegini takip etmelidir önerisi yer almakta idi. Fakat Irak Hükûmeti o dönem Irak-Suudi Arabistan sınır sorunu tartışması ile ilgilendikleri için Kuveyt-Irak sınırlarının çözümünün ertelenmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca, Irak Savunma Bakanlığı Varbah ve Bubiyan adalarının Irak'a bırakılmadıkça sınır sorunlarının çözümüne yönelik bir adım atılmayacağını açıkladı (Rush, Priestland, 2001g: 797-800).

1939 yılında Irak Dışişleri Bakanı Ali Cevdet, Kuveyt'in Varbah ve Bubiyan adalarını kendilerine bırakması yönünde bir girişim başlattı. Cevdet, bu adaların çorak ve çamurlu bir yapıda olduğu için Kuveyt'e herhangi bir faydası olmadığını, bu yüzden tazminat ödemeden Irak'a bırakılmasını istedi.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı ise Irak'ın bu talebini kabul etmedi. Fakat İngiliz Dışişleri yetkilileri Irak'ın Umm Kasr limanını güvence altına almak için Khor Abdullah kanalını kontrol etmesine yeşil ışık yaktı. Irak'ın Basra Körfezine erişimi için su kanallarının Irak tarafından kontrol edilmesi bölgedeki istikrarın sağlanabileceğini düşündüler. Khor Abdullah su kanalının yarısının Irak'a verilmesi, Kuveyt için bir sorun oluşturmayacak ve Irak Hükûmetinin para ödenmesi şartı ile Kuveyt'in Khor Abdullah'taki haklarından vazgeçirmeye yönelik İngiliz Hükûmetine bir rapor hazırladı. Ancak, Kuveyt'in çıkarlarını korumakla görevli Basra Körfezi'ndeki İngiliz temsilci Yarbay C. G. Prior, Dışişleri Bakanlığının önerisine şiddetle karşı çıktı. Şubat 1940'ta, gelecekte Kuveyt'in petrol ihraç etmek amacıyla Khor Abdullah'ta kendi limanını inşa etmek isteyebileceğini ve deniz ulaşımındaki yaklaşımlarının tamamen Irak tarafından kontrol edilmesini istemeyeceğini belirtti. Prior'un İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Kuveyt şeyhini Khor Abdullah'taki haklarını Irak'a teslim etmeye teşvik etme önerisine karşı çıkmasını, İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti ve Irak'taki İngiliz büyükelçisi destekledi. Bununla birlikte Kuveyt Petrol Şirketi, İngiliz Hükûmetini Şeyhin Khor Abdullah'taki haklarını koruması gerektiği yönünde çağrı yaptı. Çünkü şirket, Kuveyt petrolünü bu su yolu üzerinden ihraç etme seçeneğini elinde tutmak istiyordu. Nihayetinde Mart 1940'ta Kuveyt Şeyhi yaptığı bir açıklamada ülkesinin topraklarını veya karasularının herhangi bir bölümünü Irak'a bırakmayı kabul etmedi (Khadduri, Ghareeb, 1997: 49-52; Silverfarb, 1986: 71; Finnie, 1992: 121).

Irak Hükûmeti, 1940-1941 yıllarında sınırların müzakere edilmesi yönünde İngiltere'ye bir çağrı yaptı. Irak yeni sınır çiziminde Varbah ve Bubiyan adaları ile Khor Abdullah kanalı çevresinde 4km'lik bir alanın kendilerine verilmesini tekrar talep etti. İngiltere'nin Bağdat büyükelçiliği ise 7 Ekim 1940 tarihli Irak Dışişlerine yazdığı mektupta 1932'de kabul edilen Irak-Kuveyt sınırlarını yorumladı. 1932 yılında kabul edilen Irak-Kuveyt sınırı, 1923'te Sör Percy Cox ve Kuveyt Şeyhinin 29 Temmuz 1913 tarihli İngiltere-Osmanlı Devleti anlaşmasında belirtilen sınırlar olduğunu teyit etmiştir. Bu nedenle Irak Hükûmetinin önerdiği sınır tanımı, 1913 anlaşmasında belirtilen sınırlarla uyuşmamaktadır. Ayrıca, 1913 anlaşmasının yorumunda bazı hataların bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre 1913 anlaşmasında belirtilen yeşil hat, Safvan'dan Umm Kasr'a ve oradan Khor Abdullah çizgisini takip etmektedir. Khor Zubair'in doğu yakasını gösteren çizgi, Umm Kasr'ın altında kalmakta, Khor'un batı yakası Subiyeh olur ki bu durum yanlıştır. Iraklı yetkililer Safvan'ın bir mil güneyinin sınır olarak belirlenmesini isterken, Kuveytli yetkililer Safvan'ı sınır olarak kabul etmek istemektedir. Haritada bazı kartografik hataların olduğu belirtilen mektupta, sınır sorunlarının çözülmesi için Kuveyt ve Irak tarafının ortak anlayışla hareket etmesinin gerektiği ele alınmaktadır. Ancak, Irak Hükûmeti bu yorumu kabul etmemiştir (Rush, Priestland, 2001e: 811-815, 827).

Harita 6: 1941-1942 Yılları Arasında Dışişleri Bakanlığı ile İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti Arasındaki, Kara Sınırının Khor Zubair'de Nerede Bitmesi Gerektiğine Dair Görüş Ayrılıklarını Gösteren Harita

1941-1942 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı ile Hindistan Hükûmeti arasındaki, kara sınırının Khor Zubair'de nerede bitmesi gerektiğine dair görüş ayrılıklarını gösteren harita. Umm Kasr, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin askeri liman kurduğu yeri gösteriyor. En güneydeki hat, yani İngiltere'nin Ekim 1940'ta Irak Hükûmeti'ne sunduğu sınırın yorumu ve bu hat İngiltere ve Kuveyt tarafından uluslararası sınır olarak kabul edildi (FO371/114644, Schofield, 1991: 87).

İngiliz yetkililerin Irak'a önerilen sınırın Ekim 1940 yorumuyla ilgili tek şüphelerinin Safvan'ın bir mil güneyindeki referans noktasıyla ilgilidir. Önerilen sınırda gerek İngiliz Dışişleri Bakanlığı gerekse bölgedeki İngiliz yetkilileri sınırın Khor Zubair ile birleştiği yerde kara sınırının doğu ucu için belirtilen düzenlemeye hiçbir departman itiraz etmedi. Iraklı yetkililer ise önerilen sınırın Irak'ta mı yoksa Kuveyt topraklarında mı olduğundan emin değildi. Umm Kasr limanının inşası için 1941 Ağustos ayı başlarında İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi Sör Kinahan Cornwallis, Irak Dışişleri Bakanlığı yetkililerine; Kuveyt siyasi ajanı Yarbay Dickson Kuveyt Şeyhi Ahmed'e hem sözlü hem de yazılı bildirimler ve güvenceler vererek İngiltere'nin Umm Kasr'ta askeri liman inşa edeceğini söyledi.

Kuveyt Şeyhi liman inşasını memnuniyetle karşıladı ve İngilizlerin kendilerinin haklarını koruyacağından emin olduklarını ifade etti fakat, Umm Kasr limanının yeri Irak topraklarında olacaksa limanın savaştan sonra Irak Hükûmetine teslim edilmesi konusunda endişelerini dile getirdi. Kuveyt Şeyhi, II. Dünya Savaşından sonra liman İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından kullanılmayacaksa imha edilmesinin daha iyi olacağını belirtti (Schofield, 1991: 87).

Irak ile Kuveyt sınırındaki Safvan bölgesindeki anlaşmazlığın temelinde 1923'teki sınır tanımlamasında kullanılan Safvan'ın hemen güneyi ibaresidir. Safvan'ın güney bölgesinin tam olarak belirlenmemesi iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının görünen yüzü olmuştur. Burada bulunan su kuyuları, 1923 yılında dikilen sınır levhası ve 1939 yılında kaldırılması ile 1940 yılında İngiliz yetkililerin tekrardan dikmesi ile sorun tekrardan ortaya çıkmıştır. Iraklı yetkililer dikilen levhanın kendi sınırları içerisinde 250 metre içeri geçtiğini ifade etmekte ve levhanın eski yerine dikilmesini istedi. Safvan'ın güneyindeki palmiye ağaçları, bölgesi sınır olarak belirlense de Iraklı yetkililerin buralarda yeni tarla açmaları sorunu karmaşıklaştırmıştır. Irak'ın iki ülke arasındaki sınırın Safvan'ın bir mil güneyinde olduğunu ileri sürmelerinin temel sebepleri arasında; Umm Kasr'ın güneyindeki noktaya denk düşürerek buradaki su kanallarına erişim ve egemenlik iddiasında bulunmaktır. Böylece Umm Kasr limanının hinterlandı genişletilmiş olacak, Khor Abdullah su yolu kontrol altına alınacaktı (Mendelson, Hulton, 2017: 170-173).

İngiltere'nin Bağdat Büyükelçiliğinin Londra'ya gönderdiği 24 Kasım 1943 tarihli bir belgede Irak Dışişleri bakanlığının Umm Kasr ile ilgili kendilerine söylediği düşünceleri ve konuyla ilgili bilgileri yer almıştır. Buna göre Irak Hükûmeti, Umm Kasr'ın Irak ve Kuveyt arasında doğru bir sınır olup olmadığı konusunda her zaman bir şüphe içerisinde olmuştur. Bu sınır 1932 yılında Irak'ın Milletler Cemiyetine başvurduğu esnada devlet sınırı olarak tescil ettirdiği sınırdır. Ancak sınır asla sahada sınırlandırılmamıştır. Irak Hükûmeti, sınır çizilene kadar Umm Kasr'ın mevcut liman bölgesinin referans alınması gerektiğini belirtmiş, karada kesin olarak sınırın çizilmesinin bu dönemde mümkün olmadığı değerlendirilmiştir. Belgede Irak Hükûmetinin İngiltere'yi iki ülke arasındaki sınır sorunlarında taraf olma konusunda uyardığı da not edilmiştir. Diğer taraftan, İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin 1941 yılında yaptığı değerlendirmede Umm Kasr'ın operasyonel olmasının önemli olduğunu fakat Kuveyt ile Irak arasında aidiyetlik konusunda tartışmalı olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde Umm Kasr'a ait sınırın belirlenmesi mümkün görünmediğini belirten yetkililer, asıl amacın limanın aktif ve operasyonel faaliyetlerine devam etmesi gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır. Genel olarak toplantıda İngiliz Silahlı kuvvetlerinin limanı kullanma ve orayı nasıl daha etkili kullanılabilirlik üzerine durulmuştur. O dönemde limanın Kuveyt ve Irak arasındaki aidiyetlik durumu İngiltere için pek önemli değildi. II. Dünya Savaşının getirdiği durum, bu sorunun çözülmesini ertelemiştir. Çünkü Şatt'ül Arap su yolunun düşman kuvvetler tarafından ele geçirilmesi veya lojistik için engeller çıkması, Umm Kasr'ın önemli bir rota olmasını ve bu limanını İngiliz silahlı kuvvetleri için değerli hale getirmektedir. Kuveyt şeyhi İngiltere'nin politikasını desteklemekte ve kendileri için

herhangi bir olumsuz durumun olmadığını belirtirken, Irak tarafı limanın kendilerine devredilmesini istemişlerdir. Toplantıya katılan Hindistan Hükûmeti ile Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Irak'a uyarı notu göndererek tehditkâr bir dil kullanılmaması, İngiliz silahlı kuvvetlerinin operasyonlarının tehlikeye düşürülmemesi gerektiği hususunun hatırlatılması vurgulanmıştır. Irak Hükûmeti ise Umm Kasr başta olmak üzere bu bölgenin Kuveyt'e ait olmadığını ve Irak'a bırakılması gerektiğini belirtmiş, aksi takdirde Irak'ın güvenliğinin sağlanmasında ve Basra Körfezine erişimde problem yaşayacaklarını açıklamıştır (IOR/L/PS/12/2893: 34-64).

21 Nisan 1946 İngiltere'nin Hindistan Hükûmeti yetkilileri ile 27 Haziran 1946 tarihli İngiltere'nin Bağdat Büyükelçiliğinin Londra'ya yolladığı belgede Irak-Kuveyt arasındaki sınır çiziminde Safvan bölgesinin güney kesiminin tespit edilmesine yönelik çalışmalardan bahsedilmiştir. Jeologların yaptığı araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler ışığında Jebel Sanam bölgesinde kurulacak olan petrol depoları Irak- Kuveyt arasındaki sınırın önemini arttıracağı belirtilmektedir. Irak-Kuveyt sınır sorunun oldukça karmaşık ve zor olduğu Umm Kasr limanının da bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiği ifade edilmiştir (IOR/L/PS/12/3737: 64, IOR/L/PS/12/2893: 6).

İngiliz enerji ve petrol bakanlığının Bağdat büyükelçiliğine 27 Mayıs 1947 tarihinde yazdığı mektupta Irak-Kuveyt sınırının çizilmesinin komplike olduğunu, çünkü bu alanda petrol arama çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir. Bakanlık, petrol arama çalışmalarının Irak-Kuveyt sınır çizimini etkileyeceğini ifade etmiştir. Bu yüzden petrol keşifleri bitmeden sınırların tam olarak çizilmesinin mümkün olmayacağı ele alınmıştır. Bunun yanı sıra hem Irak hem de Kuveyt Petrol Şirketleri tartışmalı sınırlardan uzak alanlarda gelecek vaat eden petrol yataklarının keşfi ve geliştirilmesi konusunda çalışmalarını yürütmektedir. Fakat, bölgede çalışan bu şirketler aidiyetlik sorunu yüzünden aktif olarak tartışmalı alanlarda gerekli çalışmaları yapamamaktadır. 26 Haziran 1947 tarihli İngiltere'nin Kuveyt elçiliğinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği belgede ise Irak'ın Kuveyt'e yönelik sınır itirazlarının temelinde İngiltere'nin Orta Doğu'daki nüfuzu ve Kuveyt Şeyhine olan desteğinin azalması durumunda gelecek bir tarihte Kuveyt'in tamamını veya bir kısmını ilhak edebileceği umudundan kaynaklandığı rapor edilmektedir. Ayrıca Irak, İngiltere'nin Irak'taki nüfuzunu azaltmak amacıyla daha önce yapılan anlaşmaları yeniden gözden geçirilmesini talep edebilir. Bu durum gerçekleşmeden önce Irak-Kuveyt sınırlarının belirlenmesinin gerektiği belgede yer almaktadır (IOR/R/15/5/185: 268, 286).

Basra Limanı yönetiminden Orta Doğu'daki İngiliz Donanma Komutanlığına gönderilen ve Umm Kasr ile ilgili bilgileri içeren 19 Ekim 1948 tarihli belgede, Basra limanın geliştirilmesine yönelik bir konferans düzenlendiği bildirilmiştir. Mevcut koşullarda Şatt'ül Arap üzerinden aylık 170-200 arasında geminin geldiği Basra limanının da aylık 24 gemi işlem kapasitesinin olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Basra'dan 15 mil uzakta olan Al Zubair'de petrol bulunduğu belirtilmiştir. Buradaki petrolün taşınmasında Basra limanının yetersiz kalacağı, alternatif olarak Umm Kasr limanının geliştirilmesi ve kullanılması gerektiği önerilmiştir. Çünkü 1941 yılında geçici liman olarak inşasına başlanan Umm

Kasr limanı, II. Dünya Savaşı sonrasında âtıl kalmış, genişletilmesi Kuveyt-Irak arasındaki sınır sorunları çözülmediği için durdurulmuş veya yavaşlatılmıştır (IOR/R/15/5/185: 368).

2.3.4.2. Irak-Kuveyt Sınır Komisyonu Çalışmaları ve Su Sorunu

1950'lerin başlarında Kuveyt, sınır sorununa nihai bir çözüm bulmak için ardı ardına girişimlerde bulundu. Irak inşa etmeyi planladığı Umm Kasr limanının korunması için Varbah adasının ve çevresinin gerekli olduğunu, Kuveyt'in Varbah adasını Irak'ın sınırları içine dahil etmeyi kabul etmesi halinde sınırın çizilmesine hazır olduğunu açıkladı. Diplomatik müzakereler kapsamında Mart 1952'de Kuveyt Şeyhi Abdullah Al-Salem, Kral II. Faysal'ın naibi Prens Abdullah'ın daveti üzerine Irak'ı ziyaret etti. Kuveyt Şeyhi'nin ziyareti sırasında Irak, Kuveyt'in herhangi bir sınır belirlemeden önce Varbah adasından vazgeçmesinin ön koşul olduğunu yeniden gündeme getirdi. Aynı ayın sonunda, Veliaht Prens Faysal aralarında Naip, Prens Abdullah, büyükannesi Kraliçe Nafisa, Başbakan Jamil Al-Madfa'i ve Savunma Bakanı Nuri As-Said'in de bulunduğu üst düzey yetkililer eşliğinde Kuveyt'i ziyaret etti. Emir Avrupa'da bulunduğu için heyeti Şeyh Abdullah Mübarek karşıladı. Kuveyt Şeyhi Nisan 1952'de Irak'a iade-i ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret esnasında da taraflar ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik iyi niyet beyanında bulunsalar da sınırın çözümü konusunda herhangi bir çözüme ulaşamadılar. Fakat bu dönemdeki iki ülke arasındaki sıcak diplomatik ilişkiler, Irak Kralı II. Faysal'ın 32 ülkeden temsilcilerin katıldığı taç giyme törenine Kuveyt heyetinin katılmasıyla da devam etti (Al Sabah, 2015: 107).

Irak-Kuveyt heyetlerinin sınır çözümüne yönelik diplomatik faaliyetlerinin devam ettiği bir dönemde Irak'ın Londra Büyükelçiliği tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderilen 13 Haziran 1952 tarihli belgede mevcut sınır sorunları ele alınmıştır. Belgede, 1938 tarihinde Irak ve İngiltere Dışişleri Bakanlarının Londra'da Irak-Kuveyt sınırlarının çizilmesi sorununu tartıştıkları sırada Irak Dışişleri Bakanı Tevfik Suveydi'nin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Halifax'tan Varbah adasını da içerecek şekilde Irak sınırının değiştirilmesini ve Kuveyt Şeyhine uygun bir tazminat ödeneceğini belirttiği, İngiliz Bakanın da bunu sözlü olarak kabul ettiğine dair bilgilerin Irak tarafından ileri sürüldüğü belirtilmektedir. Belgede, Irak Hükûmetinin Umm Kasr'da hem ekonomik hem de Irak'ın gelecekte Basra Körfezine açılması açısından Umm Kasr'daki limanı geliştirmek istediği belirtilmekte, özellikle Khor Abdullah başta olmak üzere Kuveyt'in Kuzey sınırlarının değiştirilmesini istemekte olduğu vurgulanmıştır. Çünkü Iraklı yetkililere göre yapılan teknik incelemeler sonucunda Varbah ve Bubiyan adası ile çevredeki deniz yolları Irak'a ait olmadıkça limanın güvenliğinin sağlanmasının zor olacağı açıklanmaktadır. Varbah adası ıssız ve çorak olduğundan Kuveyt için özel bir önemi olmadığı gibi Irak için stratejik bir önemi bulunmaktadır. Irak Hükûmeti, iki tarafın söz konusu fiili topraklarda sınır karakolları kurma çalışmalarına başlamasını sağlamak ve böylece anlaşmazlığı sona erdirmek için yukarıda belirtilen ilkelere göre artık sınır çizmeye başlama zamanının geldiğine inanmaktadır. 21 Ağustos 1952 tarihli İngiltere'nin Bağdat elçiliği tarafından yukarıdaki iddialara yönelik yapılan açıklamada 1938 tarihinde yapılan İngiltere ve Irak Dışişleri Bakanlarının sınır sorunlarının çözümüne

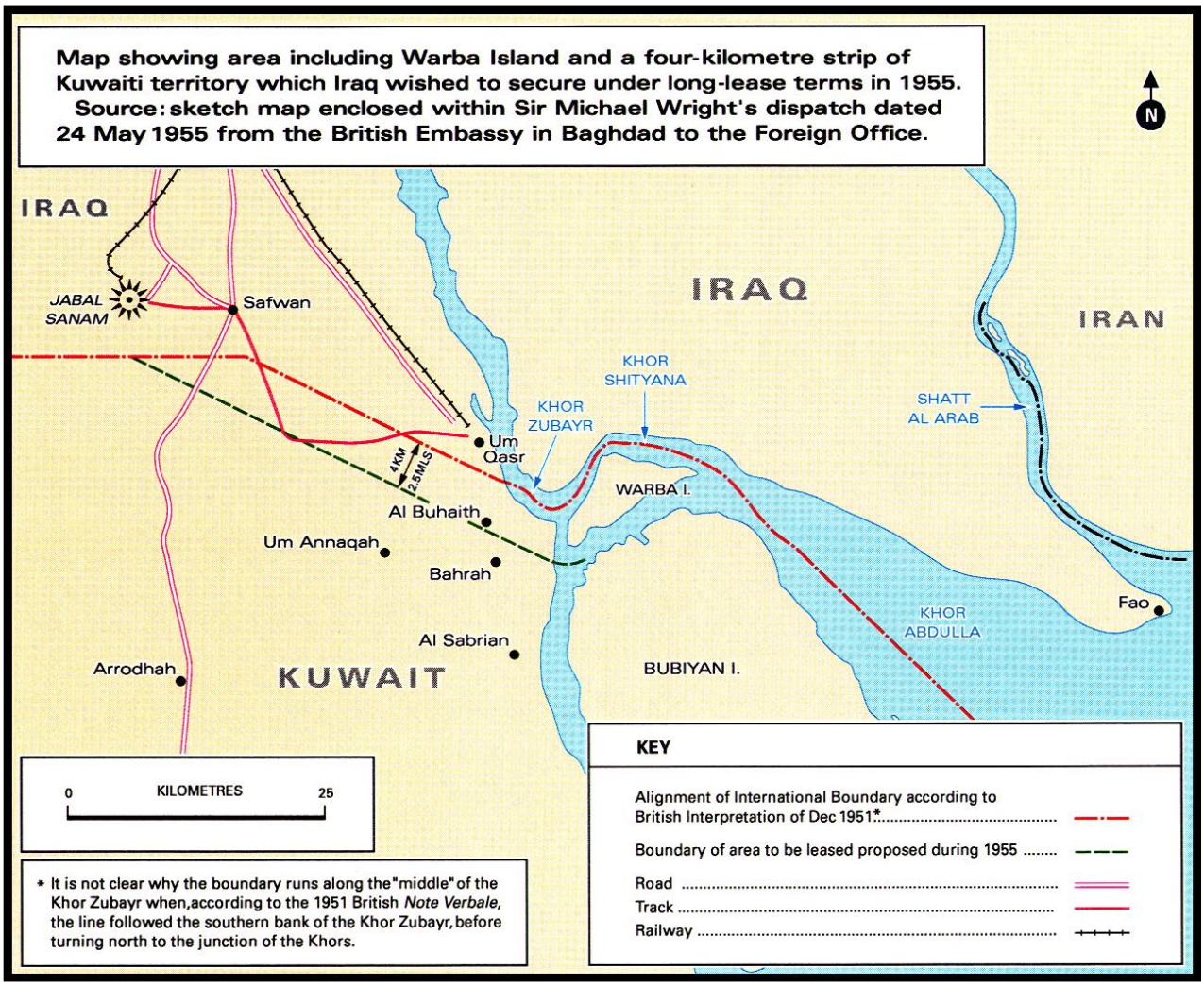
yönelik görüşmesinde İngiliz dışişleri bakanının verdiği sözün Dışişleri Bakanlığı kayıtlarında yer almadığı belirtilmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı kayıtlarında ilgili toplantıya ait kayıtlar 4 Haziran tarihli 1083/24/52 numaralı mektup ile Iraklı yetkililere gönderilmiştir. Mektupta Irak tarafının belirttiği sınırlar için Kuveyt şeyhine tazminat ödemesini İngiliz Hükûmetinin Varbah adasının Irak'a bırakılmasını kabul ettiği anlamına gelmediği belirtilmiştir (Rush, Priestland, 2001f: 871-872).

1952 yılında Irak ve İngiliz Hükûmeti arasında Irak-Kuveyt sınırının Safvan'daki gümrük karakolunun yaklaşık bir mil güneyindeki sınırın yanı sıra Jabel Sanam ve Umm Kasr, Khor Zubair ile Khor Abdullah'ın birleştiği yerin Irak'a bırakılması, Varbah, Bubiyan, Maskan, Failakah, Atihah, Kubbar gibi adaların da Kuveyt'e bırakılması konusunda ortak anlayışa sahip oldukları belirtilmiştir. Fakat Irak Hükûmeti, Irak'ın Umm Kasr'da geliştirmeyi amaçladığı limanın güvenliği için Kuveyt'in Varbah ve Bubiyan adalarının tamamını veya bir kısmını devretmeyi veya kiralamayı kabul etmedikçe herhangi bir anlaşmayı onaylamayı reddedeceğini açıkladı. Bu sınırın sahada belirlenmesi için de İngiltere ve Iraklı yetkililerden oluşan bir komisyonun kurulması kararlaştırılmış, komisyon çalışma esnasında bir anlaşmazlığa düşerse diplomatik kanallardan ihtilaflı konuları Hükûmetlerine sunması önerilmiştir. Ayrıca, Irak – Kuveyt arasındaki sınır sorunun çözümü için İngiliz hava kuvvetleri uçaklarından yararlanılarak hava fotoğraflarının çekilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Diğer taraftan İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkileri ile böyledeki elçilikler arasında da bir anlaşmazlık söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; İngiltere'nin Kuveyt büyükelçisi sınır çizme konusunda farklı bir öneride bulunurken genellikle Kuveyt lehine hareket etmektedir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Bağdat büyükelçiliği ise bu önerileri Irak Hükûmetinin komisyon çalışmalarından çekileceği endişesi ile kabul etmemiştir (FO 1016/39: 3, 19).

21 Mayıs 1954 yılında Kuveyt -Irak sınırında güvenlik güçlerinin yaptığı devriye ile iki ülke aidiyetlik konusuna binaen karşı karşıya gelmiştir. Safvan bölgesinin beş mil güneyinde gerçekleşen kaza sonucunda Irak güvenlik güçlerinin ateş açmasıyla Kuveytli yetkililerden hayatını kaybedenler olmuştur. Daha sonraki Irak ve Kuveyt güvenlik güçlerinin sınırdaki devriye görevleri esnasında çatışma çıkmıştır. Irak Hükûmeti, iki ülkenin güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmanın Kuveytli yetkililerin ileri sürdüğü gibi Safvan'ın güney doğusunda değil, Safvan'ın doğusunda gerçekleştiği, bu bölgenin de Irak toprakları içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Bu yüzden dolayı İngiltere'nin Bağdat büyükelçiliğine nota vermiştir. İngiltere ise bu olayda Irak'ı haksız bularak protesto notası vermiş ve Kuveyt'i desteklemiştir. İngiltere, Irak Hükûmetine sınırdaki güvenlik güçlerine benzer olayların yaşanmaması için önlem alması gerektiğini ve Irak Hükûmetini sınırların çizilmesini kabul etmeye davet etmiştir. Bu olayların yaşanmasındaki temel neden Irak'ın, Umm Kasr limanının güvenliğinin sağlanması ve Basra Körfezine erişim için Varbah adası ve çevresi üzerinde kontrol sağlamak istemesidir. Ayrıca her iki ülkede tartışmalı sınır bölgelerinde petrol arama sonuçlarına bağlı olarak sondaj yapmak istemesi, aidiyetlik sorununu gündemde tutmaktadır (FO 371/109821: 3-7, 74). Irak ve Kuveyt, sınırda yaşanan kazaların önlenmesi ve olası çatışmaların önüne geçmek için bir kez

daha doğrudan müzakere yapma kararı aldı. Müzakereler esnasında Iraklı yetkililer, Irak dış politikasında uzun bir süredir hâkim olan Basra Körfezine erişimde stratejik önemi olan Varbah ve Bubiyan adaları ile Khor Abdullah çevresinde 4 km genişliğindeki bir alanın kendilerine bırakılması şartı ile sınır sorunlarının çözüleceğini tekrardan belirtti. Gerekçelerini ise Şatt'ül Arap su yolundaki limana alternatif olarak Umm Kasr limanını geliştirmek, Basra Körfezine erişiminde güvenliğini sağlamak olarak açıkladılar. Fakat bu talepler karşısında Kuveytli yetkililer, müzakereden çekilerek görüşmeleri sonlandırdı. İki ülke arasındaki müzakerelerin başarısız olması üzerine Irak Başbakanı Nuri Said 1955 yılında İngiltere'nin Bağdat büyükelçisi ile yaptığı görüşmede Irak'ın petrol ihraç etmesi için Umm Kasr limanının geliştirilmesi gerektiğini, Basra Körfezine erişimde en iyi çözümün bu olduğu konusunda bilgilendirmede bulundu. Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının çözümü konusunda yardımlarını isteyen Irak Başbakanı Nuri Said, Kuveyt'ten belirtilen arazilerin 99 yıllığına kiralanması konusunda İngiltere'den yardım talep etti. Fakat Kuveyt Şeyhi bu öneriyi de kabul etmedi ((FO 371/126850: 6-7, Al Sabah, 2015: 108).

Harita 7: Irak'ın Varbah Adasını ve 4km'lik Kuveyt Bölgesini Kiralama Talebi

Harita, Varbah Adası'nı ve Irak'ın 1955'in ortalarında uzun vadeli kiralama koşulları çerçevesinde Umm Kasr limanının kontrolünü güvence altına almak istediği dört kilometrelik kuzey Kuveyt kara bölgesini içeren alanı göstermektedir. Brown, H. (1994). The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993, IBRU Boundary and Security Bulletin October 1994, s.69.

Irak-Kuveyt ilişkilerinde devam eden sorunlarından bir diğeri ise su konusudur. Kuveyt'teki içilebilir suyun büyük bir kısmı Irak'ın Şatt'ül Arap nehrinden gemilerle taşınarak karşılanıyordu. Bu kapsamda 1939 yılında Kuveyt Su şirketi kuruldu ve Şatt'ül Arap'tan gemilerle taşınan suyun Kuveyt'in Basra Körfezi sahillerinde inşa edilen tanklara boşaltılması için inşa çalışmalara başladı. Depolama sisteminde ortaya çıkan kirliliğin halk sağlığını tehdit etmesi sonucu su temininde problemler yaşandı. Kuveyt'in su sorunu, uzun yıllardır bilinmesine rağmen İngiltere bu konuda pek yardımcı olmadı. Örneğin, 1936 yılında Irak-Kuveyt arasında su tedariki için boru hattı projesi yapılması kararlaştırılsa da dönemin İngiliz yetkilileri, Irak'ın Kuveyt üzerinde egemenlik kuracağı iddiası ile projeye karşı çıkmıştır. Aynı proje Kuveyt tarafından 1950'li yılların başında tekrardan ileri sürüldü. Kuveyt'in su

konusunda öne sürdüğü anlaşma taslağında Irak'ın Kuveyt'in Şatt'ül Arap'tan içme suyu çekmesine ve Kuveyt şehrine giden bir boru hattıyla taşınmasına izin vermesini sağlıyordu. Bunu kolaylaştırmak için Irak, her iki tarafta otuz metrelik bir şerit ve gerekli teçhizatı dikmek için yeterli alanla birlikte geçiş hakkını devredecekti. Anlaşma taslağı Bağdat'ta pek iyi karşılanmadı. Irak Kuveyt'e su sağlamayı kabul ederken, herhangi bir toprak vermeyi reddetti. Irak, Kuveyt'in fiilen varlığını kabul ederken, şeyhliğin hukuken tanınması şeklinde yorumlanabilecek her türlü adımdan kaçınmak istedi. Aslında Irak, ilk başta projenin yapılması konusunda destek vereceğini su için herhangi bir ücret almayacağını açıkladı fakat, karşılığında Umm Kasr limanının geliştirilmesi için Varbah adası ve 4km genişliğindeki kıyı şeridini talep edince görüşmeler sonuçsuz kaldı. Kuveyt'teki Amerika konsolosunun 23 Ocak 1956 tarihinde yazdığı bir raporda[54] Irak-Kuveyt arasındaki su müzakerelerinin başarısız olduğu, Kuveyt Şeyhi'nin içme suyu konusunda başka bir devlet tarafından kontrol edilen tek bir kaynağa bağımlı olmamak için bu kararı aldığı yazmaktadır. Ayrıca Kuveyt Şeyhi Irak'ın taleplerini karşılamayacağını, Kuveyt üzerinde herhangi bir devletin egemenlik kurmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Iraklı yetkililer ise müzakerelerin başarısız olmasında Suudi Arabistan'ın Kuveyt'e baskı yaptığı, Mısır'da Abdülnasır ile birlikte tekrardan yükselişe geçen Arap milliyetçiliği düşüncesinin de etkili olabileceği belirtilmektedir (Al Sabah, 2015: 109; Gallman, 1964: 147-151).

Yukarıdaki gelişmeler doğrultusunda Irak Dışişleri Bakanının 14 Mart 1956 tarihinde Basr Gazetesine yaptığı açıklamada, Şatt'ül Arap'tan Kuveyt'e yönelik su temini konusunda Irak ve Kuveytlilerin kardeş oldukları, Irak'ın her yerde Arap kardeşlerine karşı ulusal görevlerini yerine getirmede kararlı olduğunu belirtmiştir. Irak'ın kardeş ülkelerle sorun yaşamak istemediğini ifade eden Bakan, bölge ülkeleriyle barış içinde yaşamak gerektiğini vurgulamıştır (FO 1016/515: 72). The Iraqi Times gazetesinin 8 Haziran 1956 tarihli bir haberinde ise Kuveyt Şeyhi Abdullah el-Salem'ın su sorununu görüşmek için Irak'a bir haftalık ziyaret gerçekleştireceğini ve Kuveyt Şeyhi'nin Irak'a ziyaretinde iki ülke arasında Şatt'ül Arap'tan Kuveyt'e gelecek su boru hatları konusunda bir anlaşma yapılması olasılığının yetkililerle görüşüleceği ifade edildi. Irak ile Kuveyt arasındaki su konusu, Kuveyt'in artan ihtiyacı dolayısıyla hayati bir öneme sahip olmuştur. Kuveyt Şeyhinin bu ziyaretinde yaklaşık iki yıllık bir müzakere sürecinin tamamlanması hedeflenmiştir. Irak ise su sorunun çözümünün yanı sıra Kuveyt üzerinden petrol ihraç etmenin yollarını aramakta ve petrol boru hattı inşasını yapmak istemektedir (FO 1016/515: 16, 32). Bu konuda Irak ve Kuveyt arasında petrol boru hattı için yapılan görüşmelerde Irak Hükûmeti, 1932'de üzerinde anlaşmaya varılan Kuveyt ile olan sınırını değiştirmeye çalışmak gibi bir niyetleri olmadığını belirtmiştir. Kuveyt Hükûmeti'nin sınırın netleştirilmesi yönündeki isteklerini anlayışla karşıladıklarını, bunun olması için iki tarafın yetkili makamları arasında ilgili yerlerde ortak toplantıların yapılmasını önermektedir. Bu doğrultuda ilk adım olarak önerilen boru hatlarının sınırı geçeceği yerlerde sınırın konumunun zeminde işaretlenmesi önerilmiştir. Kuveyt ise Irak'ın bu

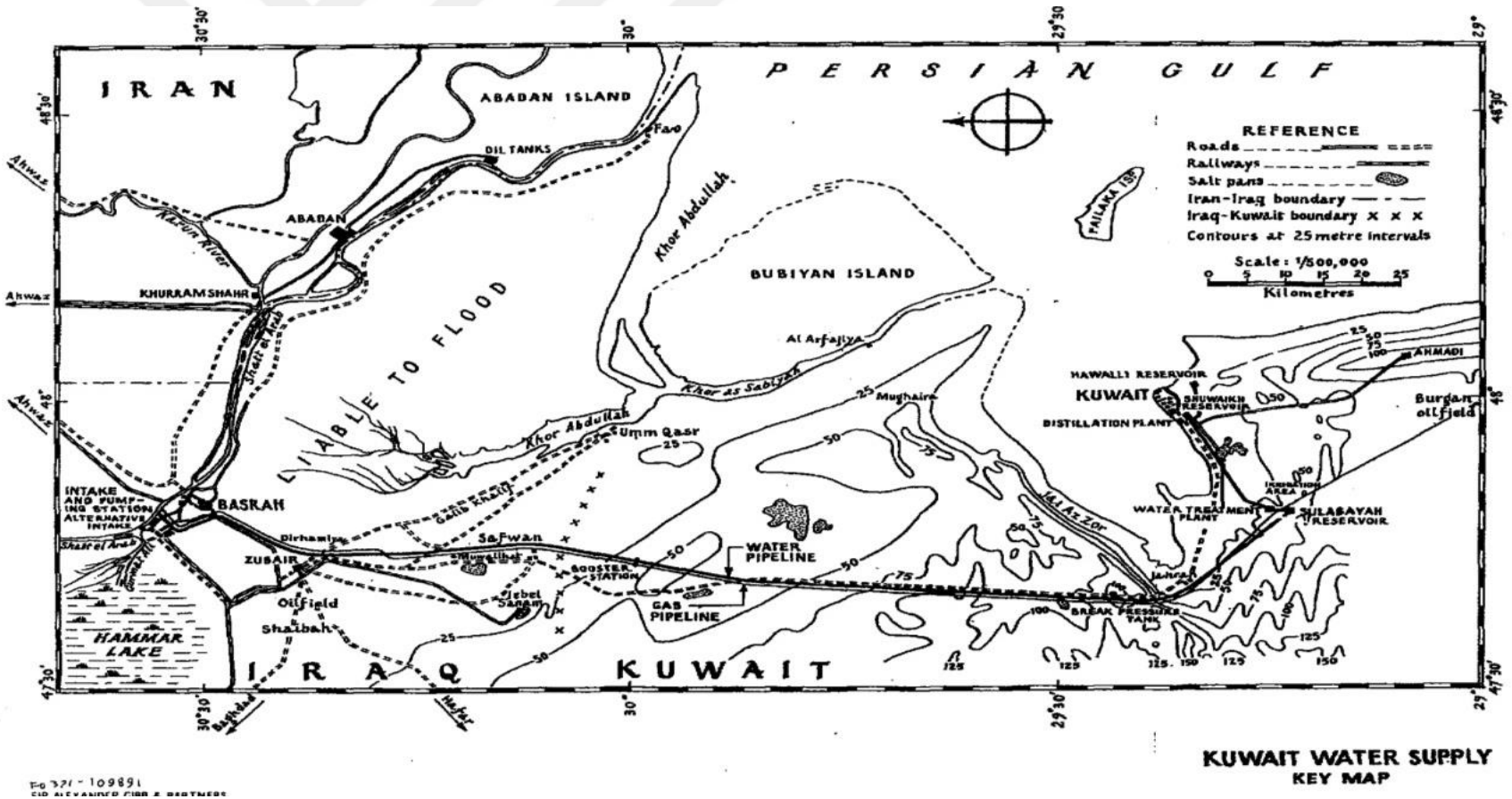
[54] Detaylı bilgi için bkz. The text in is the American Consul's Report: from American Embassy in Baghdad (Elits) to Department of State, 24 April 1956.

teklifine karşı iki ülke arasındaki sınır çizilmedikçe başka bir düzenlemeyi kabul etmeyeceklerini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Kuveyt Hükûmeti, Irak'ın komisyon kurulması talebini ve boru hatların geçeceği yerlerin sınırlarının çizilmesi olacağını kabul etmiştir. Fakat gerektiğinde sınırın geri kalanının daha sonra sınırlandırılmasını talep etme hakkını kullanabileceğini ifade etmiştir (FO 371/126938: 54). Esasında Iraklı yetkililer Kuveyt ile su anlaşmasının yanı sıra Umm Kasr limanının geliştirilmesi için Kuveyt'ten toprak kiralama anlaşmasını da birlikte yürütmek istiyorlardı. Fakat gerek İngiltere gerekse Kuveytli yetkililer toprak kiralamaya karşı durarak Irak'ın taleplerini geri çevirmişlerdir.

23 Haziran 1956 tarihli Bağdat Büyükelçiliğinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği belgede Irak Hükûmetinin, Irak-Kuveyt sınırlarına yönelik politikasında bir değişiklik olmadığı belirtilmektedir. Buna göre Irak, Kuveyt sınırında Umm Kasr'ın gelişimi için Kuveyt'ten istediği Varbah adası ve 4km derinlikli bir alanı kendilerine kiralamadıkları sürece mevcut sınırı çizmeyi ve eski sınırları kabul etmemekte olduğu ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Irak-Kuveyt petrol boru hattı içinde iki ülke arasında ücretler konusunda birtakım anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Irak tarafı petrol boru hattının kirası için Kuveyt'e gönderilen su ile karşılandığını açıklarken, Kuveyt tarafı geçiş ücretinin ödenmesi gerektiğini belirtmektedir (Rush, Priestland, 2001g: 830-831).

Haziran 1956'da İngiltere Dışişleri Bakanlığının Kuveyt'e gönderdiği belgede; Irak Başbakanı Nuri Said tarafından ifade edilen Irak Hükûmeti için mevcut sınırın kamuya açık bir şekilde yeniden tasdik edilmesinin ve Umm Kasr'da sınır düzenlemeleri veya sınırın 4km derinliğinde alanın kendilerine verilmediği müddetçe iki ülke arasındaki sınır çözümünün mümkün olmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda Irak, Kuveyt ile ilgili sorunların çözümünde dostane bir şekilde çözmenin yanında olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Iraklı yetkililer, Irak'tan Kuveyt'e sağlanan su konusunda mücbir sebepler bulunmadıkça herhangi bir kesinti veya zorluk çıkarmayacaklarını deklare etmiştir. Belgede İngiltere'nin Kuveyt Şeyhinin rızası olmadan herhangi bir sınır değişikliğini desteklemeyeceği ifade edilmiştir (FO/1016/515: 6).

Harita 8: Irak-Kuveyt Arasında İnşa Edilmesi Planlanan Su Boru Hattı

Harita Irak-Kuveyt arasında inşa edilmesi planlanan su boru hattını göstermektedir (Kaynak: Rush, A., D. & Priestland, J. (2001g), Records of Iraq 1914-1966, Volume 11: 1953-1956, Cambridge: Cambridge Archive Editions. s. 833)

Irak ve Kuveytli yetkililerden oluşan sınır tespit komisyonu Şubat 1957'de çalışmalarına yeniden başladı. 26 Şubat 1957 tarihinde ilk toplantısını yapan komisyon, Iraklı tarafın yavaş çalışmasından dolayı verimli çalışmadı. Iraklı yetkililer, Irak-Kuveyt sınırının 1932 yılındaki gibi tanıyabileceklerini, karşılığında ise Varbah adasının Irak'a kiralanmasını şart koştu. Fakat Kuveytli yetkililer bu ön şartı kabul etmediği için komisyon çalışması bir kez daha anlaşmaya ulaşmadan sonlanmıştır (FCO 8/627: 111). Diğer taraftan sınır sorunlarının çözümü konusunda 1957 yılında Irak Dışişleri Bakanı ile Kuveyt Hükümdarı arasında Lübnan'da yapılan toplantıda iki ülke arasındaki sınır sorunlarının çözümü görüşülmüştü. Toplantıda Irak, Kuveyt'e yönelik politikasında petrol ve su boru hatları, Umm Kasr ve sınırların belirlenmesinde meydana gelen anlaşmazlıkların çözümünde sınır sorunun diğer konularla birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürdü. Kuveyt Şeyhi, sınırların 1932 tarihli anlaşmaya göre belirlenmesini talep etti fakat, Iraklı bakan bunun kabul edilmeyeceğini belirtti. Irak Hükûmeti, Kuveyt'in sınırların netleştirilmesi konusunda yaklaşımından dolayı inşa etmeyi planladığı petrol boru hattı projesinden vazgeçtiğini açıkladı (FO 371/126938: 6). Esasında Irak, Basra Körfezinde geniş limanları olmadığı için Kuveyt üzerinden petrol ihraç etmeye çalışmakta ancak Kuveyt öncelikle Irak-Kuveyt sınırının çözümünü şart koşmaktadır. Irak, Kerkük bölgesinde çıkartılan petrollerini Suriye ve Lübnan üzerinden ihraç etmekte idi. Bu durum ise istediği kadar petrol satmasına izin vermiyor ve Irak'ı bu ülkelere bağımlı kılıyordu. Ayrıca, Suriye'deki petrol boru hattının sabote edilmesiyle ekonomik sorunlar yaşanmış, petrol ihraç etme kapasitesi düşmüştür.

Irak Ekonomi Bakanı'nın 4 Ekim 1957 tarihinde yaptığı bir açıklamaya göre; Kuveyt'in, Irak'ın güneyindeki sahalardan üretilen petrolün kendi toprakları üzerinden ihracına izin vermeyi reddettiğini söyledi. Iraklı Bakan bu durumun önüne geçmek için Basra Körfezinde 20.000.000 £ (pound) ila 30.000.000 £ arasında maliyetle bir liman kurulmasına geçici olarak karar verildiğini açıkladı. Bu liman 100.000 tonluk petrol tankerlerini barındırabilecek, böylece güneydeki petrol sahalarından 25.000.000 ila 30.000.000 ton arası petrol ihraç etmek mümkün olacaktı. Limanı inşa etmek için iki ila üç yıl gerekli olacaktı. Ayrıca Iraklı yetkililer Suriye ve Lübnan makamlarıyla yaptığı görüşmeler neticesinde petrol ihracı konusunda Irak ile iş birliği yapacaklarını, Irak'ın petrol ihraç etmesini kolaylaştıracaklarını belirtmişlerdir. Irak'ın petrol ihracında alternatif güzergâh aramasında Suriye'deki petrol boru hattının sabote edilmesiyle ekonomik sıkıntıların yaşanmış olması ve petrol ihraç etme kapasitesinin düşmesi gerekçesi bulunmaktadır (FO 371/126938: 18-25).

1950'li yıllarda Irak-Kuveyt arasındaki sınırların çizilmesine yönelik birçok müzakere yapılmasında II. Dünya Savaşı sonrası Hindistan'ın bağımsız olması ile İngiltere'nin Körfez politikasında yaşanan değişikliğin etkisi bulunmaktadır. İngiltere'nin Hindistan Hükûmetindeki yetkililerin Londra'ya taşınmasıyla birlikte Dışişleri Bakanlığı ile Hindistan ofisi arasındaki rekabet ve anlaşmazlık ortadan kalkmıştır. Çünkü Hindistan Hükûmeti yetkilileri Kuveyt'i doğrudan desteklerken, Dışişleri Bakanlığı bir bütün olarak Basra Körfezi politikası izliyordu. Bir diğer etki ise Kuveyt Şeyhi Ahmed'in 1950'de hayatını kaybedip yerine Irak'a karşı daha ılımlı olan Kuveyt Meclisi sözcüsü Abdullah es-Salim'in

geçmesidir. Es-Salim göreve başladıktan sonra Irak'ı ziyaret ederek ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde diplomatik faaliyetlerde bulunmuş, bir önceki Kuveyt şeyhinin kabul etmediği Umm Kasr'ın Irak'a ait olmadığı politikasını terk ederek Umm Kasr'ı Irak sınırları içerisinde olduğunu tanımıştır. Fakat müzakerelerde Iraklı yetkililerin ileri sürdüğü şartlardan dolayı iki ülke arasındaki sınırlar bu dönemde de çizilememiştir (Khadduri, Ghareeb, 1997: 51-52).

Irak, 1958 yılında Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Arap birliği vizyonu çerçevesinde Suriye ile birleşip Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmasına alternatif olarak Ürdün, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile görüştü. Irak ve Ürdün Arap Federal Birliğini (AFB) kurdu. Irak ve Ürdün, Nasır'ın Sovyetler Birliği ile iş birliğine karşı, batıyla iyi bir ilişki içerisinde olmak için AFB'i kurdu. Suudi Arabistan ise herhangi bir birliğe girmeyeceğini deklare ederek, batıyla ilişkilerin geliştirilmesini destekleyeceğini açıkladı. Irak, İngiltere aracılığıyla Kuveyt'i Arap Federal Birliğine katılmaya davet etti. AFB Hükûmetine başkanlık eden Irak Başbakanı Nuri Said, yeni örgütün hayatta kalması, bölgesel barış ve aktif bir oyuncu haline gelmesi için Kuveyt'inde birliğe dahil olmasını istiyordu. Nuri Said, Körfezin jeopolitik konumu, petrol potansiyeli, batıyla ilişkiler ve Sabah -Haşimi ailelerinin münasebetleri dolayısıyla Kuveyt'in katılmasının faydalı olacağını düşündü. Ayrıca Irak, Kuveyt'in AFB'ye katılması durumunda iki ülke arasındaki tartışmalı sınır sorunlarının çözüleceğini ileri sürdü. Fakat İngiltere, Kuveyt'in Arap milliyetçiliği çerçevesinde herhangi bir ülke ile bütünleşmeye yönelik katılmasını desteklemedi. Çünkü İngiltere, Kuveyt'in petrol kaynaklarının Irak ve Ürdün tarafından paylaşılmasını istemedi. Zaten Kuveyt, uluslararası piyasaya sağladığı petrolden dolayı İngiltere'nin doğrudan koruması altında idi ve İngiltere Kuveyt'in bağımsızlığına hazır değildi (Barret, 2007: 68, Khadduri & Ghareeb, 1997: 49-55, Marr, 2018: 61).

Irak dış politikası, kuruluş yıllarından itibaren devletin politika oluşturma sürecini şekillendiren karmaşık, istikrarsız ve parçalanmış siyasi manzaradan doğrudan etkilenmiştir. Irak dış politikasındaki ilişkiler ve kararlar, Hükûmeti kontrol eden seçkin yöneticiler tarafından alınıyordu. Bunun yanı sıra Irak dış politikasında siyasi kimliklerin etkileri de yansımıştır. Örneğin Irak Arap kimliğini Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesinde kullanmıştır (Gulmohamad, 2021: 18). Irak, sınır sorunları kapsamında Kuveyt'e yönelik izlediği dış politika bağımlı ve bağımsız değişkenlerinde jeostratejik, ekonomi, körfeze erişimdeki jeopolitik konum gibi bileşenler yer alsa da Arap kimliği de ön planda yer almaktadır. Bu yüzden Kuveyt ile olan ilişkilerinde sınır sorunları temelinde Irak'ın bu döneme kadar izlediği politikalarda bir tutarlılık olduğu tespit edilmiştir. Umm Kasr limanı aracılığıyla Basra Körfezine erişimde sorunsuz bir güzergaha sahip olmak isteyen Irak, Kuveyt'e ait olan Varbah ve Bubiyan adaları üzerinde egemenlik talepleri bu temele dayanmaktadır. Bu yüzden dolayı Irak, 1950'liler boyunca Kuveyt'i resmi olarak tanımayı reddeden bir politika izledi. Her ne kadar ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda karşılıklı ziyaretler de bulunulsa da resmiyette Irak, Kuveyt ile yaşanılan sınır anlaşmazlığından dolayı tanımama politikasını sürdürdü. Irak'ın 1932 yılından beri talep ettiği Varbah, Bubiyan adası ve Basra Körfezine erişimde kullanılan su kanallarının Irak'a

verilmesi fikrinin altında Arap milliyetçiliği düşüncesinin yanı sıra ağırlıklı olarak güvenlik, jeopolitik, ticari kaygı bulunmaktadır. Eğer Irak sınırları mevcut haliyle kabul etseydi, Lübnan, Suriye ve Kuveyt'e muhtaç kalacak ve petrol ihraç etmede bu ülkelerin kararları etkili olacaktı. Ayrıca Irak, Kuveyt'i kendi hegemonyası altına almak için bazı politikalar izlese de bunda başarısız olmuştur. Örneğin Irak, Kuveyt'i Bağdat Paktı[55]'na dahil etmeye çalışsa da Kuveyt Şeyhinin gösterdiği karşı direnç ve İngiltere'nin karşı durması ile başarısız olmuştur.

[55] Bağdat Paktı 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. İki ülke arasında Orta Doğu coğrafyasının güvenliğinin ve istikrarının savunulması amaçlanmış, içeride veya dışarıdan gelecek saldırılara karşı işbirliği yapılacağı belirtilmiştir. 5 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran'ın Pakta dahil olmasıyla bir güvenlik paktı oluşturulmuştur. 1958'de Irak'ta General Kasım'ın gerçekleştirdiği darbe sonrasında Irak, paktan çekilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Yeşilbursa, B., K. (2019), *Bağdat Pakı 1950-1959,* (Çev:Nur Nirven), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları

III. BÖLÜM

IRAK-KUVEYT SINIR SORUNLARI VE İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ (1958-1994)

Haşimi Krallığının yıkılıp yerine Irak Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle Irak'ta yeni bir dönem başladı. General Kasım ve Albay Arif'in gerçekleştirdiği darbe neticesinde Irak, gerek dış politikada gerekse iç politikada temel paradigmalarda değişikliğe gitse de Irak-Kuveyt sınır sorunlarının çözümü ve Irak'ın taleplerinde temel politikalar korunmuştur.

1960'lı yılların başında Basra bölgesinde yeni petrol alanlarının keşfedilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki gerginlik daha fazla gün yüzüne çıkmış, Kasım'ın 1961 yılında ilhak söylemi askeri eylemiyle sonuçlanmıştır. General Kasım, Kuveyt üzerinde resmi olarak tarihsel argümanların öne çıktığı söylemlerle hak iddia etmiş ve Kuveyt Şeyhi'ni Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi Kaymakam olarak atamıştı. İngiltere başta olmak üzere Arap Birliği gibi kuruluşların ve komşu ülkelerin devreye girmesiyle General Kasım'ın eylemi sonuçsuz kalmış, 1963'te Baas Partisi destekli Albay Arif'in gerçekleştirdiği darbe sonrasında Irak-Kuveyt ilişkileri düzelmeye başlamıştır. 1963 yılında Irak-Kuveyt arasında imzalanan "Dostane İlişkilerin Yeniden Tesisi, Tanınma ve İlgili Konular Hakkındaki Anlaşma", Irak-Kuveyt sınır sorunlarını 1932'de imzalanan anlaşma çerçevesinde çözüme kavuşturmuştur. Fakat aradan geçen kısa bir süre sonra Iraklı yetkililer sınırın çizilmesi, Basra Körfezine erişimde daha önceki politikaları gündeme getirmiş, iki ülke arasındaki sorunlar yeniden ortaya çıkmıştır. Genel olarak bu dönemde petrolün keşfinden sonra ekonomik faktör, Irak'ın Kuveyt'in petrol kaynaklarına yönelmesinde kilit rol oynamıştır. Jeostratejik ve bölgesel faktörler Irak'ın Arap milliyetçiliği temelinde Kuveyt politikasını etkileme de geri planda kalsa da Irak toplumunu bir arada tutmada kullanılmıştır. Irak'ın sınır temelli Kuveyt'e yönelik dış politika araçlarında coğrafya, stratejik konum ve askeri güç ön planda olmuştur.

1968'de Baas Partisi'nin Irak'ta gerçekleştirdiği darbe sonucu iktidarı ele geçirmesiyle Saddam Hüseyin dönemi başladı. 1979 yılında kadar devlet başkanlığı yardımcılığı yapan Saddam Hüseyin, bu tarihten sonra tüm gücü ele geçirerek Irak yönetiminde tek yetkili kişi oldu. Irak dış politikası sosyalizm ve Arap milliyetçiliği düşüncesinin öne çıktığı Baas partisi fikri temelinde şekillendi. Arap Birliği'nin kurulması Baas Partisinin ana hedefi olmuş, zengin kaynaklarıyla Kuveyt'in Irak'ın etkisine girmesi halinde bu nihai hedefe ulaşılmasına yardımcı olabileceği değerlendirilmiştir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt-Irak sınır anlaşmazlığına ilişkin siyasi söyleminde jeopolitik ve ideolojik argümanlar öne çıkmıştır. Jeopolitik olarak Irak'ın bir deniz muharebesinde zayıf durumda olduğunu biliniyordu. İdeolojik olarak ise Saddam, Kuveyt'in ilhak edilmesiyle pan-Arap bir lider olarak itibarının artacağını umuyordu (Khadduri & Ghareeb, 1997).

Diğer taraftan Saddam Hüseyin, Kuveyt'in ilhak edilmesini emperyalist güçlere karşı meydan okuma olarak tanımladı. Ayrıca Kuveyt'in ilhak edilmesinde sadece siyasi sebepler değil, ekonomik ve güvenlik gibi nedenlerde vardı. Jeopolitik açıdan, Kuveyt'in ilhakı Irak'ın Körfez'e erişimini

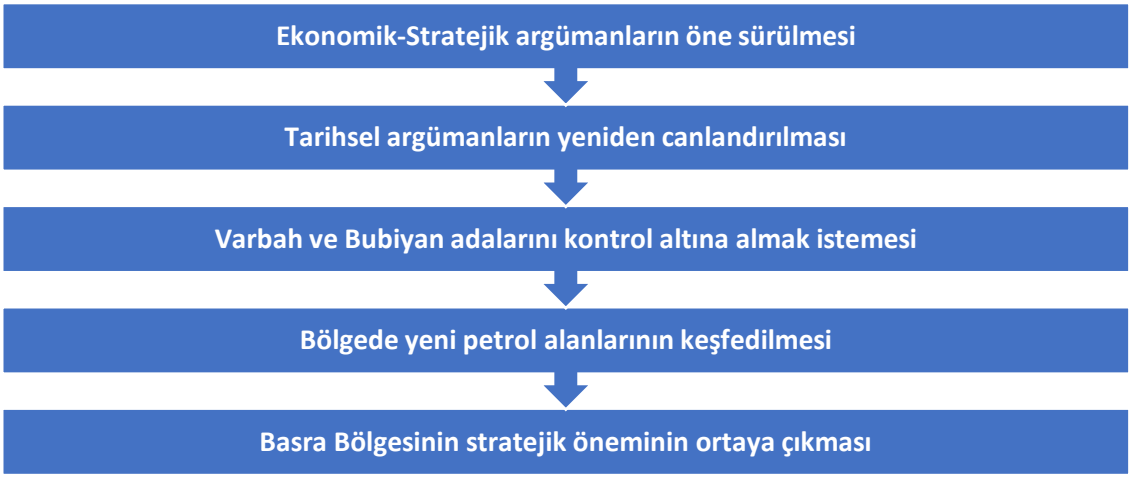
kolaylaştırabilir ve dünyadaki petrol piyasasını kontrol edebilirdi. Başka bir ifadeyle hem stratejik konum hem de ekonomik çıkar, Saddam Hüseyin için birincil hedeflerdi (Hassan, 1999).

Kuveyt'in Irak tarafından ilhak edilmesinden sonra, Ağustos 1990'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ın tüm kuvvetlerini Kuveyt topraklarından derhal ve koşulsuz olarak çekmesi gerektiğini duyurdu. Ayrıca uluslararası kuruluşlar ve Birleşmiş Milletler Irak'ın ilhakını tanımadı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için gerekli tüm araçların kullanılmasına izin verdi ve Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için son tarih olarak 16 Ocak 1991'de verdi. ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon, Çöl Fırtınası operasyonunu başlattı ve Irak yenildi. Özetle, Irak'ın Kuveyt'i ilhak etme stratejisi tamamen başarısız oldu ve Arap birliği hayali yıkıldı. Saddam'ın milliyetçi ve tarihsel argümanı işe yaramadı. Irak, Kuveyt'in işgalinden sonra ekonomik sorunlar, ambargolar ve OPEC üzerindeki kota eşitsizliği ile karşı karşıya kaldı.

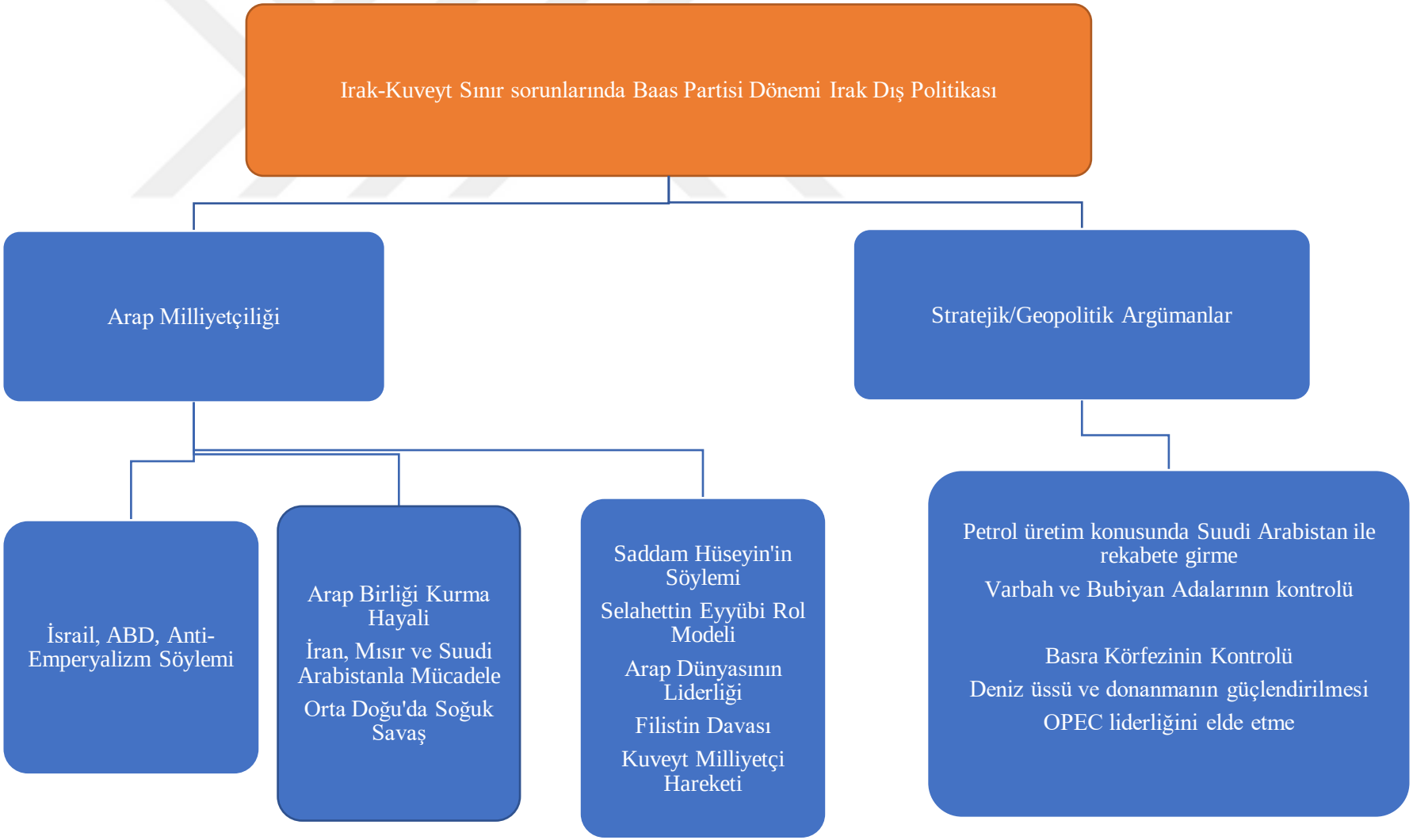
Genel olarak Iraklı liderlerin Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarını çözmede izlediği politikalar incelendiğinde bir konsensus oluştuğu görülmektedir. Kral I. Faysal'dan Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ve sonrasına kadar Irak'ın açık denizlere erişmek için Basra Körfezinde engellendiği fikri hep öne çıkmıştır. Bu durum devlet politikası haline getirilmiş, iktidar değişse bile Kuveyt-Irak sınır sorunlarının çözümü konusunda Irak'ın bakış açısı değişmediği tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda Irak liderlerinin benimsemiş olduğu politikalar maddeler halinde özet bir şekilde yazılmıştır. İlgili bölümler bu maddeler temelinde analiz edilerek yazılmıştır.

Tablo 5: Irak-Kuveyt Sınır Sorunlarında General Abdülkerim Kasım ve Arif Kardeşler Dönemi Irak Dış Politikası (1958-1969)

Tablo 6: Irak-Kuveyt Sınır Sorunlarında Baas Partisi Dönemi Irak Dış Politikası (1968-1994)

3.1. General Abdülkerim Kasım ve Arif Kardeşler Dönemi (1958-68)

14 Temmuz 1958 askeri darbesi ile Haşimi Krallığını deviren General Kasım ve askeri heyeti Irak Cumhuriyeti'ni ilan etti. Başbakan olarak Irak'ı yönetmeye başlayan Kasım, Mısır'daki Hür Subaylardan oldukça etkilendi. Arap milliyetçiliği düşüncesi merkezinde Irak dış politikasını şekillendiren Kasım, Kuveyt'e yönelik söylemlerinde iki ülkenin birleşmesi gerektiğini, Kuveyt'in Basra vilayetine bağlı bir merkez olduğunu ileri sürdü. Kuveyt ile Irak arasındaki gerilim, Kuveyt'in 1961 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasıyla başladı. General Kasım, Kuveyt'in bağımsızlığı sonrasında halka açık yaptığı konuşmalarda Irak ile Kuveyt arasında tarihi bağların bulunduğunu ve iki ülke arasında sınırın olmadığını vurguladı. Kasım, Kuveyt ile İngiltere arasında 1899'da yapılan anlaşmanın yasa dışı olduğunu, bu yüzden uluslararası alanda tanınmadığını iddia etti. Kuveyt'in bu anlaşmayı feshetmesiyle bağımsızlığını kazandığı fikrini desteklemeyerek Kuveyt'in Basra'ya bağlı bir kaza olduğunu ifade etti. Çünkü Kuveyt'in zengin petrol rezervleri Irak Başbakanı General Kasım'ı etkileyen bir başka faktör olmuştur. Kuveyt 1960'lı yıllarda dünyanın üçüncü büyük petrol ihracatçısıydı ve Kuveyt'in jeopolitik konumu, Irak için önemli idi.

General Kasım, emperyalizmin keyfi olarak elinde tuttuğunu iddia ettiği Basra vilayetine ait toprakları talep etmek için Kuveyt'teki Irak halkını korumaya karar verdi. Kasım, Irak Ordusu'na Kuveyt'i ilhak etmeye hazır ol emri vererek, ilgili ordu birimlerini Kuveyt-Irak sınırına yığdı. Bu duruma tepki gösteren İngiltere, Kuveyt'i korumak için *Vantage Operasyonu'*nu başlattı ve Kuveyt'e askeri birlikler gönderdi. Devreye Arap Birliği askerlerinin girmesi ile İngiltere askerlerini geri çekti. Irak'ta ordu birliklerini geri çekerek sorunun çözümü için diplomasi alanında yoğunlaşacağını açıkladı. Böylece bölgede herhangi bir savaş çıkmadı. 8 Şubat 1963 Irak'ta Baas Partisi destekli General Kasım'a muhalif askerlerin gerçekleştirdiği darbe sonucu yönetimi ele geçiren Albay Abdülselam Arif, Kuveyt ile ikili geliştirmek ve sınır sorunlarını çözmek için 1963 yılında Kuveyt'in bağımsızlığını 1932 tarihli anlaşmadaki sınırlar çerçevesinde tanıdı. Fakat daha sonraki yıllarda Umm Kasr limanının faaliyete geçmesiyle birlikte bu bölgedeki sınır sorunları tekrardan ortaya çıktı. 1966 yılında Irak Devlet Başkanı Arif'in Basra vilayetini ziyareti sırasında yaşanan bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesiyle yerine kardeşi Abdürrahman Arif geçti. Kardeş Arif döneminde de Irak, Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarında önceki iddiaları sürdürmeye devam etti.

General Kasım ve Arif Kardeşler döneminde Irak'ın Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarının çözümü konusunda dış politikayı etkileyen temel argümanlara baktığımızda tarihsel iddialar, ekonomik çıkar, Basra'ya erişmekte için Varbah ve Bubiyan adalarının stratejik önemi ve kontrolü, petrolün bir güç olarak ortaya çıkması gibi temel bileşenlerin olduğunu görmekteyiz. Irak'ın 1932'den beri Basra Körfezine erişmek için izlediği politikaların bir "*devlet aklına*" dönüşüp, bu dönemde de devam ettiğini ifade edebiliriz.

3.1.1. 1958 Darbesi ve Haşimi Krallığının Yıkılması

Irak Başbakanı Nuri Said, 15 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul Konferansına katılmak için İngiltere dönüşünde Türkiye'ye geldi. Konferansta Bağdat Paktı'na üye devlet başkanlarının Lübnan ve Kıbrıs olaylarının görüşülmesi planlanmıştı (Bostancı, 2018: 659). Ayrıca Nuri Said'in Irak Kralı Faysal II'ın İstanbul'da bir Türk prensesi ile evlilik töreni içinde hazırlık yapması planlanıyordu. Bunun yanı sıra Irak Başbakanı Nuri Said, Lübnan'daki karışıklıklara ve Ürdün'de Kral Hüseyin'e karşı olası bir Nasırcı darbeye karşı askeri müdahale kararı çıkabileceği düşüncesi ile Irak Ordusu'na, Lübnan ve Ürdün sınırında operasyon hazırlıklarına başlaması emri verdi. Ancak Irak'ın doğu bölgesinden sevk edilen 20. Tugay'ın 45 yaşındaki komutanı ve Irak'ın en kıdemli Hür Subayı olan Tuğgeneral Abdülkerim Kasım, emredildiği gibi Ürdün ve Lübnan sınırlarına ilerlemek yerine 14 Temmuz gecesi Albay Abdülselam Arif'i yönlendirerek Irak tanklarını Bağdat'a sürmesi emrini verdi. Albay Arif komutasındaki askeri birlikler, Bağdat'ın önemli kavşaklarını ve Hükûmet binalarını kontrol altına alarak darbe sürecini başlattı (Hunnicutt, 2021: 28). General Arif, monarşinin yıkıldığını duyurmak ve Irak Cumhuriyeti'ni ilan etmek için Bağdat Radyosu'nun kontrolünü ele geçirdi. Diğer askeri birliklerde darbe sürecini tamamlamak için Kraliyet Sarayı'na ve başbakanlık konutuna gitti. Faysal'ın sarayındaki askerlerin karşılık vermemesi ile büyük bir çatışma yaşanmadan darbe gerçekleşti. Sarayda bulunan Kral Faysal ve Kral Naibi Abdullah teslim olmayı reddetmesi üzerine meydana gelen çatışmada öldürüldü. 14 Temmuz Devrimi olarak adlandırılan askeri darbe başarılı oldu. Haşimi Krallığının tüm yetki ve sorumlulukları General Kasım'ın Başbakan olduğu Hükûmete geçti. Irak Başbakanı Nuri Said ise saklanarak Ürdün'e geçmeye çalışsa da halk tarafından kaçmaya çalıştığı bir esnada teşhis edilerek öldürüldü (Khadduri, Ghareeb, 1997: 62).

14 Temmuz 1958 devrimi küçük bir askeri grup tarafından planlandı ve uygulandı. Yaklaşık iki yüz Hür Subayı darbe sürecinde görev aldı ve bunların 14'ü merkez konseyindeydi. Merkez konsey, Irak ordusu subaylarını her kesimden temsil ediyordu. Örneğin, Merkez Konseydeki askerlerden on ikisi Sünni, ikisi Şii ve albay rütbesine sahipti. Bu subaylar orta sınıf ailelerden gelmekte idi. General Abdülkerim Kasım ve Albay Abdülselam Arif ise fakir aileden geldikleri için diğerlerinden farklıydı. Fakat konseydeki tek General Kasım'dı ve Mısır'daki Hür Subaylar yapılanması gibi general olduğu için lider seçilmişti. Merkez Konsey aynı Mısır'daki Hür Subaylar darbesindeki gibi bir yapılanma içerisinde olsa da Mısır'da olduğu şekilde bir devrimci komuta konseyi Irak'ta kurulmadı (Yapp, 1996: 232). Çünkü General Kasım ve yardımcısı Albay Arif yönetimi kendi şahıslarına indirgediler ve ülke yönetimini bu doğrultuda ele aldılar. Kasım ve Arif'in Devrimci Komuta Konseyi'ni oluşturmaması ve yönetimi paylaşmaması Iraklı subaylar arasında huzursuzluk yaşanmasına neden olsa da Kasım'ın başbakanlık, Arif'in ise başbakan yardımcılığı ile Hükûmeti yönetmeye başlaması, ihtilaflı görüşlerin ve farklı seslerin çıkmasını engelledi. Savunma, İçişleri ve tüm silahlı kuvvetlerin kontrolünü ele geçiren Kasım ve Arif ülke yönetiminde etkin güç oldular (Dawisha, 2009: 172).

Diğer taraftan 14 Temmuz Devrimi, Irak'ta yalnızca monarşi sisteminin yıkılmasına neden olmadı aynı zamanda yeni rejimin sosyalist yönelimini ortaya çıkardı. Devrimden kısa bir süre sonra ideolojik olarak radikal gruplar açığa çıktı. Komünist ve Baasçı gruplar ordudaki subayların desteğini almaya çalışarak yönetim de söz sahibi olmaya uğraştı. Irak Başbakanı General Kasım, Komünist grubu Baasçı gruba karşı aktif olarak kullanmaya başlamasıyla Baasçıları pasifize etti. General Kasım, her ne kadar Mısır'daki Hür Subaylardan etkilense de Mısır ve Suriye'nin kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyetine (BAC) katılmaya sıcak bakmadı. Fakat General Kasım'ın darbeci arkadaşları Kasım'dan farklı düşünerek BAC ile birleşilmesi gerektiğini savundu. Kasım, BAC'a karşı olmasındaki bir başka etken ise Nasır'ın gölgesinde kalmak istememesidir. Çünkü Orta Doğu'da Nasır'ın popülaritesinin artmaya başlaması ile Arap milliyetçiliği ideolojisi yükselişe geçmişti. Bu durumun farkında olan Kasım, Nasır ile araya mesafe koydu. Kasım'ın yardımcısı ve darbe arkadaşı olan Arif ise Kasım ile farklı düşünüyor, ordu içerisinde Mısır ile birleşilmesi gerektiğine inanan Nasırcı subayların liderliğini yapıyordu (Barret, 2007: 73).

Irak Başbakan yardımcısı Albay Arif, devrimden birkaç gün sonra Nasır ve Suriye Baas Partisi liderleriyle görüşmek üzere Şam'a ve Kahire'ye gitti, burada Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne desteğini belirtti. Sonraki haftalarda Arif, Baasçı liderler Mişel Eflak ve Fuat el-Rikani'yi Irak'a davet etti. Bu kişiler Nasır'ı öven ve pan-Arap birliği davasını destekleyen konuşmalar yapmak için Irak'a geldi. Irak Baas partisi o sıralarda birkaç yüzden fazla üyesi olmayan küçük bir siyasi gruptu. Arif ve arkadaşlarının Pan-Arap birliği çağrıları Sünni subaylar arasında güçlü bir etki oluşturdu ve birçok subayın Albay Arif'in yanında yer almasını sağladı. Öte yandan Kasım, birleşme çağrılarına direnmiş ve bunun yerine daha gevşek bir örgütlenme biçimi önermişti. Irak Başbakanı General Kasım, Irak'ı Arap coğrafyasında etkin güç yapmak için Nasır ve Arif'in tekliflerini kabul etmedi. Diğer taraftan Kasım ile Arif arasındaki çatışma sadece kişisel değildi. Her iki lider etnik, dini ve dilsel olarak farklı görüşlere sahipti. Ulusal kimlik inşa etme de Kasım, Irakcılık ideolojisi üzerinden bir sürecin yürütülmesini savunurken, Arif pan-Arap milliyetçiliği doğrultusunda BAC ile birleşilmesi gerekliliğini savundu. Kasım, Kürtler, Şiiler, Hristiyanlar, Yahudiler ve diğer dini-etnik azınlıklar Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu için Iraklı kimliğinin öne çıkmasının ülke menfaatine daha fazla yarar getireceğini düşünmüş ve BAE ile birleşilmesi durumunda bu kesimlerin Sünni Arap hakimiyetinde olmak istemeyeceğinden dolayı bir kaos ortamı çıkabilirdi. Bu yüzden dolayı BAC ile birleşmeye sıcak bakmadı. Baas partisi pan-Arap birliğini hayata geçirerek BAC ile birleşmek için uğraşırken, Irak Komünist Partisi buna karşı çıkmıştır. General Kasım, BAC ile birleşmek isteyen subayları Irak Komünist Partisini kullanarak tasfiye etmeye başladı. Komünistlerin desteklediği Kasım ile Baas'ın desteklediği Arif arasındaki gerilim bir süre devam etti. Eylül 1958 sonunda Kasım'ın Arif'i başbakan yardımcılığı görevinden almasıyla iki grup arasındaki gerginlik arttı. General Kasım, Arif'i Irak'ın Almanya büyükelçisi olarak atadı. Arif ilk başta buna karşı çıksa da Almanya'ya gitmek zorunda kaldı fakat yaklaşık iki hafta sonra gizlice Irak'a geri döndü. Arif, Kasım'ı devirip Irak'ı

Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katacak Mısır destekli bir darbe planlamaya başladı. Kasım, Arif'in planını öğrenince onu tutuklayıp hapse attırdı. Kasım Hükûmetinin en yüksek rütbeli Komünist yanlısı Albay Fadıl Abbas al-Mahdawi'nin başkanlık ettiği özel bir askeri mahkeme, Arif'i ölüm cezasına çarptırdı. Fakat Irak Başbakanı General Kasım buna engel olarak eski arkadaşının hapis cezası çekmesini sağladı. Bu arada Arif iki yıl sonra yeniden ortaya çıkacak ve darbe yaparak yönetimi ele geçirip General Kasım'ın öldürülmesini isteyecekti (Hunnicutt, 2021: 48; Al-Ajmi, 1988: 121).

Fotoğraf 2: 1958 Darbesini Gerçekleştiren General Kasım ve Albay Arif

Irak'ta darbe yapan liderler (General Kasım-sağda ve Albay Arif-solda). Bağdat'ta 14 Temmuz 1958'deki başarılı darbelerinden kısa bir süre sonra Albay Arif hapse girecek ve Nasır'la birlikte Kasım'a karşı komplo kurmaktan ölüm cezasına çarptırılacaktı. İronik bir şekilde cezası hafifletilen Arif, Şubat 1963'te Kasım'a karşı yapılan darbeye liderlik etmiş ve Kasım'ın öldürülmesinde rol almıştır (Barrett,R.,C, (2007), The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy, London: I.B.Tauris, p.108).

3.1.2. General Kasım Dönemi Irak-Kuveyt İlişkileri ve Sınır Sorunu (1958-1963)

Kuveyt, Irak'ta gerçekleşen darbeden sonra Iraklı yetkililerin kısıtlamalarından dolayı birçok Kuveytli tüccarın sınırdan geçemediği, Şeyhin Basra'daki bahçelerine ulaşamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Iraklı yetkililer, bu bahçelerden herhangi bir ürünün Kuveyt'e taşınmasını da yasaklamıştır. Bu durum ise Kuveyt Şeyhine ait olan bahçelerin aidiyetlik sorununu tekrardan gündeme getirdi. Bu konuda Irak

basınında çıkan bir haberde Arap milliyetçiliği ideolojisi çerçevesinde iki ülkenin birleşilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Irak Cumhuriyet gazetesinin 31 Ağustos 1958 tarihli sayısında "Irak ve Kuveyt Tek Ülkedir" başlığında bir yazı yayımlandı. Irak ve Kuveyt'in tek bir ülke olduğu, emperyalistlerin Arap dünyasını bölmek için Arap millet arasında bariyerler oluşturduğunu yazmıştır. İngiliz emperyalistlerinin Irak ve Kuveyt arasında yapay sınırlar koyarak, Irak'ı Arap milletinden uzaklaştırmak istemektedir. Bunu başarmak için İngiltere, Kuveyt'te entrikalar ve ayrılıkçı politikalar izlemiştir. Yazıda, Kuveyt'in Irak ile birleşme sorununu uluslararası bir sorun haline getirmek isteyen İngiltere'nin Arap Birliği sorununu Arapların bir sorunu olmaktan çıkartarak dış güçlerin meselesi haline getireceğini yazmıştır. Ayrıca yazıda, Kuveyt'in dikkatli olması, Irak'taki gerici ve emperyalist yönetim olan Haşimi Krallığı'nın yıkıldığını belirterek birliktelik çağrısı yapılmıştır (Rush, Priestland, 2001h: 847-848).

Irak basınında çıkan bu yazılara rağmen Kuveyt Dışişleri Bakanı başkanlığındaki on üç kişilik bir heyet, 29 Ağustos 1958 tarihinde Bağdat'a ziyaret gerçekleştirerek Başbakan General Kasım ve yardımcısı Albay Arif ile görüştü. Kuveytli heyet, 14 Temmuz Devrimi için Kasım'ı tebrik ederek, Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılacağına inandığını söyledi. Irak Başbakanı ise Irak'ın aceleci olmayacağını, Arap Birliği konusunda Irak'ın adım adım ilerleyeceği cevabını verdi. Ayrıca Kasım, Irak ile Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının tatmin edici bir şekilde çözüleceğinden emin olduğunu ve Kuveyt'e Irak'tan su gönderilmesi için kolaylıklar sağlanacağını garanti ettiğini söyledi. Kuveyt ile Irak arasında seyahat için tüm kolaylıkların sağlanması, ticaretin geliştirilmesine yönelik talimatların verildiğini ifade etti (Rush, Priestland, 2001h: 849).

Kuveyt Şeyhinin 29 Ekim 1960 tarihinde Irak Başbakanı General Kasım'a gönderdiği mesajda Irak-Kuveyt sınırının çizilmesine yönelik çalışmaların tekrardan başlatılması çağrısında bulundu. Kuveyt Şeyhi, sınır sorunun çözülmesi için komitenin kurulması gerektiğini, bu hususta daha önceki çalışmaların dikkate alınabileceğini belirtti. Ayrıca Kuveyt Şeyhi, Kuveyt-Suudi Arabistan sınırlarının netleştirilmesi için komitenin oluşturulduğunu, İran-Kuveyt sınırı içinde aynı çalışmaların yapıldığını bildirdi. Fakat Iraklı yetkililer Kuveyt Şeyhi'nin mesajına cevap vermedi. Aradan bir süre geçtikten sonra Kuveyt Şeyhi 3 Ocak 1961'de Irak Hükûmetine ilk mesajını hatırlatan ve sınırın çizilmesi konusundaki tartışmaları başlatma davetini yineleyen başka bir mesaj daha gönderdi. Ayrıca, bir önceki ayın sonunda, Aralık 1960'ta İran'la ilk görüş alışverişinde bulunulduğunu da belirtti. Bu iletişimlerin sonucunda, İran ile müzakerelere yeniden başlamadan önce Irak ile deniz sınırlarını müzakere etmesinin arzu edilir olduğuna inandığını da sözlerine ekledi. Amir, mesajında ayırma hattının kısmen belirsiz Kuveyt-Irak deniz sınır hattının konumuna dayanması nedeniyle, Kuveyt ve İran sınır delegasyonlarının kapsamlı ve istikrarlı bir deniz sınırı anlaşmasına varmak için karşılaştıkları zorluklara atıfta bulundu. 5 Mart 1961'de Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevat, Kuveyt Şeyhi'nin kardeş Kuveyt halkı için yaptıklarını takdir etmesiyle başlayan cevap metninde Başbakan General Kasım'ın yoğun işlerinden dolayı yanıt vermekte geciktiklerini bildirdi ve önerilerin

incelenmekte olduğunu ifade etti (al-Mayyal, 1986: 116-117). Irak kendi dayattığı sınır çiziminden dolayı iki ülke arasındaki sınır çalışmaları ilerleyemedi. Bu arada İngiltere, Kuveyt'in güvenliğinin sağlanması ve iki ülke arasındaki gelecekteki ilişkilerin sağlıklı ilerlemesi için Kuveyt'in bağımsız bir devlet olarak İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olması durumunda belki de güvenliğinin daha iyi korunabileceğini önerdi. Arap milliyetçiliğinin yükselişte olduğu bir dönemde Kuveyt'e gelen bu teklife başta Irak ve Mısır olmak üzere diğer Arap devletleri tepki gösterdi. Arap ülkeleri temsilcileri Kuveyt gibi zengin bir Arap ülkesinin Arap kimliğinden uzaklaşarak yabancı bir birliğe katılması Arap topraklarına karşı sorumsuzluk olacağını ifade ettiler. Irak ise Kuveyt'in İngiliz Milletler Topluluğu'na katılmasını en şiddetli şekilde kınadı ve İngiltere'nin amacının Arap topraklarında egemenliğini sürdürmek için geliştirdiği emperyalist bir plan olarak değerlendirdi (Khadduri, Ghareeb, 1997: 63-64). Genel olarak Irak-Kuveyt ilişkileri 1958 darbesinden sonra 1961 yılına kadar sakin kalmıştır. İki ülke arasındaki yetkililer karşılıklı ziyaret gerçekleştirerek ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ortak tutum takınmıştır.

26 Ocak 1961 tarihli Basra'daki İngiliz temsilcisinin hazırladığı aylık raporda Irak'ın Umm Kasr limanı için inşaat faaliyetlerine başlayacağını, Irak Başbakanı General Kasım'ında geleceği ifade edilmiştir. Raporda, Umm Kasr'da inşa edilecek limanın Irak-Kuveyt sınırının konumu ile ilgili sorunlara yol açacağı belirtilmektedir. 1913 anlaşmasıyla Umm Kasr'ın Irak'a ait olduğu kesinleşmişken, Umm Kasr limanına gelecek gemilerin Khor Abdullah gibi su yollarında Kuveyt karasularına gireceği, bunun da iki ülke arasında sorun oluşturacağı ele alınmaktadır. Gemilerin demirleme için Kuveyt sularını kullanması, navigasyon işaretleri ve deniz fenerleri için Kuveyt topraklarından yararlanılmasında iki ülkenin anlaşması gerektiği yazılmıştır. Bu arada Aralık 1960'ta Irak ile Kuveyt Safvan'daki sınırların çizilmesi konusunda bir anlaşma olduğu, Irak başbakanı General Kasım'ın devriye görevi icra eden Irak Ordu birliklerine emir göndererek Kuveytli muhataplarına dostça davranmalarını emretti (Rush, Priestland, 2001ı: 721-723).

1961'in ortalarına kadar olan üç yıllık dönem boyunca Irak, Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmek ve kendisini İngiliz kontrolünden uzaklaştırmak için attığı her adımı olumlu bir şekilde teşvik etti. 10 Eylül 1958 tarihli bir muhtıra ile Kuveyt Şeyhi İngiltere'den Kuveyt'in diğer Arap devletleriyle doğrudan ilişkiler geliştirmesine ve ayrıca şeyhliğin tanınmış uluslararası örgütlere katılmasına izin verilmesini istedi. 21 Ekim 1958 tarihli siyasi temsilciden gelen bir cevapta Kuveyt'in belirttiği politikaları uygulama özgürlüğüne sahip olduğu bildirildi. 1950'nin sonlarına doğru Kuveyt, Universal Postal (Hükûmetler Arası Denizcilik Danışma Örgütü), Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ve UNESCO gibi kuruluşlara üye oldu. 13 Haziran 1961 gibi geç bir tarihte, daha az Kuveyt Krizi patlak vermeden iki hafta önce, UNESCO. Irak ise Kuveyt'in bu adımlarını destekleyerek uluslararası oylamalarda Kuveyt lehine oy kullandı (Schofield, 1991: 103).

Irak-Kuveyt arasındaki ilişkilerin bozulmasındaki temel neden 19 Haziran 1961'de Kuveyt'in İngiltere'den bağımsızlığını kazanması idi. Bu gelişme üzerine 24 Haziran'da Bağdat Radyosu, Kasım'ın ertesi gün bir basın toplantısı düzenleyeceğini duyurdu fakat içerik hakkında bilgi verilmedi. 25 Haziran 1961'de bir grup yerli ve yabancı basın temsilcisi Kasım'ın Savunma Bakanlığı'ndaki ofisinde toplandı. Irak Başbakanı General Kasım, Kuveyt'in Irak'la tarihi bağları olduğunu, I. Dünya Savaşı'na kadar Kuveyt'in Basra vilayetinin bir kazası olarak yönetildiğini belirtti. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bazı değişiklikler olsa da Kuveyt'in Irak'a bağlı olduğunu açıkladı. Ayrıca Irak Başbakanı Kasım, Kuveyt'in Basra vilayetinin bir parçası olduğunu ispat etmek için birçok resmî belgelere eriştiklerini ifade etti. Kuveyt Kaymakamı'nın Osmanlı padişahı tarafından atandığını, idari yetkisini aldığını ve Basra'da Osmanlı yetkililerine bağlılığını sürdürdüğünü iddia etti. Kasım, Kuveyt'in İngiliz mandası haline geldiği Ocak 1899 tarihli İngiliz-Kuveyt anlaşmasının yasadışı olduğunu ve o zamanki Kuveyt Hükümdarı Şeyh Mübarek el-Sabah'ın herhangi bir anlaşmayı imzalama yetkisinin olmadığı gerekçesiyle düzmece olduğunu belirtti. Kasım aynı gerekçelerle 19 Haziran 1961 tarihli yeni İngiliz-Kuveyt anlaşmasının da yasa dışı olduğunu ilan etti. Kuveyt tarihsel olarak Irak'ın bir parçası olduğundan, Irak dışında hiç kimse onun adına anlaşma imzalayamazdı. Bu nedenle Irak'ın Kuveyt'in bağımsızlığını tanımadığını, Kuveyt'in Irak devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etti. Bunun yanı sıra Irak Başbakanı General Kasım konuşmasının büyük bir bölümünü Hükûmetin yeni anlaşmanın Irak güvenliği üzerindeki etkilerine ilişkin görüşlerini açıklamaya ayırdı. Kasım İngiliz-Kuveyt anlaşmasını, Irak'ın güvenliğine ve bağımsızlığına yönelik doğrudan bir tehdit olarak kabul etti. General Kasım, Kuveyt Şeyhini Kuveyt Kaymakamı olarak atayan bir kararname çıkartarak, Kuveyt'in Irak'a bağlı olduğunu açıkladı (Alani, 1990: 67-69; Dann, 1969: 348-352; Day, 1982: 222; Bismarck, 2009: 79; Khadduri, 1969: 166).

Irak Dışişleri Bakanlığı Kasım'ın açıklamalarının yanı sıra Kuveyt'in bağımsızlığıyla ilgili 26 Haziran 1961 tarihinde bir açıklama yayımlamıştır. Açıklamada; Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu, tarihi kayıtların bunu ispatladığı, emperyalist güçlerin bunu engelleyemeyecekleri vurgulanmıştır. Kuveyt'in Osmanlı Devleti zamanında Kaymakam unvanını kullanarak Kuveyt Şeyhi tarafından yönetildiği vurgulanan açıklamada, Kuveyt'in 1914 yılına kadar Osmanlı toprağı olduğu belirtilmiştir. İngiltere'nin askeri ve ekonomik nedenlerle 18. yüzyıldan Arap ülkelerine nüfuz etmeye çalıştığı, özellikle Basra Körfezinde Arap kıyı şeridinin Hindistan yolu üzerinde bulunan kısımlarını kontrol altına almaya uğraştıkları ifade edilmiştir. Kuveyt'in İngiltere tarafından bu emperyalist planın gerçekleştirilmesi için seçilen bir yer olduğu, İngiliz Hükümeti'nin bu nedenlerle Kuveyt'i Irak'tan koparmaya çalıştığı açıklanmıştır. Yapılan açıklamada Irak Cumhuriyeti Hükûmeti, bu gerçekleri Arap ve dünya kamuoyunun önüne koyarak, Kuveyt'in Irak'ın bölünmez bir parçası olduğunu ilan eder ve emperyalizme direnme kararlılığını, emperyalizmin Kuveyt'te ve Arap dünyasının diğer bölgelerinde kaçınılmaz olarak tasfiye edileceğine olan güvenini teyit eder. Ayrıca, Irak ve Kuveyt'teki halkların birliğini koruma ve muhafaza etme konusundaki kesin niyetini beyan eder diye açıklama yapılmıştır

(The Republic of Iraq, 1961: 24).

Kuveyt Hükûmeti Sekreterliği tarafından yapılan 26 Haziran 1961 tarihindeki açıklamada Irak Başbakanı General Kasım'ın 25 Haziran 1961'de düzenlediği basın toplantısındaki iddialara cevap verilmiştir. Irak Başbakanının Kuveyt'e yönelik tehditkâr söylemi ve ilhak etme planı kabul edilemez bulunmuştur. Kuveyt devletinin bağımsızlığını ilan etmesinde geri adım atmayacakları belirtilen açıklama da Kasım'ın ileri sürdüğü iddiaların temelsiz olduğu, Kuveyt Hükûmetinin gereksiz tartışmalar için polemiğe girmeyeceği ifade edilmiştir (Government of Kuwait, 1961: 49).

Irak Dışişleri Bakanlığı yukarıdaki açıklamaya ek olarak ulusal ve uluslararası medyayı bilgilendirmek, Irak Hükûmetinin Kuveyt'e yönelik politikalarını diğer devletlere bildirmek için Temmuz 1961'de *The Truth About Kuwait*[56] başlıklı 27 sayfalık bir kitapçık yayımlamıştır. Kitapçıkta Irak'ın mevcut politikaları ile Kuveyt'in aidiyetlik durumu ele alınmıştır. Bu kitapçığın yayımlanmasındaki temel amaç; Irak Başbakanı General Kasım'ın Kuveyt'i ilhak edip, Irak sınırları içerisine katmasında meşruiyet zeminini sağlamasıdır. Kitapçıkta Irak Hükûmeti, İngiltere ve Kuveyt'i 19 Haziran 1961'de imzaladıkları anlaşma ile Irak'ın Kuveyt üzerindeki hakkını inkâr etmeye, Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu gerçeğini gizlemeye çalışmakla suçlamıştır. Irak Hükûmeti, İngiltere ve Kuveyt Şeyhini, Irak topraklarının bir parçası ve Irak halkı üzerindeki nüfuzlarını sürdürmek ve güç kullanmakla suçlamıştır. Irak, Kuveyt'e bağımsızlık verilmesine karşı çıkmakla birlikte İngiltere'nin asıl amacının Basra Körfezindeki çıkarlarını korumak, Kuveyt'i askeri bir üs haline getirmek, Basra Körfezinin güvenliğinin sağlanmasında Irak'ı zor durumda bırakmak ve bu doğrultuda Arap ülkelerinin hala yabancı egemenliği veya etkisi altında olan kısımların özgürleştirilmesini engellemek olduğunu belirtmiştir. Kitapçıkta Anavatan Irak'ın Kuveyt ile ilgili durumu, toprak ve halk birliğine dayanmaktadır açıklaması yapılmıştır. Ayrıca Kuveyt'in konumu ve Irak'la tarihsel bağlantısı hakkındaki gerçeği ortaya koyan kısa bir inceleme ile Kuveyt'i İngiltere'ye bağlayan emperyalist ilişkilerin gerçeğinin analizi yapılmıştır. Irak Dışişleri Bakanlığının yayımladığı kitapçıkta İngiltere'yi Kuveyt'e bağlayan askeri, siyasi ve petrol ilişkilerine ilişkin gerçekleri ortaya koyan, İngilizlerin Irak topraklarının bir bölümündeki hakimiyetlerini sürdürmek ve nüfuzlarını güçlendirmek için bağımlı oldukları yozlaşmış, kabile rejiminin karakterini ortaya koyulduğu belirtilmektedir. Kitapçıkta Kuveyt'in Osmanlı Devleti döneminde Basra Vilayetinin bir kazası olduğuna dair Irak tarafının görüşü yansıtılmıştır. Buna göre; Orta Doğu ve özellikle Basra Körfezi ile ilgili olduğu bilinen herhangi bir tarihi, siyasi veya coğrafi kaynağa yapılan atıflar, Kuveyt'in 18. Yüzyıldan I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine ve Irak'ın işgaline kadar Basra vilayetinin bir kazası olduğunu kanıtladığı iddia edilmiştir. Bu süre zarfında Kuveyt Hükümdarı, Osmanlı Padişahına biat etmiştir (The Republic of Iraq, 1961).

Yayımlanan kitapçıkta, Avrupa ve Osmanlı Devleti tarafından çizilen haritalarda Kuveyt'i Osmanlı

[56] Detaylı Bilgi için Bkz: The Republic of Iraq, (1961), *The Truth About Kuwait,* Ministry of Foreign Affairs

Devleti sınırları içinde gösterdiği belirtilmiştir. İdari açıdan Kuveyt ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkinin tarihine bakılırsa, Kuveyt'e komşu topraklar olan Katar, El-Hassa gibi yerler Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesine tabi olduğu görülecektir. Ayrıca Kuveyt Hükümdar'ının Osmanlı Padişah'ının fermanı ile Basra Valisi'ne bağlı olarak Kaymakam olarak atandığı da görülecektir. Bu ferman ile kendisine Kuveyt şehrinin iç işlerinde serbestlik verilirken, dış ilişkilerde yetki Osmanlı Devleti'nde olmuştur. Kuveyt'in Basra'ya bağlı olduğunu doğrulayan daha birçok resmî belge olduğunu belirten Iraklı yetkililer, iddialarını Arap, İngiliz, Alman ve Osmanlı Devleti arşivlerindeki resmî belgelere dayandırdıklarını ifade etmektedir. Irak tarafı 1899 anlaşmasının uluslararası hukuk açısından geçersiz olduğunu, o dönemde Kuveyt Şeyhi'nin böyle bir anlaşma yapma yetkisinin olmadığını vurgulamaktadır. Kuveyt'in ileri sürdüğü koruma anlaşması iki devlet arasında olacağından o dönemde Kuveyt bir devlet değil, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olduğu açıklanmıştır. Yine 29 Temmuz 1913 tarihli Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan fakat resmiyete geçmeyen anlaşma tarihsel olarak, İngiliz Hükûmeti'nin Basra Körfezi'ndeki ve özellikle Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz alanlarını belirlemeye yönelik ilk resmi anlaşma olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşma ile Kuveyt'in kaymakamlık vasfı ile Basra Valisine bağlı kalmaya devam ettiği tescil edildiği vurgulanmıştır (The Republic of Iraq, 1961).

Yukarıdaki tarihi bilgilerin yanı sıra kitapçıkta Irak'ın İngiliz Manda yönetimi altında olduğu dönemlerde Irak-Kuveyt arasında İngiliz Yüksek Komiserinin yaptığı 1923 anlaşmasının hukuksuz olduğunu, İngiliz Yüksek Komiserinin manda devleti şartına göre bu işlemi yapmaya yetkili olmadığı belirtilmiştir. 1932 yılında Milletler Cemiyetine tescil ettirilen Irak-Kuveyt sınırının bu yüzden yasal olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca Kuveyt Yasama Konseyi'nin 1938'de Irak'la birleşmesine İngiltere'nin engel olduğu da not düşülmüştür. Yine Irak, Kuveyt'in sözde bağımsızlık ve 1961 Kuveyt-İngiliz anlaşmasına karşı çıkmaktadır. Kuveyt'teki İngiliz otoritesinin işgal ve açık saldırganlık dışında herhangi bir hukuki temele sahip olmadığı, anlaşmanın gerçekte yalnızca Kuveyt'in İngiliz kontrolü altında tutulması için bir araç olduğu sonucuna ulaşıldığı ifade edilmiştir (The Republic of Iraq, 1961).

Kuveyt Dışişleri Bakanlığı ise Temmuz 1961'de Irak Dışişleri Bakanlığının yayımladığı *The Truth About Kuwait* adlı kitapçığa ve Irak Başbakanı General Kasım'ın Kuveyt'e yönelik ileri sürdüğü iddialara yanıt olarak *The Truth about the Crisi between Kuwait and Iraq*[57] adlı 50 sayfalık bir kitapçık yayımlamıştır. Irak Başbakanı General Kasım'ı diktatörlükle suçlayan Kuveyt, Hitler ve Mussolini'den örneklerle Irak'ın işgalci politikasını ele almaktadır. Kuveyt, Kasım'a yönelik eleştirilerinde Irak halkına felaketler ve katliamdan başka bir şey getirmediği, halkını uçuruma sürüklemekle suçlamaktadır. Kitapçıkta General Kasım'ın vaat ettiği projeleri tamamlayamadığından dolayı dikkatleri başka yöne çekmek için 14 Temmuz'un yaklaşan yıldönümünde Kuveyt'e yönelik

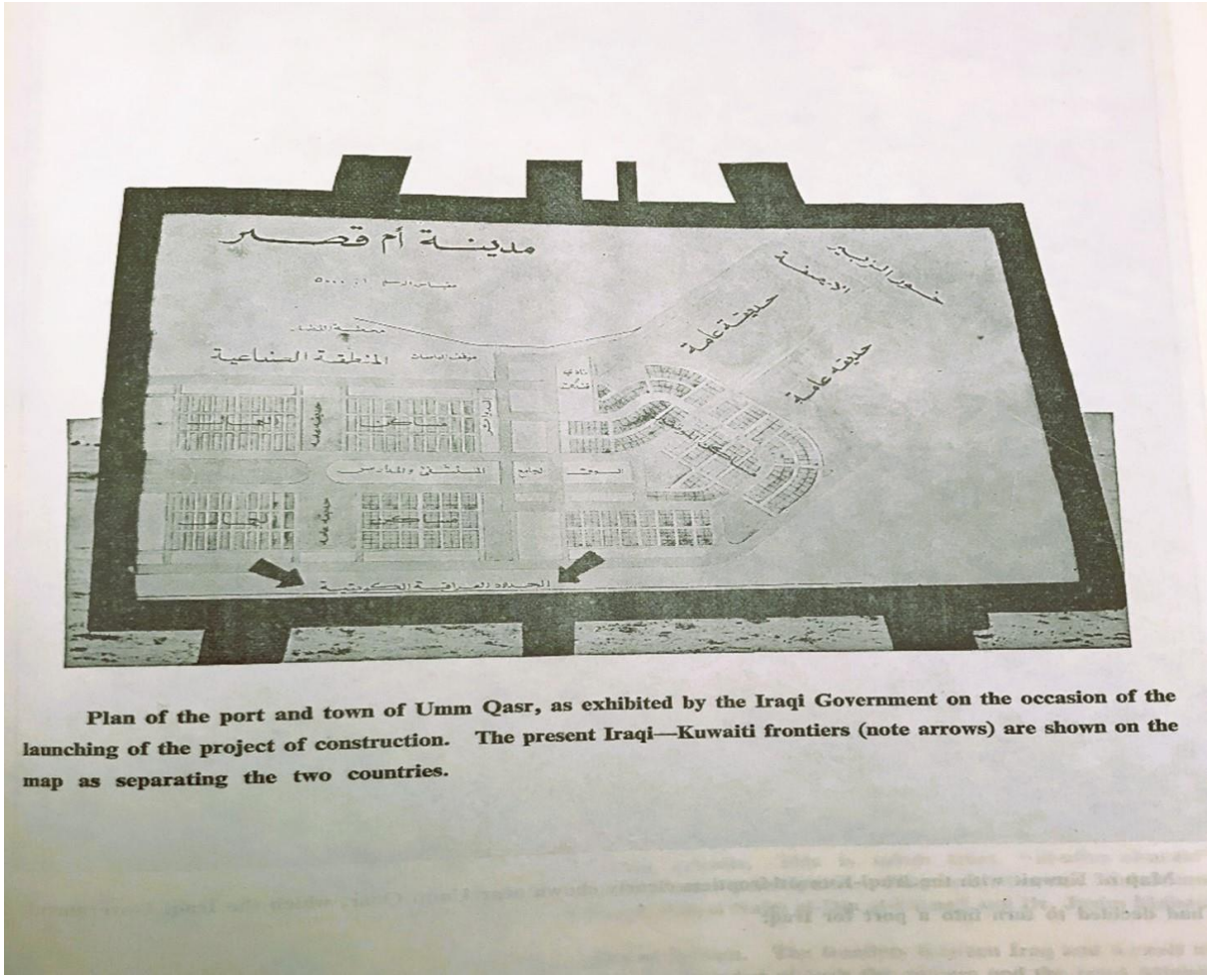
[57]Government of Kuwait (1961). *The Truth about the Crisis between Kuwait and Iraq*, Government of Kuwait Printing and Publishing Department

temelsiz iddialarda bulunduğu belirtilmektedir. Kuveyt'in bağımsızlık ve egemenliğini kazandığı yeni bir çağ başlattığı açıklanan kitapçıkta, Irak'ın Kuveyt'i tebrik etmek yerine savaşla tehdit etmesi kabul edilemez bulunmaktadır. Kuveytli yetkililer Kasım'ın ileri sürdüğü gibi Kuveyt'in Osmanlı Devleti döneminde Basra'nın bir parçası olduğu iddiasını reddetmektedir. Onlara göre Kuveyt, coğrafi olarak Irak'ın değil, Arap yarımadasının bir parçasıdır. Kuveyt'in Irak'tan daha önce bağımsız bir devlet olduğunu belirten Kuveytli yetkililer, Kuveyt Şeyhinin Kaymakam unvanının kullanmasını bağımsız bir devlet olarak kalmalarında bir sakınca görülmediği, Kuveyt'in bağımsızlığı veya egemenliği üzerinde maddi-manevi hiçbir etkisinin olmadığı, Kuveyt şeyhinin bu dönemde Osmanlı Devletinden bağımsız hareket ettiği ifade edilmektedir. Kuveyt bağımsızlığını koruyarak İngiliz-Türk çatışmasında tarafsızlığını koruduğu söylenmektedir. Kuveytli yetkililer, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Haşim Cavit'in Irak'ın Kuveyt'e yönelik tarihsel iddialarını destekleyecek 10 ton belgenin olduğunu söylemesini ucuz ve mantık dışı bir konuşma olarak değerlendirmiştir. Kitapçıkta bu konuya cevap olarak Irak'ın ilgili bakanlıklarının ve Başbakan Kasım'ın Kuveyt Şeyhine ve Kuveyt Dışişlerine Bakanlığına gönderilen resmi evraklar paylaşılmıştır. Belgeler de Irak, Kuveyt'i bağımsız kardeş devlet olarak tanımlamış, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için birlikte çalışılması gerektiğini vurguladığı iddia edilmektedir (Government of Kuwait,1961).

Kuveyt, Irak'ın 26 Mart 1961'de Umm Kasr bölgesinde 15 milyon dinara mal olması beklenen liman inşaatında, Irak Hükûmeti tarafından inşaat sahasına Umm Kasr'ın planını gösteren bir pano astığını belirtmiştir. Bu panoda Kuveyt-Irak sınırı açık ve kesin çizgilerle belirtildiği gösterilmektedir. Kuveytli yetkililer bu sınırın iki ülke arasında uluslararası bir sınır olduğunu, eğer Irak Kuveyt'i doğal limanı olarak düşünseydi Umm Kasr limanını yüksek maliyetle inşa etmeye çalışmazdı görüşünü paylaşmaktadır. Aşağıdaki panoda Kuveyt-Irak sınırı gösterilmektedir (Government of Kuwait,1961).

Yine Kuveytli yetkililer 1956 Süveyş Kanalı savaşında İngiltere-Fransa-İsrail'in Mısır'a yönelik gerçekleştirdiği saldırılar da Kuveyt, İngiltere'ye topraklarının hiçbir bölümünde askeri operasyon için kullanılmayacağını belirtmiştir. Ayrıca 1958 Irak devrimin de Amerika Birleşik Devleti ve İngiltere'nin askerlerini Lübnan ve Ürdün'e konuşturduklarında, Kuveyt herhangi bir askerin topraklarına konuşlanmasına izin vermemiştir. Yine Irak, 1958'de Kuveyt'te konsolosluk açmak için başvurduğunda resmi evraklarda iki kardeş ülke kavramlarını kullandığı belirtilmektedir. Tüm bunların yanı sıra Irak Millî Eğitim Bakanlığının onayı ile yürürlüğe giren resmi müfredatta okullarda asılan haritalarda Kuveyt'i bağımsız bir ülke ve Irak-Kuveyt sınırlarını uluslararası sınırlar olarak gösteren tarih, coğrafya kitapları ve haritalar bulunmaktadır (Government of Kuwait,1961).

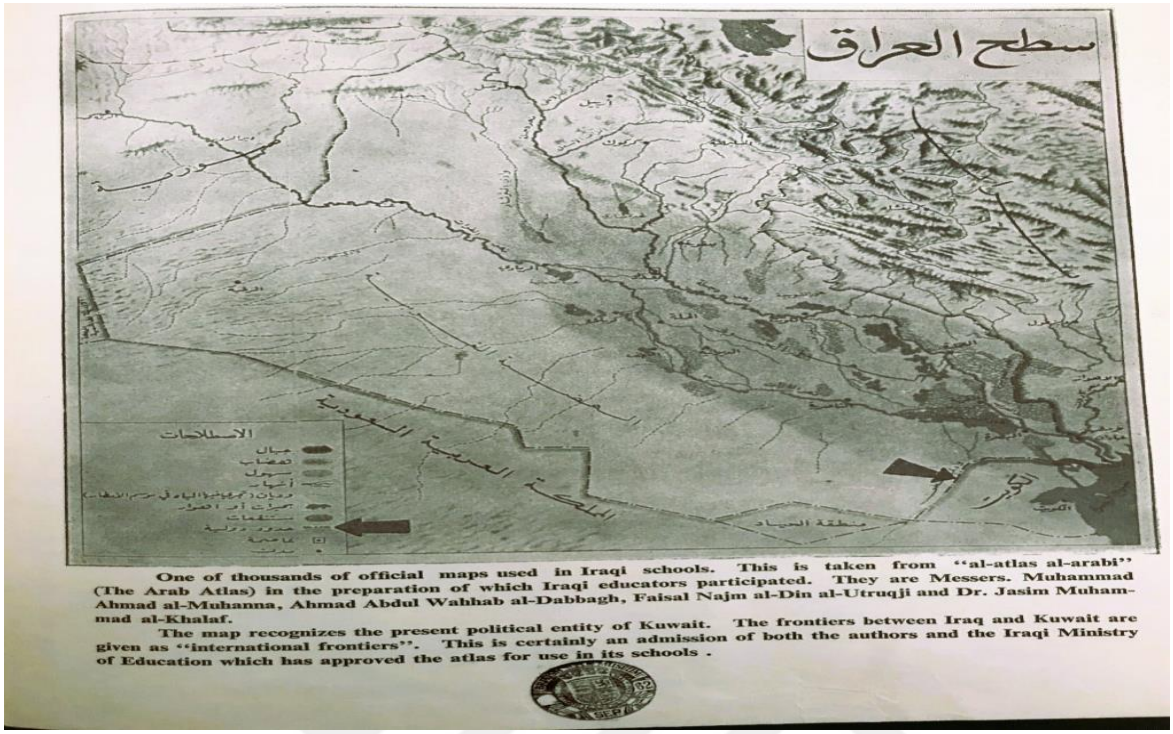
Fotoğraf 3: Umm Kasr Limanı İnşaat Alanının Planını Gösteren Pano

Plan of the port and town of Umm Qasr, as exhibited by the Iraqi Government on the occasion of the launching of the project of construction. The present Iraqi—Kuwaiti frontiers (note arrows) are shown on the map as separating the two countries.

Umm Kasr Limanı inşaat alanının planını gösteren panoda (okla gösterilen yazı) Irak-Kuveyt sınırının gösterildiği belirtilmektedir. Kaynak: Government of Kuwait (1961). *The Truth about the Crisis between Kuwait and Iraq*, Government of Kuwait Printing and Publishing Department, s.47.

Fotoğraf 4: Irak Okullarında Kullanılan Resmi Haritalardan Birisi Olan "Al-Atlas Al-Arabi (Arap Atlası)"'De Kuveyt'in Mevcut Siyasi Varlığının Gösterilmesi

One of thousands of official maps used in Iraqi schools. This is taken from "al-atlas al-arabi" (The Arab Atlas) in the preparation of which Iraqi educators participated. They are Messers. Muhammad Ahmad al-Muhanna, Ahmad Abdul Wahhab al-Dabbagh, Faisal Najm al-Din al-Utruqji and Dr. Jasim Muhammad al-Khalaf.

The map recognizes the present political entity of Kuwait. The frontiers between Iraq and Kuwait are given as "international frontiers". This is certainly an admission of both the authors and the Iraqi Ministry of Education which has approved the atlas for use in its schools .

Irak okullarında kullanılan resmi haritalardan birisi olan "al-atlas al-arabi (Arap Atlası)"'de Kuveyt'in mevcut siyasi varlığı tanınmaktadır. Irak ile Kuveyt arasındaki sınırlar uluslararası sınırlar olarak gösterilmiştir. Kaynak: Government of Kuwait (1961), *The Truth about the Crisis between Kuwait and Iraq*, Government of Kuwait Printing and Publishing Department

Yukarıdaki gelişmelerin yanı sıra Irak Güvenlik Kurulu'nda Kuveyt meselesi tartışılmaktaydı. Kurulda askeri ve diplomasi yoluyla Kuveyt'in ilhak edilmesi gerektiği yönünde iki görüş ortaya çıktı. İlk görüş, Irak Başbakanı General Kasım ve askeri heyetin öne sürdüğü Kuveyt'in işgal edilmesi ve ardından ilhakın ilan edilmesi gerektiğiydi. İkinci görüş ise Dışişleri Bakanı Haşim Cevat başta olmak üzere sivil kanatın ileri sürdüğü Kuveyt'in diplomatik yollarla ilhak edilmesidir. Cevat, diplomatik yollarla ilhakın daha kolay ve güvenli olduğu, diğer devletlerin büyük çoğunluğunun bu adımı destekleyeceğini ileri sürerek askeri kanadı etkiledi. Esasında Irak Başbakanı Kasım'ın Kuveyt'i ilhak etmesindeki temel neden her ne kadar tarihi argümanlara dayansa da gerçekte Kuveyt'in zengin petrol rezervlerinin ortaya çıkması, Irak'ın deniz limanlarına olan ihtiyaç ve Irak iç siyasetinde kendisine karşı olan tepkileri önlemek için prestijli bir zafer elde etmesine dayanmaktadır. Fakat Kasım'ın bu politikası, Irak dış politikasında zayıflığına ve diğer Arap ülkeleriyle ikili ilişkilerin gerilmesine neden oldu (Al-Mayyal, 1986: 120-122; Schofield, 1991: 101).

1 Temmuz 1961 yılında Kuveyt Dışişleri Bakanı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine (BMGK) Irak'ın Kuveyt'in toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerinin uluslararası barışı ve güvenliği tehlikeye atabileceği şikayetiyle acil toplantı talebinde bulundu. İngiltere temsilcisi 1 Temmuz 1961 tarihli

mektupta, Hükûmetinin Kuveyt hükümdarının talebine desteğini ifade etmiş ve buna göre BMGK'nın toplantıya çağrılmasını talep etmiştir. Bu duruma tepki olarak Irak temsilcisi de 2 Temmuz 1961 tarihinde BMGK'ya İngiltere'nin Irak'ın bağımsızlığına ve güvenliğine yönelik uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğine yönelik acil toplantı yapılmasını talep etmiştir. BMGK'nın 2 Temmuz 1961 tarihli 957. toplantısında geçici gündeme sırasıyla Kuveyt ve Irak'ın şikâyet konularının görüşülmesi konmuştur. 2-7 Temmuz 1961 tarihleri arasında görüşülen konular için taraflar açıklamalarını yapmıştır. İngiltere BMGK'da Hükûmetinin Kuveyt hükümdarının acil talebine cevaben ve Kuveyt hükümdarına yönelik bir antlaşma yükümlülüğü uyarınca Kuveyt'e bir kuvvet gönderdiğini bildirdi. İngiltere bu kuvvetin, Kuveyt'teki son gelişmeler karşısında Kuveyt'in bağımsızlığının korunması için gerekli gördüğü yardımı sağlamak üzere gönderildiğini belirtti. İngiliz temsilci bu gücü kullanma gereğinin ortaya çıkmayacağını ve İngiltere Hükûmeti, Kuveyt'in bağımsızlığına yönelik tehdidin sona erdiğini düşünür düşünmez askerlerini geri çekileceğini açıkladı. İngiliz temsilci, bu eylemin hiçbir şekilde Irak'a düşmanlık etmek niyetiyle yapılmadığını fakat Kuveyt'in herhangi bir saldırıya uğraması durumunda cevap haklı saklı tutulmaktadır beyanında bulundu. Irak temsilcisi[58] ise Irak Hükümeti'nin Kuveyt ile arasındaki sorunu çözmek için yalnızca barışçıl yollara başvuracağını defalarca belirttiğini ve Irak'ın güneyinde askeri birlik toplandığı yönündeki asılsız raporları reddettiğini bildirdi. Irak temsilcisi, Irak Hükûmetinin verdiği güvenceler göz önünde bulundurulduğunda İngiltere'nin Irak'a yönelik saldırı eyleminde bulunma olasılığı sonucuna varılmalı ve İngiliz birliklerinin Kuveyt'ten çıkarılması talebinde bulundu. Ayrıca Irak temsilcisi, İngiltere'nin atfettiği 1899 İngiltere-Kuveyt anlaşmasının geçerliliğinin ve bağlayıcılığının olmadığını belirtti. Irak, Kuveyt'teki meşru haklarını geri alma niyetini de yineledi. 6 Temmuz 1961'deki 959. toplantıda İngiliz temsilcisi, BMGK üyesi tüm devletlere Kuveyt'in bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duymaya çağıracağı bir karar taslağı sundu. 7 Temmuz'da, İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini gerektirmediği için metni eksik bulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Konsey'in sorunun barışçıl yollarla çözülmesini ve Birleşmiş Milletlere çağrıda bulunmasını talep edeceği karar taslağını sundu. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri[59], Fransa ve diğer Konsey üyelerinin çoğunluğu ile

[58] Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Irak delegesi başkanı olan Adnan M. Paçacı tarafından açıklanmıştı. Kısaca Paçacı'nın argümanlarına göre; Kuveyt bağımsız veya egemen bir devlet değildi ve hiçbir zaman da olmamıştı. Tarihsel olarak Kuveyt, Basra eyaletinin idari kontrolü altındaki bir bölgedir ve Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan herhangi bir anlaşma imzalamaya yetkili değildi. Dolayısıyla, Osmanlı Hükûmetinin onayı olmadan 1899 tarihli Kuveyt-İngiltere anlaşması geçersizdi. Ayrıca 1913'te İngiltere-Osmanlı anlaşması kapsamında İngiltere, Kuveyt'in Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındaki Basra eyaletinin bir parçası olduğunu tanıdı. Ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle anlaşma onaylanamadı. 1922 Uqair konferansında İngiltere, Kuveyt ile Irak'ı yasadışı bir şekilde ayırdı ve İngiliz Yüksek Komiserliği, Irak'a Kuveyt ile keyfi bir sınır dayattı. Irak Hükûmeti Kuveyt'e 1961'e kadar birçok sınır düzenlemesi teklif etti. Ancak Kuveyt bunu her zaman reddetti (Dann, 1969; Alani, 1990). Buna karşın Kuveyt Hükûmeti, Kuveyt'in uluslararası alanda tanınan, tam egemenliğe sahip bağımsız bir Arap devleti olduğunu ilan etti (Rush, Priestland, 2001ı: 738-739).

[59] Haziran 1961'de, Irak Devlet Başkanı General Kasım, Kuveyt'e yönelik ilhak söylemiyle Kuveyt'in Irak'a ait olduğunu açıklamasına ABD, İngiltere gibi sert bir tepki göstermedi. ABD'li yetkililere göre Irak'ın Kuveyt'e yönelik iddiasında yeni bir durumun olmadığı, Irak'ın eski iddialarını öne sürdüğünü düşündü ve diğer Arap devletleri tarafından destek bulmadığını belirtti. ABD'nin Kuveyt'teki çıkarı İngiltere'ninki kadar çok değildi. ABD'nin sahibi olduğu Gulf Oil Company ile daha sonra British Petroleum (BP) olarak yeniden adlandırılan Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) şirketi, Kuwait Oil Company

birlikte, Kuveyt'in bağımsız bir devlet olarak var olma hakkını desteklediğini ifade ettiler. Ayrıca Irak'ın barışçıl niyetlerine dair verdiği güvenceleri memnuniyetle karşıladılar. Bununla birlikte, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve diğer bazı devletler de BMGK'dan tüm İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini talep etmesini istediler ve anlaşmazlığın Arap Devletleri Ligi gibi bir organ aracılığıyla çözülmesini önerdiler. Sovyetler Birliği[60], Irak'ın konumunu destekledi ve İngiliz kuvvetlerinin bölgede yoğunlaşmasının barış için bir tehdit oluşturduğunu ileri sürdü. İngiltere'nin taslağı Sovyetler Birliği'nin[61] ret oyu vermesinden dolayı kabul edilmedi, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin taslağı ise gerekli 7 olumlu oyu alamadığı için kabul edilmedi (BMGK, 1961; United Nations, 1996: 11-12).

Diğer taraftan, 17 Temmuz 1961 İngiltere'nin Bağdat büyükelçisinin İngiliz Dışişlerine gönderdiği belgede Irak Başbakanı General Kasım'ın durumu rapor edilmiştir. Rapora göre Kasım, Kuveyt meselesinde istediğini alamadı ve itibar kazanamadı. Fakat Kasım, Irak halkını ve yetkililerini Irak ve Kuveyt'in birleşmesi gerektiği konusunda ikna etmiştir. Irak'taki Kasım'a muhalif kesim bile Kuveyt

---

(KOC) üzerinde eşit haklara sahipti. İngiltere'nin petrol arzının yaklaşık %40'ı Kuveyt'ten geliyor ve büyük yatırım çekiyordu. ABD, herhangi bir Irak saldırısını önlemek için İngiltere'ye siyasi ve lojistik destek verileceğini onayladı. Ayrıca, İngiltere'nin askeri birliklerinin Kuveyt'e sevkinin yanı sıra ABD donanmasına bağlı görev gücü Bahreyn'e gönderildi. Krizin sonlanmasıyla birlikte İngiltere, Kuveyt meselesini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşıdığında Sovyetler Birliği'nin vetosuna karşı ABD, İngiltere'nin yanında yer almıştır (Gibson, 2015, 36-37). Esasında ABD yönetimi, krizin ortaya çıktığı dönemde taraflara yönelik herhangi bir müdahaleyi desteklemedi ve bekle-gör politikasını izledi. Çünkü ABD-Irak ilişkilerinde son dönemlerde olumlu bir ivme yakalanmış ve ABD yönetimi bunu bozmak istemiyordu. Irak-Kuveyt arasındaki soruna Araplar arasındaki bir sorun olarak bakıyor, çözümünü de yine onların bulmasını istemiştir (Hunnicutt, 2021:90). Ocak 1962'de ABD, Kuveyt'e ilk büyükelçisini atadı. Irak dışişleri bakanı Bağdat'taki ABD büyükelçisine, Irak-ABD ilişkilerini son derece önemli görmesine rağmen ABD ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmekte olduğunu ve misyon şefini Washington'dan çekebileceğini söyledi. Daha sonra Kuveyt, ABD'ye ilk büyükelçisini atadı. Bu gelişmeler üzerine Irak Hükûmeti, ABD büyükelçisinin Bağdat'ı terk etmesini talep etti ve iki ülke arasındaki ilişkiler bozuldu (Joyce, 1998:108).

[60] Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Kruşçev, İngiltere Büyükelçisi ile bir görüşmesinde Kuveyt'teki İngiliz birliklerinin durumunu gündeme getirdi. İngiliz büyükelçi, birliklerin bulunma gayesinin Kuveyt'i savunmak olduğunu, iki ülke arasında var olan anlaşma gereğince bulunduğunu, Kuveyt'in güvenliği sağlandıktan sonra askeri birliklerin çekileceğini açıkladı. Fakat Sovyetler Birliği Irak'la hareket ettiği için İngiltere'nin olayı Birleşmiş Milletlere taşımasına ve Kuveyt'in bağımsızlığını oylamasına karşı çıkıp, ret oyu verdi (Joyce, 1998:106).

[61] Irak ile Sovyetler Birliği arasındaki diplomatik ilişkiler ilk olarak 1944'te, İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamalarında kuruldu. Sovyetler Birliği'nin Irak'ı Bağdat Paktı'na katılma kararını eleştirmesinden sonra 1955'te Irak Başbakanı Nuri el-Said tarafından ikili ilişkiler kesildi. Fakat General Kasım'ın 1958 darbesiyle birlikte iktidarı ele geçiren yeni yönetimi Sovyetler Birliği hemen tanıdı ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalara başladı. Bu kapsamda 1958 sonlarında Irak ve SSCB ilk ticari ve askeri yardım anlaşmalarını imzaladı. Daha sonra Mart 1959'da Bağdat ve Moskova arasında Irak'ın ekonomik kalkınması için 137 milyon dolar taahhüt eden başka bir anlaşma imzalandı. Ayrıca Irak-Mısır mücadelesinde Sovyetler Birliği, Irak'ı destekledi (Smolansky, Smolansky, 1991:16). Irak-Sovyetler Birliği arasındaki ilişki stratejik çıkarlara dayanmaktadır. Irak'ın geleneksel olarak Batı yanlısı devletlerle sınır komşusu olması (Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt gibi), Sovyetler Birliği'nin ise güneye inme isteği iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. Irak'ın 1958 Darbesi ise batı bloğundan ayrılması, Sovyetler Birliği'nin doğrudan ilgili çekmiş ve ikili ilişiklerin geliştirilmesi için hızlı bir sürece girilmiştir. Sovyetler Birliği'nin hedefi, Irak'ı batı bloğundan uzak tutarak batı ile mücadele eden yeni bir müttefik kazanmak, Umm Kasr limanında bir deniz üssü elde etmektir. Bu amaçla Sovyetler Birliği, Irak'ta asker alt yapı çalışmalarına yatırım yaparak ilerleyen dönemlerde ortak kullanmayı hedeflemiştir. Ayrıca Irak, Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi politikasında ileri bir karakol olarak değerlendirilmiştir. Ekonomik olarak ise Irak petrolünü kontrol altına alarak millileştirme çalışmalarına destek vermiş, batılı şirketlerin Irak pazarından çıkmasını amaçlamıştır. Siyasi olarak ise Sovyetler Birliği Irak'ta Doğu Bloğu ülkeler gibi uluslararası alanda kendisine sadık bir destekçi olmasını istedi (Golan, 1990:158-159).

ile birleşilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmekte, Körfezdeki İngiliz emperyalizminin sonlanmasını talep etmektedirler. İngiltere'nin Şeyhi korumak için askeri güç kullanması, bölgede İngiltere'nin itibarını sarsacağı için kuvvet kullanmaktan kaçınmalıyız önerisi yapılmaktadır. Raporda İngiliz birliklerinin Kuveyt'ten uygun bir zamanda çekilmesi gerektiği aksi takdirde Irak-İngiltere ilişkilerinin kötüleşeceği ve buradaki çıkarlarının zarar göreceği uyarısı yapılmıştır (Rush, Priestland, 2001ı: 753).

Irak Başbakanı General Kasım döneminde Kuveyt-Irak sınırının çizilmesine yönelik girişimler bulunulsa da ilhak etme söylemi öne çıkmıştır. Prescott'un (1987: 58-63) sınır sorunları ve anlaşmazlıklarının çözümü için formüle ettiği diplomasi yolu Irak-Kuveyt arasında izlenen politikalardan dolayı uygulanamadı. Bu bağlamda Prescott (Şekil-1) sınırdaki çatışma riskinin önlenmesi için diplomasiye ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmekte, iki tarafın çatışmadan kaçınması için belirli bir taviz verilmesini gerektiğini ileri sürmektedir. Buna ilaveten Mellor (1989: 90-91) sınır sorunlarının çözümüne yönelik yapılan diplomatik müzakerelerde sınır bölgelerindeki yerleşim yerlerinin, doğal kaynakların paylaşılması gibi karşılıklı tavizlerinde verilebileceğini belirtmektedir. Fakat bu düşünceyi Irak-Kuveyt sınırına uyguladığımızda Irak'ın öne sürdüğü iddialar ve benimsediği politikalar çıkarlarını maksimize etmede ofansif politikaları tercih ettiğini değerlendirmekteyiz. Bu nedenle General Kasım, sınır sorunlarında Irak lehine bir çözümü savunarak Basra Körfezine erişmek, petrol ihracına bağlı olarak Irak'ın kalkınmasını sağlamak istedi. Zaten Kasım'ın temel amaçlarından birisi Kuveyt'i ilhak/işgal edip Birleşik Arap Cumhuriyeti benzeri bir yapı kurmak değil, petrol alanlarının kontrol edilmesi idi. Halihazırda Kasım, Irak petrol üretimi üzerinde daha fazla devlet kontrolü elde etmek amacıyla millileştirme süreci başlatmıştı ve Irak Petrol Şirketi'nin %95,5'ine el koymuştu. Fakat uluslararası piyasalara petrol ihraç etme noktasında sorunları vardı. Irak'ın Khor Zubair'in ekonomik ve stratejik gelişimine bir kez daha yönelmesi nedeniyle Varbah ve Bubiyan adalarının kiralanması tekrardan gündeme gelse de Kuveytli yetkililerin olumsuz yaklaşımlarından dolayı sınır çizilemedi.

Tablo 7: Irak Petrol Alanları, 1960

Petrol Sahası	Petrolün Keşif Tarihi	Ortalama Günlük Petrol Üretimi (Varil)
Naft Khana	1923	3,300
Kerkük	1927	643,087
Ain Zala	1939	18,425
Zubair	1949	72,936

Butma	1952	8,516
Rumaila	1953	172,648
Bay Hasan	1953	33,387
Jambur	1954	11,033
Total		**963,332**

Kaynak: Marr, P., Al- Marashi, I. (2018), *The Modern History of Iraq* (4th edition): London: Routledge, p.54

3.1.2.1. Irak Başbakanı General Kasım Dönemi Irak Dış Politikası

Kasım dönemi Irak dış politikasında Kasım'ın benimsemiş olduğu ideolojinin önemli etkisi görülmektedir. Kasım Arap milliyetçiliğinin yükseldiği bir dönemde Cemal Abdül Nasır'ın izlediği politikalara ihtiyatla yaklaşarak saf bir Arapçılık politikası izlemedi. Iraklı kimliği çerçevesinde ulusal çıkarın önemli olduğunu düşünen Kasım, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmadı. Fakat, Kasım'ın Kuveyt'i Irak topraklarının bir parçası olarak ilan etmesi Arapların Irak'la diplomatik gerilimine yol açtı. Böylece Kasım'ın Kuveyt eksenli izlediği dış politika, Irak'ın bölgesel olarak izole olmasına neden oldu (Gulmohamad, 2021: 18-19). Aslında Irak Başbakanı General Kasım, Mısır lideri Nasır gibi Arap dünyasının lideri olmaya yönelik dış politikalar izlemiştir. Devrimci bir Arap lider olarak Kasim, Arap dünyasını emperyalist tahakküm ve etkiden kurtarma misyonuna sahip olduğuna inanıyordu. Irak Başbakanı Kasım, Filistinli, Cezayirli ve Ummanlı grupları cömertçe destekleyerek Irak'ı Arap kurtuluş hareketlerinin önemli bir destekçisi yaptı. Irak, Kuveyt krizinden önce Cezayir ve Filistin hareketlerinin başlıca silah ve finans tedarikçisiydi. Kasım, Filistin'i ve Arap dünyasının emperyalist tahakküm altındaki diğer bölgelerini özgürleştirmek için güçlü bir ordu kurma sözü vermişti. Fakat, Kuveyt-İngiltere ilişkilerinin yeni bir aşamaya geçmesiyle Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmesi, Kasım'ın politikalarını doğrudan etkilemiştir. Kasım, Kuveyt'in yeni statüsünün Irak'ın güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğuna inanıyordu. Kasım, İngiltere-Kuveyt siyasi ve askeri ittifakının Irak'ın anti-emperyalist politikalarını engellemek, güvenliğini tehdit etmek ve Irak ordusunun güçlenmesini önleyeceğini düşünüyordu (Alani, 1990: 65).

Esasında General Kasım'ın ilk yıllarında Irak-Kuveyt ilişkileri oldukça gelişmeye açık bir şekilde ilerlemiştir. Fakat Kuveyt'e yönelik yeni bir söylemin geliştirilmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri kötü etkilemiştir. Kasım'ın Kuveyt'e yönelik öne sürdüğü tarihsel ve milliyetçi söylemler, Irak dış politikasını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Her ne kadar Kasım'ın söylemlerinde Kuveyt'e yönelik aidiyetlik unsuru ön plana çıksa da Irak'ın Mısır gibi Arap dünyasının liderliğine oynadığını da iddia edebiliriz. Kuveyt'in zenginlikleri, jeopolitik konumu, ekonomi ve ticari kolaylığından yararlanmak,

Irak'ı bölgesinde önemli bir güç yapabilirdi. Bu nedenle Kasım, Kuveyt'in zengin petrol rezervlerini kontrol etmek ve Basra Körfezine sorunsuz erişimi sağlamak için Kuveyt'i ilhak etmeyi planladı. Ayrıca OPEC'in kurulmasında önemli bir rol oynayan Irak Başbakanı General Kasım, Irak-Kuveyt petrollerini doğrudan kontrol etmesiyle, uluslararası piyasaları doğrudan etkileyebilirdi. Fakat, Kasım'ın uyguladığı politika Irak'ın bölge devletleri tarafından izolasyona uğramasına neden oldu. Mısır ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap ülkeleriyle yaşanan sorun, Irak'ı yalnızlaştırdı (Tonini, 2005: 123-124).

30 Kasım 1961'de, Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere üyelik başvurusu Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliği tarafından veto edildiğinde, Kasım rejimi diplomatik bir zafer elde etti. Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevat 26 Aralık 1961'de Irak'ın Kuveyt ile bu tür ilişkiler kuran ülkelerle diplomatik ilişkilerine ilişkin tutumunu yeniden gözden geçirmesi gerekeceğini ilan etti. Daha sonra Irak büyükelçileri, Kuveyt'in büyükelçilerini kabul eden tüm ülkelerden geri çağrıldı. 1962'de liste, Arap dünyasında Ürdün, Lübnan ve Tunus gibi bazı dost ülkeleri ve Arap bölgesi dışında Japonya, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'ni içerecek şekilde genişletildi. 1961 yılı sonunda Kuveyt'i tanıyan toplam ülke sayısı 62 olmuştu (Al-Sheail, 2000: 34).

Irak, Kuveyt'e Arap Gücü kapsamında asker gönderen ülkeler ile ilişkileri yeniden gözden geçireceğini ilan etti. Irak-Kuveyt ilişkisinin getirdiği izolasyon, Irak Başbakanı General Kasım'ın hedefe ulaşmasında başarısız oldu. Irak komşularıyla gergin bir süreç içerisine girdi. Sınır sorunlarına bağlı olarak gelişen Irak dış politikası, Irak'ı gerek bölgesel gerekse uluslararası arenada zor durumda bıraktı. Taylor'ın (1985: 104-105) belirttiği gibi sınırlar egemenliğin bir bileşeni olarak yorumlandığı için General Kasım'da ulusal sınırlarını korumak ve netleştirmek istedi. Fakat, izlediği bu politika Irak'ın izolasyona uğramasına neden oldu. Bu bağlamda Irak'ın Arap Birliği çerçevesinde Kuveyt'e yönelik izlediği politikaya Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır ve Suriye), Fas, Suudi Arabistan, Tunus, Libya, Sudan, Ürdün ve Lübnan karşı çıktı. Ağustos 1961'de İngiliz askerlerinin Kuveyt'ten çekilmeye başlaması ile birlikte Arap birliği askerleri Kuveyt'e gönderilmesine yönelik bir memorandum imzalandı ve Arap Birliği askerleri Kuveyt'e gitti (Al-Ajmi, 1988: 128-130).

Irak'ın Kuveyt'e yönelik izlediği dış politika nedeniyle Irak-Suudi Arabistan ilişkileri de kötüleşmiştir. Suudi Arabistan, Kuveyt'in bağımsızlığını ilan ettikten sonra desteğini açıklayan ilk ülkedir. Suudi Arabistan Kralı, genelkurmay başkanını Kuveyt'e göndererek askeri destekte bulunacaklarını iletti. Suudi Arabistan'ın bu politikası, 1942 Kuveyt-Suudi Arabistan dostluk anlaşmasına dayansa da 1947'den sonra ikili ilişkilerin hızla gelişmeye başlaması etkili olmuştur. 1947'de imzalanan Suudi Arabistan-Kuveyt savunma anlaşması, Kuveyt'in herhangi bir saldırıya karşı askeri-siyasi olarak güvence altına alınmasını kapsıyordu (Al-Sheail, 2000: 31). Suudi Arabistan'ın Kuveyt'i Irak'a karşı korumasında etkili olan temel argümanları Kuveytli ve Suudi yönetici aileleri arasındaki geleneksel bağlar ve Suudi Arabistan ile Irak arasındaki düşmanlıktı. Ayrıca Suudi Arabistan, Kuveyt ile olan sınır sorunlarını çözmede Kuveyt-Suudi Arabistan tarafsız bölgesinin korunmasına önem veriyordu.

Suudi Arabistan, Kuveyt'e güçlü bir destek sundu çünkü Irak dolaylı olarak sadece Kuveyt'i değil, aynı zamanda küçük Arap şeyhliklerini de tehdit etmiş oldu. Irak'ın Basra Körfezinde baskın güç olmaya çalışması, Suudi Arabistan ve diğer körfez şeyhliklerinin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit algılanmasına neden oldu. Bu yüzden Suudi Arabistan, Irak'a Kuveyt'e yönelik herhangi bir askeri saldırının Suudi Arabistan'a yapılmış olarak kabul edileceğini bildirdi (Joyce, 1998: 104; Alani, 1990: 60).

Genel olarak Irak Kralı General Kasım gerçekleştirdiği darbe ile yeni bir devrim yaratmak istemiş, bunu gerek iç politikada gerekse dış politika da önceki rejimin izlerini silmeye çalışmıştır. Esasında teorik olarak devrimlerin dış politikada radikal bir sapmayı etkilemesi pek olası olmadığı görüşü ifade edilir, çünkü dış politikayı yöneten belirli güçler vardır. Devrime destek veren yazarlar bu durumu geçici olarak göz ardı edebilirler fakat yeni rejim devam edecekse yeni fikirler ve ideallerle dış politikayı etkilemeye yönelik faaliyet içerisinde olurlar. Ancak bu politikalar ulusların gerçek çıkarlarından ziyade umutları ve özlemleri yansıtma eğilimindedir. Kasım'ın dış politikası da esas olarak eski rejimin dış politikasını şekillendiren aynı güçler tarafından yönetiliyordu ve o, bunu yalnızca rejimini tehlikeye atmayacak ölçüde değiştirmeye çalıştı. Kasım kendini ne kadar güvensiz hissetmeye başladıysa, şu ya da bu ideolojinin baskısı altında geleneksel dış politika kalıplarından o kadar uzaklaştı. Büyük ölçüde eski Irak Başbakanı Nuri Said tarafından şekillendirildiği söylenen Irak dış politikası esas olarak, Irak'ın bağımsızlığını ilan etmek ve bu bağımsızlığı koruyacak ittifaklar politikası izlemekten ibaretti. Eski bir Arap milliyetçisi olan Nuri Said, doğal olarak Arap dayanışmasının değerini görebiliyordu; ama aynı zamanda Irak'ın Arap olmayan komşularıyla, özellikle Türkiye ve İran'la her zaman sahip olduğu ortak çıkarlara da dikkat etti. General Kasım, Müslüman devletleri Arap devletleriyle eşit bir zemine oturttuğundan, Türkiye ve İran'la olduğu kadar Arap ülkeleriyle de dostane ilişkiler geliştirmekle ilgilendiğini göstermişti. Kasım, herhangi bir temel taahhüdü (örneğin Bağdat Paktı) reddetmediğini ve Irak'ın çıkarlarıyla uyumlu anlaşmalara saygı duyulacağını açıkça belirtmesi de önemlidir. Kasım dış politika sorunlarıyla ilgilenmeye başladığında ülke içerisindeki ideolojik grupların taleplerinin Irak'ın dış politikasındaki çıkarları ile uyuşmadığını tespit etti. Örneğin; Pan-Arap milliyetçiler, komünist gruplar Bağdat Paktı'ndan çekilmesi, İngiliz-Irak anlaşmasının iptal edilmesi, Amerika'nın[62] askeri ve teknik yardımının sona erdirilmesini talep ettiler.

[62] Irak-ABD ilişkileri 2. Dünya Savaşından sonra gelişmeye başlasa da Amerika'nın Orta Doğu politikasında Irak etkin bir partner olarak değerlendirilmemiştir. Irak'ın 1958 darbesiyle iktidara gelen General Kasım döneminden sonra Sovyetler Birliği safında yer almasıyla Batı karşıtı politikalar izlemesi, ABD ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. ABD, ekonomik, askeri ve kalkınma yardımlarıyla Irak'ın Sovyetler Birliği etkisi altına girmesini engellemeye yönelik politikalar izlese de 1958 askeri darbesinden sonra başarılı olamadı. Irak, ABD başta olmak üzere Batılı devletleri kendisine tehdit olarak görmüş, batılı ülkeleri destekleyen komşularıyla ilişkilerini bu temelde yürütmüştür. Irak'taki yeni Hükûmetin Bağdat Paktından ayrılmasıyla Bağlantısızlık Hareket içerisinde yer alacaklarını açıklaması, Irak'ı Sovyetler Birliğine yakınlaştırmıştır. Bu politikaların izlenmesinde ideolojik yaklaşımlarda etkili olmuştur. Sosyalizm ve komünist düşünceler, Irak'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur (Al-Ajmi, 1988:61). Bu gelişmelerden dolayı Sovyetler Birliği, Irak'ı Batılı ülkelerin etkisinden korumak ve Körfez bölgesinde askeri üs elde etmek için stratejik önemi yüksek ülke kategorisine koydu ve politikalarını bu doğrultuda geliştirdi. Irak Ordusunun Sovyet silahları ile donatılması ve askeri ilişkilerin geliştirilmesi hedeflendi (Gibson, 2015: VI).

Pan-Arap milliyetçiler, Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesini önerirken, komünist gruplar Sovyetler Birliği ile iş birliğinin geliştirilmesini istedi (Khadduri, 1969: 181-182). Kasım genel olarak Irak dış politikasında Irak'ın tüm güçlerle karşılıklı çıkarlara saygı çerçevesinde politika izleyeceğini belirtti. Irak'ın dış politikasında bağlantısızlık hareketi içerisinde tarafsız, barışçıl ve dün dünya halklarıyla dostluk arayışında olan politikaların benimseneceğini açıklayan Kasım, dış politikada önceliklerinin ulusal çıkarlarının korunması olduğunu ifade etti (Dann, 1969: 68). Fakat Irak Başbakanı General Kasım 4,5 yıllık iktidarı döneminde Irak dış politikasında etkin bir güç olarak öne çıksa da Irak'ı bölgesinde etkili bir güç yapamamıştır. Kasım, Irak'ı yönetecek siyasi kurumları güçlü kılamamış, başbakan olarak yürütme, yasama ve bazen de yargı yetkisini elinde toplayan bir bakanlar kurulu aracılığıyla ülkeyi yönetmiştir (Marr, 2018: 88). Bunun yanı sıra sınır konusunda önceki Irak Hükûmetlerinin iddialarını sürdürmüştür.

3.1.2.2. Vantege Operasyonu

Irak Başbakanı General Kasım, Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yaptığı açıklamalar, Kuveyt'i tedirgin etmişti. Bunun üzerine İngiltere'nin Kuveyt temsilcisi Kuveyt Şeyhi ile yaptığı görüşmede Kasım'ın fikirlerinin ani ve kendisini bağladığını iletti. İngiliz temsilci, İngiltere'nin Kuveyt'in yanında olduğu, Kuveyt'in talep etmesi halinde yardım etme yükümlülüklerini yerine getireceğini açıkladı. İngiliz ordusunun askeri planlarının hazır olduğunu ifade eden İngiliz temsilci, Kuveyt'in talep etmesi halinde askeri birliklerin 2 Temmuz gibi Kuveyt'te olacağını belirtti. İngiliz ordu birlikleri *Vantage Operasyonu* adıyla Kuveyt'e geldi (Rush, Priestland, 2001ı: 735).

1960'lı yılların başında sömürge altında bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladığı bir dönemde Kuveyt ve İngiltere ikili ilişkilerin geleceğine yönelik görüşmelere başladı. Kuveyt, bağımsız bir devlet olmamasına rağmen Birleşmiş Millet çatısı altındaki Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Sivil Havacılık Birliği, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği gibi birçok uluslararası kuruluşa üye olmuştu. İngiltere ise Kuveyt'in dış ilişkilerini kontrol ederken, iç politikada karışmıyordu. 19 Haziran 1961 tarihinde Kuveyt ve İngiltere, Kuveyt'te İngiliz askeri varlığına izin veren ve böylece resmi olarak Kuveyt'in bağımsızlığını tesis eden 1899 düzenlemelerini feshetmeyi kabul etti. İngiltere, 19 Haziran 1961 anlaşmasının bir parçası olarak kuvvetlerini Kuveyt'ten geri çektiğinde, Irak ordu birlikleri Kuveyt sınırına yerleşti. Aynı gün Kuveyt, Güvenlik Konseyi'nin acil bir şekilde toplanmasını talep eden Birleşmiş Milletlere telgraf çekti. Kuveyt bu talebi, Birleşmiş Milletler Üyesi olmayan herhangi bir devletin, pasifik yükümlülüklerini önceden kabul etmesi halinde taraf olduğu bir anlaşmazlığı Güvenlik Konseyi'ne götürmesine izin veren şartın 35. Maddesinin 2. paragrafı uyarınca yaptı (United Nations, 1996: 9-12).

İngiliz yetkiler Irak'ın Kuveyt'e saldırması durumunda Irak'a karşı neler yapabilecekleri konusunda plan yapmışlardı. 1958 Irak devriminden sonra İngiltere, Kuveyt'te İngiliz İstihbarat Servisinin bir şubesini faaliyete geçirdi. Normalde Bahreyn'deki İngiliz İstihbarat Servisi Kuveyt'ten de sorumlu idi fakat, General Kasım'ın Kuveyt'te yönelik tehditlerinin artması üzerine Kuveyt'in güvenliğinin sağlanması ve etkili bir istihbarat ağı kurulması için Kuveyt'te teşkilatlanmaya gidildi. Kuveyt'tin güvenliğinin sağlanmasında iki faktör öne çıkmıştır. Bunlar; Irak devriminin Kuveyt'e getirdiği olumsuz durumun bertaraf edilmesi ve İngilizlerin Kuveyt'e yönelik Irak'tan gelebilecek tehditleri önlemede Kuveyt güvenlik güçlerine yardımcı olmasıdır. Irak ordusu 1950'li yıllarda Orta Doğu'daki en güçlü orduların başında gelmekte idi. Amerika ve İngilizlerin askeri yardımları sayesinde modern bir ordu kurulmuştur. Modern batılı silahlara sahip olması ve bölgenin önemli askeri gücü olması, Irak'ı Kuveyt için tehlikeli bir duruma sokmuştur. İngiliz istihbarat analistlerinin yaptığı değerlendirmelere göre Kuveyt'in İngiliz ordusu olmadan Irak Ordusu karşısında durması imkansızdı (Alani, 1990: 81-82).

İngiliz yetkilere göre Irak ordusu, iki türlü Kuveyt'e yönelik saldırı icra edebilir. Bunlar; ani bir saldırı ile küçük çaplı bir askeri hareketin düzenlenmesi, diğer ise geniş çaplı askeri operasyondur. Irak'ın operasyona başlaması ile birlikte Kuveyt'i işgal edebileceği, bölgede yeteri kadar İngiliz ve Kuveyt güvenlik güçleri olmadığı için Irak ordusuna karşı mevcut birliklerin yetersiz gelebileceği değerlendirilmiştir. Bu durumda Irak Ordusu kısa süre içerisinde Basra bölgesine hâkim olabilecektir. Irak, Basra Körfezine erişiminde hava, deniz ve kara üsleri kurmayı planlamakta ve buraya stratejik önem atfetmektedir. Şatt'ül Arap su yolunun burada olması ve buradaki egemenlik mücadelesi, Irak'ın Basra Körfezine yönelik planlarını güncel tutmaktadır (Alani, 1990: 85). İngiliz strateji uzmanları 1958 yazından itibaren Irak'ın Kuveyt'e olası bir saldırısına karşı koymak için acil durum planları hazırlamaya odaklanmışlardı. Irak Başbakanı General Kasım'ın Kuveyt'e yönelik 1961'deki ilhak söylemlerinden sonra İngiliz yetkilileri Vantage Operasyonu adında plan yaptı. 1 Temmuz 1961'de İngiliz Hükûmeti Başbakanı Harold Macmillan, Süveyş krizinden sonra Orta Doğu'daki İngiliz kuvvetlerinin en büyük seferberliği olan Kuveyt emirliğine büyük bir askeri müdahale başlattı. İngiltere'nin Orta Doğu'daki askeri varlıklarının Kuveyt'e aktarılması üzerine plan kurgulanmıştı. Aden, Kenya, Bahreyn ve İngiltere'deki askeri üslerden personellerin ve araç-gereçlerin Kuveyt'i savunmak için kullanılması öngörülmüştür (Bismarck, 2009: 76-79).

İngiltere, 1 Temmuz 1961'de Kuveyt hükümdarının yardım istediğini, Kuveyt'in güvenliğini sağlamak için Kenya'dan bir İngiliz müfrezesinin hava yoluyla Kuveyt'e gittiğini açıkladı. Ayrıca İngiliz Deniz Kuvvetlerine bağlı Orta Doğu ve Afrika'nın çeşitli yerlerindeki üslerde bulunan savaş gemileri de Kuveyt'e doğru yola çıktı. Uçak gemisi ve muhriplerin oluşturduğu donanma gücü, Basra Körfezinin güvenliğini sağlamanın yanı sıra Irak'a müdahale için de gönderilmişti. Hava, deniz ve kara gücü birliklerinden oluşan yaklaşık 7.000 İngiliz askeri Kuveyt'in kuzey ve batı sınırları boyunca savunma pozisyonlarına yerleşti. Irak-Kuveyt-Suudi Arabistan sınırının savunması için 150 Suudi Arabistan

askeri daha görev yaptı. İngiltere'nin Vantage kod adlı askeri operasyon planı, Irak'ın Kuveyt'e yönelik işgale başlamasından 3-4 gün öncesindeki bir sürede Irak askerlerine yönelik bir saldırı yapılması şeklinde kurgulanmıştır. Vantage Operasyonundaki temel öncüllerden bir diğeri İngiliz ve Kuveyt Hükûmetleri arasındaki ilişkilerle ilgiliydi. Plan, İngiliz askeri harekatının, operasyonun askeri ve askeri olmayan bağlamlarında Kuveyt Hükûmetinin tam iş birliği ve katılımıyla gerçekleştirileceği varsayımına dayanıyordu. Askerî açıdan Vantage operasyonun da Kuveyt Ordusunun İngiliz görev gücüne dahil edileceğini planlandı. Ancak plana göre Kuveyt'in oynaması beklenen asıl rol öncelikle askeri olmayandı. Aslında, operasyonun lojistik tarafında Kuveyt'in görev gücünün gereksinimlerini karşılamak için ana sorumluluğa sahip olacağı varsayılıyor. Kuveyt Hükûmetinin rolünün yanı sıra Vantage, lojistiğin bir kısmını İngilizlere ait Kuwait Oil Company'ye (KOC) devretti ve KOC'nin önemli kaynaklarını Kuveyt'teki İngiliz kuvvetlerinin askeri kullanımı için kullandı. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı yetkilileri 1 Temmuz 1961 sabahına kadar bir tank alayının Basra'da olabileceği bilgisini paylaştı. İngiliz askeri yetkilileri, olası bir Irak saldırısına karşı askeri bir caydırıcı olarak Kuveyt'te Arap Birliği kuvvetlerinin varlığının etkili olmayacağına inanıyorlardı. Kuveyt krizi, İngiliz Hükûmetini Basra Körfezi'nin güvenliğinin tehlikede olduğu düşüncesine itti ve Ekim 1961'de İngiliz Kabinesi tarafından Kuveyt için yeni bir savunma planı onaylandı. Kod adı Sodabread olan bu plan, İngiltere'nin Basra Körfezindeki askeri konuşlandırması üzerine yapıldı. Bu durum 22 Ağustos 1961'de Genelkurmay Başkanları Komitesi tarafından onaylanan "Kuveyt'ten Çekildikten Sonra İngiliz Kuvvetlerinin Yeniden Yerleştirilmesi (Sodabread Operasyonu 1961-1967)" planında açıkça belirtilmiştir. Kuveyt'e yönelik askeri tehdidin yeni ve ayrıntılı bir değerlendirmesine dayanan rapor, takip eden bir yıl boyunca herhangi bir uyarı yapılmadan herhangi bir zamanda Irak saldırısı gerçekleşebilir ihtimalini ortaya koymuştur. Böyle bir işgalde muhtemel hedefler Kuveyt başkenti ve havalimanlarının işgali idi. Kuveyt ordusu Irak işgaline karşı İngiliz birlikleri için hava alanlarını ve diğer stratejik noktaları maksimum 36 saat tutabilecekti. Bu yüzden İngiltere, Kuveyt'i savunma planlarını 36 saate göre hazırladı. İngiliz birliklerinin daha küçük birlikleri Kuveyt'e sokulacak ve sonraki altmış saat içinde İngiliz birliklerinin geri kalanı gelene kadar giriş noktalarını savunacaktı. Savunma Bakanı tarafından sunulan yeni müdahale planı, İngiltere'nin Basra Körfezindeki askeri konuşlandırmasını değiştirecekti. Daha yüksek hazırlık durumunun gerekliliklerini karşılamak ve Kuveyt operasyonu için ayrılan İngiliz birliklerinin toplam sayısının artırılması gerekiyordu. İngiltere'nin bölgedeki askeri tesisleri arasında bir Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) üssü, Bahreyn'deki küçük bir donanma üssü, Umman'daki Sharjah ve Masirah Adası'ndaki havaalanları bulunmakta idi. Yeni müdahale planının gerekliliklerini karşılamak için bir paraşüt taburu grubunun Bahreyn'de kalıcı olarak konuşlandırılması gerekiyordu (Bismarck, 2009: 30, 83-84; Alani, 1990: 88-92).

Irak Dışişleri Bakanlığı, 3 Temmuz 1961'de İngiltere'nin Kuveyt'e askeri birliklerini sevk etmesi üzerine Irak Haber Ajansı aracılığıyla açıklamada bulunmuştur. Yapılan açıklamada Irak'ın Kuveyt'teki meşru haklarını dünyaya ilan ettiği, bu hakları barışçıl yollarla yeniden tesis etme

kararlığını teyit etmektedir. Emperyalist güçler, Irak'ı Kuveyt sınırına asker yığmakla ve Kuveyt'e yönelik hareket yapacağı şeklinde suçlamaktadır. Emperyalist güçlerin bu yalan haberlerle Arap ve uluslararası kamuoyunu aldatmayı, Arap dayanışmasını bozmayı amaçlamaktadır. Irak Cumhuriyeti, emperyalist entrikaların farkında ve bu saldırgan kampanyayı kınamaktadır. Irak Hükûmeti bu uydurmaları şiddetle reddediyor ve 14 Temmuz Devrimi'nin başlangıcından bu yana benimsediği barışçıl politikaya bağlılığını teyit ediyor. Irak Hükûmeti İngiltere'yi Kuveyt Şeyhini hayali bir işgalden koruma bahanesi ile petrol ve yeraltı kaynaklarını kontrol etmek için Basra Körfezine yerleşmekle suçlamaktadır. İngiltere'nin bu politika ile emperyalist politikalarını devam ettirme amacı güttüğü değerlendirilmektedir. Irak Hükûmeti, İngiltere'nin Kuveyt'e yönelik asker çıkartmasını Irak'a yönelik bir tehdit olarak görmekte olduğunu belirtmiştir (The Republic of Iraq, 1961: 25). Bu arada İngiltere'nin Bağdat elçiliğinin 4 Temmuz 1961 tarihinde çok gizli ibareli olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği mektupta, Irak Başbakanı General Kasım'ın 14 Temmuz'da Kuveyt'i işgal etmeyi planladığını, 2-3 Temmuz'da Basra garnizonuna topçu desteği göndererek buradaki tugayı kullanmayı planlamaktadır bilgisi geçilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal gerekçesi ise Kuveyt'in Osmanlı döneminde Irak'ın bir parçası olduğu bu kapsamda Kuveyt'i İngiliz işgalinden kurtarması gerekti. Kasım ayrıca Kuveytlilerin Irak ile birleşmek istediğini de ileri sürüyordu (Rush, Priestland, 2001ı: 740-742).

İngiltere'nin Kuveyt'e yönelik politikasındaki temel faktörlerden birisi de petroldü[63]. Petrol İngiliz sanayisi için önemli bir enerji kaynağı idi. Süveyş Kanalı Krizi esnasında ortaya çıkan petrol krizinde Kuveyt petrolleri önemli rol oynamıştır. Başta ABD[64] olmak üzere birçok Batılı ülke petrol arzı konusunda problemler yaşamaya başlamış, petrol temininde rotayı Kuveyt'e çevirmişlerdir. Buradaki

[63] 1960'ların başında, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin beşte üçünden fazlası Orta Doğu'da bulunuyordu. Bölge, dünya petrol üretiminin dörtte birini ve dünya pazarındaki petrolün yarısını oluşturuyordu. Bu durum, Orta Doğu'daki petrol üreten ülkelerin petrollerinin çoğunu ihraç etmesinden dünyanın en büyük petrol üreticisi ABD'nin ise kendi çok büyük tüketimi nedeniyle net petrol ithalatçısı konumunda olmasından kaynaklanıyordu. Orta Doğu 1908'de İngiliz girişimci ve Anglo-Persian Oil Company'nin (adı Anglo-Iranian Oil Company olarak değiştirildi) kurucusu William Knox d'Arcy tarafından 1935'te İran'daki Mescid-i-Süleyman'da ticari miktarlarda petrol keşfedildiğinde petrol çağına girmişti. O zamanlar petrol, dünyanın diğer bölgelerinde en önemlisi ABD'de yarım asırdır aranıyordu. İran'daki keşifler, Orta Doğu'nun diğer bölgelerinde de 1918-1939 yılları arasında aranmasına yol açtı. 1939 yılında Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Mısır'da petrol sahaları bulundu. Bu keşiflerin başarısı Orta Doğu petrol üretiminde büyük bir artışla sonuçlandı ve bölgenin petrol sahalarının yıllık üretimi 1938'de 16 milyon tondan 1961'de 264 milyon tona yükseldi (Bismarck, 2013: 20-21).

[64]Geleneksel olarak ABD, Basra Körfezi'ni bir İngiliz Gölü olarak görmüş ve 1960'lı yıllara kadar güvenliğini İngiltere'nin sağlamasıyla fazla dahil olmamıştır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nin Körfeze yönelmesi, ABD'nin harekete geçmesine neden olmuştur. ABD'nin Irak politikasının temelinde Sovyetler Birliği'nin etkisine göre tepkisel olmuş ve reaktif bir politika izlemiştir. ABD'nin bölgesel strateji içerisinde Körfez'deki doğal kaynakların savunulması, bölge üzerindeki petrol kaynakların Sovyet hakimiyetine girmesinin engellenmesi ve Batı destekli otoriter liderlerin iktidarda kalması üzerine kurulmuştur. Çünkü 1946 yılında ABD'li araştırmaların yaptığı bir çalışmada Irak ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgedeki petrol kaynaklarının Sovyetler Birliği'nin kontrolüne geçmesiyle petrol açığı ortaya çıkabilir ve Batılı ülkelerin petrol için savaşmak zorunda kalabileceği değerlendirilmiştir. Bu nedenle ABD, Bağdat Paktı'nın kurulmasına destek vererek İran-Irak-Pakistan-Türkiye-İngiltere'nin birlikte hareket ederek Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engellemek istedi (Gibson, 2015: IV).

bir diğer önemli oyuncu ise Irak'ın oyun dışı kalmasıdır. Irak, petrollerini ihraç etmek için Suriye'deki petrol boru hatlarını kullanmakta idi fakat Süveyş Kanalı Krizi esnasında Suriye'deki milliyetçiler batıya karşı Mısır'ın yanında yer aldıkları için bu petrol boru hatlarına sabotaj düzenleyerek Irak'ın batılı ülkelere petrol ihraç etmesini engellemişlerdir. Bunun üzerine rota Kuveyt'e dönmüş ve Kuveyt önemli bir petrol ihracatçısı olarak uluslararası piyasada kendisine yer bulmuştur. Kuveyt, İngiltere'nin en önemli ve en çok petrol ithal ettiği ülkedir. 1953 yılında İngiltere'nin tüm petrol ihtiyacının yaklaşık %58'ini Kuveyt karşılamıştır. 1956 Süveyş Krizinin olduğu dönemde Kuveyt, Orta Doğu ülkeleri arasında batılı ülkelerin petrol ihtiyacının yaklaşık %52'sini karşılamıştır. Finansal olarak da İngiltere, Kuveyt'in petrol sanayisine önemli yatırımlar yapmıştır. İngiliz petrol şirketi BP (British Petroleum Company) Kuveyt'e en fazla yatırım yapan uluslararası yatırımcı olmuştur. 1960 yılında BP, Kuveyt'te üretilen petrollerin %56'nı üretmekte idi. Bu yüzden dolayı Kuveyt'in güvenliği ve toprak bütünlüğü Batılı ülkelerin petrol tüketimi konusunda hayati önemdedir çünkü Kuveyt, Batı'nın petrol kaynağıdır (Alani, 1990: 36).

Kuveyt 1961 yılında dünya da petrol üretimi konusunda ABD ve Venezüella'dan sonra 3. Sırada gelmekte idi ve rezerv bakımından da dünyadaki toplam kanıtlanmış rezervlerin yaklaşık %15'ine sahipti. Kuveyt Orta Doğu'da önemli petrol üreticisi ve Irak'ın iki katı petrol üretmekte idi. 1950'de 17.018.66 ton olan Kuveyt'in petrol ihracatı, 1952'de 37.042.000, 1960'a gelindiğinde ise 80.573.627 ton gibi yüksek bir rakama ulaştı. İngiliz petrol şirketleri Kuveyt'in sahil kenarındaki petrol üretim alanlarının yaklaşık %40'ını kiralamışlar veya imtiyaz hakkı elde etmişlerdi. İngiltere, Kuveyt'e en fazla yatırım yapan ülkelerin başında gelmekte idi. Ayrıca, Kuveyt, İngiltere'nin doğal kaynaklar ithalatında ilk sırada ve İngiltere'nin yaklaşık %40 petrol ihtiyacını karşılamaktaydı. Bu yüzden dolayı İngiltere'nin Orta Doğu ve Körfez politikalarında Kuveyt önemli bir yere sahip olmuştur. Diğer bir önemli durum ise Kuveyt'in en fazla İngiliz parasına sahip ülke olmasıdır. Kuveyt 1950'lerden itibaren en fazla sterline sahip ülkedir. Yaklaşık 300 milyon poundluk rezerve sahiptir. İngilizlerin petrolü sterlin üzerinden alması, ABD'ye karşı olan bir politikasıdır. Kuveyt önceden petrol ödemelerini Hindistan rupisi üzerinden alırken 1950'den itibaren sterlin olarak almaya başladı. İngilizler açısından bu son derece önemli bir gelişmeydi çünkü 1961'de Kuveyt dünyanın en büyük sterlin sahiplerinden biri haline gelmişti. Kuveyt'ten petrolü sterlin ile alan İngiltere, Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi durumunda petrol kaynakları kesileceği için İngiliz ekonomisi durgunluk krizine girebilir ve İngiltere petrolü Venezüella ya da ABD'den dolar karşılığında almak zorunda kalabilirdi. Dolayısıyla Kuveyt, İngiltere'nin refahı için çok önemli bir ülke ve İngiltere'nin konumunu korumak için savaşması normaldi (Alani, 1990: 72-73; Khadduri, 1969: 166-173; Bismarck, 2013: 21; Al-Mayyal, 1986: 119).

3.1.2.3. Arap Birliği'nin Irak- Kuveyt Sınır Sorununa Dahil olması

Kuveyt, Irak'ın ilhak söylemine karşı güvenliğini sağlamak için Arap Birliğine üye olmaya karar verdi ve başvuruda bulundu. Arap Birliği üyesi ülkeler Kuveyt'in bu politikasını destekledi ve Kuveyt

bağımsızlığını kazandıktan bir ay sonra 20 Temmuz 1961'de kurucu devletlerden sonra Arap Birliğine katılan ilk devlet oldu. Arap Birliği, Kuveyt'i resmi ve bağımsız bir devlet olarak açıkça tanıdı. Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevat ise Arap Birliğini protesto etmek için oylamaya katılmadı ve toplantıyı terk etti. Irak'ın Kuveyt'e yönelik iddiaları Arap Birliği tarafından reddedildi ve Irak güçlerinin sınırdan çekilmesi çağrısı yapıldı (Adawy, 1992: 28-30). Arap Birliği Siyasi Komitesi tarafından Kuveyt'in üyeliğe kabul edilmesiyle birlikte şu kararları da hazırlayarak Genel Kurulda kabul edilmesini sağladı (Khadduri, 1969: 170-173):

- Kuveyt Hükûmeti, İngiliz kuvvetlerinin Kuveyt bölgesinden mümkün olan en kısa sürede çekilmesini talep etmeyi taahhüt eder
- Irak Hükûmeti, Kuveyt'i Irak'a ilhak etmek için kuvvete başvurmamayı taahhüt eder
- Kuveyt Devleti'ni Arap Devletleri Ligi'nin bir üyesi olarak memnuniyetle karşılar
- Arap devletleri, Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere üyelik başvurusunu destekler
- Arap Devletleri, talebi temelinde Kuveyt'in bağımsızlığını korumak için yardım sağlamayı taahhüt eder ve Konsey, Genel Sekretere bu kararı mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirmek için gerekli önlemleri alma yetkisi verir.

Arap Ligi Genel sekreteri 4 Temmuz 1961'deki ziyaretinde Kuveyt Şeyhi ile görüştü ve Irak'ın politikasını hiçbir üye ülkenin desteklemediğini fakat İngiliz askerlerinin de Kuveyt'te bulunmasını hiçbir ülkenin hoş karşılamadığını belirtti. Kasım'ın belirttiği İngiliz askerlerinin Irak için tehdit oluşturduğu, Kuveyt'in Irak'a blokaj uyguladığı tehditlerini ifade ederek, Arap liderlerinin emperyalizme ve Siyonizm'e karşı birlikte hareket edeceğini söyledi. Kuveyt şeyhi ise Irak'ın tehditleri karşısında sessiz kalamayacağını ve İngilizlerinin yardımına bu yüzden başvurduğunu dile getirdi (Rush, Priestland, 2001ı: 744).

Kuveyt, Arap birliğine üye olmasından sonra Kuveyt'e yönelik asker gönderme kararı kabul edildi. Genel Sekreter Abdülhalik Hüseyin 22 Temmuz'da, İngilizlerin yerine Kuveyt'e gönderilecek Arap kuvvetlerine hangi ülkelerin katılacağını yönünde bir çalışma yaptı. 8 Ağustos'ta Arap Birliği askeri komitesi, askeri birliklerin düzenlemelerini görüşmek üzere Kuveyt'e geldi. Ardından 12 Ağustos'ta Arap Birliği Genel Sekreteri Abdülhalik Hüseyin Kuveyt' geldi (Joyce, 1998: 108). Arap Birliği Genel Sekreteri ile Kuveyt Şeyhi arasında, Arap Birliği Gücü'nün yasal dayanağı olan Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalandı. Aynı zamanda Kuveyt, İngilizlerden birliklerini geri çekmesini istedi ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İngiliz birliklerinin 11 Ekim'e kadar geri çekileceğini açıkladı. Kuveyt gelecek olan askerlerin masraflarını karşılamak için Arap Birliği genel sekreteri ile finansman fonu anlaşması imzaladı (Finnie, 1992: 137-139). Suudi Arabistanlı bir subay komutasında Arap Birliği Gücü Eylül-Ekim 1961'de Kuveyt'e konuşlandı. Arap Birliği Gücündeki asker sayısı yaklaşık 3.300'dü. Suudi Arabistan 1.200, Birleşik Arap Emirlikleri 1.200, Sudan 400, Ürdün 300 ve Tunus 200 askerle katkı vermişti. Arap Birliği askerleri ile Irak güçleri arasında sınır boyunca herhangi bir askeri çatışma yaşanmadı. Ayrıca Irak, bu tür çatışma olasılığını ve riskini en aza

indirmek için düzenli gümrük güçlerini Basra şehrine çekti (Al-Sheail, 2000: 32; Al-Mayyal, 1986: 123).

Arap Birliği Gücü yaklaşık 2 yıllık bir görev süresinin ardından üye ülkeler askerlerini çekmeye başladı. İlk askerlerini çeken ülke Suudi Arabistan oldu. 11 Ocak 1963'te Mekke Radyosu Suudi Arabistan kabinesinin Başbakan Veliaht Prens Faysal başkanlığında acil bir toplantı düzenlediğini duyurdu. Daha sonra Suudi Arabistan, Kuveyt makamlarıyla anlaşarak Kuveyt'teki yaklaşık 1.250 Suudi askerinin tamamını ülkelerini savunmaları için geri çekilmesine karar verdiğini açıkladı. Buna ilaveten Ürdün Dışişleri Bakanlığı da askerlerinin Kuveyt'ten çekileceğini, Kuveyt Hükûmeti ile Arap Birliği'nin konu hakkında bilgilendirildiğini duyurdu. Kuveyt'te Arap Birliği Gücü kapsamında sadece 100 Sudanlı asker kalacaktı. Bu arada Suudi Arabistan, Kuveyt'teki askerlerini geri çekmek için Kuveyt'in rıza göstermesine yönelik baskı yaptı. Bu durum Suudi Arabistan'ın Yemen politikasıyla ilgiliydi. Fakat Ürdün'ün askerlerini çekeceğini açıklaması Kuveytli yetkililer açısından bir sürpriz oldu. İngiliz elçilerin yazdığı belgelerden anlaşıldığı üzere Ürdün, Kuveyt'ten askerlerini Suudi Arabistan'ın baskısı sonucu çektiği belirtilmiştir. İngilizlere göre Suudiler, Yemen iç savaşını bahane ederek askerlerini Kuveyt'ten çekti. Kuveyt Savunma Bakanlığı Arap Birliği'ne telgraf çekerek, Askeri Yürütme Komitesi'nin, Suudi ve Ürdün Hükûmetleri tarafından istenen çekilişin gerçekleştirilmesi için gerekli önlemleri alması ve Suudi Arabistan'ın isteklerini yerine getirmeye çalışması için en kısa sürede Kuveyt'i ziyaret etmesini istedi (FO 371/168764: 7).

Takip eden yıl boyunca Arap Birliği güçlerinin neredeyse tamamı geri çekildi ve geriye sadece Kuveyt-Irak sınırında devriye gezmesi için Sudanlı birliklerden oluşan askeri gözlem birliği kaldı. Kuveyt'teyken, Arap Birliği kuvvetlerinin temsilcileri geçici bir sınır çizgisi çizdi ve nihai sınır çizgisinin çekilmesi gerekene kadar hizmet etmesi amaçlandı. Sınırın Kuveyt tarafında yaklaşık 350 metre (400 yarda) boyunca, Şeyh Abdullah tarafından kabul edilen ve onun adına Aralık 1951'de İngilizler tarafından Irak'a teklif edilen bir çakıl yol inşa ettiler. Bu hala "Arap Birliği" olarak biliniyor (Finnie, 1992: 138).

3.2. 1963 Darbesi ve Albay Arif Dönemi Irak – Kuveyt Sınır Sorunu (1963-1966)

8 Şubat 1963'te Irak Başbakanı General Kasım'a karşı Baas Partisi destekli Albay Arif liderliğinde darbe yapıldı. İki gün süren şiddetli çatışmalardan sonra Arif ve ekibi Hükûmetin kontrolünü ele geçirmeyi başardı. Darbe 8 Şubat sabahı, Komünist hava kuvvetleri komutanına suikast yapılması ve tank birliklerinin Ebu Garib radyo istasyonunu işgal etmesiyle başladı. General Kasım kendisine sadık arkadaşlarıyla birlikte Savunma Bakanlığına gitti ve bütün gün süren şiddetli çatışmalar yaşandı. Kasım Hükûmetine destek gösterisi düzenleyen komünist gruba tanklarla müdahale edildi ve birçok kişi hayatını kaybetti. Bu sırada başkentin dışındaki ordu birliklerinin çoğu tarafsız kaldı. Nihayet 9 Şubat'ta Kasım, teslim olma karşılığında ülke dışına güvenli bir şekilde çıkma talebinde bulundu. Bu talep kabul edilmedi ve alelacele toplanmış ordu ve parti liderlerinden oluşan mahkeme heyeti

kuruldu. General Kasım iktidarda kaldığı süre için başarısızlıkla suçlandı ve arkadaşlarıyla birlikte olay yerinde kurşuna dizildi. Cesetleri ise televizyonda Irak halkına gösterilerek yeni bir dönemin başladığı haberleri yapıldı (Marry, 2018: 91).

Fotoğraf 5: 1963 darbesinden sonra General Kasım ve Arkadaşlarının İnfaz Edilmesi

1963 darbesinden sonra General Kasım ve arkadaşlarının düzenlenen mahkeme sonucunda kurşuna dizildiğini gösteren bir resim (Soldaki Kasım, ortadaki Abbahs al-Mahdawi ve sağdaki Taha Şeyh Ahmed) Kaynak: Brandon Wolfe- Hunnicutt, (2021), *The Paranoid Style in American Diplomacy: Oil and Arab Nationalism in Iraq,* Stanford: Stanford University Press., ss.111.

Darbeyi gerçekleştiren Albay Arif liderliğindeki heyet, İngiltere'nin Bağdat büyükelçisi aracılığıyla yeni Hükûmeti tanımalarını istedi. İngiltere'nin Bağdat büyükelçisi ve Irak'ın yeni Dışişleri Bakanı Talip Hüseyin arasında gerçekleşen toplantıda İngiliz elçi, Irak'taki yeni Hükûmetin uluslararası taahhüt ve anlaşmalara uyacaklarını belirtmesine, İngiliz Hükûmetinin memnuniyet duyduğunu iletmiş, yeni rejimin Irak Ordusunun ve nüfusun çoğunluğuna sahip olduğu için tanıdıklarını ifade etmiştir. Bu arada İngiliz elçilik yetkilileri hazırladıkları raporda yeni hükûmet için bazı tespitlerde bulunmuştur. Yeni hükûmetin milliyetçi bir karaktere sahip olduğu belirtilen raporda, tarafsız bir dış politika izleyecekleri yönünde not edilmiştir. Ayrıca Irak'ın yeni Cumhurbaşkanı Albay Arif'in, Nasır yanlısı olarak bilindiği ve ona bağlılık göstereceği değerlendirilmiştir. 8 Nisan 1963 tarihli İngiliz Parlamentosunun oturumunda parlamenterler Irak-Kuveyt ilişkisi üzerine İngiliz yetkililerine soru sormuştur. Parlamenterler yeni Irak Hükûmetinin Kuveyt'e yönelik politikasının nasıl olduğunu,

Kasım dönemindeki gibi bir durumla karşılaşıp karşılaşmayacaklarını öğrenmek istedi. İngiliz yetkililerin verdiği cevapta ise yeni Irak Hükûmetinin Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarında barışçıl yollarla hareket edeceklerini, askeri güce başvurmayacaklarını belirtmiştir. Irak Dışişleri Bakanı da kendilerine verdiği özel güvence de Irak tarafının soruna barışçıl yöntemlerle çözüm bulacaklarını ifade etmiştir. Iraklıların amacı muhtemelen, Kuveytlileri Irak'la bazı özel siyasi bağları kabul etmeye, İngiltere ile Kuveyt arasında yapılan savunma anlaşmasını feshetmeye ikna etmeye çalışarak sorunu siyasi yollarla çözmektir. Kuveytli yöneticiler ise bu talebe cevap vereceklerini açıklamıştır (FO 371/168738: 28, 99).

İktidarı ele geçiren Arif, ilk dönemlerde Kuveyt'e yönelik iddialarından vazgeçmedi ve Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere üye olmasına karşı politika izledi. Diğer taraftan iki ülke arasında iş birliği görüşmeleri de devam etmektedir. Darbeden hemen sonra Kuveyt Dışişleri Bakanı ve Kuveyt Meclis başkanı 11-13 Şubat 1963'te gönderdikleri telgraf ile yeni rejimi resmi olarak tanıdıklarını bildirmiştir. Kuveyt radyo ve basın araçları ise Irak'taki darbeyi sevinçle karşılamıştır. Ayrıca Kuveyt Şeyhi, Başbakan Arif'e gönderdiği telgrafta kardeş Irak devletini ulusal kardeşlik ve komşuluk bağları çerçevesinde desteklediğini, Kuveyt ve Irak halkının tek bir Arap ulusunun iki parçası olduğu vurgulamıştır. Kuveyt halkının Irak halkına verdiği desteğin bir ifadesi olarak Kuveyt, Irak'taki ayrılıkçı ayaklanmanın yol açtığı zarar ve fedakarlıkların tazmini olarak ordu şehitlerinin ailelerine ve halka yardım olarak dağıtılacak iki milyon dinar göndermiştir. Irak Başbakanı Arif, Kuveyt Şeyhi'nin gönderdiği telgrafa karşılık memnuniyetini ifade etmiştir. Bu kapsam da Kuveyt halkının Irak halkına sunduğu yardımın tek Arap ulusunun halkı arasında var olan duygu, amaç ve kader birliğinin bir ifadesi olarak değerlendirmiştir. Arif telgrafında; Irak'ın Kuveyt'e karşı duyguları bir kardeşin en yakın kardeşine olan duygularıdır; daha doğrusu Arap ulusunun bir bölümünün diğer bir değerli parçasına karşı hisleri şeklinde belirtmiş ve Irak'ın her zaman Kuveyt'i destekleyeceğini yazmıştır (FO 371/168740: 7, 17-19).

İkili ilişkilerin normal olduğu bir dönemde Kuveyt 10 Nisan 1963'te üyelik için Birleşmiş Milletlere tekrar başvurdu. Birleşmiş Milletler, Kuveyt'in talebini değerlendirmek üzere 7 Mayıs'ta toplandığında Irak, Kuveyt'in kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğu yönündeki tutumunu yeniden ifade etti ve Kuveyt'in başvurusunun ertelenmesini istedi. Fakat bu istek kabul edilmedi ve Genel Kurul 14 Mayıs 1963'te Kuveyt'i Birleşmiş Milletlerin 111. üye devleti olarak kabul etti (United Nations, 1996: 11-12).

Her ne kadar Irak, Birleşmiş Milletlerde Kuveyt'in üyelik başvurusuna karşı çıksa da 10 Mayıs 1963'te resmi Irak Haber Ajansı, Dışişleri Bakanı Salih Amash, Savunma Bakanı Talib Shabib, Irak Hava Kuvvetleri Komutanı Hardan Takriti'nin Kuveyt'e hareket ettiğini duyurdu. Ziyaret amacının, Kuveyt heyetinin 8 Şubat Devrimi sonrası yaptığı tebrik ziyaretine geri dönüş olduğu belirtildi. Bu ziyarette Irak'ın saldırgan bir niyetinin olmadığı, Kuveyt'e Şatt'ül Arap'tan su teminin de su boruları

için olumlu görüş verildiği, Kuveyt'in Birleşmiş Milletler üyeliği için acele etmemesi ve İngiltere ile 1961'de imzalanan anlaşmasının feshedilmesi konuşuldu (FO 371/168739: 9).

İlerleyen dönemlerde Irak ve Kuveytli yetkililer General Kasım dönemindeki ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için bir araya geldi. Yapılan toplantıda Irak'ın önceki rejimin dönemindeki tüm anlaşmazlıkların çözümü konusunda çalışma yapılması kararlaştırıldı. Bu kapsamda 4 Ekim 1963'te Bağdat'ta imzalanan Kuveyt Devleti ile Irak Cumhuriyeti Arasında *Dostane İlişkilerin Yeniden Tesisi, Tanınma ve İlgili Konular Hakkındaki Anlaşma* ile Irak:

- Irak Başbakanının 21.7.1932 tarihli mektubunda belirtilen ve Kuveyt hükümdarının 10.8.1932 tarihli mektubunda kabul ettiği Kuveyt Devleti'nin bağımsızlığını ve tam egemenliğini mevcut sınırları ile tanıdı,
- İki Hükûmet, ulusal görevleri ve ortak çıkarları güçlendirmek için çalışacaklar,
- İki Hükûmet, iki ülke arasında kültürel, siyasi ve ekonomik iş birliğinin kurulması ve geliştirilmesi için çalışacaklar.
- Bütün bu amaçları gerçekleştirmek için büyükelçiler düzeyinde derhal diplomatik ilişkilerin kurulması kararlaştırılmıştır (FO 371/168740: 21).

Irak ile Kuveyt arasında imzalanan 1963 anlaşmasının geri planında iki tarafın verdiği bazı tavizler bulunmaktadır. Kuveyt, Irak'ın Kuveyt'in bağımsızlığını tanıması ve diplomatik temsilci değişimi ile sonuçlanmasının karşılığında, İngiltere ile 1961'de bağımsızlık sürecinin kazanılmasında imzalanan anlaşmayı feshedeceğini bildirdi. Ayrıca Irak, Kuveyt'in bağımsızlığının tanınması karşılığında 30 milyon sterlinlik bir kredi istedi. Irak bu kredinin tamamının siyasi kredi olmasını talep etti. Kuveyt bunu kabul etmeden önce Irak'ın 15 yıl[65] içinde geri ödemeyi kabul etmesi gerektiğini, geri ödemenin beşinci yılda başlaması gerektiğini söyledi. Bu arada Kuveyt'in bağımsızlığının Suriye tarafından tanınması için finansal yardımda bulunulmuştur. Irak ise parayı alacaklarından emin olana kadar Kuveyt'in bağımsızlığını tanıyan ortak bir bildiri yayınlamak istemiyordu. 24 Eylül 1963'te Kuveyt Ulusal Meclisi özel bir kapalı oturumda Hükûmete, Irak'a belirsiz bir miktarda borç verme yetkisi verdi. Bu kapsamda Kuveyt Hükûmeti Irak'a 25 yıl içinde geri ödenmek üzere 30 milyon sterlin faizsiz kredi verdi (FO 371/168740: 29, 32,44).

1965'te Kuveyt, Suudi Arabistan ile olan sınır sorunlarını çözüme kavuşturmuştu. Kuveytli yetkililer benzer bir anlaşmayı Irak-Kuveyt sınırı içinde yapmayı planladı. Kuveyt sınır sorunlarının bir an önce çözülmesini istedi. Çünkü Irak'ın güneyinde yer alan Rumaila petrol sahasından önemli miktarda petrol üretilmeye başlandı. Kuveyt'te Rumaila sahasının karşısında olan Jirfan'da arama çalışmalarına başlamıştı. Bunun yanı sıra Kuveyt, petrol sahası keşfetmek için 1962'de Bubiyan, Varbah adalarında bir takım jeofizik testler yaptı fakat netice alamadı. Kuveyt'in Irak sınırına yakın yerlerde petrol arama çalışmaları, sınır aidiyetlik sorununu tekrardan gündeme getirmiştir. Bu kapsam da Haziran-Temmuz

[65] Irak ise 25 yıl sonra geri ödemeyi teklif etti

1965’te Kuveyt Şeyhi 1963 anlaşması çerçevesinde sınırların netleştirilmesi için Irak’a ortak bir komisyon kurulmasını önerdi. Fakat Iraklı yetkililer Umm Kasr limanı için Khor Abdullah ve kıyı şeridindeki 4km’lik alanın kendilerine bırakılmasını veya Varbah ve Bubiyan adalarının kiralanması talebini yinelediler. Kuveyt Şeyhi III. Abdullah’ın 24 Kasım 1965’te ölümüyle bu girişimler yarıda kalmıştır (Schofiedl, 1991: 113-116).

3.3. Abdürrahman Arif Dönemi (1966-1968)

13 Nisan 1966’da Irak Devlet Başkanı Arif’in Basra’yı ziyareti sırasında bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesi üzerine yerine 17 Temmuz 1968’e kadar görev yapacak ağabeyi Abdürrahman Arif Cumhurbaşkanı olarak atandı.

Haziran 1966'da yeni Kuveyt Emiri Irak'a bir ziyarette bulundu ve ortak bir bildiri yayımlandı. Bildiriye göre iki ay içinde sınırları belirlemek için bir komite kurulması kararlaştırıldı. Kuveyt İçişleri Müsteşarı ve Irak Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin başkanlık ettiği bir sınır komitesi oluşturuldu. Komite ilk toplantısını 26 Şubat-3 Mart 1967 tarihleri arasında Bağdat'ta yaptı. Bu görüşmeler olumlu geçmedi çünkü Kuveyt heyeti iki ülke arasındaki 1923 ve 1932 anlaşmasında tanımlanan sınırları çizmeyi hedeflerken, Irak heyeti yeni teklifler sundu. Kuveyt delegasyonu mevcut sınır politikalarını savunmakta ısrar ederken, Irak tarafı sınır komitesinin 1932 anlaşmasına göre sınırları belirlemede birlikte hareket etmesinin mümkün olmadığını açıkladı (Al-Mayyal, 1986: 125). Kuveyt delegasyonu, 4 Ekim 1963 anlaşmasındaki tutanakların iki ülke için geçerli ve bağlayıcı olduğunu, ortak komitenin amacının yalnızca 1963 anlaşmasında atıfta bulunulan mevcut sınırın çizilmesini müzakere etmek olduğunu belirtti. Irak delegasyonu ise 1963 anlaşmasının spesifikasyonlara değil, yalnızca işaretlere atıfta bulunduğunu, bunların yalnızca onaylanmamış olmakla kalmayıp, aynı zamanda Irak'ın hala manda Hükûmeti altında olduğu bir zamanda akdedilmiş olan 1923 ve 1932 anlaşmalarına dayandığını ileri sürmüştür. Bu nedenle, bu anlaşmaların bağlayıcı olmadığını ve eğer kabul edilecekse Irak lehine değiştirilmesi gerektiğini savundular. Kuveyt heyeti, Irak'ın taleplerini, anlaşmaların yasallığını değil, uygulanmasını tartışmak için toplanan ortak komisyonun yetkilerini aştığı gerekçesiyle reddetti (Khadduri, Ghareeb, 1997: 66-67).

Daha önce belirtildiği üzere bu anlaşmaların hiçbiri Irak tarafından onaylanmadı. 1923 ve 1932'deki fiili sınır, Kuveyt'in iddia ettiği gibi 1963'te Irak tarafından kabul edilmiş olsa bile, ikisinde de sınır çizmeye hiçbir zaman atıfta bulunulmadı. 1963 anlaşması da Irak tarafından anayasal prosedürüne uygun olarak onaylanmadı. Çünkü, 1963'te yürürlükten kaldırılan 14 Temmuz Devrimi Anayasasının yerini alacak yeni bir anayasa henüz çıkarılmamıştı, ancak Ulusal Devrim Komutanlığı Konseyi'ne verilen yetkiler çerçevesinde bu konseyin onayı olmadan hiçbir anlaşma bağlayıcı kabul edilmiyordu. 4 Ekim 1963 tarihli anlaşma Ulusal Devrim Komutanlığı Konseyi’ne tartışılmak üzere geldiğinde bunun Irak için kabul edilemez olduğu belirtildi ve anlaşma onaylanmadı (Khadduri, Ghareeb, 1997: 64-65).

Esasında Kuveyt, Varbah adasının kiralanması konusunda esneklik göstermeye yakındı fakat Irak tarafı Umm Kasr limanı ticaretinin ve güvenliğinin sağlanması için Khor Abdullah su yolu ve çevresi ile Bubiyan adasının da kendilerine bırakılmasını talep edince, görüşmeler sonuçsuz kaldı ve komite sonuca ulaşamadan dağıldı (Schofield, 1991: 114). 4 Nisan 1967'de Irak-Kuveyt sınırında bir gerginliğe bağlı olarak çatışma yaşandı. Bu gerginliğin yanında Arap-İsrail savaşı da Kuveytli yöneticileri endişelendirmiş, Irak'ın Orta Doğu'daki kaos ortamından yararlanıp Kuveyt'e karşı bir hamle yapabileceğini düşünmüşlerdir. Kuveyt Hükûmeti, Irak ile ilişkileri geliştirmek için ekonomik yardım sağlama konusunda adım attı. Kuveyt Arap Ekonomik Kalkınma Fonu tarafından çelik, petrokimya ve diğer endüstrilerdeki projelere yatırım yapmaya yönelik Irak ile bir anlaşma yaptı. Iraklı yetkililer genel amaçlı bir hibe talebinde bulunmadı fakat Kuveyt limanlarından petrol ihraç etmek için boru hattı projesini düşündüklerini ifade ettiler. Ayrıca Kuveyt'in su ihtiyacını karşılamak için Şatt'ül Arap'tan su tedariki konusunda hazır olduklarını belirttiler (FCO 8/627, 58-61). Yaklaşık 8 aylık[66] bir aradan sonra 7 Ekim 1967'de sınır komitesi ikinci toplantısını Kuveyt'te yaptı, fakat taraflardan yeni bir teklif gelmedi. Komite'nin sınırları belirleme çalışmalarını hızlandırma konusunda Kuveyt heyeti yeni bir öneri getirerek sınırda bir araştırma çalışması yapılmasını istedi. Irak heyeti ilk başta bu öneriyi kabul etse de Irak Hükûmeti, Kuveyt araştırma komisyonunun bölgede faaliyet göstermesine izin vermedi. Irak'ın izlediği politika nedeniyle hem ortak sınır komitesinin hem de araştırma komisyonunun faaliyetleri durduruldu (Al-Mayyal, 1986: 125).

Ekim 1967'de Kuveyt Şeyhi Irak-Kuveyt sınırlarının çizilmesindeki sorunların aşılması için Irak'a resmi bir ziyarette bulundu. Bu ziyaret sırasında iki taraf arasında dostluk, Araplık bağlarına bağlılık, komşuluk ve ortak çıkar duygusu ile ortak sınırların netleştirilmesi için çeşitli görüşmeler yapıldı. Liderler, sınır bölgesinde kapsamlı bir araştırma başlatmayı yeniden kabul ettiler ve ortak sınır komitesinin teknik çalışmaları ve nihai sonuçlarını görüşmek üzere Mart 1968'in ilk yarısında Bağdat'ta toplanmasına karar verdiler (FCO 8/627, 88).

Bu sırada Irak Başbakanı General Yahya liderliğinde kalabalık bir heyet 6-9 Ocak 1968 tarihlerinde Kuveyt Şeyhi al-Ahmed'in davetlisi olarak Kuveyt'e resmi bir ziyarette bulundu. Irak tarafının ikili ilişkileri geliştirmek istediği bu dönemde sınır sorunlarının yanı sıra ekonomik, bölgesel sorunlar gibi

[66] Komisyon çalışmalarına ara verilmesinde 4 Nisan 1967'de Irak-Kuveyt sınırında Irak ordu birlikleri ile Kuveyt birlikleri arasında sınırdaki gerginlik üzerine yaşanılan çatışmanın etkisi olmuştur. Tarafların geri çekilmesiyle çatışma büyümeden bitti. Sınırdaki çatışma durumunun yaşanması üzerine İngiltere Kuveyt'i korumak ve güvenliğini sağlamak için savunma planı oluşturdu. Bu plana göre; Kuveyt Hükûmetinin kendilerini savunmak için İngiltere'den yardım istediğinde hava-kara unsurlarından oluşan birliklerin sevki için 1-2 haftaya ihtiyaç duyulacağı belirtildi. Ağırlıklı olarak hava planı üzerinde durulmuştur. İngiltere, Kuveyt'i korumak için hazırladığı hava harbi savunma planında olası bir Irak saldırısında Bahreyn'deki İngiliz hava kuvvetlerine ait uçakların Kuveyt hava sahasını korumak için kullanılacağını, Aden'deki ikinci bir avcı filosunun 24 saat içerisinde Kuveyt'e geleceği, Kıbrıs'taki Canberra filosunun ise 36 saat içinde Kuveyt'te ilgili askeri üste konuşlanacağı, buna ek olarak 6 gün içerisinde İngiltere'den Bahreyn'e gelebilecek bir hava kuvvetlerinin kaydırılması planlanmıştır. Duruma göre bu uçaklar önleme görevi kapsamında Irak'a yönelik saldırı faaliyetlerinde kullanılabilecekti (FCO 8/628).

iki ülkeyi ilgilendiren konular görüşüldü. Ayrıca çelik, petrokimya ve diğer endüstrilerdeki ortak projeleri incelemek üzere ortak bir komitenin kurulmasına karar verildi. General Yahya'nın Kuveyt'e bu kadar büyük ve güçlü bir heyeti getirmesinin nedeni, sınır sorununda mutabık kalınan konuların bir an önce çözülmesi için ilgili bakanın doğrudan görevlendirilmesidir. Ziyarette kabul edilen ortak bildiride sınırla ilgili önlemlere atıfta bulunulmuş, ortaya çıkan sorunların çözümü için iki tarafın anlaştığı belirtilmiştir. Ayrıca düzenlenen basın toplantısında Irak Başbakanı General Yahya, Arap ülkeleri arasındaki yapay sınırların Arap birliğine engel olduğuna inandığını, Irak Hükümeti'nin dikkatini Kuveyt sınırına verdiğini ve araştırmayı yürütmek için bir teknik komite kurulduğunu açıkladı. Sınır tespit komitesinden beklenen ise eldeki bilgiler ışığında çalışmaların yapılmasıdır. Diğer taraftan Irak ordusu Kuveyt-Irak sınırlarının belirlenmesi konusunda 1932 tarihli anlaşmanın esas alınmasını kabul etmek istemiyor, bu konuda Irak Dışişleri Bakanlığı ile ters düşüyordu (FCO 8/627: 63, 73).

20 Mart tarihli Irak el-Siyasa gazetesine göre Kuveyt-Irak Ortak Sınır Komitesi 18 Mart'ta sınır çalışmaları için yapılan faaliyetleri görüşmek için Bağdat'ta toplantı yaptı fakat herhangi bir netice elde edilmedi. Çünkü Irak tarafı Varbah ve Bubiyan adalarının kendilerine bırakılmasını talep etti ama Kuveyt tarafı kabul etmedi. 15 Nisan 1968'de Kuveyt-Irak sınırına yönelik komisyon toplantısı yapılması kararı alınmış fakat toplantı gerçekleşmemiştir. Daha sonraki aylarda Kuveyt sınırların belirlenmesine yönelik kendi çalışmalarının tamamlandığını belirtti. Fakat Iraklı yetkililer Irak Ordusunun Filistin meselesiyle ilgilendiği için meşgul olduğunu, bu sebeple toplantının ertelenmesini istedi (FCO 8/627, 53).

15 Haziran 1968'de Kuveyt Şeyhi Irak'a ikili ilişkilerin geliştirilmesi maksadıyla resmi ziyarette bulundu. Sıcak bir ortamda gerçekleşen ziyarette iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarının her alanda güçlendirilmesi, İsrail'in Filistin'e yönelik saldırılarına karşı birlikte hareket edilmesi ve İran'da meydana gelen konular görüşülmüştür. Fakat bu ziyarette iki ülke arasında uzun bir süredir devam eden sınır sorunlarının çözümüne yönelik herhangi bir görüşme yapılmamıştır (FCO 8/627, 29).

Özetle 1963-68 yılları arasında taraflar arasında yapılan birçok görüşmeye ve ikili ziyaretlere rağmen Irak-Kuveyt sınır sorunu bu dönemde de çözülemedi. Irak'ın Kuveyt sınırındaki taleplerini daha önce belirttiğimiz üzere Umm Kasr limanının faaliyete geçmesiyle büyük tonajlı gemilerin limana sorunsuz erişimi ve limanın güvenliğinin sağlanmasıyla Basra Körfezine kolay erişim, ihtilaflı bölgelerde petrol keşiflerinin yapılmasıdır. Irak'ın Varbah ve Bubiyan adaları ile Khor Abdullah su yolunun 4km genişliğindeki alana sahip olması karşılığında sınırların çizileceği talebi gerek Kuveyt gerekse İngiltere tarafından 1930'lı yıllardan beri kabul görmemiştir. Irak Orta Doğu'da etkin bir güç olmak istediği, bunun içinde Basra Körfezine rahat erişim sağlamak ve körfezin kontrolünü elinde bulundurması gerektiğine inanıyordu. Çünkü petrol ihracatında Irak ekonomisi, Suriye ve Lübnan üzerinden geçen petrol boru hattına bağımlı idi. Ulusal güvenlik açısından bu durumu riskli bulan Iraklı yöneticiler, her dönemde Irak-Kuveyt sınırındaki taleplerini yenilemiştir.

3.4. Baas Partisi – Saddam Hüseyin Dönemi (1968-1994)

17 Temmuz 1968'de Baas Partisi öncülüğünde General Bekir, General Arif'e darbe yaparak iktidarı ele geçirdi ve Irak'ta yeni bir dönem başladı. General Bekir ile Saddam Hüseyin 1979'a kadar Irak'ı birlikte yönetti fakat General Bekir'in yardımcılığını yapan Saddam Hüseyin 1979'da kansız bir darbe yaparak iktidarı tamamen ele geçirdi ve devlet başkanı oldu.

Saddam Hüseyin döneminde Irak-Kuveyt ilişkileri İran-Irak Savaşının bitmesine kadar genellikle normal seyrinde devam etti. İkili ilişkileri geliştirmeye yönelik siyasi, ekonomi ve kültürel alanlarda iş birliğini geliştirmenin yolları arandı. Saddam Hüseyin'in Kuveyt-Irak sınır anlaşmazlığına ilişkin siyasi söyleminde jeopolitik ve ideolojik argümanlar öne çıkmaktaydı. Jeopolitik söylem veya argüman İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in Bubiyan ve Varbah adaları başta olmak üzere Basra bölgesinde bir donanma üssü kurulmasına dayanıyordu. Irak Hükûmeti, savaştaki deniz manevra kabiliyetini sınırlayan Körfez'deki coğrafi konumundan endişe duyduğu için en azından Bubiyan Adası'nın bir bölümünü kiralamasını talep etti. Saddam Hüseyin, Kuveyt'e yönelik politikasını geliştirirken, Irak'ın Körfez bölgesinde coğrafi dezavantajlara sahip olduğu argümanlarını öne çıkarttı. Çünkü Irak donanması,[67] Basra girişinde demirliyor ve buradan çıkması gerektiğinde savaşa hazır olabileceği derin sulara ulaşması yedi ile dokuz saat arasında sürüyordu. Dolayısıyla herhangi bir savaşta Irak'ın güçlü bir donanmaya sahip olması ve bir an önce Basra Körfezi'ne ulaşması gerekirdi. Saddam Hüseyin, Irak'ın bir deniz muharebesinde zayıf durumda olduğunu biliyordu. Nitekim İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin, sınır anlaşmazlığı nedeniyle Kuveyt ile savaşmayı düşünmedi. 1990 yılına kadar doğrudan Kuveyt Şeyhi'ni suçlamaktan kaçındı çünkü Saddam'ın mali yardıma ihtiyacı vardı ve bu mali desteğin büyük bir kısmı Kuveyt'ten geliyordu. Saddam'ın Kuveyt sınır meseleleriyle ilgili ikinci argümanı ise ideolojik düşünceydi. Saddam, Kuveyt'in ilhak edilmesiyle pan-Arap bir lider olarak itibarının artacağını umuyordu. Ayrıca Irak'ın

[67] 1937'de sadece dört gemi ile kurulan Irak Kıyı Savunma Kuvvetleri (2005 yılından itibaren Irak Donanması adını aldı), genellikle Irak'ın genel askeri kapasitesinin küçük bir parçası olarak kaldı. 14 Temmuz 1958 Devrimi'nden sonra Irak donanmasının geliştirilmesine yönelik General Kasım talimatlar verdi ve Umm Kasr limanında Arap Körfezi Deniz Araştırmaları Akademisi kuruldu. Akademide denizcilik çalışmaları kapsamında savaş ve mühendislik alanlarında lisans derecesi verildi. 1988'de Irak donanması 5.000 kişilik bir kuvvete ulaştı fakat 1980-1988 İran-Irak savaşında etkili bir güç olarak kullanılamadı. Donanmanın büyük bir kısmı Körfez Savaşı esnasında ABD öncülüğünde düzenlenen *Operation Pearl* saldırısında yok edildi. Irak Donanması, 1977-1987 yılları arasında Sovyetler Birliği'nden Styc gemi savar füzeleriyle donatılmış 8 OSA sınıfı füze botu teslim aldı. Ayrıca İtalya'dan Lupo sınıfı 4 firkateyn ve Essad sınıfı 6 korvet satın aldı. Fakat 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali gerekçesiyle İtalyanlar bu gemileri teslim etmedi. Irak Donanması, Körfez Savaşı sırasında deniz mayınlarını etkili bir şekilde kullanarak ABD kuvvetleri için ciddi bir tehdit oluşturdu. Çöl Kalkanı ve Fırtına Operasyonları sırasında 100'den fazla (büyük-küçük) Irak donanma gemisi imha edildi ve donanma büyük ölçüde harap oldu. Irak Donanması'nın sorumluluk alanı stratejik olarak önemliydi. Irak ekonomisi için hayati öneme sahip olan Basra'daki petrol terminallerini ve Irak'ın tek derin su limanını olan Umm Kasr'ı koruma görevini üstleniyordu. Dolayısıyla, Irak Donanması'nın misyonu Irak'ın karasularının ve münhasır ekonomik bölgesinin korunması, kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi gibi görevleri vardı. Lones, J. (2007), "The Iraqi Navy Report Title: The Report of the Independent Commission on the Security Forces of Iraq Report", Atlantic Council, http: //www.jstor.com/stable/resrep03539.11, https: //en.wikipedia.org/wiki/Iraqi_Navy, https: //www.globalsecurity.org/military/world/iraq/cdf.htm

Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlığına ilişkin tarihsel iddialarından da yararlandı (Khadduri & Ghareeb, 1997). Saddam Hüseyin, esas olarak Arap siyasi birliğini ve Arap petrol zenginliğini yeniden dağıtma niyetiyle laik Arap milliyetçiliğinin dinamiklerini yeniden canlandırdı. Irak dış politikasında da İslam dili ve düşüncesini kullanmayı tercih etti. Saddam Hüseyin, Irak'ı dört konuda Arap dünyasının merkezi olarak görüyordu; tek Arap Devleti altında birleşme, Filistin'in kurtuluşu, emperyalizme karşı direniş ve petrol zenginliğinin yeniden dağıtılması. Saddam Hüseyin de Cemal Abdul Nasır'ın 1950'lerde ve 60'larda yaptığı gibi, Arapların yeniden vizyona sahip olması gerektiğine inanıyordu. Arap milletinin davetsiz misafirleri, Amerika ve İngiltere'ye karşı direniş gösterilmeliydi. Öncelik, yozlaşmış ve zarar görmüş Arapların gururunu ve haysiyetini yeniden kazanmaktı. Saddam Hüseyin, Arap tarihinde Selahattin Eyyubi efsanesini canlandırmaya çalıştı. Selahattin Eyyubi ismi, bir cesaret ve onur örneği olarak Arap bilincinde güçlü nostaljiyi, duygusal hatıraları ve gurur duygusunu çağrıştırıyordu.

Saddam Hüseyin kendisini Arap ulusuyla özdeşleştirdiği için Irak dış politikasının oluşturulması ve sonucu Araplar tarafından meşru görülecekti. Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik söylemler Arap milliyetçiliği ile Arapların kimliği arasındaki bağlantıyla ilişkilendirilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgalindeki siyasi söylemi bu düşünce etrafında anlaşılabilir. Çünkü Irak, Kuveyt'i ilhak etmeye karar verdiğinde, bunu emperyalist güçlere karşı bir meydan okuma olarak tanımladı. Üstelik Kuveyt'in işgal edilmesinin sadece siyasi gerekçesi değil, ekonomik ve güvenlik gerekçeleri de vardı. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in servetinin tükenen Irak hazinesine katkıda bulunabileceğini düşünüyor, Irak'ın dış borcunu ödemeyi ve İran'la savaştan sonra halkına vaat ettiği ekonomik kalkınma programlarını başlatmayı umuyordu. Jeostratejik açıdan ise Kuveyt'in işgali, Irak'ın Körfez'e erişimini kolaylaştırabilir, Irak dünya petrol piyasasını kontrol edebilirdi (Sassoon, 2012: 66-68). Başka bir ifadeyle Saddam Hüseyin için Kuveyt'in işgali hem stratejik konum hem de ekonomik çıkar elde edilmesi için birincil hedeflerdi.

Baas Partisi döneminde Irak-Kuveyt sınır sorunda Irak dış politikası aşağıdaki temellere dayanmaktadır:

<u>Arap Milliyetçiliği Söylemi:</u>

İsrail, ABD, Anti-Emperyalizm Söylemi

- Arap Birliği Kurma Hayali
- İran, Mısır ve Suudi Arabistan'la Mücadele
- Orta Doğu'da Soğuk Savaş
- Saddam Hüseyin'in Söylemi
- Selahattin Eyyubi Rol Modeli
- Arap Dünyasının Liderliği
- Filistin Davası
- Kuveyt Milliyetçi Hareketi

<u>Stratejik/Jeopolitik Argümanlar:</u>

- Petrol üretim konusunda Suudi Arabistan ile rekabete girme
- Varbah ve Bubiyan Adalarının kontrolü

- Basra Körfezinin Kontrolü
- Deniz üssü ve donanmanın güçlendirilmesi
- OPEC liderliğini elde etme

Saddam Hüseyin yukarıda belirttiğimiz siyasi, ekonomik ve jeopolitik argümanlar doğrultusunda Kuveyt'in işgali emrini verdi. Uluslararası tepkileri önlemek için Saddam, Irak birliklerinin iktidardaki Al-Sabah ailesine karşı devrimci bir hareketin talebi üzerine Kuveyt'e girdiğini iddia etti. Irak, 4 Ağustos 1990'da geçici Hükûmetin kurulmasından üç gün sonra Kuveyt Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ancak uluslararası örgütler ve Birleşmiş Milletler Irak'ın ilhakını tanımadı. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için gerekli tüm araçların kullanılmasına izin verdi ve Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için son tarih olarak 16 Ocak 1991'e kadar süre tanıdı. ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon, Çöl Fırtınası operasyonunu başlattı ve Irak, Kuveyt'ten çıkartıldı. Kısaca Irak'ın Kuveyt'i ilhak etme stratejisi tamamen başarısız oldu ve Arap birliği hayali yıkıldı. Saddam'ın milliyetçi ve tarihsel argümanları işe yaramadı. Birçok Arap ülkesi ve Arap halkı Kuveyt'in işgalini kınadı. Ayrıca Irak, Kuveyt işgalinden sonra ekonomik sorunlar, ambargolar, Kuveyt ile sınır sorunları ve OPEC üzerindeki kota eşitsizliği ile karşı karşıya kaldı. Bu bölümde Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının Saddam Hüseyin'in benimsediği siyasi, ekonomik ve askeri görüşleri doğrultusunda incelemesi yapılmıştır. Irak-Kuveyt sınır sorunu Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanmış, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin devreye girmesiyle Irak geri çekilmiş ve 1994 yılında taraflar ortak sınır konusunda BM zemininde anlaşmıştır.

3.4.1. Baas Partisi'nin İktidara Gelmesi ve Dış Politika Anlayışı

Baas Partisi[68], Suriye'de bir fikir hareketi olarak başladı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da eğitim gören Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar tarafından siyasi bir parti olarak örgütlendi. Arap milliyetçiliği Baasçı düşünce etrafında formüle edilmiş, Arap dünyasının hâkim ideolojisi olmuş ve sosyalist söylemden etkilenmişti. Arap toplumunun kültürel yapısına uygun hale getirilmeye çalışılan Arap milliyetçiliği birlik, özgürlük ve sosyalizm temasını ön planda tutmuştur (Bengio, 1998: 112). Baas partisi, demokrasi, sosyalizm ve Arap milliyetçiliğiyle formüle edilmiş ve Arap birliği kavramı, Baas partisi programının ana hedefi olmuştur. Ancak bu amaç sadece siyasi birlik oluşturmak değil, milliyetçilik, özgürlük ve sosyalizme dayalı tek bir ulus yaratmaktı. Parti, tüm Arap ülkelerindeki genç erkekleri Baasçı ideallerin gerçekleştirilmesi için çalışmaya çağırdı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'a gelen Suriyeli öğretmen ve öğrenciler nedeniyle Baas partisi ideolojisi Irak'ta hâkim bir düşünce haline geldi. Baas partisi ve Arap milliyetçileri, Arapların dünya siyasetinde önemli bir rol

[68] Baas Partisi hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz: Batatu, H. (1978), *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Bathists, and Free Officers*, Princeton, NJ: Princeton University Press, Sassoon, J. (2012), *Saddam Hussein's Ba'th Party: Inside an Authoritarian Regime*, Cambridge: Cambridge University Press.

oynayabilmesi için Atlantik'ten Basra Körfezi'ne uzanan Arap topraklarının tek bir devlet altında birleştirilmesi gerektiğini ifade ettiler (Sassoon, 2012: 10-12). Ayrıca, Baas Partisi'nin milliyetçi ve laik ideolojisi, İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik kimliğine alternatif bir yol önererek, Irak'ın Körfez'deki en güçlü Arap askeri gücü olması gerektiğini belirtti. Dolayısıyla Baas partisi ve Arap milliyetçileri, zengin kaynaklarıyla Kuveyt'in Irak etkisine girmesi halinde bu nihai hedefe ulaşılmasına yardımcı olabileceğini vurguladılar (Freedman, Karsh, 1994: 42-52).

Baas Partisi esasında 1963 yılında General Kasım'a karşı yapılan darbede de etkin faaliyet içerisinde olmuş fakat General Arif'in iktidarı ele geçirmesinden sonra izlediği politikalardan dolayı yer altına çekilmişti. General Ahmet Hasan Bekir ve Saddam Hüseyin[69] 1964'te Baas Partisi'nin yönetiminde rol almış, 1964'te yaptıkları başarısız darbe girişiminden sonra birçok Baas Partili subay tutuklanmıştır. 1965'te Bekir hastalık nedeniyle serbest bırakılırken, 1966 yılında Saddam hapishaneden kaçmıştır (Encyclopaedia Britannica, 2023b).

17 Temmuz 1968 tarihinde General Hasan Bekir ve Saddam Hüseyin liderliğinde Baas Partisi, General Arif'in yozlaşması, 1967 Arap-İsrail Savaşında Arap ülkelerini yeterince desteklememesi, Arif'in Nasır'a karşı pasif durması ve yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle darbe yaptı. Devrimci Komuta Konseyi'nin (DKK) kurulmasıyla General Hasan Bekir Cumhurbaşkanı oldu, Saddam Hüseyin ise Baas Partisinin içerisinde hızla yükselmeye ve yönetimde görev almaya başladı (Encyclopaedia Britannica, 2023b).

1968'de Baas Partisi'nin Irak'taki 8. Bölgesel Kongresi Raporu'nda Irak dış politikasının yönelimi ve gelişimi, Parti'nin benimsemiş olduğu dış politikadaki temel hususları şu şekilde belirlenmiştir; Arapların kurtuluş mücadelesinin gereklilikleri ve ana sorunları, özellikle Filistin'e destek ve Körfez'deki emperyalist güçlere karşı mücadele edilmesi, birlik, özgürlük ve sosyalizm hedefli Arap Devrimi hareketinin merkezi olarak Irak'taki Devrimin korunması, tüm Arapları kapsayacak ve

[69] Saddam Hüseyin 28 Nisan 1937 tarihinde Bağdat'ın yaklaşık 150 km kuzeyinde yer alan ve Tikrit'in yaklaşık 8 km güneyinde, Dicle nehrinin kenarında kurulmuş yoksul bir köy olan el-Avce'de doğmuştur (Saddam Hüseyin 1980 yılında doğum gününü resmî tatil olarak ilan etmiştir). Babasını doğmadan önce kaybeden Saddam, Irak ordusunda görev yapan dayısı Hayrullah Talfah'ın yanında büyümüştür. Çok zor bir çocukluk dönemi geçiren Saddam Hüseyin, ülkenin en yaşanmaz bölgelerinden birinde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Saddam Hüseyin, Babasını doğmadan önce kaybetti ve yetim büyüdü. Saddam'ın yetiştirilme ve eğitimini Irak ordusunda görev yapan dayısı Hayrullah Talfah verdi. Dayısının Arap milliyetçisi ve İngiliz karşıtı olması nedeniyle Saddam Hüseyin, düşünce olarak dayısından etkilenmiştir. 21. Yüzyılın iki büyük tiranı olan Hitler ve Stalin'de olduğu gibi Saddam Hüseyin'de mutlak kontrolü ele geçirmek üzerine kendisini yetiştirdi. Saddam Hüseyin, çocukluk ve gençlik döneminde yaşadığı olaylardan dolayı derin bir güvensizlik duygusu içerisinde büyümüş, hayatında yakın ailesi haricinde kimseye güvenmemiştir. Diğer taraftan Bağdat'a gelen Saddam Hüseyin, Baas Partisinin ideolojisinden oldukça etkilenmiştir. 7 Kasım 1959 tarihinde Irak devlet başkanı General Kasım'ı öldürmek isteyen grup içerisinde yer alır ve Kasım'a suikast düzenlerler. Başarısız geçen suikasttan sonra önce Suriye ardından Mısır'a kaçar. Mısır'a Abdul Nasır'dan oldukça etkilenen Saddam Hüseyin, eğitimine Kahir'e de devam eder. Mısır'da kaldığı sürede CIA ile iletişim kurduğu iddia edilmiştir. 1963 yılında Kasım'a gerçekleştirilen darbe sonrasında iktidarı ele geçiren General Arif, af çıkartarak Saddam Hüseyin'inde Irak'a dönmesini sağlar. 1968 yılında Baas Partisinin darbesi sonrasında iktidarı ele geçiren Baasçı subaylar ile Saddam Hüseyin'in yükseliş dönemi başlar ve 2003 yılına kadar iktidarda kalır (Saddam Hüseyin hakkında detaylı bilgiler için bkz, Ayhan, V., Pirinççi, F. (2008), *Tarih Yeniden Yazılırken: Saddam Hüseyin,* Ankara: Barış Platin Kitapevi, Coughlin, C. (2005), *Saddam: The Secret Life,* Oxford: Pan Books).

emperyalizme karşı mücadele için birlikte hareket edilmesine yönelik politikalar benimsenmiştir. Pan-Arabism Baas partisinin temel ideolojisinin bileşeni olmuş, ideolojinin bileşenleri ise sosyalist ve devrimci düşünceye dayanmıştır. Fakat Irak Devlet Başkanı General Bekir'in benimsemiş olduğu politikalar, Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurmayı gerektirdiği için bu durum diğer kardeş Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini engellemekte ve Irak'ın dışlanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Saddam Hüseyin'in benimsemiş olduğu Baas ideolojisi, pan-Arap milliyetçiliğini merkeze almakta ve tek adam sistemine dayanmaktadır. Bu durum Baas Partisi ideolojisinin ana unsuru olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda 1974 yılında Saddam Hüseyin Devlet Başkanı yardımcısı olarak atandıktan sonra Mısır basınına verdiği bir röportajda, Irak dış politikasının Arap Milliyetçiliği ve bağlantısızlık olarak iki ana unsura dayandığını söylemiştir. Bu yaklaşım esasında Saddam Hüseyin'in uluslararası ilişkilerde pragmatik bir yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Baas partisinin temel sloganları arasında yer alan birlik, özgürlük ve sosyalizm halihazırda diğer Arap rejimleriyle ilişkileri geliştirmekte önemli bir etken olarak değerlendirilmiştir (Nonneman, 1987: 9-10).

1968 Baas darbesinden sonra 1970'lerde Saddam Hüseyin, Irak'ın dış ve iç politikasını yönlendiren isim olarak ortaya çıktı. 1979 yılına kadar Devlet başkanlığı yardımcılığı, Devrimci komuta Konseyi'nin Başkanlığı ve Baas Partisinde çeşitli üst mevkilerde görev alan Saddam Hüseyin, Joseph Stalin hayranı idi ve onun politikalarını referans alıyordu. Saddam, Stalin'in acımasızlığı ve manipülatif dirayetine uygun olarak, ilk yıllarda partide ve güvenlik teşkilatlarında kendisine kişisel olarak sadık adamları nüfuzlu konumlara terfi ettirdi ve ortaya çıkacak potansiyel rakiplerini ortadan kaldırarak gücünü sağlamlaştırdı (Dawisha, 2009: 210). Saddam Hüseyin, gücü eline geçirmesinden sonra Irak devlet sisteminde Baas partisi ideolojisi ve yapısı hâkim olmaya başlamış, devlet ile Baas partisi iç içe geçmişti. Bu kapsamda Irak dış politikasında aşağıdaki temel politikalar benimsenmiştir:

- Baas Partisinin ideolojisi etrafında şekillenen dış politika anlayışı, Pan-arabizm ve Sovyetler Birliğini merkeze almalıdır. Sovyetler Birliğinin iyi ilişkilere sahip olduğu ülkelerle dostluk ve iş birliğinin geliştirilmesi gerektiğine inanılır. Böylece rejimin güvenliği sağlanmış olacak, Sovyetlerin desteği ile ülkenin güvenliği de sağlanacaktır. Fakat SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile başlayan süreçte Irak, Sovyetler Birliği'ne tepki göstermiş ve tek merkezli dış politika anlayışından uzaklaşarak yönünü Batıya dönmüştür. Bu dönemde Fransa, Irak'ın önemli silah ithalatçısı ve partneri olmuştur.
- Irak dış politikası pragmatik bir şekilde uluslararası ilişkiler sistemini benimsemelidir. Filistin sorununun Arap dünyasındaki egemenliği ve söylemi belirlemede kullanılması gerekmektedir. Ayrıca bu durumu, dış güçlere karşı Irak devrimlerinin korunmasına da katkı sağlayabilir.
- Son olarak ise iç politikaya yönelik söylemlerin dış politikayı beslemesidir (Nonneman, 1987: 11).

Baas Partisi ilk yıllarında dış politika[70] da ABD[71], İsrail ve İran'ı kendisine tehdit olarak gördü ve Sovyetler Birliği[72] ile ilişkileri geliştirmeye başladı. Bu kapsamda ülke içerisinde rejime karşı bir darbe olur endişesi ile Baas Partisi yöneticileri muhalif görünen tüm yapıları sert politikalar izleyerek tasfiye etti. Uluslararası alanda izole edildiği ve komşuları tarafından tehdit algısı yansıtan Baas rejimi, dış politika da radikal adımlar atmaya başladı. 1967 Savaşı sonucunda BM'nin 242 sayılı kararını reddetti ve İsrail ile müttefiklerine karşı anti-emperyalist politikalarla silahlı mücadeleye devam edilmesi çağrısında bulundu. Bu yüzden ABD ve batı bloğu ile ilişkileri gerildi. Suriye, Mısır gibi Arap ülkeleriyle Arap dünyasının liderliğini ele geçirme mücadelesinde sorunlar yaşayan Baas rejimi, Körfez bölgesinde İngiltere'nin çekilmesiyle birlikte İran tehdidi ile yüzleşmek zorunda kaldı. ABD'nin Basra Körfezine yerleşmesini ve Nixon Doktrinini tehdit olarak algıladı (Marr, Al- Marashi, 2018: 115).

3.4.2. Baas Partisi Dönemi Irak-Kuveyt Sınır Sorunları ve İkili İlişkilere Yansıması

Kuveyt, Irak'a yaşanan Baas darbesi sonrasında ordu ve emniyet güçlerini herhangi bir saldırıya veya olumsuz duruma karşı alarma geçirdi. Fakat 20 Temmuz'da Kuveyt Emiri, Irak Devlet Başkanı General Bekir'e bir telgraf göndererek yeni rejimi tanıdığını iletti. Kuveyt basını Irak'ta yaşanan darbenin Irak'ın bir iç meselesi olarak yorumladı. Kuveytli Dışişleri Bakanı 24 Temmuz 1968'e Al

[70] Baas Partisi, Irak dış politikasında 1968-73 yılları arasında izolasyonist bir politika izledi. Irak petrollerini millileştirdikten sonra Batıyla ticaret hacmini azalttı ve alternatif olarak Doğu bloku ülkelerine yöneldi. 1967 ve 1973 Arap- İsrail Savaşlarında İsrail'i desteklemeyi reddeden ülkeleri dost sayarak ticaretini bu ülkelerle yapmaya çalıştı. Fakat Irak'ın izolasyonist politikası özellikle petrol gelirlerinin azalmasına neden oldu ve buna bağlı olarak ülke içerisindeki ekonomik kalkınma yavaşladı. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerden temin edilen malların kalitesinde yaşanan sıkıntılar, Baas Partili yetkilileri alternatif arayışı içerisine itti ve tekrardan Batıyla ilişkilerin geliştirilmesinin yolları arandı. Bu kapsamda ABD ile ticaret hacmi 1973'te 20 milyon dolar iken, bu rakam 1976'da 500 milyon dolara çıkmış ve diğer batılı ülkelerle de paralel bir artış yaşanmıştır (Khadduri, 1978: 171-172).

[71] Irak-Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler dönemsel olarak incelendiğinde farklı politikaların izlendiği tespit edilmektedir. Irak-Kuveyt sınır sorunlarında ABD politikası genellikle 1990 Körfez Savaşına kadar itidalli bir şekilde yürümüştür. 1966'da İngiltere'nin Basra Körfez bölgesinden çekilmesiyle birlikte ABD pozisyon almaya başladı ve Irak'ın da uzun vadede Batı ile işbirliği yapmasını umduğunu açıkladı. Irak, Şubat 1963'ten Temmuz 1968'e kadar beş yıllık bir sürede, Sovyetler Birliği ile yaptığı anlaşmalarının yanı sıra Batılı ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkileri yeniden başlattı ve Batı kanadına girmek için adımlar attı. Arif Kardeşler döneminde (1963-68) Irak başbakanı ABD ve İngiltere'ye ziyaretler düzenleyerek Irak ile Batı arasındaki ekonomik-teknik işbirliğinin geliştirilmesini istedi (Al-Ajmi, 1988: 61). Fakat 1968'deki Baas Partisi darbesiyle iktidarın değişmesi sonucu Sovyet Bloğunda yer alma isteğine bağlı olarak izlenen politikalar, Irak'ın Batıyla ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Baas Partisi döneminde genel olarak Irak, Sovyetler Birliği etkisi altında olan ülkelerle ticaret ve askeri işbirliğini geliştirmeye başladı (Khadduri, Gahareeb, 1997: 90-92).

[72] Baas Partisi yöneticileri Sovyetler Birliği ile işbirliğini yeniden başlatmak için silah anlaşması yaptı. 1969 yılının ilk aylarında Bağdat'ta müzakereler başladı ve daha sonra Irak Savunma Bakanı başkanlığındaki askeri bir heyet mayıs ayında Moskova'yı ziyaret etti. Sovyetler Birliği, Irak ile 1959'da imzalanan anlaşma uyarınca Irak'a savaş uçakları ve silah tedarik etmeyi kabul ettiğini açıklandı. Irak, silahlara kısmen savunma, kısmen de diğer Arap ülkelerine yardım için ihtiyaç duyulduğunu açıkladı. O dönemde İsrail'e karşı Ürdün'de yaklaşık 12.000, Suriye'de ise daha küçük bir Irak askeri birlikleri bulunuyordu. İki ülke arasında silahlanma anlaşmasının yanı sıra ekonomik ve teknik işbirliğine ilişkin anlaşmalar da imzalandı. Sovyetler Birliği ile ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi sadece ideolojik saiklerle değil, aynı zamanda pratik amaçlar için de düşünüldü. Baas liderleri petrol endüstrisindeki Batı çıkarlarını sınırlamaya çalıştıklarından, Sovyet ekonomik yardımına ihtiyaç duyuyordu. Bu hedefe ulaşmak için 4 Temmuz 1969'da Irak petrol endüstrisinin geliştirilmesine yönelik anlaşma imzalandı. Daha sonra 1970'te iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğini denetlemek için kalıcı bir Sovyet-Irak komitesi kuruldu. Ayrıca çeşitli teknolojik, kültürel ve eğitim alanlarında teknik düzeyde işbirliğinin geliştirilmesinin yolları arandı (Khadduri, 1978: 143-144).

Rai gazetesine verdiği demeçte; Irak'ta yaşananların bir iç mesele olduğunu, iyi komşuluk ilişkisi içerisinde ikili ilişkileri geliştirmek istediklerini ifade etti. Kuveytli yetkililere göre darbeyi yapan Baas subayları ve diğer milliyetçi subaylar arasında bir anlaşmazlık yaşanabilirdi. Ayrıca Kuveytli yetkililer, yeni Irak yönetimi sınır sorunlarının çözümü konusunda önceki yönetimle aynı görüşte olacaklarını düşündüler. Diğer taraftan ise Kuveytli yetkililer darbeyi gerçekleştiren General Bekir'i, 1963 yılında Irak-Kuveyt arasında imzalanan anlaşmanın mimarlarından birisi olarak gördü. Irak'ın Kuveyt'ten bağımsızlığının tanınması karşılığında 30 milyon pound kredi almasındaki heyetin başında General Bekir'in olduğunu ileri sürdüler. Kuveyt gazetelerinden birisi olan Al-Rayaam (al-Rai al Amm) 23 Temmuz'da Irak Devlet Başkanı General Bekir ile ilk röportajı yapan basın kuruluşu oldu. General Bekir, Irak-Kuveyt ilişkilerinin iyi olacağını umduğunu, Kuveyt Şeyhinin kendilerini kutlayan ilk devlet başkanı olduğunu belirtti. Irak-Kuveyt'in kardeş olduğunu ifade eden Bekir, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilme gerektiğini söyledi (FCO 8/627: 22-24).

İngiltere'nin Kuveyt büyükelçiliğinin İngiliz Hükûmetine gönderdiği 3 Eylül 1968 tarihli belgede Irak-Kuveyt sınır sorunlarının çözümüne yönelik gelişmelerin mevcut durumu ele alınmıştır. Belge de Irak'ta gerçekleşen 17 Temmuz 1968 Baas Darbesi sonrasında yönetimi ele geçiren General Ahmet Hasan Bekir liderliğindeki Devrim Komuta Konseyi ülkeyi yönetmekte idi. Darbeden sonra ülke içindeki istikrarsızlık durumu nedeniyle Irak, dış politikada henüz bir varlık gösterememekte, bu nedenle Irak-Kuveyt sınır sorunlarına yönelik herhangi bir ilerleme kaydedilmedi (FCO 8/627: 12). Kuveytli yöneticiler yeni Irak Devlet Başkanı Ahmed Hasan Bekir'in Ekim 1963'te Kasım'ın yayılmacı politikasına karşı geldiğini düşündüler ve sınır sorunlarının çözümü konusunda iyimser tutum içerisinde oldular (Schofield, 1991: 113). İkili ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında 9 Eylül 1968'de Kuveyt Dışişleri Bakanı ile Irak Dışişleri Bakanı Kahire'de ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunu görüşmek için bir araya geldi. Toplantıda iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alanda iş birliğinin arttırılmasına yönelik ortak görüş ortaya çıksa da iki ülke arasındaki sınır sorunlarının çözümüne yönelik herhangi bir görüşme gündeme gelmedi (FCO 8/627: 4).

1968 Baas Partisi darbesinden sonra iki ülke arasındaki sınır sorununa ilişkin ilk müzakereler 1969'un başında oldu fakat görüşmede İran-Irak ilişkilerinde yaşanan gerilimler öne çıktı. İngiltere, Ocak 1968'de Basra Körfezindeki Arap şeyhliklerine yönelik uzun süredir devam eden korumasını sonlandıracağını açıkladıktan sonra İran'ın bölgedeki politikalarında değişiklik gözlendi. İran, 1937'de Irak ile imzaladığı Tahran anlaşmasına yönelik eleştirilerini dillendirmeye başladı. Şatt'ül Arap su yolunda Irak'ın etkisinin fazla olduğunu belirten İranlı yetkililer bu durumun adil olmadığını, İran'ın dezavantajlı pozisyonda bulunduğunu öne sürerek daha fazla alan talep ettiler. Irak ise bu duruma karşı çıkarak aslen Arap olan Huzistan eyaletinin üzerinde hak iddia etti. Ayrıca Irak tüm karasularında bulunan veya geçiş yapan İran gemilerinin bayraklarını indireceklerini, gemilerde bulunan İran vatandaşlarının karaya çıkmasını zorunlu hale getirdi. Bu durum üzerine İran Şahı 19 Nisan 1969'da 1937 tarihli Tahran Anlaşmasından tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı ve askeri

birliklerin sınıra konuşlanması emrini verdi. Ayrıca Basra Körfezindeki Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) ait Ebu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb adalarını işgal etmesi ve adaların İran'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu açıklaması Irak'ı endişelendirdi. Buna ilaveten Şatt'ül Arap'ta seyreden tüm İran gemilerini donanmaya bağlı savaş gemilerinin eşlik edeceğini açıkladı (Khadduri, 1978: 155-156; Marr, Al- Marashi, 2018: 116). Irak ise bu duruma herhangi bir tepki vermedi ve Basra Körfezine çıkış için Umm Kasr üzerinden Khor Abdullah, Khor Zubair'i kullanmayı planladı. Bu durum ise Kuveyt ile yeni bir gerginliği başlattı. Bu nedenle, Nisan 1969'da Savunma ve İçişleri Bakanlarının başkanlık ettiği üst düzey bir Irak heyeti Kuveyt'e gitti. Kuveyt Hükûmeti'ne, Irak'a yaklaşmakta olan İran saldırısı hakkında bilgi verdiler ve Arap dayanışması adına yakın zamanda inşa edilen Umm Kasr limanını korumak için Kuveyt-Irak sınırının her iki tarafına kuvvet yerleştirmesine izin verilmesini istediler (Schofield, 1991: 115-116; Khadduri, Ghareeb, 1997: 72-78). Karşılık olarak ise Kuveyt'e kuvvetlerini Basra yakınlarına veya Irak'taki herhangi bir yere konuşlandırması için tesis teklif ettiler. Bu durum Kuveyt'i İran'a karşı pozisyon almaya zorlamakta idi. Kuveyt, Irak'a asker konuşlandırmayı kabul etmedi fakat Irak birliklerinin Kuveyt sınırına konuşlanmasına gönülsüzce razı oldu. Irak-İran gerilimi kısa sürede yatışsa da Irak askerleri kalmaya devam etti (Abidi, 1991: 138).

2 Mayıs 1972'de Irak Dışişleri Bakanı Murtaza Sadi Abdülbaki Kuveyt'e resmi bir ziyareti gerçekleştirdi ve ziyaret sırasında, sınırlar sorununun sona erdirilmesi de dahil olmak üzere iki ülke arasındaki ikili ilişkileri görüştü. Iraklı bakan, Kuveyt'in Irak Hükûmetinin taleplerini kabul etmesi koşuluyla, sınır sorununu her iki ülkeyi de tatmin edecek bir şekilde çözüme kavuşturmada istekli olacağını belirtti. Irak Hükûmetinin talepleri ise; Irak ve Kuveyt arasında Körfez meselelerinde siyasi düzenleme, Irak'ta Kuveyt sermayesinin yatırımı, Iraklı iş gücünün Kuveyt'e girmesine izin verilmesi, Irak ve Kuveyt arasındaki askeri iş birliği ve son olarak Irak için stratejik bölgeler olan Varbah, Bubiyan ve Kuveyt'in kuzey kesiminde 4km genişliğindeki alanın kendilerine bırakılarak buraya kurulacak olan askeri üslerin engellenmemesi idi. Ayrıca Kuveyt'in güvenliğinin Irak tarafından garanti altına alınması önerildi. Irak, bu taleplerin kabul edilmesi karşılığında 1932 ve 1963 anlaşmalarının tanıyacağını belirtti (Schofield, 1991: 116).

Irak, Kuveyt'e karşı kullandığı sınır sorununu, siyasi, ekonomik ve jeostratejik amaçlar elde etmek için baskı aracı olarak kullanmaktadır. Çünkü Irak'ın Rumaila petrol sahasında büyük miktarda yeni petrol yataklarının keşfetmesiyle birlikte, Basra Körfezine erişimde derin limanlara ihtiyaç duymaya başladı. Bu yeni keşifler, Irak'ın Umm Kasr limanını daha da önemli hale getirdi ve böylece limanı genişletmeyi, artan petrol üretimini ihraç etmenin alternatif yollarını bulmaya çalıştı. Sonuç olarak Iraklı yetkililer Kuveyt'e topraklarının bir kısmını, özellikle de Varbah ve Bubiyan adalarını bırakması için baskı yapmaya başladı. Iraklı yetkililer, derin su limanları olmadığı için Bubiyan adasına inşa edecekleri yeni bir derin su limanı ile petrollerini ihraç edebilecekti. Kuveytli yetkililer ise Bubiyan adasının sularının çok sığ olduğunu, derin suların Kuveyt körfezinde olduğunu belirtti. Kuveyt'in buradaki temel endişesi, Irak-İran arasındaki gerginliğin kendi topraklarına sıçramasıdır. Bunun yanı

sıra Kuveyt, Irak petrollerinin Kuveyt limanlarından ihraç etmek için petrol boru hatlarının inşa edilmesine izin verebileceklerini açıkladı. Iraklı yetkililer bu öneriyi kabul etti ve petrol boru hatları döşemek için proje çalışmasına başladılar. Ancak proje sürecinde Irak'ın öne sürdüğü şartlar, Kuveytli yetkililer tarafından egemenlik ihlali olarak değerlendirilmiş ve proje hayata geçmemiştir (Al-Mayyal, 1986: 128-130).

3.4.2.1. Irak Ordusunun al-Samita Karakolu Baskını

Al-Samita karakoluna saldırıdan önce 1 Mart 1973'te Kuveyt Dışişleri Bakanı Irak'a ziyaret gerçekleştirerek Irak-İran arasındaki Şatt'ül Arap su yolundaki anlaşmazlığa binaen sınır sorunlarının çözümünü görüştü. Irak, İran'dan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Kuveyt'in kuzey sınırlarına asker konuşlandırdığı için Kuveyt endişelenmişti. Askerlerin geri çekilmesini talep etmek ve sınır komisyon çalışmalarını başlatma niyetiyle giden Kuveytli bakan herhangi bir olumlu sonuç alamadı. 20 Mart 1973 Al-Samita Polis karakoluna Irak güçlerinin düzenlediği saldırıda iki ülke arasındaki ilişkiler bozuldu. İngiltere'nin Bağdat Büyükelçiliğinin 29 Ağustos 1973'te İngiliz Dışişleri Bakanlığına yazdığı belgede Irak'ın Kuveyt'e yönelik sınırların çizilmesi konusunda baskı uyguladığını, Iraklıların tüm kozları elinde tuttuğu belirtilmiştir. Irak, sınırların çizilmesi konusunda hızlı hareket ederek Varbah adasının kiralanmasını talep etmektedir. Ayrıca belge de Bubiyan adasının dahi Kuveytlilerden alınabileceği ifade edilmiştir. İngiliz yetkili zamanın Irak lehine olduğu, Irak'ın Umm Kasr limanını güvence altına almak için adalara ihtiyaç duyduğunu, Kuveyt'in ise sınırın tam olarak çizilmeden önce herhangi bir taviz vermeyeceği görüşünü iletmiştir. Irak'ın ekonomik olarak büyümesi ve çevresel faktör olarak İran'ı tehdit olarak algılanması, Basra Körfezine erişimde Irak'ın jeopolitik ve jeostratejik olarak bir çıkmazda olduğunu göstermektedir (FCO 8/1992: 12-14).

Umm Kasr limanının altındaki kara sınırının doğu ucunun yaklaşık iki mil güneybatısında yer alan Kuveyt sınır karakolu al-Samita'ya 20 Mart 1973'te Irak Ordusunun saldırısı, Kuveyt tarihindeki en önemli münferit olayı temsil ediyordu. Samita karakoluna saldırı iki açıdan Kuveyt için önemli olmuştur. Birincisi, Kuveyt'in bağımsızlığından bu yana Kuveyt vatandaşlarının ölümüyle sonuçlanan ilk sınır çatışmasıydı. Son ölümlü Kuveyt-Irak çatışması da Kuveytli muhafızların Iraklı bir polis memurunu vurarak öldürdüğü 1954 yılına kadar al-Samita yakınlarında yaşanmıştı. Kuveyt'in bu aşamada Samita veya Umm Kasr'da sınır karakolları yoktu (Schofield, 1991: 117-118).

Al-Samita sınır karakolu Kuveyt bölgesinde yer alıyordu ve emniyet güçleri ile ordu birlikleri tarafından sınırları korumak için kullanılıyordu. İngiltere'nin Kuveyt elçisinin 11 Nisan 1973 tarihli hazırladığı bir belgede Irak'ın al-Samita karakoluna saldırmadan önce bir topçu bataryası ile destek piyade birliklerinin Samita karakolunun kuzey doğusundaki yüksek bir tepeye mevzilendiği belirtilmektedir. Umm Kasr bölgesinin güneyinde sınırın Irak tarafında zırhlı birliklerin olduğu, burada askeri bir kampın kurulduğu ifade edilmektedir. Al-Samita karakolunu ablukaya alan Irak ordusu, Kuveyt ordusunun karakola erişimini kesmiştir (FCO 8/1992: 114). Irak güvenlik güçleri, sınır

karakolunu devralmak istemiş fakat Kuveytli yetkililer bu duruma karşı çıkınca çatışma yaşanmıştır. Her iki taraftan da kayıpların yaşandığı çatışma sonucunda Irak ordusu bölgeyi kontrol altına almıştır. Bu durum karşısında Kuveyt'te olağanüstü durum ilan edildi ve Kuveyt ordusu alarma geçirilerek sınır bölgesine gönderildi. Olayın Kuveyt topraklarının iki mil içinde gerçekleştiğini açıklayan Kuveytli yetkililer, Irak sınırının kapatıldığını açıkladı. Kuveyt radyosu, Irak askeri birliğinin Şafak öncesi bir baskında al-Samita'taki bir Kuveyt polis karakolunu işgal ettiğini ve Irak'ın Umm Kasr limanı yakınlarındaki bir sınır karakolunu bombaladığını söyledi. Dört Kuveytli sınır muhafızının yaralandığı ve birkaç kişinin de kayıp olduğunu duyurdu. Irak Hükûmeti ise Bağdat radyosu aracılığıyla yaptığı açıklamada ilk Kuveytlilerin ateş etmeye başladığını, Irak birliklerinin ateşe karşılık vermek zorunda kaldığını, iki Irak askerinin öldüğünü, iki askerinin de yaralandığını söyledi. Ayrıca, olayın iki Hükûmetin sınırlarını çizmek için birbirleriyle temasa geçtiği bir zamanda meydana gelmesinden duyduğu üzüntüyü ifade etti. Bölgedeki İngiliz yetkililer göre Irak, nihai bir anlaşmaya varmadan önce mümkün olduğu kadar çok sınır bölgesini işgal etmeyi amaçladı. Irak'ın Kuveyt'in İran ve Suudi Arabistan ile olan dostluğundan memnun olmadığını belirten yetkililer, Irak ve İran, Basra Körfezi bölgesinin kontrolü konusunda mücadele ediyordu ve Bağdat, Kuveyt ve Suudi[73] rejimlerini İranlılarla gizli anlaşma yapmakla suçladı (New York Times, 21 Mart 1973). Bunun yanı sıra Kuveyt Şeyhinin 30 Mart'ta al-Havadis (al-Haqadith) gazetesi ile yaptığı röportajda, Irak askerlerinin Nisan 1969'dan beri Kuveyt topraklarında olduğunu, bu durumu istemsizce kabul ettiğini ifade etmiştir. 1969'da İran – Irak arasında 1937 tarihli Şatt'ül Arap anlaşmasına yapılan eleştiriler doğrultusunda Irak'ın Umm Kasr'ın güneyindeki Kuveyt topraklarına konuşlanmasını protesto ettiklerini fakat kardeşlik ilişkilerinin ve iki ülke arasındaki dayanışmanın bozulmaması için bir şey demediklerini belirtti (FCO 8/1992: 115).

Irak Hükûmeti, Kuveyt'ten Samita karakolundan 10km geriye doğru çekilmesini istedi. Kuveytli yetkililer bu isteği reddederek olayı Arap Birliği'ne taşıdı ve Irak kuvvetlerinin *Vantage Operasyonu* esnasında Arap Birliği tarafından çizilen ve o dönemden itibaren sınır olarak kullanılan hatta Irak'ın uymasının talep edilmesini istedi. Arap Birliği üyesi ülkelerden Mısır, Sudan ve Filistin'den arabulucular gelerek iki ülke arasındaki sorunun büyümeden çözülmesi konusunda arabuluculuk faaliyeti başladı. Arap Birliği yetkilileri iki ülke arasındaki gerginliğin sadece Arap düşmanlarına yarayacağını belirterek sorunun çözülmesini istediler. Kuveyt, ordu birliklerinin sadece ülkeyi

[73] Suudi Arabistan, Irak-Kuveyt arasında yaşanan çatışmayla ilgili herhangi bir pozisyon almadı. Suudi Arabistan Irak'ın Kuveyt'e yönelik eylemlerini dikkatle izlemesine rağmen Kuveyt'e yönelik doğrudan bir destek vermekten kaçındı. Çünkü Irak-Suudi Arabistan sınırı da hâlihazırda netleştirilmemiş, Irak'ın kendilerine yönelik olası tepkisinden çekindi. Suudi Arabistan yaptığı açıklamada, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasından derin endişe duyduklarını, bunun Arap halkları için iyi bir durum olmadığını belirtti. Suudi Arabistan'ın bu politikayı izlemesinde Yemen'de yaşanan karışıklığında etkisi bulunmaktadır. Yemen-Suudi Arabistan sınırında yaşanan istikrarsızlığın Irak-Suudi Arabistan sınırında olmasını da istememektedir. Bu yüzden Suudi Arabistan'da Irak sınırına asker sevk etmiştir. Diğer taraftan İran basınında çıkan haberlerde İranlı yetkililer bu saldırıyı kınamış, Irak'ın yaptığı bu saldırı ile Körfezde nüfuz kazanmaya çalışmakla suçlanmıştır. İranlı yetkililer, Kuveyt'in yardım istemesi durumunda bunu değerlendireceklerini, Basra Körfezine kıyıdaş devletlerin egemenliğini sağlamalarında yardımcı olacaklarını açıklamıştır (FCO 8/1992: 125, 133).

savunma amaçlı sınırda bulunduğunu belirtse de Iraklı yetkililer, Kuveyt'i saldırgan göstermeye çalıştı. Her iki tarafın 7 Nisan'a kadar sınıra yığınak yapmasıyla tırmanan gerginlik silahlı çatışma riskini de arttırdı. Fakat olayın sakinleşmesi için Kuveyt Ordusu Samita karakolunu boşaltmaya karar verdi. Kuveyt'in bu davranışı sonucunda Irak ordusu da sınırdan geri çekilmeye[74] başladı ve olası çatışma önlenmiş oldu. Diğer taraftan Kuveytli yetkililer, Irak ile olan sınırın kapatılmasına binaen Kuveyt'teki Irak Haber Ajansı ile Irak Ticaret Merkezi'nin faaliyetini askıya aldı. Ayrıca belgeleri eksik olan Iraklı iş adamlarını ülkeden çıkardı. Kuveyt bu eylemleri yaparak Irak'a tepki göstermek istedi ve sorunun çözümü için iki ülke arasındaki sınırın 1963 anlaşması çerçevesinde çizilmesini talep etti. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada 6-7 Nisan'da Irak Dışişleri Bakanı iki ülke arasındaki gerginliğin azaltılması için Kuveyt'i ziyaret etti fakat herhangi bir gelişme olmadı. Çünkü Irak tarafı, Kuveyt'in

[74] Irak'ın Samita karakolundan asker çekmesinde Sovyetler Birliği'nin de baskısı olmuştur. Sovyetler Birliği, Körfez'deki çatışmanın kendi alanını sınırlandıracağını ön görmüştü. İran'ın hali hazırda Batının desteğiyle alan bulması ve Irak'a yönelik genişleme çabaları, Sovyetlerin daha fazla gerilimi yükseltmemek adına devreye girmesiyle sonuçlanmıştır. Saddam Hüseyin'de Sovyetler Birliği'ni överek, emperyalizm ve Siyonizm'le mücadele de Irak'a destek verdikleri için teşekkür etmiştir. Emperyalizmle mücadele için Sovyetler Birliği'nin desteğine ihtiyacı olduklarını belirten Saddam Hüseyin, Irak'ın politikasını sorgulayanları da eleştirmiştir. Sovyetler Birliği Irak'a ciddi anlamda silah satmakta ve körfez politikasında önemli bir oyuncu olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda Sovyet donanmasının başkomutanı Amiral Sergei Gorshkov, 3-11 Nisan 1973 tarihlerinde Umm Kasr limanında demirleyen bir Sovyetler Birliği donanma unsurlarını ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esasında Irak'ın Kuveyt'e yönelik baskılama yaptığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Irak, Kuveyt'e baskı yaparak Varbah ve Bubiyan adalarını istemekte, Khor Abdullah boyunca 4km'lik bir sahil şeridinin kendilerine bırakılmasını talep etmekteydi. Iraklı yöneticiler, Sovyetler Birliği'nin donanmasının Umm Kasr'da bulunmasını kendi lehlerine kullanmak istese de Sovyetler Birliği yetkililerine göre bu ziyaret daha önceden planlanmıştı ve krizle ilgisi yoktu. Nitekim Sovyetler Birliği, Irak'a baskı yaparak askerlerinin Kuveyt'ten çekmesini sağlamıştı (Smolansky, Smolansky, 1991: 173-180).

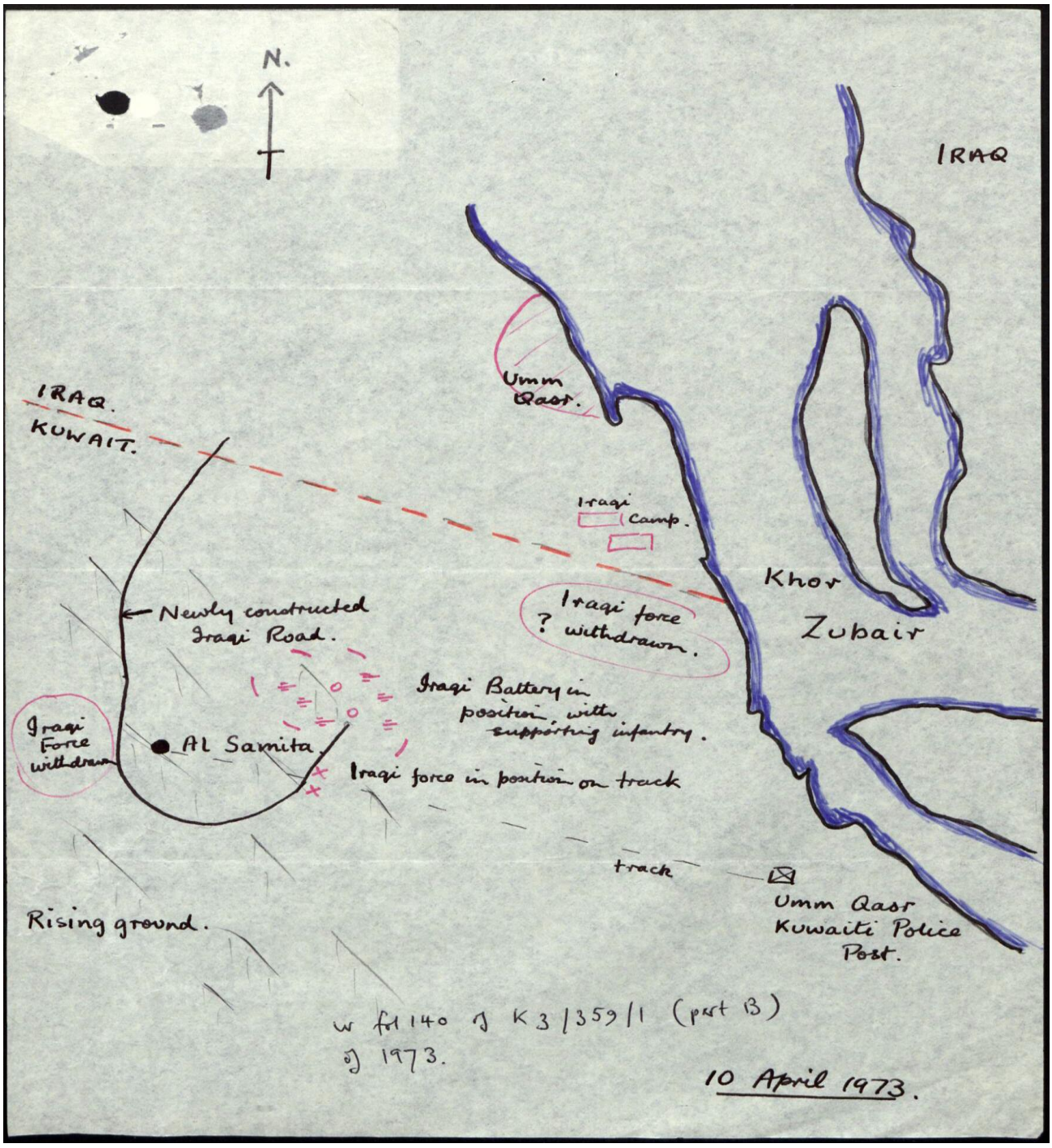
20 Mart 1973'te Irak-Kuveyt arasındaki sınır çatışmasından bir gün önce Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin Moskova'ya resmi ziyarette bulunmuştu. Irak, ABD'nin İran'ı desteklemesinden ötürü rahatsız olmakta bunun için Sovyet Birliği ile iş birliği gerçekleştirmekteydi. Bu doğrultuda Irak, Sovyetler Birliği ile 9 Nisan 1972'de Dostluk Antlaşması imzalamış, işbirliğinin geliştirilmesinin yollarını arıyordu. Saddam Hüseyin ziyaret sırasında ülkesinin Sovyetler Birliği ile Batı emperyalizmine, Siyonizme ve Orta Doğu'da barış için ABD'nin planlarına karşı çıkma gibi ortak hedeflere sahip olduğunu açıkladı. Bu açıklamayı yaparken, iki ülkenin de Komünist ve Baas Partisinin sosyal değişimi devrimci yöntemlerle gerçekleştirmeyi ve kolektivist bir ekonomik sistemi benimsediğini belirtti. Çünkü Baasçı sosyalist fikirler ve uygulamalar Sovyetler Birliği liderliğine yabancı olmadığını vurguladı. O dönemde, Sovyetler Birliği'nin Irak'a askeri destek sağlaması karşılığında, Irak'ın Sovyetler Birliği'ne bazı avantajlar sağlayacağı, bunlardan birinin bölgede seyreden Sovyet deniz kuvvetlerine tesisler sağlamak için Umm Kasr limanında konuşlanabileceği ön görülmüştü. Sovyetler Birliği Irak'ın Basra Körfezindeki pozisyonun güçlenmesi için Irak'ı desteklemektedir. Irak, Varbah ve Bubiyan adalarını almak, Basra Körfezinde etkin güç olmak ve Suudi Arabistan ile İran'a karşı koymak için Sovyetlerin yardımına ihtiyaç duyuyordu (Al-Mayyal, 1986: 146; Khadduri, 1978: 143-144). 9 Nisan 1972'deki Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın ardından Sovyetler de Irak petrolüyle ilgileniyordu ve birbirini izleyen Irak rejimlerini Batılı petrol şirketlerini millileştirmeye teşvik etti. Örneğin, Haziran 1972'de Bağdat, Batı'nın sahip olduğu Irak Petrol Şirketi'ni (IPC) millileştirdikten sonra bir boykotla karşı karşıya kaldığında, Moskova Irak petrolü için alternatif bir pazar sağladı ve Irak'ın güney petrol sahalarının geliştirilmesine ve üretilmesine yardım etti. Bu arada ABD'nin Irak Petrol Şirketinde %23,75 hissesi vardı. Sovyetler Birliği'nin buradaki amacı Irak'ı batı bloğundan uzaklaştırarak kendine bağımlı hale getirmek ve Irak petrolü ve jeopolitiği üzerinde hakimiyet kurmaktı. SSCB, Irak Hükûmeti tarafından Rumaila petrol sahasının geliştirilmesine yardım etmesi için davet edilmişti ve böylece Sovyet'in Körfez petrol endüstrisindeki ilk önemli müdahalesini sağlamış oldu. Bu kapsam da 1958 ile 1975 arasında, Sovyetler Birliği ve Irak arasında milyarlarca dolarlık silah anlaşması imzalanmıştır (Gibson, 2015: VII, 4; Tripp, 1997: 203-206). Diğer taraftan Sovyetler Birliği, Orta Doğu'daki Suriye-Irak gibi müttefikleri için de dengeleyici rol üstlenmiştir. Örneğin, Suriye, Irak-Kuveyt sınır sorununda Kuveyt'in tarafını tutunca Irak-Suriye ilişkileri gerilmişti. Sovyetler Birliği, harekete geçerek tarafların olası bir çatışma sürecine girmesini engellemiştir (Golan, 1990: 150).

ileri sürdüğü 1963 anlaşmasının tanınması isteğini reddederek 1932 ve 1963 tarihli anlaşmaların usulüne uygun olarak onaylanmadığını, Varbah ve Bubiyan adaları karşılığında sınırın yeniden çizileceğini açıkladı. Ayrıca Iraklı yetkililer Umm Kasr limanının faaliyet alanını genişletmek istemekte, Irak'ın ekonomik kalkınmasında Basra ve Rumaila petrol sahaları önemli bir ekonomik güç olduğunu düşünmekte idi (FCO 8/1992: 26-29).

7 Nisan 1973 tarihli *The Economist*'in bir haberinde Irak-Kuveyt sınır sorunları ele alınmıştı. Habere göre Kuveyt, Iraklı askerlerin sınırdan geri çekilmediği müddetçe müzakerelerin başlamayacağını belirtmişti. Irak ise askerlerini sınırdan çektiğini ileri sürmüştü. Esasında Irak için bu bölgedeki sınır değişikliği daha önce belirtildiği gibi stratejik önemi olan bir durumdur. Irak'ın bir körfez devleti olmasına gerektiğine inanan Baas yönetimi, Kuveyt'e ait olan adaları ele geçirerek Umm Kasr limanı ve diğer limanların güvenliğini sağlayarak petrol ihraç konusunda herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmak istememektedir. Eğer Irak Bubiyan adasını ele geçirebilirse derin su limanı inşa edebilir ve Rumaila sahasındaki zengin petrol kaynaklarını daha güvenli ve hızlı bir şekilde uluslararası piyasaya verebilirdi. Böylece Irak, diğer ülkeler gibi güçlü ve önemli bir petrol ihracatçısı olabilir. Bunun yanı sıra *The Economist* haberinde Varbah ve Bubiyan adalarının Irak askerlerince kontrol edildiğini belirtse de bu haber bölgedeki İngiliz temsilcileri tarafından yalanlanmış, Irak ordusunun adalarda olmadığı belirtilmiştir (FCO 8/1992: 96).

13 Nisan 1973'te Al-Rayaam (al-Rai al Amm) gazetesi Kuveyt Dışişleri Bakanının Beyrut gazetesine al-Sayyad'a verdiği röportajı haberleştirdi. Habere göre Kuveytli bakanının Iraklı mevkidaşı ile sınır sorunlarının çözümü için yaptığı müzakerelerin başarısız olduğunu, Iraklı bakanın sınırları müzakere etmesinin yetkisi dahilinde olmadığını belirtmiştir. Fakat Irak Dışişleri Bakanı, sınır sorunlarının çözümü için Varbah ve Bubiyan adaları ile bunların kıyı şeridi üzerinde Irak Hükûmetinin hak iddia etme yetkisine sahip olduğunu iletti ancak Kuveyt Dışişleri Bakanı bu iddiayı reddederek mevcut anlaşma şartları temelinde Irak-Kuveyt sınırlarının çizilmeden önce herhangi bir talebin kabul edilmeyeceğini söyledi. Bu duruma Irak'ın olumlu yanıt vermesi halinde Kuveyt'in her konuda görüşmeye hazır olacağını ifade eden Kuveytli bakan, Bubiyan adasının asla tartışma konusu olamayacağına dikkat çekti. Varbah adasına gelince, Kuveyt'in barışçıl amaçlarla kullanılması şartıyla bir anlaşmaya varılmasını kabul edeceğini, bunun ise ancak Kuveyt ile Irak arasındaki sınırların çizilmesinden ve adanın Kuveyt'e ait olarak tanınmasından sonra gerçekleşebileceğini de sözlerine ekledi. Yine 12 Nisan 1973'te Al-Hadaf gazetesi Irak-Kuveyt sınır müzakere heyetinin tutumunu haberleştirmiştir. Buna göre Kuveyt heyeti Irak'ın tutumu karşısında sınırların çizilmesi için Arap Birliğine gidebileceklerini belirtmiştir (FCO 8/1992: 70-74).

Harita 9: Al-Samita Karakoluna Yapılan Saldırının Haritası

İngiltere'nin Kuveyt elçisinin Al-Samata olayına dair İngiliz Dışişleri Bakanına gönderdiği raporda yer alan harita 12 Nisan 1973, Kaynak: FCO 8/1992: 116

19 Nisan 1973 tarihli Kuveyt Bakanlar kurulunda Irak'ın ileri sürdüğü talepler görüşülmüştür. Umm Kasr limanından Varbah ve Bubiyan adaları ile 8 km'lik bir alanın kendilerine bırakılmasını belirten Irak'a karşı bu durumun kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır. Kuveytli yetkililer Irak'ın müzakere için

eli yüksekten açtığını, ilerleyen zamanlarda ortak noktada anlaşacaklarını düşünmüşlerdir (FCO 8/1992: 100).

29 Nisan 1973'te Irak Hükûmeti Kuveyt'e bir nota göndererek, sınır anlaşmazlığını önceki talepleri doğrultusunda tartışmayı teklif etti. Sınır anlaşmazlığı çözümünü sadece Irak ve Kuveyt'in çıkarları doğrultusunda değil, Arap dünyasının çıkarlarına da hizmet edecek şekilde belirlenmesini önerdi. Kuveyt ise 5 Mayıs 1973'te verdiği cevapta Irak'ın ideolojik saiklerle belirlediği Arap dünyası bölümünü görmezden geldi ve 1932, 1963 tarihli uluslararası anlaşmalar çerçevesinde müzakere etmeyi kabul etti. Irak ise belirtilen bu anlaşmaların anayasa prosedürlere göre onaylanmadığı için reddetti (Finnie, 1992: 154-155).

19 Temmuz 1973'te Saddam Hüseyin, düzenlediği bir basın toplantısında komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmek istediklerini, Kuveyt sınırında bir hata yapıldığını açıkladı. 20 Ağustos 1973 tarihinde Kuveyt Şeyhinin Irak'ı ziyareti esnasında sorunların çözümüne yönelik görüş alışverişinde bulunacağını ifade etti. 20-22 Ağustos 1973'te Kuveyt Şeyhi Irak'la ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve iki ülke arasındaki sorunların giderilmesi için Irak'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret sonrasında basına yapılan açıklamada iki ülkenin ulusal çıkar ve gereksinimleri doğrultusunda sınır sorununun görüşüldüğü fakat herhangi bir anlaşmanın sağlanamadığı ifade edildi. Ayrıca, sınırların yeniden çizilmesi ve nihai kararın verilmesi için üst düzey toplantıların sürdürülmesi konusunda mutabık kaldıkları belirtilmiştir. Yine Kuveyt radyosuna yapılan açıklamada Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının çözümüne yönelik herhangi bir anlaşmaya varılamadığı, sorunun çözümü konusunda iki ülkenin temasta kalması kararlaştırılmıştır. Iraklı yetkililer Varbah ve Bubiyan adasının yanı sıra Umm Kasr limanının güneyindeki 8km'lik bir alanın (bazı yerlerde 4km) kendilerine kiralanmasını şart koştuğunda Kuveytli yetkililer masadan kalkmıştır. Iraklı yetkililerin Varbah ve Bubiyan adası ile çevresini istemesinde derin su limanına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Irak'ın mevcut limanlarının petrol ihraç etmede yetersiz kalması, Umm Kasr limanının güvenliğinin sağlanması içinde belirtilen yerlerin Kuveyt'ten kiralanması gerekiyordu. Bu yüzden Samita karakolu baskınındaki temel amaç belirtilen yerlerin kontrol altına alınabileceği mesajı idi (FCO 8/1992: 26-30).

Diğer taraftan ziyarette iki ülke arasında ekonomik, tarımsal, petrol, kültürel, teknik ve bilgi alanında ikili anlaşmaların yapılması, karşılıklı çıkar ve hedeflerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulduğu ifade edilmiştir. Özellikle petrol alanındaki kaynakların korunması için iki ülkenin ortak çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Dış politika konularında ise Filistin davası ve İsrail'e karşı birlikte hareket edilmesi, emperyalizme karşı durulması gibi konularda ortak düşünceler açıklanmıştır. İngiltere'nin Kuveyt büyükelçiliği ise Kuveyt Şeyhinin Irak'a yaptığı ziyarette zayıf pozisyonda olduğu, Irak'ın emelleri, prestij, savunma ve ticari avantajı nedeniyle Körfez'de etkin bir güç olduğunu

değerlendirmiştir. Irak'ın Kazzar[75]'ın darbe teşebbüsü sonrasında Kuveyt Şeyhinin ziyaretini kabul etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi olarak yorumlanmıştır (FCO 8/1992: 21).

3.4.3. Irak-İran Savaşı Öncesi Irak-Kuveyt Sınır Çizme Girişimi

16 Ekim 1974'te Kuveyt basınında çıkan bir haberde Ulaştırma ve Maliye Bakanlığından oluşan Irak heyetinin Kuveyt heyeti ile yaptığı görüşmede Irak'ın Kuveyt'in limanlarını kullanması yönünde anlaşmanın sağlandığını, kara ve deniz taşımacılığında iş birliğine gidileceğini yazdı. *Kuveyt Times* gazetesinde, anlaşmanın iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının çözümüne yönelik önemli bir adım olduğu iddia edildi. Bu arada Irak Devlet Başkanı General Bekir'in Kuveyt Şeyhi'ne gönderdiği mektupta iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilme ve sorunların çözümü için iş birliğine hazır oldukları belirtilmiştir (FCO 8/2193: 19).

İngiltere'nin Beyrut Büyükelçisinin İngiliz Dışişlerine 21 Kasım 1974'te yazdığı bölgesel değerlendirme raporunda Irak-Kuveyt sınırına ilişkilerine yönelik gelişmeleri de ele almıştır. Rapora göre Kuveyt-Irak sınır anlaşmazlığının çözümü konusunda Kuveyt'in iki yıl önce Kuveyt Başbakanı'nın Bağdat ziyaretinden bu yana beklenen Saddam Hüseyin'in Kuveyt ziyaretine ilişkin düzenlemeleri sonuçlandırmak üzere Bağdat'taki Büyükelçisini istişare için geri çağırdığı belirtilmektedir. Kuveyt Emiri ve Saddam Hüseyin Rabat'ta sınır anlaşmazlığının çözülmesi gerektiği konusunda anlaşmışlardı. Irak mallarının Kuveyt limanlarına boşaltılmasına izin veren son anlaşmanın ardından herhangi bir zorluk beklenmiyordu (FCO 8/2155: 18). İki ülke arasındaki ticari anlaşma uygulanmaya başladı. Fakat Aralık 1974'te, Kuveyt'teki İngiliz elçiliğinin İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir belgede ise Irak askerlerinin Kuveyt sınırından 6 km derinliğinde ilerlediği, Kuveyt Hükûmeti Mısır başta olmak üzere Arap Birliği üyesi ülkelerden destek talep ettiği yazıldı. Bu gelişmeler üzerine Kuveyt ordusu alarma geçerek Irak Orduna karşı mücadele etmek için hazırlıklarına başladı. Irak ordusu 1973'teki Samita karakolu baskınına benzer bir operasyon yürütmekte, Umm Kasr sınır noktasından güneye doğru alanı kontrol altına almaya çalıştı. Irak Savunma Bakanlığı yaptığı açıklama, operasyonun yetkisiz bir subay tarafından kendi inisiyatifi ile yaptığını, Irak'ın Kuveyt'in sınırları işgal etmek gibi bir politikasının olmadığını belirtti (FCO 8/2193: 13-15).

[75]Arap diplomatik kaynakları ve gazetelerine göre, Irak'ın eski kamu güvenliği şefi Albay Nazım Kazzar, Bağdat'ta iktidarı ele geçirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan Bekir ve Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'i ele geçirmek veya öldürmek için Temmuz 1975'te bir darbe planlamıştı. Darbe girişimi başarısız oldu çünkü Cumhurbaşkanı Bekir'in Polonya ziyareti dönüşünde uçağın iki saatlik gecikmesi Albay Kazzar'ın planını bozdu. Plana göre Albay Kazzar, Bağdat Havalimanındaki salonu havaya uçuracaktı. İran'a geçme umuduyla güneye doğru kaçan Kazzar, Irak Savunma Bakanı ve İçişleri Bakanını rehin aldı. Irak Savunma Bakanı, Albay Kazzar'ına adamları tarafından öldürülürken, Irak İçişleri Bakanı yaralandı. İran'a doğru kaçan Kazzar'ın peşine düşen Irak ordusuna İranlı askerler ateş açarak Albay Kazzar'ın yakalanmasını engellemeye çalıştı. Ancak albay ve yaklaşık 20 adamı çok sayıda Iraklı asker ve iktidardaki Baas partisinin silahlı üyeleri tarafından yakalandı. https: //www.nytimes.com/1973/07/05/archives/delaying-of-iraqi-leaders-plane-reportedly-upset-plans-for-coup.html

1975 yılında İran-Irak arasındaki Şatt'ül Arap anlaşmazlığının çözümü için Cezayir'de imzalanan anlaşma sonrasında Kuveyt, Cezayir'in arabuluculuğunda iki ülke arasındaki sınır sorunlarının da çözülmesini istedi. Kuveytli yetkililer anlaşma olması için Umm Kasr limanının güvenliğinin sağlanması ve körfeze ulaşımda Irak'a taviz verebileceği dair bilgi İngiltere'nin Kuveyt elçisinin 22 Mart 1975 tarihli raporunda yer almaktadır. Ayrıca raporda, Irak'ın Kürt meselesi yanında İran ile olan sorunu da çözdükten sonra Kuveyt'e yönelik sert güce başvurabilir notu da yer almaktadır. Irak'ın Umm Kasr limanının erişimini kontrol etmek ve orada bir deniz üssü kurmak için baskıya devam edeceği ön görülmektedir (FCO 8/2445: 12, 14).

Şubat 1975 başlarında Körfez basınında çıkan haberlere göre Irak, Kuveyt'ten Varbah ve Bubiyan adalarının kullanımı için resmen başvuruda bulunduğu belirtildi. Irak'ın stratejik amaçlar ve yeni petrol terminali için adalara ihtiyacı olduğu ifade edilen haberde, Irak'ın donanmasını güçlendirmek istediği yazıldı. Aynı tarihlerde İngiltere'nin Bağdat askeri ataşesinin Kuveyt'e ziyareti sırasında Kuveyt Genelkurmay Başkanı ile yaptığı görüşme neticesinde hazırladığı raporda, Irak-Kuveyt ilişkilerindeki sınır sorunlarına yönelik gelişmeler yer almıştır. Buna göre Kuveyt'in doğru şartlar altında Irak'a toprak kiralamaya hazır oldukları fakat hiçbir koşulda devletin herhangi bir parçası üzerindeki egemenliklerinden vazgeçmeyecekleri belirtilmektedir. Kuveyt'in Şatt'ül Arap'tan gerek tarımsal kalkınma gerekse içme suyu temini konusunda Irak'a ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir. Sınır anlaşmazlığı sorununun uzaması durumunda Kuveytli yetkililerin Bubiyan adasının kiralık olarak bırakma isteklerinin azalacağı çünkü Kuveyt Bayındırlık Bakanlığının adayı kurutmak ve yerleşime açmak için projeler hazırladığı iddia edilmektedir[76]. Bu şartlar altında Kuveyt, Irak'a sadece stratejik kullanım için Bubiyan adasının doğu kıyısında bir şerit bırakacaktır. Kuveyt tarafının bunları gerçekleştirmek için öne sürdüğü bazı şartları vardır. İlk olarak Sör Percy Cox tarafından 1923'te çizilen ve 1932'de yeniden onaylanan sınırın kabul edildiğinin açıklanması, iyi niyet göstergesi olarak Irak ordusunun Kuveyt sınırından geri çekilmesi ve son olarak Kuveytli yetkililerin hazır bulunduğu bir toplantıda Kuveyt'in Varbah ve Bubiyan (güneyi) adaları ile sınırdan 2-3 km genişliğindeki bir kıyı şeridini kiralamaya hazır olduğunu belirtmesidir. Bu durumun gerçekleşmesi içinde Irak'ın aynı büyüklükteki bir alanı Kuveyt'e kiralayarak takas edilmiş olmalıdır. Fakat Irak'ın vereceği alan içerisinde su ve petrol kaynakları olmalıdır (FCO 8/2445: 21-24). Lakin, bu öneri hayata geçmemiştir.

[76]Kuveyt'in kuzey ve batı sınır bölgelerinin ekonomik önemi, esas olarak petrolün ve daha az ölçüde de yer altı suyu rezervlerinin dağıtımında yatmaktadır. Raudhatain'deki derin yeraltı su kaynağından günlük 5 milyon galonluk üretim söz konusudur. Raudhatain, aynı zamanda kuzey Kuveyt'teki en önemli petrol sahasıdır. 1970'lerin başından beri Kuveyt, sınır bölgelerinde ulusal egemenliği güçlendirmeyi amaçlayan kalkınma planları ve projeler yapmaya başladı. 1971'deki ilk ulusal bölge planının uygulanması, Basra'dan Kuveyt'e giden ana yol üzerinde Kuveyt-Irak sınırının hemen güneyinde uzanan Abdaly'nin küçük tarım alanının kuzey Kuveyt için ana sınır ve gümrük karakolu inşa edildi. 1979'a gelindiğinde Abdaly bölgesinde 100'den fazla çiftlik, tam anlamıyla ekonomik olmaktan çok stratejik amaçlar için kuruldu. 1970'lerin sonlarında, Kuveyt Körfezi'nin kuzeydoğu girişindeki Sabiya'yı yeni ve büyük bir şehre dönüştürmek amacıyla ilk araştırmalar yapıldı. 1983'te Sabiya yeni kentinin gelişimi için 1980'lerin sonunda 250.000 kişilik bir nüfusa sahip olacağı tahmin ediliyordu (Schofield, 1991: 123).

26 Şubat 1975 tarihli İngiliz elçiliğinin raporuna göre Kuveyt Şeyhi ve kabinedeki bazı bakanlar, Irak'ın Kuveyt'i bir gün işgal edeceğine dair derin bir endişeye sahipti. Kuveytli yetkililer Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiğinde Şeyhlik rejimini kaldıracağını yerine cumhuriyeti kuracağını düşünmektedir. Irak'ın 1961, 1969 ve son olarak 1973'te Irak-Kuveyt sınırına asker yığıp, sınırdan içeri girmeleri bu endişeye neden olmaktadır. Irak'ın Umm Kasr limanını faaliyete geçirdikten sonra daha radikal adımlar attığını belirten Kuveytli yetkililer, Irak'ın Basra Körfezine erişim ve Arap dünyasında lider olmak için petrolün gücüne inanmaktadır. Diğer taraftan Kuveyt'in Irak'a karşı caydırıcılık için etkili araçları yoktur. Kuveyt her ne kadar parasal gücüne ve ordusuna güvense de Irak Ordusu karşısında bu seçenekleri yetersiz kalmaktadır. Kuveyt, Irak'a yüklü miktarda borç vermiş, aralarındaki sınır sorunlarını bu şekilde çözebileceğini düşünmüştü fakat olaylar öyle gelişmedi. Kuveyt ordusu ise her ne kadar güçlendirilme çalışması yapılsa da Irak'a karşı 24 saat dayanabilecek bir güçte değildir. Ayrıca Kuveyt, 1971'de sonlanan İngiliz-Kuveyt anlaşmasından sonra hiçbir ülke ile ittifak anlaşması yapmadı. Kuveyt'in Arap Birliği üyeliği dışında herhangi bir ittifaka üyeliği bulunmamaktadır. Bir ülke askeri veya siyasi olarak Kuveyt'e yardım etmesinde bazı nedenler öne çıkmaktadır. Bunlar; Kuveyt'e değer verdiği için, Kuveyt'in başkasının kontrolde olmasını istemediği için ve Kuveyt'e yapılacak bir saldırının Basra Körfezinde daha büyük olayları tetiklemesinin önüne geçilmesi içindir (FCO 8/2443: 32).

2 Mayıs 1975'te Saddam Hüseyin Kuveyt gazetesi Al-Siyasa'ya verdiği röportajda Irak-Kuveyt sınırının çizilmesinde Varbah ve Bubiyan adalarını ön şart koşmaktadır. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in sınır anlaşmasına yönelik gelişmelerde hazır olması durumunda Kuveyt'i ziyaret edeceğini, Irak'ın Bubiyan adasının doğu tarafını, Varbah adasının ise tamamını ve Umm Kasr'ın güneyindeki sahil şeridinin 4km genişliğindeki alanın kiralanmasını talep etmiştir. Saddam Hüseyin, Irak ve Kuveyt'in kardeş olduğunu, Araplar arasında sınırların varlığına inanmadığını ifade etmiştir. Saddam, Irak ve Kuveyt sınır sorununu miras olarak aldı fakat kimse sınırın nereden başlayıp nerede bittiğini tam olarak bilmiyor, bu yüzden herhangi bir taraf mağduriyet yaşamasın diye sınırları tam olarak netleştirmeden çizmeye niyetlerinin olmadığını açıkladı. Kuveytli kardeşlerinin kendilerini yanlış anladığını söyleyen Saddam Hüseyin, Irak'ın kardeş Kuveyt'i işgal etme gibi bir planlarının bulunmadığını, Irak'ın olaya milliyetçi bir söylem üzerinden yaklaştığını, bu nedenle sınırlarını bu çerçevede çizeceklerini açıkladı. Saddam, iki ülke arasındaki sınırların netleştirilmesini isteyenlerin, belirttiğimiz tavizleri vermeleri durumunda sınırların çizileceğini, bu durumun Irak'ın topraklarını büyüttüğü anlamına gelmediği görüşünü paylaştı. Kuveyt Şeyhi ile Cezayir Zirve Konferansı'nda İran-Irak anlaşmasının imzalanmasından sonra görüştüğünü açıklayan Saddam Hüseyin, Kuveyt'in sınır çizmede eski anlaşmayı şart koştuğunu belirtti. Fakat Irak'ın Körfez'e erişimi ve güvenliğini sağlamak için stratejik olarak hareket ettiğini, İran-Irak anlaşmasının bir zafiyet olarak algılanmaması gerektiğini söyledi. Bu gelişmeler doğrultusunda Kuveyt Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanından oluşan bir heyet, Kuveyt Şeyhinin mesajını iletmek üzere Irak'a resmi bir ziyaret

gerçekleştirdi. Kuveyt Şeyhi daha önce belirttiği gibi Irak ile olan sınır sorununu iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde çözmek istediklerini, Irak'ın önceki Hükûmetler döneminde kabul ettiği 1923, 1932 ve 1963 anlaşmaları dahilinde bir çözüm bulmak istediği mesajını vermiştir. Kuveyt Şeyhi ayrıca, ortak ulusal bağlara sahip iki ülke arasında güçlü ilişkilerin kurulmasını istediğini belirtmiştir (FCO 8/2443: 11-15).

17 Haziran 1975'te Irak Dışişleri Bakanının Körfez turu kapsamında Kuveyt'e yaptığı ziyarette Irak-Kuveyt sınır sorunun çözümüne yönelik atılabilecek adımlar görüşüldü. Kuveyt Times gazetesinde çıkan bir habere göre Kuveyt Şeyhi iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının çözümü için birçok ülkenin arabulucu olduğu belirtildi fakat Irak'ın mevcut pozisyonu koruduğu için herhangi bir anlaşmanın mümkün olmadığı yazıldı (FCO 8/2445: 6). Diğer taraftan, 12 Temmuz 1975'te Kuveyt Ulusal Meclisi gizli bir oturumda Irak ile sınır meselesi için toplandı. Meclis, iki ülke arasındaki bu kritik konunun hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması amacıyla, kardeş ve komşu Irak Cumhuriyeti ile tam bir anlayışa ulaşmak için Hükûmetin her düzeyde attığı olumlu adımları desteklediğini bildirdi. Fakat Meclis, Kuveyt ve komşuları arasındaki uluslararası ve ikili anlaşmalara uygun olarak onaylanan sınırlarda Kuveyt'in egemenliğinden vazgeçmeyeceğini vurguladı. Irak, Kuveyt ile sınırın nihai olarak sınırlandırılmasının ön koşulu olarak Varbah ve Bubiyan Adaları üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçmeyi reddettiği için Kuveyt Hükûmeti Irak'ın taleplerini çıkarlarına aykırı buldu ve kabul etmedi. Irak Dışişleri Bakanı ise Kuveyt'i bencillikle suçlamış, Kuveyt'ten kendi ulusal çıkarından daha yüksek bir ulusal çıkar olarak nitelendirdiği tüm Arap dünyasının çıkarlarını ön planda tutmasını istemiştir. Ayrıca Iraklı yetkililer, Irak'ın Körfez'i koruma konusunda misyonerlik görevi olduğuna inandıklarını, bu nedenle güçlü olmaları ve Körfez'e erişimde sıkıntı yaşamamaları gerektiğini düşündüler (Al-Mayyal, 1986: 161).

Eylül 1975'te Saddam Hüseyin'in Paris'i ziyareti sırasında, bir Kuveyt gazetesi muhabiri ona Kuveyt ile Irak arasındaki sınırların çizilmesinin zamanının gelip gelmediğini ve eğer öyleyse, bu sınırların çizilmesinde koşulların neler olduğunu sordu. Saddam Hüseyin, Irak'ın Kuveytli kardeşleriyle iyi ilişkilere sahip olduğunu ve bu iki kardeş ülke arasında endişe yaratacak hiçbir şey olmadığını söyledi. Irak ve Kuveyt arasında yapılacak anlaşmanın koşulları ortaya çıktığında, sınırların nihai olarak çizilmesi için Irak Hükûmetinin hazır olacağını ifade etti. Saddam Irak'ın şartlarının, sınırların aynı zamanda Irak ve Kuveyt'in çıkarlarına hizmet edecek olan Arap ulusal çıkarları bağlamında çizilmesi gerektiğini de sözlerine ekledi. 1975'in başında Irak, Arap milliyetçiliğinin Körfez'deki çıkarlarını korumak için Arap Körfezi ülkelerinden ortak bir deniz ve askeri güç kurulmasını da önerdi. Bu, 1975 Irak-İran Anlaşması'ndan birkaç ay önceydi. Irak Dışişleri Bakanı bu fikri hayata geçirmek için Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret etti. Bu üç devletten gelen tepkiler olumlu olmadı. Çünkü Körfez ülkeleri Irak'a projenin net olmadığı, ne tür bir güç gruplaşmasının önerildiği ve bunun nasıl kurulacağı konusunda açıklık olmadığını bildirdiler. Üstelik İran, Bağdat ile İran arasındaki ciddi görüş ayrılıkları nedeniyle bu gücü kendisine yöneltilmiş olarak

değerlendirecekti. Irak-İran Cezayir Anlaşmasından sonra çalışmalara başlayan Kuveyt-Irak arabulucuları, Irak'ın Arap Körfez ülkeleri için ortak bir deniz kuvveti kurmaya kararlı olduğunu ve bu nedenle Irak'ın Bubiyan'a sahip olmak istediğini gördüler (Al-Mayyal, 1986: 163).

Yukarıdaki gelişmeler yaşanırken Aralık 1976'da Irak Enformasyon Bakanı, Kuveyt'e ait olan Varbah ve Bubiyan adasının Irak'a ait olduğunu açıkladı. Iraklı Bakanın açıklamasından sonra Kuveyt Siyasi ve Güvenlik Komitesi olağanüstü toplandı. Toplantıda adalar meselesinin Arap Birliğine havale edilmesi konusu gündeme geldiğinde Kuveyt Başbakanı, bu durumun uluslararası bir mesele olmadan ikili ilişiler çerçevesinde çözülmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca, Irak Enformasyon Bakanı'nın uluslararası belgelerle çelişen açıklamasından büyük üzüntü duyduğunu ifade etti. Bu dönemdeki Kuveyt-Irak ilişkilerindeki gerginlik esas olarak Irak'ın dış politikada yaşadığı sorunlardan kaynaklanıyordu. 1976'da Irak-Suriye ilişkileri gergindi ve bu durum ikili ilişkileri etkileyerek Irak'ın Suriye üzerinden petrol ihraç etmesini etkiledi. Suriye, Irak'ın petrol boru hattıyla Akdeniz kıyılarından uluslararası piyasalara petrol ihraç etmesini sağlayan hattı kapattı. Irak Kerkük petrollerini Basra Körfezindeki petrol limanı olan Fao'ya naklederek ihraç etmeye çalıştı fakat bu durum bir takım güvenlik ve jeopolitik çıkmazları da beraberinde getirdi. Irak, Kuveyt ile olan sınır sorunlarının bir an çözülmesi için sınırda askeri manevralar yapmaya başladı ve Kuveyt sınırından birkaç kilometre içeri girdi (Al-Mayyal, 1986: 170-171).

Nisan 1977'de Irak İçişleri Bakanının başkanlık ettiği bir heyet Kuveyt'e resmi ziyarette bulundu. Bu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ortak anlayışın geliştirilmesi hedeflendi. Fakat gazetecilerin Irak heyet başkanına Kuveyt-Irak sınır sorunlarının çizimi konusundaki tutumlarında bir değişiklik oldu mu sorusuna, heyet başkanı bu konunun tartışılmayacağını çünkü Irak Hükûmeti Arap milliyetçiliği doğrultusunda hareket ettiği için yapay sınırları tanımayacağını belirtti. Dolayısıyla Irak'taki Sosyalist Arap Baas Partisi Hükûmeti olarak Irak ile Kuveyt arasında Arap dünyası çerçevesinde bir sınırın olmadığını açıkladı. Iraklı yetkililerin bu ziyaretine cevaben Kuveyt Savunma ve İçişleri Bakanından oluşan bir heyet Irak'a gitti. Bu ziyaret sırasında, özellikle sınır meselesi olmak üzere iki ülke arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde gözden geçirildi. Tarafların iki konuda mutabakata vardıkları belirtilmiştir. Bunlar; sınır sorununun çözümü ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik tartışma ve çabaları takip edecek iki ülkeden bir bakanlar komitesinin oluşturulmasıdır. Bu komite belirli aralıklarla Irak ve Kuveyt'te toplanacaklardır. Diğeri ise Kuveyt-Irak sınır bölgesindeki iç içe geçmiş yerlerde iki ülke İçişleri Bakanlığı yetkililerinin yer aldığı bir komitenin oluşturulması ve sınırlarda ortaya çıkabilecek günlük sorunların izlenmesiydi. Bu gelişmeler doğrultusunda Kuveyt, daha önce kapalı olan Irak-Kuveyt sınırlarını Temmuz 1975'te açtı ve Kuveytlilerin Irak'a seyahatlerine getirilen kısıtlamaları kaldırdı. Bunun yanı sıra ikili ilişkilerin hızla gelişme gösterdiği bu dönemde 1 Kasım 1977'de Kuveyt Dışişleri Bakanı başkanlığındaki bir heyet Bağdat'ı ziyaret etti ve burada ortak projelerin oluşturulması için dört komitenin kurulması kararlaştırıldı. Bunlar, iki ülkeyi birbirine bağlayan bir demiryolu kurmak, Kuveyt'e Şatt'ül Arap'tan

su sağlamak, Kuveyt'ten Güney Irak'a yönelik elektrik nakledilmesi ve ortak tarımsal-ekonomik projelerin hayata geçirilmesidir (Al-Mayyal, 1986: 175-176, Schofield, 1991: 120). Bu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Saddam Hüseyin taleplerinde ısrar ederek Varbah ve Bubiyan adalarının kendilerini bırakılmasını gerektiğini açıkladı. Bu talep Kuveyt Şeyhi tarafından reddedilince Irak teklifini revize ederek Varbah adası ile Bubiyan adasının kuzey kısmının verilmesini veya 99 yıllığına kiralanmasını istedi (Wikileaks, 1977). İki ülke arasındaki anlaşmazlık tekrar ortaya çıkınca ikili ilişkilerin geliştirilmesi için oluşturulan komite çalışmaları istenilen hızda gerçekleşmedi.

Diğer taraftan, Irak'ın artan petrol geliri ve hızlı ekonomik gelişme arzusu, 1975'ten sonra giderek daha pragmatik bir dış politikaya yansıdı. İran ile Şatt'ül Arap su yolu anlaşması yapması, Kuzey'deki Kürt gruplarına karşı mücadele de elinin güçlenmesini sağladı. Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleriyle de ilişkileri geliştirmek için adım attı. Bu kapsam da 1975'te Umman ile diplomatik ilişkiler kurdu. Suudi Arabistan ile tarafsız bölgenin sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma da dahil olmak üzere bir dizi ikili anlaşma imzaladı. Bu dönemde Irak'ın ekonomik gelişmesine bağlı olarak benimsediği yeni pragmatik dış politikası Baas Partisinin ideolojik değişim yaşamasında neden oldu. Tüm Arapları tek bir çatı altında toplama fikri yerine yavaşça Pan-Arap iş birliğine bıraktı (Marr, al-Marashi, 2018: 132). Bu dönüşüm Kuveyt ile ilişkilerde yansıdı. Irak ile Kuveyt arasında sınır sorunlarının bölgesel ilişkileri etkilemesine izin verilmeyeceği yönünde bir görüş ortaya çıktı. Kuveyt toplumu da Irak'ın komşu ve kardeş ülke olduğunu düşünmekte fakat sınır sorunlarına bağlı toprak talep ettiklerinde bu fikirlerinin değişebileceği belirtilmiştir. Kuveytli yetkililer Irak ile birlikte, Filistin ve Lübnan'daki Arap milliyetçiliğinin desteklenmesi, İsrail'e karşı birlikte hareket edilmesi gerektiğini inanmakta idi (FCO 8/2784: 29). Örneğin; Saddam Hüseyin Nisan 1976'da Suudi Arabistan'a düzenlediği resmi ziyarette Lübnan ve Suriye sorunlarının yanı sıra bölgesel konuları da görüşmüştür. Burada düzenlenen basın toplantısında Irak'ın Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak istediğini, bölgenin son derece hassas ve stratejik olduğunu ifade etti. Bölge devletleri arasında eşitlik, ulusal bağımsızlığın güçlendirilmesi ve bölgedeki herhangi bir ülkenin içişlerine karışmama temelinde iş birliğinin olması gerektiğini söyledi. Kuveyt ile ilişkilerinin diğer Arap ülkeleriyle olan ilkelere dayalı olduğunu, Irak-Kuveyt arasındaki farklılıkların giderilmesi içinde uygun bir formülün bulunması gerektiğini açıkladı (FCO 8/2784: 132).

Belge 3: Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan Ziyareti Esnasında Yaptığı Basın Açıklamasından Bir Bölüm

IN HIS PRESS CONFERENCE IN JEDDAH:

SADDAM HUSSEIN: WE OPPOSE FOREIGN INTERVENTION IN LEBANON

Sd. Saddam Hussein, RCC Vice-Chairman, held a press conference yesterday in Jeddah in which he talked about his visit to the Kingdom of Saudi Arabia, bilateral relations and the current Arab situation.

The press conference was attended by Sd. Tareq Aziz, Minister of Information, Dr. Mohammed Abdu Yamani, Saudi Information Minister and Dr. Abdul Aziz al-Khuaiter, Saudi Minister of Education and head of protocol mission. It was also attended by newsmen from both countries.

Sd. Hussein highly evaluated the brotherly spirit which prevailed during his talks in Saudi Arabia. He said that these talks should occupy a role in the development of bilateral relations between the two countries and enhance independent positions against trends which are conflicting the Arab nation's hopes and aspirations.

Sd. Hussein added that periodical exchange of visits between brothers occupy prominent place because there are issues deserving research, contemplation and exchange of views within the context of serving the Arab nation.

In answer to a question, the RCC Vice-Chairman said that the basis of the talks "begin with the mutual appreciation, respect and endeavour to make bilateral relations a part of Arab relations so as to deepen and enhance national and pan-Arab independence"

rsonal and covert motives to extend assistance to a part of our people so that the latter may be able to decide their own political trends and formula". He added that "our pan-Arab duty demands from us an Arab formula providing a suitable opportunity for our people in Lebanon to decide their policy. We oppose any mandatory formula or direct intervention in the Lebanese internal affairs from any source, including the Arabs". He went on to say the negative consequences of Lebanon would not be confined to that country but will spread to the entire Arab homeland.

About the Syrian intervention Sd. Hussein said: "We are against this intervention and we do not think that it is honestly motivated".

ARAB GULF SECURITY

Concerning the security of the Arab Gulf, the RCC Vice-Chairman said that, "We regard the Arab Gulf a highly

(Continued on Page 4)

PRESIDENT BAKR RECEIVES SADDAM HUSSEIN

President Ahmed Hassan al-Bakr received in his office at the Presidential Palace yesterday evening Sd. Saddam Hussein, RCC Vice-Chairman, on the occasion of the later's return from an official visit to the Kingdom of Saudi Arabia.

The President was briefed on the outcome of the RCC Vice-Chairman's visit to Saudi Arabia and his talks with the officials there.

With King Khaled

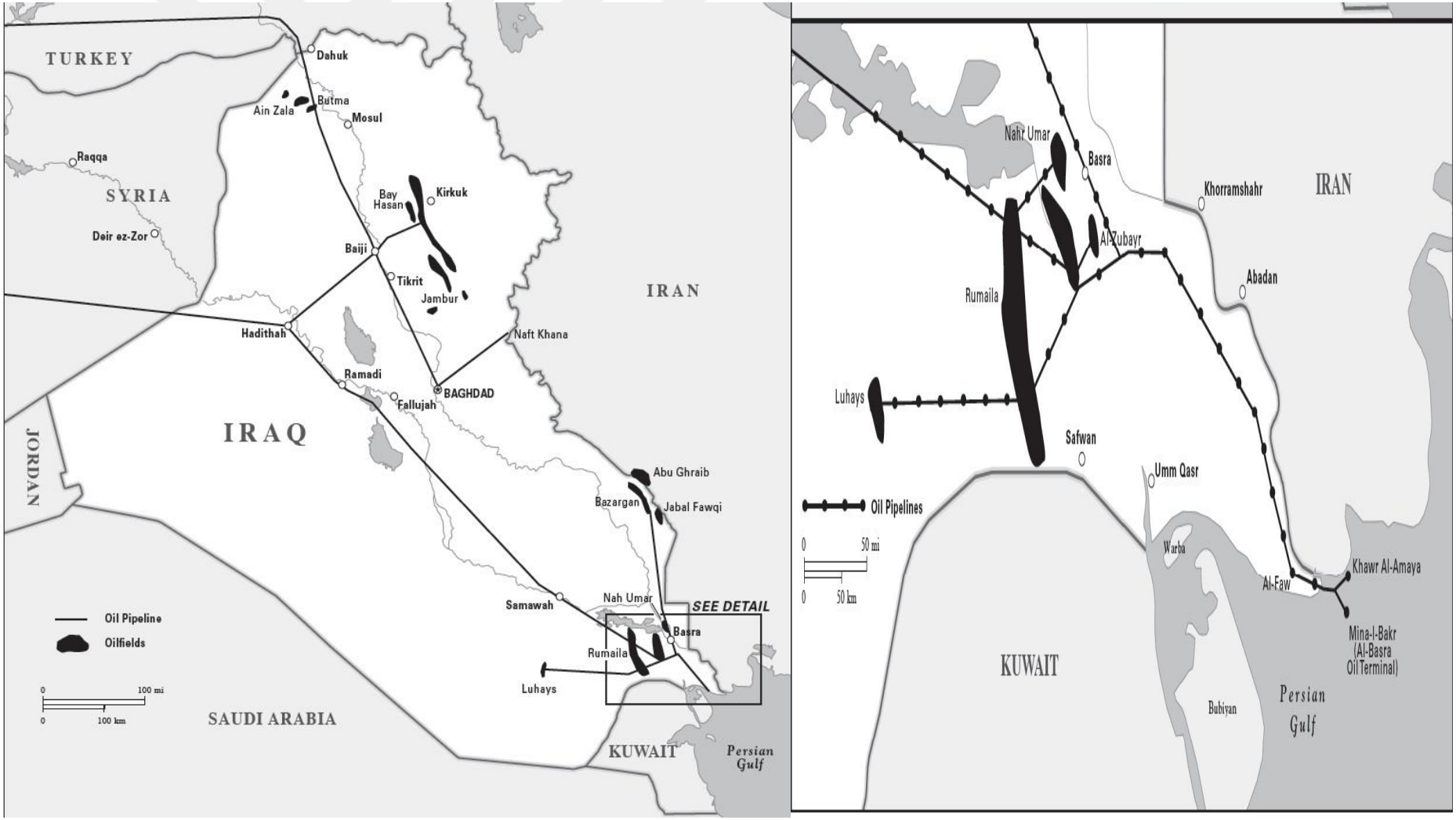
Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan ziyareti esnasında yaptığı basın açıklamasından bir bölüm, Kaynak: FCO 8/2784: 132

Irak, Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek ve sorunların çözümünde yer almak için bölgede aktif politika izledi. Bu kapsamda Haziran-Temmuz 1976 gibi Irak ordusundan yaklaşık 40 bin askeri Suriye sınırına konuşlandırıldı. Irak, Lübnan'da gerçekleşen İsrail işgaline karşı destek göndermek ve Lübnan'daki Filistinlilere yardım etmeyi amaçladı (FCO 8/2784: 59). Bu gelişmelerin yanı sıra Saddam Hüseyin Şubat 1980'de **"***National Charter for the Arab States"* belgesiyle Irak'ın dış politikadaki pozisyonunu ele aldı. Belge, Arap devletleri arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesini, Arapların karşılıklı savunmasını, uluslararası hukuka bağlılık ve Arap ekonomik entegrasyonu içermektedir. Ancak, öneri Arap devletlerinden destek görmedi. Çünkü özellikle Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeler bu önerinin Irak'ı bölgede daha fazla nüfuz sahibi olma girişimi olarak yorumladı. İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu durum uygulama alanı bulamadı (Nonneman, 2004: 172).

Aşağıdaki haritada görüleceği üzere Irak jeopolitik olarak Basra Körfezine erişimde dar bir boğaza sahip olduğu için petrol ihraç etmede boru hatlarından yararlanmaya çalışmıştır. Bu durum ise Irak'ın başka bir ülkeye bağımlı olmasına neden olmuştur. Irak, Suriye ve Lübnan üzerinden Akdeniz kıyılarından petrol ihraç etmeye çalıştı. 1977'de Kerkük Ceyhan boru hattı inşasının tamamlanmasıyla Türkiye üzerinden de petrol ihracına başladı. Irak'ın gerilen Suriye ile ilişkileri nedeniyle Suriye'deki petrol boru hattı üzerinden petrol ihraç etmekten vazgeçti. İran-Irak savaşında Irak'ın Basra Körfezine açılan Mina Al Bakr, Khor al-Amaya ve Khor al Zübeyir tesislerinde zarar görmesi ile Irak limanlarından petrol ihraç etmede ciddi zorluklar yaşamaya başladı. Bu yüzden 1985'te Suudi

Arabistan üzerinden Kızıldeniz'deki Lenbu limanına boru inşa edilerek petrol ihracına başladı. Bu hatta Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte Suudi Arabistan tarafından kapatıldı ve Irak, petrol ihraç etme konusunda ciddi sorunlarla karşılaştı (Britannica, 2023a).

Harita 10: Irak'ın Petrol Sahalarını ve Boru Hatlarını Gösteren Bir Harita

Irak'ın petrol sahalarını ve boru hatlarını gösteren bir harita. Kaynak: Marr, P., Al- Marashi, I., (2018), *The Modern History of Iraq* (4th edition): London: Routledge. s.125

3.4.4. İran-Irak Savaşı (1980-1988) ve Irak-Kuveyt Sınır Çizme Girişimi

3.4.4.1. İran-Irak Savaşı

İran batılı ülkelerden aldığı destek ile 1971 yılında petrol taşımacılığı için önemli olan Körfez'deki üç adayı (Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb) işgal etti. İran Şahı Rıza Pehlevi daha ileri giderek Bahreyn üzerinde de hak iddia etmesiyle Batılı ülkeler İran'ı burada sınırladı. Arap Birliğinin liderliğine oynayan Irak ise buna karşı cevap vererek tepkisini gösterdi. İran ile diplomatik ilişkileri keserek İran'ın Abadan Petrol Rafinerisi ile Hürremşah limanına geçiş hakkını kısıtladı. Bu gelişmeler iki ülke arasındaki soğuk çatışmayı sıcak çatışmaya doğru evirerek 8 yıl sürecek olan bir savaşın nedenleri oldu (Ataman, 2004: 56-57; Yapp, 1996: 428).

Mart 1975'te Cezayir Anlaşmasının imzalanmasıyla İran ve Irak, Şatt'ül Arap nehri boyunca bir talveg[77] sınırlandırması üzerinde anlaştı ve İran'ın uzun süredir devam eden eşit pay talebi karşılanmış oldu. Anlaşmanın imzalanmasındaki temel neden Irak'ın İran karşısında zayıf ve güçsüz olması, Irak'ın kuzey bölgesindeki İran destekli Kürt isyanın da devam etmesiydi. Çünkü İran Şahı, Kürt isyanının lideri Mustafa Barzani'ye güçlü destek vermekteydi. Bu durum ise etnik olarak heterojen bir Irak devleti üzerindeki Baas otoritesini tehdit ediyordu. Irak'a göre, Kürt sorununa yönelik bir çözüm diğer hususların çözümünde yardımcı olabilirdi. İran'ın Kürtlere maddi desteği bırakması karşılığında Şatt'ül Arap nehrinden iki ülke eşit şekilde yararlandı. Fakat Irak, İran'daki 1979 Devrimiyle Şahın düşmesi sonrasında yeni rejimi kendisine tehdit olarak gördü. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 17 Eylül 1980 tarihinde Cezayir Anlaşmasını tek taraflı feshettiğini açıkladı ve iki ülke arasındaki ilişkiler hızla kötüleşmeye başladı. Şatt'ül Arap'taki paylaşım tekrardan Irak'ın lehine döndü. Saddam Hüseyin iki ülke arasındaki savaşın meydana gelmesinde sınır sorunlarının da etkisinin olduğunu belirtti. Diğer taraftan Şatt'ül Arap'taki bu gelişmeler doğrudan Umm Kasr limanı ve Irak'ın Basra Körfezine çıkışını da etkilemiştir. Irak, İran ile imzaladığı 1975 Cezayir anlaşması sonrasında Şatt'ül Arap'ta kaybettiği kazanımları Khor Abdullah, Varbah ve Bubiyan adalarındaki jeopolitik konumunu değiştirmeye yönelik çabalarıyla kazanmaya çalıştı. Basra Limanının kapasitesi kısıtlı olduğu için kargo gemileri, petrol tankerleri gibi gemiler yüklerini almak veya boşaltmak için iki ay gibi bir süre Basra Körfezinde beklemek zorunda kalıyordu. Irak bu durumun önüne geçmek için 1975-1979 Ulusal Kalkınma Planında liman gelişimine yönelik tüm finansmanı Umm Kasr limanının geliştirilmesine ayırtmıştı. 1976'da Umm Kasr toplam 640 metre uzunluğa sahip rıhtımlara, karayolu ve demiryolu ile doğrudan Basra'ya bağlandı. Irak, Umm Kasr limanının genişlemesi için Kuveyt'in Varbah, Bubiyan adasının kuzey kısmının devredilmesi veya kiralanması talep etti fakat Kuveytli yetkililer kabul etmedi (Schofield, 1991: 119-120, Finnie, 1992: 159-160).

[77] Akarsu yatağının en alçak kısmını takip eden, genel olarak yatağın en derin kısmını izleyen çizgiye verilen ad.

İran – Irak Savaşının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Şatt'ül Arap Sorunu
- Bölgesel Hegemonya Mücadelesi
- Kürt Milliyetçiliği Sorunu
- Huzistan Bölgesi: İran'daki Arap Nüfusu
- Güney Irak'taki Şii Nüfus (Ataman, 2004: 56-57).

Saddam Hüseyin, 1975'te imzalanan Cezayir Anlaşmasını Irak'ın prestij kaybı olarak değerlendirdi ve bu durum, Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'a saldırmasının başlıca nedenleri arasında yer aldı. Ayrıca Saddam, İran'daki yeni rejimin Irak'taki Baas Partisi rejimini düşürmeyi hedeflediğini belirtti. Irak esasında İran'da 1979 devriminden sonra yaşanan içi karışıklıktan faydalanmak istemiş hem Şatt'ül Arap su yolunu hem de Arapların yoğun olarak yaşadığı Huzistan'ı ele geçirmeyi amaçlamıştır (Yapp, 1996: 428).

Eylül 1980'de İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla, Irak'ın Khor Zubair'in ekonomik gelişimini sürdürme yeteneği ortadan kalktı. Irak'ın petrol üretimi, Basra ve Umm Kasr'ın ilk haftasında Khor al-Amaya ve Mina al-Bakr derin deniz petrol terminallerinin devre dışı kalması sonucunda savaş öncesi günde 3,4 milyon varilden günde 500.000 varile düştü. Irak'ın güney sahalarından ham petrol ihraç etme imkânı olmadığı için Rumaila ve Zubair'deki üretim kısıtlanırken limanların kısa süre sonra kapatıldığı bildirildi (Schofield, 1991: 121).

1982'den itibaren Irak savunmaya geçti. Körfez ve Suriye üzerinden yaptığı petrol ihracatı bloke edildiğinden gelirleri azaldı ve uzun bir savaşta daha savunmasız hale geldi. Irak'ın temel stratejisi, üstün hava gücünü kullanarak İran'a savaşın maliyetini yükseltmek ve diğer devletleri dahil etmekti. İran şehirlerine, petrol tesislerine ve tankerlerine saldırarak İran'ın petrol ihracatını azalttı. Körfez ülkeleri tarafından karşılıksız olarak verilen Arap mali yardımına başvurdu ve Kuveyt, Ürdün ve Türkiye üzerinden ikmal kanalları açtı. Irak süper güçlerin desteğini kazanmaya çalıştı. 1982'den itibaren hem SSCB hem de ABD[78] Irak'a yardım sağlamaya başladı. Sovyetler Birliği, Fransa ile birlikte Irak'ın ana silah tedarikçisi haline geldi (Yapp, 1996: 429).

[78] Kasım 1984'te Irak, ABD ile 1967 yılında resmi olarak kestiği diplomatik ilişkilerini yeniden başlattı. İki ülke arasında resmi olarak ilişkiler başlamadan önce ABD yönetimi, İran'a karşı Irak'ı CIA üzerinden destekliyordu. Her ne kadar savaş başladığında iki ülkeye silah satışına yasak getirmiş olsa da arka kapı diplomasisi ile Irak'a silah sevkiyatı yapıyordu. Irak'ın ABD'den talep ettiği silahlar Ürdün'ün Akabe limanı üzerinden geliyordu. İngiltere ve Fransa'da Irak'a silah sevkiyatında aynı yönetimi kullanıyordu. ABD yönetimi 26 Şubat 1982'de Irak'ı terörü destekleyen ülkeler kategorisinden çıkarttıktan sonra verilen krediler ve yapılan silah yardımlarında artış sağlandı. Ancak ABD'nin Irak'ı terör listesinden çıkarması kâğıt üzerinde ambargonun kalktığı anlamına gelmedi. Uygulamada ABD gerek CIA aracılığıyla gerekse Irak'ın tarımsal kalkınma programlarına yatırım ve destek amacıyla yardım sağlamaya devam etti. Iraklı pilotlar ve askerler Ürdün pasaportu taşıyarak ABD'ye gitti ve burada ilgili araçların eğitimini aldı ve Irak'a geri döndü. Yine ABD Başkan yardımcısı George Bush'un 4 Ağustos 1984 tarihinde 10 günlük Orta Doğu turu kapsamındaki temel amaçlardan birisi İran-Irak savaşında Irak'ı desteklemek ve ABD'nin bölgede oynayacağı rolü belirlemekti. Bush'un ilk ziyaret durağı Mısır oldu. Burada Mısır Devlet Başkanı Mübarek ile görüşen Bush, Mısır'dan Irak'a yardım etmesini ve gizli bilgilerin Saddam Hüseyin'e ulaştırılmasında Mübarek'in aracı olmasını istedi. Gizli bilgilerde Irak'ın İran'ı nasıl bombalayacağı ve nasıl hareket etmesi gerektiği

İran-Irak savaşı başladığında Saddam Hüseyin savaşın hemen biteceği yönünde planlamalar yapıyordu. Savaşın finansmanı için Irak merkez başkanının yaptığı bir açıklamada Irak'ın savaşa bir yıl rahatlıkla dayanabileceğini belirtmişti. Petrol ihracının da bu süre zarfında savaşın finansmanında kullanılabileceğini ifade etti (FCO 8/3709: 12).

Irak Baas rejimi, resmi terminolojisinde İran İslam Cumhuriyeti ile sekiz yıllık savaşını, yirminci yüzyılın en uzun konvansiyonel savaşı "Saddam'ın Kadisiyesi[79]" olarak adlandırdı. Baas rejimi, İran'a karşı düşmanlığa yedinci yüzyılda Arap-İslam fetihleri sırasındaki bir çatışmanın adını vermesi bilinçlidir. Benimsenen söylem, Saddam Hüseyin'in devlet ideolojisinin hizmetindeki faydacı rolünü vurgulayan tarih felsefesiyle uyumluydu. Kadisiye temelde Arap-Müslüman savaşçıların İran'ı fethetmesiyle ilgilidir. Fakat Saddam'ın sık sık el-Kadisiye'ye atıfta bulunması, modern, etnik ve milliyetçi terimlerle anlamını canlandırdı ve Kadisiye'yi yeniden tanımladı. Kadisiye terminolojisi hızla Arap dünyasında yayıldı ve yalnızca coğrafi bölgelerin adı olarak değil, aynı zamanda eğitim kurumları, Hükûmet kurumları, yollar, köprüler, eğlence organizasyonları, işletmeler, tıbbi tesisler ve yayınevleri için de benimsendi. Saddam Hüseyin devletin gücünü kullanarak Kadisiye olayını her alana indirgemeye başladı. Irak rejimi, diğer erken dönem İslami şahsiyetlerin ve olayların isimlerini de yaymasına rağmen, Kadisiye'nin üstünlüğüne önem verdi. Kadisiye terimi askeri alanda en büyük geçerliliği buldu. Baas rejimi Irak ordusundan sık sık "Kadisiye güçleri" veya "Kadisiye ordusu" olarak söz etti ve bir Kadisiye Taburu da İran-Irak Savaşı'nda görev aldı (Lewental, 2014: 891-892).

Ağustos 1988'de Irak, İran'la sekiz yıllık savaşın sona ermesiyle devletin 1980 öncesi sosyal ve ekonomik şartları yeniden sağlayabilmesi için yaklaşık 230 milyar dolara ve 20 yıla ihtiyacı olacağı

---

konusunda planlamalar bulunmakta idi. Bu kapsamda Mısır, Irak'a yaklaşık 3,5 milyar dolarlık bir silah satışı gerçekleştirmiş, Irak ile Condor II projesinde çalışmayı kabul etmiştir. Condor II projesi nükleer kapasiteli balistik füze projesidir. Mısır, Avrupa'dan bir çok ülke de kurulan paravan şirketler aracılığıyla batılı silahları Irak'a aktarmıştır (Friedman, 1994: 28-39, 53). İran-Irak savaşında ABD, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere batılı ülkelerin Irak'a yönelik silah yardımı konusunda detaylı bilgiye ulaşmak için bkz: Friedman, A. (1994), *Örümcek Ağı: Bush-Thatcher-Saddam Üçgeni*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Milliyet Yayınları.

[79] Baas Rejim, sivil hayatta da *Kadisiye* sembolizmini geliştirdi. 1986'da Saddam'ın Kadisiyesi savaşından bir sahnenin arka planında göründüğü 25 dinarlık yeni bir banknot çıkardı. Benzer şekilde, Baas rejimi her iki Kadisiye'yi anmak için düzinelerce pul bastırdı. 7. yüzyıldaki bedevi savaşçılarının üzerinde at sırtında süzülen bir savaş uçağı gibi çoğu antik ve modern unsurları bir araya getiriyordu. Kadisiye ayrıca Hükûmet komplekslerinin bir dizi teknolojik, mühendislik ve sulama projesinin adı olarak da görülüyordu. Örneğin köprüler, baraj, kanal, liman gibi yapıları Kadisiye olarak adlandırdı. Kültürel alanda, geleneksel el sanatlarının üretimini teşvik etmek için kurulan, devlet kontrolündeki Kültür Evi 1972'de, Kadisiye savaşından görüntüler yayımlamaya başladı. Temmuz 1980'de ihtişamlı bir Kadisiye panoraması haline gelecek olan 7,5 milyon dinara mal olan yapının ilk bölümü Bağdat yakınlarındaki el-Madain kasabasında açıldı. Bu yapı öğrenciler, ziyarete gelen diplomatlar ve piknik yapan aileler için sanal bir hac noktası haline geldi. Baas rejimi, Kadisiye çocuk romanları, eğitim kampları gibi sosyal alanda faaliyetleri arttırmıştır. Rejim Kadisiye çalışmalarını İran Huzistan vilayetine kadar genişletti. Saddam Hüseyin'e göre, İranlı liderler korkaktır ve atalarının Kadisiye savaş meydanındaki yenilgisinden kaynaklanan köklü bir nefretten dolayı Irak'a karşı düşmanlık sergilediler. Saddam Hüseyin, Kadisiye kavramını İran-Irak Savaşı öncesinde ve sonrasında da sık sık kullanmıştır. Araplar ve İranlılar arasında devam eden etnik çatışmayı tanımlayan Kadisiye terimi, pan Arap milliyetçiliği söylemi ile şekillendirmiş ve kullanmıştır. Lewental, G. (2014), 'Saddam's Qadisiyyah': Religion and History in the Service of State Ideology in Baʿthi Iraq, *Middle Eastern Studies*, 50/6, 891-910, s.893-894.

tahmin edilmişti. Irak'ın yıllık petrol gelirleri ortalama 13 milyar dolar, ithalat ise 17 milyar dolar civarında idi. Ayrıca yıllık 5 milyar dolara yakın bir borç ödemesi bulunuyordu (Al-Sheail, 2000: 55-56). Esasında Irak, petrol gelirlerini ülkenin kalkınması için kullanmaya başladığı 1950'li yılardan itibaren kişi başına düşen milli gelirde yıllara göre bir artış yaşamıştı. 1950'li yıllarda Irak'ta kişi başına düşen milli gelir 30 Irak dinarı (84 ABD $), 1970'e gelindiğinde 103,9 dinar (290,9 $) ve 1980'lerin başında ise 825 Irak dinarına (2312,5 $) çıktı. Gayri safi yurtiçi hasıladaki (GSYH) büyümenin temelinde petrol sektöründeki kazancın ekonomiye yansıması yer almaktadır. Genel olarak petrolün GSYH'deki katkı payı ortalama %60'ın üzerinde olmuştur (Owen, Pamuk, 2002: 224).

İran- Irak savaşında ise Irak'ın kazanımları gerilemeye başladı. Petrolden elde edilen gelirin düşmesi veya Irak'ın petrol ihraç etme yollarının kapanmaya başlaması, ülkenin döviz ihtiyacını arttırdı. Çünkü Irak'ın günlük petrol ihracatının 3,5 milyon varilden 700-900 bin varile düşmesi, Körfez boru hattının ve Suriye boru hattının 1981'de kapatılmasıyla, Irak'ın düzenli olarak petrol ihraç edebileceği tek hat Kerkük-Ceyhan petrol boru hattı kaldı. Ayrıca 44 askeri tümenin ve ülkenin toplam işgücünün %20'den fazlasını yani bir milyon kişiyi askere almak, savaşın yüksek maliyetinin ekonomi açısından yıkıcı olmasına neden oldu (Owen, Pamuk, 2002: 227). Bu ekonomik yıkım karşısında Saddam Hüseyin'e göre İran'a karşı kazanılan zafer kendisine Orta Doğu'da ekonomik, askeri ve siyasi alanda yeni bir fırsat kapısı açtı. Baas Partisi'nin lideri olarak son beş yüzyılda Batılı saldırganların Araplara ve İslam dünyasına karşı işledikleri suçlara bir karşılık verilmesi gerektiğini söyledi (Parket, 2020: 430).

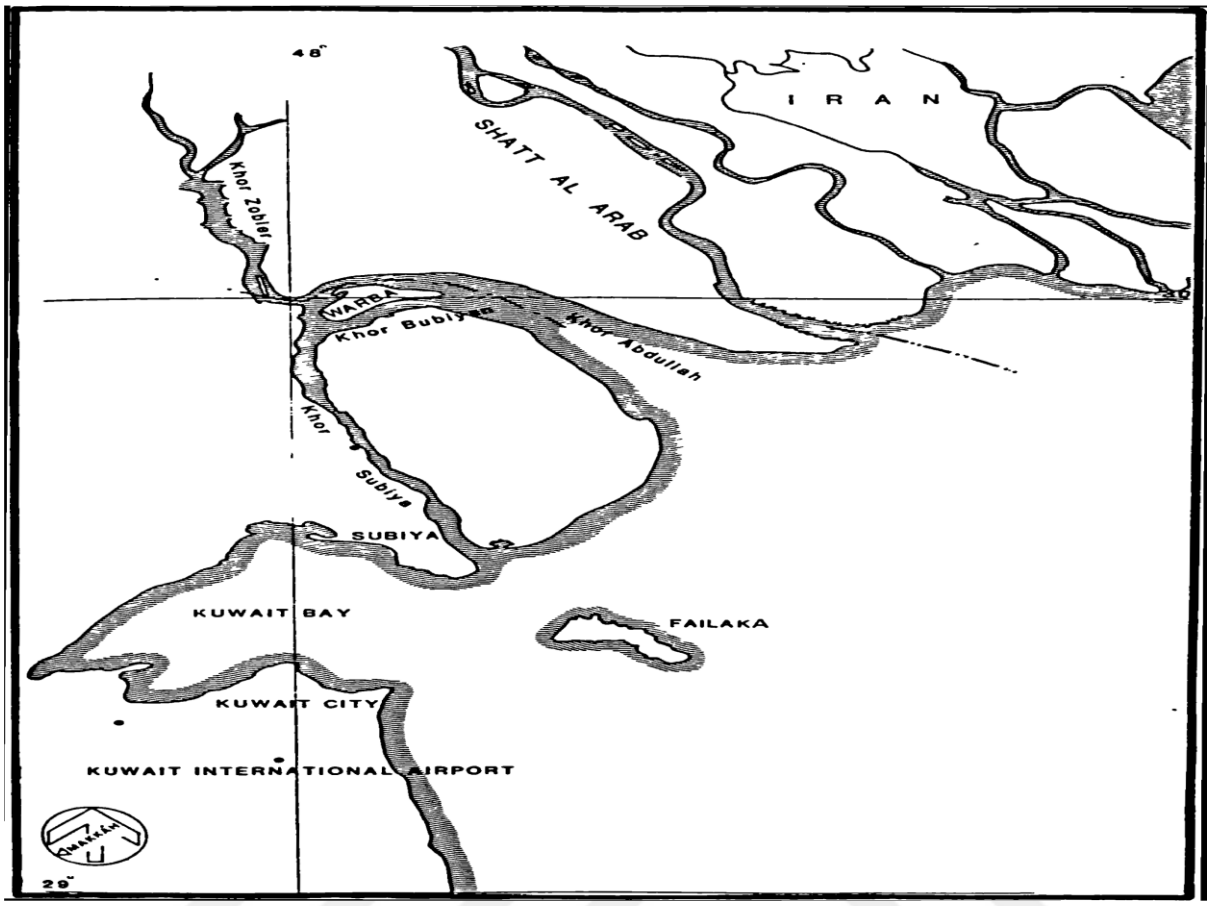
3.4.4.1.1. Irak-Kuveyt İlişkileri ve Sınır Sorunları

İran-Irak savaşı başladığında Kuveyt, Irak ile temasa geçerek sınırların belirlenmesi için komisyon çalışmalarının devam etmesini talep etti. Irak, savaşın getirdiği etki ve jeopolitik önemden dolayı Varbah ve Bubiyan adalarının kendilerine bırakılması istedi. Saddam Hüseyin sınırların bir an önce çizilmesi konusunda hemfikirdi fakat adaların kendilerine bırakılmasını şart koşuyordu. Kuveytli yetkililer ise Irak'ın içinde bulunduğu savaş ortamından faydalanarak sınır konusunda Irak'a dayatmalarda bulunsalar da başarılı olamadı. Bu kapsamda Kuveyt Başbakanının liderliğindeki bir heyet Irak'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. İkili görüşmelerde Irak-Kuveyt sınırının çizilmesi için ortak bir komitenin kurulması kararlaştırıldı. Bu durum Temmuz 1977'den sonra sınır sorunlarının çözümüne yönelik gerçekleşen ilk girişimdi. Sınır sorunlarının yanı sıra iki ülke arasında elektrik, demiryolları, tarımsal ve endüstriyel iş birliği gibi konularda ortak çalışmaların yapılmasına karar verildi (FCO 8/3709: 48-49). Şubat 1981'de Irak İçişleri Bakanı Kuveyt'i ziyaret etti ve Kuveytli meslektaşı ile birlikte, Veliaht Prens'in Irak'a yaptığı ziyaret sırasında kurulan Irak-Kuveyt sınır komitesinin ilk toplantısını gerçekleştirdi. Fakat bu toplantıda da herhangi bir ilerleme sağlanmadı. Çünkü Irak heyeti sınır konusundaki önceki tutumlarını yineledi. Batı basınında çıkan haberler de Iraklı Bakanın İran'a karşı askeri konumunu güçlendirmek için Varbah ve Bubiyan adasının kiralanmasında Kuveyt'e baskı yaptığını yazdı. Bu iki adaya askeri üsler kurmak isteyen Irak, deniz

kuvvetlerini etkin kullanmayı arzuladı. İran ise bu duruma tepki göstererek adaların Irak'a kiralanması durumunda Kuveyt'inde meşru hedef olacağını açıkladı. Ayrıca İranlı yetkililer eğer Kuveyt'in Irak'a adaları kiralarsa, Kuveyt'in Basra sahilinde yer alan Failaka adasını işgal edeceğini belirtti (Al-Mayyal, 1986: 178, Scohofield, 1991: 121). Açıkçası bu durum Kuveyt'in kendi çıkarı doğrultusunda Irak ile bir sınır anlaşması yapma durumunu fiilen kaybettiğini göstermektedir. Savaştan önce Kuveyt'in Irak'a karşı kullanabileceği ekonomik ve körfeze erişim gibi baskı araçları varken, savaşın başlamasıyla Kuveyt bunu kaybetmiştir. Tam tersi bir şekilde Irak, Kuveyt'i baskı altına alarak Varbah ve Bubiyan adasının devrinin yapılmasını istemektedir.

İran-Irak Savaşının yoğun olarak devam ettiği bir dönemde 4 Temmuz 1981 tarihinde Kuveyt'in al-Anba gazetesinde Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'le yapılan röportaj yayımlandı. Röportajda Saddam Hüseyin, Irak Hükûmetinin sınır meselesine ilişkin tutumunu ve anlaşmazlık noktalarını açıkladı. Saddam Hüseyin, kendinden önceki iktidarların öne sürdüğü politikaların gerçeklik payı olduğunu, ona göre Irak-Kuveyt sınırı yapay bir sınır olduğu için iki ülke arasındaki sınırların nereden başlayıp bittiği konusunda kimsenin bir fikri yoktu. Kuveyt ile Irak'ın aynı aile çatısında olduğu için kardeş olduğunu ileri süren Saddam Hüseyin, Irak- Suudi Arabistan ve Irak-Ürdün arasındaki sınır meseleleri nasıl çözüldü ise Kuveyt sınırının da çözülmesi gerektiğini söyledi. Saddam, Kuveyt'e Irak'ın kuşatıldığını, Irak'ın Basra Körfezine erişiminde dar bir geçide sahip olduğu, bu durumun ise Irak donanması için olumsuzluk yarattığı mesajını verdi. Çünkü donanmanın Basra Körfezindeki derin sulara açılıp operasyon icra edebilmesi için ortalama 7-9 saatlik bir süreye ihtiyaçları olduğunu, deniz savaşında donanmasının yetersiz kaldığını açıkladı. Bu nedenle askerî açıdan gelişmelerini sürdürmeleri için körfeze açılmaları gerekiyordu. Saddam Hüseyin daha önceki Iraklı liderlerin öne sürdüğü tarihsel iddiaların bir kenara bırakılsa bile mevcut şartlar altında Irak'ın donanma üssü kurup kendisini savunması için Bubiyan adasının kendilerine verilmesi veya en azından 99 yıllığına kiralanmasını Kuveytli yetkililerden talep ettiğini yahut Bubiyan adası dışında başka bir yerden üs vermelerini istedi. Kuveyt Şeyhi'nin kendisini ziyarete geldiğinde Bubiyan adasının verilmesinin mümkün olmadığını çünkü başkent Kuveyt şehrine doğrudan baktığını belirtti ve Varbah adası için bir esneklik sağlayabileceğini açıkladı. (Al-Mayyal, 1986: 179-180).

Harita 11: Kuveyt'e Ait Olan Varbah, Bubiyan ve Failaka Adaları

Kuveyt'e ait olan Varbah, Bubiyan ve Failaka adaları. Irak Varbah ve Bubiyan adasının birinde deniz üssü kurmak isterken, İran bu durumun gerçeklemesi halinde Failaka adasını işgal edeceği tehdidinde bulunuyor, Kaynak: Al-Mayyal, A. (1986), *The Political Boundaries Of The State Of Kuwait;A Study In Political Geography*, Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, University of London, s.182.

Saddam Hüseyin Nisan 1984'te Kuveyt basınına verdiği röportajda Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarındaki düşüncelerinin değişmediğini ifade etti. Saddam Hüseyin'e göre iki ülke arasındaki sınır sorunlarında ne Irak'ın ne de Kuveyt'in çıkarının esas alınması, asıl amaçlarının Arap ulusunun çıkarlarını korumak olduğunu belirtti. Kuveyt ile Irak arasında sınır tartışmasının yapılmasında herhangi bir sakınca görmediğini belirten Saddam Hüseyin, Kuveyt'in böyle düşünmediğini, Irak savaşta olduğu için onları sıkıntıya sokabiliriz endişesi taşıdığını söyledi. Kuveytli yetkililere sınır konusunu açmaktan rahatsız olmamasını, Irak'ın savaşta olsa bile iki ülke arasındaki problemi çözmeye istekli olduğunu belirten Saddam Hüseyin, Kuveyt'in Irak'ın Bubiyan[80] Adası'nda bir deniz

[80] Varbah adası yaklaşık 9km uzunluğunda ve 3km genişliğindeyken, Bubiyan adası Basra Körfezi'nin kuzeybatı köşesinde yaklaşık 42km uzunluğunda ve 19km genişliğinde büyük bir adadır. Bubiyan'ın en doğu noktası Ras al-Qaid, güney noktası ise Ras al-Barsha olarak bilinir. Bubiyan, Kuveyt'e yaklaşık 1,6 kilometre, Irak'a ise bir kilometre uzaklıktadır. Varbah, Kuveyt'e yaklaşık 3,2 kilometre, Irak'a bir kilometre uzaklıktadır. Dolayısıyla adalar Umm Qasr ve Irak'ın 0,58 kilometrelik deniz kıyısına bakmaktadır (Rahman, 1993: 292).

üssü kurmasına izin verme talebini kabul etmesi gerektiğini, çünkü bu tür bir eylemin artık Kuveyt'e İran'dan sorun getirebileceğini ifade etti (Al-Mayyal, 1986: 181, 190).

Kuveyt, İran-Irak savaşında istikrarlı bir şekilde Irak'ın tarafında yer aldı. Irak'a mali desteğe ek olarak Irak'ın mal ve askeri teçhizatlarının sevkiyatı için Kuveyt limanlarının kullanmasına izin verdi. İran, Kuveyt'in Bubiyan adasını Irak'ın kullanımına sunduğunu belirterek Kuveyt'in savaşın tarafı haline geldiğini açıkladı. Kuveyt savunma bakanı da bu açıklamaya cevaben Bubiyan ve Varbah adasındaki askeri varlığın sadece Kuveyt'in egemenlik hakkını savunmak için bulunduğunu belirterek savaşta taraf olmadıklarını ilan etti (FCO 8/5842: 65). Ekim 1985'te Kuveyt Bubiyan adasına konuşlandırdığı askeri birlikleri normal üssüne çekti. İstihbarat raporlarına göre Bubiyan adasındaki Kuveyt askerlerinin geri çekilme nedeni Irak-Kuveyt arasındaki sınır anlaşmazlığına yönelik siyasi bir mesaj içeriyordu. Kuveyt sınır çizmede sert güce başvurmak yerine diplomasi yoluyla iki ülke arasındaki sınırların çizilebileceğine inanıyordu. İran-Irak savaşının getirdiği yıkım ve endişe Kuveyt'in bir an önce iki ülke arasındaki sınır sorunlarının çözümü konusunda adım atmaya yönlendirdi (FCO 8/5842: 26).

İran, 18 Temmuz 1988'de Birleşmiş Milletlerin 598 sayılı Kararına binaen ateşkesi kabul ettiğinde, Kuveyt Irak'a toplam 10 milyar dolarlık faizsiz kredi ve hibe sağlamıştı. 1981'in sonunda, on yıl içinde geri ödenmek üzere faizsiz Irak'a 6 milyar dolar borç verildi (Schofield, 1991: 121). 1986'nın başlarında İran'ın Fav yarımadasını ele geçirmesi, Kuveyt'te endişeye neden oldu ve güvensizlik durumu ortaya çıktı. Irak'a verilen destekte artışa gidildi ve daha açık bir şekilde yapılmaya başlandı. Kuveyt ayrıca Irak'a 1988'e kadar Kuveyt-Suudi tarafsız bölgesinin kuzey kesimindeki sahalardan günlük 125 bin varile varan üretimden elde edilen geliri sağladı. Ayrıca Mina Shuwikh aktarma tesisleri, savaş boyunca Bağdat Hükûmetine açık kaldı. Irak ile Kuveyt arasındaki ilişkilerin bu dönemde hızla gelişmesine rağmen iki ülke Varbah ve Bubiyan sorunu gerekçesiyle gerginlik durumu devam etti. Aslında savaş, bu iki adanın Irak için stratejik önemini tekrardan ortaya çıkardı (Al-Sheail, 2000: 39).

İran'ın BMGK'nın 598 sayılı kararını kabul etmesinden ancak iki hafta sonra, Irak İçişleri Bakanı 7 Ağustos 1988'de Kuveyt Şeyhinin isteği üzerine sınır sorunuyla ilgili görüşmeler için Kuveyt'e geldi. Bu ziyareti Aralık 1988'de Irak Dışişleri Bakanı İzzet İbrahim'in ziyareti takip etti fakat Irak'ın sınır sorunlarıyla ilgili önceki pozisyonunu koruduğu için herhangi bir anlaşma olmadı. Kuveyt Dışişleri Bakanının karşı olmasına rağmen Kuveyt Veliaht Prensi ve Başbakanı Şubat 1989'da Bağdat'ı ziyaret etti. Kuveyt başbakanının ziyaretteki amacı, İran-Irak Savaşında Irak'a desteklerinden ötürü iki ülke arasındaki sınır sorunlarının çözüleceği inancı idi (Schofield, 1991: 124). Kuveyt Başbakanı Irak'a ziyaret gerçekleştirdiğinde Irak basınının sert söylemleriyle karşılaştı. Ziyaret sırasında Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Kuveyt Veliaht Prensini Saddam Hüseyin ile görüştürdü ve sorunların çözümünde sonuç odaklı politikaların izlenmesi gerektiği belirtildi. Iraklı yetkililer, Irak'ın Körfez'de bir deniz limanına ihtiyacı olduğunu, Irak deniz kuvvetleri için uygun bir limanın olması gerektiğini belirttiler.

Kuveytli yetkiler ise Kuveyt'in iki ada üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceklerini fakat adalar üzerindeki bir deniz limanını tahsis edilmesi için çalışacaklarını ifade ettiler. Daha sonra Kuveyt Şeyhi, Irak'ı ziyaret etti ve sıcak bir atmosferde karşılandı. Saddam Hüseyin resmi bir resepsiyonda, Irak- İran savaşında Kuveyt'ten aldığı desteği takdir etmek için Emir'e en yüksek Irak nişanını takdim etti. Görüşmeler sırasında Kuveyt yetkililerinden birisi, iki ülke arasındaki iyi niyet göstergesi olarak Irak-Suudi Anlaşması doğrultusunda bir saldırmazlık paktı imzalanabileceğini önerdi. Fakat, sınır anlaşmazlığı konusunda bir anlaşmaya varıldıktan sonra böyle bir anlaşmanın yapılmasının uygun olacağı belirtildi (Khadduri, Ghareeb, 1997: 84-86).

Özetle; İran-Irak savaşı boyunca Irak-Kuveyt ilişkileri genellikle Irak'ın Kuveyt'ten finansal destek ve Varbah -Bubiyan adalarının kiralanmasına yönelik baskı oluşturdu. Üst düzey Iraklı yöneticiler Kuveyt'e savaş boyunca 10'dan fazla ziyaret gerçekleştirdi. Kuveyt ise Irak'ın içinde bulunduğu durumdan faydalanmak için sınır anlaşmasının bir an önce yapılmasını istedi, fakat bu durum gerçekleşmedi.

3.4.5. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Sınırların Çizilmesi

3.4.5.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgaline Giden Süreç

Saddam Hüseyin İran-Irak savaşının getirdiği yıkım sonrasında ekonomik olarak yıprandığı için alternatif çözümler aramaya başlamıştı. Saddam Hüseyin Irak'ın Basra Körfezine erişimde sorun yaşadığı Kuveyt ile sınır sorununun çözümü konusunda ortak bir anlaşmaya varamayınca Kuveyt'i tehdit etti. Ayrıca Kuveyt'in OPEC kotasının üstünde bir üretim yaparak petrol fiyatlarının düşmesine neden olduğu, bu durumun ise Irak ekonomisi için ayda bir milyar dolarlık kayba sebebiyet verdiğini iddia etti. Saddam, Kuveyt-Irak sınırına asker yığmaya başlayınca Suudi Arabistan devreye girdi fakat herhangi bir uzlaşı sağlanamadı. Irak'ın Kuveyt'e saldırması üzerine Kuveyt Şeyhi ve Hükûmeti Suudi Arabistan'a kaçarak burada sürgün Hükûmetini kurdu. Saddam Hüseyin, Kuveyt'i Irak'ın 19. eyaleti ilan etti ve bir Hükûmet kurdu (Mansfield, 2012: 467).

Kuveyt Şeyhi Saddam Hüseyin'in bu eylemini nankörlükle suçlamış, İran-Irak savaşında Kuveyt'in Irak'a her türlü yardımı yaptığını belirtmişti. Fakat Saddam Hüseyin, Irak'ın geleceğinin petrolden gelecek zenginlikte görüyor ve elde edilecek gelirle Irak'ın yeniden ayağa kalkacağı, Arap lideri olabileceğini düşünüyordu. Saddam, Kuveyt'i işgal gerekçesinde Kuveyt'in Suudi Arabistan ile anlaşarak petrol fiyatlarını ABD'nin baskısıyla düşürdüğünü, bu durumun ise Irak'a büyük zarar verdiğini belirtmiştir. Saddam Hüseyin, İran-Irak savaşı bittiğinde OPEC'te Suudi Arabistan, Kuveyt ve Abu Dabi'den İran'a petrol üretimi konusunda uyarı verilmesini, petrolün dünya pazarındaki fiyatlarını yüksek tutmak için üretimi OPEC'in belirlediği kotalarda olmasını istedi. Kuveyt ve Abu Dabi ise İran-Irak savaşı bittiği için Irak'a artık desteğe ihtiyaç kalmadığı, kendi petrol üretim kotalarından da vazgeçmeyeceklerini açıklamıştı. Petrolün varilini 19 dolardan 11 dolara kadar düşürmüşlerdi (Primakov, 2010: 370-71).

İran'la sekiz yıl süren yıkıcı bir savaşın ardından Irak'ın ekonomik toparlanması uzak görünüyordu. Irak Hükûmetini bu savaşın ekonomik ve sosyal sonuçlarından kurtarabilecek tek seçenek, petrolü uygun fiyatlarla satma olasılığıydı. Irak'ın ekonomik toparlanması, petrolü yüksek fiyatlardan satma kabiliyetine bağlı olarak görülüyordu, ancak uluslararası piyasalardaki petrol arz fazlası, fiyatları düşürmüştü. OPEC'teki durum, örgütün aşırı üretim ve petrol fiyatları konusunda izlemek istediği politika, Irak'ın daha yüksek fiyatlara ilişkin planını bozdu. Aynı zamanda, OPEC içindeki petrol fiyatlandırma politikasına ilişkin görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Irak, savaştan sonra 80 milyar doları aşan büyük bir borç, 160 milyar dolar olarak tahmin edilen savaşın toplam maliyeti ve 220 milyar dolarlık bir yeniden yapılanma faturası ile karşılaştı (Al-Sheail, 2000: 55). Irak rejiminin istikrarını tehdit eden mali ve ekonomik kriz, Irak Hükûmetinin Kuveyt'i işgal etme yönündeki kararının başlıca nedenlerinden birisi olmuştu. Körfez ülkeleri ve özellikle Kuveyt, Irak Hükûmeti üzerindeki yoğun baskıların farkındaydı. Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne olan borcunun silinmesi talebinde bulundu. Ayrıca Kuveyt'i OPEC'in kurallarına uymayarak aşırı petrol üretmek ve Rumaila petrol sahasından Irak Hükûmetinin bilgisi dışında petrol almakla suçladı. Irak'ın Kuveyt'e karşı yürüttüğü kamuoyu kampanyası, savaşın açık belirtileriydi.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde ekonomik, siyasi ve askeri nedenler bulunmakta idi. Bunlar, Kuveyt'in Irak'tan ayrı bir devlet olması, Varbah ve Bubiyan adaları üzerindeki iddialar, sınırın çizilmemesi, Rumaila petrol sahası ve Kuveyt'in petrol fiyatlandırmada politikası üzerindeki anlaşmazlıklardı **(**Mendelson, Hulton, 2017: 148). Ekonomik sebeplerin başında yukarıda belirttiğimiz üzere Kuveyt'in OPEC'in belirlediği kotadan daha fazla üretim yaparak Irak'ın zarara uğraması ve Irak'ın yeniden yapılanma için ihtiyaç duyduğu finansmandı. Esasında Irak, İran ile yapılan savaşın kısa sürede biteceğini hesaplamıştı. Fakat uygulamada böyle olmadı. Irak, İran ile yaptığı savaşın getirdiği olumsuz ekonomik durumu karşısında bitme noktasına gelmişti. 8 yıl süren savaş Irak ekonomisini kötü etkiledi ve tarımsal-endüstriyel üretimin durma noktasına gelmesine neden oldu. Irak-İran savaşının neden olduğu borçlar yüzünden ödemeler dengesi açık verdi ve bu durum gıda fiyatları ile işsizliğinin artmasını tetikledi. Irak'ın bu ekonomik durumun üstesinden gelmek için sınırlı seçenekleri vardı. Olası seçeneklerden biri askeri ve güvenlik merkezli harcamaların azaltılması ve mevcut ekonomik göstergeler dahilinde planlamaların yapılmasıydı. Ancak bu durum Baas Partisi rejimini tehdit edebilir, Saddam Hüseyin'in devrilmesine veya iç karışıklığa neden olabilirdi. Bu yüzden Irak toplumuna uzun vadeli bir vizyon gerekliydi (Al-Sheail, 2000: 53).

Irak'ın Kuveyt'teki çıkarı tarihi haklardan ziyade Kuveyt'in büyük bir servete, doğal bir limana ve 120 millik Körfez kıyı şeridine sahip olması gerçeğiyle ilgiliydi. Saddam Hüseyin, 1990 yazındaki söylemlerinde Kuveyt'in zenginliğine odaklandı. Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi dünya petrol rezervlerinin %20'sini kontrol etmesi anlamına da gelirdi. Bu durum Irak'a OPEC'te önemli bir etki sağlayabilir ve organizasyonu etkin bir şekilde kontrol eden Suudi Arabistan'ı pasifize edebilirdi. Bu nedenlerden dolayı Saddam Hüseyin, Kuveyt'i ilhak etmenin ekonomik sorunlara ve rejimin devamını

sağlamada önemli bir kaldıraç görevi göreceğini düşündü. Saddam, Irak'ın ekonomik sorunlarına nihai çözümü, Şubat 1990 gibi erken bir tarihte, Amman'da yapılan Arap İşbirliği Konseyi (ACC) toplantısında ana hatlarıyla belirledi. Saddam Hüseyin, Ürdün Kralı Hüseyin ve Mısır Devlet Başkanı Mübarek'ten Körfez ülkelerine baskı yapmalarını isteyerek Irak'ın borçlarını silmelerini ve acilen 30 milyar dolarlık ek bir hibe vermelerini talep etti. Saddam gerekçe olarak ise Irak'ın Körfez ülkeleri adına İran rejiminin Şii yayılmacılığına karşı 8 yıl savaştığını, dolayısıyla Irak'a borçlu olduklarını belirtti. Saddam Hüseyin belirttiği gerekçeyi üstü kapalı tehdit yoluyla ifade etti ve Körfez ülkelerinin bu parayı vermemeleri durumunda nasıl alacağını bildiğini söyledi (Al-Sheail, 2000: 55-56; Freedman, Karsh, 1994: 42-52).

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalindeki siyasi sebeplere baktığımızda Arap dünyasına liderliğini ele geçirmeye yöneliktir. Mısır ve Suriyeli yöneticiler, Arap dünyasının liderliğini ele geçirmek için birbirleriyle mücadele içerisindeydi. Irak'ın İsrail'e karşı izlediği Filistin davası diğer ülkelerin aksine daha görünürdü. Saddam Hüseyin'in benimsemiş olduğu Pan-Arap milliyetçiliği Arapların birleşmesi gerektiği hususuna dayanıyor ve bu kapsamda Kuveyt ile Irak'ın birleşmesi gerekiyordu. Saddam, zaten iki ülke arasındaki sınırların emperyalist güçlerce çizildiğini bu yüzden iki kardeş ülke arasında sınır olmaması gerektiğine inanıyordu (Al-Sheail, 2000: 66). Bunun yanı sıra Irak'ın resmiyette öne çıkan gerekçelerinde ise egemenlik ve tarihsel iddialar yer almaktadır. Kuveyt'in Osmanlı Devleti zamanında Basra Vilayetinin bir parçası olduğu, İngiltere tarafından yapay sınırlar çizilerek iki ülkeye ayrıldığı ifade edilmiştir. Bu durum Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmedeki kamuoyuna sunduğu gerekçelerden birisidir (Khadduri, Ghareeb, 1997: 4). Diğer taraftan, Arap dış politikaları esas olarak Arap devletleri arasında bölgeseldir. Bu bölgesel yönelim, diğer faktörlerin yanı sıra, başlıca Arap devletlerinin Arap-İsrail çatışmasıyla yoğun meşguliyetinin bir sonucudur. Bu Araplar arası ilişkiler, gerçekte dış ilişkiler değil, geniş aile siyasetinin bir parçasıdır. Bu nedenle, Arap liderler doğrudan diğer Arap devletlerinin vatandaşlarıyla konuşma eğilimindedir. Pan-Arap meseleleri (örneğin, Filistin sorunu) birçok Arap rejimi için siyasi meşruiyetin bir bileşeni haline gelmiştir. Bu düşünce çerçevesinde Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarına farklı bir bakış açısı ile bakılabilir. 1990 baharı ve yazında, Irak liderliği tarafından kullanılan dil, pan-Arap ve İslami duyguları iletmek için özenle seçilmişti. Bu arada, Saddam Hüseyin'in 24 Şubat, 1 Nisan, 28 Mayıs ve 17 Temmuz 1990'da yaptığı ve Kuveyt'in işgalinin önünü açan dört büyük konuşmasında[81] dini metaforlar ve sembolizmle dolu bir siyasi dil kullanarak, statükoya yönelik ABD ve İsrail'e karşı Arap birlikteliği söylemini kullandı ve Kuveyt'i hedefe koydu. Saddam Hüseyin, kamuoyunu birleştirmek için konuşmalarında daha fazla pan-Arap ve İslami üsluplara, retoriğe ve metaforlara başvurdu (Hassan, 1999: 23-25).

Askeri gerekçelere baktığımızda ise jeostratejik önemi olan Varbah ve Bubiyan adalarına yönelik iddia ve söylemler öne çıkmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi 1932 yılındaki bir Bakanlar Kurulu

[81] Detaylı bilgi için bkz: Heikal, Mohammed H. (1992), *Awham al-Qowa wa al-Nassr (Illusion of Power and Triumph)*, Cairo: al-Ahram.

toplantısında Savunma Bakanlığı bu adaların Kuveyt'e verilmesine karşı çıkmış, Irak'ın Basra Körfezine erişimine kısıtlama getirdiğini öne sürmüştü. Ayrıca bu adaların Kuveyt'te olması, ülke güvenliğinin sağlanmasında Irak'a dezavantajlar sunuyordu. Irak'ın bu adalara sahip veya kiralama yöntemiyle kontrol altına almasındaki temel gerekçe güvenlik ve Basra Körfezine erişimdi. Kuveyt'in adalara sahip olması, Irak'ın Khor Zubair ve Khor Abdullah üzerinden Basra Körfezine erişimde bu kanalları kontrol edecek konumda olmadığı anlamına geliyordu. Irak'ın Körfeze bağlantısı ve İran'la olan uluslararası sınırın en güneydeki parçası olan Şatt'ül Arap'ın güvensiz statüsü, Irak'ı denize alternatif bir erişim kanalı geliştirmeye teşvik etti. Bu nedenlerle Irak, bu iki adayı kontrol etmek istedi. Birbirini takip eden Irak Hükûmetlerinin Varbah ve Bubiyan adalarının Irak tarafından kontrol edilmesine yönelik taleplerinin arkasında bu düşünceler yer almıştı. Irak, Varbah ve Bubiyan adaları üzerinde egemenlik kazanırsa, Körfez'deki kıyı şeridinin dar çıkıntısı en az iki katına çıkacaktı. Bu, Irak'ın hidrokarbon yataklarını işletmek için hak sahibi olacağı Körfez deniz yatağı alanını da önemli ölçüde genişletecektir. Dolayısıyla Irak'ın ileri sürdüğü gerekçelerle adalar üzerinde egemenlik sağlayamaması, Kuveyt'in tümünün işgal edilmesine neden olan gerekçelerden birisi olmuştur (Mendelson, Hulton, 2017: 188-190).

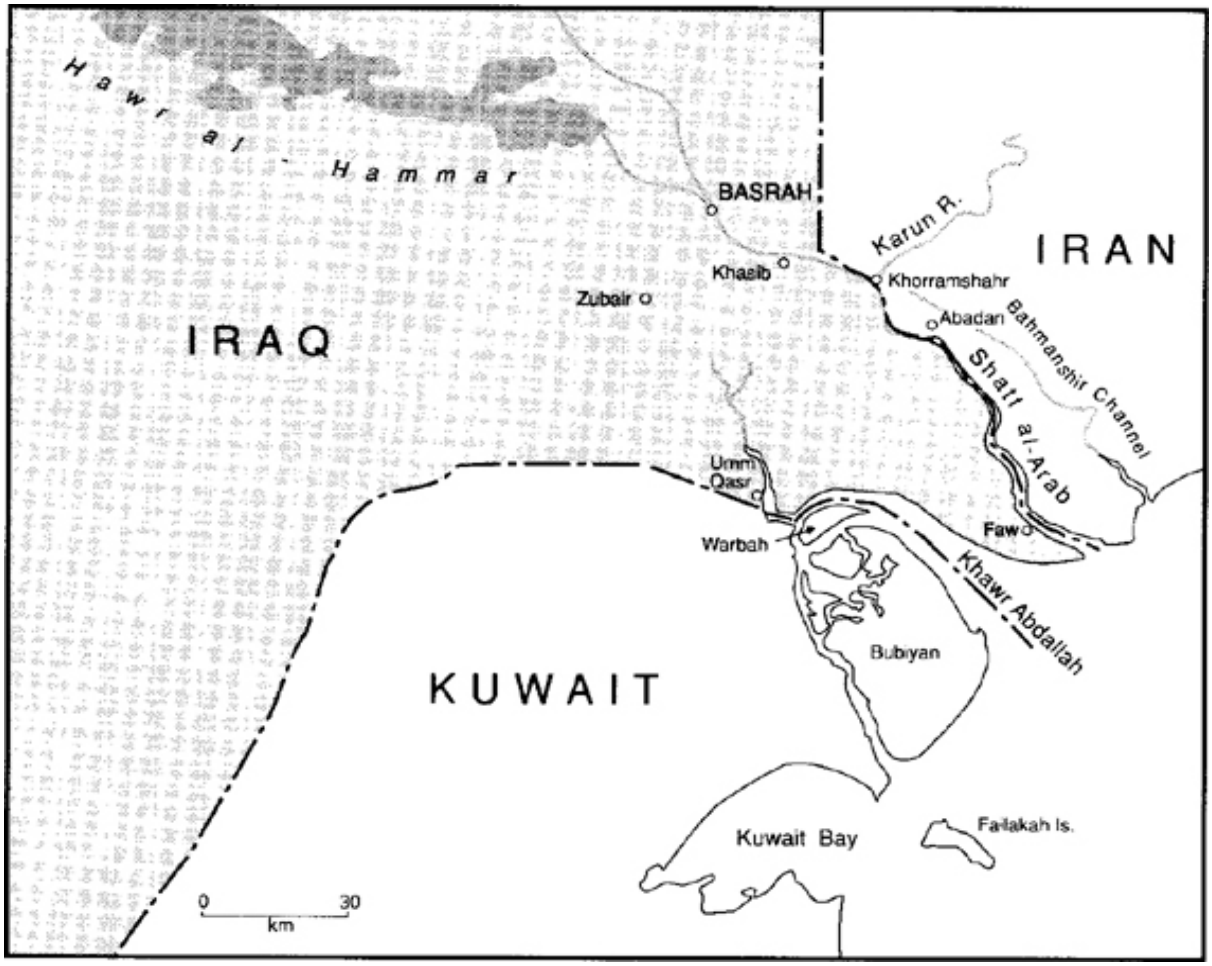
Bir başka gerekçe ise Kuveyt ve ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) Irak'a zarar vermek için birlikte çalıştığı komplo teorisidir. Buna göre Kuveyt ve ABD, Irak'ın Filistin davasına verdiği destek ve İsrail karşısında caydırıcı güç olmasından rahatsız olmuş, bu nedenle Irak'ın ekonomik yapısı ve istikrarı hedef alınmıştı. Irak, Başkan Reagan'ın yönetimi sırasında bazı ABD'li yetkililerin İran-Irak savaşı sırasında Lübnan'daki Amerikalı rehinelerin serbest bırakılmasını sağlamak için İran'la gizli bir temas kurduğu İrangate'den beri ABD[82] politikasına güvenmiyordu. Bu yüzden kamuoyuna böyle bir gerekçe sundu (Hanish, 2013: 8).

Diğer taraftan Kuveyt'in işgali planlanmasında ve işgal sırasında Irak, milliyetçi tema kullanmasının iki amacı vardı. Birincisi, Iraklıları dost bir Arap ülkesinin işgaline hazırlamaktı. Buradaki söylem, Irak'ın İran'la savaş yıllarında yaptığı fedakarlıkların ayırt edici özelliği ortaya konularak Kuveyt'in bu fedakarlıklardan nasıl yararlandığı ve Kuveyt'in kendi ulusal çıkarlarını nasıl ilerletmeye çalıştığı üzerine kurgulandı. Örnek vermek gerekirse Kuveyt'in Irak'a verdiği borçların geri ödeme konusundaki ısrarı ve dünya piyasasına düşük fiyattan petrol satmasıyla Irak ekonomisini fiilen sabote

[82] Saddam Hüseyin her ne kadar ABD'ye yönelik ideolojik temelli bir söylem geliştirse de ABD yönetimiyle özel ilişkilere sahip olmuştur. Bu ilişkilerin temelinde ise petrol bulunmakta idi. Örneğin dönemin CIA raporlarına göre 1987'de ABD'nin Irak'tan ithal ettiği ham petrol günde sadece 80.000 varil iken Temmuz 1990'da yani Irak'ın Kuveyt'i işgale başlamadan önce günde 1,1 milyon varile yükselmiştir. Bu rakam Irak'ın toplam petrol ihracatının dörtte birinden fazladır (Friedman, 1994: 198). Yine bu dönmede ABD-Irak ilişkilerinde İsrail ön plana çıkmıştı. Irak'ın İsrail'e yönelik bir saldırı yapacağı düşüncesi ABD'li yetkililere ulaşmıştı. Saddam Hüseyin ise gerek Suudi Arabistan gerekse Mısırlı yetkililer aracılığıyla ABD yönetimine gönderdiği mesajda böyle bir planının ve niyetinin olmadığını bildirdi. Ancak İsrail'in 1981'de olduğu gibi Irak'a saldırması durumunda cevap hakkını kullanacağını belirtti. Bu gelişmeler üzerine bir grup Amerikalı senatör, Saddam Hüseyin'e ziyarette bulunmayı planladı. Ziyaret konusunda Saddam Hüseyin memnuniyet duyacağını açıklamasından sonra Amerikalı Senatörlük Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek aracılığıyla Musul'da bir araya geldiler ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi, Orta Doğu'da istikrar, düzen ve kaosun önlenmesine yönelik ortak beyanda bulundular (Khadduri, Gahareeb, 1997: 100-101).

ettiği iddiasıydı. İkincisi ise toplumu; Kuveyt'in Irak'ın 19.vilayeti olduğuna, işgalin sadece tarihsel bir hatayı düzeltmeyi amaçladığına ikna etmekti. Bu kapsamda Saddam Hüseyin Eylül 1990'da Kuveyt'in Irak olduğunu, onları kabileye geri dönmüş bir halk ve halka iade edilmiş bir toprağa benzetmiştir. Bu kültürel-politik söylem esasında Irak devletinin kuruluşundan itibaren Irak siyasetinde etkin olmuştur (Tripp, 2019: 46).

Harita 12: Irak'ın Basra Körfezine Sınır Erişimi

Harita Irak'ın Basra Körfezine sınır erişimini göstermektedir. Kaynak: Schofield, R. (2017). "Iraq's Claim to Sovereignty over Kuwait", Schofield, R. (ed), *Territorial Foundation of the Gulf States*, London: Routledge, s.209

Özetle Irak'ın Kuveyt'i işgal gerekçelerine şu şekilde sıralayabiliriz (Hassan, 1999: 21):

- Ekonomik çöküntü içerisinde olan Irak'ın Kuveyt'in zenginliğinden faydalanması ve petrol alanlarını kontrol etmesi
- Saddam Hüseyin'in kişisel hırsları ve Irak topraklarının kurtarıcısı olması
- Jeopolitik açıdan Varbah ve Bubiyan adalarının kontrolü ile Irak'ın Basra Körfezine erişimde kısıtlamaların kalkması

Bu gelişmelerin yanı sıra yukarıdaki gerekçelere realist düşünce açısından baktığımızda Irak, kendi çıkarlarını korumak ve sürdürmek için sert güce başvurarak Kuveyt'i işgal etti. Realizmin genel varsayımlarından yola çıktığımızda, Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikasını açıklayan şu temel varsayımı belirtebiliriz; devletlerin kendi ulusal çıkarlarını gözetmek için hareket etmesi, dış güçlerin Irak'ın dış politika oluşturmasındaki etkisi ve Saddam Hüseyin'in kişisel hırsları. Realizmin merkezinde yer alan ulusal çıkar kavramı, Irak'ın İran savaşında uğradığı zararları tazmin etmek için Kuveyt'in işgali ve kaynakları ele geçirmede konunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Irak mevcut gücüne bağlı olarak zayıf komşusu karşısında üstün güç olduğu için ulusal çıkarları doğrultusunda taleplerini dikta etmeye çalıştı. Ayrıca Basra Körfezi'nin derin sularına jeostratejik bir çıkış ve Körfez bölgesi ile Arap dünyasında çok özlenen siyasi hegemonyanın elde edilebileceği varsayımı da Irak'ın hedefleri arasında yer aldı (Hassan, 1999: 7).

Diğer taraftan, bölgesel sınırların rolü ve özellikle de konumları realist düşüncede askeri çatışmaların en yaygın nedenlerinden biridir. Örneğin Holsti'ye göre (1991: 218-222, 308) 1914-1941 yılları arasında meydana gelen savaşlarda/çatışmalarda %47 oranında teritorya öne çıkmaktadır. Diğer gerekçeler ise devlet/rejim mücadelesi, stratejik sınırlar, ticari çıkarlar, tek taraflı anlaşmanın dayatılması, milliyetçilik gibi nedenlerdir. 1648'den beri toprak/sınır üzerindeki çatışmalar devletlerarası ilişkilerin temel özelliğini haline gelmiştir. Toprağa bağlı savaş nedenleri politika yapıcıları tarafından önemli bir prestij olarak da değerlendirilmektedir. Egemenlik ve güvenlik paradigmaları çerçevesinde hareket eden yöneticiler, çıkarlarını korumak için savaşı göze alabilmektedir. Nihayetinde devletlerin sınırları uluslararası ilişkilerde önemli egemenlik tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda sınırların tartışmalı bölümleri, çatışma/savaş sonrasında yapılan anlaşmalarla yeniden çizilebilmektedir. Burada savaşın temel nedeni toprak gibi görünse de arka planda jeopolitik, strateji, yer altı/üstü kaynaklar ve ekonomi gibi bağımlı değişkenler yer alır. Son yıllarda yapılan savaşların/çatışmaların temelinde bu sebepler yatmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgalinde de belirttiğimiz nedenler yer almaktadır. Irak'ın Kuveyt ile sınırdaş devlet olması ve savunma planlarını da Basra Körfezine erişimde Varbah ve Bubiyan adalarının kontrolü üzerine yapması durumu açıklamaktadır. Bu yüzden, bölgesel sınırlar geleneksel olarak uluslararası ilişkilerdeki savaş sorunsalının bir parçası olarak tasavvur edilir. Bu sınırlar yalnızca pek çok savaş ve çatışmanın nedeni olmakla kalmaz, aynı zamanda görünen nedenlerdir. Geleneksel jeopolitik anlayışta egemenlik fikri veya ideali, nihai siyasi otoritenin bölgesel olarak belirli ve kesin bir bölgesine ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Bölünme, irredantizm ya da komşuları büyütme yoluyla bölgesel sınırların konumuna yönelik tehditler, devletin varlığına yönelik tehditlerdir. Dolayısıyla bölgesel sınırlar, askeri güvenlik ve siyasi istikrar fikirleriyle yakından bağlantılıdır. Coğrafi konumun bir sonucu olarak tartışmalı sınırlar, bölge deki istikrarsızlık kaynağı olarak görülebilir ve kontrol altına alınmazsa uluslararası çatışma/savaş alanının bir parçası haline gelir. Burada jeopolitik ve realizm

uluslararası arenada birbirine benzer düşünceleri barındırır ve sınır sorunlarının çözümüne yönelik askeri güvenlik sorunlarını tartışır (Williams, Roach, 2006: 4).

Irak'ın Kuveyt'i işgali, politik realizmin güç dengesinin asimetrik olduğu yönündeki anlayışına örnek olarak da gösterilebilir. Irak, Kuveyt'e göre daha büyük bir nüfusa, orduya ve toprağa sahipken, Kuveyt küçük bir nüfusa, orduya ve alana sahipti. Klasik tarzdaki bir devlet olarak Irak, mekânsal genişleme, bölgesel hakimiyet ve emperyalist güç olmak için geleneksel askeri fetih yöntemlerini kullanmaktadır. Terazinin zayıf tarafında yer alan Kuveyt ise petrol ve ekonomik açıdan zengin bir aktör olmasına rağmen, etki faktörü daha düşüktür. Ayrıca Kuveyt, Irak'ın Arap dünyası ve Körfez bölgesinde çok özlenen bölgesel hegemonyasını elde etmek için ekonomik varlıklar ve toprak erişimi yolunda ihtiyaç duyduğu her şeye sahipti. Kuveyt'in kendisini koruyacak bir müttefike sahip olmaması da Irak için önemli bir avantaj olmuştur (Hassan, 1999: 13). Irak jeopolitik olarak genişletilmiş etki düzeyi altında olduğu için gücünü optimize etmek istedi ve bu yüzden emperyalist bir dış politika benimsedi. Çünkü, 1990'da Ocak ve Haziran 1990 arasında petrol fiyatlarının varil başına 20'den 14 dolara düşmesi nedeniyle finansman sıkıntısı çekmeye başladı. Irak petrolden kazanması gereken miktarın yarısını kazandı ve borçlarını ödemekte temerrüde düştü. İran-Irak savaşının getirdiği yıkım, Irak'ı batma noktasına getirdiği için yeniden yapılanma maliyeti ekonomistler tarafından yaklaşık 200 milyar dolar olarak açıklandı. Bu miktar Irak'ın tüm petrol gelirleri ülkenin yeniden inşasına harcansa bile yeniden inşası için en az 20 yıl süreye ihtiyaç vardı. Ayrıca, Irak'ın yıllık petrol gelirine ek olarak, 12 milyar dolarlık sivil ithalat, 5 milyar dolarlık askeri ithalat, 5 milyar dolarlık borç geri ödemesi için yılda fazladan 10 milyar dolara ihtiyacı vardı. Diğer taraftan petrol ihracatı Irak'ın toplam ihracatının yüzde 98'ini oluşturduğundan, petrol fiyatlarındaki düşüş Irak ekonomisi üzerindeki yükü artırmıştı. Irak'ın kalkınma planlarını ödeyecek sermayesi yoktu. Ülkenin uluslararası borcu 80 milyar dolara ulaşmıştı. Saddam, işgalden günler önce ABD Büyükelçisi April Glaspie ile yaptığı görüşmede, Arap devletlerinin borçları hariç Irak'ın savaştan 40 milyar dolar borçla çıktığını belirtti. Irak, İran'la savaştan önce 37 milyar dolar rezerve sahipti (Hanish, 2013: 4).

Kasım 1989'da OPEC, Irak'ın petrol fiyatını varil başına 21 dolar seviyesine yükseltmeyi ve varil başına 18 doların altına düşürmeme kararı aldığı bir toplantı yaptı. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Irak'ın önerisini desteklemeye olumlu yaklaştı fakat Kuveyt bu duruma temkinli idi. Saddam Hüseyin, Emir Cabir'e kişisel bir mektup göndererek, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaya son verecek bir OPEC kotasını ülkesine taahhüt etmesini istedi. Kuveyt istemeyerek de olsa OPEC kotasını kabul etmiş ancak kabulü uzun sürmemişti. Kuveyt'i bir petrol kotasına kararlı bir şekilde bağlı kalmaya ikna edemeyen Irak, Arap devlet başkanlarına şahsen veya Arap zirve toplantılarında çağrıda bulunarak liderleri üzerinde baskı oluşturmaya çalıştı (Khadduri, Ghareeb, 1997: 86-88).

15 Nisan 1990'da Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Arap Birliği Genel Sekreterine Irak'ın Kuveyt'e karşı şikâyet listesini içeren bir muhtıra gönderdi. Bunların başında, Kuveyt'in Irak'ın İran'la savaşa

girmesinden yararlanarak Irak topraklarında askeri ve polis üsleri ile petrol tesisleri kurduğunu belirtti. Tarık Aziz Kuveyt'in 1988 Cezayir zirvesinde Irak'ın müzakereleri başlatma teklifini kabul etmekte tereddüt ettiğini ifade etti. Diğer bir suçlama ise Kuveyt'in OPEC'in belirlediği petrol üretim kotalarını aşması ve BAE'nin iş birliğiyle Irak ekonomisine zarar vermesiydi. Kuveyt fazla üretim ile petrolün varilini 18 dolardan 11-13 dolar bandına düşürdüklerini, Irak'ın 1981-1990 yılları arasında yaklaşık 89 milyar dolarlık bir kaybı olduğunu açıkladı. Tarık Aziz, İran'la savaş sırasında Irak'ın Kuveyt'ten aldığı yardımın borç olarak sayıldığını fakat Irak'ın Arap güvenliğini savunmak için büyük bedeller ödediğini söyleyerek, Körfez ülkelerinin bu borçları silmesi gerektiğini vurguladı. Kuveyt ise Arap Birliğine gönderdiği karşı muhtıra ile Irak'ın iddialarına yanıt verdi. Buna göre Kuveyt, Irak'ın ileri sürdüğü tüm suçlamaları reddetti. Arap Birliğinden sınır anlaşmazlığının çözümü için yardım isteyen Kuveyt, ortak sınır komitesinin kurularak bu soruna bir an önce çözüm bulunmasını talep etti. Rumaila petrol sahasından ise Irak'a ait herhangi bir petrolün alınmadığını, sınırın kendi bölgelerinde yapılan sondaj faaliyetleriyle petrolün çıkartıldığını açıkladı (Al-Sheail, 2000: 50, Hassan, 1999: 5).

Saddam Hüseyin 28 Mayıs 1990'da Bağdat'ta yapılan bir Arap zirvesi toplantısında savaş sırasında Suudi Arabistan, Kuveyt ve diğer Körfez ülkelerine olan yaklaşık 35 milyar dolarlık tüm borçlarının silinmesini istedi. Irak lideri, Irak'ın 1980 öncesi ekonomik durumuna geri dönmesi için borçların silinmesi gerektiğini, ayrıca Irak'ın acil ihtiyaçlarını karşılamak için fazladan 10 milyar dolar nakit ihtiyacı olduğunu söyledi. Kuveyt ise bu durumdan memnun olmadı. Hali hazırda Irak ile sınır sorunları yaşıyordu ve buna bağlı olarak yeni bir anlaşmazlık noktasının ortaya çıkmasını istemedi. Fakat Saddam Hüseyin, Kuveyt'in zengin petrol yataklarına, 120 millik Basra Körfezi kıyı şeridi ile limanlarına sahip olmak istiyordu. Arap dışişleri bakanlarının Temmuz 1990'da Tunus'ta yaptıkları bir toplantıda, Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Kuveyt'i, iki ülke arasındaki tartışmalı sınır bölgesinde bulunan Rumaila petrol sahasının Irak bölümünden yaklaşık 2-2,5 milyar dolar değerinde petrol çalmakla suçladı ve 2,5 milyar dolar tazminat talep etti. Kuveyt Dışişleri Bakanı suçlamayı reddetti ve petrol üretim seviyelerini devam ettireceklerini, Irak'a verilen kredilerin ise silinmesini kabul etmedi. Saddam Hüseyin bu durumun kendilerine karşı ekonomik savaş açmakla eşdeğerde olduğunu belirtti. Tunus toplantısı 17 Temmuz'da kargaşa içinde sona erdiğinde, Saddam Hüseyin'in söylemi sertleşmişti. O gün Irak devriminin yıldönümü münasebetiyle yaptığı bir konuşmada, yeni silahlarıyla övünerek askeri harekata geçeceğini ima etti. Ekonomik bir savaşa maruz kaldıklarını belirten Saddam Hüseyin, emperyalizmin ajanlarına saldırarak, onların petrol fiyatlarını düşük seviyede tutma politikaları Irak'ın sırtına saplanmış zehirli bir hançerdir açıklamasını yaptı. Saddam Hüseyin'in konuşmasından sonra ilk Irak ordu birlikleri Kuveyt sınırına doğru harekete geçti (Friedman, 1994: 198-199; Musallam, 1996: 87-89; Khadduri, Ghareeb, 1997: 86-88).

İki ülke arasında Rumaila petrol sahasıyla ilgili tartışma Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanmıştır. Saddam'ın Kuveyt'i işgalinden önceki son günlerde ve sonrasında Irak, Kuveyt'in Rumaila sahasından 1980-1990 yılları arasında yaklaşık 2 milyar dolar değerindeki petrolü çıkarttığını iddia etti. Iraklılar,

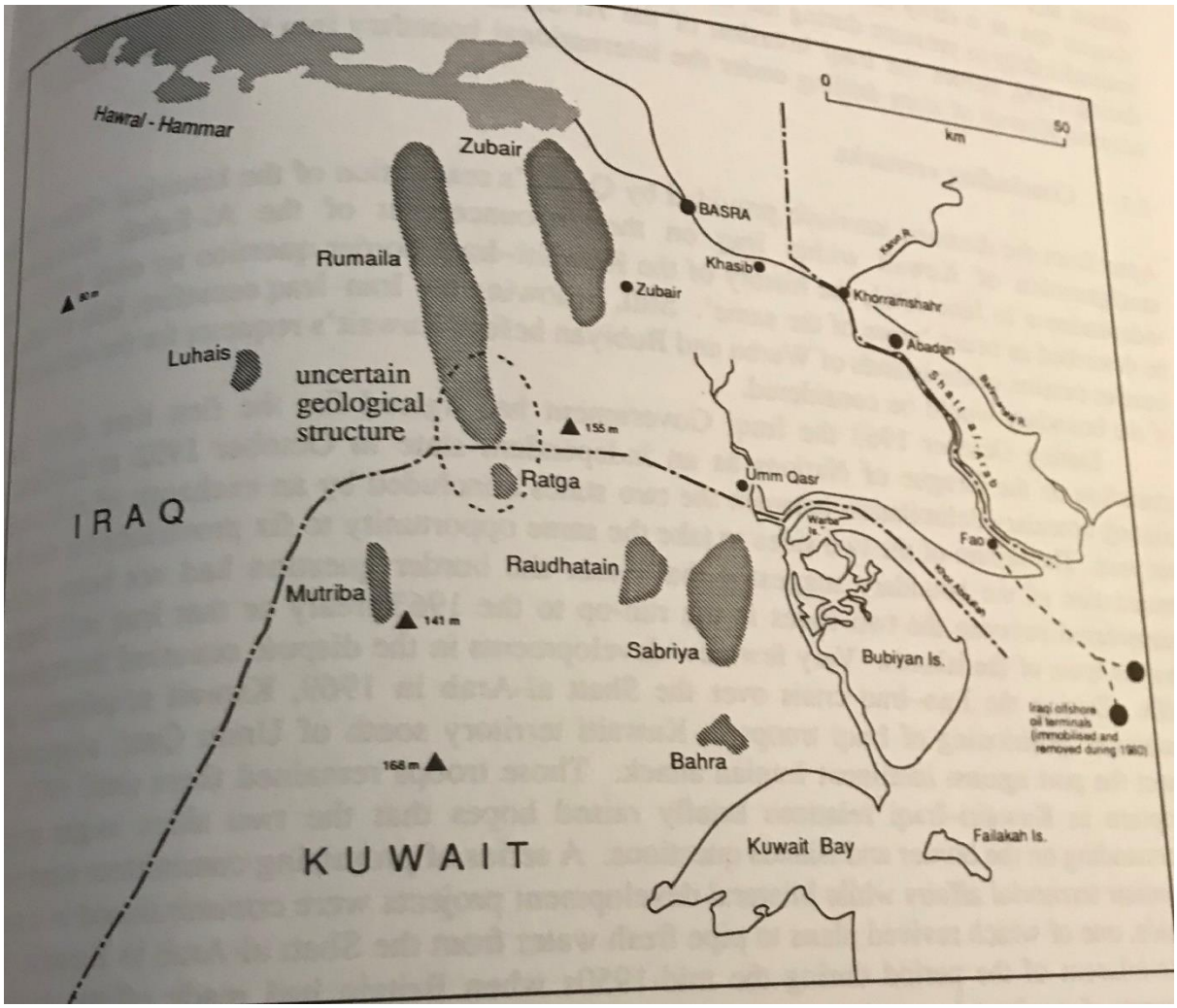
bunun yalnızca büyük bir hırsızlık olmadığını, aynı zamanda Kuveytlilerin Irak sınırlarıyla ilgili olarak almak isteyebilecekleri herhangi bir pozisyonu dengelemeye yetecek büyüklükte bir izinsiz giriş anlamına geldiğini ifade etti. Basra'nın batısında ve güneyinde bulunan Rumaila sahası, 1954 yılında, çoğunlukla büyük Avrupa ve ABD petrol şirketlerine ait olan ve 1938'den beri bölgede petrol imtiyazına sahip olan bir İngiliz şirketi olan Basrah Petroleum Company (BPC) tarafından keşfedildi. 1965'te Rumaila günde yaklaşık 300.000 varil üretiyordu (1990'a gelindiğinde üretim, günde yaklaşık 400.000 varil seviyesine yükseldi) (Finnie, 1992: 171-172).

Rumaila bölgesinin güvenilir jeolojik haritası olmadığı için burada petrol arama çalışmaları yapan enerji şirketleri ve Rumaila'nın güneyinde Kuveyt sınırları içerisinde olan Ratga petrol sahası için iki görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi ve yaygın olan görüş; Ratga'nın Rumaila sahasının güneyindeki devamı olduğudur. Ratga sahasından çıkartılan petrol Irak'taki ana Rumaila sahasından farklı bir seviyede petrol çıkartılmaktadır. Diğer görüş ise Lübnanlı saygın bir jeolog tarafından ileri sürülmektedir. Buna göre Rumaila sahasının uluslararası sınırı geçmediği yönündedir. Yani Rumaila tamamen Irak sınırları içerisinde yer almaktadır. 1978'de keşfedilen Ratga sahasının tam yeri belirsiz olarak tanımlanırken, jeolojisi Irak sınırına yakın ve bu sınır boyunca olası bir hilal eğilimi olarak nitelendiriliyor. İkinci görüş doğruysa, iki petrol sahaları hala dolaylı olarak bağlantılıdır. 1950'lerden itibaren sınırın güneyinde faaliyet gösteren Kuveyt Petrol Şirketi ile kuzeyinde faaliyet gösteren Irak petrol şirketlerinin, Kuveyt-Irak sınırının gerçekte nerede olduğu, yani İngiltere'nin önerdiği hat üzerinde ortak bir anlayışa sahip olduğuna dair makul göstergeler vardı. Petrol şirketleri muhtemelen bu hattı gösteren büyük ölçekli haritalara sahipti ve görünüşe göre genel olarak sınırın bir kilometre yakınında sondaj yapmama standart uygulamasına bağlı kaldılar. Irak sınır muhafızlarının 1973'te Kuveyt Petrol Şirketi'nin Ratga bölgesinde sondaj yapmasını engelledi. 1984 yılında sınır bölgesini ziyaret eden bir araştırmacı, Ratga'nın Kuveyt topraklarındaki yerinin Bağdat yetkilileri tarafından hararetle tartışıldığı yorumunu yaptı. Araştırmacı, Ratga'nın Rumaila sahasının jeolojik bir uzantısı olduğunu ileri sürdü, çünkü Irak'ın sondaj ekipmanı, Ratga'daki Kuveyt tesislerinden sınırın ötesinde görülebiliyordu (Schofield, 1991: 126).

Diğer taraftan Kuveyt Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanı Eylül 1990 Londra merkezli Arapça günlük gazete olan Şarkul Avsat'ın Rumaila/Ratga alanıyla ilgili sorduğu soruya Hükûmetin görüşünü şu şekilde açıkladı: 1970'lerin sonlarından beri Ratga'da günde ortalama 10.000 varil üretim yapıldığını ve Iraklıların bu üretime hiçbir zaman itiraz etmediğini söyledi. Ayrıca Ratga'daki tüm kuyuların sınırdan bir kilometreden fazla bir mesafede açıldığını ifade etti. Fakat Kuveyt Petrol Şirketi yetkilileri, Ratga'nın Rumaila petrol sahasının jeolojik bir uzantısı olduğunu gizli bir şekilde doğruladı. Kuveyt'in işgalinden önce Rumaila petrol sahasında Irak'ın petrol üretimi günlük ortalama 400.000 varildi. Rumaila'daki Iraklı petrol yetkilileri, 1980'lerin sonunda Kuveyt'in Ratga'daki üretime başlamasının bir sonucu olarak kendi üretim tesislerindeki petrol çıkartılması basınçta bir düşüş fark

ettiklerini belitti. Ayrıca Irak, Kuveyt'i işgal etmeden önce, Kuveyt'i Rumaila alanından eğimli sondaj yapmakla suçlamıştı (Schofield, 1991: 126-128).

Harita 13: Kuveyt-Irak Uluslararası Sınırının Kuzeyindeki ve Güneyindeki Petrol Sahalarının Konfigürasyonunu Gösteren Harita

Kuveyt-Irak uluslararası sınırının kuzeyindeki ve güneyindeki petrol sahalarının konfigürasyonunu gösteren harita. Kuzey Kuveyt sınır bölgesinin orta kısmının jeolojik yapısı henüz belirlenemediği makul bir şüphenin ötesinde henüz belirlenmediğinden, Kuveyt'teki Ratga petrol sahasının büyük Irak Rumaila sahasının güneydeki bir uzantısı mı yoksa ayrı bir güney uzantısı mı olduğu konusunda iki ülke arasında gerginlik yaşanmıştır. Bu durum Irak'ın Kuveyt'i işgaline giden süreçte etkili olmuştur. Schofield, R. (1991), *Kuwait and Iraq: Historical Claims and Territorial Disputes*, London: Royal Institute of International Affairs., s.127

Haziran 1990'da Saddam, Devrim Komuta Konseyi'nin (RCC) toplantısında Kuveyt'e yönelik sert eleştiriler yaptı. Kuveyt'in Irak'a yönelik politikalarında farklılıklar olduğunu belirten Saddam Hüseyin, temmuz ayında yapılacak Arap Birliği zirvesinde konunun ele alınacağını ifade etti. 16

Temmuz 1990'da Saddam Hüseyin, Baas devriminin yirmi ikinci yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşmada Irak'ın Kuveyt ile olan farklılıklarını açıkladı. Konuşmasında Körfezdeki Arap yöneticilerini, Irak'ın petrol satışından elde ettiği geliri azaltmak ve ekonomik kalkınma programını olumsuz etkilemek için petrol fiyatını bilinçli olarak düşürdüklerini söyledi (Al-Sheail, 2000: 49).

Petrol fiyatları konusundaki anlaşmazlığı çözmeye yönelik girişim 12 Temmuz 1990'da Körfez ülkelerinden beş petrol bakanının katıldığı Cidde'de yapıldı. Suudi Arabistan hem Kuveyt'i hem de BAE'yi üretimlerini 1,5 milyon varil kotasında tutma taahhüdü vermeye ikna etti. Kuveyt günde yaklaşık 1,7 milyon, BAE ise yaklaşık 2 milyon varil petrol üretiyordu. 20 Temmuz 1990'da Kuveyt ve BAE, Suudi Arabistan, İran ve Irak'tan gelen yoğun baskı altında OPEC kotalarına uyma konusunda anlaştılar, ancak bundan daha fazla bir taviz vermeyeceklerini açıkladılar (Al-Sheail, 2000: 51).

Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal öncesinde yaptığı bir konuşmasında bazı Arap kardeşlerin OPEC kotalarına uymamasının petrol piyasasında karışıklığa neden olduğuna dikkat çekti. Onları petrol fiyatlarının varil başına 7 dolara kadar düşmesine neden olan dünya pazarını doldurmakla suçladı. Saddam, bir varil petrol fiyatındaki her bir dolarlık düşüş için Irak'ın yılda 1 milyar dolar kaybettiğini, savaşın sadece askerler ve patlamalarla değil, ekonomik yollarla da yapıldığını belirtti. Saddam Hüseyin, Irak'a karşı izlenen bu politikaların bir tür savaş olduğunu, daha fazla baskıya dayanamayacaklarını ifade etti. 17 Temmuz 1990'da Saddam Hüseyin televizyon konuşmasında ülke ismi vermeden fazla petrol üreten ülkeleri hedef aldı. Daha sonra Kuveyt'i Irak'ın güney sınırındaki Rumaila petrol sahasından 2,4 milyar dolar değerinde Irak petrolü çalmakla suçladı. Ayrıca, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliği'ni (BAE), petrol üretimini kararlaştırılan kotaların üzerine çıkararak Irak'ı sırtından bıçaklamakla ve petrol fiyatını düşürmekle itham etti. Irak'ın zararı için tazminat ödenmesini talep eden Saddam Hüseyin, OPEC'ten petrol fiyatını varil başına 18 dolardan 25 dolara yükseltmesini istedi. Ayrıca Arap ve diğer ülkeleri Irak ile Kuveyt/Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki anlaşmazlığa karışmamaları konusunda uyardı (Hanish, 2013: 7; Mendelson, Hulton, 2017: 147-148; Freedman, Karsh, 1994: 42-52; United Nations, 1996: 14).

25 Temmuz 1990'da Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile ABD büyükelçisi bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Saddam Hüseyin, Kuveyt Şeyhinin 28-29 veya 30 Temmuz'da müzakereleri yapmak için Bağdat'a geleceğini, bu süreç içerisinde Kuveyt'e karşı hiçbir şey yapılmayacağını belirtti. Saddam Hüseyin, ABD Başkanı Bush'a da bir mesaj göndermek istedi. Mesajında Irak'ın dostluk istediğini, Kuveyt'in OPEC kararlarını uygulamadığını, Irak'ın esasında savaşı istemediğini çünkü İran-Irak savaşında yüzbinlerce askerinin hayatını kaybettiğini ve birçok ailenin yoksullaştığını ifade etti. Dahası Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile Kuveyt'in geleneksel diplomasiden uzaklaştığı, Irak'ın bu durumda cevap vermesi gerektiğini söyledi. ABD Büyükelçisi ise iki ülke arasındaki anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini düşündü. Bunun yanı sıra Saddam Hüseyin, ABD elçisine ABD-Irak ilişkilerinin geliştirilmesinden yana olduğunu fakat

ABD'deki bazı çevrelerin buna engel olmaya çalıştığını aktardı. Diğer taraftan Saddam Hüseyin ABD elçisine Irak'ın 40 milyar dolar borcu olduğunu, bu durumun ciddi mali sıkıntıları da beraberinde getirdiğini vurguladı. İran'a karşı yapılan savaşta elde edilen zaferin Arap dünyasına ve Batıya ait olduğunu belirten Saddam Hüseyin, Irak'ın bir Marshall planına ihtiyacı olduğunu, petrol fiyatlarının düşmesini bu yüzden istemediğini açıkladı. Irak'a karşı yürütülen bu ekonomik savaşı kabul etmeyeceklerini ifade eden Saddam Hüseyin, buna karşılık vereceklerini, Irak'ın onurunu ve refahını düşürmeye kimsenin gücü yetmeyeceğini söyledi. BAE ve Kuveyt'i tehdit etmediklerini vurgulayan Saddam, kendilerine yönelikte herhangi bir tehdidi kabul etmeyeceklerini gösterdi (Wikileaks, 1990). Petrol fiyatları konusunda Glaspie, ABD'nin petrol fiyatlarının çok yükselmesini istemediğine dikkat çekti. Irak Hükûmeti, fiyatın varil başına 12 dolara düşmesi petrolden elde edilen gelirde yaklaşık 6 ila 7 milyar ABD doları azalmaya yol açtığı için varili 25 dolara yükseltmeyi önerdi. Glaspie'nin buna cevabı ise "Petrol üreten eyaletlerden oldukları için fiyatın 25 doların üzerine çıkmasını isteyen birçok Amerikalımız var" oldu. Bu, Irak'ın daha yüksek petrol fiyatlarına ihtiyacı olduğu ve fiyat ABD'nin çıkarlarına uygun olduğu sürece Amerika'nın bunu desteklediği hakkında samimi ve açık bir tartışma gibi göründü. Bölgedeki gerilim ve Kuveyt-Irak anlaşmazlığı konusunda Glaspie; Irak-Kuveyt arasındaki sınır anlaşmazlığı ile diğer ülkelerle sorunlarda pek fikir sahibi olmadıklarını, bu durumun kendi aralarında çözülmesi gerektiğine inandıklarını ifade etti. Ayrıca Saddam Hüseyin'in ulusal gündeki konuşmasından endişelenen Glaspie, bu durumun açıklığa kavuşması için görüşme yaptığını vurguladı (Khadduri, Ghareeb, 1997: 111-112). Bu görüşmeler Saddam Hüseyin'in Kuveyt' yönelik işgal kararı almasında etkili olmuş, ABD'nin Kuveyt'in işgaline sessiz kalacağını düşünmüştür.

31 Temmuz'da Suudi Arabistan Kralı Fahd, Irak ve Kuveyt'i doğrudan müzakereler için Cidde'de yapılacak toplantıya davet etti. Görüşmenin amacı, iki taraf arasındaki farklılıkları gözden geçirmek ve Bağdat'ta yapılacak başka bir toplantıda anlaşmaya varmak için önerilerde bulunmaktı. Irak, Devrim Komuta Konseyi başkan yardımcısı İzzet İbrahim el-Duri'yi Irak delegasyonunun başına atadı. Kuveyt delegasyonunun başına ise başbakan veliaht prens Şeyh Sa'd atandı. Her bir heyet başkanının kendi ülkesinde en yüksek ikinci mevkide olması, her iki tarafın da bir anlaşmaya varma kararlılığında ciddi oldukları izlenimini verdi. Bu arada Cidde toplantısından önce Ürdün, iki ülke arasında arabuluculuk yapmak istedi. Ürdün, Irak'ın OPEC petrol kotalarını, Rumaila petrol sahasında imtiyazları ve Varbah-Bubiyan adalarının kiralanma taleplerini kabul etmesi için Kuveytli yöneticilerle görüştü. Fakat, Kuveytli yöneticiler bu talepleri reddetti ama ikili ilişkileri geliştirmek için Irak ile müzakere edilebileceğini söyledi. Kuveyt Şeyhi, Kuveyt temsilcisine Cidde toplantısına gitmeden önce izlemesi gereken politikaları anlattı. Buna göre Kuveyt Şeyhi, Suudi Arabistan veya Iraklı temsilcilerden Arap dayanışması, kardeşlik gibi sözlerin duyulmasına itibar edilmemesi gerektiğini, her ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini söyledi. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın gelecekte tarafsız bölgelerden taviz almak için baskı yaparak Kuveyt'i zayıflatmaya çalışacağını, Irak'ın ise İran-Irak savaşındaki kayıplarını Kuveyt üzerinden telafi etmek isteyebileceğini vurguladı. Bunların hiç birisine

inanmamaları gerektiğini belirten Kuveyt Şeyhi, Mısır, Amerika ve İngiltere'nin kendi yanlarında olduğunu, onların hayal ettiklerinden daha güçlü olduklarını ve tartışmalarda ısrarcı olmalarını istedi. Benzer mesajları Saddam Hüseyin'de kendi heyetine verdi. Saddam, Kuveytli yetkililer müzakerelerde uzlaşmaz tutum içerisinde bulunurlarsa Irak'ın gerekeni yapmaya hazır olduğunu söylemelerini istedi (Khadduri, Ghareeb, 1997: 111-112).

Arap başkentlerinde Irak ile Kuveyt arasındaki ihtilafları çözmesi için merakla beklenen Cidde toplantısı, ani ve beklenmedik bir şekilde sona erdiğinde son derece hayal kırıklığı yarattı. Kuveyt toplantıyı, iki devlet başkanının nihai bir anlaşmaya varabileceğini düşünürken, Irak ise toplantıda Kuveyt'in uzlaşmaya hazır olduğuna dair hiçbir işaret görmediği belirtti. Cidde'deki toplantıda Kuveyt uzlaşmaz göründüğünden Irak heyetine dönmeleri emredildi. 1 Ağustos'ta Saddam, Cidde toplantısına ilişkin raporu dinlemek için Devrimci Komuta Konseyi'ni (DDK) toplantıya çağırdı. Kısa bir tartışmadan sonra Saddam, yalnızca Güney Rumaila petrol sahası (al-Ratqa) ile Varbah ve Bubiyan adalarını değil, ülkenin geri kalanını da ilhak etmek için güç kullanılmasını önerdi. İbrahim Duri'nin Cidde toplantısıyla ilgili raporunu dinlemek için bir araya geldiklerinde DKK üyelerinin akıllarında bu seçenek yoktu. İki hafta önce DDK, güç kullanma seçeneğini ancak Kuveyt'in Irak'ın Güney Rumaila petrol sahası ve iki ada üzerindeki meşru iddiasını reddetmekte ısrar etmesi durumunda benimsemişti (Khadduri, Ghareeb, 1997: 121).

Yukarıdaki gelişmelerden sonra Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal etmeye karar vermişti. Esasında Irak'ın Kuveyt'i işgali, Kral Gazi'nin 1938'de Kuveyt'in tamamı üzerindeki hak iddiasıyla başladı. 1961'de General Kasım'ın Kuveyt'i askeri işgal tehdidiyle yoğunlaştı ve Ağustos 1990'da Saddam Hüseyin'in işgali ve ilhakı ile son buldu. Bütün bunlara rağmen Irak okullarındaki ders kitaplarında öğrencilere Kuveyt'in Irak'ın doğal bir parçası olduğu öğretilmiyordu. Irak'ta basılan haritalarda iki ülke arasında net bir sınır gösterilir ve Kuveyt ayrı bir ülke olarak belirtilirdi. Saddam Hüseyin birkaç konuşmasında Kuveyt'in İran tehdidine karşı egemen olması gerektiğini vurguladı (Hassan, 1999: 75). Saddam Hüseyin'in fikrini değiştirmeye iten nedenin arkasında jeopolitik ve ideolojik çıkarların olduğu belirtilmektedir. Jeopolitik açıdan baktığımızda Kuveyt'in güçlü üç komşuyla (İran, Irak ve Suudi Arabistan) çevrili küçük bir ülke olmasına rağmen, her zaman büyük bir gücün (önce İngiltere ve daha sonra ABD) desteğine bağlı olarak kendini koruyabilmiştir. Kuveyt, Irak'ın Güney Rumaila petrol sahası ve iki ada üzerindeki iddialarını kabul edeceğine dair hiçbir işaret göstermediğinden, Saddam, Kuveytli yöneticilerin rejimini baltalayabilecek bir yıpratma savaşına yol açacak şekilde dış desteğe bel bağladıkları sonucuna vardı. Saddam'a göre, Kuveyt'in tamamı işgal edilir ve Sabah rejimi yerine Irak'a dost başka bir rejim getirilirse, yabancı güçler Irak kuvvetlerine saldıramaz çünkü Suudi Arabistan geleneksel olarak yabancı birliklerin topraklarına çıkarılmasına izin vermezdi. Irak güçleri tüm Kuveyt kıyılarını kontrol altında tutacağından, Körfez kıyılarından yabancı bir güç de giremezdi. Saddam, Arap Yarımadası dışında başka hiçbir Arap ülkesinin Sabah ailesinin için Irak'la savaşa girmeyeceğini düşündü. İkinci olarak ise ideolojik kaygılar vardı. Irak'ın yasal iddialarının yanı sıra,

Irak'ta yaygın bir görüş, Kuveyt'in tarihi gerekçelerle Irak'ın bir parçası olduğunu, iki ülke arasındaki ilişki, "*Kuveyt (Irak) gövdesinin bir koludur*" sloganıyla sembolize edildi. Bu nedenle, 1961'de Kuveyt üzerindeki İngiliz koruması sona erdiğinde, general Kasım, Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu ilan etti, ancak İngilizler savunma için asker çıkarmadan önce ülkeyi zorla ilhak etmek için hemen harekete geçmediğinden hatalıydı. Saddam, böylesi olası bir kamuoyu eleştirisinden kaçınmak için tüm Kuveyt'i işgal etmeyi seçti. Ayrıca Kuveyt'in ilhak edilmesiyle bir pan-Arap lideri olarak kendi itibarının artacağını umuyordu (Khadduri, Ghareeb, 1997: 121-122).

3.4.5.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgale Başlaması

Irak, Basra Körfezine erişim sorununu çözmek ve gücünü arttırmak, ulusal çıkarlarını korumak için Kuveyt'i işgal etmeyi stratejik jeopolitiğin bir gerekliliği olarak gördü. Irak'ın sadece 18 millik bir kıyı şeridine sahipti ve bunun çoğu Kuveyt'in Bubiyan Adası tarafından engelleniyordu. Irak, İran'la savaş sırasında Şatt'ül Arap su yolunu kontrol edemeyince, ana limanı Basra'yı korumak ve daha geniş bir coğrafi alana sahip olabilmek için Kuveyt'ten adaları Irak'a kiralaması için baskı yaptı. Irak, ticaretini kolaylaştırmak ve Körfez'deki deniz gücünü güçlendirmek için deniz kıyılarını genişletmek istiyordu. Irak'ın Körfez'de artan ekonomik ve stratejik çıkarları ve burada bir derin su limanı geliştirme arzusu vardı. Diğer taraftan Irak'ın Kuveyt'i işgali askeri gücü aracılığıyla genişlemesi anlamına da geliyordu. Irak ve Kuveyt arasındaki askeri güç dengesizliği işgali kolaylaştırdı. Irak, 18 milyonluk bir nüfusa ve bir milyon kişilik düzenli orduya sahipti. Irak, yaklaşık olarak 300 savaş uçağı, 2300 top, 3000 muharebe tankı, 5000 zırhlı personel taşıyıcı ve 160 silahlı helikoptere sahipti. 1,9 milyonluk nüfusa sahip Kuveyt ise sadece 20.300 personel, 275 tank, 90 top, 30 savaş uçağı ve 18 silahlı helikopterden oluşan bir orduya sahipti (Hanish, 2013: 6).

2 Ağustos 1990 sabah saatlerinde, 100.000 Irak askeri Kuveyt topraklarına yönelik yıldırım harekâtı başlattı. Irak ordusu kısa süre içerisinde Kraliyet Sarayı ve diğer önemli kamu binalarını ele geçirdi. Saddam Hüseyin, Irak'ın Kuveyt halkından gelen çağrılar doğrultusunda askeri operasyonu başlattığını ve Kuveyt Geçici Hükûmeti'nin kurulduğunu açıkladı. Kuveyt Ulusal Konseyinin feshedilmesi ile 4 Ağustos'ta geçici Hükûmetin başına Saddam Hüseyin'in damadı ve askerleri geçti. 5 Ağustos'ta Irak haber ajansı, Irak ile Kuveyt Geçici Hükûmeti anlaşarak Irak birliklerinin Kuveyt'ten çekilmeye başladığını duyurdu. Irak, iki ülke arasındaki ekonomik entegrasyonu sağlamak için Kuveyt dinarını Irak dinarı ile eşitledi. Ayrıca binlerce Iraklı ailenin Kuveyt'e yerleşmesini sağladı. Fakat Kuveytli kaynaklar, Irak'tan gelen insan sayısının daha fazla olduğunu belirtti. Bu, Kuveyt'in demografik yapısını değiştirmeyi amaçlayan bir planın parçası olarak görüldü. Bu adımlar, yaklaşık 40.000 Kuveytliyi 7 Ağustos'ta Kuveyt'ten kaçmaya ve Suudi Arabistan'a gitmeye itti. Aynı gün Geçici Hükûmet, Kuveyt'teki Hükûmet çevrelerinde, bankalarda ve hizmetlerde işlerin normale döndüğünü açıkladı ve Bağdat radyosuna göre Kuveyt'te de bir Cumhuriyet ilan edildi. Daha sonra 9 Ağustos'ta Kuveyt'in ilhakına ilişkin resmî açıklama yapıldı ve Irak'ın 19. eyaleti olarak ilan edildi (Al-Sheail, 2000: 67-68; Marr, Al-Marashi, 2018: 176).

İşgalden sonra Saddam Hüseyin yaptığı açıklamada, Kuveyt'in bölgesel düzenlemelerle ilgili yanlış olan her şeyi temsil ettiğini belirtti. Ona göre Kuveyt, I. Dünya Savaşından sonra İngiltere tarafından Irak'tan ayrıldı ve araya yapay sınırlar çizildi. Gerçekte Kuveyt, Basra vilayetine bağlı bir kaza idi. Irak'ın yaptığı şeyin özünde Arap birliğini gerçekleştirmek, sömürgecilik tarafından Arap ulusunun parçalanmasına neden olan yapay sınırları ortadan kaldırmak olduğunu iddia etti (Al-Sheail, 2000: 69).

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Irak'ın Kuveyt'ten çekilme taleplerine karşılık İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından derhal ve koşulsuz çekilmesine, Suriye birliklerinin Lübnan'dan çıkması ve ABD güçlerinin Körfez bölgesinden ayrılması şartını koştu. Irak-Kuveyt arasındaki sorun çözülmeden önce bu taleplerin gerçekleştirilmesi çağrısını yaptı (United Nations, 1996: 15).

Saddam Hüseyin'in bu açıklamalarının yanı sıra Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz 4 Eylül 1990'da yayımladığı *The Kuwait Question*[83] adlı 38 sayfalık kitapçıkta Irak'ın 1961 yılında yayınladığı argümanları ileri sürmenin yanı sıra Kuveyt'e yönelik güncel politikalarını anlattı. 4 Eylül 1990'da Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Arap Dünyası ve diğer devletlerin dışişleri bakanlığına, Kuveyt'in Irak'la olan tarihi, coğrafi ve insani bağları, İngiliz emperyalizminin Kuveyt'i Irak'tan koparmada ve İngiliz hegemonyası altında yapay bir varlığa dönüştürmede oynadığı role dair tarihsel gerçeklerin ve

[83] Aziz, T. (1990), *The Kuwait Question,* The Ministers of Foreign Affairs: Baghdad, Tarık Aziz, Irak'ın kurulduğu 1921'den bu yana Kuveyt ile olan suni yapılanmayı reddettiklerini, tüm Irak Hükûmetlerinin Kuveyt'in geri verilmesini Irak'ın ticari ve ekonomik çıkarlarını garanti altına almak ve ulusal güvenliğini savunması için gerekli şartları sağlamak için tarihsel ve coğrafi adaletin yerine getirilmesini talep etmeye devam ettiğini belirtmiştir. İngiltere'nin Irak ve Kuveyt'in birleşmesine veya ikili ilişkilerin geliştirilmesine dair yapılan projelere her zaman karşı çıktığını açıkladı.

Tarık Aziz, Irak-Kuveyt ilişkilerini kendi perspektifinden ele almakta, 1990'lara kadar olan Irak-Kuveyt ilişkilerini ele almaktadır. Özellikle Kuveyt'in Basra'ya ait bir toprak parçası olduğu, iki ülkenin birleşmesine yönelik politikaların izlendiğini ele almıştır. Ayrıca, Kuveyt'in Arap Birliğine üye olmasını Arap Birliği Tüzüğü'nün açık bir ihlali olarak değerlendirdi. Çünkü birliğin tüzüğüne göre Arap Birliğine yeni bir üyenin oybirliğiyle alınacağını, Irak temsilcisinin oylamaya katılmadığını ifade etti. Irak Dışişleri Bakanlığı 21 Temmuz 1961'de söz konusu kararın hükümsüz olduğunu, Kuveyt'in kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak kalacağını ve Irak'ın bu kısmı meşru yollarla geri getirme çabalarından vazgeçmeyeceğini açıkça belirtti.

Tarız Aziz, Kuveyt'in Irak ile olan sınırlarını çizmesi için Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in önerilerini kabul etmediğini, 8 yıl süren İran-Irak savaşında Irak'ın durumundan faydalanarak bölgeye polis karakolları, askeri tesisler, çiftlikler ve petrol sondajı yaptıklarını yazdı. Örneğin 1963'te Kuveyt'ten Basra'ya geçişte kontrol noktası, pasaportların damgalandığı al-Mitlaa adlı bir yerdi. Ancak Irak'ın iç ve bölgesel sorunlarla meşgul olduğu bir dönemde, bu kontrol noktası kademeli olarak Mitlaa'nın yetmiş kilometre kuzeyindeki bir yere taşınarak Irak'a karşı bir oldubitti yapıldı.

Irak-Kuveyt ilişkilerinde konunun siyasi ve ekonomik boyutunu Tarık Aziz şu şekilde ele almaktadır; Şubat 1990'da Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin Amman Zirvesi'nde, Irak ile İran arasındaki savaş sona ermişken, ABD donanmasının Basra Körfezi'ndeki varlığının devam etmesine karşı uyarıda bulunduğunu belirtmiştir. Basra Körfez'deki doğal kaynaklar ve petrol piyasasının geleceği, ABD, Avrupa, Japonya ve Sovyetler Birliği'nin artan petrol ihtiyacı için önemlidir. Bu nedenle, Basra Körfezinde etkin olmayı başaran ülke, bir süper güç olarak kendisine tartışmasız üstünlük sağlayacaktır. Görünüşe göre ve bazı Arap devletlerinin istediği Basra Körfezinin ABD'nin iradesine tabi olmasıdır. Zayıflık ve bilinçsizlik durumu devam ederse, ABD'nin her ülke için petrol ve gaz üretim seviyesini, şu veya bu ülkeye satılan miktarı, satılacağı fiyatı dikte etmeye çalışacağı bir noktaya getirebilir. Burada ABD'nin özel çıkarına uygun olarak yapılan petrol satışı, Irak'ın ekonomisi için olumsuz etki yapabilecektir.

Kitapçıkta Saddam Hüseyin'in Mayıs 1990'tan Kuveyt'in işgaline kadar olan süredeki konuşmaları derlenmiş, Irak'ın politikaları ele alınmıştır. Ekonomi ve siyasi gerekçelerin ağırlıkla anlatıldığı kitapçıkta, Kuveyt'in fazla petrol üretim yapması ve fiyatların 28 dolardan 11 dolara düşmesiyle Irak'a düşmanlık sergilediği not edilmiştir. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde Kuveytli genç devrimcilerin Irak'tan yardım istemesinin de etkili olduğu ifade edilmiştir.

kanıtların belgeli bir sunumunu içeren kitapçık gönderdi. Irak'ın Basra Körfezine erişiminin engellendiği iddia edilen kitapçıkta, ABD ve müttefiklerinin Kuveyt'in eski yöneticilerinin Irak'a karşı oynadığı "komplocu rol" anlatılmıştır. Kitapçıkta 4 Eylül 1990'a kadar devam eden gelişmelerde ele alınmıştır.

Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal edip ilhak ettikten sonra, tüm bunların asil bir amaç için yapıldığında ısrar etti ve işgali yüzyılın başından bu yana Orta Doğu'da kalan batı sömürgeciliğinin izlerinin silinmesi olarak tanımladı. Irak medyasında da benzer haberler çıkarak Kuveyt'in İngiliz sömürgesi altında Irak'tan ayrıldığını, Irak'ı sınırlamak için oluşturulduğu ve işgalin sonunda Kuveyt'in ana vatana dahil edildiği yazıldı (Freedman, Karsh, 1994: 42-52). Esasında Irak'ın Kuveyt'i neden işgal ettiğinin değerlendirilmesi, kamuoyu tartışmalarının merkezinde yer aldı. Kamuoyunda Saddam Hüseyin'in çeşitli zamanlarda ifade ettiği dört gerekçe işlendi. Bu gerekçeler ise Kuveyt'teki insanların kardeş Irak'tan yardım istemesi, Kuveyt'in Rumaila petrol sahasının Irak kısmından petrol çalması ve OPEC kotasını aşarak petrol fiyatını düşürmesiyle Irak'a zarar vermesi, iki devlet arasındaki sınırın yanlış çizildiğini, Kuveyt'in kendisinin hiçbir yasal statüsü olmadığını ve tarihsel olarak on dokuzuncu eyaleti olan Irak topraklarında olduğudur. Görünen bu nedenlerin yanı sıra Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik yıkımın ve Kuveyt'in zenginliğine el koyma fikride öne çıkmıştır (Halliday, 1994: 114).

Ulusal çıkar, devletin fiziki bekasını ve bütünlüğünü sağlamak, devletin maddi refahını gözetmek olarak anlaşıldığında Irak, krizin neden olduğu etkiyi azaltmak ve bölgedeki gücünü korumak için Kuveyt'in zenginliğini ve petrolünü kontrol etmek istedi. O dönem Kuveyt, ham petrol rezervlerinde dünyada üçüncü ve en büyük üreticilerinden biri olarak tanımlandı. Dünyada kişi başına geliri en yüksek ülkelerin başında gelen Kuveyt, denizaşırı Hükûmet varlıklarında tahmini 100 milyar dolarlık bir yatırımı vardı. Irak, Kuveyt'i işgal ederek Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol rezervini kontrol edecekti. Irak, Kuveyt'in petrol zenginliğini güçlü bir devlet inşa etmek, borçlarını ödemek ve daha güçlü bölgesel güç olmak için askeri ihtiyaçlarını karşılamak için kullanabilirdi (Hanish, 2013: 5). Irak'ın ulusal çıkarlarını gözetecek güç kavramına sahip olduğu iddia edilebilir. Irak'ın askeri harcamaları 1980'de petrol gelirinin yüzde 75'ini sonraki yıllarda ise ülkenin petrol gelirinin birkaç katına ulaştı. 1981 ile 1985 yılları arasında, İran'la savaşın ilk yıllarında, askeri harcamalar 199,9 milyar doları veya aynı dönemdeki petrol gelirlerinin yüzde 245'ini buldu. Diğer bir ifade ile Irak'ın petrol gelirleri yılda ortalama 9,7 milyar dolar olurken, askeri harcamalar ortalama 23,9 milyar dolar oldu. Bütçede oluşan bu açık Suudi Arabistan ve Kuveyt başta olmak üzere dış borçlarla finanse edildi. Örneğin 1981'de Irak'ın silah harcamaları toplam 14 milyar doları bulmuş ve sonraki altı yılda sürekli artmıştır. 1985 ile 1988 arasında Irak, dünya çapında satın alınan tüm silahların yüzde 10'unu satın almıştı. İran-Irak savaşının sona erdiği 1988 yılında Irak, ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 40'ını orduya harcadı. Savaş 1988'de sona ermiş olmasına rağmen Irak, 1989'da ordusuna 10 milyar doların üzerinde para harcadı ve bu, Irak'ın gayri safi milli hasılasının

yüzde 20'sinden fazlasına denk geliyordu. Ayrıca, Irak'ın 1990 yılı resmi savunma bütçesi rakamının 13,3 milyar dolar olduğu belirtildi (Alnasrawi, 1994: 94-7).

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez krizini farklı perspektiflerden de değerlendirmek mümkündür. Körfez krizinin başlamasında Arap dünyasının iç dinamikleri de etkili olmuştur. Orta Doğu'da devlet oluşumu, ulus inşası zorunluluğu ve devletin egemen bir bölgesel birim olarak belirli sınırlar içerisinde kurulması, rejimin siyasi meşruiyeti ve tutarlı sosyopolitik kurumların yokluğu ile bağlantılıydı. Kuveyt'in işgali ve ardından gelen kriz, Arapçılıkla ve dolaylı olarak Arap dünyasındaki toplumsal ve siyasi krizle söylemsel olarak inşa edilmiş kültürel değerleri de bünyesinde barındırmıştır. Örneğin, Fas'tan Körfez'e kadar birçok kişi Irak'ın Kuveyt'i işgalini destekledi ve Saddam Hüseyin'e sempati duydu. Bu Arapçılık düşüncesi bölgedeki insanların Arap dünyasındaki devletler arasındaki sınırları sömürge düzenlemeleri olarak görmekte ve reddettiklerini ifade ediyordu. Birçok Arap için, Arap dünyasının birkaç siyasi birime bölünmesi kural değil, istisnadır. Körfez krizinin tüm seyri, Arapların söylemsel oluşumunu belirleyen ve dolayısıyla onların dikkate alınmasını önemli kılan değişkenler olan Arap dil birliği, siyasi söylem, kolektif kimlik ve psikolojik sempati birliği bağlamında görülmektedir (Hassan, 1999: 6). Ürdün, Sudan, Filistin, Libya gibi ülkeler Irak'a sempati ile yaklaşmıştır. Bu ülkeler Irak'ın batı ile savaştığını düşünüyor, Saddam Hüseyin'in bütün Arapları birleştirecek 21.yüzyılın Selahaddin Eyyubi'si olarak betimliyorlardı (Mansfield, 2012: 469). Burada Saddam Hüseyin'in kişisel hırsları ve Arap dünyasına liderlik etme düşüncesi, bireyin karar alma ve politika uygulamadaki perspektifini anlamamızda yardımcı olmaktadır. Saddam Hüseyin profilinde üst yapısal faktörün, yani İslami değerlere bağlı olduğu iddia edilerek Arapçılık kimliği, İslam ve Arapçılığın koşullarını doğurması, kolaylaştırması ve referans çerçevesine odaklanması Kuveyt'in işgal gerekçelerinde öne sürülmüştür. Irak'ın İslam ve Arapçılık temasını kullanarak Kuveyt'i işgal etmesi, Saddam Hüseyin'in siyasi, kültürel ve askeri kişiliğinin gelişimiyle de ilgilidir (Hassan, 1999: 7). Bu yüzden Saddam Hüseyin pan-Arapçılık düşüncesi çerçevesinde Arap halklarının desteğini almaya yönelik söylem geliştirmiş ve ABD ve İsrail karşıtlığı gibi reel politik hedefler Arap dünyasında sempati uyandırmıştır.

Kuveyt'in işgal edilmesinin maliyeti yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Kuveyt petrol sektörünün uğradığı zarar tahmini 100 milyar dolar, bunun 15 ila 20 milyar doları petrol endüstrisinin yeniden inşasının maliyeti idi. En az 750 petrol kuyusu hasar almış, bunların günlük kayıpları ortalama 90-100 milyon dolardı. Petrol rafinerilerine verilen hasar nedeniyle %20'lik bir kayıp söz konusu oldu. Kuveyt'in altyapısına, sanayisine, tarımına, ulaşımına ve diğer tesislerine verilen zarar, BM özel misyonu tarafından en az 15 milyar dolar olarak hesaplandı. Kuveyt'in işgali sadece Kuveyt ve Irak'ı etkilemekle kalmadı, komşu ülkelerin ekonomilerine de ciddi zararlar verdi. Körfez ülkelerine iş gücü sağlayan ya da büyük ölçüde Körfez ülkelerinden gelen dış ekonomik ve mali desteğe dayanan bölgedeki Arap ülkelerinin ekonomilerinin istikrarı zarar gördü. Körfez krizinin bu ülkeler üzerindeki

tüm etkisi, ekonomik durgunluğa neden oldu. Örneğin, Mısır, Ürdün ve Suriye'nin uğradığı zarar yaklaşık 13 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Danspeckgruber, Tripp, 2019: 9-11).

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sadece bölgesel dengeleri değil uluslararası sistemi de etkiledi. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle acil olarak toplandı ve 662 sayılı kararı kabul etti. Karar'da Irak'ın Kuveyt ile ebedi bir birleşme ilan etmesinden ciddi şekilde endişe duyulduğunu, Kuveyt'in egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünün korunacağı ifade edildi. Irak'ın tüm kuvvetlerini derhal ve koşulsuz olarak bulundukları mevzilere çekmesini talep ederek işgalin sona erdirilmesi çağrısında bulunuldu. Ayrıca kararda, Irak'ın Kuveyt'i ilhakının hangi gerekçeyle olursa olsun hiçbir hukuki geçerliliği olmadığına ve hükümsüz sayıldığına, tüm devletleri ve uluslararası kuruluşları bu ilhakı tanımamaya ilhakın dolaylı olarak tanınması olarak yorumlanabilecek herhangi bir adımdan kaçınmaya davet edilmiştir (United Nations Security Council, 1991). Fakat Irak, bu kararlara uymayı reddetti. Bunun üzerine ABD öncülüğündeki 37 ülkeden oluşan koalisyon, 17 Ocak 1991'de Kuveyt'i kurtarmak için askeri operasyon başlattı. Çöl Fırtınası Harekâtı ile koalisyon güçleri Irak'ın stratejik ve askeri hedeflerine yönelik yoğun bir hava saldırısı düzenlendi. Ardından bir kara saldırıyla Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çıkartıldı. Savaş, Irak'ın silahsızlandırma yükümlülüklerine uyumunu talep eden bir dizi BM kararının ardından, 28 Şubat 1991'de ateşkesle sona erdi. Ateşkes kararı BMGK'nın 2 Mart 1991 tarih ve 686 sayılı kararı ile belirlenmiştir. 686 sayılı kararın uygulanma şekli ise 3 Nisan 1991 tarihinde alınan 687 sayılı karar[84] ile ateşkes hükümleri düzenlenmiştir[85]. 687 sayılı Kararın hükümleri, Irak ekonomisinin ve ordusunun büyük bir kısmını uluslararası kontrol altına alacaktı. 687'ye göre Irak'ın çeşitli yükümlülükleri vardı. Birincisi, Irak'ın da katılmasının beklendiği uluslararası bir komisyon tarafından çizilmesi gereken Irak-Kuveyt sınırını kabul etmesi gerekiyordu. İkincisi, Irak sınırda bir BM barış gücünü kabul etmek zorunda. Üçüncüsü ise Irak, kitle imha silahlarını ve uzun menzilli füze kapasitesini imha etmeli ve üretimlerini durdurmalıdır. Bu amaca ulaşmak için, ülkenin Güvenlik Konseyi'ne tüm nükleer, kimyasal ve biyolojik materyallerini ve 150 kilometreden (93 mil) fazla menzilli füzelerin tam listesini, bu silahların üretim yerlerini sunması gerekiyordu. Bunlar daha sonra yok edilecekti. Listenin geçerliliğini doğrulamak, gelecekteki alımları ve üretimi önlemek için yerinde inceleme ekipleri olacaktır. Son olarak, Irak, Kuveyt mallarının iadesini kolaylaştırmalı ve Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen bir tazminat miktarını kabul etmelidir. Bu önlemler yerine getirilene kadar, gıda, ilaç ve diğer yaşamsal gerekliliklerin ithalatı dışında ticaret ambargosu yürürlükte kalacaktı. Yaptırımlar altmış günde bir gözden geçirilecek ve petrol satışları kontrol altında olacaktı. Irak bu şartları kabul

[84] 687 (1991) sayılı karara giden yol, düşmanlıklara geçici olarak son veren 686 (1991) sayılı Kararın kabul edilmesiyle başladı. 2 Mart 1991'de 11 lehte, 1 aleyhte (Küba) ve 3 çekimser oyla kabul edildi (Çin, Hindistan, Yemen), karar 686 (1991), Irak-Kuveyt durumuyla ilgili tüm 12 kararın "tam güç ve etkiye" sahip olmaya devam ettiğini yeniden teyit etti ve Irak tarafından derhal uygulanması için bir dizi yükümlülük belirledi.

[85] Irak'ın Kuveyt'i işgalinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları için bkz: https: //www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/MIDDLE%20EAST/item%2022_Iraq-Kuwait_.pdf

etti ve 9 Mayıs'ta son koalisyon güçleri geri çekildi. Ancak Saddam, yenilgiyi kabul etmek yerine başka bir efsanenin propagandasını yaptı. Savaş bir yenilgi değil, bir zafer olmuştu. Irak, teknolojik olarak dünyanın en gelişmiş kuvvetleri de dahil olmak üzere otuz bir orduya karşı "savaşların anası" ile savaşmış ve zafer kazanmıştı. Koalisyon, Cumhuriyet Muhafızlarından korkmasaydı ateşkesi asla kabul etmezdi (United Nations, 1996: 29; Marr, al-Marashi, 2018: 179).

Diğer taraftan Kuveyt'in işgali için uluslararası kuruluşların verdiği tepki ve karşılık Saddam Hüseyin'i şaşırttı. Saddam Hüseyin işgalin öyle ya da böyle kendi avantajına olacağını hesaplamıştı. Geri çekilmek zorunda kalsa bile en azından Varbah ve Bubiyan adaları üzerinden tavizler alabilir, Irak'ın Körfeze çıkışı için garantiler elde edebileceğini düşünmüştü. Ancak Saddam Hüseyin bunları hesaplarken, Batılı ülkelerin izlediği sert söylem ve eylemler hüsrana uğramasına neden oldu. Çünkü uluslararası toplum ve kamuoyu yeni bir tiranlık istemiyordu. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş, Doğu Avrupa'da birçok ülke bağımsızlık elde etmişti ve demir perde yıkılmıştı. Batılı ülkeler Orta Doğu'da yeni bir tiranlığın gelişmesini istemedikleri için Irak'a yönelik askeri operasyon icra etti ve Kuveyt'in bağımsızlığını korudu (Coughlin, 2005: 256).

3.4.5.3. Irak-Kuveyt Sınırlarının Çizilmesi

3 Nisan'ında 1991'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 687 sayılı kararında Irak'la ateşkes şartları belirlediğinde, 1963 anlaşmasındaki Irak-Kuveyt sınır tanımı üzerinde durulmuştur. Irak tarafı Varbah ve Bubiyan adalarına yönelik taleplerini ileri sürmeye devam ederken, Umm Kasr limanının güvenliğini ve Basra Körfezine erişimi öne sürdü. Ayrıca bu sınırlara yakın yerlerde petrol kuyularının bulunması, Umm Kasr'a 15 mil mesafedeki yerlerde Kuveyt'in Fransa ile ortak sondaj faaliyetlerinde bulunması iki ülke arasındaki gerginliği tekrardan arttırmıştır. Bu sorunların çözümü için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bünyesinde kara ve deniz sınırlarının çizilmesi için bir komisyon kuruldu. Komisyon çoğunlukla karar verebilir ve kararları kesindi (Okruhlik, Conge, 1999: 243-244).

3.4.5.3.1. Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu (UNIKOM)

Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu (UNIKOM) Nisan 1991'deki ateşkesten sonra kuruldu. UNIKOM'un amacı Irak-Kuveyt sınırı boyunca askerden arındırılmış bir bölge oluşturmak ve tarafların çatışmasını engellemekti. Ayrıca sınır tespit komisyonunun çalışmalarına katkı vermekti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak ve Kuveyt arasında 1963'te imzalanan anlaşmaya saygı duyulmasını talep etti ve BM Genel Sekreterini konuyla ilgilenmesi için görevlendirdi (United Nations, 1996: 31).

UNIKOM heyeti 16 Mart- 4 Nisan 1991 tarihleri arasında Kuveyt'i ziyaret etti. Hazırladıkları raporda Kuveyt'in durumu ele alınmıştır. Buna göre Kuveyt'in işgalden önceki durumuna dönmesi zaman alacaktı. Çünkü Kuveyt'in petrol üretim alanları, liman, havaalanı, elektrik üretim sistemleri, petrokimya ve diğer endüstriyel tesisler, telefon/telekomünikasyon ağı gibi altyapı/üstyapı hizmet

sağlayıcıları ağır hasar aldı. Bunun içinde milyarlarca dolar gerektiği belirtilmişti (United Nations, 1996: 37-38).

5 Nisan 1991'de önerilen ve 9 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi'nin 689 (1991) sayılı kararıyla onaylanan UNIKOM planına göre, misyona üç aşamalı bir yetki verildi. 40 kilometre uzunluğundaki Khor Abdullah su yolunu izlemek, 200 kilometre uzunluğunda ve Irak'a 10km, Kuveyt'e 5 km uzanan bir askerden arındırılmış bölge kurulması kararlaştırıldı. Böylece gözetim yolunla sınır ihlallerini caydırmak, barışı koruma görevlerini sağlamak ve sınır çizme komisyonuna destek verilmesi amaçlanmıştır. UNIKOM'un ilk yetkili gücü asker, mühendis, hava ve lojistik birimi dahil olmak üzere en fazla 1.440 silahlı ve silahsız askeri personeldi. Birlikler 6 Mayıs 1991'e kadar tamamen konuşlandırıldı ve UNIKOM yetkisinde Güvenlik Konseyi tarafından askerden arındırılmış bölge ilan edildi (United Nations, 1996: 42).

3.4.5.3.2. Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonu (UNIKBDC)

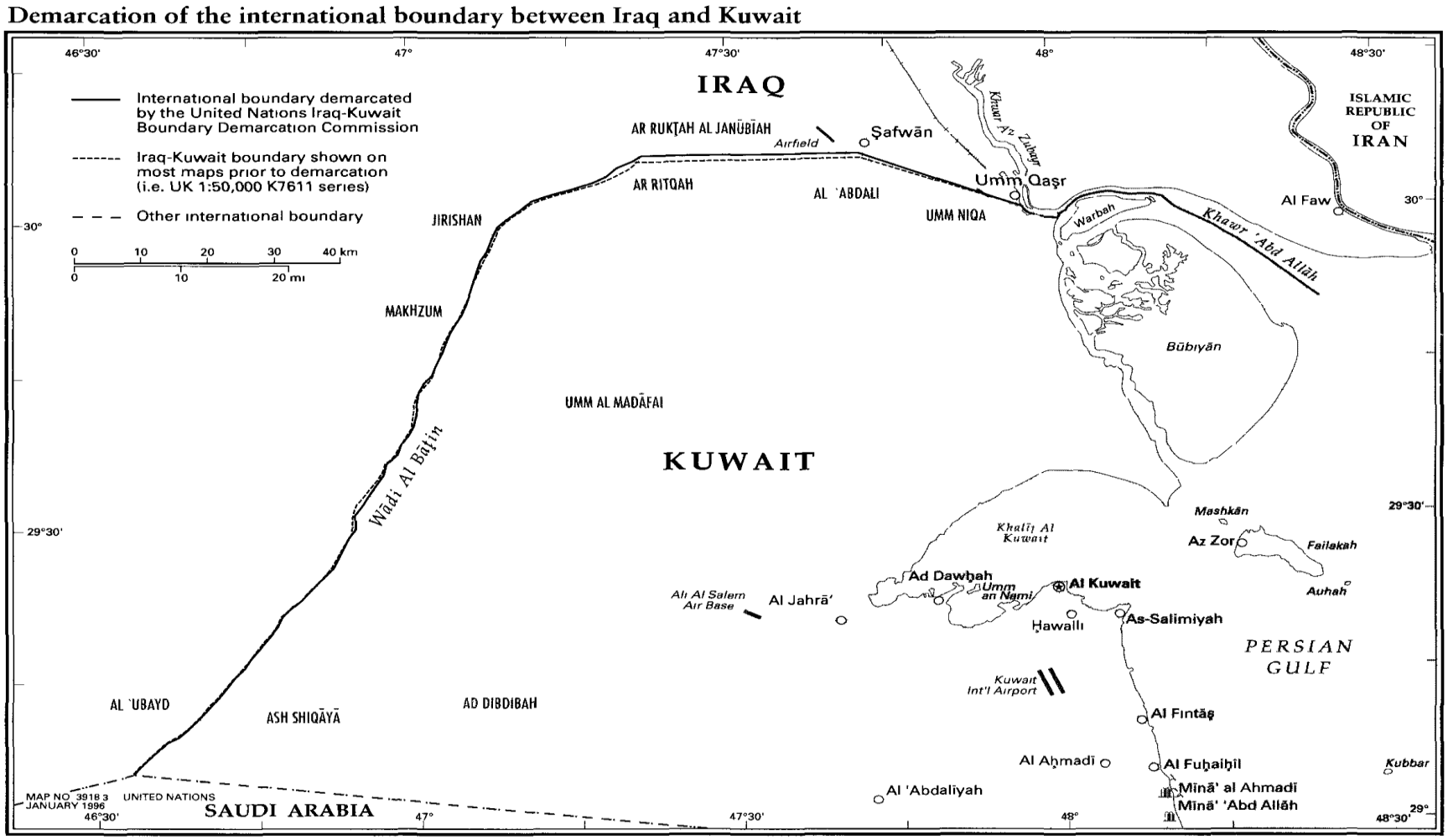
Irak-Kuveyt Sınır Sınırı Belirleme Komisyonu, Güvenlik Konseyi'nin 687 (1991) sayılı kararının 3. paragrafı uyarınca kuruldu. Komisyona Irak-Kuveyt arasındaki uluslararası sınırın coğrafi koordinatları ve fiziksel olarak belirlenmesi görevi verildi. Komisyon, Kuveyt ve Irak arasında yeniden toprak tahsisi yapmıyor, sadece sınırın kesin koordinatlarını ilk kez belirlemek için gerekli teknik görevi yerine getiriyordu. Bu nedenle Irak ile Kuveyt arasındaki sınırın Birleşmiş Milletler tarafından çizilmesi, siyasi bir görevden çok teknik bir görevdi. Komisyon çalışmasında 4 Ekim 1963 tarihli Kuveyt-Irak Mutabakat Zaptında belirtilen uluslararası sınırı referans alıyordu (Okruhlik, Conge, 1999: 243-244).

Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonu, Irak ve Kuveyt'ten birer temsilci ve üç bağımsız uzmandan oluştu. Üyeler arasından seçilen başkan BM Genel Sekreteri tarafından atandı. Komisyon tarafından belirlenen coğrafi koordinatlar, sınırın nihai halini oluşturacak ve her iki devletin arşivlerinde saklanacaktı. Ayrıca onaylı bir kopyası da Birleşmiş Milletler arşivlerinde tutulacaktı. Komisyonun çalışmaları ile ilgili tüm masraflar ilgili taraflar arasında paylaştırıldı. Komisyon toplamda 11 toplantı gerçekleştirmiş, ilki 23 Mayıs 1991'de yapılmıştır. Komisyon sınır çalışmalarını yürütürken Birleşik Krallık Askeri Araştırması Genel Müdürlüğü tarafından Irak ile Kuveyt arasında 1932'de yapılan mektup alışverişine dayanarak üretilen ve BM Genel Sekreterine de iletilen bir dizi Kuveyt topografik haritası da dahil olmak üzere, haritalar, grafikler, hava fotoğrafları, diplomatik yazışmalar, arşiv belgeleri gibi uygun materyalden yararlandı. Ayrıca saha ve kapalı toplantılar, hudut bölgesine ziyaretle çalışmalarını yürüttüler. 23 Mayıs 1991 ile 16 Nisan 1992 tarihleri arasında yapılan ilk beş oturuma Komisyonun tüm üyeleri katılmıştır (United Nations, 1996: 49).

Komisyon nihai raporunu 20 Mayıs 1993'teki 11. oturumunda yayınladı. Rapor, sınır sorununun tarihsel arka planını ele alması da dahil olmak üzere Komisyonun iki yıllık çalışmasının özetiydi. Ayrıca rapor, Kuveyt-Irak arasındaki uluslararası sınırı çizen coğrafi koordinatların listesini

içeriyordu. Bu listenin tasdikli suretleri, arşivlerine konulmak üzere Irak ve Kuveyt Hükûmetlerine, üçüncü bir onaylı kopyası ise Birleşmiş Milletler arşivlerine gönderildi (United Nations, 1996: 50).

Harita 14: BM Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonunun Hazırladığı ve BMGK'de Kabul Edilen Harita

Harita uluslararası Irak – Kuveyt sınırını göstermektedir. Kaynak: United Nations. (1996), The United Nations and the Iraq-Kuwait Conflict 1990-1996, The United Nations Blue Books Series, Volume IX.: New York: United Nations Department of Public Information, s.53.

3.4.5.3.2.1.Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Çizme Komisyonunun Hazırladığı Rapor (UNIKBDC)

BM Güvenlik Konseyi, 3 Nisan 1991 tarih ve 687 (1991) sayılı kararıyla tüm üye devletlerin Kuveyt ve Irak'ın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına olan bağlılığını teyit etti. Bu bağlamda BMGK, Irak ve Kuveyt'in 4 Ekim 1963[86]'te Bağdat'ta "Kuveyt Devleti ile Irak Cumhuriyeti Arasında Dostane İlişkilerin Yeniden Tesisi, Tanınma ve İlgili Konulara İlişkin Mutabakat Zaptı" imzaladıklarını tescil etti ve bu anlaşmada belirtilen sınırları uluslararası sınır olarak tanıdı (United Nations Security Council, 1993: 8-9).

Komisyon, 15-19 Haziran 1991 tarihleri arasında sınır bölgesine ilk gezisini düzenledi. Komisyon sınır bölgesinde yeni araştırma ve haritalama yapma kararının ardından, Yeni Zelanda ve İsveç'in ulusal araştırma departmanlarının personelinden bir araştırma ekibi oluşturdu. Bu ekip, görevini yerine getirmek için 1991 sonbaharında, 1992 ilkbahar ve sonbaharında ve 1993 ilkbaharında sınır direklerinin son yerleşimini içeren dört farklı saha çalışması yaptı. BM Genel Sekreteri saha incelemelerine katılmak, saha çalışmaları için düzenlemeler yapmak ve Komisyon'a saha ofisi kurulması için ilgili sınır bölgesine sekiz ziyaret gerçekleştirdi. Komisyon, çalışmasının her bir ana aşamasının sonunda bir rapor hazırladı ve Genel Sekretere sundu. Komisyon, 82 toplantıyı kapsayan 11 oturum gerçekleştirdi. Bu toplantılar ya Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Ofisi'nde ya da New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde yapıldı. Komisyon, tüm toplantılarının tutanakları onayladıktan sonra basın açıklaması yoluyla yayınladı (United Nations Security Council, 1993: 11)

Komisyon, 44 sayfalık sınır tespit raporunda tarihsel arka plan ve sınır tanımlamalarından faydalandı. 1913 ve 1963 yılları arasındaki sınırlarla ilgili çeşitli sınırlandırma anlaşmalarını değerlendirdi. Komisyon çalışmalarında aşağıdaki hususları dikkate almıştır (United Nations Security Council, 1993: 13-15):

- 1913 İngiliz-Osmanlı Anlaşmasında belirtilen Yeşil Hat ve Kırmızı Hat sınırları içerisinde gösterilen alanın göz önünde bulundurulması kararlaştırıldı.
- Eylül 1920'de Kuveyt Hükümdarı 1913 Anlaşması gereğince kendisine bırakılan kuzey topraklarını talep etti.

[86] 1963 anlaşmasında şu hükümler yer almıştı: "Irak Cumhuriyeti, Irak Başbakanı'nın 21.7.1932 tarihli mektubunda belirtilen ve Kuveyt Hükümdarı tarafından 10.8.1932 tarihli mektubunda kabul edilen Kuveyt Devleti'nin bağımsızlığını ve tam egemenliğini sınırları ile tanıdı". Mutabakat Tutanaklarında atıfta bulunulan 1932 Mektup Değişimi, Komisyon tarafından Irak-Kuveyt sınırının çizilmesi için sınırlama formülünü oluşturan "iki ülke arasındaki mevcut sınır"ın aşağıdaki tanımını içerir: Vadi-el Audja'nın Batin ile kesiştiği noktadan ve daha sonra Batin boyunca kuzeye, Safvan'nın hemen güneyi, oradan doğuya doğru Safvan surlarının güneyinden geçerek Khor Abdullah ve Khor Zubeir'in birleştiği yer olan Jabal Sanam ve Umm Kasr Irak'a bırakılmıştır. Varbah, Bubiyan, Maskan (veya Mashjan), Failakah, Auhah, Kubbar, Qaru ve Umm el-Maradin Kuveyt'e aittir.

- Aralık 1922'de Sör Percy Cox, Yeşil Hat'ın sınır olarak onaylanmasını önerdi. Bu sınır 1923'te Kuveyt Hükümdarı, Kuveyt'teki İngiliz Siyasi Temsilcisi ve İngiliz Irak Yüksek Komiserliği arasında Yeşil Hat ile özdeş kabul edilen bölgenin tanımı üzerine bir mektup alışverişinde belirlendi.
- 1923'te Kuveyt'teki İngiliz Siyasi Temsilcisi More, Safvan'ın güneyine Irak-Kuveyt sınırı yazan bir ilan panosu dikti. On yıl sonra ilan panosu, bölgede sınırın nereye uzandığının tek doğru göstergesi olarak kabul edildi. Pano 1932 yazında kaldırıldı. Daha sonra Irak makamları tarafından değiştirildi.
- Temmuz 1932'de, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabulünden önce Irak ile Kuveyt arasındaki sınırın yeniden teyit edilmesi için Irak Başbakanı 21 Temmuz 1932'de Kuveyt Şeyhine Irak-Kuveyt arasındaki sınırın 1923 tarihinde belirtilen şekilde olduğunu teyit etti. Kuveyt Şeyh de verdiği cevapta belirtilen sınırı onayladı.
- Ağustos 1935'te Kuveyt'teki İngiliz Siyasi Ajanı Dickson, sınırın yeni bir haritada tasviri konusunda önerilerde bulundu ve Kuveyt'in kuzey sınırının her zaman doğu-batı düz bir çizgi olarak Batin'daki ilan panosuna, oradan da yine düz bir hat üzerinde Khor Zubeir ve Khor Abdullah kavşağına kadar olduğunu öne sürdü. 1936'da yayımlanan haritada Umm Kasr ve Khor su kanallarında hatalı yerler işaretlendi. Bu durum 1963'e kadar İngiliz ve Iraklı yetkililerce tartışıldı.
- Nisan 1937'de Irak İçişleri Bakanı'nın İngiliz Danışmanı Edmonds, Irak ve İngiliz yetkililere, sınırın Batin talvegini takip etmesi gerektiğini tavsiye etti. Oradan doğuya, Safvan palmiyelerinin bir mil güneyindeki bir noktaya kadar düz bir çizgi halinde Khor Zubeir ve Khor Abdullah talveglerinin birleştiği yere kadar devam etmesini önerdi. Böylece sınır Khor Abdullah talvegini takip ederek denize açılmış olacaktı.
- Mart 1939'da ilan panosu kaldırıldı; 9 Haziran 1940'ta Kuveyt'teki İngiliz Siyasi Temsilcisi Galloway ve Kuveytli bir uzmanın çalışmalarıyla yeniden dikildi. 25 Haziran'da Irak Dışişleri Bakanlığı, ilan panosunun Irak gümrük merkezinin 1.000 metre güneyinde, Irak sınırının 250 metre kuzeyine yerleştirilmesini protesto etti.
- Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi sırasıyla Irak ve İngiltere Dışişleri Bakanlığına hitaben yazdığı 7 Ekim 1940 ve 18 Aralık 1951 tarihli raporunda Dickson'ın ve Edmonds'un sınır tanımlarını kullanarak 1932 tarihli sınır anlaşmasını tanımladı.
- Mart 1942'de, Irak-Kuveyt sınırları için araştırma yapan Hint Ordusu'ndan araştırmacılar sınıra iki beton sütun diktiklerini bildirdiler. Birincisi Safvan Köyü'nde palmiye ağaçlarının arasında, ikinci sütun ise birinciden yarım mil güneyde yer aldı. Koordinatlar, iki sütun ve

gümrük karakolunun duvarının kuzeybatı köşesindeki bir nokta için astronomik gözlemlerle belirlendi.

- 1951'de Irak Hükûmeti, Kuveyt'in Varbah adasını kendilerine bırakması koşuluyla 1951 sınırlandırmasını kabul edebileceğini belirtti. Bu öneriyi Kuveyt kabul etmedi ve Irak 1953'te teklifini geri çekti.
- Mayıs 1955'te Irak Başbakanı, İngiliz Büyükelçi'ye verdiği bir haritada gösterilen sınırın, Safvan ile Khor Abdullah girişi arasında 4 kilometre güneye doğru ilerlemesini önerdi. Taslak sınır anlaşmasında 1936 haritasında çizilen sınırın 1932'de kararlaştırılan sınır olduğu belirtildi. Daha sonra İngiliz makamları ile Irak Dışişleri Bakanı arasında müzakere edildi. Irak Başbakanı Kuveytlilere kabul etmeleri için baskı yapsa da Kuveytli yöneticiler belirtilen sınırı reddetti.
- 1959'da Norveçli bir hidrografer olan Coucheron-Aamot'un hazırladığı rapor ve çizelge Irak Petrol Bakanlığı tarafından resmi olarak onaylandı. Khor Abdullah Harekatı'nda sınır olarak bir orta çizgi tanımlamıştır. Coucheren-Aamot raporu, 22 Ağustos 1960 tarihinde Irak Dışişleri Bakanı tarafından Bağdat'taki Danimarka Büyükelçiliğine iletilmiş ve daha sonra Uluslararası Adalet Divanı'na gönderilerek yayımlanmıştır.

Komisyon, sınırlandırma çalışmasında sınırı üç bölüme ayırdı ve bir bütünlük oluşturmaya çalıştı. Bu bölümler Safvan'ın güneyindeki noktanın tanımı, Batin'deki sınır hattı ve Umm Kasr'ın güney sınırlarının tespiti ile Khor Abdullah, Khor Zubair'in ayrışma noktası. Sınırlandırma çalışmalarında açıklık olması için kelimelerin net olmasına özen gösterildi. Sınırın her bölümü, yasal, tarihsel, teknik ve pratik açılarından dikkatli bir şekilde ele alındı. Komisyonun müzakereleri, tutum beyanları ve çalışmaları, Genel Sekretere sunduğu raporlarda ayrıntılı olarak yazıldı (United Nations Security Council, 1993: 15).

Çalışmanın metinsel ifadeleri üzerine tartışmalar bittikten sonra haritalama aşamasına geçildi ve yeni bir haritanın oluşturulması gerekliliği üzerinde duruldu. Uzmanlara göre zeminde sınırı belirlemeden önce haritalar, ilgili mekânsal veriler, belgeler tamamlayıcı durumdadır. Bu yüzden BM Güvenlik Konseyi tarafından iletilen haritalarda gösterilen sınırların güvenilir kabul edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Bu haritalar, sınırın genel konfigürasyonunu ve Safvan'ın güneyindeki durum hakkında bilgi vermektedir. Fakat eski haritalardaki tutarsızlıkların ortaya çıkması, müzakerelerde zorluklar çıkardı. Bu nedenle bağımsız uzmanlar, müzakerelerinde Komisyon'a yardımcı olmak ve kesin bir sınır belirlemek için tüm sınır bölgesinin yeni bir araştırmasını ve haritasını çıkardı. Haritalar, uydu tabanlı (Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS) ve Doppler) yöntemleri kullanılarak, geleneksel araştırma teknikleriyle birleştirilmiş bir jeodezik kontrol ağının ve haritalama için yer kontrol

noktalarının kurulmasını, hava fotoğrafçılığı ve bir dizi büyük 1: 25.000 ölçekli ortofoto[87] haritalar kullanılarak oluşturuldu. Ayrıca, Komisyonun Batin ve Safvan ve Umm Kasr'daki sınır bölgeleri gibi belirli alanları incelemesini sağlamak için özel haritalar da dahil edildi (United Nations Security Council, 1993: 15).

Komisyonun saha çalışmasında Yeni Zelanda ve İsveç'in ulusal araştırma departmanlarından jeodezistler, araştırmacılar ve fotorometrislerden[88] oluşan bir araştırma ekibi tarafından üç aşamalı dört saha çalışmasıyla gerçekleştirildi. İlk aşamada Komisyon, Dünya Jeodezik Sistemine (WGS 84 elipsoid) dayalı "IKBD-92" adlı kendi jeodezik verisini oluşturdu ve jeodezik ağ kontrolünü kurdu. Havadan fotoğraf çekimi ve ön haritalama yapıldı. İkinci aşamada, Komisyon kararları, ön sınır işaretleri ve nihai sınır sütunlarının yerleştirilmesi yoluyla uygulandı. Üçüncü aşamada ise sınırın Khor Abdullah bölümünün sınırlandırılmasının yanı sıra kara sınırı bölümleri üzerinde ek çalışmaları içerdi. Eylül ve Aralık 1991 tarihleri arasında dört referans istasyonu, 25 birincil kontrol istasyonu ve 137 foto kontrol noktası kurulmuştur. Konumlar GPS ve Doppler gözlemleri ile belirlendi.

Bu çalışmanın ilk işlevi, Komisyon'a müzakerelerinde yardımcı olmak için Batin'ın ortofoto haritalarını oluşturdu. İkinci işlev, Komisyon tarafından sınırın nihai konumu belirlendikten sonra sınır sütunlarını belirlemek için kullanılabilecek birincil kontrol ağını yerinde bırakmaktı. Gelgit verilerini sağlamak için Komisyon, Umm Kasr'a iki gelgit ölçer yerleştirdi. Hava fotoğrafı programı, İsveç Ulusal Kara Araştırması'ndan özel olarak donatılmış bir uçak ile hava fotoğrafı ekibi tarafından gerçekleştirildi. Böylece kara sınırı boyunca ortofoto haritaların üretimini kolaylaştırmak, Batin'ın enine yükseklik profillerinin hazırlanması, Safvan ve Umm Kasr bölgelerinin büyük ölçekli ortofoto haritaları için çeşitli ölçeklerde fotoğraflar üretildi. Şubat 1993'te ek hava fotoğrafları çekildi. Bu fotoğrafların amacı, Khor Zubeir'deki alçak su kaynakları hattı boyunca sınırın belirlenmesi için renkli kızılötesi görüntüler sağlamak ve 1991'deki haritayı değerlendirmekti. Rumaila/Ratga sınır bölgesi ve sınır boyunca yer alan Safvan ve Umm Kasr'daki yerleşik bölgelerin 1:2.500 ölçekli bir dizi haritasının üretimi için ek fotoğraflar da çekildi. Bu haritaların amacı, sınırın konumu hakkında ek ayrıntılar sağlamak ve sınırla ilgili sorunları çözmeye yardımcı olmaktı. Başlangıçta, 1:25.000 ölçeğinde 31 adet ortofoto harita (İngilizce ve Arapça) üretildi. Ayrıca Safvan ve Umm Kasr bölgeleri için 1: 7.500 ölçekli ayrı ayrı ortofoto haritalar üretildi. Batin için 1.420 adet enine fotogrametrik yükseklik profili

[87] Ortofoto, yeryüzüne ait 3 boyutlu koordinat (x, y, z) bilgisini içeren hava fotoğraflarının, dönüklük, yükseklik hataları giderilerek, ölçekli ve mevcut bozulmalardan arındırıp yeniden düzenlenmesi ile elde edilen ürünlere denir. İHA, uydu ve uçaklar aracılığıyla elde edilen hava fotoğraflarının, çekim yapılan platform, yükseklik, dönüklük vb. faktörlerden dolayı meydana gelen hataların düzeltilerek dik bir şekilde izdüşüm haline dönüştürülmesi işlemine ortorektifikasyon denir. https: //www.basarsoft.com.tr/ortofoto/

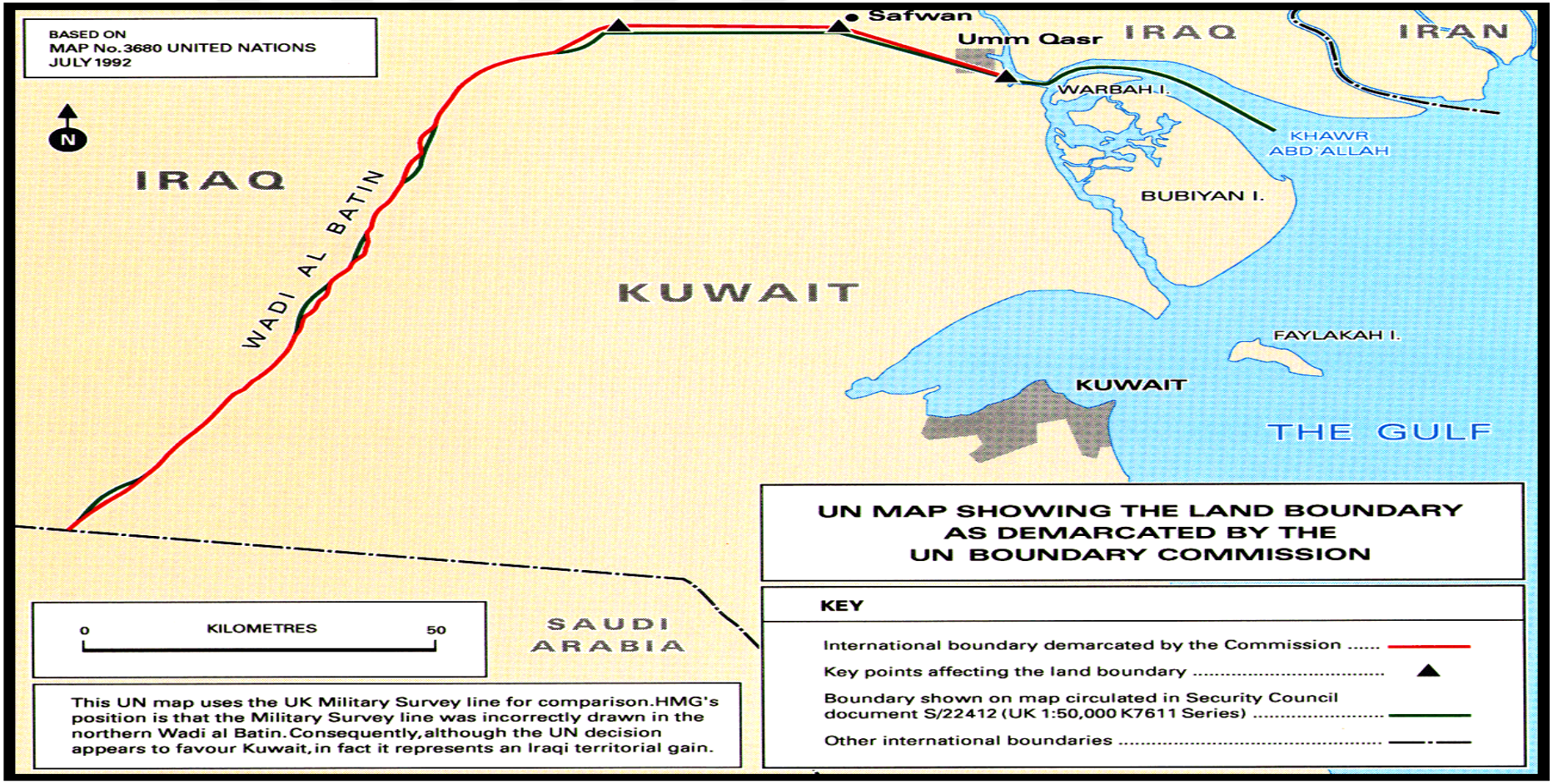
[88] Fotogrametri teknolojisi ile elde edilen verileri yorumlayan kişi (Fotogrametri: Çeşitli teknolojik aletlerden elde edilen fotoğraf görüntüleri, elektromanyetik radyant görüntü gibi görselleri nesneler ve çevre hakkında ölçme ve yorumlama çerçevesinde incelenmesidir. Fotogrametri yöntemi ile ölçülmek istenen nesnelerin ve yakın çevresinin fotoğrafı çekilir. Fotoğraf ya da sayısal olarak kaydedilen görüntü üzerindeki konumlar ölçülür. Gerekli hesaplamalar, işlem adımları sonrasında istenilen bilgiler sağlanabilir, ya da özel aletler, bilgisayar ve ek donanımlar kullanılarak bu fotografik görüntüler ile harita ve planlar çizilebilir. https://harita.artvin.edu.tr/fotogrametri-anabilim-dali

üretilmiştir. Bunlardan vadideki en alçak nokta çizgisi, yükseklik konturları incelenerek ve üç boyutlu dijital arazi modelleri üretilerek belirlendi. Daha sonraki bir aşamada, havadan fotoğraf doğuya, Khor Abdullah'ın dış bölgelerine kadar genişletildi ve buradan 1:25.000 ölçeğinde ek ortofoto haritalar üretildi. Bu detaylı çalışmalardan sonra Komisyon geniş parametreler sağlayan bazı kararlar aldı. Bu kararlar aynı zamanda yeni araştırma ve haritalama ile ek materyallerin toplanmasına izin verdi ve daha sonra Komisyonun Irak ile Kuveyt arasındaki sınırın çizilmesine ilişkin nihai sonuçlara varmasını sağladı. Komisyon, arazide gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, tarihi kayıtlar, haritalar ve hava fotoğrafları da dahil olmak üzere mevcut tüm materyalleri toplayıp dikkatlice inceledikten sonra kararlarına vardı (United Nations Security Council, 1993: 18).

a. Irak-Kuveyt Sınırının Batı bölümünün Çizimi

Sınırın batı kesimi, mevcut sınırın El Audja Vadisi ile Batin Vadisi'nin kesişme noktasından kuzeye, Batin boyunca Safvan enleminin hemen güneyindeki bir noktaya uzanan kısmıdır. Bu bölümün sınırlandırılmasının temeli 1932'deki anlaşmaya dayandırılmıştır. Komisyon, Vadi Al Batin boyunca sınırı en alçak noktaların (talveg) çizgisine göre ayırmaya ve yaklaşık 2 kilometre uzunluğunda düz çizgiyle işaretlenmesine karar verdi. Böylece talvegin Kuveyt tarafındaki sınırdan ayrıldığı alan Irak'taki ayrılma ile eşit şekilde dengelendi. Bu tatbikat için Komisyon, özel olarak havadan çekilmiş fotoğraflara dayalı olarak Batin'in büyük ölçekli ortofoto haritalamasını kullandı. Batin boyunca en alçak noktaların çizgileri bilgisayar simülasyonunda üretildi. Komisyon, Batin'daki sınırın kuzey ucunun, Vadi talvegi ile Safvan'ın güney noktasının enleminin kesiştiği noktada bulunmasına karar verdi (United Nations Security Council, 1993: 18-19). Komisyonun batı kesimini sınırlandırmaya karar verdiği harita aşağıda gösterilmektedir. Irak-Kuveyt sınırının batı kısmı Irak lehine çizilmiştir (Brown, 1994: 71).

Harita 15: Irak-Kuveyt sınırının Batı Bölümünün Çizilmesi

Kaynak: Harry Brown (1994), "The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993, *IBRU Boundary and Security Bulletin*, pp.66-80. S.72

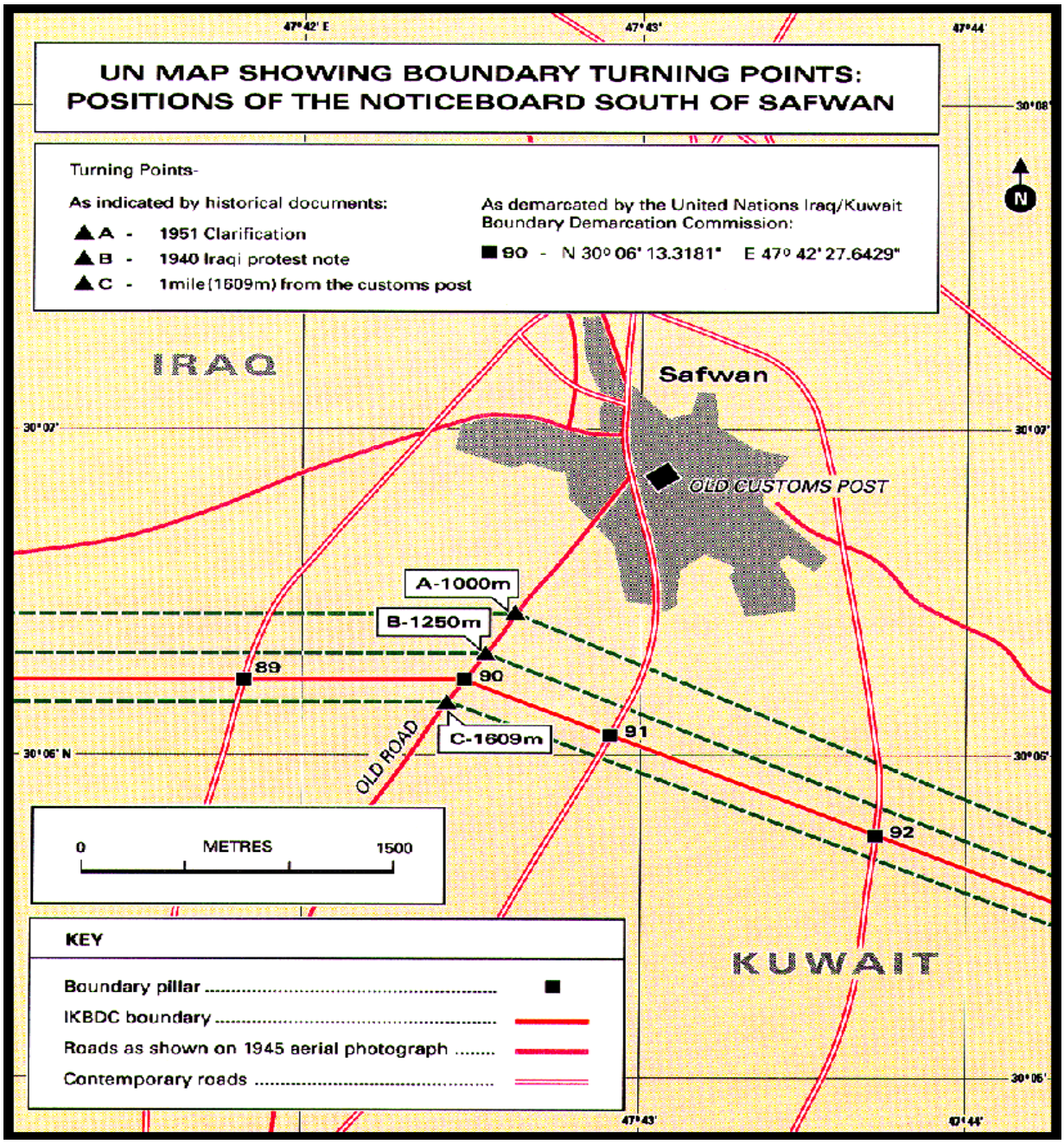
b. Irak-Kuveyt Sınırının Kuzey Bölümünün Çizimi

Daha önce belirtildiği gibi Safvan'ın güneyi meselesi Irak-Kuveyt arasındaki sınır tartışmasının başında gelmekteydi. 1923, 1932 ve 1963 anlaşmalarında bu bölüm muğlak bırakıldığı için her iki ülke de kendine göre yorumlamıştır.

Irak-Kuveyt sınırının kuzey kesimi, sınırın Batin Vadisi'nin talveginin Safvan'ın hemen güneyindeki enlem paraleli ile kesiştiği noktadan doğuya doğru, Cebel Sanam'ın güneyindeki paralel boyunca uzanan kısmıdır. Safvan'ın hemen güneyinde ve daha sonra Umm Kasr liman kentine giden en kısa hat boyunca ve oradan da Khor Zubair ile Khor Abdullah kavşağına kadar uzanır.

1935'ten sonra haritalardaki sınırın tüm tanımları ve gösterimleri, bu bölümdeki sınırın Safvan'ın güneyindeki bir noktaya enlem paralelini takip ettiğini göstermektedir. Yaklaşık 16 yıl boyunca bu nokta, konumu aynı zamanda Batin ve Safvan'daki batı sınırı arasındaki çizginin enlemini de belirleyen bir ilan tahtasıyla işaretlendi. Bu, kuzey sınırının tanımlanması için temel olan ve Komisyon için üretilen haritalardan önce hiçbir haritada tam olarak tasvir edilmemiş bir noktadır. 1923'ten 1939'a kadar Irak ile Kuveyt arasındaki sınırı belirleyen bir pano, Safvan'ın hemen güneyindeki eski yolun bir noktasında duruyordu. Bu duyuru panosu, 1923 anlaşmasıyla dikildi ve 1932'de tekrar tescil edildi. 1939 yılına kadar Irak ve Kuveyt arasında uluslararası sınır olarak kabul edildi. Bununla birlikte, 1940 yılında sınır panosunun yeniden kurulmasında sınırın 250 metre kuzeyinde ve gümrük karakolundan 1.000 metre uzaklıkta olduğunu belirten bir Irak protesto notuyla sonuçlandı. Komisyon, pano için en olası iki konumun gümrük karakolunun güneybatı ucunun yaklaşık 1.609 metre (1 mil) ve 1.250 metre güneyi olduğunu değerlendirdi. Komisyon her iki ölçüme de eşit yaklaştı ve sınır panosunun en olası yeri olarak eski gümrük karakolunun güneybatı ucundan ortalama 1.430 metre mesafe güneyine karar verdi. Komisyon tarafından bu şekilde belirlenen noktanın konumu, 1940 Irak protesto notasında belirtilen mesafeden 180 metre daha güneyde ve Kuveyt için o sırada ve daha sonra yapılan iddianın 430 metre güneyindedir. Gümrük karakolunun genel konumu, GPS cihazları ve 1942'de astronomik gözlemlerle belirlenen koordinatlar kullanılarak yerinde tespit edilmiştir. 1945'ten günümüze kadar uzanan çeşitli hava fotoğraflarının kullanıldığı görüntü yorumlama, Komisyonun eski gümrük karakolunun güneybatı ucunu ve yanında duyuru panosunun bulunduğu Safvan'ın güneyindeki eski yolun hizasını iyi bir doğrulukla belirlemesini sağladı (United Nations Security Council, 1993: 20-22).

Harita 16: Irak-Kuveyt Sınırının Kuzey Bölümünün Çizimi

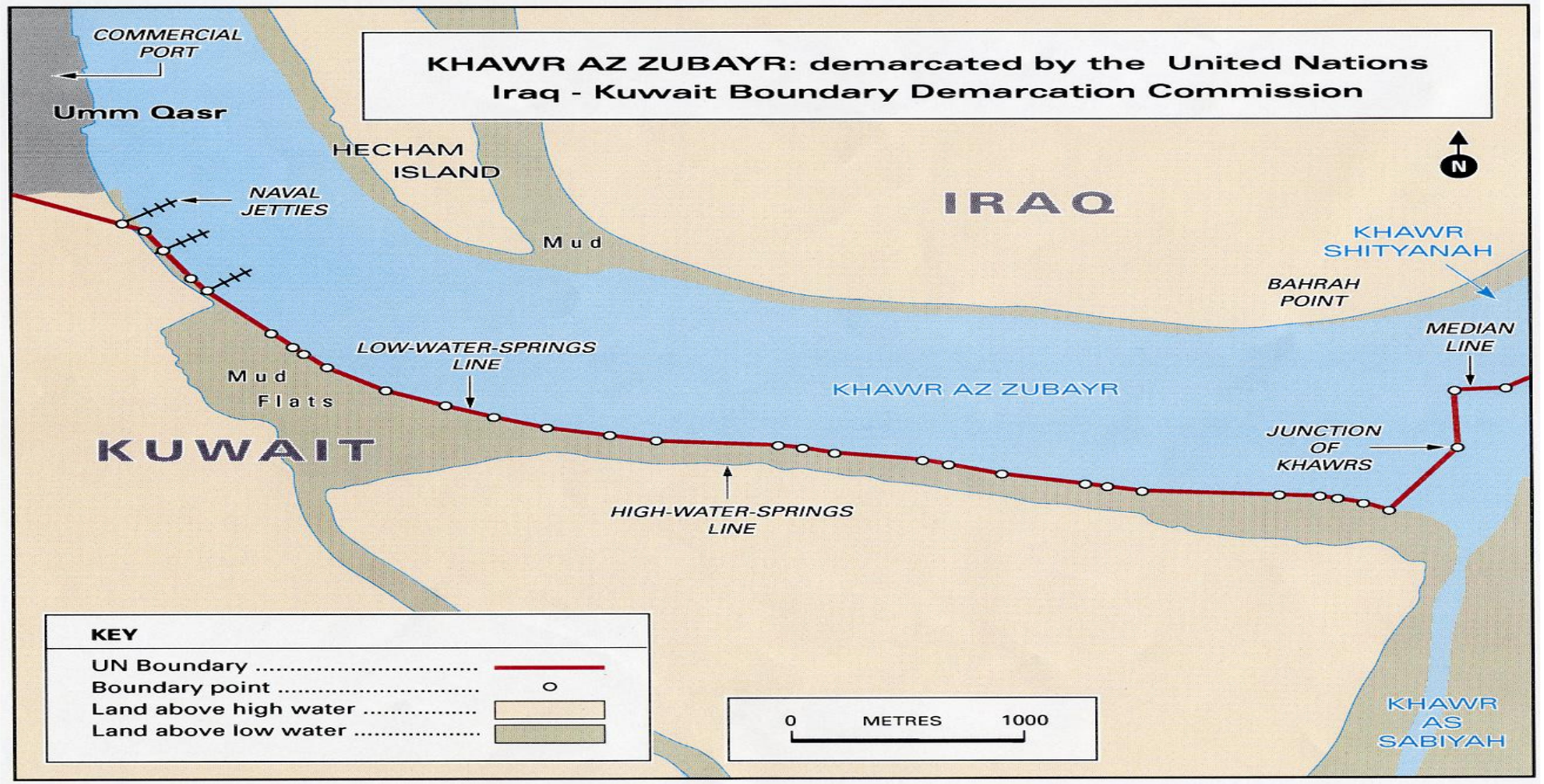

Harita 16, BM haritası eski gümrük merkezini ve komisyonun Safvan'ın güneyindeki noktayı sınırlandırırken dikkate aldığı referans noktalarını göstermektedir. A Noktası, İngiltere'nin 1951'dea Irak'a yönelik önerisini temsil eder. Bu sınır eski gümrük merkezinin 1.000 m güneyine yerleştirdi. B Noktası sınırı eski gümrük merkezinin 1.250 m güneyine koyan 1940 Irak protesto notunu temsil ediyor. C Noktası, sınırın eski yol üzerinde "Safvan'ın güneyindeki en güneydeki ağacın bir mil güneyinde" veya alternatif olarak "Safwan Kuyularının bir mil güneyinde" uzandığına dair kanıtları dikkate aldı. Kaynak: Harry Brown (1994), "The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993", *IBRU Boundary and Security Bulletin*, pp.66-80. s.74; United Nations Security Council, (1993). The report on the demarcation by the UN Iraq-Kuwait Boundary Demarcation Commission, p.22

c. Irak-Kuveyt Sınırının Khor Abdullah Bölümünün Çizimi

Komisyon, Khor Abdullah bölümüyle ilgili olarak, Khor Zubair ve Khor Abdullah'ın birleştiği noktadan Khor Abdullah'ın doğu ucuna kadar olan deniz veya açık deniz sınırından bahseder. Komisyon, Varbah, Bubiyan adalarını Kuveyt'e ait olduğunu belirten sınırlandırma formülü üzerinde durur ve söz konusu bölgedeki sınırın Khor Abdullah'ta olduğunu gösterdi. Komisyon, sınırın bu bölümünü dikkatle değerlendirdi. Sınırlandırma formülünün dilini ve sınırın çizilmesine yönelik daha önceki öneriler de dahil olmak üzere sınırın bu kısmındaki tarihsel kanıtları yakından inceledi ve konunun yasal yönlerini dikkate aldı. Komisyon, çizilmesi gereken mevcut sınırın orta hat olduğu sonucuna vardı ve her iki devlet için seyrüsefer erişiminin mümkün olması gerektiğini ifade etti (United Nations Security Council, 1993: 24). Komisyonun belirlediği sınır 1951'de İngiltere'nin Irak'a yaptığı teklife uygundu. Aşağıdaki haritada gösterildiği gibi Khor Zubair'in büyük bir kısmı Irak'ın karasularına girdi ve Irak önemli bir kazanım elde etti (Brown, 1994: 75) (Bkz. Harita 18).

Harita 17: BMGK Sınır Çizme Komisyonu Tarafından Khor Zubair Sınırının Çizilmesi

Kaynak: Harry Brown (1994), The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993, IBRU Boundary and Security Bulletin October 1994, pp.66-80. S.77; Harita-4United Nations Security Council, (1993). The report on the demarcation by the UN Iraq-Kuwait Boundary Demarcation Commission, P.23 https: //www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/iraq-s25811.php

Komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra arazide sınırları belirlemeye başladı ve çalışmanın üçüncü safhasında sınır sütunlarının dikilmesine uğraşıldı. Bu kapsamda sınır işaretlerinin üretimi için Bahreyn'deki *Eastern Asphalt and Mixed Concrete Company (EAMCO)* şirketi ile bir sözleşme imzaladı. Sütunlar, Eylül-Kasım 1992'de yerleştirildi. Tüm operasyon, Komisyon'un araştırma ekibinin yönetimi ve denetimi altında yapıldı. Kuveyt-Irak sınırı fiziksel olarak yaklaşık 2 kilometre aralıklı 106 anıt ve 28 ara işaret ile çizilmiştir. İlk anıt, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın kesişme noktasını gösteren mevcut sütundur. Arazinin uygun olmayan bölümlerindeki son sütunda Nisan 1993'te dikilerek işlem tamamlanmıştır (United Nations Security Council, 1993: 27).

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Sınırını Belirleme Komisyonu BM Güvenlik Konseyi'nin 773 (1992) sayılı kararında belirtildiği gibi uluslararası sınırı, coğrafi enlem ve boylam koordinatlarını belirledi ve fiziki sınırlar için düzenlemeler yaptı. Komisyon, Kuveyt ve Irak arasında yeniden toprak tahsisi yapmadı, ancak 1963 Mutabakat Tutanaklarında yeniden teyit edilen uluslararası sınırın kesin koordinatlarını[89] ilk kez belirlemek için gerekli teknik görevi yerine getirdi. Bu amaçla Komisyon tarafından belirlenen koordinatlar, Irak ve Kuveyt arasındaki uluslararası sınırın nihai sınırını oluşturmaktadır. Komisyonun hazırladığı BM haritasında Irak-Kuveyt arasındaki uluslararası sınır, 1940 Irak'ın 1940 yılında verdiği protesto notundaki noktanın 180 metre güneyinde yer aldığını gösteriyor. Bu bağlamdan bakıldığında Irak, komisyon kararını olumlu karşıladı (bkz. Harita 16). Diğer taraftan Komisyonun belirlediği sınır çizgisinin önceki sınır tasvirleriyle karşılaştırılmasında dikkatli olunmalıdır. Çünkü 1992'den hazırlanan haritalarda sınırlar yaklaşık olarak hesaplanmış ve yorumlar buna bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Örneğin ABD'nin yaptığı haritalarda Irak-Kuveyt sınırı İngiltere'nin hazırladığı haritalara göre daha güneyde yer almıştır. Bununla birlikte, Komisyonun hazırladığı haritada, Kuveyt'in kuzey sınırı boyunca (Irak tarafından kontrol edilen) 650 metrelik bir arazi şeridinin Kuveyt sınırları içinde olduğunu belirlendi. Bu arazi, Rumaila petrol sahasının güney ucundaki on bir petrol kuyusunu ve Safvan'ın güneyindeki, yaklaşık 250 Iraklı çiftçinin çalıştığı bir tarım bölgesini içeriyordu (bkz. Harita 16). Buna ilaveten Komisyonun hazırladığı harita da Umm Kasr deniz üssündeki sınırın belirlenmesiyle Irak, Umm Kasr'ın hemen güneyindeki iskelelerin mevcudiyetini Kuveyt sınırları içerisinde olduğu tespit edildi ve Kuveyt'e devredildi. Umm Kasr limanı ise Irak sınırları içerisinde sayıldı. Fakat bu durum Irak'ın Basra Körfezine erişimi konusunda problemler ortaya çıkaracağı dair Iraklı yetkililerin tepkisine neden oldu. Iraklı yetkililer BM'yi Irak'ı cezalandırmakla suçladı ve topraklarının Kuveyt'e verildiğini ileri sürdü. Irak, BM'yi yetkisiz hareket etmekle ve orta hat ilkesini uygulamaya yönelik aceleci davranmakla itham etti. Haziran 1993'te Irak Dışişleri Bakanı BM Genel Sekreterine protesto notası gönderdi ve bu

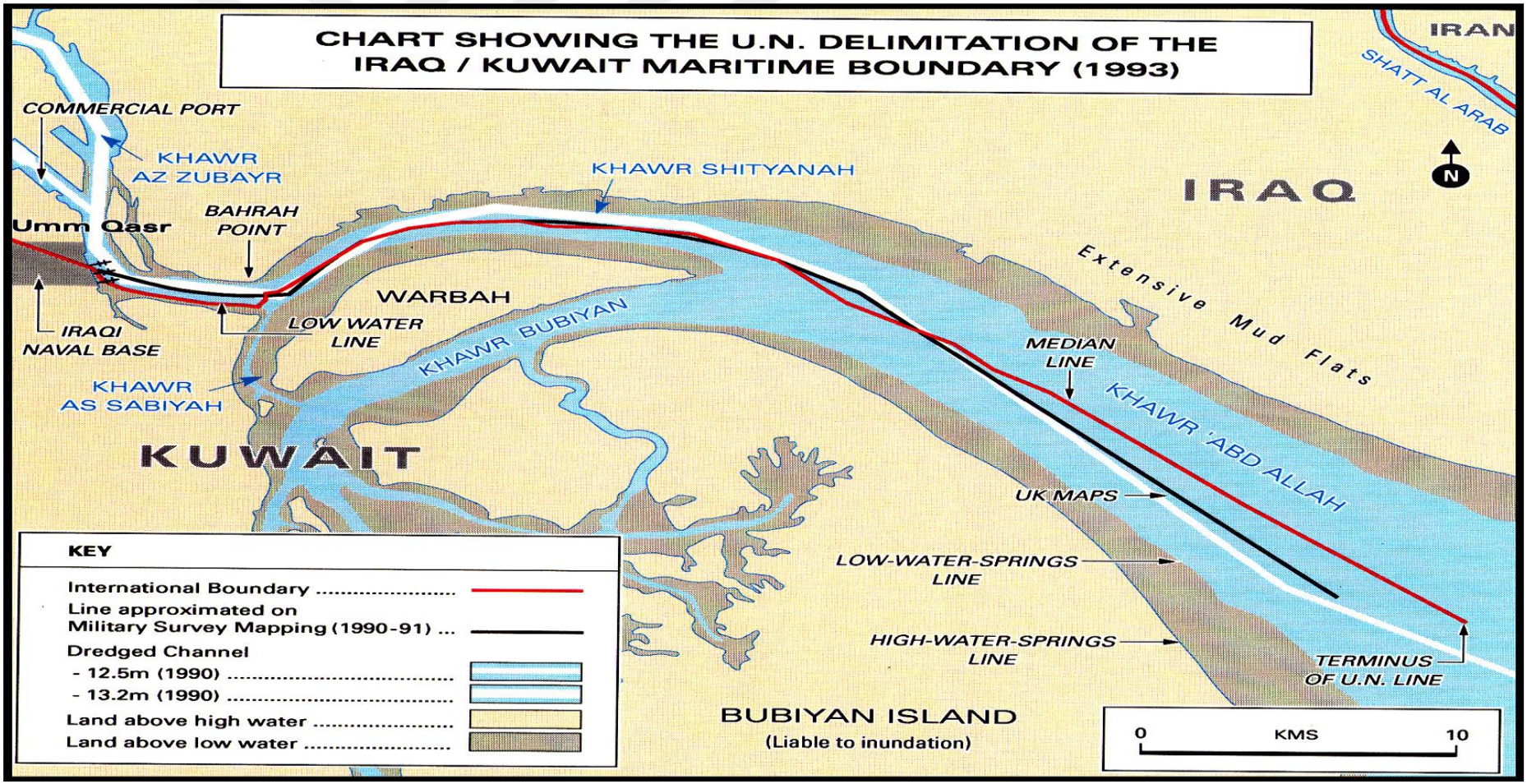
[89] Irak-Kuveyt Sınır koordinatları için bkz: United Nations Security Council, (1993). *The report on the demarcation by the UN Iraq-Kuwait Boundary Demarcation Commission,* P.25 https: //www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/iraq-s25811.php

sınırların dayatılmasını, Irak'ın bölgede sınırsız ve güvenli bir şekilde dolaşmasının engellenmesi olarak yorumladı ve haklarının gasp edildiğini iddia etti. Buna ilaveten BM kararının İngiltere ve ABD tarafından dayatılan siyasi bir karar olduğunu vurguladı. Irak'ın yaptığı açıklamalara BM'nin yanıtı, protesto mektubunu reddetmek ve ekonomik yaptırımların kaldırılmasını Irak'ın uluslararası sınırı kabul etmesine bağlamak oldu. Güvenlik Konseyi tarafından yayınlanan bir bildiride Irak'a uluslararası sınırın dokunulmazlığı vurgulandı bu sınırın herhangi bir şekilde ihlal edilmesinin ciddi sonuçları olacağı açıklaması yapıldı. 1993'te BM'nin iki ülke arasındaki deniz sınırlandırmasını ilan etmesiyle Irak kararı kabul etti. BM, 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Irak'ın gemiler aracılığıyla seyir erişimine sahip olacağını belirtti. Ayrıca BM, Kuveyt'in Varbah ve Bubiyan adaları üzerindeki egemenliğini yeniden teyit etti. Fakat bu durum Kuveyt'in adaları ilerleyen dönemlerde Irak'a kiralaması önünde bir engel değil (Brown, 1994: 73-75).

Kuveyt, BM Komisyonu'nun BM Şartı'nın 7. bölümüne göre bulgularının nihai onayını sağlayan 833 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararını kabul etti ve memnuniyet duyduğunu açıkladı (Brown, 1994: 77). Irak ise 10 Kasım 1994'te Kuveyt'in belirlenen sınırlar içerisindeki egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koşulsuz olarak tanıdığını bildirdi (United Nations, 1996: 54). Irak'ın Birleşmiş Milletler daimî temsilcisi, Irak Ulusal Meclis bildirisini (10 Kasım 1994) ve Devrim Komuta Konseyi'nin 200 sayılı kararını (10 Kasım 1994) 13 Kasım 1994 tarihli mektup ile Güvenlik Konseyinin 833 (1993) sayılı kararında onayladığı şekilde Kuveyt'in bağımsızlığını ve uluslararasını sınırlarını tanıdığını mektubu[90] Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi'ne teslim etti (United Nations, 1996: 696-697). Böylece Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunu çözülmüş oldu.

[90] Irak Daimî Temsilcisinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve Güvenlik Konseyi Başkanına hitaben yazdığı Güvenlik Konseyi'nin 686 (1991) sayılı kararında belirtilen yükümlülükleri yerine getirmesiyle ilgili 8 Mart 1991, 21 Mart 1991 ve 22 Mart 1991 tarihli birbirinin aynı üç mektuba atıfta bulunulmuştur (sırasıyla S/22342, S/22370 ve S/22396). Mektupta Irak Cumhuriyeti'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilgili tüm kararlarına uymakta ve uluslararası hukuka saygı duyma arzusu içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Irak'ın barışçıl niyetleri ve bölgede barış, güvenlik ve istikrarın korunması, egemenlik ve meşru çıkarlara karşılıklı saygı ilkelerine dayanan iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması için çaba gösterme kararlılığından dolayı, Devrim Komuta Konseyi'nin yayımladığı belge iletilmiştir. 10 Kasım 1994 tarihinde yapılan toplantıda Irak Cumhuriyeti Devrim Komuta Konseyi'nin 200 Sayılı Kararnamesi ile birlikte, kararın yayınlandığı Hükûmetin resmî gazetesi Alwaqai Aliraqiya'nın sayısının bir kopyası iletilmiştir. Belgede Irak'ın Kuveyt'in egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını, uluslararası sınırlarını, Güvenlik Konseyi'nin 833 (1993) sayılı kararının hükümleri tarafından onaylandığı şekilde tanıdığı teyit edilmiştir. Mektupta Irak'ın Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararların hukuki yorumuna göre çalışacağı ve bunların uygulanmasında esas olarak kapsamlı ambargonun kaldırılması için ilk adım olarak adalet ve hakkaniyet ilkelerini izleyeceği varsayımından hareket ederek 687 (1991) sayılı kararın 22. Paragrafının tamamen ve daha fazla kısıtlama veya koşul olmaksızın uygulamasını talep etmektedir (United Nations, 1996: 696-697).

Harita 18: Irak-Kuveyt Deniz Sınırının Belirlenmesi

Kaynak: Harry Brown (1994), The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993, IBRU Boundary and Security Bulletin October 1994, pp.66-80. S.76

SONUÇ

Geçmişten günümüze sınır anlaşmazlıkları savaşların ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bölgesel çatışmanın ve toprak işgal etme yönteminin zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. Günümüzde işgal yoluyla bir ülkenin başka bir ülkenin toprakları üzerinde egemenlik iddia etmesi yasaklanmıştır. Fakat bu durum plebisit yöntemlerle devam etmektedir.

Uluslararası sınırların yaklaşık dörtte biri ihtilaflı sınırlardan oluşmaktadır. Ortak çıkarlar etrafında şekillenmiş sınır anlaşmaları ile devletlerin güvenliği arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Tartışmalı sınır anlaşmaları veya sınır çizimleri ya çatışmaya ya da savaşa neden olmaktadır. Diğer taraftan uzlaşıya dayalı sınır anlaşmaları politik, ekonomik ve sosyal açıdan büyük önem taşıdığından dolayı uluslararası ilişkilerde önemli bir unsurdur. Sınır çatışmasında önemli olan husus sınırın belirlenmesi, bölgenin saptanmasıdır. Genel olarak anlaşmazlıklar, stratejik, ekonomik, politik, tarihi ve sosyal sebeplerden dolayı hak iddia edilmesinden doğmaktadır.

Bazı uluslararası sınır ve toprak sorunları, tarafların siyasi amaçları doğrultusunda birbirlerine karşı taviz vererek çözüme kavuşmuştur. Sınır sorunlarının çözümünde devletlerin davranışları ve izledikleri politikalar, uluslararası kamuoyunun oluşmasında önemli bir araçtır. Örneğin; Irak-Kuveyt arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi yaklaşık 65 yıllık bir süreyi kapsamış ve her iki ülke ulusal ve uluslararası kamuoyunu kendi tezlerine göre yönlendirmiştir. İki ülke sınır anlaşmazlığına yönelik açıklamalar yaparak resmi bir anlaşmazlığın olduğunu kamuoyuna kabul ettirmişlerdir. Böylece ilgili devletler, olası savaşın sebeplerini önceden açığa çıkarmak istemiştir. İki devlet arasında meydana gelen çatışmalarda sınır sorunları esas itibariyle bağımsız bir değişkenden ziyade bağımlı bir değişken olarak savaşın nedenleri arasında yer alır. Ayrıca bu durum, saldırgan devletin bir savaşı haklı çıkarmak için kasıtlı olarak başlatılan toprak/sınır anlaşmazlığı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Bu çerçevede realist düşünce ekolü toprak/sınır anlaşmazlığını, savaşın bağımsız bir tahrikçisi olarak değil, onun bir tezahürü olarak görülmesi gerektiğini belirtir.

1914-1922 yılları arasında Orta Doğu ülkelerinin sınırları Batı perspektifi kullanılarak kolonyal bir dönemin ürünü olarak yorumlanmaktadır. İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci güçler, nüfuz ve kaynaklar için Orta Doğu'da yapay sınırlar çizdi. Genellikle geleneksel kabile bölgelerini keyfi olarak yeni devletlere böldüler ve birçok kabile kendilerini farklı ülkelerde yaşarken buldu. Bu nedenle Orta Doğu'daki sınır çizimleri ve jeopolitik açmaz, 1916'da Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot anlaşmasıyla yakından ilişkilidir. Bu anlaşma, devlet sınırlarını ve bölge coğrafyasını değiştirmiş, devletlerin egemenlik ve meşruiyet meselelerini artırmıştır. Dolayısıyla, Orta Doğu'daki uluslararası sınırlar bölge devletleri arasında uzun bir dönem tartışma konusu olmuştur.

Diğer taraftan Orta Doğu'da sınır sorunlarının ortaya çıkardığı problem ve etkilerin çeşitlilik göstermesi, konuyla ilgili yapılacak çalışmaların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. Konuyu bir bütün olarak ele almak bazı nüansların gözden kaçmasına neden olabileceği gibi alternatif yorumların da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada Orta Doğu, sınırların genel olarak nasıl oluştuğu ve hangi anlamlar yüklenildiği genel hatlarıyla incelenmiştir. Temel olarak Orta Doğu'daki sınır sorunları, devletin bölgeselliği ve egemenliği, ulusal bir kimlik inşası ile devletin kurmak istediği meşruiyet türü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Sınır sorunlarını ulus-devlet modeli çerçevesinde ele almak olaya bütünlükçü bir bakış açısı sağlamaktadır. Sınırların anlamı ve etkinliği ise burada ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada sınır terimi, devletin güvenlik ve egemenlik konularındaki tartışmalarına odaklanan devlet merkezli çalışmaların ortasında yer almıştır. Bu tartışmalardaki sınır, hem devletler arasındaki yasal sınır çizgisini hem de siyasi ve kültürel rekabetin ve/veya birlikte yaşamanın sınırını içermektedir.

Orta Doğu'daki tartışmalı sınırlar, komşu ülkeler arasında birçok anlaşmazlığın, gerginliğin ve çatışmanın merkezinde yer almaktadır. Bunlardan en önemli ve uzun anlaşmazlık sonucu savaşa neden olan sınır ise Irak-Kuveyt sınırıdır. Bu sınırın tartışmalı olarak çizilmesinde İngiltere'nin doğrudan müdahalesi olmuştur. İngiltere, Hindistan ticaret yolunu kontrol altında tutmak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için Kuveyt'i öne çıkartarak, Irak'ı geri planda tuttu. Uluslararası prestij ve Hindistan'ın savunması için Basra körfezine ihtiyaç duyan İngiltere, Irak'ı Bağdat, Musul ve Basra vilayetlerinden oluşturdu. Ancak, Irak'ın ilerleyen dönemlerde güçlü bir devlet olmasını da engellemek ve çıkarlarını maksimize etmek için sınırlandırması gerekiyordu. Bunu da Irak'ın Basra Körfezine erişimini kısıtlayarak sağladı. Esasında Irak'ın bir arada tutulmasında mantıksal olarak Bağdat'ı korumak için Musul, ekonomik olarak kalkınmayı sağlamak içinde Basra vilayetini bir araya getirdi. Irak'ın bu şekilde oluşturulmasında İngiltere'nin stratejik çıkarları ve ekonomik kaygıları etkili olmuştur.

Sınır tartışmaları çerçevesinde Irak'ın toprak iddiaları başlangıçta Körfez'e bir çıkış ihtiyacına dayanıyordu. Ülkenin yalnızca yaklaşık 36 millik sığ sulara erişimi varken, Kuveyt yaklaşık 310 mil genişliğinde çok daha büyük ve daha derin sulara sahipti. Jeopolitik olarak dar bir boğaza hapsedilen Irak, körfeze erişmek ve Basra bölgesinin güvenliğini sağlamak için Kuveyt'ten Varbah ve Bubiyan adalarının teslimi ile Khor Abdullah gibi kanalların çevresinde 4km'lik bir şeridin kendisine devredilmesini yahut kiralanmasını istedi. Jeopolitik dezavantajın getirdiği nedenler Irak'ın güvenlik, ekonomik gibi faktörlerde büyük zorluklarla karşılaşmasına sebep oldu. Körfezde güçlü bir donanma kuvvetinin olmaması, deniz ticaretinde derin limanların yapılamaması Irak'ın karşılaştığı zorluklardı.

Bu çalışmada Irak-Kuveyt sınır sorunlarının temelinde tartışmalı sınırlar ile Irak'ın Basra Körfezine erişimin engellenmesi bulunmaktadır. Irak'ın yaklaşık 60 yıllık bir söylem benimseyerek Basra Körfezine erişim de Varbah ve Bubiyan adalarının devredilmesi talebi, Irak'ın bir devlet aklının oluştuğunu ortaya koymaktadır. Irak'ın Kuveyt'i ilhak söyleminde tarihsel argümanları öne çıkartması

doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilse de dönemin getirdiği koşullar çerçevesinde eksik kalmaktadır. Bunun yanı sıra Kuveyt'in öne sürdüğü bağımsız bir devlet oldukları iddiası ise gerçeği yansıtmamakta gerek Osmanlı Arşivleri gerekse İngiliz Arşivlerindeki belgelerde Kuveyt'in bağımsız bir devlet olarak yer aldığına rastlanılmamaktadır. Tersine 1913 Osmanlı-İngiltere Anlaşmasında Kuveyt'in Osmanlı'ya bağlı özerk bir bölge olduğu tescil edilmiştir. Dolayısıyla Kuveyt'in öne sürdüğü iddialarda tarihi gerçeklik bulunmamakta, ideolojik söylemsel argümanlar öne çıkmaktadır.

Kral Faysal I döneminde Irak dış politikasında Kuveyt'i ilhak veya birleşmeye yönelik doğrudan politika izlenmemişti. Bu dönemde İngiltere'nin her iki ülkeyi de manda yönetimi altında yönetmesi ve Irak dış politikasını kontrol etmesi önemli olmuştu. Fakat Kral Faysal'ın ölümüyle tahta oğlu Gazi'nin geçmesi, Irak'ın Kuveyt'e yönelik politikalarında değişikliğe gitmesine neden oldu. Kral Gazi döneminde Irak dış politikası; Basra Körfezi'ne güvenli çıkış için Kuveyt'e yönelik toprak iddiası ve Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu yönünde tarihsel argümanların kullanılmaya başlanması, gazete ve radyolar aracılığıyla Kuveytlileri etkilemeye yönelik propaganda faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapılması, Arap milliyetçiliği düşüncesinin ağırlık kazanmasına bağlı olarak Kuveyt milliyetçileri üzerinde nüfuz kurma çabası üzerinden şekillenmiştir.

Kral Faysal II döneminde Irak-Kuveyt ilişkilerine baktığımızda iki ülke arasında karşılıklı sınır anlaşmazlığının devam ettiğini görmekteyiz. Iraklı yetkililerin Basra Körfezi'ne erişimde Kuveyt'ten talep ettiği bölgeler jeopolitik, jeo-stratejik ve ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Bu dönemde Iraklı yetkililer Kuveyt'in tamamını ilhak etmek yerine Umm Kasr limanının güvenliğini sağlamak ve Basra Körfezi'ne erişimdeki sorunu ortadan kaldırmak için Varbah, Bubiyan ve Khor Abdullah kanalının dahil olduğu 4km'lik genişliğindeki bir alanın kendilerine verilmesini talep etmiştir. Bu durumda Kuveyt'in kuzey sınır bölgelerinde keşfedilen petrol hakkından vazgeçeceği anlamına geldiği için Kuveyt Şeyhi bu öneriyi reddetmiştir. Kuveyt Şeyhi, uzun vadede kiralama da olsa Kuveyt'in Irak'a herhangi bir toprak vermesinin son derece tehlikeli olduğu ifade etti ve Irak-Kuveyt sınırları için daha önce yapılmış anlaşmaların uygulanmasında ısrar etmiştir.

General Kasım ve Arif Kardeşler döneminde Irak'ın Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarının çözümü konusunda dış politikayı etkileyen temel argümanlara baktığımızda tarihsel iddialar, ekonomik çıkar, Basra'ya erişmekte için Varbah ve Bubiyan adalarının stratejik önemi ve kontrolü, petrolün bir güç olarak ortaya çıkması gibi temel bileşenlerin olduğunu görmekteyiz. Irak'ın 1932'den beri Basra Körfezi'ne erişmek için izlediği politikaların bir "devlet aklına" dönüşüp, bu dönemde de devam ettiğini ifade edebiliriz.

Arap milliyetçiliği düşüncesi merkezinde Irak dış politikasını şekillendiren General Kasım, Kuveyt'e yönelik söylemlerinde iki ülkenin birleşmesi gerektiğini, Kuveyt'in Basra vilayetine bağlı bir merkez olduğunu ileri sürdü. Kuveyt ile Irak arasındaki gerilim, Kuveyt'in 1961 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasıyla başladı. General Kasım, Kuveyt'in bağımsızlığı sonrasında halka açık

yaptığı konuşmalarda Irak ile Kuveyt arasında tarihi bağların bulunduğunu, Iraklılar ve Kuveytliler arasında sınırın olmadığını vurguladı. Kasım, Kuveyt ile İngiltere arasında 1899'da yapılan anlaşmanın yasa dışı ve uluslararası alanda tanınmadığını iddia etti. Kuveyt'in bu anlaşmayı fes etmesiyle bağımsızlığını kazandığı fikrini desteklemeyerek Kuveyt'in Basra'ya bağlı bir kaza olduğunu öne sürdü. Bu arada Kuveyt'in zengin petrol rezervleri Irak Başbakanı General Kasım'ı etkileyen bir başka faktör olmuştur. Kuveyt, 1960'larda dünyanın üçüncü büyük petrol ihracatçısıydı ve Kuveyt'in jeopolitik konumu, Irak için önemliydi. General Kasım, Irak Ordusuna Kuveyt'i ilhak etmeye hazır ol emri vererek, ilgili ordu birimlerini Kuveyt-Irak sınırına yığdı. Bu duruma tepki gösteren İngiltere, Kuveyt'i korumak için "Vantage Operasyonu" harekâtını başlattı ve Kuveyt'e askeri birlikler gönderdi. Arap Birliği'nin girişimleri sonucu İngiltere askerlerini geri çekerek sınıra Arap Birliği askerleri konuşlandı. Irak'ta ordu birliklerini geri çekerek sorunun çözümü için diplomasi alanında yoğunlaşacağını açıkladı. Böylece bölgede herhangi bir savaş çıkmadı. 8 Şubat 1963 Irak'ta Baas Partisi destekli General Kasım'a muhalif askerlerin gerçekleştirdiği darbe sonucu yönetimi ele geçiren Albay Abdülselam Arif, Kuveyt ile ikili ilişkileri geliştirmek ve sınır sorunlarını çözmek için 1963 yılında Kuveyt'in bağımsızlığını 1932 tarihli anlaşmadaki sınırlar çerçevesinde tanıdı. Fakat daha sonraki yıllarda Umm Kasr limanının faaliyete geçmesiyle birlikte bu bölgedeki sınır sorunları tekrar ortaya çıktı. 1966 yılında Irak Devlet Başkanı Arif'in Basra vilayetini ziyareti sırasında yaşanan bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesiyle yerine kardeşi Abdürrahman Arif geçti. Kardeş Arif döneminde de Irak, Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarında önceki iddiaları sürdürmeye devam etti.

1968'de Baas Partisi'nin bir darbe düzenleyerek iktidarı ele geçirmesiyle Irak'ta Saddam Hüseyin dönemi başlamıştır. 1979 yılında kadar devlet başkanlığı yardımcılığı yapan Saddam Hüseyin, bu tarihten sonra tüm gücü ele geçirerek Irak yönetiminde tek yetkili kişi oldu. Irak dış politikası sosyalizm ve Arap milliyetçiliği düşüncesinin öne çıktığı Baas partisi fikri temelinde şekillendi. Arap Birliği'nin kurulması Baas Partisi'nin ana hedefi olmuş, zengin kaynaklarıyla Kuveyt'in Irak'ın etkisine girmesi halinde bu nihai hedefe ulaşılmasına yardımcı olabileceği değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan Saddam Hüseyin, Kuveyt'in ilhak edilmesini emperyalist güçlere karşı meydan okuma olarak tanımladı. Ayrıca Kuveyt'in ilhak edilmesinde sadece siyasi sebepler değil, ekonomik ve güvenlik sebepleri de vardı. Jeopolitik açıdan, Kuveyt'in ilhakı Irak'ın Körfez'e erişimini kolaylaştırabilir ve dünyadaki petrol piyasasını kontrol edebilirdi. Başka bir ifadeyle hem stratejik konum hem de ekonomik çıkar, Saddam Hüseyin için birincil hedeflerdi.

Saddam Hüseyin döneminde Irak-Kuveyt ilişkileri İran-Irak Savaşının bitmesine kadar genellikle normal seyrinde devam etti. İkili ilişkileri geliştirmeye yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliğini geliştirmenin yolları arandı. Saddam Hüseyin'in Kuveyt-Irak sınır anlaşmazlığına ilişkin siyasi söyleminde jeopolitik ve ideolojik argümanlar öne çıkmaktaydı. Jeopolitik söylem veya argüman İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in Bubiyan ve Varbah adaları başta olmak üzere Basra bölgesinde bir donanma üssü kurulmasına dayanıyordu. Irak Hükûmeti, savaştaki deniz

manevra kabiliyetini sınırlayan Körfez'deki coğrafi konumundan endişe duyduğu için en azından Bubiyan Adası'nın bir bölümünün kiralanmasını talep etti. Saddam Hüseyin, Kuveyt'e yönelik politikasını geliştirirken, Irak'ın Körfez bölgesinde coğrafi dezavantajlara sahip olduğu argümanlarını öne çıkarttı. Çünkü, Irak'ın bir deniz muharebesinde zayıf durumda olduğunu biliyordu. Nitekim İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin, sınır anlaşmazlığı nedeniyle Kuveyt ile savaşmayı düşünmedi. 1990 yılına kadar doğrudan Kuveyt Şeyhi'ni suçlamaktan kaçındı çünkü Saddam'ın mali yardıma ihtiyacı vardı ve bu mali desteğin büyük bir kısmı Kuveyt'ten geliyordu.

Kuveyt sınır meseleleriyle ilgili olarak Saddam Hüseyin'in ikinci argümanı ise ideolojik düşünceydi. Saddam, Kuveyt'in ilhak edilmesiyle pan-Arap bir lider olarak itibarının artacağını umuyordu. Ayrıca Irak'ın Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlığına ilişkin tarihsel iddialarından da yararlandı. Saddam Hüseyin, esas olarak Arap siyasi birliğini ve Arap petrol zenginliğini yeniden dağıtma niyetiyle laik Arap milliyetçiliğinin dinamiklerini yeniden canlandırdı. Irak dış politikasında da İslam dili ve düşüncesini kullanmayı tercih etti. Saddam Hüseyin, Irak'ı dört konuda Arap dünyasının merkezi olarak görüyordu: Tek Arap Devleti altında birleşme, Filistin'in kurtuluşu, emperyalizme karşı direniş ve petrol zenginliğinin yeniden dağıtılması. Saddam Hüseyin de Cemal Abdul Nasır'ın 1950'lerde ve 60'larda yaptığı gibi, Arapların yeniden vizyona sahip olması gerektiğine inanıyordu. Arap milletinin davetsiz misafirleri, ABD ve İngiltere'ye karşı direniş gösterilmeliydi. Öncelik, yozlaşmış ve zarar görmüş Arapların gururunu ve haysiyetini yeniden kazanmaktı. Saddam Hüseyin, Arap tarihinde Selahattin Eyyubi efsanesini canlandırmaya çalıştı. Selahattin Eyyubi ismi, bir cesaret ve onur örneği olarak Arap bilincinde güçlü nostaljiyi, duygusal hatıraları ve gurur duygusunu çağrıştırıyordu.

Saddam Hüseyin kendisini Arap ulusuyla özdeşleştirdiği için Irak dış politikasının oluşturulması ve sonucu Araplar tarafından meşru görülecekti. Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik söylemler Arap milliyetçiliği ile Arapların kimliği arasındaki bağlantıyla ilişkilendirilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgalindeki siyasi söylemi bu düşünce etrafında anlaşılabilir. Çünkü Irak, Kuveyt'i ilhak etmeye karar verdiğinde, bunu emperyalist güçlere karşı bir meydan okuma olarak tanımladı. Üstelik Kuveyt'in işgal edilmesinin sadece siyasi gerekçesi değil, ekonomik ve güvenlik gerekçeleri de vardı. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in servetinin tükenen Irak hazinesine katkıda bulunabileceğini düşünüyor, Irak'ın dış borcunu ödemeyi ve İran'la savaştan sonra halkına vaat ettiği ekonomik kalkınma programlarını başlatmayı umuyordu. Jeostratejik açıdan ise Kuveyt'in işgali, Irak'ın Körfez'e erişimini kolaylaştırabilir, Irak dünya petrol piyasasını kontrol edebilirdi. Başka bir ifadeyle Saddam Hüseyin için Kuveyt'in işgali hem stratejik konum hem de ekonomik çıkar elde edilmesi için birincil hedeflerdi.

Saddam Hüseyin döneminde Irak-Kuveyt sınır sorunda Irak dış politikası ve Kuveyt'i işgal gerekçesi; Arap milliyetçiliği söylemi çerçevesinde İsrail, ABD ve anti-emperyalizm söylemi, Arap Birliği kurma hayali, Orta Doğu'da İran, Mısır ve Suudi Arabistan'la mücadele, Filistin davası, Selahattin

Eyyüb'ü olma isteği, OPEC liderliğini el etme, Varbah ve Bubiyan adalarının kontrolü, Basra Körfezine erişim ve deniz kuvvetleri için üs inşa etme gibi temellere dayanmaktadır.

Saddam Hüseyin yukarıda belirttiğimiz siyasi, ekonomik ve jeopolitik argümanlar doğrultusunda Kuveyt'in işgali emrini verdi. Uluslararası tepkileri önlemek için Saddam, Irak birliklerinin iktidardaki Al-Sabah ailesine karşı devrimci bir hareketin talebi üzerine Kuveyt'e girdiğini iddia etti. Irak, 4 Ağustos 1990'da geçici hükûmetin kurulmasından üç gün sonra Kuveyt Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ancak uluslararası örgütler ve BM, Irak'ın ilhakını tanımadı. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için gerekli tüm araçların kullanılmasına izin verdi ve Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için son tarih olarak 16 Ocak 1991'e kadar süre tanıdı. ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon, Çöl Fırtınası operasyonunu başlattı ve Irak, Kuveyt'ten çıkartıldı. Kısaca Irak'ın Kuveyt'i ilhak etme stratejisi tamamen başarısız oldu ve Arap birliği hayali yıkıldı. Saddam'ın milliyetçi ve tarihsel argümanları işe yaramadı. Birçok Arap ülkesi ve Arap halkı Kuveyt'in işgalini kınadı. Ayrıca Irak, Kuveyt işgalinden sonra ekonomik sorunlar, ambargolar, Kuveyt ile sınır sorunları ve OPEC üzerindeki kota eşitsizliği ile karşı karşıya kaldı.

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Sınır Belirleme Komisyonu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 773 (1992) sayılı kararında belirtildiği gibi uluslararası sınırı, coğrafi enlem ve boylam koordinatlarını belirledi ve fiziki sınırlar için düzenlemeler yaptı. Bu amaçla Komisyon tarafından belirlenen koordinatlar, Irak ve Kuveyt arasındaki uluslararası sınırın nihai sınırını oluşturdu. Kuveyt, BM Komisyonu'nun BM Şartı'nın 7. bölümüne göre bulgularının nihai onayını sağlayan 833 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararını kabul etti ve memnuniyet duyduğunu açıkladı. Irak ise 10 Kasım 1994'te Kuveyt'in belirlenen sınırlar içerisindeki egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koşulsuz olarak tanıdığını bildirdi. Genel olarak, Iraklı liderlerin Kuveyt'e yönelik sınır sorunlarını çözmede izlediği politikalar incelendiğinde bir temel bir politikanın oluştuğu görülmektedir. Kral I. Faysal'dan Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ve sonrasına kadar Irak'ın açık denizlere erişmek için Basra Körfezinde engellendiği fikri hep öne çıkmıştır. Bu durum devlet politikası haline getirilmiş, iktidar değişse bile Kuveyt-Irak sınır sorunlarının çözümü konusunda Irak'ın bakış açısı değişmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, Kuveyt'in işgal gerekçesinde ekonomik ve siyasi gerekçeler de önemli bir yer tutmuş, Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz Kuveyt'in işgalini hızlandırdığı sonucuna varılmıştır. Saddam Hüseyin'in benimsediği ideolojik söylem, Arap Birliği kurulması hayali, kardeşlik, emperyalizme karşı mücadele, pan-Arabizm gibi düşünceler, işgalin ikincil nedenleri arasında olduğu değerlendirilmiştir. Bu tespitler temelinde Irak'ın Kuveyt ile yaşadığı sınır sorunu, ikili ilişkilerde dönemsel olarak temel sorun olsa da jeopolitik ve ekonomik kaygılar ile buna bağlı güvenlik anlayışı ön planda yer almıştır. Irak'ın öne sürdüğü egemenlik kavramı, Irak'ın devletleşmesiyle ilgili olmuş, sınırların netleştirilmediği durumlarda devlet aygıtının ilgili devlete savaş açabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu sorunların temelinde İngiltere ve Fransa'nın sınır

çizerken uyguladığı politikaların neden olduğu belirtilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde tezin ileri sürdüğü hipotezlerin doğruluğu ortaya çıkartılmıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

Aziz, T. (1990), *The Kuwait Question,* The Ministers of Foreign Affairs: Baghdad.

Archives Research, (1987). *The Middle East Intelligence Handbooks: 1943-1946 Iraq And The Persian Gulf* , Volume 1, Cambridge: Archive Editions.

BMGK, (1961). *Security Council Official Record, Complaint by Kuwait and Iraq*,

Bell, G. (1921), *28 Ağustos 1921 Tarihli Gertrude Bell'in Mektubu*, http: //gertrudebell.ncl.ac.uk/gsearch?f%5B0%5D=date%3A1921&f%5B1%5D=format%3Aletters

CAB 134/1086, *Middle East Oil Committee*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/cab/134/1086

FCO 8/627, 1967-1968: *Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/627

FCO 8/1992*, Political relations between Kuwait and Iraq* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/1992

FCO 8/2784, 1976 Jan 01- 1976 Dec 31, *Political relations between Iraq with other Arab states* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/2784

FCO 8/3709, 1980 Jan 01- 1980 Dec 31 *Relations between Iraq and other Arab states* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/3709

FCO 8/5842, 1985 Jan 01- 1985 Dec 31, *Kuwait and the Iran-Iraq War* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/5842

FCO 8/2155 1974 Jan 01- 1974 Dec 31 *Co-operation between Gulf states, https*: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/2155

FCO 8/2445, 1975 Jan 01- 1975 Dec 31, *Political relations between Kuwait and Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/2445

FCO 8/2193 1974 Jan 01- 1974 Dec 31, *Political relations between Kuwait and Iraq* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/2193

FCO 8/628, *Iraq: UK Defence Arrangement İn Event Of Iraqi Attack,* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/628

FO 371/168740, *Political relations: Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/168740

FCO 8/627 Iraq 1967-1968, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/627

FO 371/168764, *Arab League security force in Kuwait*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/168764

FO 371/168738, *Political relations: Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/168738

FO 371/168739 *Political relations: Iraq* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/168739

FO 1016/515, *Fresh water supplies from Iraq and Umm Qasr Agreement*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/1016/515

FCO 8/627, 1967-1968, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/627

FO 1016/39, *Kuwait-Iraq Frontier Demarcation*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/1016/39

FO 371/109821, *Frontier Incidents Between Kuwait and Iraq: Appointment Of Joint Frontier Commission To Investigate; Difficulty Of Demarcating The Frontier*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/109821

FO 371/126938, *Frontier dispute between Kuwait and Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/126938

FO 371/126850, *Sovereignty Over Islands in And Territorial Waters Of Persian Gulf* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/126850

FCO 8/1992, *Political Relations Between Kuwait and Iraq* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/1992

FCO 8/627, 1967-1968, *Iraq*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/627

FO 371/126850, 1957, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/371/126850

FCO 8/2443 1975 Jan 01 - 1975 Dec 31 *External Political Relations Of Kuwait* https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fco/8/2443

Government of Kuwait (1961). *The Truth about the Crisis between Kuwait and Iraq*, Government of Kuwait Printing and Publishing Department.

Hurewitz, C. (1987a), *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1535-1956*, Volume VI, 1914-1956, Cambridge: Archive Editions.

Hurewitz, C. (1987b), *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1535-1914*, Volume I, 1914-1956, Cambridge: Archive Editions.

Hurewitz, C. (1987c), *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1914-1956*, Volume II, 1914-1956, Cambridge: Archive Editions.

IOR/L/PS/12/3737, f 97, *Arabia, Iraq and Persia. India and Adjacent Countries. Sheet No. 10 Bushire*, British Library: India Office Records and Private Papers, <https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100054849897.0x000001>

IOR/R/15/5/185 File 4/6 II *Kuwait-Iraq Frontier*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000831.0x0000ac

IOR/L/PS/12/2893, Coll 17/30(2) *Proposed additional outlet to the sea in or near Kuwait territory. Development of port at Um Qasr*, [144v] (288/289), British Library: India Office Records and Private Papers, , https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100046545181.0x000005

IOR/L/MIL/17/15/64, *Iraq and the Persian Gulf*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000239.0x000178

IOR/L/PS/12/3719, *Administration Report of the Persian Gulf for the year 1932*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100054862404.0x000002

IOR/R/15/1/549, File 53/99 II (D 149*) Kuwait Reforms* [157v] (325/444), British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100024192326.0x00007e

IOR/L/PS/12/3784, Coll 30/67 *Koweit & H.M.G.: Policy of H.M.G. in regard to relations with the Shaikh of Koweit*, [19v] (38/705), British Library: India Office Records and Private Papers, , https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100037556447.0x000027

IOR/R/15/5/126, 'File 2/1 I *Propaganda* (Absorption of Kuwait by Iraq)' [263r] (539/706), British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100071555425.0x00008c

IOR/L/PS/10/937/2, File 7251/1920 Pt 3 *Arabia: Situation and Policy; Agenda for Inter Departmental Committee Meetings*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100079830345.0x000001

IOR/L/PS/18/B399, *Status of certain Groups of Islands in the Persian Gulf*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000833.0x0003c9

IOR/R/15/5/126, File 2/1 I *Absorption of Kuwait by Iraq*, [263r] (539/706), British Library: India Office Records Propaganda and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100071555425.0x00008c

IOR/R/15/1/726, *Persian Gulf Gazetteer, Part I Historical and Political Materials, Précis of Koweit [Kuwait] Affairs, 1896-1904*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000193.0x0002bc

IOR/R/15/1/611, 'File 73/7 II (D 22) *Status of Koweit [Kuwait] - Baghdad railway, Anglo Turkish negotiations*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000193.0x000248

IOR/L/PS/10/606, File 2902/1916 *Treaties and Engagements between the British Government and the Chiefs of the Arabian Coast of the Persian Gulf*, [131r] (272/448), British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100038130333.0x000049

IOR/R/15/5/68, 'XXII/19 *Bubyan and Varbah Islands*, [10v] (20/92), British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100034582162.0x000015

FO 539/109, *Asia: Bahrain, Oman Coast, Kuwait, etc; various papers; 1913-1952*, https: //www.agda.ae/en/catalogue/tna/fo/539/109

IOR/R/15/1/730, *Map showing (A) Air Routes, established and projected; (B) Islands in the Persian Gulf; (C) Boundaries of Kuwait and Trucial Area. Map* II', British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100023133704.0x000002

IOR/R/15/1/730, *Historical Summary of Events in Territories of the Ottoman Empire, Persia and Arabia affecting the British Position in the Persian Gulf, 1907-1928*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000193.0x0002c0

IOR/L/PS/10/937/1, *Arabia: Nejd-Iraq and Nejd-Kuwait Boundaries; Iraq-Nejd Treaty; Nejd-Kuwait Agreement*', British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100079830345.0x000002

IOR/R/15/2/1457, File 15/15 *Rules & Regulations Nationality Laws of Iraq & Saudi Arabia'*, British Library: India Office Records and Private Papers, https: //www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000282.0x0000c0

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001b), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 2: 1918-1921*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001c), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 6: 1930-1932*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001d), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 8: 1936-1941*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001e), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 9: 1941-1945*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001f), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 10: 1946-1952*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001g), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 11: 1953-1956*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Rush, A., D. & Priestland, J. (2001h), *Records of Iraq 1914-1966, Volume 13: 1958-1960*, Cambridge: Cambridge Archive Editions.

Wikileaks, (1977), *Kuwait-Iraqi Border Dispute,* (1977 May 16), http: //wikileaks.org/plusd/cables/1977KUWAIT02671_c.html

New York Times, (1973). Iraq And Kuwaıt Clash At Border, https: //www.nytimes.com/1973/03/21/archives/iraq-and-kuwait-clash-at-border-each-charges-aggressionboundary.html adresinden alındı.

Saddam's Message of Frıendshıp To Presıdent Bush, (1990 July 25), https: //wikileaks.org/plusd/cables/90BAGHDAD4237_a.html

United Nations. (1996), The United Nations and the Iraq-Kuwait Conflict 1990-1996, The United Nations Blue Books Series, Volume IX. : New York: United Nations Department of Public Information.

United Nations Security Council, (1993). The report on the demarcation by the UN Iraq-Kuwait Boundary Demarcation Commission,

https: //www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/iraq-s25811.php

United Nations Security Council, (1991), Resolution 662 (1990) / adopted by the Security Council at its 2934th meeting, on 9 August 1990, https: //digitallibrary.un.org/record/94573?ln=en#record-files-collapse-header

The Republic of Iraq, (1961), The Truth About Kuwait, Ministry of Foreign Affairs.

B. İKİNCİL KAYNAKLAR

Adawy, N. (1992), "Resolving Boundary Disputes in the Gulf Region Resolving Boundary Disputes in the Gulf Region", in Gulf Centre for Strategic Studies (Ed), *The GCC Border Disputes Seminar: With special reference to Iraq and Kuwait*, London.

Abdullah, N. (2009), *İmparatorluk Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, (Çev. Mustafa Aslan), İstanbul: Avesta Yayınları

Abidi, A. H. H. (1991), "Origins and Dimensions of the Iraqi Claim Over Kuwait", *India International Centre Quarterly*, 18: 1, pp. 129-143.

Adelson, R. (2012), "British and U.S. use and Misuse of the Term Middle East", Bonine, M.E, Amanat, A., Gasper, M.E., (ed). *Is there a Middle East? The Evolution of a Geopolitical Concept*, California: Stanford University Press.

Adraoui, M. (2017), "Borders and Sovereignty in Islamist and Jihadist Thought: Past and Present", *International Affairs*, 93/4, 917–935.

Agnew, J. (1994), 'The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory', *Review of International Political Economy*, 1/1, 53–80.

Al-Ajmi, H. (1988), The International History of The Gulf, 1958-1979, Doktora Tezi, Glasgow, University of Glasgow.

Alani, M. (1990), *Operation Vantage: British Military Intervention in Kuwait 1961*, London: Laam Ltd.

Al-Ghunaim, A.Y. (1992), *Kuwait: Statehood and Boundaries*, Kuwait: Kuwait Foundation for the Advancement of Sciences.

Al-Sheail, A. (2000), The international, regional, and legal aspects of Iraq's invasion of Kuwait 1990-1991, Doktora Tezi, Durham, Durham University.

Al-Tikriti, N. (2009), "Was there an Iraq before there was an Iraq?", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 3/2, 133-144.

Allawi, A. (2014), *Irak Kralı I. Faysal*, (Çev. Hakan Abacı), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Al-Mayyal, A. (1986), The Political Boundaries of The State Of Kuwait; A Study In Political Geography, Doktora Tezi, London, School of Oriental and African Studies, University of London.

Al-Nakib, F. (2016), *Kuwait Transformed: A History of Oil and Urban Life*, California: Stanford University Press.

Alnasrawi, A. (1994), *The Economy of Iraq: Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*, Westport, Ct.: Greenwood Press.

Al-Sabah, S. (2015), *Abdullah Mubarak Al-Sabah: The Transformation of Kuwait*, London: Tauris.

Albaharna, H. (1963), *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty Relations and Their International Problems*, Manchester: Manchester University Press.

Allison, G. (2017), *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* New York: Houghton Mifflin Harcourt.

Amadouny, V. (2002), "The evolution of the Transjordan-Iraq Boundary, 1915-1940", Schofield, C., H., Schofield, R., N., (ed). *The Middle East and North Africa: World Boundaries II*, London: Routledge.

Anderson, E.W, (2003), "Jeopolitik: Savaş Alanı Olan Uluslararası Sınırlar", Gray, C.S, Sloan, G., (ed). (Çev. Tuğrul Karabacak), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi.

Anderson, J. & O'Dowd, L. (1999), "Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance", *Regional Studies*, 33/7, 593-604.

Anderson, M. (2010), "Researching European Frontiers*", Journal of Borderland Studies*, 25/3-4, 242-250.

Anderson, L. (1987), "The State in the Middle East and North Africa", *Comparative Politics*, 20/1, 1-18.

Anderson, E.W., Karam, J. (1994), "The Kuwait-Iraq Borders A Reappraisal", *The RUSI Journal,*

139/3, 47-55.

Anderson, E., (1992), "The Kuwait- Iraq Border: Dispute, Resolution and Regional Context" in *The GCC Boder Disputes Seminar with Special Reference to Iraq and Kuwait*, London: Gulf Centre for Strategic Studies, ss.36-52.

Anderson, M. (1996), *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, London: Polity Press.

Ataman M. (2004),''İran-Irak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar'', İnat,K, Duran,B., Ataman, M. (ed.), içinde *Dünya Çatışma Bölgeleri,* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 55-86.

Ayalon, A. (2000), "Post- Ottoman Arab Monarchies: Old Bottles, New Labels?", Kostiner, J., (Ed), *Middle East Monarchies: The Challenge of Modernity*, London: Lynne Rienner Publishers: 23-37.

Ayhan, V., Pirinççi, F. (2008), *Tarih Yeniden Yazılırken: Saddam Hüseyin*, Ankara: Barış Platin Kitapevi.

Ayubi, N., (1990), "Arab Bureaucracies: Expanding Size, Changing Roles", Luciani, G., (1990), *The Arab State*, University of California Press: California: 129-150.

Ayubi, N., (2009), *Over-stating the Arab State Politics and Society in the Middle East*, London: Tauris Publishers.

Baram, A., (1990), "Territorial Nationalism in the Middle East", *Middle Eastern Studies*, 26: 4, 425-448.

Barr, J. (2020), *Kırmızı Çizgi: Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*, (Çev.Ekin Can Köksoy), İstanbul: Pegasus Yayınları.

Barrett,R.,C. (2007), *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy*, London: I.B.Tauris.

Bengio, O (1998), *Saddam's Word: Political Discourse in Iraq*, Oxford: Oxford University Press.

Biaggio, C.D. (2015), "Territory Beyond the Anglophone Tradition", Agnew, J., Mamadouh, V., Secor, A.J., Sharp, J. (ed). The Wiley Blackwell Companion to Political Geography, Suxxex: Wiley Blackwell: 62-77.

Bismarck, H., V. (2013), *British Policy in the Persian Gulf, 1961–1968: Conceptions of Informal Empire*, New York: Palgrave Macmillan.

Bismarck, H., V. (2009), "The Kuwait Crisis of 1961 and its Consequences for Great Britain's Persian Gulf Policy", British *Scholar*, 2/1, 75-96.

Blake, G. H. (1992), "International Boundaries and Territorial Stability in the Middle East: An Assessment". GeoJournal, 28/3, 365–373.

Blanchard, J.M.F. (2005), "Linking Border Disputes and War: An Institutional-Statist Theory", Geopolitics, 10/4, 688-711.

Bostancı, M., (2018), *1958 Irak Askeri Darbesi* . XVIII. Türk Tarih Kongresi.

Brandell, I. (2006), *State Frontiers: Borders and Boundaries in the Middle East*. London: Tauris.

Bromley, S. (2005), "The States-system in the Middle East Origins, Development, and Prospects", Choueiri, Y, M (ed)., A companion to the history of the Middle East, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Brown, H. (1994), "The Iraq-Kuwait Boundary Dispute: Historical Background and the UN Decisions of 1992 and 1993", *IBRU Boundary and Security Bulletin*, October, 66-80.

Cleavend, W. (2008), *Modern Orta Doğu Tarihi*, Türkçesi: Mehmet Harmacı, İstanbul: Agora Yayınları.

Coughlin, C., (2005), *Saddam: The Secret Life*, Oxford: Pan Books.

Çetinsaya, G. (2020), *II. Abdülhamid Döneminde Irak'ta Osmanlı İdaresi,* (Çev. Zehra Savan), İstanbul: Küre Yayınları.

Dağ, A. E. (2016), *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul, Vadi Yayınları.

Dann, U. (1969), *Iraq Under Qassem: A Political History: 1958-1963*, Tel Aviv: Israel University Press.

Danspeckgruber, W., F. & Tripp,C.R, (ed). (2019), *The Iraqi Aggression Against Kuwait: Strategic Lessons and Implications for Europe*, London: Routledge.

Day, A.J, (1982), *Border and Territorial Disputes*, London: A Keesin's Reference Publication, Essex: Longman Group Limited.

Davison, R.H. (1960), "Where is the Middle East?", Foreign Affairs, 38/4, 665-675.

Dawisha, A. (2009), *Iraq: A Political History*, Oxford: Princeton University Press.

Dickson, H, R, P. (1956*), Kuwait and Her Neighbours*, London: George Allen & Unwin LTD.

Dodge, T. (2003), *Inventing Iraq: The Failure of Nation Building and a History Denied*, New York: Colombia University Press.

Donaldson, J.W, Williams, A.J, (2008), "Delimitation and Demarcation: Analysing the Legacy of Stephen B. Jones's Boundary-Making", *Geopolitics*, 13/4, 676-700.

Doğan, İ. (2016), Devletler Hukuku (3. Baskı), Ankara: Astana Yayınları.

Donnan, H., Wilson, T. (2002*), Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, (Çev. Zeki Yaş), İstanbul: Ütopya Yayınları.

Eva, F. (1998), "International Boundaries, Geopolitics and the (post)Modern Territorial Discourse: The Functional Fiction", *Geopolitics*, 3/2, 32-52.

Elden, S. (2013), *The Birth of Territory*, Chicago: The University of Chicago Press.

Elden, S. (2010), Thinking Territory Historically, Geopolitics, 15/4, 757-761.

Eralp, A (Der.), (2012), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Encyclopedia Britannica, (2023a), *Oil Pipelines*, https: //www.britannica.com/place/Iraq/Oil-pipelines

Encyclopedia Britannica, (2023b), *The revolution of 1968*, https: //www.britannica.com/place/Iraq/The-revolution-of-1968

Fieldhouse, D., K. (2018), *Orta Doğu'da Batı Emperyalizmi 1914-1958*, (Çev. Merve Şahin), İstanbul: Tarih & Kuram Yayınları.

Finnie, D. (1992), *Shifting Lines in the Sand: Kuwait's Elusive Frontier with Iraq*, Cambridge: Harvard University Press.

Foliard, D. (2017), Diclocating the Orient: Brisith Maps and The Making of the Middle East (1854-1921). London: The University of Chicago Press.

Freedman L., Karsh E. (1994), *The Gulf Conflict.* London: Faber and Faber Limited.

Freedman, L., Karsh, E. (2019), "How Kuwait Was Won: Strategy in the Gulf War" Danspeckgruber, W., F., Tripp,C.R, (ed), *The Iraqi Aggression Against Kuwait: Strategic Lessons and Implications for Europe*, London: Routledge.

Friedman, A. (1994), *Örümcek Ağı: Bush-Thatcher-Saddam Üçgeni*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Fromkin, D. (2001), *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East,* New York: Henry Holt and Company.

Gallman, W.J, (1964). *Iraq Under General Nuri: My Recollections Of Nuri Al-Said, 1954-1958,* Baltimore: The Johns Hopkins Press,

Gelvin, J. (2011), *The Modern Middle East: A History,* Oxford: Oxford University Press.

Gulmohamad, Z. (2021), *The Making of Foreign Policy in Iraq: Political Factions and The Ruling Elite,* London: Tauris.

Golan, G. (1990), *Soviet policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev*, Cambridge: Cambridge University Press.

Graves, P. (1941), *The Life of Sir Percy Cox,* London: Hutchinson & CO. LTD.

Gulf Centre for Strategic Studies, (1992), *The GCC Border Disputes Seminar: With special reference to Iraq and Kuwait,* London.

Halliday, F. (2005), *The Middle East in International Relations: Power, Politics, and Ideology,* Cambridge: Cambridge University Press.

Halliday, F (1991) "The Crisis of the Arab World", in: Sifr, Cerf (ed) 1991, *History, Documents and Opinions*. Toronto: Times Books, 395-402.

Halliday, F. (1994), "The Gulf War 1990-1991 and the Study of International Relations", *Review of International Studies*, 20/2, 109- 130.

Harik, I., (1990), "The Origins of the Arab State System" Luciani, G., (Ed), *The Arab State,* University of California Press: California: 1-29.

Hashim, S. K. (1984), The Influence of Iraq on the Nationalist Movements of Kuwait and Bahrain 1920-1961, Doktora Tezi, Exeter, University of Exeter.

Hassan, H., A., (1999), *The Iraqi Invasion of Kuwait: Religion, Identity and Otherness in the Analysis of War and Conflict,* London: Pluto Press.

Hanish, S. B. (2013), "The 1990 Gulf Crisis: Political Realism Applied", *Journal of International Relations and Foreign Policy,* 1/1, 1-16.

Helfont, S. (2014), 'Saddam and the Islamists: The Ba'thist Regime's Instrumentalization of Religion in Foreign Affairs', *Middle East Journal,* 68/3, 352-366.

Hiltermann, J (2018) ‘’The Middle East in Chaos: of Orders and Borders’’. Available at: https: //research.sharqforum.org/2018/05/23/the-middle-east-in-chaos-of-orders-and-borders/ (Erişim 20/06/2020).

Hinnebusch, R., (2003), *The International Politics of the Middle East*, Manchester: Manchester University Press.

Hyndman, J. (2012). “The Geopolitics of Migration and Mobility”, *Geopolitics*. 17: 2, 243-255.

Hobbes, T. (2014), *Leviathan*. London: Wordsworth Editions.

Holsti, K., J. (1991), *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, Cambridge: Cambridge University Press.

Houtum, H.V., Berg, E. (2018), *Routing Borders Between Territories Discourse and Practices*, London: Routledge.

Hunnicutt, B, W. (2021), *The Paranoid Style in American Diplomacy: Oil and Arab Nationalism in Iraq*, Stanford: Stanford University Press.

Ismael T.Y & Ismael J.S. (2015), *Iraq in the Twenty-First Century: Regime Change and the Making of a Failed State*. New York: Routledge, Taylor &Francis Group.

İskit, T. (2017), *Diplomasinin Gücü: Modern Orta Doğu’nun Şekillenmesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karaca, T.N. (2018), *Sınırları Çizen Kadın: İngiliz Casus Gertrude Bell*, Kronik Kitap: İstanbul.

Karpowich, K. and Julian, W. (2018) ‘Political Realism in International Relations’ in Zalta E.N (ed) the Stanford Encyclopaedia of Philosophy. Stanford University: Metaphysics Research Lab. Available at URL=https: //plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/realism-intl-relations/ Accessed on 25 November 2018].

Karsh, E., & Karsh, I. (2001), *Empires of the Sand*. Cambridge: Harvard University Press.

Kelidar, A. (1993), “States without Foundations: The Political Evolution of State and Society in the Arab East”, *Journal of Contemporary History*, 28/2, 315-339.

Öke, M.K, (1995), *Musul- Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Öke, M.K, (2012), *Musul Komplosu 1918-1926*, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Khadduri, M., Ghareeb, E. (1997), *War in The Gulf 1990-91: The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications*, Oxford: Oxford University Press.

Khadduri, M, (1960), *Independent Iraq 1932-1958: A Study in Iraqi Politics* (Second Edition), London: Oxford University Press.

Khadduri, M, (1969), *Republican 'Iraq: A Study in Iraqi Politics Since the Revolution of 1958*, London: Oxford University Press.

Khadduri, M. (1978), *Socialist Iraq: A Study in Iraqi Politics Since 1968*, Washington: The Middle East Institute.

Khoury, P. (1990), *Tribes and State Formation in the Middle East*, New Jersey: Princeton University Press.

Khory, P.S, Kostiner, J. (ed), (1990), Tribes and State Formation in the Middle East, Oxford: University of California Press.

Kılıç, R., (2011)*, Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafya Asi XIX. Yüzyılda İdari Yapısı,* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Klieman, A.S, (1968), "Britain's War Aims in the Middle East", *Journal of Contemporary History*, 3/3, 237-251.

Klieman, A., S. (1970), *Foundations of British Policy in the Arab World: The Cairo Conference of 1921*, London: The Johns Hopkins Press.

Kocs, S, A. (1995), "Territorial Disputes and Interstate War 1945-1987", *The Journal of Politics*, 57/1, 159-175.

Kolossov, V. (2005), "Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches", *Geopolitics*, 10/4, 606-632.

Konrad, V., Nicol, H., (2011), "Border Culture, the Boundary Between Canada and the United States of America, and the Advancement of Borderlands Theory", *Geopolitics*, 16/1, 70-90.

Korkmaz, M., (2021), *Basra Körfezinde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri*, Ankara: TTK.

Kostiner, J., Teitelbaum, J., (2000), "State-Formation and the Saudi Monarchy", Kostiner, J., (Ed), *Middle East Monarchies: The Challenge of Modernity*, London: Lynne Rienner Publishers: 131-151.

Kurşun, Z. (2004), *Basra Körfezinde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar* (1871-1916), Ankara: TTK.

Kurşun, Z. (2005), "Osmanlıdan Amerika'ya Tanımlanamayan Ülke Irak", *Irak Dosyası* I: Ali Ahmetbeyoğlu, Ali Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul: Tatav Yayınları, 1-37.

Kurşun, Z. (2006)," Osmanlıdan Günümüze Kimliksiz "Irak ""*, Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 61-75.

Kurşun, Z. (ed)., (2013). *Modern Orta Doğu Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kurt, B. (2015), *Osmanlı Basra'sında Devlet ve Toplum 1908-1914*, İstanbul: Küre Yayınları.

Lewental, G. (2014), 'Saddam's Qadisiyyah': Religion and History in the Service of State Ideology in Baʿthi Iraq", *Middle Eastern Studies*, 50/6, 891-910.

Louer, L. (2022), *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, (Çev. Barış Özkul), İstanbul: İletişim Yayınları.

Jabar, F., Dawod, H., (2013). *Aşiretler ve İktidar: Orta Doğu'da Etnisite ve Milliyetçilik* (Çev.Ömer Öğünç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Jailly, E.B. (2005), "Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective", *Geopolitics*, 10/4, 633-649.

Johnson, C., Jones, R.B., Paasi, A., Amoore, L., Mountz, A., Salter, M., Rumford, C., (2011), "Interventions on Rethinking "the border" in Border Studies", *Political Geography*, 30, 61-69.

Joyce, M. (1998), *Kuwait 1945-1996: An Anglo-American Perspective*, London: Routledge.

Jreisat, J. E. (1997), *Politics Without Process Administering Development in the Arab World*, Colorado: Lynne Rienner Publishers.

Lask, T. (1995), "Grenze/frontière: Le sens de la frontière", *Quaderni*, 27: 65–78.

Lewis, B. (1994), *The Shaping of the Modern Middle East*, Oxford: Oxford University Press.

Lukitz, L. (1995*), Iraq: The Search for National Identity*, London: Frank Cass & Co. Ltd

MacMillan, M. (2002), Paris 1919: Sic Months That Changed the World, New York: Random House.

Mango, A. & McNamara, R. (2015). The Makers of the Modern Middle East, London: Haus Publishing.

Mansfield, P. (2012), Orta Doğu Tarihi, (Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal,) İstanbul: Say Yayınları.,

Marr, P., Al- Marashi, I., (2018), *The Modern History of Iraq* (4th edition): London: Routledge.

Marr, P. (2001). "Iraq: Balancing Foreign and Domestic Realities," in *Diplomacy in the Middle East*, ed, L Carl Brown, London: IB Tauris.

Mendelson, M. & Hulton, S. (2017). "Iraq's Claim to Sovereignty over Kuwait", Schofield, R. (ed), *Territorial Foundation of the Gulf States*, London: Routledge: 147-185.

Mendelson, M.H., Hulton, S.G. (1990), "The Iraq-Kuwait Boundary: Legal Aspects", *Revue Belge De Droit International*, 2, 293-333.

Meier, D. (2018), "Introduction to the Special Issue: Bordering the Middle East", *Geopolitics*, 23/3, 495-504.

Mellor, R.E.H. (1989), *Nation, State and Territory: A Political Geography*, London: Routledge.

Migdal, J. S. (2021), Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler, (Çev: Onur İşçi). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Milton -Edwards, B. (2011), *Contemporary Politics in the Middle East* (3rd Ed.), Cambridge: Polity Press.

Minghi, J.V. (1963), "Boundary Studies in Political Geography", *Annal of the Association of American Geographers*, 53: 3, 407-428.

Musallam, A.M., (1996), *The Iraqi Invasion of Kuwait: Saddam Hussein, His State and International Power Politics*, London: I.B.Tauris.

Newman, D. (2001), "Boundaries, Borders and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines", Albert M, Jacobson D, ve Lapid Y, (ed), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Theory*, Minneapolis: University of Minnesota Press: 137-152.

Nonneman, G. (2004), "The Gulf States and the Iran–Iraq War: Pattern Shifts and Continuities", Potter, Sick, (ed). *Iran, Iraq, and the Legacies of War*, New York: Palgrave Macmillan, 171-194.

Nonneman, G. (1987), *Iraq, the Gulf States & the War: A Changing Relationship 1980-1986 and Beyond*, London: lthaca Press.

Owen, R. (2000), *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, (2rd Ed)., London: Routledge.

Owen, R., Pamuk, Ş., (2002). *20. Yüzyılda Orta Doğu Ekonomileri Tarihi*, (Çev. Ayşe Edirne). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Okruhlik, G., Conge, P. (1999), "The Politics of Border Disputes: On the Arabian Peninsula", *International Journal*, 54/2, 230-248.

Öztan, R, H., Tejel, J. (2022), "Regimes of Mobility in Middle Eastern Borderlands, 1918-46", Tejel, J., Öztan, R., H., (ed). *Regimes of Mobility: Borders and State Formation in the Middle East, 1918-1946*, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.

Parker, G., (2020), *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Preston, Z., E. (2000), The Crystallisation of The Iraqi State: Geopolitical Function and Form, Doktora Tezi, London, SOAS, University of London.

Primakov, Y. (2010), *Rusların Gözüyle Orta Doğu*, (Çev. Olga Tezcan) İstanbul: Timaş Yayınları.

Provence, M. (2021), *Son Osmanlı Kuşağı ve Modern Orta Doğu'nun Oluşumu*, (Çev. Okan Doğan), İstanbul: Kronik Kitap.

Rahman, H., (1993), "Kuwaiti Ownership of Varbah and Bubiyan Islands", *Middle Eastern Studies,* 29/2, 292-306.

Szary, A.L.A. (2015), "Boundaries and Borders", Agnew, J., Mamadouh, V., Secor, A.J., Sharp, J. (ed). *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, Suxxex: Wiley Blackwell: 35-48.

Paasi, A. (2011), "A Border Theory: An Unattainable Dream or a Relistic Aim for Border Scholars?", Water, D.W. (ed). *The ASHGATE Research Companion to Border Studies*, Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Paasi, A. (2005), "Border Studies on the Move", *Geopolitics*, 10: 4, 816-823.

Pedersen, S., (2010), "Getting Out of Iraq—in 1932: The League of Nations and the Road to Normative Statehood", *The American Historical Review*, 115: 4, 975-100.

Podeh, E., (2011), *The Politics of Nation Celebrations in the Arab Middle East,* Cambridge: Cambridge University Press.

Prescott, V., Triggs, G.D. (2008), *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geopolitics*, Boston-Leiden: Martunis Nijhoff Publisher.

Provence, M. (2021). *Son Osmanlı Kuşağı ve Modern Orta Doğu'nun Oluşumu* (Çev: Okan Doğan). İstanbul: Kronik Kitap.

Saatçi, S., (2007), *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Saleh, Z. (1995), *Britain and Iraq: A Study in British Foreign Affairs*, Books & Books: London

Saouli, A. (2012), *The Arab State Dilemmas of Late Formation*, New York: Routledge.

Safi, L. (1991), "The Islamic State: A Conceptual Framework. " The American Journal of Islamic Social Science, 8/2, 221-234.

Saleh, Z. (1995), *Britain and Iraq: A Study in British Foreign Affairs*, Books & Books: London.

Sarto, D.R. (2017), "Contentious Border in the Middle East and north Africa: Contect and Concept", *International Affairs,* 93/4, 767-788.

Sassoon, J. (2012), *Saddam Hussein's Ba'th Party: Inside an Authoritarian Regime*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schofield, R. (2018), "International Boundaries and Borderlands in the Middle East: Balancing Context, Exceptionalism and Representation", *Geopolitics,* 23/3, 608-631.

Schofield, R. (2006), "Old Boundaries for a New State: The Creation of Iraq's Eastern Question", *SAIS Review of International Affairs,* 26/1, Winter-Spring, 27-39.

Schofield, R. (1991), *Kuwait and Iraq: Historical Claims and Territorial Disputes*, London: Chatham House.

Scofield, R. (2017), "Borders and territoriality in the Gulf and the Arabian Peninsula during the twentieth century", Schofield, R. (ed), *Territorial Foundation of the Gulf States*, London: Routledge: 1-20.

Silverfarb, D. (1986), *Britain's Informal Empire in The Middle East: A Case Study of Iraq*, 1929-1941, Oxford: Oxford University Press.

Simon, R.S., & Tejirian, E.H. (2004). "The Creation of Iraq: The Frontier as State", Simon, R.S., & Tejirian, E.H., (Ed.), *The Creation of Iraq, 1914–1921*, New York: Columbia University Press: 1-19

Sika, N. (2014), "The Arab State and Social Contestation", *Beyond the Arab Spring: Evolution Ruling Bargain in the Middle East*, Mehran Kamrava (ed), New York: Oxford University Press, ss.73-99.

Slowe, P, M. (1990), *Geography and Political Power: The Geography of Nations and States*, London: Routledge.

Sluglett, P. (2007), *Britain in Iraq: Contriving King and Country*, London: Tauris.

Sluglett, P. (2004), "Ghazi Ibn Faisal [1912–1939]", Mattar, P., (Ed). *Encyclopaedia of the Modern Middle East & North Africa*, (Second Edition), London: Thomson Gale.

Smolansky, O.M, Smolansky, B. (1991), *The Ussr and Iraq: The Soviet Quest for Influence*, Durham: Duke Unıversity Press.

Spykman, N, J. (2020), Coğrafya ve Dış Politika: Kenar Kuşak Teorisi (Çev: Alperen Kürşat Zengin), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Storey, D. (2018), "Territory and Territoriality", Paasi, A., Harrison, J., Jones, M., (ed). *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited: 34-44.

Tarbush, M. (2016), *The Role of The Military in Politics: A Case Study Of Iraq To 1941*, London: Routledge.

Taylor, P.J. (1985), *Political Geography: World-Economy, Nation State and Locality*, London: Longman Group.

Tekin, F. (2020), *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları* (2. Baskı) Ankara: Nobel Yayınları.

Tholens, S. (2017), "Border Management in an era of 'statebuilding lite': Security Assistance and Lebann's hybrid Sovereign", *International Affairs*, 93/4, 865–882.

Thomson. J.E (1995) 'State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap between Theory and Empirical Research' *International Studies Quarterly* 39/2, 213-233.

Tonini, A. (2005). "Propaganda Versus Pragmatism: Iraqi Foreign Policy in Qasım's Years, 1958-1963", Nonneman, G. (ed). *Analyzing Middle East Foreign Policies and The Relationship With Europe,* London: Routledge,123-145.

Tripp, C. (2007), *A History of Iraq* (3rd Edition), Cambridge: Cambridge University Press.

Tripp, C. (1997), "In the Cold War and The Middle East", Sayigh, Y., Shlaim, A., (Ed)., *Iraq,* Oxford: Oxford University Press. 186-216.

Tripp, C. (2019). "Symbol and Strategy: Iraq and the War for Kuwait", Danspeckgruber, W., F. & Tripp,C.R, (ed). (2019), *The Iraqi Aggression Against Kuwait: Strategic Lessons and Implications for Europe*, London: Routledge.

Waltz, K.N. (1979), *Theory of International Politics,* London: Addison-Wesley Publishing Company.

Wilkinson, J.C (1991), *Arabia's Frontiers: The Story of Britain's Boundary Drawing in the Desert,* I.B. Tauris & Co Ltd. London

Weitzman, B.M, (200), "Why Did Arab Monarchies Fall? An Analysis of Old and New Explanations" Kostiner, J., (Ed), *Middle East Monarchies: The Challenge of Modernity,* London: Lynne Rienner Publishers: 37-53.

Williams, J., Roach, T. (2006), "Security, Territorial Borders and British Iraq Policy: Buying a Blair Way to Heaven?", *Geopolitics*, 11: 1, 1-23

Viotti, P.R and Kauppi, M.V. (2012), *International Relations Theory*, 5th ed. London: Longman.

Yalçınkaya, A., Abidzhanov, K. (2020), "Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci", *MANAS Sosyal Araştırma Dergisi*, 9/4, 2637-2651.

Yapp, M.E. (1987), *The Making of the Modern Near East 1792-1923,* London: Longman.

Yapp, M.E., (1996), *The Near East Since the First World War: A History to 1995* (Second Edition), London: Longman.

Yarasimos, S. (2010), *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yergin, D. (2019), *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (Çev. Kamuran Tuncay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yeşilbursa, B., K. (2019*), Bağdat Pakı 1950-1959*, (Çev: Nur Nirven), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Yin, R.K. (2017), *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*, (3rd) (Çev.İlhan Günbayı) İstanbul: Nobel Yayınları.

Yılmaz, H. (2012), "The Eastern Question and the Ottoman Empire: The Genesis of the Near and Middle East in the Nineteenth Century", Bonine, M.E, Amanat, A., Gasper, M.E., (ed). *Is there a Middle East? The Evolution of a Geopolitical Concept*, California: Stanford University Press.